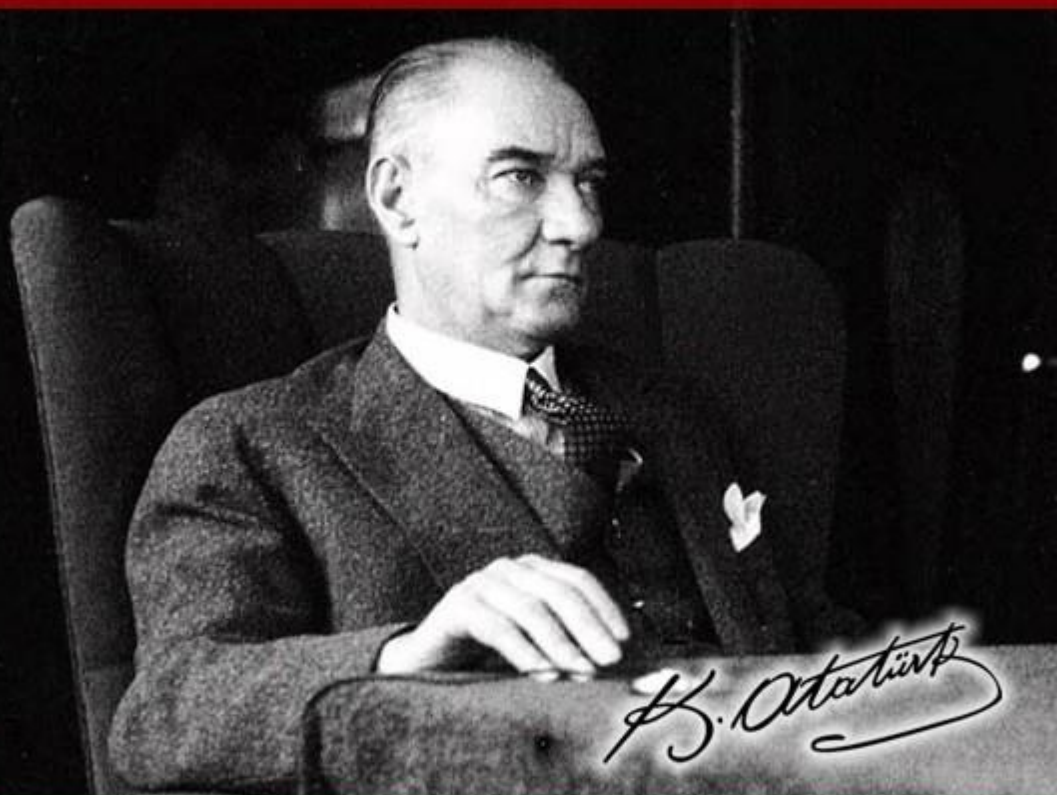

NUTUK

Mustafa Kemal Atatürk

e-kitap

ekitap.ayorum.com

BİRİNCİ BÖLÜM

Türk Yurdunun Genel Durumu

Samsun'a Çıktığım Gün Genel Durum ve Görünüş

1919 yılı Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktım. Genel durum ve görünüş :

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu topluluk, Genel Savaşta (Birinci Dünya Savaşında) yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes anlaşması (mütarekename) imzalanmış. Büyük Savaşın uzun yılları boyunca, ulus, yorgun ve yoksul bir durumda. Ulusu ve ülkeyi Genel Savaş sürükleyenler, kendi yaşamlarının kaygısına düşerek, yurttan kaçmışlar. Padişah ve Halife olan (Saltanat ve halifelik katında oturan) Vahdettin, soysuzlaşmış, kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet, güçsüz, onursuz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş, onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş.

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta.

İtilâf devletleri, ateşkes anlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep İngilizlerce işgal edilmiş. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve görevlileri ve özel adamları çalışmakta. Daha sonra, sözüme başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da İtilâf Devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.

Bundan başka, yurdun dört bir bucağında Hıristiyan azınlıklar, gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce çökmesine çaba harcıyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgeler, İstanbul Rum Patrikliğinde kurulan Mavri Mira Kurulu'nun (belge: 1) illerde çeteler kurmak ve yönetmekle, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla uğraştığını doğruladı. Yunan Kızılhaçı, Resmi Göçmenler Komisyonu, Mavri Mira Kurulu'nun çalışmalarını kolaylaştırmaya yardım ediyor. Mavri Mira Kurulu'nca yönetilen Rum okullarının izci örgütleri, yirmi yaşını aşmış gençleri de içine alarak her yerde geliştiriliyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira Kurulu ile düşünce birliği içinde çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tam olarak Rum hazırlığı gibi ilerliyor.

Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz kıyılarında kurulan ve İstanbul'daki merkeze bağlı Pontus Cemiyeti kolaylıkla ve başarıyla çalışıyor. (belge: 2)

Türk Milletinin Yurdunu Savunma Kararı

Düşünülen Kurtuluş Yolları

Durumun korkunçluğu ve ağırlığı karşısında, her yerde, her bölgede birtakım kişilerce kurtuluş yolları düşünülmeye başlanmıştı. Bu düşünceyle girişilen çalışmalar, birtakım örgütler doğurdu. Örneğin: Edirne ve çevresinde Trakya-Paşaeliadlı bir dernek vardı. Doğuda (belge: 3), Erzurum'da ve Elazığ'da (belge: 4), genel merkezi İstanbul'da olmak üzere Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti (Doğu İlleri Ulusal Hakları Savunma Derneği) kurulmuştu. Trabzon'da Muhafazai Hukuk (Hakları Koruma) adlı bir dernek bulunduğu gibi İstanbul'da da, Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti(Trabzon ve

Çevresini Bağımsızlaştırma Derneği) vardı. Bu dernek merkezinin gönderdiği delegeler, Of ilçesi ve Lazistan livasında şubeler açmışlardı. (belge: 5, 6)

Yunanlıların İzmir'e gireceğinin açık belirtilerini Mayısın on üçünden beri gören, İzmir'de birtakım genç yurtseverler, ayın 14/15'inci gecesi, bu acıklı durumu aralarında görüşmüşler; bir olupbittiye geldiği kuşku götürmeyen bu girişin, katma (ilhak) ile sonuçlanmasını önlemek düşüncesinde birleşmişler ve Reddi İlhak(Katmayı önleme) ilkesini ortaya atmışlardır. Bu ilkenin yayılması için aynı gece İzmir'de Yahudi Maşatlığı'na toplanabilen halkça bir gösteri toplantısı (miting) yapılmışsa da ertesi gün sabahleyin Yunan askerlerinin rıhtımda görülmesiyle bu toplantıdan umulduğu ölçüde sonuç alınamamıştır.

Ulusal Kuruluşlar, Siyasal Amaçlar

Bu derneklerin kuruluş amaçları ve siyasal erekleri üzerine kısaca bilgi vermek uygun olur düşüncesindeyim.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden kimisiyle daha İstanbul'da iken görüşmüştüm. Osmanlı Devleti'nin çökeceğini kesinliğe yakın bir olabilirlik içinde görüyorlardı. Osmanlı yurdunun parçalanacağı korkusu karşısında Trakya'yı, olabilirse Batı Trakya'yı da birleştirerek, İslam ve Türk topluluğunu bir bütün olarak kurtarmayı düşünüyorlardı. Bu amaca ulaşmak için o zaman akıllarına gelen tek çıkar yol, İngiltere'nin, olmazsa Fransa'nın yardımını sağlamaktı. Bu düşünceyle kimi yabancı devlet adamlarıyla ilişki kurmak ve konuşmak yollarını da aramışlardı. Amaçlarının bir Trakya Cumhuriyeti kurmak olduğu anlaşılıyordu.

Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin kuruluş amacı da (tüzüklerinin ikinci maddesi), doğu illerindeki bütün halkın dinsel ve siyasal haklarının özgürce gelişimini sağlayacak yasal yollara başvurmak; adı geçen illerdeki Müslüman halkın tarihsel ve ulusal haklarını, gerektiğinde, uyar

toplumlar önünde savunmak; doğu illerinde yapılan zulüm ve cinayetlerin nedenleriyle etmenleri ve bunları yapanlar ve yaptırımlarla ilgili tarafsızca soruşturma açarak suçluların çabuklukla cezalandırılmalarını istemek; Türklerle azınlıklar arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesine ve eskisi gibi iyi bağların pekiştirilmesine çaba göstermek; doğu illerindeki savaştan doğma yıkım ve yoksulluğu, hükümet katında girişimlerde bulunarak elden geldiğince giderme yollarını aramaktı.

İstanbul'daki yönetim merkezlerinden verilmiş olan bu yönerge gereğince, Erzurum Şubesi, doğu illerinde Türklerin haklarını korumakla birlikte Ermenilerin göçü sırasında yapılan kötü işlerle halkın hiçbir ilgisi bulunmadığını ve Ermeni mallarının, buralara Ruslar girinceye dek korunduğunu; buna karşılık Müslümanlara çok kıyasıya davranıldığını ve dahası, buyruk dışı olarak göçten alıkonulan kimi Ermenilerin, koruyucularına yaptıkları kötülükleri, kanıtlanmış belgelerle uygarlık dünyasına sunmaya ve bildirmeye ve doğu illerine dikilen açgözlü bakışları söndürmek için çalışmaya karar veriyor (Erzurum Şubesinin bildirisi).

Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti' nin ilk Erzurum Şubesini kuran kişiler, doğu illerinde yapılan propagandaları ve bunların amaçlarını, Türklük-Kürtlük- Ermenilik sorunlarını, bilim, teknik ve tarih bakımından inceleyip araştırdıktan sonra, gelecekteki çalışmalarını şu üç noktada topluyorlar (Erzurum Şubesinin basılı raporu):

- 1- Kesinlikle göç etmemek;
- 2- Hemen bilim, iktisat, din örgütleri kurmak;
- 3- Saldırıya uğrayacak doğu illerinin herhangi bir bucağını savunmada birleşmek.

Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin İstanbul'daki yönetim merkezinin, bilim ve uygarlık yöntemleriyle amacı sağlayabileceği konusunda çokça iyimser olduğu anlaşılıyor. Gerçekten bu yolda çaba göstermekten geri durmuyor. Doğu illerinde Müslüman halkın haklarını savunmak için Le Pays (Yurt) adında Fransızca bir gazete yayımlıyor. Hâdisat (Olaylar) gazetesinin sahipliğini üzerine alıyor. Bir yandan da İtilâf devletleri başbakanlarına ve İstanbul'daki temsilcilerine birer andırı (muhtıra) veriyor. Avrupa'ya bir kurul yollamaya girişiyor. (belge: 7)

Bu açıklamalardan kolaylıkla anlaşılacağını sanırım ki, Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti'nin kurulmasına yol açan önemli neden ve kaygı, doğu illerinin Ermenistan'a verileceği olasılığına dayanıyor. Bu olasılığın da, doğu illeri nüfusunda Ermenileri çoğunlukta göstermeye ve tarihsel haklar bakımından öncelikli saydırmaya çalışanların, bilimsel ve tarihsel belgelerle dünya kamuoyunu aldatmayı başarmaları; bir de Müslüman halkın Ermenileri toptan öldüren yabanıl olduğu iftirasını doğruymuş gibi kabul ettirmeleri durumunda gerçekleşebileceği varsayımı üstün geliyor. Bundan dolayı dernek, aynı gerekçe ve araçlarla donanmış olarak tarihsel ve ulusal hakları savunmaya çalışıyor.

Karadeniz kıyılarındaki bölgelerde de, bir Rum Pontus hükümeti kurulacağı korkusu vardı. Müslüman halkı Rumların boyunduruğu altında bırakmayıp yaşama haklarını ve varlıklarını koruma amacıyla, Trabzon'da da birtakım kişiler ayrıca bir dernek kurmuşlardı.

Merkezi İstanbul'da olan Trabzon ve Havalisi Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nin siyasal erek ve amacı, adından anlaşilmektedir. Her durumda merkezden ayrılmak amacını güdüyor.

Yurt İçinde ve İstanbul'da Ulusal Varlığa Düşman Kuruluşlar

Kurulmaya başlayan bu örgütlerden başka, ülke içinde daha birtakım girişimler ve kuruluşlar da ortaya çıkmıştı. Özellikle Diyarbakır, (belge: 8, 9) Bitlis, Elazığ illerinde, İstanbul'dan yönetilen Kürt Teali Cemiyeti (Kürt Yükselme Derneği) vardı. Bu derneğin amacı, yabancı devletlerin koruyuculuğu altında, bir Kürt hükümeti kurmaktı.

Konya ve dolaylarında, İstanbul'dan yönetilen Tealii İslam Cemiyeti(İslam Yükselme Derneği) kurulmasına çalışılıyordu. Ülkenin hemen her yanında İtilâf ve Hürriyet, Sulh ve Selâmet Cemiyetleri (Uzlaştırma ve Özgürlük, Barış ve Esenlik Dernekleri) de vardı.

İngiliz Muhipler Cemiyeti

İstanbul'da çeşitli amaçlarla gizli ve açık olmak üzere de, birtakım parti ya da dernek adı altında kuruluşlar vardı.

İstanbul'da önemli sayılacak kuruluşlardan biri İngiliz Muhipler Cemiyeti (İngiliz Dostları Derneği) idi. Bu addan İngilizleri sevenlerin kurdukları bir dernek olduğu anlaşılmasın! Bence, bu derneği kuranlar, kendilerini ve kişisel çıkarlarını sevenler ve kendi varlıklarıyla çıkarlarının dokunulmazlık çaresini Lloyd Corc (Lloyd George) hükümeti aracılığıyla İngiliz desteğini sağlamakta arayanlardır. Bu zavallıların (bedbaht), İngiltere Devleti'nin, bütünüyle, bir Osmanlı Devleti bırakmak ve korumak isteğinde olup olamayacağını bir kez düşünüp düşünmedikleri üzerinde durmak gerekir.

Bu derneğe girenlerin başında Osmanlı Padişahı ve yeryüzü Halifesi sanını taşıyan Vahdettin, Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı (İçişleri Bakanı) olan Ali Kemal, Âdil ve Mehmet Ali Bey'ler ve Sait Molla bulunuyordu. Dernekte İngiliz

ulusundan kimi serüvenciler de vardı. Örneğin: Rahip Fru (Frew) gibi. Yapılan işlerden ve işlemlerden anlaşıldığına göre, derneğin başkanı Rahip Fru idi.

Bu derneğin iki görünüşü ve niteliği vardı. Biri, dış görünüşü ve uygarca girişimlerle İngiliz desteğini istemeye ve sağlamaya yönelen niteliği idi. Öteki, gizli yönü idi. Asıl çalışma bu yöndeydi. Yurt içinde örgütler kurarak ayaklanma ve başkaldırmalara yol açmak, ulusal bilinci işlemez kılmak, yabancı devletlerin işe karışmalarını kolaylaştırmak gibi haince girişimler, derneğin bu gizli kolunca yönetilmekteydi. Sait Molla'nın, derneğin açık girişimlerinde olduğu gibi ondan daha çok gizli işlerinde de rol oynadığı görülecektir. Bu dernek için söylediklerim, sırası geldikçe yapacağım açıklamalar ve gerektiğinde göstereceğim belgelerle daha iyi anlaşılacaktır.

Amerika'nın Güdümünü İsteyenler

İstanbul'daki kadın erkek birtakım ileri gelen kişiler de, gerçek kurtuluşu Amerika'nın güdümünü (mandasını) istemek ve sağlamakta görüyorlardı. Bu kanıda olanlar, düşüncelerinde çok direndiler, tam uygun işin, kendi görüşlerinin desteklenmesi olduğunu kanıtlamaya çok çalıştılar. Bu konuda da, sırası gelince kimi açıklamalar yapacağım.

Ordumuzun Durumu

Genel durumu saptamak için ordu birliklerinin nerelerde ve ne durumda olduklarını açıklamak isterim. Anadolu'da, başlıca iki ordu müfettişliği kurulmuştu. Ateşkes anlaşması yapılır yapılmaz birliklerin savaşçı erleri terhis edilmiş, silah ve cephanesi elinden alınmış; bu birlikler, savaş gücünden yoksun birtakım kadrolar durumuna getirilmişti.

Merkezi Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine bağlı birliklerin durumu şöyle idi:

Bir tümeni (41. Tümen) Konya'da ve bir tümeni (23. Tümen) Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kolordu, karargâhıyla Konya'da bulunuyordu. İzmir'de düşman eline düşen 17. Kolordunun, Denizli'de bulunan 57. Tümeni de bu kolorduya bağlanmıştı.

Bir tümeni (24. Tümen) Ankara'da ve bir tümeni (11. Tümen) Niğde'de bulunan 20. Kolordu, karargâhıyla Ankara'da idi.

İzmit'te bulunan 1. Tümen, İstanbul'daki 25. Kolorduya bağlanmıştı. İstanbul'da da 10. Kafkas Tümeni vardı.

Balıkesir ve Bursa yöresinde bulunan 61. ve 56. Tümenler, karargâhı Bandırma'da bulunan İstanbul'a bağlı 14. Kolordu'yu meydana getiriyorlardı. Bu kolordunun komutanı, Meclisin açılışına dek, rahmetli Yusuf İzzet Paşa idi.

Dokuzuncu Ordu Müfettişliği, ki müfettişi bendim, karargâhımla Samsun'a çıkmış bulunuyordum. Doğrudan doğruya buyruğum altında iki kolordu bulunacaktı. Biri, merkezi Sivas'ta bulunan 3. Kolordu. Komutanı, yanımda getirdiğim Albay Refet Bey. Bu kolorduya bağlı bir tümenin (5. Kafkas Tümeni) merkezi Amasya'da, öteki tümenin (15. Tümen) merkezi Samsun'da idi. Öbürü, merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordu idi. Komutanı Kâzım Karabekir Paşa idi. Tümenlerinden birinin (9. Tümen) merkezi Erzurum'da, komutanı Rüştü Bey; ötekisinin (3. Tümen) merkezi Trabzon'da idi, komutanı Yarbey Halit Bey idi. Halit Bey, İstanbul'a çağırılmış olduğundan komutanlıktan çekilerek Bayburt'ta saklanmış; tümen, vekillikle yönetiliyor; kolordunun öbür iki tümeninden 12. Tümen, Hasankale doğusunda sınırdaki, 11. Tümen Bayazıt'ta bulunuyordu.

Diyarbakır yöresinde bulunan iki tümenli 13. Kolordu bağımsızdı, İstanbul'a bağlıydı. Bir tümeni (2. Tümen) Siirt'te, öbür tümeni (5. Tümen) Mardin'de idi.

Müfettişlik Görevimin Geniş Yetkileri

Benim yetkim, bu iki kolorduyu doğrudan doğruya buyruğum ve komutam altında bulundurmaktan daha genişti. Müfettişlik bölgeme yakın birliklere de bildirim yapabilecektim. Bu arada bölgemde bulunan ve bölgeme yakın olan valiliklere de bildirimde bulunabilecektim.

Bu yetkiye göre Ankara'da bulunan 20. Kolordu ve bunun bağlı olduğu müfettişlik ile ve Diyarbakır'daki kolordu ile ve hemen bütün Anadolu'da sivil örgütlerin başında bulunan yöneticilerle yazışabilecek ve ilişkiler kurabilecektim.

Bu geniş yetkiyi, beni İstanbul'dan sürmek ve uzaklaştırmak amacıyla Anadolu'ya gönderenlerin bana nasıl verdiklerine şaşabilirsiniz. Hemen söylemeliyim ki, bana bu yetkiyi onlar bilerek ve anlayarak vermediler. Her ne olursa olsun benim İstanbul'dan uzaklaşmamı isteyenlerin buldukları gerekçe, "Samsun ve yöresindeki güvensizliği yerinde görüp önlemek için Samsun'a değin gitmek" idi. Ben, bu işin başarılmasının, makam ve yetki verilmesine bağlı olduğunu ileri sürdüm. Bunda hiçbir sakınca görmediler. O günlerde Genelkurmayda bulunan ve benim amacımı bir dereceye kadar sezinleyen kişilerle görüştüm. Müfettişlik görevini buldular ve yetkiyle ilgili yönergeyi (talimatı) de ben kendim yazdırdım. Dahası, Harbiye Nazırı (Milli Savunma Bakanı) olan Şakir Paşa bu yönergeyi okuduktan sonra imzalamaktan çekinmiş, anlaşılır anlaşılmaz bir biçimde mühürünü basmıştır.

Genel Duruma Dar Bir Çerçeveden Bakış

Bu açıklamadan sonra genel durumu, daha dar bir çerçeve içine alarak, çabucak ve kolayca, hep birlikte gözden geçirelim:

Düşman devletler Osmanlı Devleti'ne ve ülkesine maddi ve manevi bakımdan saldırmışlar; yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve Halife olan kişi, hayat ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor. Hükümeti de aynı durumda. Farkında olmadığı halde başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, olup bitecekleri bekliyor.

Felaketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve sezebildikleri etkilere göre kurtuluş çaresi saydıkları yollara başvuruyorlar... Ordu, adı var, kendi yok bir durumda. Komutanlar ve subaylar, Genel Savaşın bunca sıkıntı ve güçlükleriyle yorgun, yurdun parçalanmakta olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor; gözleri önünde derinleşen karanlık felaket uçurumunun kıyısında kafaları, çıkar yol, kurtuluş yolu aramakta...

Burada, pek önemli olan bir noktayı da belirtmeli ve açıklamalıyım. Ulus ve ordu, Padişah ve Halifenin hainliğinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysal. Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken bu atadan gelen alışkanlık dolayısıyla kendinden önce yüce halifeliğin ve padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinden yoksun... Bu inançla bağdaşmaz oy ve düşüncelerini açığa vuracakların vay haline! Hemen dinsiz, vatansız, hain, istenmez olur.

Bir başka önemli noktayı da söylemek gerekir. Kurtuluş yolu ararken, İngiltere, Fransa, İtalya gibi büyük devletleri gücendirmemek, temel ilke gibi görülmekteydi. Bu devletlerden yalnız biriyle bile başa çıkılamayacağı kuruntusu, hemen bütün kafalarda yer etmişti. Osmanlı Devleti'nin yanında, koskoca Almanya, Avusturya - Macaristan varken hepsini birden yenen, yerlere seren İtilâf kuvvetleri karşısında, yeniden onlarla düşmanlığa varabilecek durumlara girmekten daha büyük mantıksızlık ve akılsızlık olamazdı.

Bu anlayışta olan yalnız halk değildi; özellikle, seçkin denilen insanlar bile öyle düşünüyordu.

Öyleyse, kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. İlk, İtilâf Devletlerine karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti; sonra da, Padişah ve Halifeye canla başla bağlı ve sadık kalmak temel koşul olacaktı.

Düşünülen Kurtuluş Yolları

Şimdi baylar, izin vererseniz size bir soru sorayım: Bu durum ve koşullar karşısında kurtuluş için, nasıl bir karar düşünülebilirdi?

Açıkladığım bilgilere ve gözlem sonuçlarına göre üç türlü karar ortaya atılmıştı:

Birincisi, İngiltere'nin koruyuculuğunu (İngiltere'nin himayesini) istemek,

İkincisi, Amerika'nın güdümünü (mandasını) istemek.

Bu iki türlü karara varmış olanlar, Osmanlı Devleti'nin bir bütün olarak kalmasını düşünenlerdir. Osmanlı ülkesinin çeşitli devletler arasında paylaşılmasından ise, bu ülkeyi bütün olarak bir devletin koruyuculuğu altında bulundurmaya yeğleyenlerdir.

Üçüncü karar, bölgesel kurtuluş yollarına yönelikti. Örneğin: Bazı bölgeler, kendilerinin Osmanlı Devleti'nden koparılacağı görüşüne karşı ondan ayrılmamak yollarına başvuruyor. Bazı bölgeler de, Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılacağına, Osmanlı ülkelerinin paylaşılacağına oldubitti gözüyle bakarak kendi başlarını kurtarmaya çalışıyorlar.

Bu üç türlü kararın gerekçesi, yapmış olduğum açıklamalar arasında vardır.

Benim Kararım

Baylar, ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti.

Osmanlı ülkeleri bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son sorun, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktan başka bir şey değildi. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamını yitirmiş birtakım anlamsız sözlerdi.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu?

Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur.

Ya Bağımsızlık Ya Ölüm

Bu kararın dayandığı en sağlam düşünüş ve mantık şu idi:

Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez.

Yabancı bir devletin koruyuculuğunu ve kollayıcılığını istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir efendi getirmeleri hiç düşünülemez.

Oysa, Türkün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

Öyleyse, ya bağımsızlık, ya ölüm!

İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktır.

Bir an için, bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık.

Peki efendim, öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?

Şu ayrımla ki, bağımsızlığı için ölümü göze alan ulus, insanlık onur ve şerefine gereği olan her özveriye başvurduğunu düşünerek avunur ve kuşkusuz, tutsaklık zincirini kendi eliyle boynuna geçiren uyuşuk, onursuz bir ulusla karşılaştırılınca, dost ve düşman gözündeki yeri çok başka olur.

Sonra, Osmanlı soyunu (Osmanlı hanedanı) ve saltanatını sürdürmeğe çalışmak, elbette Türk ulusuna karşı en büyük kötülüğü istemektir. Çünkü ulus, her türlü özveriye başvurarak bağımsızlığını sağlasa da, padişahlık sürüp giderse, bu bağımsızlığa güvenle bakılamazdı. Artık yurtla, ulusla hiçbir vicdan ve düşünce bağı kalmamış bir sürü delinin, devlet ve ulus bağımsızlığının ve onurunun koruyucusu durumunda bulundurulması nasıl uygun görülebilirdi?

Halifeliğin durumuna gelince, bunun bilim ve tekniğin ışığa boğduğu gerçek uygarlık dünyasında gülünç sayılmaktan başka bir durumu kalmış mıydı?

Görülüyor ki, verdiğimiz kararın uygulanmasını sağlamak için ulusun daha alışmadığı sorunlara el atmak gerekiyordu. Kamunun söz konusu etmesinde büyük sakıncalar bulunacağı düşünülen noktaların söz konusu edilmesinde kesin zorunluluk vardı.

Osmanlı Hükümetine, Osmanlı Padişahına ve Müslümanların halifesine başkaldırmak ve bütün ulusu ve orduyu ayaklandırmak gerekiyordu.

Uygulamayı Evrelere Ayırmak ve Adım Adım İlerleyerek Amaca Varmak

Türk ata yurduna ve Türkün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün ulusça silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gereklerini ve zorunluluklarını ilk gününde açıklamak ve söylemek, elbette yerinde olamazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan yararlanarak ulusun duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur. Ancak dokuz yılda yaptıklarımız bir mantık dizisiyle düşünülürse, ilk günden bugüne dek izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve yöneldiği amaçtan hiç ayrılmamış olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Burada, zihinlerde yer tutabilecek bazı duraksama düğümlerinin çözülmesini kolaylaştırmak için bir gerçeği hep birlikte gözden geçirmeliyiz.

Beliren ulusal savaşın tek amacı yurdu dış saldırıdan kurtarmak olduğu halde bu savaşın, başarıya ulaştıkça, ulusal iradeye dayanan yönetimin bütün ilkelerini ve şekillerini evre evre bugünkü döneme değin gerçekleştirmesi olağan ve kaçınılmaz bir tarih akışı idi. Bu kaçınılmaz tarih akışını, gelenekten gelen alışkanlığı ile, hemen sezinleyen hükümdar soyu, ilk andan başlayarak ulusal savaşın amansız bir düşmanı oldu. Bu kaçınılmaz tarih akışını, ilk anda ben de gördüm ve sezinledim. Ama, baştan sona bütün evreleri kapsayan

sezgilerimizi ilk anda bütününüyle açığa vurmamak ve söylemedik. İleride olabilecekler üzerine çok konuşmak, girdiğimiz gerçek ve maddesel savaşa boş kuruntular niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında üzüntü duyanlar arasında ise, geleneklerine, düşünme yeteneklerine, ruhsal durumlarına uymayan olası değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için pratik ve güvenilir yol, her evreyi zamanı geldikçe uygulamaktı.

Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu bu idi. Ben de böyle yaptım. Ancak bu pratik ve güvenilir başarı yolu; yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda, zaman zaman görüşlerde, davranışlarda, yapılan işlerde beliren temelli ve ikinci derecede anlaşmazlıkların, kırılganlıkların ve giderek ayrılıkların da nedeni ve açıklaması olmuştur. Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına değin uzayan gelişmelerinde, kendi düşünce ve psikolojilerinin kavrama sınırı bittikçe, bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır. Bu noktaları, aydınlanmanız için, kamuoyunun aydınlanmasına yardımcı olmak için, sırası geldikçe, birer birer göstermeye çalışacağım.

Ulusal Sır

Bu son sözlerimi özetlemek gerekirse diyebilirim ki ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundaydım.

Harekete Geçmek İçin Yapılan Ön Hazırlıklar

Ordu İle İlişki

Şimdi baylar, ilk iş olmak üzere bütün orduyla ilişki kurmak gerekli idi.

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Komutanına 21 Mayıs 1919'da yazdığım bir şifrede: "Genel durumumuzun almakta olduğu korkunç şekilden pek üzgün olduğumu; ulusa ve yurda borçlu olduğumuz en son vicdan ödevini yakından, birleşik çalışmayla, en iyi yapabileceğimiz kanısıyla bu son görevi kabul ettiğimi; bir an önce Erzurum'a gitmek isteğinde bulunduğumu, ama Samsun ve yöresinin durumu, güvensizlik yüzünden kötü bir sonuca varma niteliğinde bulunduğundan, buralarda ister istemez birkaç gün kalmak gerekeceğini" bildirdikten sonra, "beni şimdiden aydınlatmaya yarayacak bir şey varsa bildirilmesini" rica ettim. (belge: 10)

Gerçekten, Samsun ve yöresinde Rum çetelerinin Müslüman halka saldırması ve öteden beri araçsız bırakılmış olan bu bölge yöneticilerinin yabancı devletlerin işe karışmaları yüzünden hiçbir önlem alamaması, durumu güçleştirmişti.

Tanıdığımız ve kendisinden büyük çaba umduğumuz bir kişinin Samsun'a mutasarrıfolarak atanmasını sağlamaya girişmekle birlikte, Üçüncü Kolordu Komutanını geçici olarak Canik (Merkezi Samsun olan o zamanki sancağın adı) mutasarrıflığına atadım. Elden gelen bölgesel önlemlerin alınmasına ve özellikle halkın gerçek durum üzerinde aydınlatılmasına ve orada bulunan yabancı birlik ve subaylardan çekinmeye yer olmadığının anlatılmasına önem verildi ve hemen o bölgede ulusal örgütler kurmaya girişildi.

23 Mayıs 1919'da Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Komutanına: "Samsun'a geldiğimi ve kendisiyle daha sıkı ilişki kurmak istediğimi ve İzmir yöresinden daha kolaylıkla alabileceği bilgileri öğrenmek istediğimi" bildirdim.

Bu kolordunun durumu ile daha İstanbul'da iken ilgilenmiştim. Güneyden Ankara yöresine trenle taşınması söz konusu idi. Bu yer değiştirmenin engellendiğini anlamış olduğumdan, İstanbul'dan ayrıldığım günlerde Genelkurmay Başkanı olan Cevat Paşa'dan, kolordunun trenle taşınması gecikirse karadan yürüyerek Ankara'ya gönderilmesini rica etmiştim. Bundan dolayı, söz konusu şifremde: "Yirminci Kolordunun bütün birliklerinin Ankara'ya gelmeyi başarıp başaramayacaklarını" sordum. "Canik sancağı (Sancak: il ile ilçe arasında bir yönetim birliği) üzerine bilgi verdikten sonra bir iki güne değin Samsun'dan karargâhımla, bir süre için Havza'ya gideceğimi ve her durumda Samsun'dan ayrılmadan önce beni aydınlatacak bilgileri beklediğimi" yazdım.

Yirminci Kolordu Komutanından, üç gün sonra, 26 Mayıs 1919'da aldığım yanıtta: "İzmir'den düzenli bilgi alamadıklarını, düşmanın Manisa'ya girişini de telgrafçıların haber verdiğini, kolordunun Ereğli'de bulunan birliklerinin hepsi trenle taşınmadığından, karadan yürüyüşe başladıklarını, ancak yerin uzaklığı dolayısıyla Ankara'ya ne zaman ulaşacaklarının belli olmadığını" bildiriyordu.

Kolordu Komutanı yine bu telyazısında: "Afyonkarahisar'da bulunan 23. Tümenin er sayısının pek az olduğundan ve orada ellerine geçen erleri bu tümene göndermekte olduklarından söz açtıktan sonra, Kastamonu ve Kayseri yörelerindeki güvenliği bozan birtakım olaylar üzerine haberler gelmeye başladığını" bildiriyor ve zaman zaman bilgi vereceğini yazıyordu. (belge: 11)

27 Mayıs 1919 gününde Havza'dan, hem Yirminci Kolordu Komutanından hem de bu kolordunun bağlı olduğu Konya'daki ordu müfettişliğinden: "Afyonkarahisar'daki tümenin güçlendirilmesi için hangi kaynaklardan

yararlanıldığını ve gücünün artırılıp artırılamayacağını ve bugünkü durumumuza göre, bu tümene nasıl bir görev verilmesinin düşünüldüğünü" sordum. (belge: 12, 13)

Kolordu Komutanı, 28 Mayıs 1919'da sorduğum işler üzerine bilgi veriyor ve: "Düşman buraları işgale kalkışırsa 23. Tümen, bulunduğu yeri bırakmayacak ve saldırıya uğrarsa, halktan alacağı yardımla, kesimini savunacaktır." diyordu. (belge: 14)

Ordu Müfettişi de, 30 Mayıs 1919'da verdiği yanıtta: "23. Tümen, Karahisar'ın güvenliğini korumakla birlikte, düşmanın her türlü işgaline, her türlü araçla karşı koyacaktır." diyordu. Bu araçların hazırlanmakta olduğunu ve Konya'da orduyu destekleyebilecek bir kuvvet hazırlamaya çalışıldığını, ancak, buna daha ad ve san konmadığını bildiriyordu.

Ben, müfettişliğe yazdığım telde: Konya'da bir vatan ordusu kurulmakta olduğu üzerine bazı haberler yayılmıştır; bunun içyüzü ve örgütü nedir, demiştim. Böyle bir soru sormaktaki düşüncem, biraz da onları özendirmek ve uyarmak idi. Müfettişliğin verdiği son bilgi, bunun üzerinedir. (belge: 15)

Kolordu Komutanı bu soruma: "Konya'da vatan ordusunun kuruluşundan haberim yok." diye yanıt vermişti.

Yirminci Kolordu ve Konya'daki Ordu Müfettişliği ile ilişki kurmam üzerine aldığım haberlerden uyanıklığı gerektiren noktaları 1 Haziran 1919'da Erzurum'da On Beşinci Kolordu ve Samsun'da Üçüncü Kolordu ve Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu Komutanlarına bildirdim. (belge: 16)

Trakya'da bulunan kuvvetleri ve komutan durumunu bilmiyordum. O bölge ile de ilişki kurmak gerekti. Bu düşünceyle, İstanbul'da, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'dan 16 Haziran 1919'da özel şifre ile (Cevat Paşa ile ayrıldığım gün

gizli bir şifre kararlaştırmıştık.) Edirne'de Kolordu komutanının kim olduğunu ve Cafer Tayyar Bey'in nerede bulunduğunu sordum. (belge: 17) Cevat Paşa 17 Haziranda yanıt verdi. "Cafer Tayyar Bey'in Birinci Kolordu Komutanı olarak Edirne'de bulunduğunu" öğrendim. (belge: 18)

Amasya'dan 18 Haziran 1919 günü, Edirne'de Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e şifre ile verdiğim yönergede başlıca şunları bildirdim: "Ulusal bağımsızlığımızı boğan ve yurdun bölünmesi tehlikelerini hazırlayan İtilâf devletlerinin yaptıklarını ve İstanbul Hükümetinin tutsak ve güçsüz durumunu biliyorsunuz.

Ulusun kaderini böyle bir hükümetin eline bırakmak, çöküşe boyun eğmektir.

Trakya ve Anadolu'daki ulusal örgütleri birleştirmeye ve ulusun sesini bütün gürlüğüyle dünyaya duyuracak güvenilir bir yer olan Sivas'ta birleşik ve güçlü bir kurul toplamaya karar verilmiştir.

Trakya-Paşaeli Cemiyeti, yetkili olmamak üzere İstanbul'da bir kurul bulundurabilir.

Ben İstanbul'da iken Trakya Cemiyeti üyelerinden kimileriyle görüşmüştüm. Şimdi zamanı geldi. Gerekenlerle gizlice görüşerek hemen örgütler kurunuz ve benim yanıma da delege olarak değerli bir iki kişi gönderiniz. Onlar gelinceye değin, Edirne ili haklarının savunucusu olmak üzere, beni vekil ettiklerini belirten, imzalı bir belgeyi kendi imzanızla ve şifre ile bildiriniz.

Bağımsızlığa ulaşıncaya değin, bütün ulusla birlikte, özveriyle çalışacağıma kutsal inançlarım adına ant içtim. Artık benim için Anadolu'dan ayrılmak söz konusu olamaz."

Trakya'nın direnme gücünü artırmak amacıyla bu yönergeye şu bilgileri de ekledim: "Anadolu halkı baştan aşağı bölünmez bir bütün haline getirildi.

Kararlar, ayrılıksız, bütün komutanlar ve arkadaşlarımızla birlikte alınıyor. Vali ve mutasarrıfların hemen hepsi bizden yanadır. Anadolu'daki ulusal örgütler ilçe ve bucaklara dek genişledi. İngiliz koruyuculuğu altında bir bağımsız Kürdistan kurulması ile ilgili propaganda ve bu amacı güdenler saf dışı edildi. Kürtler, Türklerle birleşti." (belge: 19)

Yunan Ordusunun Manisa ve Aydın Çevresine Girişi

Bu tarihe değin Yunan ordusunun Manisa ve Aydın çevrelerini de ele geçirdiğini (işgal) öğrendim. Ama İzmir'de ve Aydın'da bulunduklarını bildiğim kuvvetlerin ne durumda olduklarını gösterir açık bir bilgiyi daha hiçbir yerden elde edemiyordum. Doğrudan doğruya bu kuvvetlerin komutanlarına da birtakım buyruklar yazmıştım. Bunun üzerine, 29 Haziranda, 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in, iki gün önceki tarihi taşıyan, bir şifresini aldım.

56. Tümene İzmir'de Hurrem Bey adında bir kişi komuta ediyormuş. Bu komutan ve İzmir'deki iki alayın kılıç artıkları, subaylarıyla birlikte, hemen hepsi tutsak olmuşlar. Yunanlılar bunları gemilerle Mudanya'ya götürmüşler. Bekir Sami Bey bu kılıç artıklarının komutasını üzerine almak için gönderilmiş.

Bekir Sami Bey 27 Haziran 1919 günlü telinde, 22 Haziran 1919 günlü iki buyruğumu ancak 27 Haziranda Bursa'ya vardığında alabildiğini söylüyor ve verdiği bilgiler ve yaptığı açıklamalarda: "Ulusal amaçları gerçekleştirecek yeter araçları bulamadığımdan, tümenimi düzene sokmayı başarırsam daha iyi hizmetler yapılabileceği kanısında olduğumdan, 21 Haziran sabahı Kula'dan Bursa'ya doğru yola çıkmak zorunda kaldım. Bununla birlikte, birçok engeller olduğu halde, ulusal eylemin ülkenin kurtarılması için çok gerekli olduğu düşüncesini her yana yaymayı başardım." diyor. Düşündüklerimin ve yaptıklarımın doğruluğuna sağlam inancı olduğunu bildiriyor ve bu konuda hemen işe giriştiğini; Çine'de bulunan 57. Tümene de buyruk vermeliğimi ve kendisine de buyruk vermeyi sürdürmemi istiyordu. (belge: 20;)

Ulusal Örgütler Kurulması ve Ulusun Uyarılması

Bir hafta kadar Samsun'da ve 25 Mayıs'tan 12 Haziran'a dek Havza'da kaldıktan sonra Amasya'ya gittim. Bu süre içinde bütün yurttaki ulusal örgütlerin kurulması gerektiğini bir genelge ile bütün komutanlara ve sivil örgütlerin baş yöneticilerine bildirdim.

Dikkate değer ki, İzmir'e ve daha sonra Manisa'yı ve Aydın'ı düşmanın ele geçişi ve yapılan her türlü saldırı ve zulüm hakkında ulus daha aydınlanmamış ve ulusal varlığına vurulan bu korkunç darbeye karşı açıkça hiçbir üzüntü ve sızıltı gösterilmemişti. Ulusun bu haksız darbe karşısında sessiz ve durgun kalması, elbette ulusun iyiliğine yorumlanamazdı. Bundan dolayı, ulusu uyarıp harekete getirmek gerekli idi. Bu amaçla 28 Mayıs 1919 günü, valilere ve bağımsız mutasarrıflıklara, Erzurum'da On Beşinci Kolordu, Ankara'da Yirminci Kolordu ve Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu Komutanlıklarına, Konya'da Ordu Müfettişliğine genelge ile şu yolda bildirimde bulundum:

İzmir'e ve daha sonra ne yazık ki Manisa'ya ve Aydın'a düşmanın girişi, gelecek tehlikeyi daha açık olarak sezdirmiştir. Ülke bütünlüğümüzün korunması için, ulusal tepkilerin daha canlı olarak gösterilmesi ve sürdürülmesi gerekir. Ulusal yaşayışı ve bağımsızlığı bozan düşmanın yurda (işgal) girişi ve yurt parçalarını koparıp alması gibi olaylar, bütün ulusa kan ağlatmaktadır. Üzüntüler önlenemiyor. Katlanılamayacak ve dayanılamayacak bu olayların hemen önlenmesi, bütün uygar uluslarla, büyük devletlerin adaletinden ve etkisinden sabırsızlıkla beklendiği yolunda, önümüzdeki hafta içinde ve çeşitli illere göre, Pazartesi başlayıp Çarşamba gününe dek gerekli işlemlerin arkası alınarak, yapılacak büyük ve coşkun toplantılarla ulusal gösterilerde bulunulması ve bunun köylere varıncaya dek bütün çevrede yapılması ve bütün büyük devletlerin temsilcileriyle Babiâli'ye (İstanbul hükümetine. Sadrazamlık katına) etkili telgraflar çekilmesi ve yabancıların bulunduğu yerlerde bunlara da etki

yapmakla birlikte, ulusal gösterilerde düzenin son derece korunması ve Hristiyan halka karşı bir saldırıya ve düşmanlık gösterisine, kırılcılığa benzer davranışlarda bulunulmaması çok gereklidir. Sizler bu konularda duyarlı ve etkili bulunduğunuzdan, işin iyi yönetileceğine ve başarılabacağına tam güvenim vardır. Sonucun bildirilmesini rica eylerim.

Ulusal Gösteri Toplantıları

Verdiğim bu yönerge üzerine her yerde gösteriler yapılmaya başlandı.

Yalnız sayılı yerlerde, birtakım kuruntular yüzünden, duraksamalar olduğu anlaşılmıştır. Örneğin: On Beşinci Kolordu Komutanının Trabzon ile ilgili olarak gönderdiği 9 Haziran 1919 günlü şifreden (belge: 21): "Gösteri toplantısı sırasında Rumların uygunsuz davranışlarda bulunabilecekleri ve hiç yoktan kötü bir olay çıkabileceği düşünülerek, gösteri toplantısına karar verilmiş iken bu kararın uygulanmadığı. . . gösteriyi düzenleyen kurulun toplantısında İstrati ve Polidis'in de bulunduğu" anlaşılıyordu.

Trabzon, Karadeniz kıyısında önemli bir merkez olduğundan, orada ulusal girişimler ve çalışmalarda kararsızca davranış ve Yunanlılara karşı yapılacak ulusal gösterilerle ilgili görüşmelerde İstrati ve Polidis efendileri bulundurmak gibi, girişimin ciddi olmadığını gösterecek gevşeklikler, elbette İstanbul ve düşmanlar için pek değerli belirtiler sayılır.

Verdiğim yönergedeki görüşü kötüye kullanacak kadar ustalık gösterenler de oldu. Örneğin: Sinop'a yeni atanan bir mutasarrıf, orada yapılan gösterileri kendisi yönetiyor ve gösteri kararlarını kendisi yazıp halka imza ettirdiğini söylüyor ve bize de bir örneğini gönderiyor. Bu adamın zavallı halka gürültü patırtı arasında imza ettirdiği uzun yazılar içinde şu satırlar gizleniyordu: "Türkler ilerleyip gelişemediyse ve Avrupa'nın uygarlık ilkelerini kabul edip sindiremediyse bu, şimdiye değin iyi bir yönetime kavuşmadığından ileri

gelmiştir. Türk ulusu, ancak kendi padişahının buyruğu ve egemenliği altında olmak koşuluyla Avrupa'nın gözetim ve denetiminde kurulacak bir yönetim örgütü ile yaşayabilir."

Baylar, Sinop halkı adına İtilâf Devletleri temsilcilerine verilen 3 Haziran 1919 günlü bu andırının altındaki imzalara göz gezdirirken müftü vekili efendinin imzasının yanında gördüğüm imza, bilginize sunduğum satırları yazan ve yazdıran ruhu bulup çıkarmama yaradı. O imza, Hürriyet ve İtilâf Fırkası ikinci başkanı olan kişinin imzası idi.

Ulusal Gösterilerin Yankıları

Her yerde gösteriler yapılması için bildirimler yaptığım günden üç gün sonra, Harbiye Nazırının 31 Mayıs 1919 günlü şu telini aldım:

İngiltere Olağanüstü Komiserliğinden Babıâli'ye bildirilip Harbiye Nazırlığına gönderilen nota örneği aşağıya çıkarılmıştır:

Bugüne değin gelen raporlardan Üçüncü Kolordu bölgesinde her zaman görülebilecek haydutluk olaylarından başka bir şey olmadığı bilinmekle birlikte, son notada ileri sürülen olaylar üzerine özel soruşturma yapılarak sonucunun ivedilikle bildirilmesini rica ederim.

31.5.1919

Harbiye Nazırı

Şevket

Örnek

1- Sivas'ın bugünkü durumu ve adı geçen kentte ya da bu kentin yakınında çok sayıda toplanmakta bulunan Ermeni sığınıklarının (mültecilerinin) esenliği

üzerine en son olarak oldukça kaygı verici haberler aldığımı yüce kişiliğinize bildirmekle övünç duyarım.

2- Bundan dolayı, askeri komutanın görev bölgesi içinde bulunan Ermenilerin iyi korunması ve gözetilmesi için elden gelen bütün önlemlerin alınmasını kesin olarak belirten ve herhangi bir öldürme ya da kötü davranış olursa kendisinin doğrudan doğruya sorumlu tutulacağını bildiren bir telin Yüksek Harbiye Nazırlığınca adı geçen komutana ivedilikle çekilmesi yolunda buyruk verilmesini yüce kişiliğinizden rica ederim.

3- Bu yönergeye benzer yönergelerin ilgili sivil yöneticilere de ayrıca gönderilmesini rica ederim.

4- Ülke içindeki düzensizlik üzerine yüce kişiliğinizin haklı olarak ne denli kaygılı bulunduğunu bildiğim için yüce kişiliğinize ayrıca işbu (.....) uyulacağı kanısındayım.

5- Söz konusu olan yönergenin gönderilme tarihi üzerine verilecek bilginin beni pek çok sevindireceğini bildiririm.

Sivas vali vekilliğinden aldığım 2 Haziran 1919 günlü bir telyazıda da: "Bugün Albay Dömanj (Demange) imzasıyla alınan telde İzmir'e Yunanlıların girişi üzerine Aziziye'de Hristiyanların ölümle korkutulduğu öğrenilmiştir. Bu ise uygun değildir. Size haber veriyorum ki bu durumlar, müttefik askerlerinin ilinize girmesine neden olur, anlamında bildirim yapılmaktadır..." denilmekte idi.

Gerçekte, ne Sivas'ta kaygı verici bir durum vardı, ne de Hristiyanlar ölümle korkutulmuştu. Sorunu, ulusça yapılmaya başlanılan gösteri toplantılarından kaygılanan ve bunu amaçlarının gerçekleşmesine engel sayan Hristiyan azınlıkların, yabancıların dikkatini çekmek için, bile bile yaydıkları uydurma

haberler olarak kabul etmek gerektir. (belge: 22, 23, 24) Harbiye Nazırlığının nota örneğini içine alan teline verdiğim yanıtı olduğu gibi bilginize sunacağım.

Haberalma 3 Haziran 1919

Çok ivedidir.

Sayı 58

Harbiye Nazırlığı Yüksek Katına

Y (Yanıt): 2 Haziran 1919 şifre:

Sivas ve çevresinde eskiden beri bulunan Ermenileri ve daha sonra sığınanları korkutacak hiçbir olay geçmemiştir. Ne Sivas'ta, ne de çevresinde kaygı verecek hiçbir durum yoktur. Herkes sessizce kendi iş ve güçleriyle uğraşmaktadır, Bunu kesin olarak bilginize sunar ve inanmanızı dilerim. Bu duruma göre, İngiliz notasındaki haberlerin nereden çıktığını benim bilmem gerekir. Düşmanın İzmir ve Manisa'yı ele geçişiyle ilgili acı haber üzerine Müslüman halkın yaptığı ve Hristiyan azınlıklara karşı hiçbir düşmanlık duygusu gütmeyen toplantılardan kimi kişilerin ürkmüş olmaları düşünülebilir. İtilâf Devletleri, ulusumuzun haklarına ve bağımsızlığına saygılı kaldıkça ulus da yurt dokunulmazlığının kesinliğine güvendikçe, Müslüman olmayan halkın korkuya düşmesine hiçbir neden yoktur. Bu konuda devlete karşı her türlü sorumluluğu yüklenir ve buna tam olarak güvenilmesini dilerim. Ama bağımsızlığı ve ulusal varlığı yok eden ve ulusun yaşamını tehlikeye düşüren işgal, cana kıyması ve her türlü saldırıları gibi, İzmir yöresinde görülegelen olayların ve benzerlerinin baş göstermesine karşı ne ulusun coşkusunu ve vicdan sızlamalarını, ne de bundan doğan ulusal gösterileri engelleyip durdurmak için kendimde ve hiç kimsede hiçbir güç göremeyeceğim gibi bu yüzden ortaya çıkacak olayların

karşısında da sorumluluk yüklenebilecek ne komutan, ne sivil yönetici, ne de hükümet düşünürüm.

Mustafa Kemal

Bu nota örneğiyle verdiğim yanıtın örneği bütün komutanlara, vali ve mutasarrıflara genelge ile bildirildi.

O günlerde İngiliz Muhipler Cemiyetiyle birlik olarak bütün ulusça İngiltere'den yardım istenmesinin bu dernek adına, Sait Molla imzasıyla bütün belediye başkanlıklarına bir telle bildirildiğini ve bu teli etkisiz bırakmak için, ulusu gereği gibi aydınlatmakla birlikte hükümet katına başvurmaktan geri kalmadığımı da öğrenmişsinizdir. (belge: 25) Bundan başka, 27 Mayıs 1919 günü "Türkiye Havas-Royter" adındaki ajansın, toplanan Saltanat Şûrası (Padişahlık Danışma Kurulu) ile ilgili olarak verdiği haberler arasında: "Bütün üyelerin düşüncesi, Türkiye'nin büyük devletlerden birinin yardımını sağlamak üzerinde toplanmıştır." haberini yayması üzerine Sadrazam: "Ulusun, bağımsızlığını korumaya kararlı olduğunu ve bütün kötü sonuçlara karşı her türlü özveriyi göze aldığını ve ulusal vicdanı yansıtmayan haberlerin kaygı verici yankılar doğurduğunu" yazmakla birlikte, bütün ulusa da bu durumu nasıl bildirdiğimi başka bir açıklama sırasında söylemiştim.

Sadrazam Ferit Paşa'nın Paris'e, bilinen çağrılışı üzerine, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantı günlerinde birtakım demeçler vermiştim. Bu konuda düşünce ve davranışımın ne olduğunu açıklamak amacıyla şu belgeyi olduğu gibi bilginize sunacağım:

Şifre Havza

İvedidir. 3.6.1919

Kişiyi özel

Samsun'da Üçüncü Kolordu Komutanı Refet Beyefendi'ye Erzurum'da On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Paşa (Kâzım Karabekir) Hazretlerine Canik Mutasarrıfı Hamit Beyefendi'ye Erzurum Valisi Münir Beyefendi'ye Sivas Vali Vekili Hâkim Hasbi Efendi Hazretlerine Kastamonu Valisi İbrahim Beyefendi'ye Ankara Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine Konya'da Yıldırım Birlikleri Müfettişi Cemal Paşa Hazretlerine Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu Komutanı Vekili Cevdet Beyefendi'ye Van Valisi Haydar Beyefendi'ye

Fransa siyasal temsilci Hay Döfrans'ın (Defrance) sadrazamlık yüce katına gelerek Osmanlı Devletinin haklarını konferansta savunmak için Paris'e gidebileceklerini bildirdiği, Dahiliye Nazırlığının resmi bildirimlerinden ve ajans yayınlarından anlaşılmıştır. Ulusumuzun İzmir olayı üzerine gösterdiği ulusal tepki ve böylece bağımsızlığı koruma konusunda beliren kesin direnişinin sonucu olan bu şerefli durum övülmeye değer. Ama, böyle olduğu halde Yunanlılar İzmir ilini ele geçirmekten alıkonulmuş değildir. Her halde ulusun haklarını bilir ve onu çiğnetmemek için parçalanmaz bir bütün olarak özveriye hazır olduğunu İtilâf Devletlerine karşı göstermeye ve tanıtlamaya devam edildikçe adı geçen devletlerin ulusumuzu sayar ve haklarını tanırlar olmalarına kuşku yoktur.

Sadrazam Paşa Hazretlerinin konferansta Osmanlı Devleti'nin haklarını savunmak için büyük çaba gösterecekleri doğaldır. Ancak, ulusça kesin olarak savunulması istenilen ve gerekli görülen haklar özellikle iki noktada önem kazanır. Birincisi, kesin olarak devlet ve ulusun tam bağımsızlığı, ikincisi de yurdun temel birimlerinde çoğunluğun azınlıklara feda edilmemesidir.

Bu konuda, Paris'e gitmeye hazırlanan kurulun görüşü ile ulusal vicdanın kesin isteği arasında tam bir uygunluk gerekir. Böyle olmazsa ulus, çok güç durumda ve düzeltilemez olupbittiler karşısında kalabilir. Bu kaygıyı doğuran nedenler şunlardır: Sadrazam Paşa Hazretleri, duyduğumuz demecinde Ermeni özerkliği

ilkesini kabul etmiş olduğunu bildirdi. Bunun sınırını bildirmedi. Bundan, doğu illeri halkı elbette üzüntü duydu ve durumun açıklanmasını istemek zorunda kaldı. Toplanmış olan Saltanat Şûrası'nda da, hemen bütün üyeler, ulusal bağımsızlığın korunmasını ve ulus alın yazısının bir ulusal kurultay eline bırakılmasını istemelerine karşın, yalnız hükümetin dayandığı İtilâf ve Hürriyet Fırkası adına, başkanı Sadık Bey İngiltere'nin koruyuculuğunu istemeyi yazılı olarak önerdi, Geniş bir Ermenistan özerkliği ve devletin bir yabancı devlet koruyuculuğunu kabulü konularında ulusal istekle bugünkü hükümetin görüşü arasında uygunluk olmadığı görülüyor. Sadrazam Paşa Hazretleriyle yanında gidecek kurulun, ulus haklarını savunmada uyacakları ilkeler ve program ulusça bilinmedikçe, yukarıda bilgilerine sunulan noktalarda kaygılanmaktan geri durulamaz. Bundan dolayı, illerdeki ve illere bağlı yerlerdeki Müdafaai Hukuku Milliye (Ulusal Hakları Savunma) ve Reddi İlhak derneklerinin temsilci kurullarınca ve bu derneklerin kuruluşları tamamlanamayan yerlerde de Belediye kurullarınca Sadrazam Paşa Hazretlerine ve doğrudan doğruya Padişah Hazretlerine telyazılarıyla başvurularak ulusal tam bağımsızlığın dokunulmazlığı ve ulus çoğunluğu haklarının korunması ilkesinin ulusun temel koşulu olduğu bildirilmeli ve gidecek kurulun buna göre savunma ilkelerini ulusa resmi olarak ve açıkça duyurması istenmelidir. Ulusun bu davranışı üzerine, gidecek kurulun savunmaya çalışacağı ilkelerin gerçekten ulusun isteği olduğu İtilâf Devletlerince bilinecek ve elbette daha çok önemle göz önünde tutulacak, kurulun görevi kolaylaşacaktır. Bu düşüncelerin gerekenlere tez elden ulaştırılmasını ve bildirilmesini, yurdumuzun alinyazısı adına yüce ve yurtsever kişiliğinizden önemle rica ederim. Bu telin alındığı zamanın bildirilmesini de rica ederim.

Mustafa Kemal

İstanbul'a Geri Çağırılışım

Bu tarihten beş gün sonra, yani 8 Haziran 1919'da Harbiye Nazırı'nın beni İstanbul'a çağırdığını ve gizli olarak sormam üzerine kimlerin isteğiyle ve niçin çağırıldığımı, devlet büyüklerinden bir kişinin bildirdiğini daha önce yaptığım bir açıklama sırasında söylemiştim. O devlet büyüğü, Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Cevat Paşa idi. Bunun üzerine, İstanbul ile yapılmış yazışmaların bir kısmı herkesçe öğrenilmiştir. Bu yazışmalar, Erzurum'da görevimden çekildiğim güne değin değişik Harbiye nazırlarıyla ve doğrudan doğruya saray ile süregelmiştir.

Anadolu'ya geleli bir ay olmuştu. Bu süre içinde bütün orduların birlikleriyle ilişki ve bağlantı sağlanmış ve ulus elden geldiğince aydınlatılarak uyarılmış, ulusal örgütlenme düşüncesi yayılmaya başlamıştı. Durumu artık bir komutan kimliği ile yürütüp yönetmeye olanak kalmamıştı. Yapılan çağrıya uymamak ve gitmemekle birlikte, ulusal örgütleri ve eylemi yönetmeyi sürdürdüğüme göre, başkaldırır duruma girdiğim kuşku götürmezdi. Bundan başka ve özellikle uygulamaya karar verdiğim girişim ve yürütümlerin köklü ve sert olacağını tasarlamak güç değildi. Bundan dolayı girişim ve yürütümlerin bir an önce kişisel olmak niteliğinden çıkarılması ve bütün ulusun birlik ve dayanışmasını sağlayacak ve temsil edecek bir kurul adına yapılması çok gerekli idi.

Sivas'ta Genel Bir Kongre Toplama Kararı

Bu nedenle 18 Haziran 1919 günü Trakya'ya verdiğim yönergede işaret ettiğim bir noktanın uygulanması zamanı gelmiş bulunuyordu. Hatırınızdadır ki o nokta, Anadolu ve Rumeli ulusal örgütlerini birleştirecek, bunları bir merkezden yönetmek ve adlarına iş görmek üzere, Sivas'ta genel bir ulusal kurultay toplamaktı. Bu amaçla emir subayım Cevat Abbas Bey'e 21/22 Haziran 1919 gecesi Amasya'da söyleyip yazdırdığım genelgenin başlıca noktaları şunlardı:

1- Yurdun bütünlüğü, ulusun bağımsızlığı tehlikededir.

2- İstanbul'daki hükümet (Hükümeti Merkeziye), üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirememektedir. Bu durum ulusumuzu yok olmuş gibi gösteriyor.

3- Ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır.

4- Ulusun durumunu ve davranışını göz önünde tutmak ve haklarını dile getirip bütün dünyaya duyurmak için her türlü etkiden ve denetimden kurtulmuş ulusal bir kurulun varlığı çok gereklidir.

5- Anadolu'nun her yönden en güvenli yeri olan Sivas'ta ulusal bir kongrenin tez elden toplanması kararlaştırılmıştır.

6- Bunun için bütün illerin her sancağından, halkın güvenini kazanmış üç delegenin olabildiğince çabuk yetişmek üzere hemen yola çıkarılması gerekmektedir.

7- Her olasılığa karşı, bu iş, ulusal bir sır gibi tutulmalı ve delegeler gereken yerlere kimliklerini gizleyerek gelmelidirler.

8- Doğu illeri adına 10 Temmuzda (Rumi tarihe göre. Aslı: 23 Temmuz) Erzurum'da bir kurultay toplanacaktır. O güne değin öteki il delegeleri de Sivas'a ulaşabilirlerse Erzurum kongresinin üyeleri de Sivas'ta yapılacak genel toplantıya katılmak üzere yola çıkarlar. (belge: 26)

Görüyorsunuz ki bu yazdırdıklarım, aslında vermiş ve dört gün önce Trakya'ya bildirmiş olduğum bir kararın Anadolu'ya da genelge ile bildirilmesinden başka bir şey değildir. Bu kararın 21/22 Haziran 1919 gecesi, karanlık bir odada

alınmış korkunç ve gizemli (esrarengiz) yeni bir karar olmadığı kolaylıkla anlaşılır sanırım.

Bu noktanın aydınlanması için isterseniz küçük bir açıklamada bulunayım.

Baylar, o müsvedde işte olduğu gibi şu kâğıtlardır, (göstererek) dört maddeliktir, içindekileri söyledim. Altında benim imzam vardır. Bir de, görevi dolayısıyla, kurmay başkanı bulunan Albay Kâzım Bey'in (şimdi İzmir Valisi Kâzım Paşa - Kâzım Dirik), kurmaylarımdan bildirim işleriyle görevli Hüsrev Bey'in (şimdi elçi), askeri makamlara şifre eden emir subayım Muzaffer Bey'in ve sivil katlara şifre eden bir sivil görevlinin imzaları vardır. Bundan başka daha birtakım imzalar vardır.

Bu imzaların bu müsveddeye konması güzel bir talih ve rastlantıdır.

Adını Saklayan Bir Tanıdığın Amasya'ya Gelmesi

Daha Havza'da bulunduğum sırada, Ankara'da bulunan Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'dan bir şifre aldım. Bu şifre: "Tanıdığınız bir kişi kimi arkadaşlarla İstanbul'dan buraya gelmiştir. Ne yapmalarını buyuruyorsunuz?" anlamında idi. Sanki bir bilmeceyi andıran bu tel, beni pek çok ilgilendirdi ve şaşırttı. Söz konusu kişiyi tanıyorum. Benden ne yapacağını soruyor. Ankara'da arkadaşım olan güvenilir bir komutanın yanında. Tel de şifredir. Öyleyse neden adını şifreyle bile yazdırmaktan çekiniyor? Epeyce düşündüm. Anlar gibi oldum. Kestirilebilir ki bilmece çözmekle uğraşacak zamanım yoktu. Ama, Fuat Paşa'yı yakından görmek; bölgeleri, çevreleri, düşünceleri üzerinde görüşmek bence çok istenilir bir şeydi. Bu bilmeceli telin uyandırdığı düşünceyle kendisine şu ricada bulundum; "Ankara'dan ayrıldığınızı belli etmeyecek biçimde gereken düzenlemeleri yaptıktan sonra ad ve kılık değiştirerek birkaç gün için ivedilikle yanıma geliniz. İstanbul'dan gelen arkadaşları da birlikte getiriniz."

Gerçekten, Fuat Paşa dediğim gibi Havza'ya doğru yola çıkar. Ama, birtakım zorlayıcı nedenlerden dolayı, hemen Havza'dan ayrılıp Amasya'ya gitmek gerekmişti. Fuat Paşa, Havza yolunda durumu anlar ve Amasya'ya yönelir. İşte böylece 21/22'de Amasya'da yanımda bulunuyor. Adı şifrede bildirilmeyen kişi de Rauf Bey idi.

İstanbul'dan ayrılmak üzere, evimden otomobile bineceğim sırada Rauf Bey yanıma gelmişti. Bineceğim vapurun izleneceğini ve İstanbul'da iken tutuklamadıklarına göre, belki de Karadeniz'de batırılacağımı güvenilir kimselerden işitmiş, onu bildirdi. Ben İstanbul'da kalıp tutuklanmaktansa batıp boğulmayı yeğledim ve yola çıktım. Kendisine de, önünde sonunda İstanbul'dan çıkmak zorunda kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim.

Rauf Bey gerçekten İstanbul'dan çıkmak gereğini duymuş ve çıkmış; ama benim yanıma gelmedi. Arkadaşı olan 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'le buluşmak istemiş ve İzmir cephesine daha yakın bir yerde daha etkili ve daha yararlı olacağını sanarak Bandırma - Akhisar yoluyla Manisa bölgesine gitmiş. Gittiği yerde, halkın içgücünü (ahvali maneviyesini) yitik, durumu öldürücü ve korkunç görmüş. Hemen adını değiştirerek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyonkarahisar üzerinden Aziziye - Sivrihisar yoluyla ve araba ile de Ankara'ya Fuat Paşa'nın yanına gelmiş ve bana başvurmuş. Pek güzel ama, adını saklayarak beni üzmenin anlamı var mıydı?

Öte yandan, Üçüncü Kolordu Komutanım olup Samsun Mutasarrıflığında bıraktığım Refet Beyi artık Sivas'a, Kolordu merkezine göndermek istiyordum. Birkaç kez, gelmesi için buyruk vermiştim. Bölgesinde geziye çıkmış. Buyruklarıma bile karşılık alamıyordum. En son, o da bir rastlantıyla, o gün gelmişti.

Rauf ve Refet Beylerin Kararsızlığı

Şimdi imza işine gelemim: Ben müsveddenin yeni gelen arkadaşlarca da imzalanmasını istedim. O sırada Rauf ve Refet Beyler benim odamda, Fuat Paşa başka bir odada bulunuyorlardı.

Rauf Bey, konuk olduğundan bu müsveddeye imza koymak için kendinde bir ilgi ve yetki görmediğini, incelikle söyledi. Bunun bir tarihsel an değerinde olduğunu ileri sürerek imza etmesini söyledim. Bunun üzerine imza etti.

Refet Bey imzadan çekindi ve böyle bir kongre toplamaktaki amaç ve yararı anlayamadığını söyledi.

İstanbul'dan beri yanımda getirdiğim bu arkadaşın -tuttuğumuz yola göre- anlaşılması pek kolay olan bir konuda açığa vurduğu düşünüş ve duyuş biçimi bana çok acı geldi. Fuat Paşa'yı çağırttım. Paşa, düşüncemi anlayınca hemen imza etti. Fuat Paşa'ya Refet Bey'in çekinme nedenini anlayamadığımı söyledim. Fuat Paşa Refet Bey'i biraz sıkı bir sorgulayınca, Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine özgü bir işaret koydu. Öyle bir işaret ki bunu bu müsveddede bulmak biraz zordur. (Buyurun, merak eden inceleyebilir.)

Baylar, gereksiz gibi görülebilen bu açıklama, sonraki yıllar ve olaylarla ilgili birtakım karanlık noktaları aydınlatmaya yarar düşüncesiyle yapılmıştır.

İstanbul'daki Bazı Kimselere Gönderdiğim Mektup

Kongreye çağrı genelgesi, sivil ve askeri makamlara şifreli olarak gönderildi. Bundan başka, İstanbul'da bulunan kimi kişilere de gönderildi. Ama, bu kişilere ayrıca bir de genelge niteliğinde mektup yazdım. Kendilerine mektup yazdığım kişiler şunlardı: Abdurrahman Şeref Bey, Reşit Akif Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Seyit Bey, Halide Edip Hanım, Kara Vâsıf Bey, Ferit Bey (Nafia Nazırı - Bayındırlık

Bakanı idi), Sulh ve Selâmet Fırkası (Barış ve Esenlik Partisi) Başkanı Ferit Paşa (sonradan Harbiye Nazırı oldu), Câmî Bey, Ahmet Rıza Bey.

Bu mektupta söylediğim noktaları özet olarak yineleyeceğim:

1- Yalnız mitingler ve gösteriler, büyük amaçları hiçbir zaman gerçekleştiremez.

2- Bunlar ancak doğrudan doğruya ulusun bağrından doğan ortak güce dayanırsa kurtarıcı olur.

3- Aslında, acı olan durumu öldürücü biçime sokan en keskin etmen, İstanbul'daki karşı akımlar ve ulusal ereklere zararlı bir biçimde desteksiz bırakan siyasal ve ulus yararına aykırı propagandalardır. Bunun cezasını yurdumuzun nasıl çektiğini pek çok görmekteyiz.

4- Artık İstanbul Anadolu'ya egemen değil, bağlı olmak zorundadır.

5- Size düşen özveri pek büyüktür. (belge: 27)

Ali Kemal Bey'in Genelgesi

25 Hazirana değin Amasya'da kaldım. Hatırlardadır ki, o günlerde Dahiliye Nazırlığı görevinde bulunan Ali Kemal Bey, benim görevimden çıkarıldığım ve artık benimle hiçbir resmi işlem yapılmaması ve hiçbir isteğimin yerine getirilmemesi konusunda şifre ile bir genelge yayımlamıştı.

23 Haziran 1919 gün ve 84 sayılı olan bu şifre içeriği, ilginç bir anlayışı gösterir belge olduğu için, olduğu gibi bilginize sunacağım:

Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in 23.6.1919 gün ve 84 sayılı şifresinin açılmış örneğidir:

"Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla birlikte, bugünün siyasasını o ölçüde bilmediği için, olağanüstü yurtseverlik ve çaba gösterdiği halde, yeni görevinde hiç başarılı olamadı. İngiliz Olağanüstü Temsilcisinin isteği ve üstelemesi üzerine görevinden alındı ve alındıktan sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha çok açığa vurdu. Reddi ilhak dernekleri gibi, Karesi (Balıkesir) ve Aydın dolaylarında Müslüman halkı haksız yere kırdırmaktan ve böyle bir durumdan yararlanarak halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen; buyruk dinlemez, saygısız ve yasadışı kurulan birtakım kurullar için öteden beri çektiği tellerle de siyasadaki yanılıklarını yönetimde de artırdı. Adı geçenin İstanbul'a getirilmesi Harbiye Nazırlığını ilgilendiren bir görevdir. Ama Dahiliye Nazırlığının size kesin buyruğu, artık o kişinin görevinden çıkarılmış olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir resmi işleme girişmemek, hükümet işleriyle ilgili hiçbir isteğini yerine getirmemektir, Bu yönergeye uygun iş görmekle ne gibi sorumlulukların ortadan kalkacağını anlayacağınızı biliyorum. Bu önemli ve korkulu dakikalarda görevli olsun, halktan olsun, her Osmanlıya (Osmanlı Devleti'nin uyruğu olan herkese) düşen en büyük ödev, barış konferansınca kaderimiz üzerine karar verilirken ve beş yıldır yaptığımız deliliklerin hesapları görülürken artık aklımızın başımıza devşirdiğini göstermek; akıllıca ve tedbirlice davranışlara uymak; parti, mezhep, ırk anlaşmazlıklarını gözetmeksizin herkesin yaşamını, malını, ırzını korumakla uygarlık dünyası karşısında bu ülkeyi bir daha lekelememek değil midir?"

Ali Kemal Bey ve Padişah

Bu şifre genelgeden ancak Sivas'a vardığım 27 Haziran 1919 günü haberim oldu. Ali Kemal Bey, 23 Haziran günü bu genelgesiyle düşmanlara ve Padişaha karşı önemli bir görev yaptıktan sonra 26 Haziran 1919 günü hükümetten çekilmiştir. Ali Kemal Bey'in Sadrazama verdiği resmi çekilme yazısından başka, Saraya gidip Padişaha kendi eliyle verdiği çekilme yazısı örnekleri ve sözlü

olarak bildirdikleri ve Padişahın ona verdiği yanıt hakkında çok sonra bilgi edindim.

Ali Kemal Bey, çekilme yazılarında, özellikle Padişaha sunduğunda: "Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerinde birden baş gösteren ayaklanma ve kargaşalık belirtileri üzerine, ayaklanma ateşinin hemen ve yayılmadan durdurulup söndürülmesi ve yok edilmesi için önlemler almak yalnız kendi makamını ilgilendirirken, Padişahın gördüğü yakın ilgiyi ve güveni çekemeyen bazı arkadaşlarının birçok boş özürler ileri sürerek ayaklanmanın genişlemesine yol açmakta olduklarından" söz ettikten sonra: "Resmi görevinden çekilmekle birlikte özel olarak hizmet edeceğini ve bağlılıktan ayrılmayacağını" yazısına ekliyor ve sözlü olarak da: "Resmi görevden ayrılmamı fırsat sayan hasımlarımın saldırılarından kulunuzu koruyunuz." diye yalvarıyor.

Padişah, buna karşılık: "Beni büsbütün yalnız bırakmayacağına güveniyorum. Bağlılığınız bana büyük umut ve teselli vermişti. Saray her dakika size açıktır. Refik Bey'le işbirliği yapmaktan ayrılmayınız." gibi okşayıcı sözler söylüyor. (belge: 28)

Bağlılığından Padişahın büyük umut ve teselliye kapıldığı Ali Kemal'i, nazırlık görevinde ve Padişahın yanında gördükten sonra, onu bir de asıl gerçek görevi başında görelim.

Canınız sıkılmazsa, Sait Molla'nın Rahip Fru'ya yazdığı mektuplardan birini gözden geçirelim:

"Ali Kemal Bey'e son felâketi üzerine üzüntü duyduğunuzu söyledim. Bu değerli kişiyi elde bulundurmak gerek, bu fırsatı kaçırmayalım. Bir armağan sunmak için en uygun zamandır."

"Ali Kemal Bey dün o kişi ile görüşmüş. Basın işinde biraz ağırdan almak gerektiğini söylemiş. Bir kez herhangi bir gidişten yana çevrilen düşünür ve yazarları öncekine aykırı bir amaca yöneltmek bizde kolay olmaz. Bütün resmi görevliler ulusal eylemi şimdilik iyi görüyorlar, demiş. Ali Kemal Bey, yönergenize eksiksiz uyacak. Zeynelâbidin Partisiyle de işbirliği yapmaya çalışıyor. Kısacası, işler bulandırılacak."

Bu mektuba bir çıkma yapılmış, şimdi onu da okuyalım: "Çıkma: Birkaç kezdir söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve onu tutanlara biraz arka çıkar gibi görünmeli ki kendisi tam güvenle buraya gelebilsin. Bu işe olağanüstü önem veriniz. Kendi gazetelerimizle onu destekleyemeyiz."

Bu belgeler üzerinde sırası gelince, daha çok bilgi veririm. Şimdilik bu kadarı yeter.

Ali Galip Bey Sivas'ta

Ali Kemal Bey'in, Amasya'da iken daha duymadığımı söylediğim genelgesi, görevlilerin ve halkın kafalarını gerçekten karıştırmış. Her yerde eksik olmayan yıkıcı ruhlu kimseler, hemen bana karşı propagandaya ve çalışmaya girişmişler.

Bu yoldaki baltalayıcı gösterilerin ve işlerin en önemlisi Sivas'ta düzenlenmeye başlamış.

İzin verirsiniz bunu kısaca anlatayım: Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in genelge ile verdiği buyruğun tarihi olan 23 Haziran günü, Sivas'ta Ali Galip Bey adında bir kişi, on kadar adamıyla hazır bulunuyormuş. Bu kişi, İstanbul'dan, Elazığ (Eski adı: Mâmuretülaziz -Elaziz) Valisi olarak gönderilmiş olan Kurmay Albay Ali Galip'tir. Sözde, ilin ikinci derecede görevlileri olmak üzere, birtakım adamları da İstanbul'dan seçmiş, yanında götürüyor.

Ali Galip, yolu üzerinde bulunan Sivas'ta durmuş. Özel görevi bulunduğu belli olan Ali Galip, orada hemen kendinden yana etkin kişiler bulmuş. Görevini iyi uygulamak için düzen kurmaya ve önlemler almaya başlamış.

Dahiliye Nazırlığının, beni kötüleyen buyruğu gelir gelmez, çalışma başlamış. Sivas sokaklarında benim "hain, başkaldırmış, zararlı bir adam" olduğum yolunda, duvarlara yaftalar yapıştırılmış.

Kendisi de bir gün, Sivas'ta vali bulunan rahmetli Reşit Paşa'nın yanına giderek, Dahiliye Nazırlığının buyruğundan söz açtıktan sonra, Sivas'a gidersem bana karşı ne işlem yapacağını sormuş.

Reşit Paşa, ne yapılabileceğinin açıklanmasını istemiş. Ali Galip: "Ben senin yerinde olsam hemen kollarını bağlar, tutuklarım ve senin de böyle yapman gerekir." demiş.

Reşit Paşa, bu işin bu denli kolay olacağına inanamamış; görüşme epey uzamış. Görüşmeye katılanlar çoğalmış. Üstelik bir kısım halk, verilecek kararı anlamak üzere toplanmış.

Bugün, Haziranın 27'nci günüdür. Gözlerimizi, yeniden bu noktaya dönmek üzere, bir an için bu levhadan ayırılım ve Amasya'ya çevirelim.

Sivas'a Gidiş

Ayın 25'inci günü, Sivas'ta beni kötüleyici birtakım uygunsuz olaylar geçmeye başladığını öğrendim. 25/26 Haziran gecesi yaverim Cevat Abbas Bey'i çağırdım ve: "Yarın sabah karanlıkta Amasya'dan güneye gideceğiz." dedim. Bu gidişimiz gizli tutularak hazırlanılması için emir verdim.

Bir yandan da Beşinci Tümen Komutanı ve kurmaylarımla, gizli olarak, şu önlemi kararlaştırdık: Beşinci Tümen Komutanı, tümeninden seçme subay ve

erlerle olabildiğince güçlü bir atlı piyade birliğini hemen o geceden başlayarak çabucak kuracaktı. Ben, 26 Haziran sabahı karanlıkta arkadaşlarımla birlikte otomobil ile Tokat'a gitmek üzere yola çıkacaktım. Birlik kurulur kurulmaz, Tokat üzerinden Sivas'a doğru gönderilecek ve benimle bağlantı arayacaktı. Gidişimiz, hiçbir yere telle bildirilmeyecek ve elden geldiğince Amasya'da da açığa vurulmayacaktı.

26'da Amasya'dan yola çıktım. Tokat'a varır varmaz telgrafhaneyi göz altına aldırarak benim varışımın Sivas'a ve hiçbir yere bildirilmemesini sağladım. 26/27 gecesini orada geçirdim, 27'de Sivas'a doğru yola çıktım. Otomobile Tokat'tan Sivas'a aşağı yukarı altı saattir.

Sivas valisine, Tokat'tan Sivas'a gelmek üzere yola çıktığımı bildiren açık bir tel yazdım. İmzada "Ordu Müfettişliği" sanını kullanmıştım.

Telde, özel bir düşünce ile, yola çıkış saatimi bildirmiştim, Ama bu telin, ayrılışımdan altı saat sonra çekilmesini ve o zamana değin hiçbir yoldan Sivas'a bilgi verilmemesini sağlayacak önlemleri aldırdım.

Şimdi baylar, gözlerimizi yeniden Sivas'ta bıraktığımız levhaya çevirelim.

Ali Galip Bey'le Reşit Paşa arasında bana karşı ne gibi bir işlem yapılacağının tartışılması sahnesine... Tartışmanın kızıştığı bir sırada, Reşit Paşa'nın eline benim Tokat'tan çekilen telimi verirler. Reşit Paşa, hemen Ali Galip Bey'e uzatır: "İşte kendisi geliyor; buyurun, tutuklayın!" der. Reşit Paşa, telde yazılı olan yola çıkış saatini görünce hemen kendi saatini çıkarır, bakar; sonra da: "Efendim, geliyor değil, gelmiş olacaktır," diye ekler.

Bunun üzerine Ali Galip: "Ben tutuklarım dedimse, benim ilim içinde olursa tutuklarım, demek istedim." deyince toplantıda bulunanları bir heyecan kaplar.

Hep birden: "Haydi öyle ise karşılamaya gidelim." diyerek toplantıya son verirler.

Ancak, kentin ileri gelenleri ile, halkla ve askerle parlak bir karşılama hazırlığı yapabilmek için biraz zaman kazanmak gerektiğini; oysa, hesapça benim, Sivas kenti kapılarına değin yaklaşmış olacağımı göz önünde bulundurarak beni, kentin yakınında bulunan Ziraat Numune Çiftliğinde biraz dinlendirmenin yolunu aramışlar. Vali Paşa, karargâhımın sağlık başkanı olup daha önce, gerekli örgütleri kurmak için Sivas'a göndermiş olduğum Talî Bey'i çağırarak, bu görevin yapılmasını ondan rica etmiş ve karşılama hazırlıklarını bitirince hemen kendisinin de yanımıza geleceğini söylemiş.

Gerçekten, tam Nümune Çiftliği yakınında, karşımıza çıkan bir otomobilin içinde Talî Bey görüldü. Otomobillerden indik, çiftliğin avlusunda oturduk, Talî Bey, anlattığım durumu ayrıntılarıyla açıkladıktan sonra, görevinin beni burada biraz oyalamak olduğunu söyleyince hemen ayağa kalktım: "Çabuk otomobillere ve Sivas'a!" dedim.

Bunun nedenini anlatayım. O anda aklıma gelen şu idi: Karşılama töreni yapacağız diye Talî Bey'i aldatmış olabilir ve gerçekte ters bir düzen yapmak için zaman kazanmak isteyebilirlerdi. Otomobillere binmek üzere iken Sivas yönünden başka bir otomobil yanımıza yaklaştı. İçinde Vali Paşa vardı.

Reşit Paşa: "Efendim, birkaç dakika daha dinlenmez misiniz?" diye söze başladı. "Yarım dakika bile dinlenmeye gereksinmiyorum. Hemen gideceğiz ve sen benim yanıma gel." dedim.

"Efendim" dedi, "sizin yanınıza Rauf Bey binsin; ben arkadaki otomobille de gelirim."

"Hayır, hayır!" dedim, "siz buraya..." Bu küçük önlemin neden alındığı kendiliğinden anlaşılır.

Sivas kentine vardığımızda, caddenin iki yanı büyük bir kalabalık ile dolmuş, askeri birlikler tören duruşu almış bulunuyordu. Otomobillerden indik... Yürüyerek askeri ve halkı selamladım.

Bu görünüş, Sivas'ın saygıdeğer halkının ve Sivas'ta bulunan yiğit subay ve erlerimizin bana ne denli bağlı olduğunu ve sevgi beslediğini belirten canlı bir tanık idi.

Bundan sonra, doğruca Kolordu Komutanlığına gittim ve hemen Ali Galip'i ve onun yordakçısı olduklarını anladığım bozguncuları getirttim. Onlara ne yaptığımı açıklayarak, aslında epey yorgunluk verdiğinden kuşku duymadığım ayrıntıları uzatmak istemem.

Yalnız bir noktayı belirtmekle yetineceğim.

Baylar, bu Ali Galip, karşılaştığı kötü durumdan sonra gizli diyecekleri olduğunu söyleyerek, geceleyin yalnız olarak yanıma gelmek istedi. Kabul ettim. Davranışlarının dış yüzüne önem vermemekliğimizi rica ile, Elazığ valiliğini kabul ederek gelmekten amacının, benim görüşüme hizmet etmek olduğunu ve Sivas'ta kalışının, benimle buluşup buyruk almak için olduğunu açıklamaya ve bin türlü kanıtla bizi inandırmaya çalıştı ve bizi sabaha dek oyalayarak başarı da sağladığını saklamayıp söylemeliyim.

İKİNCİ BÖLÜM

Milli Kongreler ve Gelişen Olaylar

Erzurum'a Gidiş

Sivas'ta kurulan örgütler ve yapılacak işler üzerine gerekenlere yönerge verdikten sonra hiç uyumadan geçen 27/28 gecesinin sabahında bir bayram günü, Sivas'tan Erzurum'a doğru yola çıkıldı.

Bir haftalık sıkıntılı bir otomobil yolculuğundan sonra 3 Temmuz 1919 günü, halkın ve askerin içten gelen gösterileri arasında, Erzurum'a varıldı. İstanbul Hükümetinden gelebilecek yıkıcı bildirimleri denetlemek ve durdurmak için haberleşme kanalı olan önemli merkezlerde gereken önlem ve düzenleme alınması için bütün komutanlara, 5 Temmuz 1919 tarihinde buyruk verdim. (belge: 29)

Komutan, Vali ve Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi ile görüşüldü. Vali Münir Bey, İstanbul Hükümetince görevinden çıkarılmıştı. Gitmeyip Erzurum'da kalmasını bildirmem üzerine daha Erzurum'da bulunuyordu. Bitlis valiliğinden ayrılıp İstanbul'a gitmek üzere Erzurum'dan geçen Mazhar Müfit Bey de Münir Bey gibi Erzurum'da beni bekliyordu.

Ulusal Amaç Yolunda Ortaya Atılmak Kararı

Bu iki vali beyle, On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ve yanında bulunan Rauf Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Bey ve karargâhımdan Kurmay Başkanı Kâzım Bey ve Kurmay Hüsrev Bey, arkadaşlarımla önemli bir

görüşme yapmayı uygun gördüm. Kendilerine genel ve özel durumu ve tutulması zorunlu olan yolu anlattım.

Bu arada en elverişsiz durumları, genel ve kişisel tehlikeleri, her olasılığa göre nelerin göze alınması zorunlu olacağını açıkladım: "Ulusal amaçlarla ortaya atılacakların yok edilmesini düşünenler bugün yalnız Saray, İstanbul Hükümeti ve yabancılardır. Ama bütün halkın aldatılabileceğini ve bize karşı duruma çevrileceğini de düşünmek gerektir. Önder olacakların her ne olursa olsun, amaçtan dönmemeleri, ülkede barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye değin amaç uğrunda özveriyi sürdüreceklerine işin başında karar vermeleri gerekir. Yüreklerinde bu gücü duymayanların işe girişmemeleri çok daha iyi olur. Çünkü, böyle bir durumda hem kendilerini ve hem de ulusu aldatmış olurlar.

Bir de, söz konusu görev, resmi makam ve üniformaya sığınarak el altından yapılamaz. Böyle bir tutum, bir ölçüye değin yürüyebilir. Ama, artık o dönem geçmiştir. Açıkça ortaya çıkmak ve ulusun hakları adına yüksek sesle bağırarak ve bütün ulusun, bu sese katılmasını sağlamak gerektir.

Benim, görevden çıkarıldığım ve her türlü sonuçla karşı karşıya bulunduğum kuşku götürmez. Benimle açıkça işbirliği yapmak, o sonuçları şimdiden kabul etmektir. Bundan başka, söz konusu ettiğimiz durumun istediği adam, daha birçok bakımlardan da, ille ben olabileceğim gibi bir iddia yoktur. Yalnız, her halde bu ülke çocuklarından birinin ortaya atılması zorunlu olmuştur. Benden başka bir arkadaş da düşünülebilir. Yeter ki o arkadaş, bugünkü durumun gerektirdiği yolda yürümeyi kabul etsin." dedim.

Bu konuşma ve açıklamadan sonra hemen bir karar almak uygun olmayacağından bir süre düşünmek ve özel konuşmalar yapabilmek için görüşmelere son verdiğimi bildirdim.

Yeniden toplandığımızda, işin başında benim bulunmamı istediler ve kendilerinin bana yardımcı ve destek olacaklarını bildirdiler. Yalnız bir arkadaş, Münir Bey, önemli özrü dolayısıyla bir süre için kendisinin eylemli (fiilen) görev almaktan bağışlanmasını rica etti. Ben, görünüşte görevden ve askerlikten ayrıldıktan sonra, şimdiye değin olduğu üzere, üst komutan imişim gibi buyruklarımın yerine getirilmesinin başarı için temel koşul olduğunu söyledim. Bu da eksiksiz onaylandıktan sonra toplantıya son verildi.

Baylar, İstanbul'da Genelkurmay Başkanlığı katında, görevden ayrılan Cevat Paşa ile göreve başlayan Fevzi Paşa'dan ve Barış Hazırlıkları Komisyonunda (İstihzaratı Sulhiye Komisyonu) çalışan İsmet Bey'den başlayarak, Erzurum'a gelinceye değin, her yerde gördüğüm ve karşılaştığım komutan, subay, her türlü devlet adamları ve ileri gelen kişilerle, burada, Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştım. Bunun yararını değerlendirebilirsiniz.

Erzurum Kongresi Hazırlıkları

Erzurum'a varışımın ilk günlerinde, Erzurum Kongresinin toplanmasını sağlamak için gerekli önlemleri almakla uğraşmaya önem verildi.

Baylar, Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin, 3 Mart 1919 günü, bir çalışma kurulu meydana getirilerek kurulmuş olan Erzurum şubesi, Trabzon ile de anlaşarak 1919 yılı Temmuzunun onuncu günü Erzurum'da bir Doğu İlleri Kongresi (Vilâyatı Şarkiye Kongresi) toplamaya girişti. Benim, daha Amasya'da bulunduğum günlerde, Haziran içinde doğu illerine delege göndermeleri için öneri ve çağrı mektubu yolladı. İllerden delege getirilmesi için, o günden başlayarak benim Erzurum'a varışına değin ve ondan sonra da, bu konuda olağanüstü çaba gösterdi.

Ama, o günlerin koşulları içinde böyle bir amacın gerçekleştirilmesindeki güçlüğü büyüklüğü, kolaylıkla anlaşılır. Kongrenin toplanma günü olan 10 Temmuz yaklaştığı halde illerden gerekli delegeler seçilip gönderilmiyordu.

Oysa, bu kongrenin toplanmasını sağlamak artık pek önemli bir iş olmuştu. Bundan dolayı, sağlam girişimler yapmamız gerekti.

İllerin her birine bildirimler yapmakla birlikte, bir yandan da kapalı tellerle valilere, komutanlara gereği gibi bildirimler yapıldı. Sonunda, onüç gün gecikme ile yeterince delege toplanması başarıldı.

Baylar, ulusal çabayı ordunun desteklemesi, askeri ve ulusal çalışmaları birbiriyle düzenli duruma getirmek, önemli bir konu idi.

Trabzon'daki tümeni, komutan vekili yönetiyordu. Asıl komutanı Halit Bey Bayburt'ta gizlenmişti. Halit Bey'i gizlendiği yerden çıkarmak, iki bakımdan gerekli idi. Biri ve en önemlisi, İstanbul'a çağırılmanın ve bu çağrıya gitmemenin korkulacak, gizlenilecek nitelikte olmadığını halka ve özellikle askerlere göstererek içgücünü (kuvvei mâneviyeyi) yükseltmek gerekiyordu. Bir de, kıyıda önemli bir yer olan Trabzon'a dışarıdan bir saldırı olursa oradaki tümenin başında ateşli bir komutan bulundurmak uygun olacaktı.

Bunun için Halit Bey'i Erzurum'a getirttim. Ona, kendim, özel bir yönerge verdikten sonra, gerektiğinde hemen tümenin başına geçmek üzere Maçka'da bulunması için buyruk verdirdim.

Biz bu işlerle uğraşırken, bir yandan da İstanbul'da Harbiye Nazırlığı makamında bulunan Ferit Paşa'nın ve Padişahın, İstanbul'a dönmemi sağlamak için sürüp giden aldatıcı tellerine de, türlü karşılıklar vermekle zaman yitirmek zorunda bulunuyorduk.

Resmi Görev ve Yetkileri Bırakarak Ulusun Sevgisine, Cömertliğine ve Yiğitliğine Güvenmek ve Böylece Göreve Devam Etmek Kararı

Harbiye Nazırlığı: "İstanbul'a gel" diyordu. Padişah: "Önce hava değişimi al, Anadolu'da bir yerde otur; ama bir işe karışma." diye başladı. Sonunda, ikisi birlikte: "İlle gelmelisin" dedi.

"Gelemem" dedim. En sonra, 8/9 Temmuz 1919 gecesi, Sarayla açılan bir telgraf başı konuşması sırasında, birdenbire perde kapandı ve 8 Hazirandan 8 Temmuz'a değin, bir aydır süren oyun sona erdi. İstanbul, o dakikada benim resmi görevime son vermiş oldu; ben de o dakikada, 8/9 Temmuz 1919 gecesi saat 10.50 sonrada (22.50'den sonra) Harbiye Nazırlığına, saat 11.00 sonrada Padişaha görevimle birlikte askerlik mesleğinden çekildiğimi bildiren telleri çekmiş oldum.

Durumu, ordulara ve ulusa kendim bildirdim. O günden sonra resmi görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevgisine, şefkat ve cömertliğine güvenerek onun bitmez verim ve güç kaynağından (feyz ve kudret menbaından) esin ve kuvvet alarak vicdan görevimizi yapmaya devam ettik.

Biz 8/9 Temmuz gecesi İstanbul ile telgraf başında konuşurken, bunu başka dinleyenlerin ve bununla ilgilenenlerin de bulunduğunu kestirmek güç değildir.

O günlerde ve ondan sonraki zamanlarda, en hafif deyimiyile bönlüklerini uyanıklık ve öngörüslülük gibi göstermeye alışmış olanlar üzerine, bir bilgi vermiş olmak için, izin vererseniz, şu belgeyi olduğu gibi bilginize sunmak isterim:

140-140 Konya'dan 9 Temmuz 1919 Saat: 6

Üçüncü Ordu Müfettişliği Başyaverliğine

Telgraf ve Posta Genel Müdürü Refik Halit Bey ile Konya Valisi Cemal Bey, 6/7 Temmuz gecesi, telgrafla makine başında konuştular. Konuşmanın şu yolda geçtiğini öğrendim:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri için gereken işlem yapıldı. İstanbul'a getirilecek. Cemal Paşa Hazretleri için de işlem yapılmak üzeredir."

Konya valisi de : "Teşekkür ederim." dediler.

Paşa Hazretleri'ne uygun göreceğiniz biçimde bildirmenizi rica ederim.

İkinci Ordu Müfettişliği

Şifre Müdürü

Hasan

Mersinli Cemal Paşa'nın İstanbul'a Gitmesi

Gerçekten, Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın on gün süre ile izinli olarak İstanbul'a gittiğini dört gün önce öğrenmiş ve şaşmışım.

Cemal Paşa ile, Samsun'a çıktığımdan beri, ulusal amaçları gerçekleştirmek için işbirliği yapma, askeri ve ulusal örgütler kurma konularında yazışmamız vardı. Kendisinden umut verici, olumlu yanıt almıştım. Benim ile bu yolda ilişki kurmuş olan bir komutanın, kendi kendine, izin alıp İstanbul'a gitmesi akla sığacak iş değildi. Bunun için, 5 Temmuz 1919 günlü şifre ile Konya'da On İkinci Kolordu Komutanı Albay Salâhattin (3. Kolordu Komutanı olarak İstanbul'dan gelen Selâhattin Bey -Köseoğlu- başkadır.) Bey'e şu iki maddeyi yazdım:

1- Cemal Paşa'nın on gün için İstanbul'a gidişinin gerçek nedenini açıkça ve tezen bildirmenizi;

2- Sizin, her ne olursa olsun, oradaki birliklerin başından ayrılmanız uygun değildir. Bu konuda Fuat Paşa ile haberleşerek olabilecek en kötü olasılığa karşı önlemler almanız gereklidir. Her gün, durumunuz üzerine kısa bilgi vermenizi rica ederim.

Bu şifrenin örneğini o gün Ankara'da Fuat Paşa'ya da bildirdim.

Salâhattin Bey'in Konya'dan 6/7 Temmuz günü, yani Refik Halit Bey'in Konya Valisi Cemal Bey'le telgraf başında konuştuğu sırada, karşılık olarak çektiği şifrede: "Cemal Paşa İstanbul'da kimi kişilerle ve ailesiyle görüşmek üzere on gün süre ile ve kendi isteğiyle izinli olarak İstanbul'a gitmiştir." denilmekte idi. (belge: 30, 31, 32, 33)

Cemal Paşa gitti; ama gelemedi. Kendisini çok zaman sonra Ali Rıza Paşa kabinesinde Harbiye Nazırı göreceğiz.

Komutayı Bırakmamak Uğruna

Ne yazık ki, bu durumun tanığı olan ve kendisine birliklerin başından ayrılmaması salık verilen Salâhattin Bey'in de bir süre sonra İstanbul'a gittiğini öğrendik. Cemal Paşa'nın gösterdiği bu kötü örnek üzerine 7 Temmuz 1919 günü şu genel bildirimi yaptım:

1- Bağımsızlığımızı koruma uğrunda derlenip örgütlenmiş olan ulusal kuvvetlere hiçbir yönden karışamaz ve dokunulamaz. Devletin ve ulusun alın yazısında, ulusal irade etmen ve egemendir. Ordu, bu ulusal iradeye bağlı ve onun hizmetindedir.

2- Müfettiş ve komutanlar, herhangi bir nedenle, komutanlıktan çıkarıldıklarında, yerlerini alacak kişiler, işbirliği yapılacak nitelikte olursa,

komutayı bırakacaklar; ama etkili bulundukları bölgede kalarak ulusal görevlerini yapmaya devam edeceklerdir. Olmazsa, yani bir ikinci İzmir olayına meydan verebilecek kimseler atanırsa, komuta kesinlikle bırakılmayacak ve bütün müfettiş ve komutanlarca, güven ve inanın kalmadığı ileri sürülerek yapılan işlem geri çevrilip kabul edilmeyecektir.

3- Ülkemizi kolaylıkla ele geçirmek amacıyla, İtilaf Devletlerince yapılan baskı sonunda, hükümet herhangi bir askeri birliğimizi ve ulusal ve askeri örgütümüzü dağıtmak için buyruk verirse, kabul edilmeyecek ve uygulanmayacaktır.

4- İstek ve amacı ulusal bağımsızlığı sağlamak olan Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak cemiyetleri ile bunların girişimlerinin bozulup dağılmasına yol açacak herhangi bir etkiyi ve karışmayı ordu, kesin olarak önleyecektir.

5- Devletin ve ulusun bağımsızlığını sağlama uğrunda bütün sivil devlet görevlileri, Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin, ordu gibi yasal yardımcılarıdır.

6- Yurdun herhangi bir bölgesine saldıran olursa bütün ulus, haklarını savunmaya hazır bulunduğundan, bu gibi olaylar çıkınca işbirliği için her yer birbirine en kısa zamanda haber vererek savunmada birlik sağlanacaktır.

Bu bildirim, Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün ordu ve kolordu komutanlarına ve başka gerekenlere gönderilmiştir.

Refet Bey'in Üçüncü Kolordu Komutanlığını Bırakması

Bu genel bildirimden beş altı gün sonra, Kavak'tan "Üçüncü Kolordu Komutanı Refet Refet" imzalı, 13 Temmuz 1919'da yazılmış bir şifre aldım. Tel şudur:

"İstanbul'dan bir İngiliz gemisiyle, Harbiye Dairesi Başkanı Albay Salâhattin Bey, beni değiştirmek üzere geldi. Benim de o gemi ile dönmemi Harbiye Nazırlığı emrediyor. Salâhattin Bey, amaca uygun olarak çalışacak. Genel duruma göre komutayı adı geçene bırakmayı uygun buldum ve Harbiye Nazırlığına görevden çekildiğimi bildirdim. Ayrıca geniş bilgi veririm. Sivas'a doğru yola çıkıyorum. Beşinci Tümen Komutanı Arif Bey aracılığı ile Amasya'ya yanıt veriniz."

Baylar, açıkça söylemeliyim ki, bu tutum ve davranışı pek beğenmedim. Refet Bey'in benimle olan işbirliği, İstanbul'ca biliniyor. Bu çalışmalardan yana olan bir kişi, onu değiştirmeye ve hem de İngiliz gemisiyle gelince, hemen düşünülmesi doğal olan şey, bu kişinin İngiliz görüşüne uygun iş görebileceğine güvenilmiş olmasıdır. Bu yargı, bir sanı niteliğinde olsa bile, Refet Bey'in komutayı vermekte ivedi davranmaması, hiç olmazsa bizim de düşüncemizi sorması gerekirdi.

İnanıp komutayı verdiğine göre de, hiç olmazsa bir süre yanından ayrılmayıp durumu ve görüşlerimizi iyice benimsetinceye dek birlikte çalışması ve kendisi ile aramızda gerekli bağlantıyı kurduktan sonra uzaklaşması doğru olurdu, düşüncesinde bulundum. Bununla birlikte, olupbitti karşısında bırakılmış olduğuma göre, iki noktada teselli aramakla yetinmek zorunda kaldım. Birincisi, Refet Bey'in telindeki: "Salâhattin Bey amaca uygun olarak çalışacak." cümlesi; öteki de, Refet Bey'in hiç olmazsa İstanbul'a gitmemiş olması idi.

Bu durum üzerine: "Komutanların İstanbul'a gitmek konusunda en küçük bir yanılmalarının pek pahalıya mal olacağını, gene de programımızı olduğu gibi uygulamaya devam edeceğimizi" bütün komutanlara bildirerek hemen dikkatlerini çektim. Refet Bey'e de o gün (14 Temmuz 1919): "Salâhattin Bey'in kararlarımızı iyi uygulayacağı, buradaki arkadaşlar arasında pek çok duygulandırıcı ve güçlendirici olmuştur" cümlesini de içine alan bir şifre çektirdim.

Salâhattin Bey'in kendisine de olduğu gibi şu teli çektiirdim :

14 Temmuz 1919

Amasya'da Beşinci Tümen Komutanlığına

Refet Bey'edir: Aşağıdaki teli uygun görürseniz Salâhattin Bey'e ulaştırınız ve sonucunu bildiriniz. Mustafa Kemal

Salâhattin Beyefendi'ye: İstanbul'un kapalı çevresinden, ulusun kutlu kucağına gelmeniz ve özverili arkadaşlarınızın dayanç (azim) ve yurtseverlik çevresine girmeniz büyük bir sevinçle karşılandı. Kutsal amacımızın gerçekleştirilmesi uğrunda gösterilecek ortak çabada Tanrı hepimizi başarılı kılacaktır. Gözlerinizden öperim. (Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı

Albay Kâzım

Salâhattin Bey üzerinde ilk kuşkuyu gene, Salâhattin Bey'in "amaca uygun çalışacağını" söyleyerek ona güvenen ve hemen komutayı bırakıp Sivas'a doğru uzaklaşan Refet Bey göstermiş oldu.

Refet Bey'in Amasya'dan çektiği bir tel, yalnız Salâhattin Bey üzerindeki kuşkuyu değil, daha birkaç nokta ile ilgili düşünceleri de kapsıyordu. İzin verirsiniz olduğu gibi bilginize sunayım.

İvedidir. Amasya'dan

Güvenlikle ilgilidir 15.7.1919

719

Erzurum'da On Beşinci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: Salâhattin Bey'i tanırırsınız. Birdenbire ürkmemesi gereklidir. Önce Kâzım Paşa, kutlama dolayısıyla, yumuşak sözler kullanarak kendisiyle yazışmaya girişmelidir. Hamit Bey'in görevden çıkarılması konusunda daha bir şey yok. Ama yerinde bırakılması için girişimler yapıldı. Görevden çıkarılırsa buralarda kalacağını pek ummuyorum. Bununla birlikte, gene etki yapıyorum. Benim dönmem için İngilizlerin hükümete baskı yapacakları kuşku götürmez. Ben, duruma göre, gereken yollara başvurarak buralarda kalacağım. Refet Bey İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalıdan anladığıma göre, Kâzım Paşa'nın durumu da tehlikelidir. Her zaman ölçülü davranılmasını ve durumun iyi yönetilmesini yeniden salık veririm. (Refet)

5. Tümen Komutanı

Arif

Bu telde adı geçen Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı idi. Hamit Bey, Samsun'a varışımızın ilk günlerinde Refet Bey'in, geçmişteki dostluğu dolayısıyla, ortak amaç yolunda sonuna dek bizimle birlikte özveri ile çalışacak nitelikte bir arkadaş olduğuna güvendiği için bana salık verdiği ve benim Sadrazamlığa ve özel olarak, Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'ya yazmam üzerine Samsun'a getirebildiğimiz kişi idi.

Böyle bir kişinin er geç görevden çıkarılacağı kuşku götürür müydü? Ama, Refet Bey: "Yerinde bırakılması için girişimler yapıldı." diyor. Nereye? Kimlerin katına? Kim başvurdu? Sonra: "Görevden çıkarılırsa buralarda kalacağını pek ummuyorum, bununla birlikte gene de etki yapıyorum." diyor. Nereye, İstanbul'a mı gidecek, nasıl? Bu kişi bugüne değin bizimle çalışmıyor muydu?

Bu telinde Refet Bey, kendisinin dönmesi için İngilizlerin hükümete baskı yapacaklarını kesin görüyor ve duruma göre gereken yollara başvurarak buralarda kalacağını söylüyor. Oysa durum belliydi ve yapılacak işi ben

kendisine 7 Temmuz 1919 günlü genel yönergemde bildirmiştim (adı geçen yönergenin ikinci maddesi). Ondan başka yapılacak iş yoktu.

Refet Bey, İngilizlerden ve buradan geçen Amerikalılardan anlamış ki: "Kazım Paşa'nın da durumu tehlikelidir." Bu ne demektir? En çok sıkı durmaları gereken arkadaşların, iyilik düşünmeyecekleri besbelli olan kimselerin sözleri üzerine tehlike kuruntusuna kapılmaları ve bunu inançla söylemeleri neyi gösterir?

Refet Bey, telinin sonunda, bana da ders, veriyor: "Her zaman ölçülü davranılmasını ve işlerin iyi yönetilmesini yeniden salık veririm." diyor.

Buradaki "ölçülü davranılması" sözünden, ne anlam çıkabileceğinin yorumlanmasını anlayışlı kişilere bırakırım.

Bana iyi yönetimi salık veren kişi, bu öğütlemeyi, benim verdiğim buyruk ve yönergeyi iyi uygulayıp görevi başından ayrılmadan önce yapmış olsaydı daha içten davranmış olurdu, sanırım.

Hamit Bey'in İstanbul Hükümetince Görevden Çıkarılması

Baylar, Hamit Bey, 14 Temmuz 1919 günü Samsun'dan bana şu kısa teli çekmişti:

"Görevden çıkarıldığımı sağlam yerden öğrendim. Şu bir iki gün içinde buyruğun gelmesini bekliyorum. Sonra İstanbul'a gideceğimi saygı ile bildiririm."

Refet Bey'in komutayı bırakmış olmasından üzüntülü iken, o gün, önemli bir kesimde özveri ile çalışacağını umduğumuz başka bir arkadaşın da, sanki olağan

koşullar içinde bulunuyormuşuz gibi, anlaşılmaz bir düşünüş göstermekte olduğunu öğreniyorum.

Hamit Bey'e 15 temmuz 1919 günü şöyle bir tel yazıldı:

"Kardeşim Hamit Bey, sizin yerinize İbrahim Ethem Bey'in atandığını öğrendik. Refet'e yazdım, buluşarak birlikte içeri doğru gelmenizi rica ettim. Bilmem hangi güven düşüncesi, size İstanbul'a gitmek isteğini veriyor. Bundan başka, biz değerli arkadaşlarımızı İstanbul'dan (Dersaadet'ten) Anadolu'ya çekip çıkarmaya ve böylece gerçek yurtseverleri dileklerinden yoksun etmemeye çalışırken siz, bu davranışınızla, en azından, kapalı bir çevreye giriyorsunuz. Biz hiç uygun görmedik. Refet'le buluşunuz. Ya Sivas yakınlarında birlikte kalırsınız ya da rahatça bizim yanımıza gelirsiniz. Kesin yanıt bekleriz." (belge: 34)

Beş gün sonra (20 Temmuz 1919) Canik Mutasarrıfı Hamit Bey'in Samsun'dan gelen teli şu idi:

Bizans'ın artan alçaklıkları karşısında umutsuzluğa düşen ulus, doğudan bir umut ışığı bekliyor.

Buraları ve buradakileri öyle düşsel bir biçim ve yaratılışta görüyorlar ki acaba bir şey var mı diye ben de kuşkuya düşüyorum. İlgisizliğimden utaniyorum.

Gerçekte uyumuyoruz. Bir şey yapmak istiyoruz. Ama bu şeyin biçim ve kuramlarıyla uğraştığımız, uzun yollar seçtiğimiz kanısındayım. Zaman ve durum, beklemeye elverişli değildir. Ülkenin durumu dakikadan dakikaya kötüleşiyor. Bunun için sözümüzü kısa kesip işleri çabuklaştırmak gerekiyor. Bu konuda benim aklıma gelen şudur:

Aynı zamanda her yerden Padişah Hazretlerine tel çekelim. On aydan beri gözü önünde ve çok zaman kendi istek ve hevesince olup biten alçaklıklarla nereye sürüklenmekte olduğunu gören ulusun, ne olursa olsun, kendi yazgısını ele

almaya karar verdiğini hatırlatalım ve kırk sekiz saat içinde ulusun güvenilebileceği bir hükümet kurulmaz ve kurucular meclisinin toplantıya çağırılması karar altına alınmazsa, ne kendisini ne de hükümetini tanımadığımızı bildirelim. Bunda hiçbir zorluk yok, geleneksel boyun kırmaktan üzüntü duymayan ulus, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin efendim.

Beş gün önce, görevden çıkarılırsa, İstanbul'a gideceğini bildiren Canik Mutasarrıfının bu telini, biraz kızgınca yazılmış olmakla birlikte, karar ve çalışma öğütleyen bir nitelikte bulduğunuzu umarım. Mutasarrıf Bey, ulusun bir umut ışığı beklediği yerde, acaba bir şey var mı diye kuşkuya düşüyor. Bizi, ne yapmak istediğini bilmeyen, biçim ve kuramlarla uğraşan şaşkınlar sanıyor. Sözü kısa kesip işleri çabuklaştırmak için yapılacak şeyi de söylüyor. Eğer bundan sonra bütün görüşlerindeki yersizliği belirten çirkin bir düşünceyi ortaya koymasaydı iyi ederdi. Baylar, tarih "geleneksel boyun kırmaktan üzüntü duymayan ulus, biz yürüyelim, arkamızdan gelsin!" düşünce ve inancında bulunanların karşılaştıkları sonuçlar ve cezalarla doludur. Yöneticilerin, özellikle devlet adamlarının, böyle yanlış ve çürük düşüncelere hiç kapılmamaları gerekir. Hamit Bey, bu telinde, bizim Refet Bey'le birlikte içerilere çekilmesi konusunda yazdıklarımıza hiç değinmiyor. Hamit Bey'in bu teline 21 Temmuz 1919 günü verdiğimiz bir yanıtta: "İnşallah her şey olacaktır. Yalnız, ulusun güvenileceği bir hükümet kurmak için önce o hükümete destek olacak bir kuvveti yaratmak gerekir. O da, doğu illeri kongresinin ve ondan sonra da Sivas genel kongresinin toplanmasıyla olacaktır." dedik.

Refet Bey'le Yazışmalar

Baylar, Üçüncü Kolordudan, dolayısıyla Refet ve Salâhattin beylerden gene söz açmak gerekiyor. İlişki şudur:

İngilizler, Sivas'a bir tabur gönderecekleri haberini yaydılar. Olabilecek her şeye karşı, Sivas'a gelen çeşitli yollar boyunca askeri önlemler aldirmek gerekti.

Bunun için Amasya'da bulunan Beşinci Tümen Komutanlığına 18 Temmuz 1919 günü yazdığım bir buyrukta, o sırada Amasya'da bulunan Refet Beyle ilgili olarak da şu tümceler vardı: "Duruma Refet Bey'in önemle dikkati çekilir. Belki Refet Bey böyle bir durumu göz önünde tutarak şimdilik Amasya'da kalmayı daha uygun bulur."

Beşinci Tümen Komutanının 19 Temmuz 1919'da verdiği yanıtta dikkati çeken şu cümleler vardı: "Salâhattin Bey daha Samsun'dadır. Şimdiye değin kendisiyle görüşemediğim gibi hiçbir gerçek ve önemli yazışma da yapılmadığından, adı geçenin düşünce ve görüşünün ne yolda olduğunu bilemiyorum. Ama Refet Bey, gerektiğinde İngilizlere karşı koyacak kadar atılganlık gösteremeyeceğini sezdirmişti. Refet Bey, 18 Temmuz 1919'da Sivas'a doğru yola çıktı." (belge: 35)

Bunun üzerine Refet Bey'e şu şifre teli çektim:

Şifre 19 Temmuz 1919

Kişiyi özeldir.

Sayı 115

Amasya'da Beşinci Tümen Komutanlığına Sivas'ta Üçüncü Ordu Sağlık Müfettişi Albay İbrahim Talî Beyefendi'ye

Refet Bey'edir: Salahattin Bey'e telimi verdiniz mi? Bu arkadaşımızın kesin görüşlerinin önemle saptanması ve kararsızlık ya da iki yüzlü davranış gibi felaket doğuracak bir duruma hiçbir şekilde göz yumulmaması bir yurt ödevi olduğundan bu konuda "evet" ya da "hayır" diye kendisinden söz alınması ve ona göre bir karar verilmesi çok gereklidir. Sizin bıraktığınız yerden başlamak, kendileri için tek programdır. Şimdiye değin hemen bir hafta olduğu halde hiçbir kesin bilgi alınmaması ve İstanbul'dan alınan bir yazıda, adı geçen için sağlam bir kanı gösterilmemesi ve yola çıkmadan önce Sadık Bey'le gizli bir

görüŖmesinden ve dostluğundan söz edilmesi ve yakınılması bu telimin yazılmasına yol açmıştır. Bunu ve bunun sonuçlarını özellikle sizin anlamanız ve çözümlemeniz gereklidir. Çünkü, herhangi bir halk topluluğunda söyleyeceğı yanlış ve ulusal amaca aykırı bir tek sözün bile yapacağı ters etkiyi ve bunun yaratacağı durumu şimdiden düşünmek yeter. (Mustafa Kemal)

Üçüncü Ordu Kurmay Başkanı

Albay Kâzım

Yalnız bu telimize değıl çok Ŗeye karşılık olan Refet Bey'in Ŗu telini olduğı gibi bilginize sunacağım:

Güvenlikle ilgili ve Sivas'tan .

çok ivedidir 22.7.1919

1828

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettişliğı Vekili Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

1. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Telinizi Salâhattin Bey'den ayrıldıktan sonra aldığım için kendisine veremedim. Salâhattin Bey'i herkes gibi siz de çok iyi tanırırsınız. Kararsız yaradılıŖta bir kişi. Bu bölgede on günden çok kalmamak düşüncesi ile gelmiş. Az kaldı, komutayı almadan geri kaçacaktı. Kendisine güven ve inan vererek yurt ödevini hatırlattım. Ülkesini kuşkusuz sever; ama vakitsiz iş görmeye gelemes. AŖağı yukarı Vali ReŖit Paşa'dan biraz daha iyi. On Üçüncü Kolordudan geçen silahlardan haberli olduğı gibi, bu işi düzenlemek için İstanbul'da da çalışmış ve başarı göstermiş. Buraya onu Cevat Paşa seçmiş. Bu duruma göre, amaca zararlı olamaz ve hiçbir halk topluluğunda amaca aykırı

tek bir söz söylemez. Tersine, amaca göre, ama sessiz olarak çalışacağına söz verdi. Sadık Bey'le ilişkisi üzerine verilen bilgiye inanamıyorum. Aslına bakılırsa, aldığımız haberi iyi belgelemeden ve belli bir program düzenlemeden çalışmak, kuvvetlerin yitimine yol açıyor. Doğu durumu üzerine bana bilgi verirken, aldığınız şişirme haberlere kapılmamış olsaydınız, belki ben durumu daha iyi idare eder ve komutayı bırakmak zorunda kalmazdım. Tek başına karar verecek kişilerin, gerçek durumu bilmeleri gerektiğini siz de kabul edersiniz. Bunun için, Salâhattin Bey'i boş yere ürkütmek ve "hayır" dedirtmekle ne çıkacak? Aslında, o kaçmaya hazır. Yerine acaba kim gelecek? Buyruklarınızın kısa ve açık olmasını rica ederim. Salâhattin Bey için olan telinizi zahmet edip bir daha okuyunuz. Fırtına ile başlayıp yavaşlıkla biten bu telden kesin düşüncenizi çıkaramadım. Bununla birlikte birkaç güne dek Salâhattin Bey Samsun'dan dönüyor. Kendisiyle görüşeceğim. Her durumda onu uygun bir yolla amaca göre çalıştırmak için gerekli önlemleri alıyorum.

2. Samsun'a çıkarılan taburun, buradaki Hintli Müslümanları değiştirmekle birlikte, özellikle Sivas'ta bulunduğunuzu sandıkları yüce kişiliğinize karşı bir korkutma amacı da güttüklerini, İngilizlerle görüştüğümde anladım. Beni İstanbul'a gitmeye kandırmak için, Kavak'ta bulunduğum sırada bir İngiliz binbaşısı geldi. İngilizlere gösterdiğim direnmeden yararlanarak, sizi güçten düşürmek için beni aldıldıklarını açıkça söyledi. Sizin öteki dayanağınız Kâzım Paşa imiş; onun için Kâzım Paşa, İngilizlerin direnmesini gerektirecek bir ipucu vermemelidir. Ferit Paşa'nın, görevden çekilirken, Kâzım Paşa'yı vekil olarak ataması, İstanbul'dakilerden kimisinin kötü bir düşüncesi olmadığını gösteriyor. Ama İngilizlerin direnmesi karşısında bir şey yapamazlar. Kâzım Paşa'nın vekillığe atanması da Salâhattin Bey'in Sadık Bey hesabına buraya gelmediğini kanıtlar.

3. Benim İstanbul'a getirilmem için İngilizler resmi olarak İstanbul Hükümetine baskı yapabilirler. Çünkü, benimle İngilizlerin arasında resmi bir bağlantı var (!).

Bu baskı artarsa Salâhattin Bey'i güç bir durumda bırakmamak için izimi kaybedeceğim.

4. Hamit Bey'in değiştirilmesi söylentisi henüz gerçekleşmedi. Onun, yerinde bırakılması için gerek Salâhattin Bey (Öteki Salâhattin Bey'dir. [Atatürk'ün notu] 12. Kolordu Komutanı.) gerekse İngilizler İstanbul'a başvurdular. Adı geçenin değiştirilmek istenmesi, Dahiliye Nazırlığı ile kavga etmesindendir. Salâhattin Bey'in yerine Konya'ya Sedat Bey'in geldiği de doğru değildir. Her ne kadar bütün komutanların değiştirileceğini haber aldığını, adı geçen yazıyorsa da Kazım Paşa'nın vekillğe atanması bunun doğru olmadığını gösteriyor.

5. Sivas Kongresi ile ilgili olarak Sadrazamlıktan doğruca illere gönderilen 20 Temmuz 1919 günlü teli gördünüz mü? Karahisar'daki Tümen Komutanı, bu kongreye delege seçimi için buralarda bildiri yayımlamış. Böyle bir davranışı uygun buluyor musunuz? Alman barışı ve Doğudaki sessizlik, durumun gelişmesini bekleyerek, bizim de sakin bulunmaktığımızı gerektirmiyor mu? Kendim için hiçbir kaygım olmadığını artık anlamışsınızdır (!). Yalnız, kararsız ve programsız davranışlarla amaçtan ayrılacağız. Ya sakin olalım ya da hemen işi açığa vuralım. Ama ikisinden birini yapalım. Sivas Kongresinin bugün için yararlı olacağını umuyor musunuz? Bugünkü duruma göre bu kongrenin Sivas'ta ve açık olarak yapılmasını tehlikeli bulmuyor musunuz? Güney yönlerinden Sivas'a gelecek bir baskın özellikte bu il halkının kansızlığı yüzünden, Anadolu'yu ikiye ayırır ve pek tehlikeli olur. Bunun için bu ilin, son günlere değin, tarafsızmış gibi görünmesi pek çok önemlidir. Bu kongrenin ille toplanması gerekiyorsa, aldığınız haberlere göre delegeler gelebileceklerse, acaba bunun doğuda bir yerde toplanması daha uygun olmaz mı?

6. Sivas ve Amasya kentleri halkı pek karışık; ilçelerde ve köylerdeki halk, bunlara göre pek çok iyi. Bundan sonra, ona göre çalışmamı düzenleyeceğim.

7. İstanbul'dan aldığım haberde, buradaki ulusal eylemin hiçbir parti ya da hiçbir kişinin özel isteklerini yerine getirmek için olmayıp ulusal kurtuluş ve bağımsızlığın sağlanması amacı ile yapıldığını bildirmek üzere, sizin bir bildiri yayımlayarak İngilizleri yatıştırmanız salık veriliyor. Gerekli görülürse ben bunun, sizin bir bildirinizle değil, belki Erzurum Kongresinin kararları arasında yayımlanmasının uygun olacağını sanıyorum.

8. Ajanslar, Meclisi Mebusan (Osmanlı Millet Meclisi) seçimlerinden söz ediyorlar. Bu konuda ne düşünüyorsunuz? (Refet)

Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı

Zeki

Bu tele verdiğimiz yanıtı da olduğu gibi bildirmekle yetineceğim.

Şifre 23.7.1919

Subay eliyle çekilmesi

İvedidir.

171

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'e

Refet Beyefendiye:

1- Salâhattin Bey'le ilgili teli bir daha okumak üzere aradım; ama bulunamıyor. Hatırladığıma göre Salâhattin Bey için söz konusu olan şeyler İstanbul'dan bildirilmişti. Her alınan haberi, istenildiği gibi belgelemek seyrek olur. Doğu durumu üzerine aldığımız bilgiler abartmalardan uzak olmamakla birlikte, bize yanlış bir adım attırmış değildir, kanısındayım. Ulusun yazgısı ile ilgili işlerde,

yalnız doğu olaylarının gelişimi temeline dayanmakla yetinilmiş değildir. Ulusal örgütlere genişlik ve canlılık vermek; kongrelerle ulusal istekleri ortaya koydurmak; orduyu ulusal örgütlere yardımcı kılmak; ulusal amacın yitimine meydan vermemek için komuta ve silah işlerinde, bilinen kesin kararı vermekte, yapıldığından başka türlü ve daha ölçülü davranmak, acaba bugünkü iyi sonucu verebilir miydi? Her halde şimdiki durum sevindirecek niteliktedir.

2- Kâzım Paşa'nın vekil olarak atanması pek uygun düşmüştür. İngilizlerin direnmesini gerektirecek bir ipucu vermemeye çalışıyor. Ama silah işinde ve Trabzon'a yapılacak bir çıkarmayı önleme konusunda hoşgörülü davranamayacağımız açık bir gerçektir. Oysa, bu nedenler İngilizlerin elbette hoşuna gitmeyecektir.

3- İngilizler, benim İstanbul'a getirilmem için pek çok direndiler ve Hükümeti iyiden iyiye baskı altına aldılar. Hükümet ve Padişah ile, makine başında günlerce süren konuşmalarda işin bu yanı pek açık olarak bildirildi. Bu konuşmalarda neler geçtiği, buluşmamızda bilginize sunulacaktır. Ama, meslekten çekilince direnme son buldu. Bu duruma göre, sizin için de, görevden çekildikten sonra çok direneceklerini ummam. Bununla birlikte iş tersine de olsa, izinizi kaybetmektense Salâhattin Bey'in güç duruma girmesini yeğlerim. Burada Halit Bey için, Hükümet ve İngilizler, Kâzım Paşa'yı çok sıkıştırdılar. Kâzım Paşa, bir şey yapılamayacağını söylemekte direndiğinden, şimdi Halit Bey, bugün, resmi olmasa da, tümeninin başındadır.

4- Hamit Hey, son bir teli ile hepimizden daha hızlı iş görmek isteğini gösteriyor. Şimdilik yumuşatıldı.

5- Sivas kongresi ile ilgili teli daha görmedim. Gerçekten kimi yerlerde olumlu ve bazı yerlerde de olumsuz aşırılıklar görülüyor. Elbette duruma göre verimli iş görmek için sakin davranma isteğindeyim. Herkes için bu kesin ve açık

program, bugün toplantıya başlayan Erzurum Kongresi görüşmelerinden çıkacaktır.

Sivas Kongresi'nden pek çok yarar beklerim. Bugün değil, Sivas Kongresi ilk söz konusu olduğu gün bile, her yerden ve özellikle güneyden bir baskın gelmesini, çok olası gördüğümü ve bu nedenle savunma önlemleri alınması için ricada bulunduğumu hatırlarsınız. Bununla birlikte, Erzurum Kongresi'nin toplantıları sırasında, Sivas'a gelecek delegelerin sayısına ve Erzurum Kongresi'nin yapacağı etkilerle doğacak duruma göre daha pratik ve güvenli bir yol da düşünülür.

6- İşleri düzenleme konusundaki, siz kardeşimin görüşleri pek yerindedir. Bununla birlikte, kentlileri de ulusal duygu ve etki altında tutmaktan uzak kalınmayacağını umarım.

7- Ulusal eylemlerin amaç ve ereği, kongrece her yere gönderilecek bildirilerle, düşündüğünüz gibi yayılacaktır.

8- Meclisi Mebusan toplanmalıdır. Ama İstanbul'da değil, Anadolu'da. Bu konu, kongrede görüşülecek ve bunun üzerine işe girilecektir. Hepimiz gözlerinizden öperiz, kardeşim. (Mustafa Kemal).

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı

Albay Kâzım

Erzurumluların Yardımları

Baylar, ben askerlikten çekilince, bütün Erzurum halkının ve Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum şubesinin bana karşı pek açık olarak gösterdikleri güven ve yakınlığın bende bıraktığı unutulmaz izlenimleri burada açıkça anmayı bir ödev sayarım.

Derneğin Erzurum şubesinden aldığım 10 Temmuz 1919 günlü yazıda: "Derneğin başına geçmemi ve Çalışma Kurulu Başkanlığını kabul etmemi" öneriyorlar ve birlikte çalışmak üzere ayırdıkları beş kişinin adlarını bildiriyorlardı.

Bu beş kişi: Raif Efendi, Emekli Binbaşı Süleyman Bey, Emekli Binbaşı Kâzım Bey, Albayrak Gazetesi Müdürü Necati Bey, Dursunbeyoğlu Cevat Bey idi. Söz konusu ettiğim yazıda, Rauf Bey'in de Çalışma Kurulu (Heyeti Faale) İkinci Başkanlığına seçildiği bildiriliyordu. (belge: 36)

O günlerde, Erzurum Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Raif Efendi ve üyeler Hacı Hafız Efendi, Süleyman Bey, Maksut Bey, Mesut Bey, Necati Bey, Ahmet Bey, Kâzım Bey ve yazman Cevat Bey idi.

Erzurum Şubesi, İstanbul'daki Genel Merkez Başkanlığına ulaştırmaya çalıştıkları bir telle: "Genel Merkez adına söz söyleme yetkisinin bana verildiğinin telle bildirilmesini" de rica ettiler. (belge: 37)

Bundan başka, bizim Erzurum Kongresine girmemizi kolaylaştırmak için, Kongreye Erzurum delegesi olarak seçilmiş olan Emekli Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyoğlu Cevat beyler delegelikten çekildiler.

Erzurum Kongresi

Baylar, bildiğiniz gibi, Erzurum Kongresi 1919 yılı Temmuzunun 23'üncü günü, pek gösterişsiz bir okul salonunda açıldı. İlk günü, beni başkanlığa seçtiler. Kongre üyelerini durum ve bir ölçüde, düşünülenler üzerinde aydınlatmak için yaptığım konuşmada:

Tarih ve olayların sürükleyişiyle, gerçekten içine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan coşmayacak hiçbir yurtseverin

düşünülemeyeceğini belirttim. Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak yapılan saldırılardan ve işgalden söz açtım.

Tarihin, bir ulusun varlığını ve hakkını hiçbir zaman tanımazlıktan gelemeyeceğini, bunun için de yurdumuzu, ulusumuzu kötüleyici yargıların yüzde yüz değerden düşeceğini söyledim.

Yurt ve ulusun kutsal varlıklarını kurtarma ve koruma konusunda son sözü söyleyecek ve bunun gereğini yaptıracak gücün, bütün yurda bir elektrik ağı gibi yayılmış olan ulusal akımdan doğan yiğitlik ruhu olduğunu söyledim.

İçgücünün artırılmasına yaramak üzere de bütün zulüm görmüş ulusların, ulusal amaçlarına ulaşmak için o günlerdeki çalışmaları üzerine, elde edilen birtakım bilgileri özetledim.

Ve ulusun kaderinde sözünü yürütecek bir ulusal iradenin ancak Anadolu'dan doğabileceğini belirttim ve ulusal iradeye dayanan bir ulusal kurul meydana getirmesini ve gücünü ulusal iradeden alacak bir hükümetin kurulmasını ilk çalışma ereği olarak gösterdim. (belge: 38)

Erzurum Kongresinin Bildirisi ve Kararları

Baylar, Erzurum Kongresi 14 gün sürdü. Çalışmasının sonucu, düzenlediği tüzük ve bu tüzüğün içindekileri herkese duyuran bildiridir.

Bu tüzük ve bildiri, o zamanın ve çevrenin gerektirdiği ikinci derecede düşünceler çıkarılarak incelenecek olursa birtakım köklü ve geniş kapsamlı ilkeler ve kararları ortaya koyabiliriz.

İzin verirseniz bu ilkeleri ve kararları, benim daha o zaman nasıl anladığımı açıklayayım:

1- Ulusal sınırlar içinde bulunan vatan parçaları bir bütündür; birbirinden ayrılamaz (Bildiri, madde 6; Tüzük, madde 3'ün ayrıntıları; Tüzük ve Bildirinin 1'inci maddeleri okunup incelensin).

2- Ne türlü olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı ve Osmanlı Hükümetinin dağılması durumunda ulus, birlikte direnecek ve savunacaktır (Tüzük, madde 2 ve 3; Bildiri, madde 3).

3- Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına ve güvenliğinin sağlanmasına İstanbul Hükümetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için, geçici bir hükümet kurulacaktır. Bu hükümet üyeleri ulusal kongrece seçileceklerdir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Heyeti Temsiliye (Temsilciler Kurulu) yapacaktır (Tüzük, madde 4; Bildiri, madde 4).

4- Kuvayi Milliye'yi (Ulusal Kuvvetler) etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak temel ilkedir (Bildiri, madde 3).

5- Hristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez (Bildiri, madde 4).

6- Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul olunamaz (Bildiri, madde 7).

7- Millet Meclisinin hemen toplanmasını ve hükümet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesini sağlamak için çalışılacaktır (Bildiri, madde 8).

Bu ilke ve kararlar, türlü türlü yorumlanmışsa da, temel nitelikleri hiç değiştirilmeksizin uygulanabilmiştir.

Baylar, biz Kongrede özetlediğim bu kararları ve bu ilkeleri saptamaya çalışırken, Sadrazam Ferit Paşa da ajanslarla birtakım demeçler yayımlıyordu. Bu demeçlere "Sadrazamın ulusu curnal etmesi" dense yeridir. 23 Temmuz

1919 günlü ajansla, dünyaya şunu duyuruyordu: "Anadolu'da karışıklık çıktı. Anayasaya aykırı olarak Millet Meclisi adı altında toplantılar yapılıyor. Bu işlerin sivil ve askeri görevlilerce yasak edilmesi gerekir."

Buna karşı gereken önlem alındı ve Meclisi Mebusan'ın toplantıya çağırılması istendi. (belge: 39)

Ağustosun yedinci günü kongre toplantısını kapatırken, kongre üyelerine:

"Önemli kararlar alındığını ve bütün dünyaya ulusumuzun varlık ve birliğinin gösterildiğini" söyledim ve:

"Tarih, bu Kongremizi çok az görülebilen büyük bir eser olarak yazacaktır." dedim. (belge: 40)

Sözlerimin yersiz olmadığını zaman ve olayların tanıtladığı kanısındayım, baylar.

Erzurum Kongresi, tüzük gereğince, bir Heyeti Temsiliye seçmişti.

Cemiyetler Kanunu'na uyularak verilmesi gereken dilekçe yerine Erzurum Valiliği katına sunulan 24 Ağustos 1919 günlü bildiriye, Heyeti Temsiliye üyelerinin adları ve kimlikleri şöylece gösterilmişti:

Mustafa Kemal	Eski Üçüncü Ordu Müfettişi, askerlikten çekilmiş
Rauf Bey	Eski Bahriye Nazırı (Donanma Bakanı)
Raif Efendi	Eski Erzurum Milletvekili
İzzet Bey	Eski Trabzon Milletvekili
Servet Bey	Eski Trabzon Milletvekili

Şeyh Fevzi Efendi Erzincan'da Nakşî Şeyhi

Bekir Sami Bey Eski Beyrut Valisi

Sadullah Efendi Eski Bitlis Milletvekili

Hacı Musa Bey Mutki Aşiret Başkanı. (belge: 41)

Baylar, yeri gelmişken şunu bilginize sunayım ki, bu kişiler hiçbir zaman bir araya gelip birlikte çalışmış değildir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir. Raif ve Şeyh Fevzi efendiler, Sivas Kongresine katılmışlar ve ondan sonra biri Erzurum'a, öteki Erzincan'a dönerek bir daha aramıza katılmamışlardır. Rauf Bey ve Sivas Kongresinde aramıza katılan Bekir Sami Bey, İstanbul'daki Meclisi Mebusan'a gidinceye dek, bizimle birlikte bulunmuşlardır.

Erzurum Kongresinde Görülen Duraksamalar

Baylar, söz arasında küçük bir noktaya da dokunmak isterim. Benim, bu Erzurum Kongresine üye olarak girip girmemekliğim düşünülmeğe değer görüldüğü gibi, Kongreye katıldıktan sonra da başkan olup olmamaklığım üzerinde duraksayanlar bulunmuştur. Bu duraksayanlardan kimilerinin düşüncelerini iyi niyetlerine ve içtenliklerine yormakla birlikte, başka birtakım kimselerin bu konuda içtenlikten büsbütün uzak olduklarına, tersine kötülük amacı güttüklerine daha o zaman kuşkuym kalmamıştı. Örneğin düşman casusu olup her nasılsa Trabzon ili içinde bir yerden kendini Kongreye delege göstertip gelen Ömer Fevzi Bey ve bunun arkadaşları gibi. Bu kişinin hainliği, sonradan Trabzon'daki ve oradan kaçtıktan sonra İstanbul'daki işleri ve davranışlarıyla kesin olarak anlaşılmıştır.

Kongrenin bitiminden iki üç gün önce başka bir tartışma da söz konusu olmaya başlamıştı. Bazı yakın arkadaşlarım, benim Heyeti Temsiliye'ye girip açık olarak

çalışmamı sakıncalı görüyorlardı. Düşünceleri şu noktalarda özetlenebilir: "Ulusal girişim ve çalışmaların bütün anlamıyla ulustan doğduğunu, gerçekten ulusal olduğunu göstermek gerekir. Böyle olursa, girişimler daha güçlenir ve kimsenin kötü yorumuna ve özellikle yabancıların olumsuz düşüncelerine yer kalmaz. Ama, tanınmış ve hele İstanbul Hükümetine ve halifelik ve padişahlığa karşı başkaldıran biri durumuna düşmüş; saldırı noktası olan benim gibi bir adamın, bütün bu ulusal girişimlerin başında bulunduğu görülürse, çalışmaların ulusal amaçlar yolunda olmaktan çok özel istekleri gerçekleştirmek için olduğu kanısına yol açabilir. Bunun için, Heyeti Temsiliye üyeleri, illerle bağımsız sancakların seçeceği kişiler olmalıdır. Ancak böylelikle, ulusal bir güç gösterilebilir."

Bu düşüncelerin ne derece yerinde olup olmadığını araştırarak değilim. Yalnız benim de, bu düşüncelere karşı olan düşüncelerimin dayanak noktalarından bazılarını sayayım: Her şeyden önce ben, ne olursa olsun, Kongreye katılmalı ve onu yönetmeliydim. Çünkü, zaman geçirmeksizin ulusal iradenin işler duruma getirilmesini ve ulusun kendi başına silahlı ve eylemli olarak önlemler almaya başlamasını sağlamak zorunluğuna inanıyordum. Bu temel ilkeleri benimsetip karara bağlatabilmek için, Kongrede çalışmayı ve yönetici olarak üyeleri aydınlatmayı çok gerekli görüyordum. Nitekim öyle oldu. Erzurum Kongresinin, daha önce açıkladığım ilke ve kararlarını herhangi bir temsilciler kurulunun uygulatabileceğine benim güvenim olmadığını açıkça söylemeliydim. Nitekim zaman ve olaylar beni doğrulamıştır. Bundan başka, daha Amasya'da iken karar verdiğim ve bütün ulusa her türlü araçlarla duyurduğum Sivas Genel Kongresi'nin toplanmasını sağlamak; bütün ulusu ve yurdu tek bir kurulla temsil etmek; sonra, yalnız doğu illerini değil, yurdun bütün parçalarını aynı dikkat ve duyarlıkla savunma ve kurtarma çarelerini bulmaya çalışmak gibi işleri, herhangi bir kurulun başarabileceği kanısında olmadığını açıkça söylemek zorundaydım. Çünkü, bende böyle bir kanı bulunsaydı, işe giriştiğim güne dek, bu konuda girişim yapan ve uğraşanların

çalışma sonuçlarını bekleyerek görevimden çekilmemek yolunu tutardım. Hükümete, Padişah ve Halifeye karşı başkaldırmayı gerekli görmezdim. Tersine, ben de bazı iki yüzlü ve iki yanlılar gibi dış görünüşü pek parlak ve gösterişli olan, o günün ordu müfettişliğini ve Padişah Hazretlerinin yaverliği sanını elden bırakmazdım. Gerçi benim açıkça ortaya atılmamda ve bütün ulusal ve askeri hareketlerin başına geçmemde kuşkusuz, sakınca vardı. Ama o sakınca, başarısızlığa uğradığımda herkesten önce ve herkesten çok benim en büyük cezaya çarptırılmamdan başka bir şey olabilir miydi? Oysa, bütün yurdun ve koskoca bir ulusun ölüm kalımı söz konusu olurken "yurtseverim" diyenlerin kendi sonlarını düşünmelerine yer var mıdır?

Baylar, ben, kimi arkadaşlarca ileri sürülen düşünce ve kuruntulara uysaydım, iki bakımdan büyük sakıncalar doğacaktı. Birincisi, düşüncelerimde, kararlarımda ve bütün kişiliğimde yersizlik ve yetersizlik olduğunu açığa vurmak, ki bu davranış, benim vicdan buyruğu ile üzerime aldığım görev bakımından düzeltilemeyecek bir yanlış olurdu.

Baylar, tarih, söz götürmez bir biçimde ortaya koymuştur ki, büyük işlerde başarı için yeteneği ve gücü sarsılmaz bir başkanın varlığı çok gereklidir. Bütün devlet büyüklerinin umutsuzluk ve güçsüzlük içinde, bütün ulusun başsız olarak karanlıklar içinde kaldığı bir sırada, "yurtseverim" diyen bin bir çeşit kişinin, bin bir türlü davranış ve inanç gösterdiği kargaşalı bir zamanda danışmalarla, birçok saygın ve erkli kişilerin sözlerine uyma zorunluğuna inanmakla; sağlam, esaslı ve özellikle sert yürünebilir mi ve en sonunda ulaşılması çok güç olan hedefe varılabilir mi? Tarihte buna ulaşmış bir topluluk gösterilebilir mi? İkincisi, baylar, ulus, ülke, siyasa ve ordu yöneticiliğinde hiç bulunmamış ve bu alanda değeri belirmemiş ve denenmemiş gelişigüzel kişilerden, örneğin, Erzincan'lı bir Nakşî Şeyhi ve Mutki'li bir aşiret başkanı gibi zavallılardan da kurulabilecek herhangi bir temsilciler kuruluna, söz konusu durum ve görev bırakılabilir miydi? Bırakıldığında "yurdu ve ulusu kurtaracağız" dediğimiz

zaman, ulusu ve kendimizi aldatmış olmak gibi kötü bir yanılgıya düşmeyecek miydik? Bu nitelikte bir kurula, perde arkasından yardım edilebileceği düşünülürse bile bu yöntem, güvenilir sayılabilir miydi?

Bu söylediklerimin, o günlerde değilse bile, artık bugün bütün dünyaca ret edilemeyecek gerçeklerden olduğuna hiç kuşkusuz yoktur. Bununla birlikte, ben bu söylediklerimi o günlerden kalma bazı anılar ve belgelerle burada doğrulamayı, gelecek kuşakların siyasal ve toplumsal eğitimi bakımından ödev sayarım.

Bu dakikaya kadar olduğu gibi, buradan sonra da sözünü edeceğim olaylar dolayısıyla, bu yön kendiliğinden aydınlanmaya başlayacaktır.

Baylar, Erzurum Kongresinin bitiminde, Ferit Paşa'dan sonra Harbiye Nazırlığına yeni geldiği anlaşılan bir Nâzım Paşa imzasıyla, On Beşinci Kolordu Komutanlığına 30 Temmuz 1919 günlü şöyle bir buyruk geldi:

"Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey'in Hükümet kararlarına karşı gelmelerinden ötürü hemen yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri Babiâlice uygun görülüp ilgili görevlilere gerekli buyruklar verildiğinden, kolorduca önemle yardım edilmesi ve sonucundan bilgi verilmesi rica olunur."

Bu buyruğa, Kolordu Komutanlığınca gereği gibi yanıt verildi. Bu yanıtı, öteki komutanlara da, olduğu gibi gönderterek dikkatlerini çektim.

Kongre bildirisi, yurt içinde her yere ve yabancı devlet temsilcilerine türlü yollarla bildirildi. Tüzük de komutanlara ve başka güvenilir makamlara şifre ile bölüm bölüm verilerek bulundukları yerlerde basılıp, çoğaltılmasının ve yayımının sağlanmasına çalışıldı. Bu iş, doğal olarak günlerce sürdü. Bununla ilgili olarak Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Bey'den aldığım, 22

Ağustos 1919 günlü bir telde: "Tüzüğün ikinci ve dördüncü maddelerinin yayımını sakıncalı bulduğu, bir kez daha incelenmesi gereği" bildiriliyordu. (belge: 42)

İkinci madde; Birlik olarak savunma ve direnme ilkesinin kabul edildiğine; Dördüncü madde; Geçici yönetim kurulabileceğine ilişkin maddelerdir.

Karakol Cemiyeti

Biz, Erzurum'da kongre kararlarının her yerde anlaşılmasını ve birlikte uygulanmasını sağlamaya çalışırken "Karakol Cemiyetinin Teşkilâtı Umumiye Nizamnamesi (Karakol Derneğinin Genel Kuruluş Tüzüğü)" ve "Karakol Cemiyeti Vezaifi Umumiye Talimatnamesi (Karakol Derneğinin Genel Görev Yönetmeliği)" diye basılı birtakım kâğıtların bütün orduya, komutan, subay, herkese dağıtıldığı bildirildi.

Bu yönetmeliği okuyan bana en yakın komutanlar bile, bu işi benim yaptığımı sanarak iyiden iyiye kuşku ve duraksamalara düşmüşler. Benim, bir yandan kongrelerle açık olarak ulusal ortak çalışmalar yaparken, bir yandan da gizemli ve korkunç bir komite kurmakla uğraştığım sanısına kapılmışlar. Gerçi, bu işleri ve girişimleri yapanlar İstanbul'da bulunuyorlarmış; ama, her şeyi benim adıma ve hesabıma yapmakta imişler.

Karakol Cemiyetinin genel örgüt tüzüğüne göre, genel merkez üyeleri ve sayıları, toplanma yerleri ve nasıl toplandıkları, nasıl seçilip görevlendirildikleri kesin olarak gizli ve saklı tutulur. Bir de, en ufak bir gizi açığa vuran ya da Karakol Cemiyetine tehlike getiren, dahası, tehlike getirici bir kuşku uyandıran, hemen idam olunur.

Genel Görevler Yönetmeliğinde de, "bir ulusal ordu"dan söz ediliyor ve: "Bu ordunun başkomutanı ve genelkurmay başkanı, ordu, kolordu ve tümen

komutanları ve kurmayları seçilmiş ve atanmış olup gizli ve saklı tutulur, Bunlar, görevlerini gizli olarak yaparlar." deniliyor.

Baylar, hemen komutanları uyardım; bu tüzük ve yönetmelik hükümlerini kesinlikle uygulamamaları gerektiğini ve bu girişimin kaynağını araştırmakta olduğumu bildirdim.

Sivas'a varışından sonra, oraya gelen Kara Vâsıf Bey'den anladım ki, bu işi yapan kendisi ve bazı arkadaşları imiş.

Kesinlikle böyle bir davranış doğru değildi. Herkesi idamla korkutarak, bilinmeyen bir merkezin, bilinmeyen bir başkomutanın, bilinmeyen birtakım komutanların buyruklarına uymaya zorlamak çok tehlikeli idi. Gerçekten, orduda görevli herkeste hemen birbirlerine karşı güvensizlik ve bir korku başladı. Örneğin, herhangi bir kolordu komutanının: "Benim komutam altındaki kolordunun acaba saklı ve gizli komutanı kimdir? Bu gizli komutan acaba ne zaman ve nasıl komutanlığı ele alacak ve acaba bana karşı nasıl davranacak?" gibi haklı birtakım kuruntulara kapılması beklenilmez değildi.

Sivas'ta Kara Vâsıf Bey'e, gizli merkezin, gizli başkomutanın ve gizli genelkurmay başkanının kimler olduğunu sorduğum zaman: "Hepsi siz ve arkadaşlarınızdır" yanıtını vermişti. Bu, beni büsbütün şaşırtmıştı. Bu karşılık, elbette akla ve mantığa uygun olamazdı. Çünkü, hiç kimse bana böyle bir düzen ve kuruluştan söz açmış ve benden bu iş için izin almış değildi.

Bu derneğin daha sonra, özellikle İstanbul'da, bu ad altında çalışmasını sürdürmeye çabaladığı anlaşıldığına göre, iyi niyetle kurulduğu ve sıkışınca bize vermek zorunda kaldıkları bilgilerin doğruluğu ileri sürülemez.

Bir İş Göremeden Avrupa'dan Dönen Ferit Paşa'ya Çektiğim Şifre

İstanbul Hükümetini ulusal girişimleri önlemekten caydırmak, başarıyı çabuklaştırmaya ve kolaylaştırmaya yarayacağı için önemliydi. Bu düşünceyle, Ferit Paşa'nın elbette hiçbir başarı sağlamadan hemen hemen onuru kırılmış bir durumda, İstanbul'a dönüşünden yararlanarak, kendisine 16 Ağustos 1919 günü bir şifre tel yazdım. Bu telde başlıca şu cümleler vardı:

Bay Klemanso (Clémenceau)'nun yüksek kişiliğinize (zâtı fehâmetpenahilerine) olan ayrıntılı karşılık yazılarını son günlerde okuyunca, İstanbul'a nasıl acı ve üzüntü içinde döndüğünüzü çok iyi anlıyorum..... bölüşmek ve devletimizi ortadan kaldırmak düşüncesini bu denli açık ve onur kırıcı olarak gösteren bir anlatış karşısında titremeyecek duygulu bir kişi düşünemem. Tanrı'ya binlerce şükürler olsun ki, ulusumuz, ruhundaki dayanç ve yiğitlikle tarih boyunca sürüp gelen hayat ve varlığını ne alinyazısına bırakacak, ne de böyle cellatça yargılara kurban edecektir.

Şimdi iyice inanıyorum ki, yüksek kişiliğiniz de bugünkü genel durumu ve devlet ve ulusun gerçek yararlarını üç ay önceki gözlerle görmüyordur.

Dokuz aydan beri iş başına gelen hükümetlerin, hep birbirinden daha çok güçsüzlüğe uğraması ve sonunda ne yazık ki, artık iş görmez bir kerteye düşmesi ulusun yüksek onuru karşısında gerçekten pek üzücü oluyor. Doğrusu şu ki, yurdun ve ulusun yazgısı için içeride ve dışarıda sözü dinlenir ve geçer olmak kuşkusuz ulusal iradeye dayanmayı gerektirir.

Yaşama hakkı ve bağımsızlığı için çalışan ulusun amacındaki temizlik ve içtenliğe karşı İstanbul Hükümeti düşmanca davranma yolu tutuyor. Böyle bir davranış, elbette büyük üzüntüler doğurur. Ulusu, İstanbul Hükümetine karşı istenilmeyen davranışlara sürükleyecek niteliktedir. Çok içtenlikle söyleyeyim ki ulus, her türlü iradesini kullanabilecek güçtedir. Yapacaklarını önleyebilecek

hiçbir kuvvet yoktur. İstanbul Hükümetinin olumsuz girişimlerini hiçbir yerde, hiçbir kimse yürütemeyecektir. Ulus, çizdiği program içinde çok kesin ve belirli adımlarla amacına doğru yürümektedir. İstanbul Hükümetinin şimdiye değin olan engelleyici davranışlarının hiçbir yerde hiçbir etki yapmamakta olmasıyla gerçek durumun sizce anlaşıldığı kuşku götürmez.

İngilizlerin gösterdikleri yolda kurtuluş çaresi aramak da yersizdir ve sonucu düş yıkımıdır. Kaldı ki, İngilizler de en sonunda gücün ulusta olduğunu anlayarak hiçbir dayanağı olmayan ve ulus adına hiçbir yükümlülüğe giremeyen, varsa bile bunu ulusa benimsetemeyecek olan bir hükümetle sonuçlu bir işe girişilemeyeceğine inanmışlardır.

.....

Bütün dilekler şu noktada toplanmıştır: Hükümet, yasal (meşru) olan ulusal akıma karşı gelmekten vazgeçerek Kuvayı Milliye'ye dayansın ve her türlü girişiminde ulusun isteklerini önder bilsin!

Bunun için de, ulusal varlığı ve iradeyi temsil edecek olan Meclisi Mebusan'ın en kısa zamanda toplanmasını sağlasın!

Sivas Kongresi Hazırlıkları

Baylar, Sivas'ta toplanmasını sağlamaya çalıştığımız Kongreye her yerden delege seçtirmek ve onların Sivas'a gelmelerini sağlamak için, Amasya'da başlamış olan çalışma ve yazışmalar daha sürüp gidiyordu. Bütün komutanlar ve her yerde birçok yurtseverler, olağanüstü çaba gösteriyorlardı. Fakat yine her yerde olumsuz ve aleyhte propagandalar ve özellikle İstanbul Hükümetinin engelleyici önlemleri işi zorlaştırıyordu.

Bazı yerlerden, hem delege seçmiyorlar, hem de halkın içgücünü kıracak ve herkesi umutsuzluğa sürükleyecek karşılıklar veriyorlar. Örneğin, Yirminci Kolordu Komutanı adına Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey'in İstanbul'dan alınan bilgileri kapsayan 9 Ağustos 1919 günlü şifresinde şu maddeler ilgi çekici görüldü: 1- İstanbul delege göndermiyor. Orada yapılan işleri uygun görmekle birlikte, atılğan bir duruma girmek istemiyor. 2- İstanbul'dan delege göndermek olanak dışındadır. Önerilen kişiler, orada verimli, başarılı iş göreceklere güvenemediklerinden, boşuna para harcamamak ve yolculuk sıkıntıları çekmemek için yola çıkmıyorlar. (Bilindiği gibi bazı kişileri özel mektupla da çağırıştık.)

Biz, dört bir bucaktan delege seçtirmek ve göndertmekte karşılaşılan güçlükleri yenmeye çalışırken, öte yandan kongre için en güvenilir yer olarak seçtiğimiz Sivas'ta da bir telaş ve heyecan başladı.

Baylar, burada sırası gelmişken söyleyeyim ki, ben Sivas'ı gerçekten her yönden güvenilir saymış olmakla birlikte, daha Amasya'da iken Sivas'a gelen bütün yolar üzerinde uzaktan ve yakından her türlü askeri önlem ve düzeni aldirmayı da uygun bulmuştum.

Sivas Valisinin Kaygıları

Sivas'taki heyecan şöylece anlaşıldı. 20 Ağustos günü öğleyin Sivas'taki Vali Reşit Paşa'nın istemesiyle telgraf başına çağırıldığım zaman, paşanın uzun bir teli veriliyordu. O tel şudur:

Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

İlkin, sizi rahatsız ettiğimden dolayı beni bağışlamanızı diler, sağlığını sorarım. Ne iş için rahatsız ettiğimi aşağıda bildiriyor ve açıklıyorum efendim.

Görünüşte, Fransızlara ait kurumları teslim almak, gerçekte buraların durumu üzerinde incelemeler yapmak için, Cizvit papazları ile birlikte önceki gün İstanbul'dan Sivas'a gelerek valilik katını ziyaret eden Fransız subaylarının bu ziyaretlerine karşılık dün sabah yanlarına gitmişim. Ziyaret ve konuşmanın sonunda orada bulunan Fransız binbaşlarından Jandarma Müfettişi Bay Brüno (Brunot), biraz özel görüşmek istediğini söyleyerek beni başka bir odaya aldı. Söylediği sözleri olduğu gibi aktarıyorum:

"Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyelerinin Sivas'a gelip burada bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle böylesine içtenlikle konuşur ve kişiliğinize karşı pek çok saygı beslerken bu işi benden saklamanıza çok üzüldüm." dedi. Ben de gereken karşılığı vererek kendisini inandırmaya çalıştımsa da son söz olarak: "Eğer Mustafa Kema1 Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre toplamaya kalkışırsa beş on gün içinde buraların işgalinin kararlaştırıldığını kesin olarak biliyorum. Sizin kişiliğinize beslediğim saygı dolayısıyla bunu haber veriyorum. İnanmazsanız, iş olup bittikten sonra inanırsınız. O vakit yurdunuzu uçuruma sürükleyenler arasına siz de girmiş olursunuz." sözlerini söyledi. Dahiliye Nazırlığından dün aldığım şifre tel de, başka türlü yazılmakla birlikte gene bu kanıyı uyandıracak nitelikte idi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri dün Kolordu Komutanı ile uzun uzadıya görüşerek kongre konusunda Komutan Beyefendinin düşüncesini anlamaya çalıştığı gibi, bu sabah da Bay Brüno bana gelerek, alafranga saat üçte, öbür Fransız subaylarıyla birlikte kongre üzerine görüşüleceğini, ama kendisinin aradaki dostluk dolayısıyla daha önce benimle ayrı görüşmek istediğini bildirdi. Bir süre konuşulduktan sonra sonuç olarak şunu da söyledi: "Ben dünden beri bu iş üzerinde pek çok düşündüm. Sonunda şuna karar verdim ki, eğer Mustafa Kemal Paşa ile Kongre üyeleri, Sivas Kongresinde İtilâf Devletlerine karşı kışkırtıcı davranışlarda bulunmazlar ve onlar için saldırgan bir dil kullanmazlarsa kongrenin toplanmasında hiçbir sakınca yoktur. Ben kendim General Franşe Despere'ye (Faranchet d'Esperey) yazar, Mustafa Kema1 Paşa

için çıkarılan tutuklama buyruğunu geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması için Dahiliye Nazırlığından size buyruk göndertirim. Fakat şu koşulla ki, siz de benden hiçbir şey saklamayacaksınız ve içten dostluğumuzu gözeterek birbirimize karşı hep açık bir dil kullanacağız. Yalnız kongrenin toplanacağı günü öğrenmek gerekir" dedi. Ben de kendisine bu konuda kesin bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisine bildireceğimi ve aradaki dostluk dolayısıyla hiçbir şeyi saklamayacağımı söyledim. Binbaşının işgal konusunda dünkü kesin sözlerine karşın bugünkü yumuşaklığının nedenini, en ince ayrıntıları kavrayan yüksek görüşlerinize sunmayı ödev bilir ve bu konuda sözü uzatmayı gereksiz sayarım. Açıkça anlaşıyor ki, bunların düşüncesi kongreyi Sivas'ta toplatmaya yanaşmış görünerek, kongrenin yüce üyeleriyle (heyet-i kiramıyla) sizi burada toplamak ve el altından hazırlıkta bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve hem de işgali olupbittiye getirmekten başka bir şey değildir. Dün akşam Dahiliye Nazırlığından aldığım şifre tel de, başka biçimde yazılmış olmakla birlikte, aşağı yukarı gene bu nitelikteydi. İşte ben her gerçeği, saklı tutulmak ricasıyla sizlerin bilginize sunuyorum. Bundan sonra tutulacak yolun çizilmesi size düşer. Düzenli dolaplı bir tehlikenin bu denli yakın ve sanki elle tutulacak kadar görünmekte olduğunu bilip dururken, durumu size (zâtı âlilerine) bildirmemeyi ve sonuç olarak Sivas'ta kongre toplamaktan vazgeçilmesini önermemeyi vicdanıma sığdıramadım. İşte bunun için sizden (zâtı devletlerinden) ve orada bulunan öbür yüksek arkadaşlardan pek çok rica ederim ki, ikinci bir kongrenin toplanmasına kesin gereklik yoksa vazgeçilsin. Gereklik varsa, dört yandan ele geçirilmesi pek kolay olan Sivas'ın toplantı merkezi olmasından vazgeçilerek, düşmanın kolayca işgal olasılığı pek uzak olan Erzurum'da ya da uygun görülürse Erzincan'da toplanma yoluna gidilmesini yurdun esenliği adına çok rica ederim. Kolordu Komutanı Salâhattin Beyefendi de, bu konudaki görüşlerini ayrıca Kâzım Paşa Hazretleri aracılığıyla size yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sivas milletvekili Rasim Bey de eski Erzurum milletvekili Hoca Raif Efendi Hazretlerine bu konudaki bilgi ve

düşüncesini kapsayan bir tel çekecektir. Elbette okuduktan sonra Hoca Raif Efendi Hazretlerinin Ilıca'dan dönüşünde kendilerine yollamak iyiliğinde bulunursunuz. İşte efendim, durum böyledir. Söz götürmez yurtseverliğinize karşı sizi daha çok rahatsız etmekten çekinir ve karşılık olarak göndereceğiniz buyruğunuzu beklerim, efendim. İşte Rasim Bey'in teli. Reşit

Bu tele orada verdiğim yanıtı olduğu gibi bilginize sunacağım. Ertesi gün, Heyeti Temsiliye adına da aynı anlamda uzun bir tel çekilerek yatıştırmaya ve inandırmaya çalışıldı. (belge: 43) Ayrıca, Kadı Hasbi Efendi'ye de aracılı bir tel çekildi. (belge: 44) Kolordu Komutanına da gerektiği gibi yazıldı. (belge: 45) Rasim Bey'e de, günlünün rahatlaması için, kendim yazdım. (belge: 46)

20 Ağustos 1919

saat: 1 sonra

Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri'ne

Verdiğiniz bilgiye ve yüksek görüşlerinize özellikle teşekkürlerimi sunarım. Bay Brüno ve arkadaşlarının gözdağı vermek için söylediklerini yüzde yüz kurusıkı sayarım. Sivas Kongresinin toplanması yeni bir şey olmayıp aylardan beri dünyaca bilinen bir iştir. Tuhaftır ki, İstanbul'da bulunan yetkili Fransız siyasa adamlarının da bana gönderdikleri haberler, Anadolu'da ulusça girilen işlerin pek haklı ve yasal olduğu ve ulusumuzun istekleri kendilerine açıkça bildirilirse iyi karşılayacaklarını ve uygulanmasını üzerine alacaklarını gösterir yazılı güvenceyi şimdiden vermeye hazır oldukları yolundadır. Bay Brüno'nun ikinci görüşmede ağız değiştirmesi ve yumuşaması bizleri kazanmak için olsa gerektir. Binbaşı Brüno'nun dediği gibi, Fransızların beş on günde Sivas'a girmeleri o kadar kolay bir şey değildir. Şunu hatırlamanız gerekir ki, İngilizler bu konuda gözdağı vermekte daha ileri giderek Batum'daki askerlerinin Samsun'a çıkarılmasına karar verdiler ve dahası, özellikle beni korkutmak için,

bir tabur da çıkardılar. Ama bu çıkarmaya karşı, ulusun güçlü bir dayanç ve inan ve ateşle karşı koyacağı gerçeği kendilerince anlaşıldıktan sonra hem kararlarından dönmek, hem de Samsun'a çıkarmış oldukları askerleriyle birlikte orada bulunan taburu alıp götürmek zorunda kalmışlardır. Sivas Kongresinde görüşülecek konularda, Erzurum Kongresi Bildirisinden kolayca anlaşılacağı üzere, İtilâf Devletlerine karşı kışkırtmalarda bulunmak gibi amaçlar güden hiçbir yön kesinlikle yoktur. Burada şunu da bilginize sunayım ki, ben ne Fransızların ne de herhangi bir yabancı devletin yardımlarına gönül indirecek kimselerden değilim. Benim için en büyük barınma yeri ve yardım kaynağı ulusumun kucağıdır. Kongrenin gerekliliği, zamanı ve toplantı yeri üzerine etki yapacak bir davranış, benim kendi kararımın çok üstünde geçerliliği bulunan ulus kararına bağlıdır. Yalnız, düşündüğünüz gibi Fransızların, kongre üyelerinin Sivas'ta toplanmasını ister görünerek, sonradan bu üyeleri ele geçirebilmesi bence çok uzak kuruntulardandır. Bütün bu sözlerimi, olduğu gibi Bay Brüno'ya söylemeniz de hiçbir sakınca görmüyorum. Böylece, ulusumuzun, haklarını korumak ve bağımsızlığını savunmak için Erzurum Kongresi Bildirisiyle bütün dünyaya olduğu gibi kendilerinin İstanbul'daki siyasal temsilcilerine de bildirmiş olduğu temel kararları uygulamaktan çekinmeye hiçbir şekilde yer olmadığı Bay Brüno'ya ve arkadaşlarına anlatılmış olur. Bay Brüno bilmelidir ki, Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir savaşa karar vermelerine bağlıdır. Böyle bir kararı Jandarma Binbaşısı Bay Brüno ile arkadaşları düşünseler bile, Fransız ulusunun böyle bir karara uyabileceği sanılamaz.

Milletvekili Rasim Bey'in Raif Efendi Hazretlerine olan telyazısını okudum. Korkmaya yer olmadığına kendilerine lütfen duyurulmasını rica ederim.

Gerek bana ulaştırdığınız bilgi ve düşüncelerinizi, gerekse Rasim Bey'in telyazını Heyeti Temsiliye'ye olduğu gibi sunacağım. Bundan dolayı, Sivas Kongresi ile ilgili kesin karar, ancak Heyeti Temsiliye'nin görüşmeleri sonunda belli

olacaktır. Alınacak karar elbette size bildirilecektir. Yalnız bugün için ricam, Br no'nun gözdağı verdiğini halka duyurmamanız, böylece i g c n n kırılmasını  nlemenizdir. Saygılarımın kabulünü, Salâhattin ve Refet beyefendilere de selamımın ulaştırılmasını rica ederim saygıdeğer Paşa Hazretleri.

Mustafa Kemal

Verilen yanıt  zerine Reşit Paşa'dan alınan ikinci tel:

Ben anlayabildiğim kadarını sizlerin bilginize sunmakla vicdan ödevimi yerine getirmiş oluyorum. İstanbul'daki Fransız siyasa adamlarının görüşlerini ve size verdikleri sözlere güvenilip güvenilemeyeceğini kestiremem. Söz götürmez yurtseverliğiniz açısından yurdun esenliği söz konusu olduğuna göre, iyice düşünerek gereken yolun tutulması sizlerle, yüce Kongre  yelerinden orada bulunan saygıdeğer kişilere düşer. Buyruklarınızı yerine getireceğimi bildirir, saygılarımı sunarım efendim.

Reşit

Baylar, Diyarbakır ve Bitlis dolaylarındaki halkı aydınlatmak düşüncesiyle, oralarda ordu komutanı olarak bulunduğum sıralarda kendileriyle tanıştığım birtakım ileri gelen kişilere özel mektuplar yazdım ve Van, Bayazıt çevrelerinde bulunan bazı aşiret başkanlarıyla da bağlantı ve ilişki kurdum (belge: 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53).

Erzurum'dan Ayrılma Gereği

Daha sonra baylar, Ağustos içinde her yerde birtakım delegelerin Sivas'a yollandıkları ve kimilerinin de Sivas'a varmaya başladıkları anlaşıldı. Sivas'a varan delegeler bizim ne zaman yola çıkacağımızı sormaya başladılar.

Artık Erzurum'dan ayrılmak gerekiyordu. Ama, şimdiye değin verdiğim bilgiden anlaşılmıştır ki, Sivas Kongresi doğu ve batı illerinin ve Trakya'nın, yani bütün ülkenin birliğini sağlamak amacını güdüyordu. Bunun için, bu kongrede doğu illeri delegelerinin bulunması gerekirdi. Bu illerden Sivas Kongresi için delegeler seçtirmeye kalkışmak elverişli olmayan bir düşünceydi. Erzurum Kongresinde bulunan delegelerin de Sivas'a götürülmeye kalkışılmayacağı da anlaşılıyordu. Kaldı ki, geldikleri yerlerden Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuku adına yetki almış olan bu delegelerin daha genel bir amaca ilişkin yetkileri de yoktu. Gene bu nedenle, Erzurum Kongresinin Sivas Kongresine doğu illeri adına bir delege topluluğu göndermeye yetkisi olmayacağı da ortada idi.

Yeniden delege seçtirmeye kalkışmak ne ölçüde işe yaramaz idiye, birtakım kuramsal düşüncelerin çerçevesi içinde sıkışıp kalmak da o ölçüde işe yaramazdı.

En kolay ve çıkar yol, Vilâyatı Şarkıye Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesini Sivas'a götürüp kongreye katmaktır.

Üyelerden Mutki aşireti başkanının, Mutki dağlarından dışarı çıkmaktan korktuğunu ben kendim bilirdim. Siirt Milletvekili Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer özür bildirerek Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar.

Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de özür bildiriyor.

Yolumuzda, Erzincan'da Şeyh Fevzi Efendi'yi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri çağırdım; gelmediler. Raif Efendi'ye bizimle gelmesi için rica ettik, kabul etti.

Sonunda, Heyeti Temsiliye üyesi olarak, Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'dan bir kişi ve Sivas'ta bulduğumuz Bekir Sami Beyle beş kişi olduk ve Sivas Kongresini meydana getiren delegelerin belgelerini incelemek gereği duyulduğu zaman, ben, orada şöyle bir belge yazdım ve altını Heyeti Temsiliye mührü ile mühürledim.

Heyeti Temsiliye'den:

Mustafa Kemal Paşa

Rauf Bey

Din bilginlerinden (ulema) Raif Efendi

Şeyh Fevzi Efendi

Bekir Sami Bey

Yukarıda adları yazılı kişiler, Doğu Anadolu adına Sivas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince görevlendirilmişlerdir.

Mühür

Baylar, Erzurum'dan çıktığımız gün, 29 Ağustos 1919' dur.

Sivas Yolunda

Amasya'dan Erzurum'a gelirken Sivas'ta küçük bir öyküye konu olan olayı unutmamışsınızdır. Tuhaftır ki, Erzurum'dan Sivas'a giderken de buna benzer küçük bir durumla karşılaştık.

Erzincan'dan batıya doğru yola çıktığımız günün sabahı, Erzincan boğazına gelir gelmez, birtakım jandarma erlerinin ve subaylarının heyecanlı ve korkulu bir davranışla otomobillerimizi durdurduklarını gördük.

Durumu açıkladılar: "Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır. Tehlike var. Geçilemez."

Bir subay, kuvvet gönderilmesini merkeze yazmış, o kuvvet gelince gerekli düzenlemeyi yapacak, saldırıp haydutları püskürtecek ve yolu açacakmış...

Pek iyi ama, bu haydutların kuvveti nedir; neresini, nasıl tutmuş; ne kadar kuvvet gelecek, ne zaman gelecek?

Bu bilmeceler çözülünceye değin, geriye Erzincan'a dönmek ve kim bilir kaç gün beklemek gerek! Bizim ise işimiz pek ivediydi. Ben Erzurum ile Sivas arasındaki yolu belli süre içinde aşıp belli günde Sivas'ta bulunamazsam• şurada burada, şundan ya da bundan ötürü korktuğum ve beklediğim, Sivas'ta ve her yerde duyulursa bozgun başlayabilir, işler altüst olabilirdi.

Öyleyse karar? Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka türlü de yapamazdık. Yalnız küçük bir düzenleme yapmayı uygun buldum.

Ellerinde hafif makineli tüfekler bulunan özverili arkadaşlarımızdan birkaçını (Şimdi bir alay komutanı olan Osman Bey, ki Tufan Bey adıyla tanınmıştır, bunların başında idi) bir otomobil ile kendi otomobilimizin önüne geçirdik. Sağdan soldan gelecek, uzaktan açılmış ateşlere önem verilmeyerek otomobiller hızla karayolu üzerinde ileri yürümeye devam edecekler. Vurulan, ölen olursa onlarla ilgilenilmeyecek... Tam karayolu üzerinde ve yakınında, yolu kapayan haydutlarla karşılaşılırsa hepimiz otomobillerden atlayacağız ve bunlara saldırarak yolu açacağız ve kalanlar gene, kullanılabilecek durumda olan otomobillere binerek ve hızla ilerleyerek yola devam edecekler... İşte verilen buyruk da buydu...

Bu düzenleme ve davranışı akla uygun ve güvenilir görmeyenler bulunabilir. Gerçi o günlerde Elazığ Valisi Ali Galip Bey'in Dersim'de (Tunceli) dolaştığı ve

bazı oyalayıcı işler yapmaya ve türlü düzenler kurmaya çalıştığı biliniyor idiye de, açıklayayım ki ben, herşeyden önce, boğazın gerçekten tutulduğuna inanmadım. Bunu, İstanbul Hükümeti'nin yardakçısı olabileceğini sandığım bazı kimselerin, özellikle beni durdurmaya zorlamak için uydurdıkları bir düzen saydım. İkincisi, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlarsa bunların yapabilecekleri işin, uzak tepelerden yola ateş etmekten başka bir şey olamayacağını çok iyi kestiriyordum.

Kısacası, yürüdük, boğazı geçtik ve 2 Eylül 1919 günü Sivas'a vardık. Halkın, kentin çok uzaklarından başlayan büyük ve parlak gösterileriyle karşılandık.

Üçüncü Kolordu Komutanı olan Salâhattin Bey Sivas'ta bulunuyordu. Vali Paşa ile birlikte, kongreye gelen delegelerin yerleştirilmesinde ve Heyeti Temsiliye için lise binasının ve kongre toplantı salonunun düzenlenmesinde ve her türlü önlemin alınmasında konukseverliğe örnek olacak biçimde olağanüstü çalışmışlardı.

Refet Bey orada değildi. Nerede bulunduğunu da kimse bilmiyordu. Oysa, 7 Temmuz 1919 günlü yönergemiz gereğince, kendi bölgesi olan Üçüncü Kolordu bölgesinden ayrılmaması gerekli idi. Üstelik, tam Sivas'ta kongre toplanacağı günlerde orada bulunması uygun olacaktı. Yazışma sonunda kendisinin Ankara'da olduğu anlaşıldı. Ankara'da Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'ya "Hemen ve kesinlikle Sivas'a gönderilmesini" buyurdum. 7 Eylülde geldi. Kendisini Heyeti Temsiliye üyesi olarak kongre üyelerine tanıttım.

Baylar, bizden önce gelmiş olan delegeler, bizi beklerken, aralarında toplantılar yapmışlar ve hazırlık niteliğinde birtakım tasarılar kaleme almışlar.

Bizim varışımızdan sonra da bazı özel toplantılar ve görüşmeler olmuş ve bu kez bazı kararlar da verilmiş. İzin vererseniz, çok özel bir niteliği olduğu için, bu noktayı açıklayayım:

Sivas Kongresi Açılıyor

Sivas Kongresi 1919 Eylülünün 4'üncü Perşembe günü öğleden sonra saat ikide açıldı.

Öğleden önce delegeler arasında bulunan ve öteden beri kendisini tanıdığım Husrev Sami Bey yanıma gelerek şöyle bir haber verdi: Rauf Bey ve başka bazı kişiler, Bekir Sami Bey'in evinde özel bir toplantı yapmışlar ve beni başkan yapmamaya karar vermişler. Arkadaşların, özellikle Rauf Bey'in, böyle bir davranışta bulunacaklarını hiç ummadım ve Husrev Sami Bey'in, açık söyleyeyim ki, biraz ağırca olarak, böyle yersiz sözleri bana ulaştırmaması için dikkatini çektim. Verdiği haberin doğru olmasının olanağı, olasılığı bulunmadığını, arkadaşlar arasında yanlış anlayışlara yol açacak sözler söylemenin uygun olmadığını da sözlerime ekledim.

Baylar, ben bu kongrede başkanlık işine önem vermiyordum. Başkanlığa, belki yaşlı bir kişinin getirilmesinin uygun olacağını düşünüyordum. Bu yüzden kimi arkadaşların da düşüncelerini sordum. Bu arada, kongre salonuna girmezden önce koridorda Rauf Bey'e rastladım. "Kimi başkan yapalım?" dedim. Rauf Bey, hemen hemen heyecanlı bir sesle, önceden söylemeye hazırlanmış olduğu o andaki durumundan anlaşılan bir davranışla ve keskin bir dille: "Sen başkan olmamalısın!" dedi. Hemen Husrev Sami Bey'in verdiği haberin doğruluğuna inandım ve elbette üzüldüm. Her ne kadar Erzurum Kongresi'nde de benim başkanlığımı sakıncalı görenler var idiye de onların ne biçim insanlar olduklarını açıklamıştım. Bu kez, en yakın arkadaşlarımdan da o anlayışı belirtmeleri beni düşündürdü. Rauf Bey'e: "Anladım, Bekir Sami Bey'in evinde

aldığınız kararı bana bildiriyorsun." dedim ve yanıtını beklemeksizin yanından uzaklaşarak kongre salonuna girdim.

Kongrenin açılmasından sonra ilk söz alan bir yüksek kişinin, kongre tutanağına olduğu gibi geçirilen şu sözlerini işittik:

"Efendim, şimdi elbette başkanlık sorunu söz konusu olacak. Ben başkanlık görevinin birer gün ya da birer hafta sürmek üzere nöbetleşe yapılmasını ve üye adlarının ya da temsil edilen il ve sancak adlarının baş harflerine göre alfabe sırasıyla yapılmasını öneriyorum."

Baylar, öyle şaşılacak bir rastlantıdır ki, bu öneriyi yapanın temsil ettiği ilin adı da, kendi adı da alfabenin ilk harfi (Elif) ile başlıyordu. Ben, çağırıcı yapan kişi olarak, bir söylevle (belge: 54) Kongreyi açtıktan sonra, geçici olarak başkanlık yerinde bulunuyordum.

"Bu neden gerekiyor efendim?" diye sordum.

Öneriyi yapan: "Böylece işin içine senlik benlik karışmamış olacağı gibi dışarıya karşı da, eşitliği gözettiğimiz için, iyi bir etki yapılmış olur." dedi.

Baylar, ben yurdun, öneriyi yapanla birlikte bütün ulusun, hepimizin nasıl bir felaket çıkmazında bulunduğumuzu göz önüne getirerek, kurtuluş çaresi olduğuna inandığım girişimleri bitmez tükenmez güçlükler ve engellere karşın maddesel ve ruhsal bütün varlığımla yürütmeye çalışırken, benim en yakın arkadaşlarım, daha dün İstanbul'dan gelmiş ve elbette işlerin içyüzünü bilmeyen, saygı duyduğum yaşlı bir kişinin diliyle bana senlikten benlikten söz ediyorlar.

Bu öneriyi oya koydum. Çoğunlukla kabul edilmedi. Başkan seçimini gizli oya koydum. Üç üye dışında bütün üyeler oylarını bana verdiler.

Sivas Kongresinin Üzerinde Durduğu İşler

Sivas Kongresi 'nin gündemi, Erzurum Kongresi'nin tüzük ve bildirisi ve bir de bizden önce Sivas'a gelmiş olan yirmi beş kadar üyenin düzenlediği bir andıridan (muhtıra) oluşacaktı.

İlk açılış günü olan 4 Eylül günü ile Eylülün beşinci ve altıncı günleri, yani üç gün, İttihatçı olmadığımızı açıkça belirtmek için andırmak gereğini konuşmakla ve ant örneğini düzenlemekle; Padişaha sunulacak yazıyı yazmakla ve Kongrenin açılışı dolayısıyla gelen tellere karşılık vermekle ve daha çok da, Kongre siyasaıyla uğraşacak mı, uğraşmayacak mı konusunun tartışılmasıyla geçti. İçinde bulunulan savaşım ve uğraşmalar, siyasadan başka bir şey değilken bu son tartışmalara şaşılmaz mı?

Sonunda Kongrenin dördüncü günü, asıl konuya geldik ve o gün, Erzurum Kongresi Tüzüğünü görüşerek hemen sonuca bağladık. Çünkü, Erzurum Kongresi Tüzüğünde yapılması gereken değişiklikleri önceden hazırlamış ve gerekli gördüklerimizi bu konuda aydınlatmış bulunuyorduk.

Bununla birlikte, yapılan değişiklikler, sonradan bazı direnmelere, anlaşmazlıklara ve birçok yazışma ve tartışmalara yol açtığı için, bu değiştirilen noktaların önemlilerini bildireceğim.

1- Derneğin adı "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" idi, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" oldu.

2- "Heyeti Temsiliye Doğu Anadolu'nun bütünü temsil eder." sözü yerine "Heyeti Temsiliye yurdun bütünü temsil eder." dendi. Üyeler arasına da daha altı kişi katıldı.

3- "Her türlü işgali ve işimize karışmayı Rumluk ve Ermenilik örgütleri oluşturma amacıyla yapılmış sayacağımızdan elbirliğiyle savunma ve direnme

ilkesi kabul edilmiştir." yerine "Her türlü işgal ve işimize karışmanın ve özellikle Rumluk ve Ermenilik örgütleri oluşturma amacını güden davranışların durdurulması için elbirliğiyle savunma ve uğraşma ilkesi kabul edilmiştir." denildi.

Bu iki cümledeki ayrılık, anlam bakımından elbette pek büyüktür. Birincisinde İtilâf Devletlerine karşı düşmanca bir durum alınacağı ve direnileceği söylenmiyor. İkincisinde bu yön açıkça belirmiş oluyor.

4- Tüzüğün, dördüncü maddesini oluşturan sorun, oldukça tartışmalara yol açtı. Madde şu idi:

"Osmanlı Hükümeti'nin yabancı devletler baskısı karşısında buraları (yani doğu illerini) bırakmak ve buralarla ilgilenmemek zorunda kaldığı anlaşılırsa yönetim, siyasa, askerlik bakımlarından nasıl davranılacağıнын belirtilmesi ve saptanması" yani geçici yönetim kurma işi.

Sivas Kongresi Tüzüğünde bu maddedeki "buraları yerine ülkemizin herhangi bir parçasını bırakmak ve orası ile ilgilenmemek...." biçiminde kapsayıcı ve genel sözler konu.

Amerikan Güdümü İçin Propagandalar

Bundan sonra, 8 Eylül toplantısında, demin söylediğim andırı üzerinde konuşuldu. Bu andırıda (muhtıra) başlıca Amerikan güdümü söz konusu oluyordu.

O günlerde, İstanbul'dan gelen kimi kişiler, Amerikalı Bay Bravn (Browne) adında bir gazeteciyi de Sivas'a getirmişlerdi. Bu işle ilgili olarak kongrede geçen görüşmelerden söz açmadan önce konu üzerinde yüce kurulunuzun

yeterince aydınlanmasını sağlamak üzere, ilkin bu konuya giriş olarak birtakım bilgileri sunayım. Bu bilgiler, Erzurum'dan beri başlayan bazı yazışmalardan daha iyi anlaşılacağı için, onları olduğu gibi sunacağım.

Güvenlikle ilgili ve çok ivedidir. Amasya'dan

25/26 Temmuz 1919

Erzurum'da Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1- Mustafa Kemal Paşa'ya özeldir: Bugün 25 Temmuz 1919 akşamı Bekir Sami Beyefendi Amasya'ya geldiler. Kendileriyle uzunca bir süre konuştum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve Rauf Beyefendi'ye saygılarını sunarlar. Kendisi, aşağıdaki düşüncelerini bildirmemi rica etmiştir.

2- Bağımsızlık, istenilmeye ve yeğlenmeye değer. Ancak, tam bağımsızlık istemeye kalkışırsak ülkemiz birçok parçalara ayrılacaktır. Bu kesindir ve hiç kuşku götürmez. Bu durum karşısında, iki üç il içinde kalacak bağımsızlıktan, ülkemizin bütünlüğünü sağlayacak bir devletin güdümü altına girmek elbette yeğdir. Bütün Osmanlı ülkesini kapsayacak meşrutiyetimiz (Meşrutiyet ile yönetilmemiz) ve dışarda temsilci bulundurma hakkımız yürürlükte kalmak üzere belki bir süre için Amerika'nın güdümünü istemeyi ulusumuz için en yararlı bir çözüm yolu sayıyorum. Bu konuda Amerika temsilcisi ile görüştüm. Birkaç kişinin değil, bütün ulusun sesini Amerika'ya duyurmak gerektiğini söyledi ve aşağıdaki koşullarla Wilson'a Senato'ya ve Amerika Kongresine başvurulmasını ileri sürdü:

- a. Adaletli bir hükümetin kurulması.
- b. Eğitim ve öğretimin yayılması ve geliştirilmesi.
- c. Din ve mezhep özgürlüğünün sağlanması.

d. Gizli antlaşmaların kaldırılması. e. Bütün Osmanlı ülkesini kapsamak üzere Amerika Hükümetinin bizi güdümü altına almayı kabul etmesi.

3- Bundan başka kongremizin seçeceği bir kurulu, Amerika'ya bir zırhlı ile ulaştırmayı da temsilci üzerine almıştır.

4- Bekir Sami Bey daha bir iki gün buralarda kalacağından her türlü buyruğun ve yönergenin benim aracılığımla duyurulmasını ve özellikle Sivas Kongresinin toplanma zamanı ile kendilerinin o güne değin nerede beklemesi uygun olacağını bildirilmesini rica etmekte olduğu.

Beşinci Kafkas Tümeni Komutan Vekili

Arif

İvedi ve kişiye özeldir.

196

Amasya'da Beşinci Tümen Komutanlığına

1- Şimdi Amasya'da bulunan eski Vali Bekir Sami Beyefendi'ye özeldir: Yüksek telyazınızdan pek yararlandık. Toplantılarına devam eden Doğu İlleri Kongresi, hemen hepsi geldikleri yerlerdeki halkça konuşmasını bilir, sözü geçer ve etkili olarak tanınmış kişilerden kurulmuş güçlü bir kurul niteliğindedir. Bu Kongrede, şimdiye dek olan görüşmelerde, devletin ve ulusun tam bağımsızlığının savunulmasında direnilmektedir. Demek ki, daha bizce de koşulları ve niteliği bilinmeyen bir Amerika güdümünden kongreye doğrudan doğruya söz açılması pek sakıncalı olacağından, sizlerin İstanbul'da ilişki kurduğunuz kişilerle olan konuşmalarınızın ışığı altında aşağıdaki noktaları açıklayarak bizleri tez elden

aydınlatmanızı özellikle rica ederiz. Bundan önce de doğrudan doğruya İstanbul'dan bu konuda gelen bilgiler kuşku verici görüldüğünden aynı esaslar içinde oradan açıklama istenmişti. 21 Temmuz 1919 günü Sivas'ta Refet Bey aracılığıyla İstanbul'dan gelen bilgiler de gene öyle kuşku verici bulunduğu için buradan da, doğruca, koşullar sorulmuş ve açıklama istenmiştir.

a. "Tam bir bağımsızlık istenmeye kalkılırsa ülkemizin birçok parçalara ayrılacağı kesindir ve hiç kuşku götürmez." buyuruluyor. Bu kanının kaynağı nedir?

b. Ülke bütünlüğünden, ülkenin bölünmezliği mi yoksa egemenlik hakları mı anlaşılacaktır?

c. Bütün Osmanlı ülkesini kapsayacak meşrutiyetimiz ve dışarda temsilci bulundurma hakkımızı yürürlükte kalmak üzere bir devletin güdümünü istemeyi en yararlı bir çözüm yolu olarak görüyorsunuz. Ancak, temsilcinin ileri sürdüğünü bildirdiğiniz şeylerle bu çözüm yolu çelişkili görünüyor. Çünkü meşrutiyetimiz yürürlükte kalınca hükümet, yasama organından güvenoyu almış ve onun denetimi altına girmiş bir kurul olur ki, artık bu kurulun meydana getirilmesinde Amerika'nın e1i ve etkisi olamaz. Öyle ise, ya meşrutiyet yürürlüktedir ve adaletli bir hükümet kurulmasını Amerika'dan istemeye yer yoktur; ya da, adaletli bir hükümetin kurulması Amerika'dan istenilince meşrutiyetin yürürlüğü sözde kalır.

d. Eğitim ve öğretimin yayılıp genelleştirilmesinin anlamı nedir? İlk aklımıza gelen, ülkenin her yerinde Amerikan okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmi beş kadar okul açmışlardır ki, yalnız birinde bin beş yüz kadar Ermeni öğrenci vardır. Buna göre, Türk ve Müslüman eğitim ve öğretiminin yayılıp genelleştirilmesi ile bu yapılan işler nasıl bağdaştırılabilecektir?

e. "Din ve mezhep özgürlüğünün sağlanması" sözleri de önemlidir. Patrikhanelerin ayrıcalıkları varken bunun değişik yönü ve anlamı nedir?

f. Temsilcinin beşinci madde olarak sözünü ettiği bütün Osmanlı ülkesinin sınırları nedir? Yani savaştan önceki sınırimız mıdır? Eğer bu deyim içine Suriye ve Irak da giriyorsa Anadolu halkının Arabistan adına güdüm istemeye hakkı ve yetkisi olabilir mi?

g. Şimdiki hükümetin siyasası nedir? Tevfik Paşa neden Londra'ya gitti? Amerikalılar gibi İngilizlerin de ayrıca bir güdümcülük ardından koştukları görülüyor. Ayrımları nedir? Hükümet Amerika güdümüne ne gözle bakıyor? Yani buna yatkın mı, yoksa çekingen mi davranıyor? Amerikalılar neden Ermenistan'ın güdümcülüğünü bıraktılar? Amerikalılar güdümü almaya ne ölçüde eğilimli ve isteklidir?

2- Sivas Kongresinin toplanması Erzurum Kongresinin sona ermesine bağlıdır. Bunun üzerinde ayrıca çalışılmaktadır. Yüce kişiliğinizin (zâtı samilerin) o zamana değin ya Tokat'ta ya da Amasya'da bulunmanız uygundur. Saygılarımızı sunarız.

Mustafa Kemal

Güvenlikle ilgili ve ivedidir. Amasya'dan, 30.7.1919

93

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1- Mustafa Kemal Paşa'ya özeldir: Bekir Sami Bey'den alınan yanıt aşağıda bilginize sunulur:

- a. Tam bağımsızlık istenirse ülkemizin birçok parçalara bölünmesi ve birkaç devletin güdümü altına girmesi Dörtler Kurulunca kararlaştırılmıştır. Bunu önlemek için tek devletin güdümünü istemenin en uygun olacağını söylemiştir.
- b. Yalnız egemenlik hakları söz konusudur, ülkemizin bütün olarak bizde kalması temel ilkedir.
- c. Amerika'dan, herhangi biçimde bir hükümet istemeyeceğiz. Amerika'ya, adaletli bir hükümet kuracağımız konusunda sağlam söz vereceğiz. Anayasamız hükümleri yürürlükte kalmak, padişah soyunun her türlü egemenlik haklarına dokunulmamak ve dışarda temsilcilerimiz eskisi gibi bulunmak koşullarıyla Amerika Hükümeti'nin mutluluğumuza ve gelişmemize yardım etmesini isteyeceğiz. İsteyeceğimiz güdüm bu biçimdedir.
- d. Eğitim ve öğretimin yayılıp genelleştirilmesinin anlamı Amerikan okullarının köylerimize dek girmesine izin vermek değil, ulusal ve Müslüman eğitim ve öğretimini yayıp genelleştirmeye özen göstereceğimiz konusunda kendilerine söz vermekle birlikte, yardımlarını istemektir. Güdümçülüğü Amerikan misyonerlerine değil, Amerika Hükümetine vermek istiyoruz.
- e. Din ve mezhep özgürlüğü, öteden beri İslam dininin ilkeleri gereğindendir. Amerika kamuoyu bu gerçeği bilmedikleri için kendilerine bu konuda güven vermek istiyoruz ve temsilcinin sözünü ettiği sınır, savaştan önceki sınırimızdır. Suriye ve öteki bölgeler üzerinde bizim güdüm istemeye yetkimiz olup olmaması, Kongrece çözümlenecek bir sorundur. Daha önce Suriye ve Irak'ta Amerikalılar kamuoyuna başvurdular. Suriye ve Filistin'de bağımsız bir Arap hükümeti kurmayı istemekle birlikte Amerika'nın güdümü altına girmeyi yeğlediklerini bildirdiler.
- f. Şimdiki hükümet yeni kurulduğundan, güdeceği siyasa bilinmiyor. Ancak, önceki hükümetlerin siyasaları güçsüzlük ve itilâf kuvvetlerinin her bir

buyruğuna boyun eğmekti. Tevfik Paşa Londra'ya gitmeyerek Ferit Paşa ile geri dönmüştür. Amerika, Ermenistan Hükümeti kurulmadan önce, orada dolaşan Amerikan kurullarının raporlarına bakarak, büyük bir Ermenistan kurulmasına olanak bulunmadığı düşüncesindedir. Güdüm konusunda ayrıntılı bir yazı posta ile gönderilmek üzeredir.

2- Şimdilik sizlerden gelecek bildirimleri bekleyerek Tokat'ta bulunacağım. Amasya ve Tokat'ta ve ilçelerde gereken bildirimleri yapmaktayım ve iyi sonuçlar vereceğini ummaktayım. Hepinize saygılarımı sunarım efendim.

Beşinci Tümen Komutanı

Arif

Şifre Erzurum 1 Ağustos 1919

Kişiyi özeldir

Amasya'da Beşinci Tümen Komutanlığına

Bu telin hemen Bekir Sami Beyefendi'ye ulaştırılması ve yanıtının ivedilikle alınması rica olunur: Bekir Sami Beyefendi'yedir: 30.7.1919 günlü tele yanıtıdır. Amerikan güdümcülüğü üzerine son açıklamanızı öğrendik. Bu koşullara göre, aslında korkulacak bir şey olmamak gerek. Bununla birlikte, daha bir nokta üzerinde yüksek görüşlerinizi de öğrenmek istiyoruz. Bize elverişli bunca koşullar ileri sürebilecek olan Amerika Hükümeti, böyle bir güdümcülüğü kabul etmesine yani buna katlanmasına karşılık, Amerika adına ne gibi yararlar ve çıkarlar sağlamış olacaktır? Bununla kendi hesaplarına ne amaç güdüyorlar? Bu konuda edindiğiniz bilgilerle ve yüksek düşüncelerinizle de bizi aydınlatmanızı ivedilikle bekleriz efendim.

Mustafa Kemal

Amasya, 3.8.1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

Bekir Sami Bey'den alınan karşılık aşağıda bilginize sunulur: Mustafa Kemal Paşa'ya özeldir: Amerikalılarla şimdiye değin yapılan görüşmeler, elbette hep özel olarak yapılmış olduğuna ve salt bir varsayımdan öteye geçemediğine göre, güdümle ilgili bağitleşmada bağıtçı (âkit) iki devletin uyacakları koşullar üzerinde durulmamıştır. Sivas Kongresi'nin, gerçekleşebilecekse, hazırlanarak ivedilikle açılması gereğini özet olarak bilginize sunarım.

Kurmay Yarbay

Arif

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Saygıdeğer Efendim. Ülkenin siyasal durumu en sıkışık bir evreye geldi. Kendimize bir yön çizmek için Türk ulusunun zararını atıp olumlu bir duruma girmek zamanı ise geçmek üzere bulunuyor.

Dış durum İstanbul'da şöyle görünüyor:

Fransa, İtalya, İngiltere, Türkiye'nin güdümü işini Amerika Senatosu'na resmi olarak önermekle birlikte, bütün güçlerini Senatonun bunu kabul etmemesi için harcıyorlar. Bölüşmeden pay kaçırmak elbette işlerine gelmiyor.

Suriye'de umduğunu elde edemeyen Fransa, zararını Türkiye'den çıkarmak istiyor. İtalya, namuslu bir emperyalist olduğundan, savaşa ancak Anadolu'nun bölüşülmesinde pay almak için girdiğini açıktan açığa söylüyor. İngiltere'nin oyunu biraz daha incedir.

İngiltere, Türkün birliğini, çağcıllaşmasını, gerçek bir bağımsızlık kazanmasını, gelecek için bile olsa, istemiyor. Yeni araçlar ve görüşlerle tümüyle çağcıl ve güçlü bir Müslüman Türk hükümeti, başında Halife de olursa, İngiltere'nin Müslüman tutsakları için bir kötü örnek olur. Türkiye'yi bütün olarak İngiltere alabilse kafasını kolunu koparır, birkaç yılda kendisine gönülden bağlı bir sömürge durumuna getirir. Buna, en başta, özellikle ülkemizdeki din adamları çoktan isteklidir. Ama bunu Fransa ile döğüşmeden yapamayacağı için istemez. Fakat Türkiye'yi bütün olarak bırakmak zorunluluğı belirirse, yani bölüşmenin ancak askerlik yönünden büyük özverileri göze alarak elde edebileceğini anlarsa, Latinleri sokmamak için Amerika'nın güdümcülük görüşünü tutar ve destekler. Nitekim, İngiliz siyasa adamları arasında aslında bu düşünceye eğilimli olanlar var. Morison (Morisson) gibi tanınmış kişiler Amerika'nın Türkiye'de genel güdüm almasını istiyorlar.

Bir başka çözüm yolu da Türkiye'yi, Trakya'dan, İzmir'den, Adana' dan, belki de Trabzon'dan ve kesin olarak İstanbul'dan yoksun bıraktıktan sonra, eskiden yabancılara tanınan kapitülasyonları ve bir gün, nasıl olsa çökecek iç sınırları içinde bağımsız bırakmak. Biz, İstanbul'da kendimiz için bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsamak üzere geçici bir Amerikan güdümünü, katlanabilir kötü durum olarak görüyoruz. Nedenlerimiz şunlardır:

1- Aramızda nasıl olsa Hıristiyan azınlıkları kalacaktır. Bunlar hem Osmanlı uyruğı haklarından yararlanacaklar, hem de dışardaki bir Avrupa devletine dayanarak karışıklık çıkaracaklar, boyuna işlerimize karışılmasına yol açacaklar, aslında göstermelik bağımsızlığımızı azınlıklar adına her yıl parça parça yitireceğiz.

Düzenli bir hükümet ve çağcıl (asri) bir yönetim kurulması için Patrikhanenin siyasal ayrıcalıkları ve azınlıkların güçlü devletler aracılığıyla, boyuna gözdağı

verdirmeleri ortadan kalkmalıdır. Küçük ve güçsüz bir Türkiye bunu yapamayacaktır.

2- Birbirini yok eden; çıkar, hırsızlık ya da serüven ve ün için yaşayanların tutkusunu yerine getiren hükümet anlayışı yerine, ulusun rahatlığını ve gelişimini sağlayacak ve halkı; köyleri, sağlığı ve düşüncüsü ile çağcıl bir halk haline koyabilecek bir hükümet anlayışı ve uygulaması bize gereklidir. Bu işin istediği para, uzmanlık ve güç bizde yok. Yabancı devletlerden ödünç para almak, siyasal tutsaklığı artırıyor. Kayırma, bilgisizlik ve çok konuşmaktan başka, olumlu bir sonuç veren yeni bir yaşayış düzeni yaratamıyoruz.

Bugünkü hükümet adamlarına değer vermese bile, halkı ve halk hükümeti kurmayı ayrı sayan Filipin gibi yabancı bir ülkeyi bugün kendi kendini yönetebilen çağcıl bir makine haline koyan Amerika, bu konuda çok işimize geliyor. On beş yirmi yıl sıkıntı çektikten sonra yeni bir Türkiye'yi; her kişisi öğrenimi ve anlayışı ile gerçek bağımsızlığı kafasında ve cebinde taşıyan bir Türkiye'yi, ancak Yeni Dünya'nın yeteneği yaratabilir.

3- Dış çekişmeleri ve kuvvetleri uzaklaştırabilecek bir yardımcı bize gerek. Bunu ancak Avrupa dışında ve Avrupa'dan güçlü bir elde bulabiliriz.

4- Bugünkü olupbittilerin kalkması ve ivedilikle devamızı dünyaya karşı savunabilmemiz için yeterince güçlü bir devletin yardımını istemek gerektir. Başka ülkeleri ele geçirmeye alışkın olan Avrupa'nın bin bir dalaveresine ve alçakça siyasasına karşı, böylece bir vekil adı altında, Amerika'yı kendimize kazanarak ortaya atabilirsek Doğu sorununu (Şark meselesini) da, Türk sorununu (Türk meselesini) da gelecek için kendimiz çözmüş olacağız.

Bu nedenlerden ötürü ivedilikle istememiz gereken Amerika da, kuşkusuz sakıncasız değildir. Onurumuzdan epeyce vazgeçmek zorunda bulunuyoruz. Yalnız, kimilerinin düşündüğü gibi Amerika'nın resmi kimliğinde dinsel eğilim

ve dinden yana olma yoktur. Hıristiyanlara para verecek misyoner kadını Amerikası, Amerika'nın yönetim makinesinde bir yer tutmaz. Amerika'nın yönetim makinesi dinsiz ve milliyetsizdir. O, çok düzenli, çeşitli soy ve mezhepte adamları çok bağdaşık olarak bir arada tutmanın yolunu biliyor.

Amerika, Doğu'da güdümcülük ve Avrupa'da başına dert almak istemiyor. Ama onların onur işi saydıkları şey, yöntemleri ve ülkeleriyle Avrupa'dan üstün bir ulus olmak isteğidir. Bir ulus, içtenlikle Amerikan ulusuna başvurursa, girdikleri ülkenin ve ulusun yararına nasıl bir yönetim kurabildiklerini Avrupa'ya göstermek isterler. Resmi Amerika'nın önemli adamları arasında bizden yana epeyce bir eğilim belirdi. İstanbul'a Ermeni dostu olarak gelen birçok önemli Amerikalılar, Türk dostu ve Türk propagandacısı olarak döndüler. Bu akımı yansıtan resmi ve özel Amerikan düşüncesi, gizli olarak şudur: Türkiye'yi hiçbir parçaya ayırmamak, eski sınırları içinde bütün olarak bırakmak koşuluyla genel ve bir tek güdüm kurmak istiyorlar. Suriye, Amerika komisyonu orada iken, genel bir kongre toplayarak Amerika'yı istemiştir. Amerika'da Suriye'nin bu isteği pek sıcak karşılanmıştır. Resmi Amerika, bizim topraklarımız üzerinde Ermenistan kurmaya eğilimli görünmüyor. Eğer güdüm alırlarsa bunu, bütün ulusları eşit koşullar altında bir yurt çocuğu sayarak alacaklarını en önemli çevrelerinden öğrendim.

Ancak, Avrupa kesin olarak bir Ermenistan sorunu ortaya çıkarmak, -özellikle İngiltere- Ermenilere ödünler vermek istiyor; Amerika kamuoyunda zulüm görmüş Ermeniler adına bir oyun oynamaya çalışıyor. Bizim düşünürleri Avrupa korkusu düşündürüyor. Reşat Hikmet Bey gibi, Câmi Bey gibi, ulusal bütünlüğümüzü bile oluşturan siyasa adamlarımız, Ermeni sorunu için bir çözüm yolu salık veriyorlar. Resmi olarak size yazılıyor.

Çok tehlikeli günler geçiriyoruz. Anadolu'da olup bitenleri dikkat ilgi ve sevgiyle izleyen bir Amerika var. Hükümet ve İngilizler bunun, Hıristiyanları öldürmek,

İttihatçıları getirmek için bir hareket olduğunu elbirliğiyle Amerika'ya aşılama çalışıyorlar. Her an bu ulusal eylemi durdurmak için kuvvet gönderilmesi düşünülüyor; bunun için İngilizleri kandırmaya çalışıyorlar. Ulusal eylem ivedilikle ve olumlu isteklerle hemen kendini gösterirse (ve Hristiyan düşmanlığı gibi bir tutumu da olmazsa) Amerika'da hemen destek bulacağını yine çok önemli çevreler kesinlikle söylüyorlar.

Sivas Kongresi toplanıncaya değin Amerika Komisyonunu alıkoymaya çalışıyoruz. Üstelik kongreye Amerikalı bir gazeteci göndermeyi bile belki başarabileceğiz.

İşte bütün bunlar karşısında, devamıza destek olabilmesi için, bu elverişli dakikaları yitirmeden, bölünme ve çökme korkusu karşısında Amerika'ya başvurmak zorunda olduğumuzu sanıyorum. Vasıf Bey kardeşimizle bu konuda ortak olduğumuz noktaları kendisi de ayrıca yazacaktır.

Türkiye'yi, dayanç ve iradesi olan geniş kafalı bir iki kişi belki kurtarabilir.

Serüven ve savaş zamanı artık geçmiştir. Gelecek için gelişme ve birleşme savaşı açmak zorundayız. Sınırlarında bunca çocuğu ölen zavallı ülkemizin düşünce ve uygarlık savaşında kaç şehidi var? Biz Türkiye'nin hayırlı çocuklarından yarının kurucuları olmalarını istiyoruz. Rauf Bey kardeşimizle sizin, temelleri bile çöken zavallı yurdumuz için uzakları görerek birlikte düşünüp çalışmanızı bekliyoruz. Saygılarımı gönderir, başınıza dua ederim. Ulusal davada canıyla ve başıyla çalışanlar arasında gösterişsiz bir Türk eri alçak gönüllülüğü ile sizinle birlikte olduğumu bildiririm.

10 Ağustos 1919

Halide Edip

Afyonkarahisar (Karahisarısahip), 13.8.1919.

On Beşinci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa'ya özeldir: İstanbul'daki çeşitli partilerin birleşerek, Amerika Komisyonuna verilmek üzere, aldıkları kararlar olduğu gibi aşağıda sunulmuştur:

1- Ermenistan için, Türkiye'nin doğu sınırı üzerinde Ermenilerin işine yarayacak bir toprak parçası vermeyi, doğu illerindeki Türklerin ve orada iş başında bulunan büyüklerin, gelecekteki rahatlıklarını ve özgür gelişmelerini düşünerek kabul edebilecekleri kanısında olduklarını; yalnız bu kanılarını, oradaki Kürtlerle işbirliği yapmış olmaları ve Kürtlerin de Ermenilere toprak vermek düşüncesini hiç benimsemeyeceklerini bildikleri için açığa vurmak istemediklerini; açığa vursalar bile oradaki Türk çoğunluğunun aşağıdaki koşullara uyulma konusunda kendilerine sağlam söz verilmedikçe bu düşüncede Kürtlerden ayrılmayacaklarını sandıklarını saptamışlardır. Şöyle ki: Birincisi, Türk ve Kürt çoğunluğu ile bunlar arasındaki başka azınlıkların oturdukları toprakların bütünlüğü; ikincisi, Türk bağımsızlığının tam olarak tanınması ve yürürlüğe konularak sağlama bağlanması; üçüncüsü (Aslında: rabian - dördüncüsü), Türkiye'nin çağdaş uygarlığa erişebilmesi için, özgürce gelişimini engelleyen etmenlerin kaldırılmasıyla Wilson ilkelerinde vadedildiği üzere bağımsızlığından ve haklarından en güvenilir bir biçimde yararlanmasına olanak verilmesi; dördüncüsü, bu konularda ve Türklerin ilerlemesinin çabuklaştırılmasında yardımcı olacağını, Amerika'nın Milletler Cemiyetine (Cemiyeti Akvama) karşı yüklenmesi.

2- Boşaltılacak topraklardan çıkarılacak olan Türk ve Kürtlerin yeni gönderilecekleri topraklarda hemen yerleştirilmesi ve hemen yeni topraklarından yararlanmalarını sağlamak için Amerika'nın yardım etmesi.

3- O bölgede ve özellikle Erzincan ve Sivas arasında yoğun olarak bulunan Ermenilerin de yeni Ermenistan sınırı içine gönderilmelerinin sağlanması.

4- Ermenistan hesabına yapılacağını kestirdiğimiz toprak bırakma işi, bağımsız bir Ermenistan adına değil, ancak büyük ve çağcıl bir devletin güdümü altında gelişecek çağdaş bir devlet adına olacaktır. Çünkü, bugünkü Ermenistan'a toprak vermek, Türkiye'nin başına ikinci bir Makedonya derdi açmak olduğu gibi, Kafkasya için de bir etmen yaratmak demektir.

5- Bütün bunlar, tartışılabilir bir "öneri" niteliğindedir. Bunların kesinleşmesi için yurttaki kurullarla ilişki kurulabilirse oraya Amerika Komisyonundan bir kişinin gönderilmesi çok gereklidir.

6- Ve en son olarak, işin yasaya ve türeye uygun duruma getirilmesi için, Osmanlı Millet Meclisine bırakılması gerekir.

On İkinci Kolordu Komutanı

Salâhattin

Şifre Kişiyi özeldir. Erzurum, 21.8.1919 339

On İkinci Kolordu Komutanlığına Yirminci Kolordu Komutanlığına

(Yalnız 12'nci Kor.) 13. 8.1919 günlü şifreye Y(yanıt) .: İstanbul'daki çeşitli partilerin Amerika Komisyonuna verilmek üzere aldıkları kararlar burada Heyeti Temsiliyece pek çok üzüntüye ve acınmaya değer görüldü. Çünkü, birinci maddede Ermenistan'a doğu illerinden toprak verilmesi söz konusu olmaktadır. Oysa ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu illerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına bugün için edimli olarak geçirilemeyeceği gibi, çeşitli soydan gelen halk arasındaki tiksinti ve öç alma duygusunun korkunçluğu ve sertliği, Osmanlı Ermenileri geri gelseler bile illerde yoğun olarak yerleştirilmelerinin tehlikeli olacağını göstermektedir. Bu duruma göre, suçlu olmayan Osmanlı Ermenilerine gösterilecek en büyük kolaylık, eşit ve adaletli koşullar içinde yurtlarına dönmelerini kabulden başka bir şey olamayacaktır.

Üçüncü maddede Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir Ermeni topluluğu bulunduğu kuruntusu bilgisizlikten ve anlayışsızlıktan başka bir şey değildir. Savaşın önce buralarda oturanların büyük çoğunluğu Türk, birazı Zaza denilen Kürtler ve pek azı da Ermeni idi. Bugün ise, varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur. Öyle ise bu gibi dernekler, yetkilerini bilmeli ve bir iş yapmak isterlerse, hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye nazırlıklarının barış hazırlıkları için düzenledikleri resmi istatistik ve grafiklere olsun başvurma sıkıntısından kaçınmamalıdır. İşbu telin, olduğu gibi İstanbul'a gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Güvenlikle ilgilidir. Ankara'dan, 14.8.1919

2013

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1- Mustafa Kemal Paşa'ya: İstanbul'a gönderilmek üzere yazmış olduğunuz son yanıtlar, yerine ulaştırıldı ve buna karşılık olan basılı raporla: Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut paşalar, Reşat Hikmet, Câmî, Reşit Sadi beyler, Esat paşalar gibi pek çok kişinin düşüncelerine uygun olan Kara Vâsıf'ın yani Cengiz'in, Halide Edip Hanım'ın görüşlerini kapsayan uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek sunulacağı gibi asılları da Sivas'a gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardımın gereksinmesi ileri sürülmekte ve bu yardımın Amerikaca yapılması kolay katlanılır bir kötü durum olarak kabul edildiğinin gerekçesi bildirilmektedir. Basılı rapor; Câmî, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi beylerle Halide Hanım, Kara Vâsıf, Esat Paşa ve bütün parti ve derneklerin düşünceleri yoklandıktan sonra, büyük bir çoğunluğa göre düzenlenmiştir. Vakit varmış. Kongrede bir an önce iş görmek, Ámerikalılar gitmeden durumu bildirmek gerekmiş. Amerikalıları oyalayarak gitmeleri geciktirilmeye

çalışılıyormuş. "Kongre ivedilikle kesin bir karar verebilir mi?" sorusuyla Amerikalılar, bu düşünceyi benimsediklerini belli ediyorlarmış. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmanız rica olunur.

Yirminci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Güvenlikle ilgilidir. Kişiyi özeldir. Ankara'dan, 17 Ağustos 1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kâzım Beyefendi'ye

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: 16.7.1919 ve 880 sayılı şifrenin dokuzuncu maddesine ektir:

Kara Vâsıf'ın 10 sayılı madde ile ilgili olarak verdiği ek bilgi: 1- Yardım için Amerika'yı isteyecek olursak ve bunu Doğu İlleri Kongresi, Ulusal Kongre bir istek gibi telle Hükümetimize bildirirse Wilson için, Amerika Kongresine karşı güzel bir dayanak olacağından, İstanbul'daki aydınların çoğu bu düşünceden yanadırlar ve böyle bir şey hazırlıyorlar. "Eğer Anadolu'da yaparsa yararlı olur" diyorlar. Böyle olursa Amerika'nın güdümünden yararlanarak öbür alçakları çıkarabiliriz; sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşabiliriz ve onlarla uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi pek çok kınıyorlar. Yani hükümeti aşığıyorlar, ulusumuzu da kınıyorlar. Delegelerin İstanbul'dan çıkışını, Paris'e gidişini, andırırları... Sonra diyorlar ki: "Avrupa'nın göze alamadığını siz kabul ediyorsunuz. Örneğin: Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Sadrazam Toros'tan sınır veriyor. Ermenistan istiyor. Oysa, şimdiye değin Amerika Komisyonlarından hiçbirisi bile buna olabilir demedi. Genel raporlara göre Anadolu'da, Türkiye'de bir Ermenistan olmak şöyle dursun, özerk ve yersel yönetimler (muhtar mahallî idareler) kurmak bile olanaksızdır. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu yönetim çok büyük bir askeri güce dayandırılmazsa olmaz.

Ermenilerde bu kuvvet olamaz. Amerika ise bu iyiliği yapamaz. Öbür devletler de buna katlanamaz. Elverir ki, oralarını ele geçirsınler ve (.....barış) yapsınlar. Bu da olamaz. Çekişme engeldir." İşte İstanbul'un haberleri. Oraca üzerinde düşünölsün. Zaman epeyce dardır. Amerikan Kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üzeredir.

2- İstanbul'da önemli değinmeler yapıılıyor. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir buyruk verir mi? Yoksa İstanbul'un karar ve çalışmasına uyar mı? Çalışmalardaki amaç, ulusun birliğı, yurdun bütönlüğü, bağımsızlığın ve egemenliğın sağlanması. Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir buyruk vermezse ve kendisi de ivedilikle oradan Amerika ile, İngilizlerle ve öbür devletlerle ilişki kurmazsa elbette burada da çalışmalar ilerleyecektir. Belki aykırı bir şey olur. Buna dikkati çekirim, Bu rolü, siyasaı daha iyi yürütür bir (tgtlkhn) (okunamamış sözcükler ?). Mustafa Kemal Paşa'nın çalışmalarına, gücüne dayanmak ise (btlstn) (okunamamış sözcükler ?) onun sözleri, demeçleriyle, tutum ve davranışlarıyla her bakımdan yalanlanmış.

3- Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü gidiyor. Sadık Bey'in en gözde kullarından olan bu adamın önemli bir görev almaması düşünölüyor.

20'nci Kolordu Komutanı

Ali Fuat

Kara Vâsıf Bey'e bildirmek üzere verilen yanıt şuydu:

Şifre

Kişiyi özeldir. İvedidir.

152 Erzurum'dan, 19.8.1919

Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne

17.8.1919 günlü tele Y. : 1- Sözü edilen Amerikan güdüm ve yardımının pek çok dikkatle incelenmesi ve ulusal amacımızla karşılaştırılması pek önemlidir. İstanbul'da çalışanların amacı, ulusun birliği, yurdun bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenliğin sağlanması diye anlatıldığına ve gösterildiğine göre, Amerika'nın güdümü kabul edilince bu amaç, dokunulmaz olarak kalabilir mi?

2- Ulusal isteğe bağlı ve uygun olmayan kararlar hiçbir zaman ulusça tanınmayacağından, ulusun ve yurdun alinyazısında ulusal vicdanı yansıtmaktan başka bir şey olmayan ödevimizi iyi yapabilmek için ulusal isteğin belirip birleşmesini beklemeden hiçbir işte yetkili görünmemiz doğru değildir. Bundan ötürü, bizim yabancılarla ilişki ve bağlantı kurmamızın, kongre kararlarına dayanarak ulus adına yapılmasını yeğlemekteyiz. Çok şükür yurdumuzdaki ulusal akımın pek çok gelişmesi, kökleşmesi ve güçlenmekte oluşu bizleri hep bu noktaya çekiyor ve çağırıyor.

3- Şurası da dikkate alınmalıdır, ki ülkenin ve ulusun alinyazısı üzerinde Amerika, ya da herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükümet ancak ulusal egemenlik ilkesini kabul eden ve bir ulusal kurulun varlığını onaylayarak ona dayanma yolunu tutan bir hükümettir. Bunun için İstanbul Hükümetinde görev alacak kişilerin ille bu nitelikte olması gerekir. Bizce böyle olduğu gibi sizin oradaki çalışmanız da bu noktanın sağlanması amacını gütmelidir. 4- Yakında kongre kararlarını öğreneceksiniz. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Geçici GÜDÜM İşinin Kongrede Görüşülmesi

Bir küçük bilgi daha vereyim. Sivas'a gelmiş olan, gazeteci Bay Bravn ile kendim görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolayca anlayan çok kavrayışlı bir genç.

Şimdi baylar, Kongrede güdüm işi üzerine yapılan görüşme ve tartışmayı, elden geldiğince orada geçtiği gibi, yüce kurulunuza dinletmeye çalışacağım:

Birçok kişi söz aldılar. Kimseye söz vermeden önce, başkanlık yerinden, tutanaklara olduğu gibi geçen şu kısa düşünceleri öne sürdüm. "Bu andırıdaki konular üzerinde görüşmeye başlamadan önce bazı noktalara dikkatinizi çekmek isterim. Bu raporda, örneğin Bay Bravn'dan söz edilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusu getirtileceğini söylediği yazılmaktadır.

Baylar, Bay Bravn: "Ben resmi bir kişi olarak görüşmüyorum, büsbütün özel olarak görüşüyorum." diyor ve Amerika'nın güdümü kabul edeceğini değil, belki etmeyeceğini söylüyor. Onun için sözleri, Amerika adına değil, kendi adınadır; güdümün ne olduğunu kendisi de bilmiyor. "Güdüm, siz ne dersiniz odur." diyor. Bu andırıda önemli olarak güdüm sorunu vardır. Bunun üzerinde görüşme açmadan önce on dakika dinlenelim (saat: 3.25)."

Sonraki oturumda: "İlk söz Vâsıf Bey'indir." dedim.

Vâsıf Bey ilkin, güdümün tanımı üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Sözü başkalarına bıraktı. Bir daha söz aldı ve: "İlkin genel olarak güdümü kabul edelim de koşulları üzerinde sonradan görüşürüz." dedi.

Üyelerden Macit Bey adında bir kişi: "Genel Kurulca asıl görüşülecek konu, şimdiden sonra yalnız yaşayabilecek miyiz, yaşayamayacak mıyız? Güdümü ne türlü anlayarak güdümcü ile nasıl görüşeceğiz? Güdümcü kim olacaktır? Asıl sorun budur." yollu konuştu. Ben, başkanlık yerinden: "Sanırım, bu raporda iki

görüş beliriyor: Bunların birincisi, devletin iç ve dış bağımsızlığından vazgeçememesi ve ikincisi de devlet ve ulusun zararlı dış baskılara karşı bir yardım ve desteğe gereksinmesi bulunup bulunmamasıdır. Asıl duraksamayı gerektiren nokta budur. İzin verilirse, bu nokta üzerinde düşünülmesi için raporu Öneri Komisyonuna (Teklif Encümenine) verelim. Sonra da yüce kurulunuza sunalım. Her halde iç ve dış bağımsızlığımızı yitirmek istemiyoruz." dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: "Üzerimize aldığımız görev çok ağır ve önemlidir; boş tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu andırımız üzerinde görüşelim ve ivedilikle vakit geçirmeksizin bir karara varalım." dedi. Ben, başkanlık yerinden: "Bu sorunu komisyon başkanı olmak dolayısıyla, açıklayayım (Öneri Komisyonu Başkanı da bendim): Bu andırı, komisyonda okundu ve pek çok görüşüldü, tartışıldı; fakat kesin karar verecek bir kaniya varılamadı. Daha önce, genel kurulda okunmaksızın Öneri Komisyonuna verilmişti. Bunun için bir kez de burada okunup genel kurulun görüşü belli olduktan sonra gene Öneri Komisyonuna verilerek kesin kararı vermek istemiştik." dedim. İsmail Fâzıl Paşa (rahmetli) da söz alarak şunları söyledi: "Bekir Sami Bey'in düşüncesine katılıyorum; yitirecek zamanımız yoktur. Aslına bakılırsa iş de kolaylaşmıştır; tam bağımsızlık mı, yoksa yabancı bir devletin güdümünü mü isteyeceğiz? Alacağımız karar budur. Böyle önemli, en önemli olan bir işi, bir daha komisyona göndermek ve ondan sonra yeniden genel kurula getirmekle vakit geçirmeyelim. İş uzar. Zamanımız değerlidir. Buna bugün, yarın, ya da öbür gün her halde genel kurulda bir karar verelim. Komisyonda vakit geçirmeyelim. Çünkü pek özlü bir sorundur."

Bundan sonra Hâmi Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleri ile Bekir Sami Beyefendi'nin düşüncelerine katıldığını söyledikten sonra: "Her halde bize bir yardım gereklidir; bunun en ilkel kanıtı da, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir." buyurdular.

Bundan sonra Raif Efendi, güdüme karşı konuştu. İsmail Fâzıl Paşa ona karşılık yollu uzun bir konuşma yaptı. Ondan sonra yeniden Bekir Sami Bey konuştu ve dedi ki: "İsmail Fâzıl Paşa Hazretleri'nin her bakımdan katıldığım konuşmasına bir şey ekleyeceğim: Kırım Savaşını, düşmanı yenerek bitirdikten sonra katıldığımız Paris Kongresinde, savaş ortaklarımızın (müttefiklerimizin) bize yükledikleri o bilinen koşullarla bu şimdi okunan andırıdaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok bağımsızlığı zedelediği anlaşılır sanırım."

Bekir Sami Bey'den sonra Hâmi Bey ve Hâmi Bey'den sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştu. Refet Bey'in söylediği şuydu: "Güdümün bağımsızlığı zedelemeyeceği kuşku götürmez iken, bazı arkadaşlarımız: Bağımsız mı kalacağız, yoksa güdümü mü kabul edeceğiz? yollu birtakım düşünceler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden önce güdümün ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte, güdümünden söz açmadan önce de, zihinleri gıcıklayan bu raporda, bu deyme ne gözle bakıldığını anlamak gerekir. Fâzıl Paşa Hazretleri 'bağımsızlığı koruma koşulu ile güdüm' buyuruyorlar. Hâmi Beyefendi'nin güdümle ilgili olarak verdiği andırı iki bölüme ayrılıyor: Bir gerekçe bölümü var, ondan sonra bir de güdümün tanımıyla ilgili bölüm var... Güdüm sorununu bunlardaki görüşlere göre ele almak için önce bir noktayı anlamak isterim; bu andırının içindekiler genel kurulca görüşülmüş müdür, görüşülmemiş midir?" İsmail Fâzıl Paşa: "Yanlış anlamaya yol açtığından biz üçümüz (yani Fâzıl Paşa, Bekir Sami ve Hâmi beyler) bu andırığı geri alıyoruz. Verilmemiş saydık." dedi (Bu andırının müsveddesi de temizi de kendilerinde kalmıştır).

Başkanlıktan: "Andırı geri alınmıştır." dedim.

Andırının geri alındığına bakmayarak söz alan Refet Bey, tutanakta beş altı sayfa yer tutan özenli (beliğ) bir söylev verdi. Bu söylevin, tutanaktan olduğu gibi aldığım bazı tümceleri, söylevcinin amacını açıklamaya yetecektir, sanırım.

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerikan güdümünü yeğ tutmaktan amacımız, bütün toplumları tutsak kılan; yürekleri, vicdanları söndüren İngiliz güdümünden kurtulmak, yumuşak ve ulusların vicdanlarına saygı gösteren Amerika'yı kabul etmektir. Yoksa, asıl iş para sorunu değildir..... söz olarak, güdüm ile bağımsızlık birbirine engel şeyler değildir; yalnız eğer biz gerçekte güçlü olmazsak işte o zaman güdüm altında eziliriz ve o zaman güdüm bizim için bağımsızlığı bozucu olur. Bir de, diyelim ki biz içerde ve dışarda tam bir bağımsızlık isteriz. Ama, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz, yapamayacak mıyız? Ondan önce, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? Bunu düşünelim. Şurası kuşku götürmez ki, bugün İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bizi paylaşmak istiyorlar; ama eğer biz, bugün bir devletin kefilliği altında bir barış yapacak olursak ileride, uygun koşullar altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi çıkarımızı sağlar. Ama eğer olumsuz bir durum ortaya çıkacak olursa acaba büsbütün zarar etmiş olmayacak mıyız?Her halde bir Amerika kefilliğini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda beş yüz milyon lira borcu, yıkık bir ülkesi, pek verimli olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira geliri olan bir ulus, bir dış yardım olmaksızın yaşayamaz. Eğer bundan sonra da bu durumumuzda kalır ve bir dış yardımla kalkınmayacak olursak, belki ileride Yunanistan'ın bile saldırılarına karşı kendimizi savunamayız...

Tanrı korusun, eğer İzmir Yunanlılarda kalsa ve aramızda bir savaş açılrsa düşmanımız, Yunanistan'dan vapurla asker getirecek durumda iken acaba biz Erzurum'dan hangi trenlerle ulaştırmamızı yapabileceğiz? Bundan dolayı, Amerikan güdümü her şeyden önce bir kefil ve destek bulmak için gereklidir." Söylevci sözlerini şöyle bitirdi: "Eğer bu söylediklerimle gelecek görüşmelere bir başlangıç yapabildimse buna sevinirim."

Baylar, bu parlak ve ustaca söylevin, dinleyenlerin düşünce ve kanıları üzerinde yapabileceği yanıtıcı etkinin ölçüsünü kolaylıkla kavrayabilirsiniz... Bunun

ardından gelebilecek olan aynı düşüncedeki söylevcilerin söylevleriyle kongre üyelerinin büsbütün zehirlenmesine meydan vermemek ve özel aydınlatma ve uyarmalara zaman bulabilmek için hemen: "On dakika dinlenelim efendim," diyerek oturuma ara verdim (saat: 5.30'da).

Baylar, bu söylevin son cümleleri dikkat çekicidir. Refet Beyefendi, Yunanlıları İzmir'de geçici sayıyor ve onlarla savaşmakta olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmir'de kalırsa ve savaş durumuna girilirse başa çıkamayacağımız kanısında bulunuyor.

Bundan sonraki oturumda Bursa delegelerinden. Ahmet Nuri Bey, güdüme karşı uzun bir konuşma yaptı. Hâmi Bey buna daha uzun bir konuşma ile karşılık verdi ve gerçekten pek uzun olan söylevinin sonlarına doğru konuşmasını, şu bilgileri vererek pekiştiriyordu:

"Ama şimdi biraz da işin kesin bildiğim bir yönünden söz açacağım. İşin bu evresinde ilgili kişi ile kendim görüştüğümden sözlerim yaklaşık değil kesindir. İstanbul'dan ayrılmadan önce eski sadrazam İzzet Paşa Hazretleri'ni görmeğe gitmiştim. Kendileri de kesinlikle bir güdümün bizim için gerekli olduğu kanısında idiler. Benden de bu konudaki düşüncemi sordular, ben de düşündüklerimi söyledim. Birkaç gün sonra beni çağırıp şu sorunu açıkladılar: Suriye ve Adana bölgesinde dolaştıktan sonra İstanbul'a gelip siyasal partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışan Amerika Soruşturma Kurulu Üyeleri, İzzet Paşa'yı konağında ziyaret ederek Anadolu'daki ulusal örgütün Türk ulusunu temsil ettiğine inandıklarını ve Paşa'yı da (yani İzzet Paşa'yı) bu işe önyak olan bir kişi olarak bildiklerini söylemişler ve: "Eğer siz Erzurum ve Sivas kongrelerine Amerika'nın güdümünü istetecek olursanız, Amerika da Osmanlı Devleti'nin güdümcülüğünü kabul edecektir." demişler. Paşa bunu bana anlattıktan sonra, bu ulusun bir savaşa daha gücü kalmadığını ve her halde böyle bir çareye başvurmamak zorunda bulunduğumuzu söyledi ve Sivas'a gittiğim

zaman oradakilere bu durumu anlatmaklığımı öğütledi. İzzet Paşa da bu yolla istenecek bir güdümün yüzde doksan kabul edilebileceği ve yalnız bizim için birtakım koşullar ileri sürmenin zorunlu bulunduğu kanısındadır. Paşa, ulusun isteğine dayanmaksızın Amerika'nın güdümcülüğü kabul edemeyeceğini, Kongrece belirtilecek isteğin Avrupa devletlerine karşı Amerika için bir dayanak olacağını bile söyledi. Ben bu sorunu İstanbul'dan şifre ile Erzurum'da Rauf Bey'e bildirdim. Güdümün kendisinden çok adına takılanlar yok yere kaygıya düşüyorlar. Kelimenin önemi yoktur. Önem, işin özünde ve niteliğindedir. Güdüm altına girdik demeyelim de isterlerse, sonsuza değin yaşayacak devlet (devleti ebed-müddet) olduk diyelim."

Bu son söze karşılık verenler arasında Hüsrev Sami Bey'in şöyle bağırdığı işitildi: "Ama bizim bu çalışmadan amacımız, kendimizi savunarak sonsuza değin yaşayacak ulus olduğumuzu tanıtlamaktır (ispat etmektir)!" Hâmi Bey buna karşılık, eski düşüncesinden vazgeçer gibi bir yanıt verirken Kara Vâsıf Bey söz aldı ve o günkü oturumun sonuna değin konuştu. Vâsıf Bey'in uzun sözlerinin özetini, tutanağa olduğu gibi geçen şu cümlelerle yüce görüşlerinize sunuyorum: "Bütün devletler bizi tam bağımsız bile bırakacaklarını söyleseler yine de desteksiz yapamayız (Vâsıf Bey sözlerinin başlangıcında, güdüme destek adını verelim, demişti). Dört yüzle beş yüz milyon lira arasında borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz. Bize 'Bunu ödeyiniz.' diyecekler; oysa bizim gelirimiz bunun faizine bile yetmez. O zaman güç bir durumda kalacağız; bunun için bağımsız yaşamaya akçalı (mali) durumumuz elverişli değildir. Sonra, yanibaşımızda bizi paylaşmayı amaç edinmiş hükümetler var; onların bu açgözlülükleri karşısında yok oluruz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz daha kağıt arabasından kurtulamıyoruz. Onlar zırhlı yapıyorlar, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz. Bu durumumuzla bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi paylaşırlar."

Vâsıf Bey konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

"...İstanbul'daki Amerikalılar: Güdümden korkmayınız, Milletler Cemiyeti Tüzüğünde yer almıştır, diyorlar. İşte bütün bu nedenlerden ötürü İngiltere'yi kendimize temelli düşman, Amerika'yı da katlanılabılır bir kötü yönetici sayıyorum. Eğer uygun bulursanız buradan İstanbul'daki temsilciye bir mektup yazıp gizlice bir kurul göndermek için bir torpido isteyebiliriz."

Eylülün dokuzuncu salı günü yapılan toplantıda güdüm konusuna dokunan Rauf Bey'in, tutanağa geçen sözleri şudur: "Bu güdüm sorunu üzerine şimdiye dek gerek basın ve gerekse başka çevrelerce birçok sözler söylendi. Yüce kurulunuz, dış destek düşüncesini kabul buyurdu ise de bu desteği kimden isteyeceğimiz belirtilmedi. Amerika olduğu kapalı olarak anlatılıyorsa da, bence doğrudan doğruya adının söylenmesinde bir sakınca olamaz."

Erzurum Kongresi Hiçbir Türlü Güdüm Kabulüne Karar Vermiş Değildir

Bu sözlere bakılırsa Rauf Bey'in görüşüyle, gerek Sivas Kongresi ve gerek Erzurum Kongresi genel kurullarının görüşleri arasında bir yanlış anlama olduğu kuşku götürmez. Rauf Bey'in konuşmasında yorumlanan bu anlayışın, gerek Erzurum ve gerek Sivas kongreleri bildirilerinin yedinci maddesindeki yazılış özelliğinden doğduğu kanısına varılabilir. Gerçekten, bu maddenin yazılışında, belki güdüm isteme pek ileri giden ve sonu gelmez propagandalarıyla kamuoyunu bulandıranları susturmak ve belki bundan daha çok, onların savlarına bir karşılık olmak üzere bir çeşit özellik vardır. Maddede yazılanlar, mantık ışığında incelenince ve düşünülünce ne güdüm ve ne de Amerika'nın güdümcülüğünü isteme düşüncesini kapsamadığı anlaşılır. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi olduğu gibi hatırlatmak isterim:

"Madde 7- Ulusumuz, bu çağın ülkülerini yüce bilir; teknik, sanayi ve iktisat durumumuzu ve bize gerekli olanları iyice anlar. Bundan ötürü, devletimizin ve ulusumuzun içte ve dışta bağımsızlığı ve yurdumuzun bütünlüğü korunmak koşuluyla, altıncı maddede belirtilen sınır içinde, ulusçuluk ilkelerine saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen herhangi devletin teknik, sanayi, iktisat yardımını sevinçle karşılarız ve bu adaletlice, insanca koşulları kapsayan bir barışın da ivedilikle gerçekleşmesi, insanlığın esenliği ve dünyanın rahatlığı adına ulusal isteklerimizin en önemlisidir."

Baylar, bu maddenin hangi noktasında güdüm düşüncesi ve güdümcünün Amerika olacağı düşüncesi vardır? Olsa olsa: "Herhangi devletin teknik, sanayi, iktisat yardımını sevinçle karşılarız." sözlerinden güdüm düşüncesine kapılanlar bulunabilir. Ama, güdümün anlamı ve özü elbette bu değildir. Her zaman ve bugün de bu açık anlama göre yapılacak yardımları sevinçle karşılamaktayız ve karşılarız. Nitekim, Ankara-Ereğli ve Keller (Bugünkü adı:Fevzipaşa)-Diyarbakır demiryollarının yapılması için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sivas-Turhal yollarının yapılması için de bir Belçika grubunun teknik, sanayi, iktisat yardımlarını seve seve kabul ettik ve sözgelişi Ankara kentinin ve öbür Anadolu kentlerimizin bir an önce bayındırlaştırılmasına ve bütün öteki demiryollarımızla karayollarımızın ve limanlarımızın yapımına yardım etmek isteyecek yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını seve seve kabul ederiz. Yeter ki yurdumuza sermaye getireceklerin, devletimizin ve ulusumuzun iç ve dış bağımsızlığını ve yurdumuzun bütünlüğünü zedeleme ereğini güden gizli düşünceleri olmasın. Bu maddede yer alan "ulusçuluk ilkelerine saygılı ve yurdumuzu ele geçirme amacı gütmeyen herhangi devlet" sözünden Amerika Devleti anlamı çıkarılmasına yer yoktur. Çünkü bu ilkelere saygılı dünya devleti yalnız Amerika da değildir. Örneğin İsveç Devleti, Belçika Devleti de bu nitelikte devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin güdümcülüğü de söz konusu olabilir mi? Bir de, eğer Amerika Devletine kapalı olarak işaret edilmek istenseydi "herhangi devletin" yerine "bir devletin" ya da hiç olmazsa sadece

"devletin" sözleriyle yetinmek gerekirdi. Demek ki, maddenin açıkladığı koşullar içinde teknik, sanayi, iktisat yardımın iyiye yorulduğu bütün devletleri kapsar görüldüğü açıktır.

Baylar, bu güdüm konusundaki görüşümü -ki bundan önce yapılan ve bu dakikada yüce kurulunuzun da bilgi edinmiş bulunduğu bunca yazışma ve tartışmalarımızla tanıtlanmıştır- aylardan beri gece gündüz yanımda bulunan bir arkadaşın daha anlamamış olduğu düşünülebilir mi? Öyle ise, ya Rauf Bey'in öteden beri benimle görüş birliği yoktu; ya da görüş birliği vardı da Sivas'ta İstanbul'dan gelenlerle konuştuktan sonra düşüncesini değiştirmişti. Burasını kestirmek bence güçtür. Şimdi biraz daha Rauf Bey'i dinleyelim. Rauf Bey, sözlerine şöylece devam ediyor:

"Ateşkes Anlaşmasının yapıldığı sıralarda Almanlar barış antlaşmasını imza etmeyecek sanılırken İngiliz basını bazı gizli şeyleri açığa vurdular. Bunlardan birincisi, Almanya'nın barış antlaşmasını imza edeceği konusuydu. Bu gerçekleşti. İkincisi de Türkiye'nin paylaşılması konusuydu. Bu çok şükür, gerçekleşmedi. Buna göre: Konferansın kararı gereğince Kızılırmak'ın doğu yanı Ermenistan sayılarak Amerika koruyuculuğuna veriliyor. Belki Gürcistan'la Azerbaycan da Amerika'ya bırakılır, deniliyordu. Kızılırmak'ın batısındaki toprakların İzmir ve İstanbul dışındaki kısımları da, denize çıkış kapısı Antalya limanı olmak üzere, Türkiye oluyordu. Bu bölgenin kuzeyi, İtalyan ve Fransız; güneyi de İngiliz koruyuculuğuna ve yönetimine veriliyordu. İzmir'in işgali, İngiliz basınının açığa vurduğu şeylerin doğruluğunu ortaya koymaya başladı. Demek ki, bu tehlike karşısında ülkemiz için en tarafsız durumda bulunan Amerika'nın yardımını kabul etmek zorundayız. Ben bu kanıdayım."

Rauf Bey'in düşüncesini anlamak için bundan sonra daha uzun süren sözlerini dinlemeye bilmem gereklik kaldı mı?

Baylar, pek uzun ve tartışmalı geçen bu güdüm görüşmeleri, güdüm isteyenleri susturacak ortalama bir çözüm yolu bulunarak bitirildi. Hem de bunu öneren yine Rauf Bey oldu: "Amerika'da yıllardan beri bize karşı yapılmakta olan kötuleyici propagandaların doğurduğu düşünce akımını düzeltmek için her şeyden önce Amerika Kongresinden ülkemizi inceleyecek ve gerçeği görececek bir kurulu çağırmak." Bu öneri oybirliğiyle kabul olundu. Kongre Başkanlık Kurulunun imzalarıyla bu yolda bir mektup müsveddesi hazırlandığını hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Doğrusu da, bu mektuba özel bir önem vermiş değildim.

Baylar, bu arada şunu da söyleyeyim; Belge olarak başvurduğum Kongre tutanakları, Başkanlık Kurulu yazmanlığında bulunan Afyonkarahisar delegesi Şükrü ve güdümü savunan söylevlerini dinlediğimiz Hâmi Bey'ler eliyle tutulmuş ve Hâmi Bey'in yazısıyla düzgün bir deftere temize çekilmiştir.

Sivas Kongresini Sonuçsuz Bırakma Çabaları

Baylar, Kongre 11 Eylülde sona erdi. 12 Eylülde Sivas halkının da katıldığı bir açık oturum yapılarak bazı söylevler verildi. Kongre görüşmeleri sırasında, önemli olarak Meclisi Mebusan'ın tez elden seçilmesi ve toplantı yerinin neresi olmak gerekeceği konularına değinildi. Fakat, şimdi açıklayacağım sorunlar, Kongre görüşmelerini kısa kesmeyi gerektiriyordu. Bu son noktalarla daha sonra Heyeti Temsiliye uğraştı. 9 Eylül 1919 günü toplanmış olan bazı bilgiler Kongreye şöylece açıklandı: "Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki İngiliz kuvvetleri iki katına çıkarıldı. General Miln (Milne) Konya'ya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa karşı koymakta duraksıyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de Cemal Bey türünden bir adammış. Değerli arkadaşlarımla böyle durumlar karşısında sert davranmak isteyeceklerini bildiğimden, çabuk ve sert önlemler alınmasını Fuat Paşa'dan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongrenin kendisine olan güvenine dayanarak Kongre adına gereken bildirim

ve girişimlerde bulunmuştur. Bu türlü yürütümün yüce kurulunuzca kabul edilmesini rica ediyor. Fuat Paşa, valilere sert uyarmalar yapıyor. Bölgelere üst subaylardan ulusal komutanlar atıyor ve bu komutanlara ulus adına her türlü yetki verilmiştir, diyor." Kongre öneriyi kabul etti. Bundan sonra şu yolda açıklamalara devam ettim:

"Buraya Galip Bey adında bir vali atanmış, geliyormuş; ama bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılmadı. Fakat, biz başka bir bilgi elde ettik. Bay Novil (Noel) adında bir İngiliz binbaşı, Bedirhanlılardan Kâmuran, Celâdet ve Cemil beylerle birlikte yanında on beş kadar Kürt atlısı ile Malatya'ya gelmiş ve kendilerini Mutasarrıf Bedirhanlı Halil Bey karşılamıştır. Harput Valisi de bir posta hırsızını izliyor görünerek otomobille Malatya'ya gelmiştir. Bu amaçla bunlara Adıyaman'daki (Eski adı: Hısnımansur) birlik de verilmiştir. Amaçlarının, Kürdistan kurmaya söz vererek Kürtleri, işlerimizi bozmaya ve bizi öldürtmeye yöneltmek olduğu anlaşılmış ve karşı önlemlere de başvurulmuştur. Örneğin, valiyi ve ötekilerini yakalatmak istiyoruz. Malatya Mutasarrıfı da Kürt aşiretlerini Malatya'ya çağırmıştır. Bunun üzerine On Üçüncü Kolordu bölgesinde işe giriştik. Gereken önlemler alınmıştır. Yarın akşam Harput'tan gönderilen bir birlik ortalığı karıştıranları tepeleyecektir. Buradaki kolordu komutanı da gereken önlemleri almıştır. Malatya'ya ve öbür yerlere de gereken buyruklar verilmiştir."

Baylar, hemen hemen Sivas Kongresi'nin toplantı süresince sinirlere gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmıyordum. Ancak, aldığım bütün bilgileri olduğu gibi Kongre üyelerine sunmakta yarardan çok sakınca buluyordum. Gördünüz ki, şimdi açıklayacağım üzere, gerçekten tehlikeli sayılabilecek nitelikte olan Ali Galip sorunundan da söz ederken sakıncan bir dil kullanmayı yeğ tutmuştum. Bence en önemli sorun, her türlü güçlülere ve tehlikelere göğüs gererek Sivas Kongresi görüşmelerini bir an önce sonuçlu kararlarla bitirmek ve bu kararları yurttan uygulamaya girişmekti. Bu dileğim

gerçekleşti. Bütün ülkeyi kapsayan ulusal örgüt tüzüğünün ve Genel Kongre Bildirisinin hemen basılıp dağıtılması için gereken işler yapıldı. Yalnız, beklenenin üstünde yeni olaylar karşısında kalındığından, Kongre sona erdiği halde Kongre üyelerinin, durum gelişinceye değin, Sivas'ta kalmalarını uygun gördüm ve gerekirse daha güçlü bir olağanüstü kongre toplamak için de hazırlıklar yaptım. Ali Galip'in kaçması üzerine Kongre üyelerinin Sivas'ta alıkonulmasından vazgeçildiği gibi, Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi üzerine olağanüstü kongre toplamaya da gereklik görülmedi (belge: 55).

Ali Galip Olayı

Şimdi baylar, savaş tarihimizde önemli bir olay olan Ali Galip sorunu üzerinde izin verirsiniz biraz geniş bilgi vereyim:

"Baylar, daha Temmuz başında, Erzurum'da bulunduğum sırada Celâdet ve Kâmuran Âli adında iki kişinin yabancılarca, pek çok para ile İstanbul'dan Kürdistan'a gönderileceği, bunların türlü yalanlar söyleyerek kafaları karıştırmak ve bize karşı halkı kışkırtmakla görevlendirildikleri ve bir iki gün içinde yola çıktıkları ya da çıkacakları haber alındı. Bu haber üzerine, bunların sessizce gözetlenmeleri ve tutulmaları gereğini 3 Temmuzda Diyarbakır'da On Üçüncü Kolordu Komutanına ve ayrıca Kurmay Başkanı olan Halit Bey'e ve Canik Mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustosta, On Üçüncü Kolordu Komutanına verdiğim buyrukta, söz konusu kişilerin İstanbul'dan yola çıktıklarının bildirildiğini ve alınacak önlemler arasında özellikle Mardin istasyonunda sıkı bir denetleme yapılmasının uygun olacağını yazdım.

Sivas Kongresinin ikinci günü, yani 6 Eylülde, "Bedirhanlı ailesinden Celâdet ve Kâmuran ile Diyarbakırlı Cemil Paşa oğlu Ekrem adlarında üç kişinin, yanlarında eskiden Diyarbakır ilinde bize karşı propaganda yapan bir yabancı subayla

birlikte, silahlı Kürtler koruyuculuğunda Elbistan ve Akçadağ (Eski adı:Arga) üzerinden Malatya'ya geldikleri ve kendilerini mutasarrıf ile belediye başkanının karşıladıkları On Üçüncü Kolordunun yazısından anlaşıyor."

On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın Üçüncü Kolordu Komutanlığına, bununla ilgili olarak gönderdiği 6 Eylül 1919 gün ve 529 sayılı şifre telinde verilen bilgede: "Yabancı subayın, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere İstanbul Hükümetinin izniyle dolaştığını söyledikleri; Malatya'da bulunan süvari alayının, er sayısı az olduğundan, bunları yakalamaktan çekindiği; bununla birlikte, bunların hemen yakalanması için İstanbul'a başvurulduğu On Üçüncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne amaçla ve ne görev için nereleri gezecekleri konusundaki bilgisini, Harput Valisinden sordum." denilmekteydi. (belge: 56) Harput Valisi Ali Galip Bey'dir. Bu adamların ne amaçla geldiklerini 3 Temmuzdan beri biliyoruz. Beş on silahlı Kürt'e karşı bir süvari alayının er sayısı az görülmüş, yakalanmasına cesaret edilmemiş. Asıl dikkate değer şey, bunların yakalanması için İstanbul'a başvurulmuş olduğu haberidir!

Bu küçük ve önemsiz gibi görünen noktaları; o zamanki durumu görüşte, dikkati çeken düşünce ve anlayış ayrılıkları gösterdiği için anıyor ve belirtiyorum.

Diyarbakır'da, On Üçüncü Kolordu Komutanının tutumu kuşku verici görüldüğünden, doğrudan doğruya bu kolordunun Kurmay Başkanına, Üçüncü Kolordu Komutanının imzasıyla 7 Eylül 1919 günü yazılan kişiye özel şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil, Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerle birlikte İngiliz binbaşısının ne yapıp yapıp yakalanmaları ve Sivas'a yollanmaları amacıyla, Elazığ'da bulunan On Beşinci Alay Komutanı İlyas Bey'in kendi komutası altında altmış kadar atlı ve katırlı erle en geç 9 Eylülde Harput'tan Malatya'ya doğru yola çıkması için -işin ivediliği dolayısıyla- doğrudan doğruya

buyruk gönderildiği bildirildi ve birliğin çabucak yola çıkmasının sağlanması rica edildi. 8 Eylülde Sivas'tan da bir otomobil ile bazı subaylar gönderileceği bildirildi. (belge: 57)

Diyarbakır'dan Kurmay Başkanının bana gönderdiği 7/8 Eylül 1919 günlü şifrede şöyle deniliyordu:

"Yakalama ile ilgili isteği öğrendim. Bu konuda komutan beyin buyruk vereceğini hiç sanmıyorum. Çünkü askeri niteliklerini çok iyi biliyorum. Benim göndereceğim buyruğu ise, tümüyle yerine getirmekten çekinirler. Bu konuda İstanbul'la yazışma yapmaktayız. Bu durum karşısında gerekenin yapılması yüksek kararınıza bağlıdır. Şifre kaleminin 357 sayısıyla sunulmuştur."

On Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı

Halit

Elazığ'daki Alay Komutanı İlyas Bey'den On Üçüncü Kolordu Komutanının buyruğuna karşılık olarak gelen 8 Eylül günlü telde de: "Kolordudan aldığım buyruk üzerine yola çıkmam geri bırakıldı. Kolordunun izni olmadan buradan ayrılmam uygun olmayacağından yola çıkma buyruğunun kolordudan verilmesini sağlayınız." denilmekteydi. (belge: 58)

Halit Bey'e hemen verdiğim karşılık şuydu:

7/8 Eylül 1919 Bilinen kişilerin kötülükleri belli olmuştur. İstanbul Hükümeti... bu kötülükte ortaktır. Oradan buyruk beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu konudaki bildirimleri, hiç kimseyi duraksatmayacak biçimde yapmak, hemen buyruk vermek, vakit geçirmemek gerekir. Komutanı duraksayacak gibi görüyorsanız, siz, bizim Elazığ ve Malatya'daki alay komutanlarına gönderdiğimiz buyrukların yerine getirilmesini ilgililere bildiriniz. Gerçekten gerekiyorsa, komutayı uygun gördüğünüz tümen komutanlarından birisi ele

alsın. Yavaşlık zamanı geçmiştir. İşin yapıldığını bildiren karşılık telinizi bekliyoruz kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Komutanı İlyas Bey'e de, o gün kendim şu buyruğu verdim: "Bilinen kişilerin hayınlığı belli olmuştur. İstanbul'daki Hükümet de bunların hayınlığına ortaktır. Kolordunuz komutanı belki bu konuda ne yapılacağını yazı ile sorar ve karşılık alamaması akla gelebilir. Bunun için sorunun çözülmesini ve sonuçlandırılmasını sizden beklerim. Vereceğiniz karşılığı gözlüyorum efendim. Malatya'daki işleri bitirdikten sonra gerekirse, Sivas'ta bize katılırsınız. Mustafa Kemal." Kapalı tel dışındaki imza da Üçüncü Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'indi.

Malatya'da bulunan On İkinci Süvari Alayı komutanını da 7/8 Eylül gecesi, kendim telgraf başına çağırtmıştım ve görüşmekteydim. Alay Komutanı Cemal Bey'den durumunu ve kuvvetini sorup öğrendim. Gelenlerin yanlarında bulunan silahlı Kürtlerin "on beş, yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben, kuvveti yeter gördüm. Süvari ve topçu alayının yalnız subayları bile yetebilirdi. Yalnız özel ve ruhsal durumu anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf konuşması şöyle oldu:

Ben, "Vali Galip Bey ve İngiliz Binbaşısı ile Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin hepsinin iyi hazırlanacak bir düzenle bu gece yakalanarak Sivas'a gönderilmeleri çok gereklidir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir? Size buradan ve Harput'tan yardım yetiştirilecektir".

Cemal Bey, "Valiyi de birlikte mi?"

Ben, "Özellikle, evet".

Cemal Bey, "Bildirdiğim gibi, durum ve kuvvetim buna elverişli değildir. Kâmuran, Celâdet ve Ekrem Beylerin yakalanmaları konusunda On Üçüncü Kolordu Komutanıyla yazışmalar yapıldı. Sonunda, durumun inceliği dolayısıyla, şimdilik yakalanmalarının uygun olmayacağını bildirir buyruk da gelmiştir." dedi.

Artık bu kişinin daha çok üstüne varılamazdı. "Kendilerine sezdirmeksizin sıkıca göz altında bulundurunuz. Kolordunuzdan buyruk gelecektir. Giderlerse, ne yana ve ne gibi araçla yola çıkacaklarını hemen bildiriniz." yönergesini vermekle yetindim, (belge: 59)

8 Eylül günü Cemal Bey'den şifre tel ile "bilinen kişilerin şimdi gene orada olup olmadıklarını ve gözetlemeye ne ölçüde güvenilebileceğini" sordum ve kendisine "günde iki kez rapor vermesini" buyurdum...

Halit Bey'e yazdığım tele ertesi gün (8 Eylül 1919) aldığım karşılıklıta, Elazığ Alay Komutanı İlyas Bey'e buyruk verildiği ve bu buyruğun örneği bildiriliyordu. (belge: 60)

Kolordu Komutanı Cevdet Bey de, İlyas Bey'in katıra bindirilmiş 52 er ve iki ağır makineli tüfekte, 9 Eylül sabahı yola çıktığını ve 10 Eylül akşamı Malatya'da bulunacağını bildirdi. 9 Eylül günlü olan bu şifresinde "muhalefetle dolu olan bir çevrede daha çok iş yapmamakta kendisini özürlü saymamı" da bildiriyordu. (belge: 61)

9 Eylülde, İlyas Bey'in birliğinden başka, Aziziye'den iki süvari bölüğü, Siverek'ten Malatya'daki alaya bağlı bir bölük de Malatya'ya gönderildi. (belge: 62)

Vali Ali Galip'in ve Bedirhanlılarla Cemil Paşa oğlu'nun yaptığı propagandanın etkisini ortadan kaldırmak için Elazığ ve Dersim dolayları ile ilgisi olduğunu

bildiğim ve o sırada Kemah'ta bulunan Hâlet Bey'e (eski milletvekili) 9 Eylülde, Elazığ'a gitmesini ve Haydar Bey'le bağlantı kurmasını yazdım (belge: 65). Ayın sonuna doğru oraya vardı.

Van Valisi bulunan Haydar Bey de Elazığ Valiliği görevini almak üzere Erzurum'dan gönderilmişti. Haydar Bey, On Beşinci Kolorduyu bağlı olup Mamahatun'da bulunan bir süvari alayı ile de bağlantı kurarak, gerektiğinde bu alayı Malatya'ya doğru yola çıkaracaktı.

Otomobil ile bazı subayların Malatya'ya gönderileceğini de yazmıştım.

Gerçekten, arkadaşlarımızdan Recep Zühtü Bey, görünürde "Üçüncü Kolordu Yaveri" sanıyla ve benden aldığı özel yönerge ile, yanına başka bazı kimseler olduğu halde, otomobille Malatya'ya gitmek üzere, 9 Eylülde yola çıktı. Ne yazık ki, bindiği otomobil, yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangal'da kırılmış ve tam zamanında Malatya'ya yetişememişti. Kangal'dan sonra, kimi zaman araba ve kimi zaman hayvanla gece gündüz yol alarak Sivas'tan çıkışının dördüncü günü öğleden sonra Malatya'ya ulaşabilmişti. Recep Zühtü Bey'in verdiği raporlar, durumun aydınlanmasına çok yardım etmişti. Baylar, 10 eylül günü geç vakit şu teli aldık:

Kişiyi özeldir.

Hiç durmayacaktır. Malatya'dan, 10.9.1919

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanlığına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nedir:

1- 10.9.1919 saat 2 sonrada kötü bir olayla karşılaşmadan Malatya'ya ulaşılmıştır. 2- Bilinen kişilerin hepsinin, ne yazık ki, Kâhta'ya doğru kaçtıkları; ayrıntıların sonra bildirileceği, bilgilerinize sunulur.

15'inci Alay K.

İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Bey'in telinden sonra da şu teli alıyoruz:

Çok ivedidir. Malatya'dan, 10.9.1919

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanlığına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

1- Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı, İngiliz Binbaşısı ve yarıdakçıları, sizce bilinen kişiler, On Beşinci Alayın Elazığ'dan yola çıktığını ve kendilerinin yakalanacaklarını haber alır almaz, bugün sabah erkenden kaçmışlardır. Bunların Kâhta'daki Bedir Ağa'nın yanına gittikleri ve oradan bulacakları Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri söylenmektedir. 2- Bunlar ve Bedir Ağa aşireti, kötülüğe yeltenirlerse kovuşturma yapılması için Kolordudan buyruk alınmıştır; izlenmektedirler ve sonuç ayrıca bildirilecektir. 3- On Beşinci Alay Komutanının, buyruğu altındaki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada Malatya'ya geldikleri bilgilerinize sunulur.

12'nci Süvari Alayı Komutanı

Binbaşı Cemal

İkisi bir günde yazılmış olan bu teller, yan yana getirilerek incelenirse ilgi çekici bazı noktaların göre çarpımamasına olanak yoktur.

Süvari Alayı Komutanı Cemal Bey, bizden aldığı yönergeye uyararak bilinen kişileri sıkı ve güvenli bir biçimde göz altında bulunduracak ve günde iki kez rapor verecekti.

Adı geçen kişiler 10 Eylül günü sabah erkenden kaçtıkları halde Cemal Bey bu bilgiyi, ancak İlyas Bey birliğinin varışından ve İlyas Bey'in raporundan sonra

gönderiyor. Cemal Bey, kaçanların, İlyas Bey birliğinin Elazığ'dan yola çıkışını haber aldıklarını bildiriyor. Oysa telgrafhane Cemal Bey'in gözetimi altında idi.

Sonra, kaçakların, Kürtleri toplayıp Malatya'yı basacaklarının söylendiğini de ekliyor. Bu noktalar süvari alayı komutanı üzerine kuşkuları çekmeyecek gibi uzak değildir.

Sonradan alınan bilgilerden anlaşıldı ki, Ali Galip ve arkadaşlarına 9 Eylül akşamı haber verilmiştir. Ali Galip geceyi hükümet konağında uykusuz geçirmiştir. 10 Eylülde yanlarında birkaç jandarma ve silahlı Kürtle birlikte, hükümet konağında toplanıyorlar; sandık emininin (veznedarın) odasına giriyorlar; sandığı (kasayı) açıyorlar; birlikte alıp götürmek üzere altı bin lira sayıp bir yere koyuyorlar ve sandığa koymak üzere şu senedi yazıyorlar:

"Mustafa Kemal Paşa ve yardımcılarının tepelenmesi giderlerine karşılık olmak üzere ilgili buyruğa uyularak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919: Halil Rahmi, Ali Galip."

İlyas Bey birliğinin Malatya'ya yaklaşmakta olduğunun anlaşıldığı bir sırada süvari alayı komutanı, subaylara Mutasarrıfın evini hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar, telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu işin başladığını sezinleyen Halil Bey'in eşi, hükümet konağına haber veriyor. Hükümette para almakla uğraşan Vali, Mutasarrıf ve arkadaşları durumu öğrenir öğrenmez korku ve telaşla her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve adamlarıyla hazır bulunan atlarına binerek hemen kaçıyorlar (belge: 66, 67).

Süvari alayı komutanı ve topçu alayı komutanının, Valinin geceyi hükümet konağında geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan

çok, Valinin tutulmasının önemli olduğu da besbelliydi, Öyle ise, bu kişilerin kaçmasına göz yumulduğu kesin bir gerçektir. En zayıf yoruma göre: Bilinen kişilerin yanlarındaki beş on silahlı jandarma ve Kürt ile çarpışmadan büyük kötülük doğabileceği kuruntusu Malatya'dakileri dolaylı önlem almağa sürüklemiş ve adı geçen kişileri ürküterek kaçırmayı yeğletmiştir, denilebilir.

10 Eylülde İlyas Bey'e verdiğim yönergede başlıca belirttiğim noktalar: 1- Kaçakların ivedilikle yakalanmaları; 2- Kürtlük akımına kesinlikle elverişli alan bırakılmaması; 3- Malatya'da mutasarrıflık görevini Jandarma Komutanı Tevfik Bey'in üstüne alması; uygun görülecek namuslu ve yurtsever bir kişinin de Harput'ta valilik görevine hemen başlaması; 4- Malatya ve Harput'taki hükümet kuvvetleri eksiksiz ele alınarak ulusa ve yurda karşı hiçbir davranışa meydan verilmemesi; 5- Kaçaklara uyanların acımadan ve aman vermeden yok edileceğinin duyurulması ve namuslu halka gerçeğin bildirilmesi; 6- Ulusal varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askerlere de karşı konulacağının göz önünde bulundurulması gibi düzenlemelerin ve önlemlerin bildirilmesi idi. (belge: 68)

Baylar, kaçakların o dolaylardaki aşiretlerden bir takım Kürtleri toplayabileceklerini ve Maraş'ta bulunan yabancı kuvvetlerden bile yararlanabileceklerini kesin imiş gibi kabul etmek gerekiyordu. Onun için, alınmış olan düzeni pekiştirmek ve bu işe ayrılmış olan birlikleri artırmak gerekiyordu. Bu amaçla Sivas'tan, katıra bindirilmiş bir birlik daha 9 Eylül akşamı Malatya'ya gönderildiği gibi Üçüncü Kolordu da elden geldiğince, birliklerini güneye indirecek; On Üçüncü Kolordu, izleme işini sağlayacak ve hainlere kıpırdayacak fırsat vermemek için en geniş ölçüde etki yapmak gerekli olduğundan, Mamahatun'daki süvari alayı da Harput'a doğru gönderilecekti. Bu konuda Üçüncü, On Üçüncü ve On Beşinci Kolordu Komutanlarına gereği gibi bildirimler yapıldı ve dileklerde bulunuldu. (belge: 69)

Baylar, verdiğimiz yönergelere göre kaçakları izletirken, bir yandan da, elimize geçen bazı belgeleri gözden geçirelim. Bu belgelerin, olayı ve Ali Galip'in giriştiği işleri, İstanbul Hükümetinin kötülüklerini her türlü açıklamadan daha iyi belirteceğini sandığımdan, olduğu gibi okunmaları gereksiz görülmez düşüncesindeyim.

İlkin, Dahiliye Nazırı Adil Bey'le Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa'nın birlikte imzalayarak Elazığ Valisi Ali Galip Bey'e gönderdikleri 3 Eylül 1919 günlü yönergeyi okuyalım.

Bundan sonra, Dahiliye Nazırının, gönderilecek kuvvet ve harcanacak para tutarı ile ilgili olarak Bâbiâli'den çektiği teli görürüz:

İstanbul (Deraliye)

906

Kendisi açacaktır.

Elazığ Valisi Galip Beyefendi'ye

Y: 2 Eylül 1919 sayı: iki. Sunulmuştur. Padişah buyruğu bugün çıkacaktır. Demek, durum kesinleşmiştir. Yönerge şudur: Bildiğiniz gibi Erzurum'da Kongre adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların ne de aldıkları kararların bir temeli ve önemi vardır. Fakat bu davranışlar ülkede birtakım söylentilere yol açıyor. Avrupa'ya ise pek şişirilerek yansıtılıyor. Bundan dolayı, pek kötü etkiler yapıyor. Ortada önemsenecek hiçbir kuvvet, hiçbir olay yokken salt bu şişirmelerden ve kötü etkilerden kaygılanan İngilizlerin son günlerde Samsun'a epeyce bir kuvvet çıkaracakları anlaşılıyor. Hükümetin, her yere olduğu gibi size de gönderdiği belli bildirimlere aykırı tutum sürdürülürse, çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sivas'a ve oradan daha ilerleyerek birçok yerlere girmeleri olasılığı uzak değildir. Bu ise, ülkenin

yararına elbette aykırıdır. Erzurum'da toplanan belli kişilerin yakında Sivas'ta toplanarak yine bir kongre yapmak istedikleri, yapılan yazışmalardan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmayacağı hükümetçe bilinmektedir. Fakat bunları Avrupa'ya anlatmanın yolu yoktur. İşte bunun için bunların orada toplanmasını önlemek gerekiyor. Bunun için de her şeyden önce Sivas'ta hükümetin tam güveneceği ve yurdun esenliğine uygun olan bildirimleri eksiksiz yerine getirmeye kararlı bir vali bulundurmak gerekmektedir. Sizin gibi yüksek bir kişiyi onun için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sivas'ta kongre yapmak isteyen birkaç kişiye engel olmak pek güç bir şey değilse de kimi general, üstsubay, subay ve erlerin de bunlarla bir düşüncede olduklarının anlaşılması dolayısıyla, hükümetin alacağı önlemleri ellerinden geldiğince etkisiz bırakacakları ve bilinen kişileri olabildiğince koruyacakları dikkate alınarak, güvenilir bir iki yüz kişinin buyruğunuz altında bulunması başarı sağlamak için uygun görülmektedir. Bundan dolayı, önce de yazdığım gibi oralardaki Kürtlerden güvenilen yüz, yüz elli süvariye birlikte alarak, ne için oradan gidildiği hiç kimseye sezdirilmeden Sivas'a, hiç kimsenin beklemediği bir zamanda varıp valiliği ve komutanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarmalarla askerleri sayıları çok az olmakla birlikte, işi iyi yönetecek olursanız, karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı için hemen etkin bir duruma girerek, toparlanmalarına meydan vermemiş olacağınız ve orada bulunanlar varsa hemen yakalatıp göz altında İstanbul'a gönderebileceğiniz apaçıktır. Bu yolla ele geçirilecek hükümet gücü ve erki, yurt içinde serüvenci davranışlarda bulunanları yıldırarak bu türlü hoşla gitmeyen davranışların ortaya çıkmasını önleyeceği gibi, dışarda da iyi etki yaparak yabancıların asker çıkarmak ve oralara girmek yolundaki düşüncelerden vazgeçmeleri için hükümetçe yapılacak başvurma ve girişimlere sağlam bir dayanak olacaktır. Aslına bakılırsa, Sivas'ın kimi ileri gelenlerinden sağlam olarak öğrenildiğine göre halk, bu politikacıların kışkırtmalarından, para toplamak için yaptıkları baskılardan pek çok iğrenmiştir, bunların önlenmesi için hükümete her türlü

yardıma hazırdır. Orada hemen jandarma yazılacak istenildiği kadar er bulunacağı ve buna, sözü geçer kişilerce özel olarak yardım edileceği bildirilmektedir. Böylece yeter sayıda ve hükümete sıkıca bağlı bir jandarma örgütü kurduktan sonra, birlikte götüreceğiniz süvarileri memnun ederek yerlerine göndeririz. İşte alınacak önlemler bunlardır. Bunun kolaylıkla ve başarıyla uygulanması, yalnızca işi son derece gizli tutmaya bağlıdır. Sivas'ta görev aldığınızı, dahası oralara doğru gideceğinizi evinizde en güvendiğiniz kimseye bile söylemeyiniz ve Sivas'a girinceye dek işi yanınızdakilere de sezdirmeyiniz. Bu, başarının baş ilkesidir. Bundan ötürü, şimdilik ne yapıp yapıp ailenizi orada bırakarak, çevredeki aşiretleri denetlemek için beş on gün dolaşacağınızı evinizdekilere ve başkalarına söyleyerek hemen yola çıkıp bir gün önce Sivas'a ansızın varmaya çalışmalısınız. Oraya vardığınızda aşağıdaki telyazısını gerekenlere bildirip valiliği ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir yandan da makine başında Nazırlığa durumu bildirmelisiniz. Böylece durum belli olur olmaz size yine makine başında gereğine göre bildirim yapılacaktır. Böylece işe başladıktan sonra, ne zaman uygun görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sivas'a getirebilirsiniz. Ancak şimdi orada bulunan Reşit Paşa'nın valilikten çıkarıldığı, yerine başkasının gönderileceği her nasılsa duyularak, kendisi Nazırlığa başvurduğu ve adları sizce bilinen kimselerin yakında Sivas'ta birleşmek istedikleri, alınan yazılardan anlaşıldığı için yok yere bir dakika geçirilmeyerek bir an önce yola çıkıp bir saat önce Sivas'a ulaşmaya çalışmanız da, işi başarma bakımından çok önemli ve çok gereklidir. Şu nedenlere ve düşüncelere göre, ne zaman yola çıkıp ne sürede Sivas'a varabileceğinizin bildirilmesi gerekmektedir. Sivas'ta ilgililere göstereceğiniz telyazısı şudur: Sizin Sivas valiliğine ve komutanlığına atanmanızı, hükümet kararlaştırmış ve Padişah Hazretleri onaylamış olduğundan hemen yola çıkıp bu telyazısını Sivas'taki asker ve sivil memurlardan gerekenlere göstererek valilik ve komutanlık görevini almanız ve işe başlamanız ve hemen durumdan bilgi vermeniz bildirilir. 3.9.1919

Dahiliye Nazırı Harbiye Nazırı

Adil Süleyman Şefik

Çok İvedidirsplül 1919

Malatya'da Elazığ Valisi Galip Beyefendi'ye

Y: 6 Eylül 1919 Haydutları izlemek için gönderilecek kuvvet giderlerinin jandarma ödeneği karşılık tutularak mal sandığından ödenmesi gereklidir. Kaç kuruş harcanacağını ve gönderilecek kuvvetin sayısıyla yola çıkış gününün ivedilikle bildirilmesi.

Nazır

Âdil

Dahiliye Nazırı üç gün sonra da, Ali Galip'in bir teline karşılık olduğu anlaşılan şu teli veriyor:

İvedidir. İstanbul'dan, 9.9.1919

Malatya'da Elazığ Valisi Beyefendi'ye

Y: 8 Eylül 1919, sayı: 2. Sivas'ta güvenilir aracı olmadığından yeterince bilgi.... alınmamakta ise de ora halkından, burada bulunan bir adamın sözlerine ve başka yerlerden de alınan genel bilgilere göre ilkin, halk bu kışkırtmaları istememektedir. İkincisi, asker, yok denecek kerte azdır. Bu ayaklanmayı yönetmekte olanlar, bilinen kişilerle kimi komutan ve subaylardır. Bunlar, işe ulusal bir kılık vererek amaçlarını benimsetmeye çalışmaktadırlar. Oysa, ulus bu işleri benimsemiyor. Orası daha yakın olduğundan istediğiniz bilgiyi daha kolaylıkla elde edebilirsiniz. Kaldı ki gazeteler, her nasılsa oraya atandığınızdan söz ettikleri için, bir gün önce gitmeniz daha çok önem kazanmıştır. Yanınızda

bulunduracağınız kuvvet ne kadar çok olursa başarıyı o ölçüde kolaylaştıracağı apaçıktır. Bu kuvvetin sayısıyla ne zaman yola çıkacağınızı bir gün önce belirleyip bildirmenizi bekliyorum.

Nazır

Adil

Ali Galip Bey, yanıt olarak, Malatya'dan şu son teli veriyor:

Çok ivedi ve gizlidir.

Kendisi açacaktır.

Dahiliye Nazırlığına

İçinde bulunduğumuz ayın on dördüncü günü yeter kuvvetle haydutların izlenip yakalanması için Malatya'dan yola çıkmak üzere gerekli önlemler alınmıştır. Tanrı'nın yardımıyla çarpışmada başarı sağlanacağına güvenilsin. Yalnız, yazılarımın karşılıkları ve gerekleri geciktirilmemelidir. 9.9.1919

Elazığ Valisi

Âli Galip

Bu telden, 9/10 Eylül gecesini hükümet konağında yürek çarpıntıları içinde sabaha dek uykusuz geçiren Ali Galip'in, 9 Eylül 1919 günü daha yiğitliğinin üzerinde olduğu ve Tanrı'nın yardımıyla çarpışmada başarı sağlayacağından çok umutlu bulunduğu anlaşılıyor.

Baylar, olaydan ve bu belgelerden kendilerine bilgi verilen sivil yönetim başkanlarının, Dahiliye Nazırı Adil Bey'e ve komutanların da Harbiye Nazırı

Süleyman Şefik Paşa'ya güvensizliklerini bildiren teller çekmelerinin uygun olacağı düşünüldü. Herkesin dikkati çekildi.

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın teline karşılık veren Âdil Bey'in şu sözleri pek şaşılmaya ve yadırganmaya değer. Âdil Bey, sözünü ettiğim telini şu cümlelerle bitiriyordu: "...Elbette Padişah ve Halife Hazretlerinin yüksek iradelerine uymak gereğini anlarsınız.". (belge: 70)

Baylar, bir rastlantıyla bu telin alındığı sırada ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu teli karalayıp, çekilmek üzere görevliye verdim:

11.10.1919

Dahiliye Nazırı Âdil Bey'e Ulusun, padişahına düşünce ve dileklerini bildirmesine engel oluyorsunuz. Alçaklar, cana kıyıcılar! Düşmanlarla birlik olup ulusa karşı haince düzenler kuruyorsunuz. Ulusun gücünü ve iradesini anlamaya gücünüz yetmeyeceğine kuşku yoktu. Fakat yurda ve ulusa karşı haincesine ve bütün gücünüzle uğraşacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yardakçıları gibi akılsızların bönce ve kuruntuya dayanan vaatlarına kapılarak ve Bay Novil gibi ulusumuz ve yurdumuz için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak işlediğiniz alçaklıkların ulusça yükletilecek sorumluluğunu göz önünde tutunuz. Güvendiğiniz kişilerin ve kuvvetin sonunu öğrendiğiniz zaman kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bütün komutanlar da ilgililere, gerektiği gibi başvurdular.

12 Eylül'e kadar aldığımız raporlardan kaçakların, 10/11 Eylül gecesini Raka'da geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de, Raka'nın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret başkanının yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (belge: 71). Bu bilgi, 20'nci, 15'inci ve 13'üncü Kolordu Komutanlarına bildirildi. (belge: 72)

11 Eylülde ve 11/12 Eylülde Malatya ile telgraf başında yapılan haberleşme, henüz Malatya'da, kesin buyruk ve yönerge almış kişilerin daha kafalarında karışıklık olduğunu gösterir nitelikte idi.

Elazığ'dan gelen Alay Komutanı İlyas Bey: "Mutasarrıf Bey'in gönderdiği bir özel kişi tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı koşullarla yerlerine dönmek istedikleri bildirilmiş. Bunun için, ülkenin esenliği adına bunların bu yoldaki isteklerini kabul etmenin uygun olup olmadığı konusundaki buyruğunuzu beklediğimiz bilgilerinize sunulur." demekteydi. (11 Eylül) (belge: 73)

Bunun ardından, 11/12 Eylül gecesini de, yine telgraf başına gelen Süvari Alayı Komutanı Cemal, Mutasarrıf Vekili Tevfik, Topçu Alayı Komutanı Münir, Jandarma Yüzbaşı Faruk, Baytar Binbaşı Mehmet ve Elazığ'dan gelen Alay Komutanı İlyas beyler adına, İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatya'dan İlyas Bey -Güvenilir bir kişi olan Jandarma Yüzbaşı Faruk Bey'den şimdi alınan bilgi aşağıdadır:

Faruk Bey, Kâhta ve çevresinde kaçakları izliyordu. Malatya'ya beş saat uzaklıkta Raka köyünde Kürtlerin toplandıklarını ve şimdi Mutasarrıfla arkadaşlarının orada bulunduğunu; Siverek'e kadar olan aşiretlerin birbiri ardınca adı geçen yere gelmekte olduklarını ve Dersim aşiretlerine varıncaya değin Kürtlük adına çağrıldığını; Mutasarrıfın düşüncesine göre, ilkin Malatya'ya saldırıp baştan başa yağmaladıktan sonra bütün kuvvetle Sivas'a

doğru yürüyeceklerini; Malatya'da bulunan Türkleri öldüreceklerini ve kovacaklarını; bunlar yapılırken Dersimlilerin de Harput'a yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü Mutasarrıfın Malatya'dan gitmesi Kürtlük adına kendilerini büyük ölçüde aşağılama ve horlama sayılıyormuş. Vali, bu yağma ve öldürmeden yana olmadığını, fakat Mutasarrıfın düşüncesine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatya'ya savaşla girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceği ve yanlarındaki İngiliz Binbaşısının da Urfa'da bulunan İngiliz tümeninin gelmeye hazır olduğunu söylediği bildirilmiş ise de Hacı Bedir Ağa'nın bunu kabul etmediği, aşiretlerin de Malatya'nın Kürdistan olduğunda ve Malatya'da Kürt bayrağı çekilmesinde ayak diredikleri; dün akşam Vali Malatya'ya dönmek istemiş ise de bırakmadıkları hiçbir abartma yapılmaksızın bilgilerine sunulur. Koşulları aşağıdadır: 1- Valinin yerine dönmesi; 2- Mutasarrıfın gene eski yerinde kalması; 3- Elazığ'dan gelen erlerin geri gönderilmesi; 4- Valinin yüz silahlı Kürtle Malatya'ya girdiği zaman sessizliğin korunması ve Sivas'a doğru yürümesi; 5- Aşiretlerden alınan yedi tüfek, bir tabancanın geri verilmesi; 6- Yukarda bildirdiklerime buyrukları. İlyas Bey'e şunu yazdım.

11/12 Eylül 1919

Malatya'da İlyas Beyefendi'ye

1- Verdiğiniz bilgi Kurulumuzca dikkate alındı. Size koşulları bildirenler kimlerdir? Elbette böyle bir bağlantıya girişmek kesinlikle doğru değildir. Hainlikleri ortaya çıkan Vali, Mutasarrıf ve yordakçılarının yakalanmaları ve kışkırtmaya çalıştıkları bazı aymaz kişileri uyarmak söz konusudur. Bunun için çok sert karşılık vermek gerekir. 13'üncü, 15'inci ve 3'üncü Kolordu Komutanları, bu dakikada telgraf başında hep birden alınacak önlemleri kararlaştırmaktadırlar. Olanak içindeki kuvvetler her yandan yola çıkarılmışlardır. Sessizlik ve ciddiyetle; oraca gereken önlemleri sizin almış

bulunduğunuza güvenimiz tamdır. O bölgede bulunan bütün telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey kardeşimizin, hükümetin gücünü ve etkinliğini en geniş ölçüde göstermesi önemle dikkate alınmalıdır. 2- Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden Padişaha, bu yapılan hainlik bildirilmektedir. Oraca da böyle davranılmalıdır. 3- İngiliz Binbaşının sözleri kurusıktır. Kürtlerin de toplanmayı başarsalar bile, askeri birlikler karşısında ne ölçüde başarıya ulaşacaklarını kavrayabilirsiniz. 4- Bedir Ağa'yı ve Keven aşireti başkanlarını ve bu haince davranışı tutmayan başkanları kendi yanınıza çekmeye çalışmanız uygun olur. 5- Adıyaman'dan yola çıkan süvari bölüğüyle, Siverek ve Diyarbakır'dan yola çıkan birer taburla bağlantınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede bulunan Kongre Kurulu adına

Mustafa Kemal

Gerçi, Kongre toplantıda değildi ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat içgücünü artırmak için Kongre üyelerinin ilgisini göstermeyi uygun gördüğüm gibi, imza olarak yalnız "Kongre Kurulu" diye de gene bu anlamda ayrıca bir tel daha çektim. (belge: 74)

Bu telime ek olarak çektiğim telde; Urfa'da, Antep'te, Maraş'ta bulunan ve sayıları pek az olan yabancı kuvvetleri bildirerek: "Size bir yabancı tümeninden söz edenlerin bu söyledikleri, yurt ve ulus hainlerinin yalanını aktararak içgücünüzü kırmak alçaklığından..."dır, dedim. (belge: 75)

İlyas Bey, bildirimlerime verdiği karşılıkta: "Saldırı olursa çok sert karşılanması kesin olarak kararlaştırılmıştır." dedikten sonra: "Eldeki kuvvet, Malatya'yı uzun süre bir Kürt saldırısına karşı savunmaya yetmez. Bunun için, olabildiğince çabuk, yardımcı kuvvetler gönderilmesini sağlamanızı kesinlikle rica ederim." dedi. (belge: 76)

İlyas Bey'e, gerektiğinde bir şey bildirebilmek için, telgrafhanede bir subay bırakarak, önemli olan işinin başına gitmesini rica ettim. (belge: 77)

İlyas Bey'in 12 Eylülde çektiği bir teli, çeşitli bakımlardan subaylarımız ve görevlilerimiz için yararlı olur düşüncesiyle, olduğu gibi sunacağım:

Malatya, 12.9.1919

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Halep'teki İngiliz ordusundan albay rütbesinde Bay P. Pil (P. Peel) adında bir İngiliz subayı, bugün 12.9.1919 günü öğleyin Malatya'ya gelmiştir. Amacı Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgelerinde ileri gelen kişilerle, sivi1 ve askeri memurlarla görüşmek olduğunu; kaçak Bay Novil'in görevini bilmediğini ve bu konuda İngiliz Hükümetinin hiç bilgisi olmadığını; böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinden hemen buraya gelmesi için kendisine buyruk vereceğini söyledi. Eğer haince düşüncelerle buralarda gezdiği kanısına varırsa tutuklu olarak Halep'e göndereceğini sözlerine ekledi. Vali Galip Bey'i de, kendisiyle görüşmek üzere, hayatının korunacağı konusunda güvence vererek buraya çağırmak istedi. Bu konuda üst komutanlardan, adı geçenin buraya gelebileceği üzerine buyruk alınmadan, buraya gelemeyeceğini ve bunun için ilgili yerlere başvuracağını söyledim. Bu izin buyruğunun ivedilikle getirtilmesine aracı olmamı rica etti. Kendisi "yüksek siyasal mutemet" adıyla anılmış. İstanbul Hükümeti kendisini tanımış. Kendisi burada iki gün kaldıktan sonra Harput'a gidecekmış. Belgesi yoktur. Kendisine, saygıdeğer bir konuk olduğu ve özel saygı gösterileceği söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu kişinin Harput'a doğru gitmesine izin verelim mi? Bildirilmesi. Sivas'tan iki subayın şimdi geldiği bilgilerine sunulur.

15'inci Alay Komutanı

İlyas

Bu telde sözü geçen konularda ne yapılacağını belirten görüşlerimiz, şöyle kısaca bildirildi:

Tel

Çok İvedidir, Sivas,12.9.1919

Malatya'da On Beşinci Alay Komutanlığına

Y: 12. 9. 1919 1- Kim olursa olsun, belgesiz bir yabancı subayın Osmanlı ülkesinde işi yoktur. Kendisine incelikle fakat askerce, kesinlikle durumu bildirip geldiği yere hemen dönmesi gerektiğini söyleyiniz. Ülkeden çıkıncaya değin de ileri gelen kişilerle ve görevlilerle hiçbir siyasal ilişki kurmaması için yanına becerikli, uyanık bir subay katınız. 2- Kaçak valinin yurda hainlik ile suçlandırıldığını, ele geçince yakalanarak kanunun adaleti pençesine teslim edileceğini, bu konuda başka türlü bir şey yapılamayacağını ayrıca anlatırsınız efendim.

Mustafa Kemal

Baylar, alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler ve özellikle gösterilen sinirlilik ve sertlik sonucunda, Ali Galip ve Halil Beylerin kandırmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış, umutsuz kalan Ali Galip ilkin Urfa'ya ve oradan Halep'e kaçmıştır. Bay Novil de gözü altında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Ötekiler de birer yol bulup kaçmışlardır. Bu evreleri, daha çok açıklamayı yararlı görmüyorum. Bu konuda söylediklerime ek olarak yayımlanacak olan belgeler okununca bugün ve yarın için uyarıcı sonuçlar çıkarılacağını umarım. (belge: 78, 79, 80, 81)

Hainlerle İşbirliği Yapan Ferit Paşa Hükümetine Saldırış

Baylar, Ali Galip'in giriştiği işin, Padişahın ve Ferit Paşa Hükümetinin ve yabancıların ortak bir girişimi olduğuna, bilginize sunduğum belgeleri gördükten sonra kimsenin kuşkusu kalmaz, sanırım. Bu hainliğin ortak girişimcilerine karşı alınması gereken durum açıktır. Ancak, karşı girişimde elden geldiğince açık saldırıdan vazgeçmek, o günün gereği olmakla birlikte, girişim gücünü çeşitli hedeflere çevirmekten sakınarak bir noktada toplamak, uygun bir davranış olacaktı. Biz de, saldırılacak hedef olarak, yalnız Ferit Paşa Hükümetini seçtik ve bu işte Padişahın parmağı olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa Hükümetinin, gerçekleri bildirmeyerek Padişahı aldatmakta olduğu tezini tuttuk. Padişahın, durumu anlayacak olursa hemen, kendisini aldatanlara hakettikleri işlemi yapacağına güvenimiz olduğunu ileri sürdük ve hükümetin tanıtlanmış olan cinayeti üzerine, elbette kendisine güven kalmayacağından gerçek durumu yalnız ve ancak doğrudan doğruya Padişaha bildirmekle durumun düzeltilebileceğini, girişimlerimiz için çıkış noktası saydık. Bu düşünce ile Eylülün on birinci günü, Padişaha çekilmek üzere bir telyazısı hazırlandı. Bu telde, kestirebileceğiniz gibi, zamanın gereği olan birçok gösterişli sözler içinde: "Hükümetin savaş yoluyla Kongreyi basarak Müslümanlar arasında kan dökmeye kalkıştığı ve Kürdistan'ı ayaklandırarak yurdu parçalatma planının da para karşılığında yüklenilmiş olduğu belgelerle anlaşıldığından, hükümetin bu işte kullandığı adamların bozguna uğrayarak kaçmak zorunda bırakıldıkları; yakalanırlarsa kanunun haklayıcı eline teslim olunacakları ve bu cinayetleri düzenleyerek Dahiliye ve Harbiye nazırlarına emir verdirip uygulattıran İstanbul Hükümetine ulusun inan ve güveni kalmadığı" bildirildikten sonra: "Namuslu kişilerden yeni bir hükümet kurularak bu casus örgütünün haklarında ivedilikle ve adaletli olarak soruşturma yapılması ve cezalandırılması" isteniyor ve: "Adaletli bir hükümetin kurulmasına değin İstanbul Hükümeti ile hiçbir türlü yazışma yapmamaya ve ilişki kurmamaya karar vermiş olan ulustan ordunun ayrılmayacağını, olayın içyüzünü bilen ve

olay yerine yakın olan kolordu komutanları, bilginize sunmak zorunda kaldık." deniliyordu. (belge: 82)

İşte bu telyazısı örneğinin bütün kolordularca İstanbul'a çekilmesi uygun görüldü. 11 Eylül günü telgraf başında kolordu komutanlarına özel olarak şunları bildirdim:

"Şimdi bir örnek vereceğiz. Bu örneğin 3'üncü,15'inci, 20'nci,13'üncü ve 12'nci Kolordu Komutanlarının ortak imzalarıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Okuduktan sonra öteki komutanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz."

Örnek

Yüksek Sadrazamlık Katına

"Şimdi, doğrudan doğruya kutsal başkomutanımız, şanlı Halifemiz Efendimize önemli şeyler bildirmek zorundayız. Engel olunmamasını rica eder; engel olunursa bundan doğacak ağır sonuçların sorumluluğunun yalnız yüksek kişiliğiniz üzerinde kalacağını bilgilerinize sunarız.12'nci Kor., 13'üncü Kor., 20'nci Kor., 15'inci Kor., 3 üncü Kor.

Padişaha bildirilecek önemli şeyler, daha önce bilginize sunduğum telyazısının içindekilerdi.

Eylülün 11'inci günü, özellikle 11/12'nci gecesi, her yerdeki Kolordu Komutanları telgrafhanelere el koyarak, kararlaştırılmış olduğu gibi İstanbul'la haberleşmeye çalışıyordu. Ama, Sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Karşılık vermiyordu. Biz de, telgraf başında Sadrazamın telleri alıp yanıt vermesi için baskı yapıyorduk. İstanbul telgraf görevlileriyle olan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf görevlisi özel olarak şunları bildirdi:

"Sadrazam Paşa'ya yazılanlar telefonla söylenildi. Alınan karşılıkta: Telyazısında bildirilenler, Sadrazam Paşa Hazretlerinin bilgilerine sunuldu. Bildirilmek istenen şeyler, yöntemine göre telle bildirilmelidir. Telyazıları da yönetimine göre Padişaha sunulur, buyurduklarını Müdür Bey söylüyor efendim." (belge: 83)

Bunun üzerine gece yarısından sonra, saat 4'te şu telyazısı Sivas telgrafhanesine gönderildi:

11 /12.9.1919

Sadrazam Ferit Paşa'ya

Yurdun ve ulusun haklarını ve kutsal varlıklarını ayaklar altına alarak ve Padişah Hazretlerinin yüksek şeref ve onurlarını kırarak, aymazca girişim ve davranışlarınız anlaşılmıştır. Ulsun Padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bunun için, durumlarını ve dileklerini ancak Padişaha bildirmek zorundadırlar. Kurulunuz, yasadışı davranışlarının ağır sonuçlarından korkarak ulus ile Padişah arasına bir duvar gibi giriyor. Bu yoldaki direnmeniz daha bir saat sürerse ulus artık her türlü davranış ve yürütümünde kendisini özgür ve özörlü sayacak ve bütün yurdun, yasal olmayan kurulunuzla kesin olarak ilgisini ve bağlantısını kesecektir. Bu, son uyarımızdır. Bundan sonra ulusun alacağı durum, burada bulunan yabancı subaylar aracılığı ile İtilâf devletleri temsilcilerine de ayrıntılı olarak bildirilecektir.

Genel Kongre Kurulu

Sivas Telgraf Müdürlüğüne de gene o sırada telefonla şu buyruk verildi:

"Kongremizden seçilmiş bir kurulla telgrafhaneye gönderilecek bir telimizin doğrudan doğruya Padişahın özel kalemine (Mâbeyni Humayun) çekilmesine İstanbul'ca engel olunduğu bildiriliyor. Bir saat içinde telin çekilmesine izin

verilmezse, İstanbul'la bütün Anadolu telgraf haberleşmesini kesmek zorunda kalacağımızı üstlerinize bildiriniz."

Genel Kongre Kurulu

Kolordu Komutanlarına da aşağıdaki genel bildirim yapıldı:

Sivas, 11 /12.9.1919

20'nci Kolordu Komutanlığına

15'inci Kolordu Komutanlığına

13'üncü Kolordu Komutanlığına

3'üncü Kolordu Komutanlığına

Kongrenin Padişah katına sunacağı dileklerin ulaştırılmasına İstanbul Telgraf Başmüdürlüğünce engel olunmuştur. Verilen bir saatlik süre içinde Padişahın özel kalemine yol verilmezse bütün Anadolu'nun İstanbul'la telgraf haberleşmesinin kestirileceği karşılık olarak adı geçen müdürlüğe bildirilmiştir. Kongrenin bu yasal isteğine olumlu karşılık alınmadığından, bu telimizi alır almaz Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezlerinde ve Sinop'ta telgraf haberleşmelerinin kesilmesi; yani Kongrenin bildirimlerinden başka hiçbir telin İstanbul'a geçirilmemesi ve İstanbul'dan verilecek tellerin kabul olunmaması ve Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki telgraf yolunun da tutulması ya da geçici olarak kesilmesi ve işin sonunun bildirilmesi rica olunur.

Bu yönergeye engel olacak telgraf görevlileri, bulundukları yerde hemen askeri mahkemeye verilerek en ağır cezaya çarptırılacaklardır. İşbu bildirimin yerine

getirilmesi 20'nci, 15'inci,13'üncü ve 3'üncü Kolordu Komutanlıklarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi.

Sivas'ta Genel Kongre Kurulu

Bu telyazısında bildirilenler, daha sonraki tellerle tamamlandı. (belge: 84, 85)
11 /12 Eylül gecesi yapılmış olan genel bildirime ek olarak şu ricada bulunuldu:

"Bu gece sonuç elde edilinceye değin bütün komutanların, sivil yönetim başkanlarının ve ilgili kurulların telgrafhanelerden ayrılmamaları rica olunur."

Genel Kongre Kurulu

Telgrafhanelere de şu uyarma yapıldı:

"Ektir: Bu bildirimin yerine getirildiği haberi Kongre Kurulunca öğrenildikten sonra gene böylece aramızda haberleşme sürdürüleceğinden telgrafhanelerde adam bulundurulması rica olunur."

Genel Kongre Kurulu

İstanbul'da Hükümet Değişikliği ve Gelişen Olaylar

Ferit Paşa'nın Çekilmesi

Baylar, ben Asım Bey'e bu son tümceleri yazdırırken (2 Ekim 1919, saat 3.40 sonrada) araya imzasız şöyle bir özel tel girdi:

"Paşa Hazretleri, İstanbul'da yakın arkadaşlar söylediler. Bütün akşam gazeteleri yazıyormuş. Ferit Paşa sağlık durumu dolayısıyla çekilmiş; Tevfik Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirilmiş. Daha sabahtan söyleniyordu; fakat doğrulanmamıştı, şimdi doğrulandı efendim."

"Bu teli kim veriyor? Anlayınız," dedim, Sormaya zaman kalmadan telin şöylece arkası geldi:

"Biz, Ankara telgrafçıları. Paşa Hazretlerine saygılarımızı sunarız ve yurdumuzun başına karabasanlı bir bela olan bu hükümetin devrilmesi için, ulusun başında bulunup başarı sağlayışınızı kutlarız. Kendisine söyleme iyiliğinde bulununuz."

Telgraf haberleşmesi kesildi. Gerçekten 2 Ekim günü Ferit Paşa Hükümeti düşmüş bulunuyordu. Fakat, yeni hükümeti kuran Tevfik Paşa değil Âyandan Birinci Ferik (Senato üyelerinden korgeneral) Ali Rıza Paşa idi.

Baylar, sırası gelmişken bilginize sunayım; bütün telgrafçılarımızın, ulusal girişim ve eylemlerimize yaptıkları özverili hizmetlerinin ulusal tarihimizde önemli yeri vardır. Kendilerine bugün açıkça teşekkür etmeyi bir ödev sayarım.

Ali Rıza Paşa Hükümeti

Baylar, Ferit Paşa Hükümetinin düştüğünü ve Ali Rıza Paşa'nın yeni hükümeti kurmakla görevlendirildiğini 2/3 Ekim 1919 günü yazdığım bir genelge ile bütün ulusa bildirdim. Bu genelgenin bir örneğini de, bilgi edinilmesi için, yeni Sadrazama ulaştırdım. (belge: 127)

2 Ekim günü, yeni hükümet başkanıyla, görüşmek istemiştik. Ertesi gün, bakanlar kurulunun toplantısı sırasında Heyeti Temsiliye ile görüşeceklerine söz vermişlerdi.

Bilginize sunduğum bu genelgede belli başlı noktalar şunlardı:

1- Yeni hükümet, Erzurum ve Sivas kongrelerinde kararlaştırılan ve saptanan örgütlere ve ulusal amaçlara saygı gösterirse, Kuvayi Milliye ona yardımcı olacaktır.

2- Yeni hükümet, Meclisi Milli'nin toplanarak gerçekten denetleme işine başlayınca dek, ulusun kaderi ile ilgili hiçbir yüklenmeye girmeyecektir. 3- Barış Konferansına atanacak delegeler, ulusun isteklerini gerçekten anlamış ve güvenini kazanmış bilgili ve güçlü kişilerden seçilecektir.

Bildiride bu saydığım ilkelerin yeni hükümetçe kabul edilmesinin önerileceği belirtildikten sonra: "Bu konuda başkaca düşündükleri varsa yarın öğleye değin tez elden bildirilmesi" istendi.

3 Ekim 1919 günü Sadrazam Ali Rıza Paşa'ya yazdığım telyazısında: "Ulus, şimdiye dek, başına geçenlerin Anayasaya ve ulusal isteklere aykırı davranışlarından üzüntü duydu. Bundan dolayı, yasal haklarını tanıtmak ve kaderini yetkili ve güvenilir ellerde görmek için kesin kararını verdi. Gereken dayançlı girişimlere başladı. Düzenli örgütlere bağlı Kuvayi Milliye, ulusun kesin iradesini bütünüyle gösterme ve tanıtlama gücünü kazandı.

Ulus, Padişahın güvendiği yüce kişiliğinizle yüksek arkadaşlarınızı güç durumda bırakmak istemez. Tersine, yardımcı olmaya bütün içtenliğiyle hazırdır. Ancak, hükümet üyeleri arasında Ferit Paşa ile işbirliği yapmış nazırların bulunuşu, yüksek hükümetinizin görüşleriyle ulusal isteklerin uygunluk derecesini büyük bir açık yüreklilikle anlamak zorunluğunu doğurmuştur. Ulusa tam güven gelmeden, iyiliğe doğru atılmış olan adımın durdurulması ve yarım önlemlerle yetinilmesi uygun görülmemektedir. Bundan dolayı, şu ilkelerin sizce kabul edilip edilmeyeceğini kesin ve açık olarak anlamak isteriz." dedik ve genelge dolayısıyla bildirdiğim üç ilkeyi saydık. Daha sonra: "Bu temel noktalarda uyuşma olduğu anlaşıldıktan sonra, olağandışı durumun düzeltilmesi amacıyla ikinci derecede bazı diyeceklerimizin de" bulunduğunu bildirdik. (belge: 128)

Ali Rıza Paşa bugün ant içmek üzere Saraya gideceklerinden telyazımıza yarın yanıt verileceği bildirildi.

Ali Rıza Paşa Hükümetinde Sezilen Duraksama

Biz, bazı davranışlardan, Ali Rıza Paşa Hükümetinde bir duraksama, bu hükümette bulunan kişilerin de kafalarında bir bulanıklık sezer gibi olduk. Onun için bazı önlemler almayı uygun gördük.

Gene o gün bir genelge yazdık. Bunda: "Hükümet ile ulus arasında, görüş ve istek yönünden uyuşma sağlandığı, genelge ile bildirilinceye dek, eskisi gibi resmi yazışmanın kesilmiş bir durumda bulundurulması" gerektiğini bildirdik. (belge: 129)

Bundan başka, her yerden gelen öneri ve düşünceleri birleştirerek bütün kolordu komutanlarına ve ulusal eyleme yardımcı olan valilere de 3 Ekim günü, bazı gizli bildirimlerde bulunduk. Yeni Hükümet ile ilk yazışmalarımızı gösteren bu belgeleri, olduğu gibi yüksek görüşlerinize sunmayı, bundan sonraki yazışmalarımızın ve ilişkilerin kolaylıkla anlaşılabilmesi için uygun görüyorum. İzin verir misiniz?

Şifre Sivas, 3.10.1919

Bütün Kolordu Komutanlıklarına ve Ulusal Eyleme Yardımcı Valilere ve Vali Vekillerine

Aşağıdaki telyazısının Harbiye ve Dahiliye Nazırlarına çekilmesi ve çekildiğinin bildirilmesi rica olunur: "Dahiliye Nazırının haince davranışlarına alet olarak halkı silahlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan Konya Valisi Cemal ve Elazığ Valisi Ali Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil beylerin tutuklanarak askeri mahkemeye verilmeleri ve Trabzon Valisi Galip, Kastamonu eski Valileri İbrahim ve Ali Rıza beylerle Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın görevlerinden

çıkarılmaları ve ulusun yasal haklarına saldırıda bulunmadıklarından ve ulusal eylem ve ülküye yardımcı olmalarından dolayı görevlerinden çıkarılan Sivas Valisi Reşit Paşa'nın bu görevinde bırakılması, Bitlis eski Valisi Mazhar ve Van eski Valisi Haydar beylerin hemen açık bulunan illere atanıp çalıştırılmaları istenir."

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Şifre Sivas, 3.10.1919

Bütün Vali ve Kolordu Komutanlarıyla Bağımsız Mutasarrıflıklara

Sadrazama, anlamca aşağıdaki örneğe uygun olarak, başvurulması ve sonucun bildirilmesi rica olunur: "Müslüman halkı silahlandırmaya ve birbirini öldürtmeye kalkışan ve orduyu dağıtmak ve sonunda yurdu savunmasız bırakmak için buyruk veren ve ordunun sırlarını, şifrelerini çalmak için düzenler kurarak bunları açığa vuran ve ulusun, Anayasa hükümlerine göre dokunulmazlığı bulunan özel haberleşmesine engel olan eski nazırlardan Ali Kermal Bey ile Süleyman Şefik Paşa'nın ve Dahiliye Nazırı Âdil Bey'in, Millet Meclisi açıldığında Yüce Divana verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan verilmemesini ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in gene bu nedenlerden dolayı hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini yasanın dokunulmazlığı ve kutsallığı adına isteriz."

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Elbette Harbiye Nazırlığına geçen Cemal Paşa, orduya resmi bir bildirim yapacaktı. İşte ona ilk yanıt olmak üzere şu telin çekilmesini kolordulara salık verdik :

Şifre

Üçüncü, Yirminci, On İkinci, On Beşinci, On Üçüncü

Kolordu Komutanlıklarına

Yirminci Kolordu Komutanı Fuat Paşa'ya (ayrıca)

Konya'da Refet Bey'e (ayrıca)

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın ilk bildirimine yanıt olmak üzere aşağıdaki telyazısının gizli olarak kendisine çekilmesi ve sonucun bildirilmesi rica olunur:

"Sizin, ilk günden beri büyük bir inançla yasal ulusal eylemin başında bulunduğunuzu biliyoruz. Harbiye Nazırlığına gelişiniz sevinçle karşılanmıştır. Yüksek başarılarınıza bütün ordu ve bütün Kuvayi Milliye yardımcı olacaktır. Ancak, başarı sağlamanız için aşağıdaki işlerin olabildiğince çabuk gerçekleştirilmesini rica ederiz: a) Cevat Paşa, ya da eski Birinci Ordu Müfettişi Fevzi Paşa, Genelkurmay Başkanlığına atanmalıdır. b) Galatalı Albay Şevket Bey, ya da Yusuf İzzet Paşa, İstanbul'daki Kolordu Komutanı ve İstanbul Muhafızı olmalıdır. Yusuf İzzet Paşa İstanbul Muhafızlığına ve Galatalı Şevket Bey 25 inci Kolordu Komutanlığına atansa da olabilir. c) Albay İsmet Bey Harbiye Nazırlığı Müsteşarlığına atanmalıdır. d) Tümen Komutanı Yarbey Kemal Bey'in Polis Genel Müdürlüğüne atanmasına yardım edilmelidir. e) Ordu

üzerinde kötü etki yapmış olan ve Harbiye Nazırlığını işlemez ve değersiz bir duruma getiren ve Meclisi Millî'nin kararı olmadan eski rütbeleri ile görevle alınıp özel siyasal düşünce ile çalıştırılmakta bulunan emeklilerin hemen eski durumlarına getirilmeleri ve önemli ve etkili görevlerin güvenilir ellere verilmesi gereklidir. f) Eski Üçüncü Kolordu Komutanı Albay Refet Bey, nedensiz olarak çekilmeye zorlandığından bu işlemin düzeltilmesiyle kendisinin bugün bulunduğu Konya'da On İkinci Kolordu Komutanlığına atanması ve Fuat Paşa'nın, kendisi için yapılan işlem düzeltilerek, Yirminci Kolordu Komutanlığında bırakılması gereklidir. g) Fuat Paşa'nın yerine atanan Hamdi Paşa ve On İkinci Kolorduya atanan Sait Paşa hemen eski durumlarına getirilmelidirler. h) İlk fırsatta müfettişliklerin yeniden kurulması ve Doğu Anadolu'daki kolorduların, On Üçüncü Kolordu ile birlikte Kâzım Karabekir Paşa emrine ve Batı Anadolu'daki kolorduların, İstanbul ve Edirne de içinde olmak üzere, Ali Fuat Paşa emrine verilmesi ve şimdilik iki müfettişlikle yetinilmesi uygun görülmektedir."

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Hükümeti Ulusal Örgütleri ve Amaçları Sorguluyor

Baylar, yeni Sadrazamdan beklediğimiz yanıt, sonunda geldi; şudur:

Çok ivedidir.

Sadrazamlık, 4.10.1919

Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesine

Y : 2 ve 3 Ekim 1919 Erzurum ve Sivas Kongelerinde kararlaştırılıp saptandığı, telyazılarında bildirilen örgüt ve amaçların neler olduğu Hükümetçe

bilinmediğinden işin gereği incelenmek üzere, her şeyden önce, adı geçen kongrelerde alınan kararların tez elden bildirilmesini dilerim efendim.

Sadrazam Ali Rıza

Sadrazam Paşa ve sayın arkadaşlarının -içlerinde, biraz sonra görüleceği gibi, Kuvayi Milliye'nin delegesi olarak hükümete girdiğini bildiren Cemal Paşa bulunduğu halde- hükümeti kurdukları güne değin, ulusal amaçların neler olduğunu bilmediklerini söylemeleri şaşılacak iş değil midir? Bundan daha çok dikkati çeken nokta, ulusal isteklere uyup uymamak konusunda karar verebilmek için, her şeyden önce, kongrelerin kararlarını istemeleridir. Oysa, bu denli gürültü doğuran ve uygulanması, kendilerinden önceki hükümetin düşmesi sonucunu veren kongre kararlarını bilmemeleri düşünülebilir miydi? Amaçlarının, zaman kazanmak ve bize karşı hiçbir yüklenmeye girmeksizin, yeni ve şeytanca önlemlerle ulusu aldatarak kurulmuş olan dayanışmayı ve bağlantıyı gevşetmek olduğuna hiç kuşku etmedim. Ama bozuşma olacaksa, ben de her şeyden önce onların içlerinde sakladıklarını ulus önünde belirtecek bir yol tutmayı yeğledim. Bundan dolayı, Sadrazamın ve sayın arkadaşlarının isteklerini yerine getirdim. 4 Ekim 1919 günlü telyazısı ile Kongre bildirisini, olduğu gibi ve tüzüğün yalnız örgütle ilgili temel noktalarını da özet olarak bildirdim. (belge:130) Hiçbir yerden resmi yazışmalara girilmemesi için yeniden genel bildirimler yapıldı. (belge: 131)

Baylar, o gün şöyle bir tel aldık:

Sadrazamlık, 4.10.1919

K: Başkanlığım altında kurulan yüce hükümet ulusun isteklerine göre yurdun mutluluk ve esenliğini sağlamak için kesin bir dayançla çalışmak konusunda tamamiyle görüş birliğine varmıştır. Osmanlı topluluğunun dağılmaması, ulus bağımsızlığının korunması, yüce Halifelik ve Padişahlığın dokunulmazlığı,

Anayasa hükümlerince bütün ulusun gücüne ve iradesine dayanılarak sağlanacağı kuşkusuzdur. Ateşkes Anlaşması tarihindeki sınır içinde kalan bütün Osmanlı topraklarının ve kentlerinin anlaşmaya temel olan Wilson İlkelerine uyularak doğrudan doğruya yüksek Padişahlığın yönetimi altında bırakılması ve sınır içinde kalıp büyük Müslüman çoğunluğunun oturduğu ülkenin birliğinin parçalanmasını önleyerek bu topraklar üzerindeki, tarih, soy, din ve coğrafya bakımından olan haklarımız için, hak ve adalete uygun bir karar alınmasının sağlanması da bugünkü hükümetçe kesin olarak istenmektedir. Millet Meclisinin toplanmasına değin ulusun kaderi ile ilgili herhangi bir kesin ve resmi yüklenmeye girililmeyeceği ve Barış Konferansına gönderilecek delegelerin ulusal istekleri anlamış, güvenilebilir, güçlü ve iyi düşünür kimselerden seçileceği kuşku götürmez. Ülkemizde meşrutiyet yöntemi gereğince, ulus egemenliği yürürlükte bulunduğundan görevini iyi bilen şimdiki hükümet, ulusun kararını almaksızın yurdun kaderi üzerine bir karar veremeyeceği için, seçimlerin bir an önce yapılmasını sağlayacak her türlü davranış ve girişimlerde bulunmakta ve Millet Meclisinin toplanmasını çabuklaştıracak kolaylıkları göstermeye çalışmaktadır. Ancak, hükümetin tutacağı yol, yasalara eksiksiz uymak, aykırı durumları önleyip ortadan kaldırmak olduğundan; olağandışı ve yasaya uymayan durumların sürüp gitmesi ise, Osmanlı devlet merkezi ile Anadolu'yu birbirinden ayırarak birçok tehlikeli sonuçlar doğurmakla, Tanrı korusun, başkentin varlığını tehlikeye düşüreceğinden ve düşmanların yer yer yurdumuzu işgal etmeleriyle sonuçlanıp ülkenin bütünlüğünü bozacağından; bugünkü hükümet, sizin e1 koyduğunuz resmi dairelerin boşaltılacağına, hükümet işlerindeki kesikliğin giderileceğine ve hiçbir zaman dokunulmaması gereken hükümet erkine saygı gösterileceğine, yabancılarla siyasal ilişkilere girililmeyeceğine, milletvekili seçimlerinde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmayacağına söz vermenizi istiyor.

Sayın baylar, dikkat buyurulursa bu telyazında ne adres vardır ve ne de imza. Sadrazamlık katından yazıldığı anlaşılıyor idiye de, başka bir şey daha

anlaşılyordu; o da, bu satırları yazan kişi ya da kişiler, Heyeti Temsiliye'yi tanımak ve onunla imzalı olarak resmi yazışma ve görüşmelerde bulunmak istemiyorlardı.

Bir de bizim kongrelerde aldığımız kararların ve kendilerine önerdiğimiz üç noktanın dikkate alınmasını, yeni hükümetin Sadrazamı ve nazırları olağan buluyorlar. Bu karar ve ilkelerin sağlanmasına aslında çalışmakta olduklarını söylüyorlar.

Ancak Sadrazam: "Hükümetin kılavuzu yasa hükümleridir. Görevi, aykırı durumları önleyip ortadan kaldırmaktır." gibi bir başlangıçtan sonra, bizim durumumuzun ve davranışlarımızın olağandışı ve yasaya aykırı olduğuna dokundurarak, bu durum sürüp giderse, merkezle Anadolu'nun birbirinden ayrılığı sonucu vereceğini bildirip bundan doğacak tehlikeleri sayıyor. En sonunda baklayı ağzından çıkararak: "Sizin el koyduğunuz resmi dairelerin boşaltılacağına, hükümet işlerindeki kesikliğin giderileceğine ve hükümet erkine saygı gösterileceğine, yabancılarla siyasal ilişkilere girilmeyeceğine, milletvekili seçimlerinde halkın özgürlüğüne hiç dokunulmayacağına söz vermenizi istiyoruz." diyor. Böylece, bizim varlığımızı ve çalışmalarımızı ortadan kaldırmak amacıyla olduğunu anlatmış bulunuyor.

Baylar, belki unutturum, ayrıntılara girişmeden önce söylemeliyim ki bizim el koyduğumuz resmi daire yoktu. Yalnız Sivas Valiliği Heyeti Temsiliye'yi okulların tatil bulunması dolayısıyla lisede konuklamıştı. Söz konusu edilmek istenilen resmi daire bu olacaktı. Yeni hükümet her türlü yürütümüne başlangıç olmak üzere Heyeti Temsiliye'yi buradan kovarak, onun erkini ve onurunu kamunun gözü önünde kırmak istiyordu.

Baylar, kimden kime yazıldığı açıkça belli olmayan bu telyazısı üzerine, Sivas telgraf merkeziyle İstanbul telgraf merkezi arasında işte şu haberleşme oldu:

Olağanüstü

İstanbul Merkez Müdürlüğüne

Sadrazamlık merkezinden yazılan telyazısı, başlığı ve imzası olmadığı için Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'nce kabul edilmedi. Telin örneği merkezimizde tutulmaktadır. Gerekenlere bilgi verilmesi rica olunur.

İmza Kongre Merkezi

"Bize, üzerinde Sadrazam Paşa Hazretleri'nin yanıtıdır başlığı ile Âmetçi (Hükümetle Saray arasında haberleşmeyi sağlayan dairenin başkanı) Bey verdi ve örneği telgrafhanededir. Siz Paşa Hazretlerine böyle veriniz."

"Heyeti Temsiliye'ye geldiği ve kimden olduğu belli değildir. Bundan dolayı, başlık ve imza olmadığı için, kabul etmiyorlar."

"Öyle ise şimdi dağıldı. Bakanlar Kurulu toplantısında bu konuda bir şey yazarlarsa elbette durum belli olur efendim.

Bu yanıtı verdikleri zaman dağıldılar. Artık bize bir şey gelmez. Fakat Sadrazam Paşa evinden belki yazar. Bizim bu merkezin işi, toplantı dağılınca biter, kapanır azizim." "Siz, dediğimizi Âmetçi Bey'e söyleyin." "Âmetçi Bey de gitti. Yalnızım." "Telefonla söyleyiniz." "Bizde şehir telefonu yok. Bununla birlikte siz teli öylece saklayınız da sabahleyin resmi olarak bir şey yazdıralım efendim." "Sadrazam Paşa'ya telefon edin." "Kardeşim, Sadrazam Paşa'ya anlatamayız ki..."

Olağanüstü

Babiâli, 4.10.1919

Sivas Kongre Merkezi Müdürlüğüne

Erenköyü'nde oturan Sadrazam Paşa Hazretleri telefonda arandığı ve saat yirmi biri yirmi beş geçtiği halde bulunamadı. Yapılacak haberleşme sonucu, zorunlu olarak, yarın bildirilecektir efendim.

Babîâli Müdürü Hüseyin Hüsnü

Olağanüstü

İstanbul, 4.10.1919

Kongre Merkezine

K: Babîâli Müdürlüğünden de bildirildiği üzere şimdi yirmi biri yirmi beş geçeye değin, telefonda arandıkları halde Sadrazam Paşa Hazretlerinin konaklarından karşılık alınamadı. Biraz sonra yine arayacağım. Karşılık alırsam hemen bildiririm. Alamazsam sabahı beklemek zorunlu olacaktır efendim.

İstanbul Telgraf Müdürü

Tevfik

Baylar, ertesi gün, yani 5 Ekim 1919 günü, imzasız teli Sadrazamın Heyeti Temsiliye'ye yazdığı ve o Kurulun teline yanıt olduğu söylendi. Bunu resmi olarak saptayan, resmi ve imzalı bir açıklama olmamakla birlikte, biz böyle küçük bir noktada daha çok durmayı yararlı ve uygun görmedik. Sadrazam Paşa'ya yanıt yazmayı uygun bulduk. 5 Ekimde yazdığımız uzun yanıtın temel noktalarını özetleyeyim:

"Önerilerimizin hepsinin uygun görülüp kabul edilmiş olduğu anlaşıldı." dedikten sonra, bizim söz vermemizi istedikleri noktalar üzerinde açıklama yaptık ve dedik ki: "Olağandışı ve yasaya aykırı durumların etmeni ve yaratıcısı Ferit Paşa Hükümeti idi, Ferit Paşa Hükümetinin yaptığı yasal olmayan iş ve

davranışların nedenlerinin ve etmenlerinin kaldırılması için sizler kesin önlem alırsanız, bu durum kendiliğinden ortadan kalkar.

Cemiyetimizin, (Müdafaai Hukuk Cemiyeti) şimdiki hükümete karşı yüklenmelerde bulunması ve kendilerine yardım edebilmesi için önce, hükümetin ulusal örgütlerimizi iyi karşıladığını açık ve kesin bir dille söylemesi gereklidir. Yoksa karşılıklı güven ve yakınlığın doğduğu kuşkulu kalacak ve karşıt davranış ve girişimlerin belirmesi beklenecektir."

Ali Rıza Paşa'nın imzasız telyazısındaki: "Ülkemizde, meşrutiyet yöntemi gereğince, ulusal egemenliğin yürürlükte olduğu" noktasına da: "Gerçekten öyle ise de Meclisi Mebusan'ın dağıtıldığı günden sonra dört ay içinde toplanması Anayasamızın açık hükümlerinden iken, temel seçim defterleri bile düzenlenmemiştir. Bu davranış, Ferit Paşa Hükümetinin açıktan açığa meşrutiyeti vurması ve Anayasaya kesin saldırısı demektir ve Ceza Kanununun özel maddesine göre ağır bir suç sayılarak bu suçu işleyenlere yasa hükümlerinin eksiksiz uygulanması, ulusal egemenliği kabul eden ve yasa hükümlerinin uygulanmasını kendisi için yasal bir ödev sayan her yasal hükümetin ilk kutsal görevidir." diye yanıt verdik. Ondan sonra şu önerileri ileri sürmeye başladık:

1- Yurtta rahatlık ve güvenlik olduğunu ve ulusal isteklerin yüzde yüz haklı ve yasal olduğunu resmi bir bildiri ile açıklayarak ulusun genel birliğine hükümetin de katıldığını gösteriniz.

2- Düşük hükümetin haince davranışlarına alet olmuş bulunan birtakım büyük memurlar vardır. Onları ilgili mahkemelere veriniz. Ulusal eyleme engel olan bazı eski valilerin devlet hizmetinde kullanılmamaları için gerekli işlemi yapınız. Ulusal eyleme hizmet ettikleri için çıkarılanları eski görevlerine atayınız.

3- Önceki rütbeleriyle göreve alınmaları Meclisi Milli'nin onayından geçmemiş olan ve çalıştırılmamalarının tek nedeni birtakım kötü siyasal düşüncelerden başka bir şey olmayan emeklileri hemen eski durumlarına getiriniz. Önemli askeri görevleri yetkili ellere veriniz.

4- Eski nazırlardan Ali Kemal ve Âdil beylerle Süleyman Şefik Paşa'nın, Meclisi Milli açılınca Yüce Divana verilmek üzere, hiçbir yere kaçmalarına meydan bırakılmamasını; Posta ve Telgraf Genel Müdürü Refik Halit Bey'in hemen tutuklanarak ilgili mahkemeye verilmesini; yasanın dokunulmazlığı ve ulusal hakların kutsallığı adına isteriz.

5- Ulusal eyleme katılmış ya da ulusal eylemle desteklemiş olanlara karşı başlanan kovuşturma ve baskılara son veriniz.

6- Basını yabancı sansüründen kurtarınız.

İşte baylar, özet olarak saydığım bu noktalarla ilgili düşünce ve önerilerden sonra telimizi şöyle bitirdik: "Bilginize sunduğumuz şeylere ve ileri sürdüğümüz önerilere ulusu inandıracak açık ve uygun yanıt verilinceye değin, ulusal amaçları gerçekleştirmek için, ulusça alınmış olan eylemli (fiili) önlemlerin, eskisi gibi sürdürülmesinin zorunlu olacağını, bütün illerle bağımsız sancaklardan ve bunlara bağlı yerlerden aldığımız kararlar üzerine tam bir kesinlikle bildiririz.

İmza: Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye'si adına, Mustafa Kemal. (belge:132)"

Baylar, İstanbul'la haberleşme biter bitmez, şu genelge ile ülkeye durumu bildirdim:

5.10.1919

Genelge

Belediyelere ve Basına

Sadrazam Paşa Hazretleri Erzurum ve Sivas kongrelerindeki temel kararları ve ulusal örgütlerin isteklerini yerinde görüyorlarsa da düşüncelerinde bazı açıklanması gerekli yönler bulunduğundan hükümetle ulusun gerçekten anlaşmasının sağlanması amacıyla ve bütün merkezlerden alınan düşüncelerin özüne dayanılarak verilen yanıt ve ileri sürülen öneriler, aşağıda gösterilmiştir. Kamuoyuna bildirilir. Gelecek yanıt ve ona göre alınacak kararlar da hemen bildirilecektir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına Mustafa Kemal

Yunus Nadi Bey'e Aracılık Yaptırıyorlar

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümetinin iş başına geçtiğinin beşinci gününe geldik. Daha da anlaşıyor. Ülkenin İstanbul ile olan resmi yazışması ve resmi ilişkisi yine kopmuş durumda sürüp gidiyor. Sadrazam Paşa Hazretleri, önerilerimize karşılık vermiyor ve hiçbir zaman da vermemiş olduğunu göreceksiniz. Hükümet üyelerinden hiç kimse bizimle görüşmek istemiyor.

Bugün, yani 6 Ekim 1919 günü, Yunus Nadi Bey arkadaşımız, Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'yı, çağırması üzerine dairesinde ziyarete gitmiş. Cemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e durumdan, özellikle hükümetle Heyeti Temsiliye arasında daha anlaşmaya varılamadığından söz açmış ve anlaşıldığına göre, bizi haksız göstermiş ve kendilerinin her şeyi kabule ve uygulamaya hazır bulunduklarını anlatmış ve her halde anlaşmazlık çıkaran ve bunda direnen yanın, Heyeti Temsiliye olduğunu söylemiş. Belki de, Yunus Nadi Bey'in bizimle yakından tanışıklığı dolayısıyla, arabuluculuk yapmasını önermiş olacak.

Yunus Nadi Bey, bu arabuluculuk isteğini kıvançla kabul etmiş; yalnız Yunus Nadi Bey'in, Cemal Paşa'nın verdiği bilgiyi temel ve gerçek olarak aldığı ve durumu ona göre yorumladığı şimdi sözünü edeceğim telyazısından anlaşılmakta idi.

Yunus Nadi Bey'le telgraf başında olan bu görüşmemiz, yeni hükümet ile bizim, görünüşte olsun, anlaşmamıza neden olması bakımından önemlidir. Bundan dolayı, izin verirsiniz biraz açıklayacağım.

Harbiye Nazırı Paşa'nın beni telgraf başına çağırdığını haber verdiler. Zaten dairemizde bulunan makine başına gittim.

İstanbul : "Harbiye telgrafhanesi; Yunus Nadi Bey sizinle görüşmek istiyor efendim." denildikten sonra: "Harbiye telgrafhanesinde makine başında hazırım." dendi.

"Hazır olan kimdir?" dedim.

Telgrafçı : "Yunus Nadi Bey ve yanında Nazır Paşa'nın yaveri Cevat Rifat Bey vardır efendim. Nazır Paşa'yı istediler mi, yoksa.. " açıklamasında bulundu.

"Kendileriyle şimdi görüşürüz. Yalnız, beni telgrafa çağırdıkları zaman: "Nazır Paşa istiyor." demişlerdi. Çağırın Nazır Paşa mıdır? Yoksa siz mi?"

Yunus Nadi Bey : "Nazır Paşa'nın izin vermesi üzerine, yaveri aracılığı ile Harbiye telgraf merkezinden sizi aradık. Yanlış anlaşılmıştır efendim," dedi.

Ben : "Teşekkür ederim. Buyurun," dedim.

Bunun üzerine Yunus Nadi Bey'in sözleri alınmaya başlandı. Yunus Nadi Bey konuşmasına şu girişi yaptı: "Ulusal iradenin ulus egemenliğini etkin kılmasının mutlu sonucu olarak meydana gelen değişiklik üzerine, burada kurulan

hükümetle ulusal örgütler arasında birleşik bir düzen kurulmasının gecikmeyeceği kanısına varmıştım. Soruşturmam üzerine, daha bir iki noktada uyuşmazlık bulunduğunu anladım. Bu uyuşmanın gecikmesi, içerde ve dışarda iyi olmayacağından bazı dileklerde bulunmayı ödev saydım."

Ondan sonra, şimdi özetleyeceğim noktalarla ilgili bilgi ve düşüncelerini, birinci sorun olarak söylediler. 1- Ferit Paşa Hükümetinde bulunmuş olan bazı kişilerin, bu hükümete katılmalarından dolayı, kötü gözle görülmelerinin doğru olmadığını ve Abuk Paşa'nın, Ferit Paşa Hükümetinin düşürülmesinde rol oynadığını; 2- Rıza Paşa Hükümetinin, geçiş dönemi hükümeti olduğunu, ancak milletvekili seçimleri sonuna değin sürebileceğini; 3- Şimdiki hükümetin, ulusal isteklerin hepsini iyi karşılamak ve iyi sonuçlanmasına çalışmak konusunda en ufak bir kuşkuyla yer vermemekte olduğunu söylediler ve: 4- Özellikle, Cemal ve Abuk Paşalar gibi kişilerin, hükümette ulusal örgütlerin birer delegesi ve kefil gibi görülmelerinde duraksamaya yer yoktur, hükümünü verdiler.

İkinci sorun olarak da Yunus Nadi Bey, kişilerle ilgili yöne dokundular. Bunda bizimle tam duygu birliğinde olmakla birlikte: "Biraz ılımlı davranmayı salık vermeye cesaret edeceğim." dedi ve görüşünü: "Ulusal başarının sağladığı iyi etkilerin, bazılarınca öç alma olarak yorumlanıp lekelenmekten korunmasının önemli olduğu" sözleriyle açıkladı.

Yunus Nadi Bey: "Şimdiki hükümet ileri gelenleriyle yaptığım görüşmelerden ulusal örgütün isteklerinin hepsini yerine getirmeye ve yürütmeye kararlı oldukları anlaşılıyor." dedikten sonra şu bilgiyi verdi:

"Harbiye Nazırı Cemal Paşa, bugün yayımlanacak bildiride, bu yönün yeterince belirtilmiş olduğunu ve ancak, bildiri, hükümetin resmi diliyle yazıldığına göre,

her yön dikkate alınarak yazılmış olduğunu, göstermelik birkaç sözcüğe önem verilmemesi gerektiğini söyledi."

Yunus Nadi Bey, yeni Sadrazamın ve Hükümetinin -her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için- ulusal örgütler ileri gelenlerinin göstereceği bir kurulla doğrudan doğruya görüşmek konusundaki gönülden isteğini bildirdikten sonra, bütün düşüncelerini şu cümle ile özetledi: "Şimdi benim en önemli saydığım yön, bunalımın geçmemiş olması ve karışık durumda sürüp gitmesidir." (belge: 133)

Yunus Nadi Bey, düşüncemi beklediğini istediğini söylediği için ben de şu yanıtı verdim:

Sivas, 6.10.1919

Yunus Nadi Beyefendi'ye

Heyeti Temsiliye'ce Sadrazam Paşa Hazretleri'ne yapılan temelli ve ikinci derecedeki önerilerle kendisinin Kurulumuza verdiği yanıtı, özellikle bu yanıtın son bölümlerini gördünüz mü? Söylediklerinizden ve düşüncelerinizden bu yazıları görmemiş olduğunuz ve önerilerimizin niteliğini ve içtenliğini gereği gibi anlamamış kişilerce size anlatılmış olduğu sonucuna varıyoruz. Bundan dolayı esas üzerinde burada tartışmanın güç olduğunu görüyoruz. Yalnız, kişisel olan yüksek düşüncelerinizdeki bazı noktaları aydınlatmak amacıyla, aşağıda, sırayla açıklamalar yapılmıştır:

Yeni hükümet ile ulusal örgütlerimiz arasında uyum sağlanmasının gecikmeyeceğine biz de inanmakta idik. Bunun gecikmesi nedenini bizde değil, yeni hükümetin dört günden beri göstermekte olduğu kararsız davranışta aramak gerekir. Yeni hükümet ile aramızda anlaşmazlık olduğunu da, yeni hükümet bize bildirmemiştir. Yeni hükümette bırakılan eski nazırların

namuslarından kuşkuya düşmemekle birlikte, eski hükümetin ağır suç sayılacak işlerine bilerek ya da bilmeyerek katılmış oldukları, göz önünde tutulacak önemli bir noktadır. Abuk Paşa'nın, hükümetin düşürülmesinde oynamış olduğu rolü bilmiyoruz, Biz, sonuç sağlayan gücü pek iyi biliriz. Bizim amacımız, bu hükümeti, sizin düşündüğünüz gibi, geçiş dönemi hükümeti saymak değildir. Tersine, ulusun kaderini karara bağlayacak ve barışı yapacak en önemli bir hükümet olabilmemesini dileriz. Ulusumuzun yararı ile ilgili konularda yabancılardan bizce hiç önemi yoktur. Biz gidişimizi yabancılardan dedikodusuna uydurmak güçsüzlüğünü kötü görenlerdeniz. İç ve dış durumu bütün açıklığı ile biliyoruz. Attığımız adım, rasgele değil, derin düşüncelere, sağlam temellere ve bütün ulusun düzenli örgütlere bağlı gerçek gücüne, dayancına ve iradesine dayanmaktadır. Ulus, egemenliğini, bütün anlamıyla, bütün dünyaya tanıtmaya kesin karar vermiştir. Bunun için de, her yerde her türlü önlem alınmıştır. Bugünkü hükümetin, ulusal istek ve dilekleri iyi karşılamasını ve sonuçlandırmak için çalışmasını isteriz. Çünkü, başka türlü iş başında kalmaz. Abuk Paşa'yı bilmiyoruz. Fakat Cemal Paşa'dan, ulusal örgütlerimizin delegeşi olmaktan başka bir şey beklemeyiz. (Baylar, şunu açıklamalıyım ki Cemal Paşa bizim delegemiz değildi ve böyle bir durum ve görevin kendisine verilmesine bildiğiniz tutumundan dolayı, yer de yoktu. Ancak, Yunus Nadi Bey'in telyazısında: "Cemal Paşa'nın delege gibi kabul edilmesinde duraksamaya yer yoktur" denilmiş olmasından, Cemal Paşa'nın bunu istediği kanısına varılmış ve bir olupbitti halinde delegelik verilmiştir.) Bu bakımdan, nazır olur olmaz kendilerinin herkesten önce ve aracısız olarak bizimle ilişki kurup gerçek durumu anlayacağını ve ona göre hükümetle ulusal örgütlerin görüşlerini birleştirmeye girişeceğini umuyorduk. Oysa, daha böyle bir ilişki kurmaktan çekindiği görülüyor. Bizim, yeni hükümete karşı yaptığımız öneriler ve hükümetten isteklerimiz, kişisel ve temelsiz olmayıp iller ve bağımsız sancaklarla bunlara bağlı yerlerin ve beş kolordu komutanının ve ulusal örgütlerden yana olan yüksek memurların Heyeti Temsiliye'mize bildirdikleri

önerilerden, Heyeti Temsiliye'mizce, hükümeti elden geldiğince güç duruma sokmamak yönü de dikkate alınarak, çıkarılmış özetin özetidir. Bu önerilerde ve isteklerde düşündüğünüz ve anlattığınız sakıncalar da yoktur. Hükümet, Heyeti Temsiliye'mizle, güvenilir ve gerçek ilişkiler kurar ve görüşmelerde bulunursa, ileri sürülmüş olan isteklerin ve önerilerin hükümetçe uygulanabilecek şekil ve zamanını belli etmek için hiçbir engel yoktur. Yalnız, Sadrazam Paşa'nın, Heyeti Temsiliye'mize 4 Ekimde, telimize karşılık olarak gönderdiği telyazısındaki son bölümler dikkat çekicidir. Eğer, yasal ulusal örgütlerimizi ve bunların başında bulunanları, yasa dışı sayma anlayışı sürdürülecekse, hiçbir uzlaşma yolu bulunamayacağı kuşku götürmez. Bugün yayımlanacağını bildirdiğiniz bildiride, ulusal örgütümüz ve ulusal eylemimiz üzerine, her ne sebep ve yolla olursa olsun, eleştirici bir dil kullanılırsa; ve bu görünürde birkaç sözcükle yapılsa bile, bizce hemen her türlü uzlaşma olanağı kapanmış sayılacaktır. Aslında İstanbul Hükümeti, Heyeti Temsiliye ile tam olarak anlaşmadıkça, bildirisi hiçbir merkezce alınmayacaktır; belki İstanbul ile sınırlı kalır.

Heyeti Temsiliye'miz, bütün illerle bağımsız sancaklardan ulusun genel oyu ile seçilmiş temsilcilerin Erzurum ve Sivas'ta genel kurul halinde toplanarak ayrılmış ve seçilmiş oldukları yasal ulusal bir kuruldur. Temsil yeteneği ve gücü de yaptığı işlerle belirmiştir. Meclisi Mebusan toplanarak denetleme işine başlayacağı güne değin Heyeti Temsiliye'nin, ulusun ve ülkenin alınyazısıyla ilgilenmesi zorunludur. Hükümetin, kurulumuzla yürekten ilişki kurması ve görüşmesi, elbette kendi yerini sağlamlaştıracak ve gücünü artıracaktır. Ayrı ayrı yönlerde yürünürse, yurt ve ulusun yararları için birtakım sakıncalar doğacağı kuşku götürmez.

Biz bugünkü hükümette bulunan ve özellikle varlıklarının yurt ve ulus için yararlı olacağına inandığımız bazı kişilerin, daha önce olduğu gibi, yeni biçim hükümet manevralarıyla, birer birer hükümetten çıkarılmalarını görmek

istemeyiz. (Baylar bu dediğimizin olduğunu göreceksiniz.) Sivas'ta kurulmuş bulunan Heyeti Temsiliye, hükümetle doğrudan doğruya, candan ve yürekten ilişki kurmaya hazırdır. Bu görevi, başkalarına vermek yetkisi yoktur. Hükümetle tam uzlaşmaya varılırsa, görüşmenin kolaylaştırılması ve sağlanması için başka yollar da düşünülebilir. Kısacası, bu karmakarışık durumun tez elden ortadan kaldırılması, her şeyden önce hükümetin; kendisine sunduğumuz ve önerdiğimiz yolda bir bildirisinin, yapmacık sözcüklerle değil, inandırıcı bir dille yayımlanmasına ve başka önerilerin iyi karşılanıp yerine getirileceği konusunda Sadrazamlığın sunularımıza doğrudan doğruya yanıt vermesiyle olanaklıdır. Yoksa şimdi bile Refik Halit Bey, telyazılarımızı ve bildirilerimizi kontrol etmekte, çalmakta ve dağıtımını durdurmakta iken hükümetin içtenliğinden söz edilmesi bize pek garip geliyor.

Hükümet, bu kararsız durumunu birkaç gün daha sürdürecektse olursa, ulusun gözünde daha yerleşmemiş olan güven ve inancı büsbütün ortadan kaldırmaya yol açacaktır. Her yandan aldığımız telyazılarında, yeni hükümetin güvenilir olup olmadığı üzerine sorular sorulmaktadır. Saygılarımı sunarım kardeşim.

Mustafa Kemal

Baylar, Yunus Nadi Bey, verdiğim bilgilerden ve yaptığım açıklamalardan gerçek durumu anladı. Bizimle yazışmayı sürdürmeye gereklik görmedi. Tersine, yeni hükümeti ve özellikle Cemal Paşa'yı uyarmaya çalışmış... Gerçekten, açıklayacağım üzere, görünüşte olsun bir uzlaşma durumu ve görünüşü belirdi.

Baylar, 6 Ekim 1919 günü de geçti. Biz alınmış olan önlemlerin önemle ve özenle yürütülmesi gereğini genelge ile buyurduk. (belge:134)

Cemal Paşa, Hükümet Adına Ulusal İradeye Aykırı Davranışlardan Kaçınılacağına Söz Veriyor

Baylar, Yunus Nadi Bey'le yazışmamızın ertesi günü, sonunda, Sadrazamdan yanıt değil, Cemal Paşa'dan şu telyazısını aldık:

Harbiyeden, 7/10/1919 saat 12.07 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şimdiye değin yapılan yazışmaların özeti:

1- Hükümet, sizinle düşünce birliğindedir ve ulusal iradenin egemenliğini kabul eder. Ancak, bir ölç alma hükümeti olmaktan kaçınır. Suçluların cezalandırılmasını, yasa yoluyla yerine getirmeyi de uygun görüyor.

2- Zarara uğramış valilerin uğradıkları haksızlıkların giderilmesini ve durumlarının düzeltilmesini, yeterli olanların seçilip özellikle atanmalarını ve ordunun şeref ve düzenini yeniden sağlamayı tam olarak yüklenir.

3- Devletin dışarıya karşı şeref ve onurunu yeniden sağlamak için ulusal iradeye ve Heyeti Temsiliye'ye dayanacaktır.

4- Heyeti Temsiliye'nin delegeşi olarak, saygılı ve içten bir duygu ile bilginize sunuyorum ki, Heyeti Temsiliye'nin, hem dışarıya hem içeriye karşı egemen anlamını vermeksizin, hükümete yardımcı durumunda kalmasını ister ve bu büyük kuvvetin yararını gereğince değerlendirir. İlk iş olarak, telyazılarının karşılıklı ve serbest çekilmesini; eski yerlerinde görevlendirilecek ve yeniden atanacak vali ve komutanların hemen yola çıkabilmelerini; özellikle yeni kabul edilen milletvekili seçimi yasasının duyurulabilmesini pek yararlı görür.

5- Ulusal iradeye uymayan davranışlardan sakınılacağına söz verirsem, ayrıntıların şekli ve zamanı kalır ki, bunun da pek kolay olacağına güvenim vardır. Yurdun kurtarılmasına yönelmiş amacın gerçekleştirilmesine elbirliğiyle hemen çalışabilmek için, ayrıntılar üzerinde direnilmemesine yüksek yardımlarınızı bekler (amhsny), pek rica eyler ve bütün değerli arkadaşlara da saygılarımı sunarım.

Harbiye Nazırı

Cemal

Bu tele hemen, olumlu ve içten olan şu karşılığı verdik:

Şifre

Sivas, 7.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Y: Bildirdiklerinize madde madde, sıra ile aşağıdaki karşılık sunulur:

1- Hükümetin bizimle ortak ve birlik olarak ulusal iradenin egemenliği esasını kabul buyurmasına, ulus adına teşekkürlerimizi sunarım. Hükümetin ve Heyeti Temsiliye ile bütün ulusal örgütlerimizin öç alıcılıkla lekelenmesi bizce de, pek çok sakınılacak ve korkulacak bir şeydir. Bu noktada ve suçluların yasa yoluyla cezalandırılmaları gereğinde de, hükümetle tam görüş birliğindeyiz.

2- İkinci maddedeki düşüncelerden dolayı da, özellikle teşekkür ederiz. Bildirdiklerimiz arasında bu noktanın açıklanmasını gerekli kılan şu idi:

Ulusal isteklere ve ulusal eyleme karşı gelmelerinden dolayı, ulusça yalnız bırakılan bazı vali ve komutanlar, şekle uyma düşüncesiyle, geçici de olsa

görevlerine yeniden atanırlarsa, ilgili yerlerce kabulleri olanaksız görüldüğünden hükümet erkine karşı saygısızlık olabilir kaygısı idi.

3- Üçüncü madde, özellikle teşekkürle değer. Tanrı izin verirse, birleşmiş ve anlaşmış olarak yurdumuzun ve ulusumuzun mutluluk ve esenliğini sağlamak yolunu buluruz.

4- Bütün içtenliğimizle ve büyük bir güvence ile bilginize sunarız ki, hükümetin gösterdiği ağırbaşlılığa ve yakınlığa karşılık, Heyeti Temsiliye, ne içeriye ne dışarıya karşı hiçbir zaman egemen durumu almayacak, tersine, birlikte kabul buyurulan görüşler çerçevesinde, hükümetin erkini ve gücünü artırmayı ve pekiştirmeyi, yurt ve ulusun esenliği için ödev sayacaktır. Bu konuda hiç kuşkuya düşülmemesini rica ederiz. Hele sizin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi gereğince, doğrudan doğruya Heyeti Temsiliye'nin üyesi kimliğiyle, hükümet içinde delege olarak bulunmanız iki yanın iş ve kararlarında uygunluk sağlanmasının güvencesi olacağından, sevindiricidir.

Artık hükümet ile örgütlerimiz arasında her noktada görüşlerin uygunluğu ve uzlaşıklığı gerçekleştiğine göre, elbette haberleşme konusunda konulan kısıntılar kaldırılacaktır. Ancak, Heyeti Temsiliye, bütün Anadolu ve Rumeli'deki örgütlerin merkezleriyle bağlantısını korumak zorunda olduğundan, servis biçiminde yapılmakta olan haberleşmemizin eskisi gibi sürdürülmesine izin verilmesini özellikle rica ederiz. Burada şunu da bilginize sunalım ki hükümetin, buyruklarını bildirmeye başladığı dakikada, hiçbir yerden hiçbir türlü engele rastlamaması ve böylece hiçbir zaman erkinin kırılmaması gerekli bulunduğundan, bunun sağlanması için Heyeti Temsiliye'ce ilgililere gereği gibi bildirimler yapılmak üzere, kırk sekiz saat kadar zaman bırakılmasını rica ederiz. Heyeti Temsiliye'ce yapılacak bildirimlere temel olmak ve ulusa güven vermek üzere, yayımlanmasını rica eylediğimiz hükümet bildirisinin yayımdan önce gizli olarak bir örneğini Kurulumuza göndermek iyiliğinde bulunulmasını özellikle

rica ederiz. Çünkü bu bildiride yer alabilecek bir sözcüğün, ulusça yanlış anlamaların sürüp gitmesine yol açabileceğini ve Heyeti Temsiliye'yi de ulusa karşı pek güç bir durumda bırakabileceğini bütün içtenliğimizle bilginize sunarız.

Heyeti Temsiliye'ce Padişaha sunulacak bir teşekkür yazısı ile ulusa yapılacak bildirim örneğini, ilgili yerlere yollamadan önce, size şimdi sunacağız. Bunların içindekiler üzerine hükümetin düşünceleri olursa saygı ile dikkate alınacaktır.

Yeni milletvekili seçimi yasası üzerindeki düşüncelerimizi daha sonra bildirmek üzere, adı geçen yasanın hangi esasa göre yapılmış olduğunu bildirmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederiz. 5- Temel konularda tam anlaşılmaya varıldıktan sonra, sizinle sayın arkadaşlarınızın içtenliğiniz kuşku götürmeyeceğinden ayrıntılar üzerinde elbette kendiliğinden görüş birliği meydana gelecektir. Ben ve bütün çalışma arkadaşlarım, en büyük saygı ve içtenlikle, sizin de üyesi bulunduğunuz hükümetin başarıya ulaşmasına ve böylece yurdun kurtuluşuna yönelmiş amacımızın bir an önce gerçekleşmesine bütün varlığımızla çalışacağımıza güvenmenizi rica eder ve burada bulunan bütün arkadaşlarımın selam ve saygılarını sunarım.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, bu telyazımıza o gece yanıt verdi. Bunda: "Bildiriye çabuk yayımlamanın zorunlu olduğunu, fakat gerekli noktalara dikkat olunduğunu" bildiriyordu (belge:135). Biz de o gece, incelik gereği olmak üzere, yanıt verdik. (belge:136)

Fakat baylar, hükümetin, bildirisini yayımlamadan önce bize göstermek istemediği anlaşılınca, biz de ulusa olan bildirimizi, onlara danışmadan yayımladık ve Padişaha yazılan teli de öylece çektik.

Baylar, 7 Ekim 1919 günlü olan bildirimiz; yürüdüğümüz yolun doğru ve başarıya ulaştırıcı olduğu ve bugüne dek olduğu gibi, tutulan yolda birliği koruyarak yürünmesi gerektiği konusunda ulusu, dolayısıyla aydınlatıp uyarmaya ve içgücünü artırmaya yardım etmek amaçlarını güdüyordu. (belge: 137)

Padişaha yazılan tel de ulus adına teşekkürü kapsıyordu. (belge: 138, 139)

Baylar, söz arasında küçük bir bilgi vereceğim. Kurulumuz, bütün yurda, ortak ulusal amacın gerektirdiği işleri yaptırmaya çalıştığı sırada, işgal altında bulunan İzmir'e de doğrudan doğruya bildirimler yapıyordu. Ali Rıza Paşa Hükûmetiyle anlaşmakta olduğumuz 7 Ekim 1919 tarihinde, İzmir'e de şu teli çekiyorduk:

İvedidir

Sivas, 7 Ekim 1919

İzmir Valiliği Yüksek Katına

Şimdiye değin yapılan bildirimler ulaşarak gereği yapılmakta olup olmadığının, ulaşmamış ise, ne gibi engeller bulunduğunun tezlikte bildirilmesi rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

İzmir'in ve İzmir Valisinin hangi durum ve koşullar içinde bulunduğunu elbette biliyorduk. Bildirimlerimizi alıp alamayacağı kuşkulu olmakla birlikte, uygulayamayacağı besbelli idi. Fakat biz, bütün yurdun alinyazısıyla uğraşan ve

işgali tanımayan bir kuvvet merkezi bulunduğunu düşmanlarımıza da bildirmekte yarar görüyorduk.

Kazım Karabekir Paşa'nın Benim Hükümet İşlerine Karışmamla İlgili Düşüncesi

Baylar, içinde bulunduğumuz günlerle ilgili sorun ve olaylara değinmişken, burada küçük bir noktayı daha açıklamama izin vermenizi rica edeceğim.

8 Ekim 1919 günlü olup Kâzım Karabekir Paşa'dan gelen bir telde şöyle bir düşünce ileri sürülüyordu:

"Heyeti Temsiliye'den sizinle Rauf Beyefendi'nin ve bu nitelikte yüksek etkin kişilerin milletvekili olduktan sonra da, hiçbir zaman hükümette görev almayarak, hep Meclisi Milli'deki grubun başında etkin durumda bulunmanızı ve hükümetin biçimi, kuruluşu ve üyelerinin değeri ve kimliği ne olursa olsun, her zaman Meclisi Milli içinde etkili ve denetleyici olarak kalmanızı en önemli bir başarı olayı ve uygulanması en gerekli bir karar sayarım.

Bir ülkünün ve bir grubun en yüksek ve en yetenekli tanınmış büyükleri, kendi çevresinden çıkıp da hükümet işine karışınca, Meclisi Milli hep güçsüz kalmış ve türlü akımlar karşısında ya sürüklenmiş ya da parçalanmıştır.

Yurt ve ulusun tam kurtuluşunun şiddetle söz konusu olduğu bu zamanda, bilginize sunduğum yolda, kesin bir karar almanızı üstün saygılarımla rica ederim."

Baylar, gerçekten, Erzurum'da bulunduğum sıralarda, Kâzım Karabekir Paşa, yüz yüze konuşmalarda da buna benzer düşünceler ortaya atmıştı. Benim de ileri sürdüğüm düşünceler şu anlamda idi: "Her şeyden önce, yurttan, ulusun varlığını ve iradesini göstermek ve bunu sarsılmaz bir biçimde Meclisi Milli'de temsil etmek gereklidir. Bu da, yurttan ulusal bir ülkeye bağlı güçlü bir örgüt yapmak ve Mecliste bu örgüte dayanan bir grup bulundurmakla olabilir. En

etkili kişilerin amacı bu olmalıdır. Oysa, şimdiye değin görüldüğüne göre, temel olan bu yöne önem verilmeksizin, az çok kendinde değer görenler, hemen hükümete geçmek isteğine ve tutkusuna kapılıyorlar. Bu gibi kimselerin kurduğu hükümetlerin dayanakları, Mecliste ulusal örgütlere bağlı güçlü bir grup olamayınca yalnız Padişahlık ve Halifelik katı olarak kalıyor. Bu yüzden, Millet Meclisleri, ulusal şerefi ve ulusal gücü temsil edemiyor; ulusal istek beliremiyor ve gereği yapılamıyor. Bundan dolayı, bizim için ilk ve en köklü ilke, önce ülkede ulusal örgütleri kurmak; sonra da gücünü bu örgütlerden alan bir grubun başında, Mecliste çalışmak olmalıdır. Hükümet kurmaya, ya da kurulacak herhangi bir hükümete girmeye kalkışmakta yarar yoktur. Çünkü, bu nitelikte bir hükümet, yurda ve ulusa hiçbir köklü hizmette bulunamadan, hemen düşmek; ya da Padişaha dayanarak Meclise karşı ve dolayısıyla ulusa karşı bir durum almak zorunda kalacaktır ki, birincisinde, kararsızlık gibi büyük bir sakınca sürüp gidecek; ikincisinde de ulusal egemenliğin yavaş yavaş yok sayılacak bir duruma getirilmesine hizmet edilmiş olacaktır." Nitekim, sizin bildiğiniz ve yapılan işlerle belli olduğu üzere, biz önce yurttan ulusal örgütler kurduk. Sonra Meclisi topladık. Önce Meclis hükümeti yaptık. Ondan sonra da hükümet yaptık.

Bundan başka, yeri geldikçe hükümete girilmeyeceği, yüksek görevler kabul olunmayacağı konusunda; büyük ve aslında ulusal ülküden başka hiçbir amaç gütmeyeceğimiz ve en büyük çalışma payımızın, şimdiye değin olduğu gibi, bundan sonra da, Kuvayi Milliye'nin dengesini korumaya çalışmaktan başka bir şey olmadığı üzerine, ulusa karşı demeçler vermiş, bildirimler yapmıştık. Kâzım Karabekir Paşa, telyazısında, Erzurum'da iken bildirdiğim düşüncelerimi ve bunlarla ilgili olan bildirimlerimizi hatırlatarak övdükten sonra: "Fakat, bu güzel dayanak ve kararın şimdiye değin, bizde görülmüş deneme ve sonuçlarına göre, daha geniş kapsamlı olmasını da özellikle düşünür ve bilginize sunarım." diyorlardı. (belge: 140)

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu düşünce ve önerisi [yersizdi.] Telyazılarının sonunda söyledikleri gibi, yurdun ve ulusun kurtuluşu söz konusu olduğu bir zamanda ve benim açıkladığım üzere, daha yurttan hiçbir örgüt ve Meclis yok iken ve Meclis toplandığı zaman da Mecliste böyle bir örgüte ve ulusal güce güvenir ülkücü bir grup varlığını gösterememişken, her ne yolla olursa olsun, hükümet kurmaya ya da kurulacak hükümete girmeye isteklenmek elbette doğru olamazdı. Böyle bir davranışı, yurt ve ulus yararına hizmet isteğinden çok, kişisel tutku ve çıkar, ya da hiç olmazsa bilgisizlik saymakta yanılmazlık olmadığı inancındayım.

Ancak baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın dediği gibi, hükümetin biçimi, kuruluşu ve üyelerinin değeri ve kimliği ne olursa olsun, Mecliste kurulmuş siyasal bir grubun en sözü geçer yüksek üyelerinin, her zaman Meclis içinde etkili ve denetleyici kalması, en önemli bir başarı olayı ve uygulanması en gerekli bir karar sayılmaz.

Gerçekten, ulus egemenliği ilkesine göre yönetilen uygar devletlerde kabul edilen ve geçerlikte olan temel kural, ulusun genel isteklerini en çok temsil eden ve bu isteklerin gereklerini ve çıkarlarını en yüksek güç ve yetki ile yapabilecek olan siyasal grubun, devlet işlerinin yönetimini üzerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek önderinin omuzuna yüklemesi ilkesinden başka bir şey değildir.

Aslında bu nitelikleri kazanamayan bir hükümet, görev yapamaz. Meclisin güçlü grup üyeleri arasından ama birinci derecede olmayanlarından güçsüz bir hükümet kurmak ve onu partinin birinci önderlerinin yönerge ve öğütleriyle yürütmeye kalkışmak düşüncesi elbette doğru değildir. Bunun acıklı sonuçları, özellikle Osmanlı Devleti'nin son günlerinde görülmüştür.

İttihat ve Terakki önderlerinin elinde oyuncak olan sadrazamlardan ve onların hükümetlerinden, ulusa gelen zararlar sayılamayacak kadar çok değil midir?

Mecliste çoğunlukta olan partinin, hükümet kurma işini, azınlıkta bulunan bir karşı partiye bırakması ise hiç söz konusu olamaz.

Kural ve yöntem gereğince ulusun çoğunluğunu temsil eden ve özel amacı belli olan parti, hükümeti kurma sorumluluğunu üzerine alır ve kendi amaç ve ilkelerini yurttta uygular.

Kazım Karabekir Paşa'nın Hükümet İşlerine Karışmak İstemesi

Aslında herkesçe bilinen ve uygulanmakta olan kuralı burada açıklamaktan amacım; yurtseverlik, ahlak yüceliği, yetkin kişilik ve buna benzer birtakım seçme nitelikler gereği imiş gibi gösterilmek istenilen boş sözlere karşı, ulusun ve gelecek kuşağın dikkatini çekmek ve onları uyarmaktır. Bu düşüncelerimi bildirmeme yol açmış olan Kâzım Karabekir Paşa'nın da bu noktada, genel olarak, benimle düşünce ve görüş birliğinde olduğuna hiç kuşku yoktur. Çünkü, Kâzım Karabekir Paşa'nın amacı, elbette yalnız benim ya da Heyeti Temsiliye'de bulunan kimi arkadaşların hükümet kurmamızı ya da hükümete girmememizi istemek değildi. Kâzım Karabekir Paşa, bu konu ile ilgili telyazısında, Rauf Bey'in ve benim adımlı sayarken "bu nitelikte yüksek etkili kişiler" demiş olduğuna ve kendisini de bu nitelikte gördüğü doğal olduğuna göre, elbette kendileri de ilkelerinin dışında kalmayacaklardı. Oysa Kâzım Karabekir Paşa, yanlış anımsamıyorsam milletvekili olarak Mecliste çalıştığı sırada, bir durumun gerektirmesi üzerine, yeni bir hükümet kurulması söz konusu oldu. Ben, bu konuda görüşmek üzere, Fethi Bey, Fevzi Paşa, Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Ali Bey, Celâl Bey, İhsan Bey ve hükümetteki arkadaşlarla ve daha başka on, on beş arkadaşı ve bu arada Kâzım Karabekir Paşa'yı Çankaya'da yanıma çağırılmışım. Kâzım Karabekir Paşa, yanıma gelmeden önce, o günlerde Parti Genel Yazmanı olan Recep Bey'in, Mecliste yanına giderek, kendisini çağırdığımı ve belki de hükümet başkanlığını teklif edeceğimi söyledikten

sonra, şimdiden kendisinin durum üzerinde aydınlanmasına yardım edecek bilgi varsa, bildirilmesini söylemiştir.

Kâzım Karabekir Paşa'nın, Çankaya'da toplantı ve görüşme sırasındaki davranışının anlamlı oluşu da orada bulunanların gözünden kaçmadı. Kâzım Karabekir Paşa, görüşme sırasında: "Böylece de ulusa hizmetten çekinmediğini" pek haklı ve uygun olarak ortaya atmıştı. Görüşme, varıp bir noktaya saplandı: Hükümet başkanı Fethi Bey mi, Karabekir Paşa mı olsun? Bu nokta üzerinde görüşülürken, Kâzım Karabekir Paşa, bana 8 Ekim 1919 günü öğütlediği gibi: "Hükümetin biçimi, kuruluşu ve üyelerinin değeri ve kimliği ne olursa olsun, her zaman Meclis içinde etkili ve denetleyici kalmayı, uygulanması en gerekli bir karar saydığını" söylemedi. Tersine, durumu, hükümeti kurmaya yetkili kılınmasını ister nitelikte görülüyordu. Oysa, daha yurdun ve ulusun tam kurtuluşunun söz konusu olduğu dönemin korkunç ve karanlık bir evresini daha yaşıyorduk.

Görüşmeleri sonuçlandırmadım; ara verdiğim bir sırada, Fevzi Paşa Hazretleri'ni bahçeye götürdüm. Kendisinin Fethi Bey ile Kâzım Karabekir Paşa'dan birisini hükümet başkanlığına seçmekte, yargıcı olmasını rica ettim. Fakat ikisini birden çağırıp işin, kişisel ve önemsiz bir iş olmadığını ve sorumluluğun yurtla ilgili ve büyük olduğunu açıkladıktan sonra açıktan açığa: "Hangisinin daha iyi yapabileceğini, ellerini vicdanlarına koyarak kendileri söylemelerini" onlardan isteyecekti.

Yeniden toplandı: "Hükümeti ya Fethi Bey ya da Karabekir Paşa kuracaktır. Görüşmelerin sonucundan bunu anlıyorum. Sorunun çözülmesinde Fevzi Paşa Hazretleri'ni yargıcı yapalım." dedim. Kabul olundu. Mareşal, Fethi Bey'i ve Karabekir Paşa'yı aldı, bahçeye çıktılar. Söylediğim gibi yapılmış. Fethi Bey: "Ben daha iyi yaparım." demiş. Mareşal da bu kanıda bulunmuş ve Fethi Bey

seçilmiştir. Böylece Karabekir Paşa'nın hükümet kurmakla görevlendirilmesine aracılık fırsatı ortadan kalkmış oldu.

Padişah Köleliği İle Kazanılan İktidar, İktidarsızlık Örneğidir

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümeti ile başladığımız değinme noktasına gelelim:

Söylemiştim ki, hükümet, bize, bildirisini yayımlamadan önce vermediği için, biz de ulusa olan bildirimizi, hükümetin düşüncesini almadan yayımlamıştık.

Bunun üzerine hükümet, Cemal Paşa aracılığı ile daha dört maddenin türlü araçlarla yayılmasını gerekli görmekte olduğunu, 9 Ekimde bildirdi. Bu maddeler şunlardı: 1. İttihatçılıkla ilişki bulunmadığı, 2. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na karışmasının doğru olmadığı ve savaşa sürükleyenlere karşı, adları açıklanarak, bazı yayımlar yapılması ve kendilerinin yasa yoluyla kovuşturulup cezalandırılmaları, 3. Savaş sırasında her türlü ağır suçları işleyenlerin kanuna göre cezalanmaktan kurtulmayacakları, 4. Seçimlerin serbest yapılacağı.

Cemal Paşa, bu maddeleri saydıktan sonra, bunların açıklanması ve yayılmasının, içerde ve dışarda birtakım yanlış anlayışların önüne geçeceğinden söz açarak, ülkenin yüksek yararları gereği olarak özellikle iyi karşılanmasını rica ediyordu. (belge: 141)

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümetinin ne denli yetersiz ve cılız düşündüğünü ve gerçeği görmekteki kısa görüşlülüğünü anlamak için, bu maddeler sanki birer ölçüdür. Devletin içine düştüğü dağılış çıkmazının derinliğini ve korkunçluğunu göremeyen mutsuzlar, elbette gerçek ve güvenilir çareyi görmemek için gözlerini yumarlar. Çünkü, o gerçek ve güvenilir çare, kendilerini daha çok korkutur. Akıl ve anlayışlarındaki sınırlılık, huy ve ahlâklarındaki gevşeme ve duraksama gereği böyledir.

Çoktan köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken Padişah ve Halifenin köleliği ile kazanılabilecek iktidarın, iktidarsızlığa örnek olması olağan değil midir?

Ferit Paşa'nın yerine geçen Ali Rıza Paşa ile önceki hükümetten kalan ve hükümete yeni giren çalışma arkadaşları arasında Fevzi Paşa'nın bıraktığı yerden başlayarak, onun gerçekleştiremediği yabancı isteklerini izleyip sonuçlandırmaktan başka ne yapabileceklerdi?

Bu, bizce, açık olarak biliniyordu. Ama, kolayca kestirip kavrayabileceğiniz birçok nedenlerden ve düşüncelerden dolayı, sabırlı ve dayanıklı davranmaktan başka başarı yolu yoktu.

Baylar, uzlaşmış görünmeyi uygun bulduğumuz bu yeni hükümetle bizim görüşlerimiz arasındaki uyuşmazlığın gelişen başlangıcını görmek için, bu dört madde ile ilgili düşüncelerimizi kapsayan yanıtımızı Büyük Millet Meclisi tutanaklarının ilk günlerle ilgili sayfalarında, bir kez daha gözden geçirmek iyiliğinde bulunursunuz. (belge: 142)

Baylar, bu günlerde İstanbul'daki basın ilgilileri, bir dernek kurmuşlar ve Tasvirîefkar, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri adına 9 Ekimde, bazı sorular soruyorlar ve bu konuda yapacakları yayına temel olacak görüşlerin bildirilmesini istiyorlardı. Bunlara, gereken konu ve bilgiler verildi. (belge: 143)

Bu basın kurulunun başkanı olan Velit Bey'in de kendi gazetesi adına, dikkate değer soruları içine alan bir teli vardı. Ona da yaverim aracılığı ile yanıt verdirdim. (belge:144) Bunları belgeler arasında okuyacaksınız.

Damat Şerif Paşa Ulusu Zehirliyor

Baylar, yeni hükümete girmiş olan ve Heyeti Temsiliye'nin delegeşi durumunda bulunan Cemal Paşa ile yapılan yazışmaların anlatılması, yüksek topluluğunuza, Dahiliye Nazırı Damat Mehmet Şerif Paşa'dan söz açmayı geciktirdi.

Biz, yeni hükümet ile uzlaşma yolu ararken Şerif paşa, çoktan ulusu zehirlemeye başlamış bulunuyordu.

Nazırlığa geçtiğini ilk bildiren 2 Ekim günlü genelgesinde yer alan şeyler anımsanırsa orada şu tümcelere rastlanır:

"Yurttaşların tam uzlaşık ve birleşik durumda bulunması, devletin gerçek yararları için gerekli olduğu halde, bir süredir, ülke içinde uyuşmazlık ve bölünme belirtileri görülmesi, güçlükleri bir kat daha artırması dolayısıyla, pek çok acınacak bir durumdur."

"..... başarı hükümetin isteklerine uymakla; ülke yararına aykırı davranışlardan kaçınmakla sağlanacağından hemen merkezlerde ve merkeze bağlı yerlerde bu yolda öğütlemelerde bulununuz." (belge: 145)

Baylar, Damat Ferit Paşa'dan daha akıllı olduğu söylenen Damat Şerif Paşa, pek acemice işe başlamış oluyor. O günlerde İstanbul'da bizi, başkaldırıp ayaklanmış "simple soldat" değersiz bir asker sayan kimi romancılar gibi, Damat Paşa da ancak bön kişileri aldatabilecek kısa aklınca, bizi aymaz ve araştırmaz bir kişi sayıyordu galiba!

Oysa biz, hemen Nazır Paşanın alçakça amacını anlamış ve daha uyanık bir durum almış bulunuyorduk. Şerif Paşa, bizim yaptığımız işleri ve Ferit Paşa

Hükümetini düşürmek için ulusça yapılanları, yurttta uyuşmazlık ve bölünme belirtileri olarak gösteriyor ve pek çok acınıyor.

Hükümetin isteklerine uymak ve zararlı davranışlardan sakınmak öğüdünü hemen bütün yurda yaymak için acele ediyor.

Bir de baylar, hükümetin, Dahiliye Nazırı Mehmet Şerif imzasıyla yayımlanan bildirisinin birkaç noktasına hep birlikte göz gezdirelim (belge:146) :

"Şimdiki hükümet bağdaşıktır." Çok doğrudur. Bu yön bütünüyle açığa çıkacaktır.

"Temel ilkelerde düşünce birliğindedir. Hiçbir partiden değildir. Çeşitli siyasal grupların hiçbirine de eğilimi yoktur. Hepsinden tinsel yardım bekliyor."

Bu cümlelerden çıkan anlam açıktır. Hükümet, ulusal örgütler ve onu yöneten Heyeti Temsiliye ile birlik değildir. Üstelik buna eğilimi bile yoktur. İtilâf ve Hürriyet Fırkası'ndan, Muhipler Cemiyeti'nden, Kızıl Hançercilerden, Nigehbancılardan ve bunlara benzer derneklerden ne ölçüde yardım bekliyorsa bizden de ancak o ölçüde... Cemal Paşa aracılığı ile bizi oyalamak ve aldatmak için gelen tellerde sözü edilen şeyler hep yalandır.

Sonra baylar, şu cümleyi okuyalım: "Yurt alınyazısına ulusun vekilleri aracılığı ile yön verilmesi, isteklerimizin en başta gelenidir."

Bundan çıkan anlam da şudur: Sivas'ta birkaç kişi toplanmış, ulus adına konuşuyor, ulusun alınyazısıyla ilgileniyor. Heyeti Temsiliye diye bir de ad takınarak ulusun ve yurdun işlerine -görevleri olmadığı halde- karışıyorlar. Bunların sözünü dinlemeyiniz. Çünkü bunlar ulusun vekili değildir!

Hükümet bu bildiride barış üzerindeki görüşünü de şöylece açıklıyor: "Wilson ilkelerinden gereği gibi yararlanılarak, Osmanlı Devleti'nin, birlik halinde ve

Padişahına bağlı, bağımsız bir devlet olarak yaşatılması için hiçbir girişimden geri durulmayacaktır."

Yeni hükümet, bu görüşlerini başarabileceği görüşünü desteklemek üzere şunları söylüyor: "Aslında büyük devletlerin adaletli duyguları ve gerçekten gittikçe belirmekte olan Avrupa ve Amerika kamuoyunun ılımlı davranma isteği, bu konuda güven vermektedir."

Baylar, bütün bu düşünceler, Ferit Paşa Hükümetinin Padişah ağzı ile yayımladığı bildirinin harfi harfine benzeri değil midir?

Bu biçim bildiriler yayımlamanın amacı, ulusu aldatmak ve uyuşukluğa sürüklemek değil midir?

Hangi adaletten söz ediliyor? Hangi ılımlı davranma isteğinden dem vuruluyor? Bunların asılları var mıydı? Ülkenin merkezinden başlayarak, her yerde yabancıların davranışları, gerçekte bunun tersini ispat edecek eylemi ve seçik kanıtlar değil miydi?

Gerçekte Wilson, ilkeleriyle birlikte, ortadan çekilmiş ve Osmanlı ülkesinin, Suriye'de, Filistin'de, Irak'ta, İzmir'de, Adana'da ve her yerde, işgaline ilgisiz bulunmuyor muydu?

Bunca kesin dağılış belirtileri karşısında akli, anlayışı, vicdanı olan adamların kendilerini aldatmaları düşünülebilir mi? Bu gibi adamlar, doğrusu, kendilerini aldatacak kadar bön olurlarsa onların yurt kaderini yönetmelerine, akli eren, gerçeği ve acıklı durumu gören kişiler dayanabilirler mi? Eğer bu adamlar gerçeği biliyor ve kendilerini aldatmıyorlarsa, bunların ulusu aldatarak koyun sürüsü gibi düşmanın pençesine bırakmaya canla başla çalışmalarına ne anlam verilebilir?

Bu yönler düşünülerek yargıya varılmasını kamuoyuna bırakırım.

Biricik Suçumuz

Baylar, hükümetin bildirisi yersiz ve kapsadığı düşünceler yanlış olduğu halde biz, Heyeti Temsiliye adına o gün, 7 Ekim günü, yeni hükümeti desteklemeye karar veriyoruz. Yeni hükümet ile ulusal amaçlar arasında tam uzlaşma olduğunu ulusa muştuluyoruz ve her yerde hükümet işlerine kesinlikle karışılmamasını sağlayacak ve hükümetin erkini ve yürütümünü berkitecek önlemler alıyoruz. İçerde ve dışarda tam birlik olduğunu eylemle tanıtlayacak biçimde davranıyoruz. Kısacası, ülkenin esenliğini sağlamayı temiz yürekle ve içtenlikle düşünenlerin, akılca ve vicdanca yapmak zorunda oldukları -akla gelebilen- her şeyi yapmaya çalışıyoruz. Bir gün önce milletvekillerinin seçimini sağlamak için özendirmelerde ve öğütlemelerde bulunuyoruz. Yalnız bir şey yapmıyoruz. Ulusal örgütleri kaldırmıyoruz ve Heyeti Temsiliye'yi dağıtmıyoruz. Biricik suçumuz budur.

Damat Ferit Paşa'dan sonra, başka bir Damat Paşa'nın çevresinde, sadrazam diye, nazır diye toplanmış birtakım beyinsizleri, alçak bir Padişahın alçakça düşüncelerini kolaylıkla uygulamakta serbest bırakmayacağımızı sezdiriyoruz.

Delegemiz Cemal Paşa, bizim hükümete karşı iyi niyet ve güven göstermemizi sağlamak için her çareye başvurmaktan geri durmuyor. Ahmet İzzet Paşa'ya da, hükümeti övdürerek varlığımızın silinmesi gereği üzerine öğütler verdiriyordu.

Ahmet İzzet Paşa'nın Öğüt Yazısı

Gerçekten Ahmet İzzet Paşa'nın şifre içinde kalan imzasıyla, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan 7/8 Ekim 1919 günlü şöyle bir telyazısı almıştık:

Harbiye, 7/8 Ekim 1919

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yeni hükümette çoğunlukla yer alan eski ve yakın arkadaşlarımı ziyaret ederek olup bitenleri soruşturmuş ve kendileriyle görüşmüştüm. Öğrendiğim bazı durumlar üzerine, ülkenin ve ulusun varlığı ile ilgili yararlarını düşünerek ve aramızda kurulmuş olan dostluk bağlarına ve asker kardeşliğine güvenerek, aşağıdaki düşüncelerimi hemen bildiriyorum.

Birkaç aydan beri yurdun uğradığı düşman eline geçme ve dağılma tehlikesinin önüne geçilebilmesinde, şimdiye değin ulusal eylem ve kuvvetlerin yararlı etkileri, herkesçe kabul edilmiştir.

Yalnız, bu hizmetin sonuçlarından yararlanmanın, bundan sonra akıllıca ve yasaya uygun bir yönetimin kurulmasına bağlı olduğu da, (gerçeği) görenlerce biliniyor. Artık hükümet ve ulusun, ikilikten ayrılarak tam bir bütünlük göstermesine, değersiz düşünmeme göre, tez elden gereklik ve zorunluk vardır. Hükümette yer alan kişilerin iyi niyetlerine ve ılımlı düşüncelerine herkesin güveni olduğuna inanıyorum. Hiçbir hükümetin iş başında kalmasına elverişli olmayan bir iç durumun, dış siyasa üzerine yapabileceği uğursuz etkileri açıklamak gerekli değildir. Bir gün önce milletvekillerinin seçilmesi ve Meclisin toplanması için yüce hükümetçe ivedi önlemler alınmaktadır. Yurdun korunması yolundaki yığıtçe dayanç ve isteklerinizin hükümet üyelerince nasıl karşılandığı, bugünkü bildiriden anlaşılacağı için, iyi niyetle düşünce birliğinin gerçekleşeceğine güvenim tamdır.

Ancak, bu sabah yanıma gelen durumu bilir ve güvenilir bir kişi Kütahya ve Bilecik dolaylarında hoş gitmeyen bazı durumlar olduğundan söz etmiştir. Bizi, erksizliğe ve anlaşmazlığa sürüklemek için dışardan ve içerden birçok yüreklendirme ve kışkırtmalar olacağı elbette kestirilir ve kabul edilir. Öte yandan, dün nazırlardan birinin gösterdiği, Kastamonu Vali Vekilinden gelmiş bir telyazıyla da, kimi görevlilerin atanması ve cezalandırılması gibi işlerde İstanbul Hükümetine emredilmek isteniyor gibi idi. Böyle durumlar, devleti bu

kerteye getirmiş olan ve sizce de ne denli kötülendiği, bildirilerde ve ant belgelerinde sevinçle görülen bozuk yönetime olduğu gibi öykünme demek olacağından bu gibi adamların iş yapmalarına meydan verilmemesini, bilinen uyanıklığınızdan ve anlayışınızdan umarım. Kısacası artık yurttaki birliğin sağlanmasını ve temel yasalara göre hükümetle bağlantı kurulmasını temiz yürekle salık vermek ve rica etmek isterim (Ahmet İzzet).

Harbiye Nazırı

Cemal

Bu telyazısına elden geldiğince hiçbir özel düşünce ve duygu belirtmemeğe çalışarak, yumuşak ve daha da ileri, güven verici bir yanıt vermek uygun görüldü. Yanıt şudur:

Şifre

Sivas, 7/8 Ekim 1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine

Yüksek düşünceleriniz, değerine yaraşır önemle gözden geçirildi. Ulusal eylemin etkileri üzerindeki iyi görüşünüze teşekkür olunur. Bugüne değin olduğu gibi bundan sonra da, yapılan ulusal hizmetlerin bilgece sürdürüleceğine ve yasaya uygun bir bir yönetimin bütünüyle kurulmasına bütün varlığımızla çalışılacağına inanmanızı rica ederim. Çünkü çalışma amacınızın bir yasa çağı açmaya yönelik olduğunu bilginize sunarım. Çok şükür, hükümetle ulus, görüşlerinde tam uzlaşmış olduklarından, bundan böyle sürüp gideceğine inandığımız bu karşılıklı yakınlık ve tam birlik ulus ve yurt yararını sağlayacak biçimde sürüp gidecektir.

Kötü gidiş ve siyasası herkesçe bilinen Ferit Paşa Hükümetine ulusun baş eğmemesi ; isteklerine ve yaptığı işlere katılmaması, dış siyasamız üzerinde hiçbir kötü etki yapmamış; tersine, Ferit Paşa Hükümetinin yarattığı bütün kötü etkileri ortadan kaldırmış ve teşekkür edilmeye, öğülmeye değer olan bugünkü elverişli siyasal durumumuzu sağlamıştır.

Ulusun güvenini kazanan bugünkü hükümet ile birlik olmanın, iç durumumuzu dış siyasa üzerinde çok yararlı ve etkili kılacağına kuşku yoktur. Olağanüstü durumlarda bazı yerlerde kaçınılmaz bazı olaylar çıkması, zorunlu ve olağan şeylerdir. Özellikle Kütahya, Bilecik ve Eskişehir gibi yerlerin ve bu yerlerdeki suçsuz haksızlığa uğramış halkın gördüğü baskılar ve karşılaştığı kötülükler, bir an insaflica düşünülürse, sızıltı konusu olarak görülen olayların ne kadar haklı olduğu en küçük bir usa vurma ile meydana çıkar. Buralardaki acıklı ve iç sızlatıcı durumun doğmasına, eski hükümetin uyuşuk durumunun sebep olduğu düşünülünce, bu olaylardan ulusal örgütleri sorumlu tutmaya kalkışmak, haksızlık olur inancındayım. Kastamonu Vali Vekilinin görmüş olduğunuz telyazısından dolayı, onu da özürlü saymanızı rica edeceğim. Çünkü böyle başvurular, yalnız Kastamonu'dan değil, daha bazı yerlerden de olmuştur. Eğer yeni hükümetin kararsız gibi görünen ilk tutumu bir iki gün daha sürseydi, bu türlü başvurular ülkenin her köşesinden yağacaktı. Bundan böyle, bu gibi olaylara kesin olarak meydan verilmemesi için gereken her türlü önlem alınacak, ilgililere etki yapılacak ve yüksek öğütlemelerinize uyularak tam birliğin sağlanması ve temel yasalara göre hükümetle içten bağlantı kurulması için, temiz yürekle çalışılacaktır. Saygı ile ellerinizden öperim efendim.

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Cumhuriyet Yapılacağını Seziyor

Baylar, Ahmet İzzet Paşa'nın yazdığı öğüt yazısı ile buna verdiğimiz karşılığın okunması bir anımı canlandırdı. Ulusça bilinmesi ve tarihe geçmesi için onu da söylemiş olayım:

Ali Rıza Paşa, bir gün Ahmet İzzet Paşa'yı ziyaret eder. Konuşma sırasında benim için birtakım yersiz sözler söyler ve bu sözlerle önemli bir buluşunu da ekler: "Cumhuriyet yapacaklar, cumhuriyet!" diye bağırır. Doğrusunu isterseniz baylar, Makedonya'da Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Orduları Başkomutanı Ali Rıza Paşa'nın, aslanlardan meydana gelmiş koskoca Türk ordularını bozguna uğratıp yok ettikten ve değerli Makedonya topraklarını düşmanlara bırakıp bağışladıktan sonra, devletin en sıkışık bir zamanında Vahdettin'in isteklerine hizmet etmek için gereken nitelikleri kazanmış olduğuna ve bu ünlü ordular başkomutanının, bu kez kendine en usta yardımcı olarak, eski kurmay başkanını Harbiye Nazırlığına getirmeyi düşüneceğine olağan gözüyle bakılabilirdi. Ama, ulusal girişimlerin cumhuriyeti kurma amacı güttüğünü bu kadar çabuk ve kolaylıkla sezip anlayabilmesini beğenmemek elden gelmez.

Baylar, bana bu bilgiyi veren, olayı İzzet Paşa'nın ağzından işiten ve şimdi aramızda bulunan çok saygıdeğer bir arkadaştır.

Salih Paşa Heyeti Temsiliye İle Görüşmek İçin Geliyor

Baylar, Cemal Paşa, 9 Ekim 1919 günlü bir şifre ile, Heyeti Temsiliye ile yakından görüşmek üzere Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın yola çıkmasının uygun görülmekte olduğunu bildirdi. Ama, Salih Paşa biraz rahatsız olduğu için, görüşme yerinin olabildiğince yakın olması ve İstanbul'dan deniz yoluyla gitmesinin düşünüldüğü belirtildikten sonra, Heyeti Temsiliye'den kimlerle ve nerede buluşmalarının tasarlandığı soruldu.

10 Ekimde verdiğimiz yanıtta, buluşma yeri olarak Amasya'yı bildirdik. Görüşmek üzere, Heyeti Temsiliye'den benimle birlikte Rauf ve Bekir Sami beyler gidecekti. Bunu da bildirdik. Salih Paşa'nın İstanbul'dan hangi gün ayrılacağına ve Amasya'ya hangi gün ulaşabileceğinin zamanında bildirilmesini rica ettik.

Baylar, ülkenin her yerinde ulusal örgütleri genişletme ve sağlamlaştırma işlerini sürdürüyorduk. Bir yandan da milletvekili seçimini sağlamaya ve çabuklaştırmaya çalışıyor ve bu konudaki görüşlerimizi de gerekenlere bildiriyor ve bazı kişilerin seçilmesini de öğütlüyorduk. Ancak, Cemiyet adına aday göstermemeyi ilke olarak kabul etmekle birlikte, milletvekili olmak için çalışanların "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ilkelerini ve kararlarını iyi karşılamış kişilerden olmasını pek çok istiyor ve bu gibi kimselerin, kendiliklerinden Cemiyet adına adaylıklarını koymaları gereğini de duyuruyorduk.

11 Ekim 1919 günü, bu bildirdiğim işlerle ilgili olarak, yeniden bazı buyruklar verdik. (belge:147, 148, 149)

Ulusal isteklere hizmet eden memurların, birer yolla, yerlerinin değiştirilmesi; ulusal isteklere karşı olduklarından dolayı ulusça kovulan görevlilerin de görev sanlarını bırakmamış olması yüzünden, kimi yerlerden yeni hükümetle uzlaşmamızın ne demek olduğunun anlaşılmadığı yolunda dokundurucu yazılar gelmeye başladı. Bu durumu, 11 Ekimde Cemal Paşa'ya yazarak, hükümetin dikkatini çekmek istedim.

Askeri Nigehban Cemiyeti

Bir de baylar, bilirsiniz ki, İstanbul'da Askeri Nigehban Cemiyeti (Askeri Gözcü Derneği) diye bir bozguncu topluluğu türemişti. O zamanki bilgiye göre bu topluluğun başında bulunanlar, Kiraz Hamdi Paşa, hırsızlıktan dolayı kovulmuş

Kurmay Albay Refik Bey, eski Halâskâr grubundan Binbaşı Kemal Bey, Bandırma eski Sevkîyat Reisi (Asker Gönderme Başkanı) Topçu binbaşılardan Hakkı Efendi ve daha bu dernekle ilgisini kesip kesmediği bilinmeyen kovulmuş Kurmay binbaşılardan Nevres Bey gibi, kötü işleri yüzünden ordudan kovulmuş ya da emekliye ayrılmış kimselerle, ahlâksızlıkları ile tanınmış az sayıda başka adamlardı.

İşte bu dernek, 23 Eylül 1919 gün ve 8123 sayılı İkdâm gazetesinde bir andırı yayımlamıştı. Bu dernek, bu andırısıyla, kendisine yurdun ve ulusun bekçisi süsünü vermek istiyordu. Cevat Paşa'nın Harbiye Nazırlığı sırasında, bu dernek hakkında kovuşturmaya başlanılmıştı. Hükümet değişikliğinden dolayı arkası kesildi.

Bu derneğin varlığı ve çalışmaları, ordudaki subayları sinirlendiriyordu. Bu yüzden Heyeti Temsiliye'ye başvurular başlamıştı.

12 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan, kendi başarısı bakımından bu bozguncu yuvasının kökünden sökölüp atılmasını ve üyelerinin şiddetle cezalandırılmalarını ve işlem sonucunun orduya genelge ile duyurulmasını rica ettim. (belge:150)

Cemal Paşa'dan 14 Ekimde aldığım: "Bu, kesin olarak kararlaştırılmıştır." (belge: 151) yolundaki kısa ve kesin teli 15 Ekimde bütün orduya özel olarak ulaştırdım. (belge: 152)

Fakat Cemal Paşa'nın bu kesin kararının hiçbir zaman uygulandığını hatırlayamıyorum.

İşgali Kötü Bulmayan Bir Siyasa

Baylar, anımsarsınız, İngilizler Merzifon'u ve arkasından Samsun'u boşaltmışlardı. Bu nedenle ve Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi üzerine, Sivas

halkı fener alayı yaptı, gösterilerde bulundu. Birtakım söylevler verildi. Bu sırada halk da "Kahrolsun işgal!" diye bağırıyorlar. Sivas'ta çıkmakta olan İrade-i Milliye (Ulusal İrade) gazetesi, bu olayı olduğu gibi yazdı. Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, bu gazetenin haberini söz konusu ederek Sivas Valiliğine yaptığı bir bildirimde: "Kahrolsun işgal! gibi yazılar, hükümetin şimdiki siyasasına uygun değildir." diyordu.

Bu ne demektir, baylar? Hükümet, düşmanların yurdumuza girişini kötü görmeyen bir siyasa mı güdüyordu? Yoksa: "Kahrolsun işgal!" denildikçe, ülkenin daha çok işgaline mi yol açılacaktı? İşgal ve saldırılar karşısında ulusun durup susması, işgalden üzülmüş görünmemesi mi akla ve siyasa uygundu?

Böyle bozuk ve hayvanca bir düşünce batış ve dağılıp uçurumuna dek tekmelenmiş bir devleti kurtarabilecek siyasa temel olabilir miydi?

İşte bunun üzerine, 13 Ekim 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya çektiğim bir telde: "Yurdun kimi yerlerinin boşaltıldığını gören ulusun, böylece ve daha da belirgin olarak, duygusunu göstermesini pek uygun ve yerinde gördüğümüzü" bildirdikten ve: "Ulusun gerçek duygularına dayanarak hükümetin, haksız işgalleri tanımadığını resmi siyasa diliyle bildirmesini ve Ateşkes Anlaşması hükümlerine aykırı olarak, düşmanların bugüne dek işlerimize karışmalarını protesto etmesini ve düzeltme istemesini beklemekteyiz." dedikten sonra: "Bu durumdan yararlanarak, hükümetin güttüğü siyasada, Heyeti Temsiliye'ce daha öğrenilmemiş yönler varsa aydınlatılmasını" rica ettim. (belge 153)

Delegemiz ve Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa'nın verdiği yanıt çok ilgi çekicidir. (belge: 154) 18 Ekim 1919 günlü olan bu yanıtta, şu cümlelerin anlamları dikkate değer : "Ulusal isteklere uygun olarak işleri yürütme sorumluluğunu yüklenen İstanbul Hükümeti, tutumunda ve yürütümünde siyasanın gereklerini kollamak, yabancılara karşı daha konukseverce ve ılımlıca davranmak zorundadır."

Süngülerini Ulusun Kalbine Saplayan Yabancıları Konuk Sayan Bir Harbiye Nazırı

Baylar, Rıza Paşa Hükümeti ve o hükümette Harbiye Nazırı olan kişi, sevgili yurdumuza giren, süngülerini ulusun canevine saplayan yabancıları konuk sayıyor ve onlara karşı konukseverce ve ılımlıca davranmakta zorunluk görüyor! Bu ne düşüncedir, bu ne kafadır? Ulusal istekler bu mu idi?

Harbiye Nazırı: "Özellikle ulusal girişimlerin yanlış yorumlanması yolundaki çalışmaların daha güçten düşmediği şu sıralarda, bildirmiş olduğum sakıngan (ihtiyatlı) davranışların yersiz olmadığı kabul buyrulur." inancında olduğunu söyleyerek, ulusal girişimlerin dokunca (zarar) vermiş olduğunu kapalıca anlatıyor ve bu yüzden meydana gelen kötülüğü gidermek için aldığı önlemlerin yersiz olmadığını bize de kabul ettirmek ustalığını göstermeye çalışıyor.

Harbiye Nazırı, telyazısını şu cümle ile bitiriyor:

"Erginliğini tanıtlamış olan soylu ulusumuzun güvenini kazanmış bulunan şimdiki hükümetin, yürütümünde serbest kaldıkça dışarıya karşı daha çok sözünü dinletebileceği açık bir gerçek olduğuna göre, sayın Heyeti Temsiliye'den hükümetin yaptığı işleri daha çok destekleyici olmalarını rica ederim."

Baylar, Cemal Paşa gerçekten önemli noktalara dokunuyor. Önce, ulusun erginliğini tanıtladığını söyleyerek, bizim, ulus adına yol göstermemize ve uyarmalarımıza gereklik olmadığını anlatıyor ve bununla bizi ulus yanında gereksiz birtakım karışıcılar sayıyor. İkincisi, bizim, hükümeti serbest bırakmadığımızı ve bu yüzden dışarıya karşı sözünü dinletmeye engel olduğumuzu söylüyor.

Baylar, soylu ulusumuzun erginliğini tanıtlayan eserler, Erzurum, Sivas kongreleri ve bu kongrelerde aldığı kararlar ve bu kararların uygulanmasına çalışmakla, birlik ve dayanışma meydana gelmesi ve Sivas Kongresini yapanları yok etmeye kalkışan Ferit Paşa Hükümetini devirmek gibi işler, davranışlar ve uyanıklık idi.

Bu kadarla yetinmek, bütün bu çalışma ve davranışlarda olduğu gibi, ulusa yaptığımız kılavuzluk edici vicdan ödevinden, bundan sonra vazgeçerek hükümeti serbest bırakabilmek ancak, bir koşulla olabilirdi. O da, özgür davrandığı anlaşılabilecek, Millet Meclisine dayanan ulusal bir hükümetin, yurdun ve ulusun alını yazısını tam anlamıyla sağlama bağladığına inanmaktı. Ulusun "Kahrolsun işgal!" diye yükselen sızıltı çığlığını boğmaya çalışan, duygusuz ve anlayışsız kimselerden kurulmuş, hayvan ve dokusunda hainlik bulunan bir hükümetin, bönncesine, bilgisizcesine ve miskincesine davranışlarına seyirci kalmak; akıllı, anlayışlı ve yurtseverliği olan kimselerden istenebilir miydi?

Bir de baylar, Cemal Paşa: "Ulusun güvenini kazanmış bulunan şimdiki hükümet" sözüyle pek büyük ve açık bir yalan söylüyordu. Ulusun hükümete güveni daha gerçekleşmemişti. Bu söz, ancak ve hiç olmazsa, Millet Meclisi önünde hükümetin güvenoyu almasından sonra söylenebilirdi. Oysa, daha Millet Meclisinin üyeleri bile seçilmiş değildi.

Harbiye Nazırı, bu sözü söylediği dakikada yalnız bir kişinin güvenini kazanmış bulunuyordu. O kişi de, devlet başkanlığını kirletmekte olan hain Vahdettin'di.

Heyeti Temsiliye'nin, kendileriyle uzlaşmayı gerekli görmüş olması, ulustan alınmış bir güven gibi sayılmak isteniyor. Eğer amaçları bu idi ise kendilerine güven aracı olan bu Kurulu aradan çıkarmaya çalışmak neden gerekli oluyordu?

Ulusal Örgüt Genişliyor ve Güçleniyor

Baylar, Ferit Paşa Hükümetinin düşmesi, yurttan kararsız görünen bazı yerlerin de duygusu ve içgücü üzerinde iyi etki yaptı. Her yerde, yüksek sivil memurlarla yüksek komutanlar başta olmak üzere, örgütlenmeye hız verildi.

Ali Fuat Paşa, batı illerinin hemen hepsi ile ilgilendi. Kendisi, Eskişehir, Bilecik ve daha sonra Bursa dolaylarında dolaşarak ve gerekenlerle yazışarak iş görüyordu.

Balıkesir'de bulunan Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa) o bölgede ulusal örgütler ve askeri düzenlemelerle ilgileniyor ve uğraşıyordu.

Bursa'da Albay Bekir Sami Bey, 8 Ekimde, Ferit Paşa'nın adamı olan valiyi İstanbul'a göndererek Kongre kararlarını uygulatmaya başlamış ve bir merkez kurulu kurdurmuştu.

Ulusal örgütlenme ile uğraşıldığı kadar, milletvekilleri seçimi ile de büyük ilgi ile uğraşıyordu.

Ülkede, bütün ulusal örgütlerin tek ad altında Heyeti Temsiliye'ye bağlılığı ilkesine uyuluyordu. Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar dolaylarında örgütlerin sağlamlaştırılması ve Aydın, Konya, Bursa, Balıkesir bölgelerinin bağlantılarının kolaylaştırılması için önlemler alınıyordu. Batı cepheleri üzerinde Harbiye Nazırlığının aydınlatılmasına ve hükümetçe ne gibi işler, önlemler düşünüldüğü de sorularak, hükümetin bu konuya ilgisinin çekilmesine çalışılıyordu.

Efelerin yönettikleri Aydın Cephesi kesimlerine bir komutan gönderme konusu düşünülmeye başlandı. 14 Ekimde düşman elindeki yerlerde, gizli ulusal örgütler kurulması için Fuat Paşa'ya ve Afyonkarahisar'da Yirmi Üçüncü Tümen Komutanı Ömer Lûtfi Bey'e yazıldı. Bununla birlikte, bu sıralarda bazı yerlerde daha amacın tam anlaşılamadığı görülüyordu. Örneğin, Reddi İlhak Cemiyeti

yönetim kurullarının kendi adlarına bildirim yapmakta oldukları görülüyor, 10 Ekim 1919 gününde Reddi İlhak Cemiyeti Başkanı imzasıyla, Ekimin yirmisinde bir büyük kongre toplanacağı ve bu kongreye iki delege gönderilmesi illerden isteniyor ve birtakım önlemler alınması bildiriliyordu.

Bir yandan, Karakol Cemiyetinin de İstanbul'dan başka, Bursa dolaylarında da çalışmakta olduğu anlaşıldı.

Bu karışıklığın önüne geçmek için gerekli önlemler alındı. Özellikle, Ali Fuat Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e, Bursa Merkez Kuruluna gereği gibi yazıldı. (belge:155)

İtilâf ve Hürriyet Cemiyeti de, düşmanlarla birlikte Anadolu'da karşı örgüt kurmak üzere, yetmiş beş kişi kadar göndermiş. Bu haber alındı, kolorduların dikkati çekildi.

İstanbul'da gizli çalışmaya karar verildi. Trakya'ya örgütlerin genişletilmesi için Cafer Tayyar Bey aracılığı ile yönerge verildi.

Meclisi Mebusan'ın Toplanacağı Yer

Baylar, milletvekillerinin seçilmesine çalışırken, bir yandan da Meclisi Mebusan'ın nerede toplanabileceği düşüncesi kafamızı kurcalıyordu. Hatırlayacaksınız ki, Erzurum'dan, Refet Paşa'nın bu sorun ile ilgili bir teline karşılık verirken: "Meclis toplanmalı; ama İstanbul'da değil, Anadolu'da!" demiştim. Gerçekten, ben Meclisin İstanbul'da toplanması kadar mantıksız ve amaçsız bir davranış düşünemiyordum. Ancak, bu konuda yetkili olanları ve kamuoyunu bu gerçeğe inandırmadıkça düşüncemiz gerçekleşemezdi. İstanbul'da toplanmanın sakıncalarını açık olarak belirtmek gerekiyordu. Bu amaçla, ulusal isteklerimizi Rumlara ve yabancılara, Hristiyanlara karşı imiş gibi göstermek için Ali Kemal ve Mehmet Ali beylerin çalışmaları ile Ermeni

Patrikhanesinde yapılan toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisinin girişimleri üzerine, Harbiye Nazırı aracılığı ile, İstanbul Hükümetinin dikkatini çektik.

13 Ekim 1919 günü, Meclisi Mebusan'ın açılışından sonra, Müdafaai Hukuk Cemiyetinin nasıl bir siyasal durum alması düşünüldüğünü, Cemal Paşa aracılığı ile hükümetten sorarken, Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasında ne gibi siyasal güvence elde edilmesinin düşünüldüğünü de sorduk. O gün Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da esenliğini sağlama yolunda ne gibi kolluk ve koruma düzeni (tertibatı inzibatiye) alınacağını ve neler yapılmak gerektiğini, İstanbul örgütümüzün merkez kurulunda bulunan ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı olan Albay Şevket Bey'den sorduk.

Amasya Görüşmeleri

Baylar, anımsayacaksınız, Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya'da buluşmak kararlaştırmıştı. Nazır Paşa ile hükümetin dış siyasası, iç yönetimi ve ordunun geleceği ile ilgili konular üzerinde görüşülme olasılığı vardı. Bunun için daha önce, kolordu komutanlarının düşünce ve görüşlerini bilmek bence pek yararlı olacaktı.

14 Ekim 1919 günlü şifre telimde, kolordu komutanlarının bu üç nokta ile ilgili görüşlerini rica ettim. Komutanların raporlarını belgeler arasında okursunuz. (belge:156)

Salih Paşa, 15 Ekimde İstanbul'dan yola çıktı. Biz de 16 Ekimde Sivas'tan yola çıktık.18 Ekimde Amasya'da bulunduk.

Salih Paşa'ya, uğrayacağı iskelelerde, ulusal örgütlerce parlak karşılama törenleri yapılması ve bizim adımıza "Hoş geldiniz" denilmesi için yönerge verilmişti. (belge: 157)

Biz de, Amasya'da, pek büyük gösterilerle kendisini karşıladık.

Salih Paşa ile Amasya'da 20 Ekimde başlayan görüşmelerimiz, 22 Ekimde sona erdi. Üç gün süren görüşmeler sonunda ikişer sayı olmak üzere beş tane protokol düzenlendi. Bu beş protokoldan üçünü, Salih Paşa'da kalanları biz, bizde kalanları Salih Paşa imzaladık. İki tane protokol, gizli sayılarak imza edilmedi.

Amasya buluşması sonucu olan kararlar, kolordulara da bildirildi. (belge:158)

Baylar, sırası gelmişken bir noktayı belirtmek isterim. Biz ulusal örgütlerin ve Heyeti Temsiliye'nin, İstanbul Hükümetince resmi olarak tanınmış bir siyasal varlık olduğunu; görüşmelerimizin resmi olduğunu ve sonuçlarına uymak gerektiğinin taraflarca kabul edilmiş bulunduğunu açıkça ortaya koydurmak istiyorduk.

Bunun için, görüşme sonuçları ile ilgili tutanakların protokol olduğunu kabul ettirmek ve İstanbul Hükümetinin delegeşi olan Bahriye Nazırına imzalatmak, önemli idi.

21 Ekim 1919 günlü protokola yazılanların, denilebilir ki, hemen hepsi Salih Paşa'nın önerileri olup kabulünde sakınca görülmeyen birtakım maddelerdi. (belge: 159)

22 Ekim 1919 günlü ikinci protokol, uzun süren bir görüşme ve tartışmanın tutanak özetidir.

Bu görüşmede, tarafların halifelik ve padişahlık konusunda karşılıklı güvenceleri ile ilgili ayrıntıları gösteren bir başlangıçtan sonra, Sivas Kongresinin 11 Eylül 1919 günlü bildirisindeki maddelerin görüşülmesine başlandı:

1. Bildirinin birinci maddesinde tasarlanıp kabul olunan sınırın, en az bir istek olmak üzere, elde edilmesi gerektiği, birlikte kabul olundu.

Kürtlerin bağımsızlığını gerçekleştirme amacını güder gibi görünerek yapılmakta olan karıştırcılığın önüne geçmek konusu uygun görüldü. Şimdi yabancıların işgalinde bulunan bölgelerden, Kilikya'yı (Aşağı yukarı şimdiki Çukurova), Arabistan ile Türkiye arasında bir tampon devlet meydana getirmek için anayurttan ayırmak istendiği söz konusu edildi. Anadolu'nun en koyu Türk ortamı ve en verimli, zengin bir bölgesi olan bu toprakların hiçbir yolla ayrılmasının kabul edilmeyeceği; Aydın ilinin (Şimdiki Aydın, İzmir, Muğla ve Denizli illerinin kapladığı yerler, Kurtuluş Savaşı sırasında bir ildi. Adı "Aydın İli", merkezi de İzmir'di) de aynı kesinlikle ve yeğlikle yurdun bölünmez parçalarından olduğu ilkesi genel olarak kabul edildi.

Trakya sorununa gelince: Burada da, sözde bir bağımsız hükümet ve gerçekte bir sömürge kurmak ve böylelikle Doğu Trakya'dan da Midye-Enez çizgisine kadar olan bölgeyi bizden ayırmak amacı güdülebileceği düşünüldü. Fakat, Edirne'yi ve Meriç sınırını bir bağımsız İslam hükümetine bağlamak için bile olsa, hiçbir şekilde bırakmamak ilkesi, ortaklaşa uygun görüldü. Bununla birlikte, bütün bu maddede söz konusu edilen şeyler üzerinde yasama kurulu'nun vereceği en son karara elbette uyulacaktır, dendi.

2. Bildirinin dördüncü maddesinde Müslüman olmayan halka, siyasal egemenliğimizi ve toplumsal dengemizi bozacak nitelikte ayrıcalıklar verilmesinin kabul edilmeyeceğini belirten fıkra, önemle görüşüldü. Bu kaydın, bağımsızlığımızı gerçekten sağlamak için, elde edilmesi zorunlu bir istek niteliğinde sayılması ve bundan yapılacak en ufak bir fedâkarlığın bağımsızlığımızı kökten sarsacağı ortaya konuldu. Bu dördüncü maddede söz konusu olan, Hristiyan halka çok ayrıcalıklar vermemek ilkesi, gerçekleştirmemiz gerekli bir amaç olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, gerek bu konuda, gerekse yaşama hakkımızın savunulması yolundaki başka isteklerimizle ilgili konularda -birinci maddenin sonunda olduğu gibi burada da- Meclisi Milli'nin görüşüne ve kararına uyulacağı kaydı konuldu.

3. Bildirinin yedinci maddesine göre bağımsızlığımız tam korunmak koşuluyla, teknik, sınai ve ekonomik gereksinmelerimizin nasıl sağlanacağı konusu tartışıldı. Ülkemize pek çok sermaye dökcek bir devlet bulunursa bunun maliye işlerimiz üzerinde isteyebileceği denetleme hakkının kapsamı kestirilemeyeceğinden, bu konunun, bağımsızlığımızı ve gerçek ulusal çıkarlarımızı zarara sokmayacak yolda, uzmanlarca iyiden iyiye düşünülerek sınırlandırılıp saptanmasından sonra Meclisi Milli'ce uygun görülecek şeklin kabulü görüşüldü.

4. 11 Eylül 1919 günlü Sivas Kongresi kararlarının başka maddeleri de Meclisi Mebusan'ın kabulüne sunulmak koşuluyla, genel olarak uygun görüldü.

5. Bundan sonra, Sivas Kongresi'nin 4 Eylül 1919 günlü kararlarının örgütler bölümü ile ilgili 11'nci maddesinde yer alan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin durumu ve bundan sonraki çalışma biçimi ve alanı söz konusu oldu.

Bu maddede, ulusal iradeyi egemen kılacak olan Meclisi Milli'nin, yasama ve denetleme haklarına güven ve serbestlikle sahip olduktan ve bu güven Meclisi Milli'ce belirtildikten sonra, Cemiyetin ne olacağının kongre kararıyla belli edileceği açıklanmıştır. Burada söz konusu olan kongrenin şimdiye değin yapılmış olan Erzurum ve Sivas Kongreleri gibi dışarda ayrı bir kongre durumunda olması koşula bağlı değildir, dendi.

Cemiyetin programını kabul eden milletvekilleri, Cemiyetin tüzüğünde açıklanmış olan delegeler gibi sayılarak yapacakları özel toplantı, kongre yerine geçebilir. Bundan sonra, Meclisi Milli'nin İstanbul'da tam güvenlik içinde, serbest olarak görev yapabilmesi gerekir, dendi. Bunun, şimdiki koşullara göre ne ölçüde sağlanabileceği düşünüldü. İstanbul'un yabancılar elinde bulunması dolayısıyla, milletvekillerinin yasama görevlerini gereği gibi yapmalarına durumun pek elverişli olamayacağı düşüncesi belirdi. Yetmiş Savaşında (1870

savaşında) Fransızların Bordo'da (Bordeaux) ve yakın zamanlarda Almanların Vaymar'da (Weimar) yaptıkları gibi, barışın yapılmasına değin, geçici olarak, Meclisi Milli'nin Anadolu'da, İstanbul Hükümetinin uygun göreceğı güvenilir bir yerde toplanması uygun görüldü.

Meclisi Milli'nin toplanmasından sonra güvenlik ve dokunulmazlık derecesi belli olacağından, tam güven görülürse Cemiyet Heyeti Temsiliye'nin dağıtılarak örgütlerinin çalışma ereğinin, az önce bildirdiğim gibi, kongre yerine geçecek olan özel bir toplantıda kararlaştırılacağı belirtildi.

Milletvekillerinin seçiminde tam serbestlik bulunması gerektiğı hükümetçe buyurulmuş olduğundan, seçimler yapılırken Cemiyet Heyeti Temsiliye'ce karışılmamakta olduğu bildirildi.

Milletvekilleri arasında İttihat ve Terakki üyesi ve orduda kötülüğü görülmüş kimseler bulunursa, bunların milletvekili seçilmesine meydan verilmemek için, Heyeti Temsiliye'ce uyarma yollu, uygun biçimde bazı öğütlemelerde bulunulmasının yerinde olacağı da düşünöldü. Heyeti Temsiliye'nin bu konuda nasıl aracılık yapacağı da ayrıca bir formöl halinde üçüncü bir protokol olarak saptandı. (belge: 160)

Gizli sayılıp imzalanmayan dördüncü protokol şu idi:

1. Kimi komutanların askerlikten kovulması ve bir kısım subayların askeri mahkemeye verilmesi ile ilgili olarak çıkan Padişah buyruklarının ve başkaca buyrukların düzeltilmesi.
2. Malta'ya sürölmüş olanların ilgili mahkemelerimizde yargılanmak üzere, İstanbul'a getirilmeleri yoluna gidilmesi.
3. Zulüm yapmış Ermenilerin de mahkemeye verilmesi (Meclisi Milli'ye bırakılacaktır).

4. İzmir'in boşaltılması için İstanbul Hükümetince yeniden protesto yapılması ve gerekirse gizli yönerge ile halka gösteri toplantıları yaptırılması. 5. Jandarma Genel Komutanı, Merkez Komutanı, Polis Müdürü ve Dahiliye Nazırlığı Müsteşarının değiştirilmeleri (Harbiye ve Dahiliye Nazırlıklarınca).

6. İngiliz Muhipler Cemiyetinin (kapı kapı dolaşıp) halka kâğıt mühürlettirmelerine engel olmak.

7. Yabancı parasıyla satın alınmış derneklerin çalışmalarına ve bu gibi gazetelerin dokuncalı yayımlarına son verilmesi (özellikle subayların ve memurların bu gibi derneklere girmelerinin kesin olarak yasaklanması).

8. Aydın Kuvayi Milliyesi'nin gücünün artırılması ve beslenmelerinin kolaylaştırılması ve sağlanması. (Bu iş Harbiye Nazırlığınca düzenlenir. Donanma Cemiyetinin 400.000 lirasından gereği kadarı hükümetçe bu işe ayrılabilir.)

9. Ulusal eyleme katılmış görevlilerin, her yerde yatışma ve tam güvenlik sağlanıncaya değin yerlerinden kaldırılmamaları ve ulusal amaçlara karşı gelmelerinden dolayı, ulusça işten el çektirilmiş görevlilerin yeni görevlere atanmalarından önce, bu işin özel olarak görüşülmesi.

10. Batı Trakya göçmenlerinin taşınma işlerinin sağlanması.

11. Acemi Sadun Paşa ile buyruğu altında bulunan kişilerin uygun bir yolla geçimlerinin sağlanması.

İmzasız beşinci protokol da, Barış Konferansına gidebilecek kişilerin adlarını gösteriyordu. Böyle olmakla birlikte hükümet bu konuda, ilkelere uymak koşuluyla, serbest bulunacaktı.

Delegeler

Tevfik Paşa Hazretleri - Başkan

Ahmet İzzet Paşa Hazretleri - Askeri delege

Hariciye Nazırı - Siyasal delege

Reşat Hikmet Bey - Siyasal delege

Uzmanlar Kurulu

Hâmit Bey - Maliye

Albay İsmet Bey - Askerlik

Reşit Bey - Siyasal işler

Mühendis Muhtar Bey - Bayındırlık işleri

Albay Ali Rıza Bey - Deniz Albayı

Refet Bey - İstatistik

Emîrî Efendi - Tarih

Münir Bey - Hukuk danışmanı

Uzman bir kişi - Ticaret işleri

Uzman bir kişi - Çeşitli mezheplerin ayrıcalıklarını bilen

Yazı Kurulu

Reşit Saffet Bey - Maliye Eski Özel Kalem Müdürü

Şevket Bey

Salih Bey

Orhan Bey

Hüseyin Bey - Robert Kolej Türkçe Öğretmeni

Baylar, bu görüşmelerimizin tutanakları arasında en önemli noktanın, Meclisi Milli'nin toplantı yeri ile ilgili olduğu, yüksek dikkatinizi çekmiş olacaktır.

Meclisin, İstanbul'da toplanmasının doğru olmadığı konusundaki eski düşünce ve görüşümüzü Salih Paşa'ya kabul ettirdik ve onaylattık. Ancak, kendisi bu görüşe katılmakla birlikte, bu katılmanın kişisel olduğu, şimdiden bütün hükümet adına söz veremeyeceği yolundaki çekimserliğini de ileri sürmüştü. Kendisi, hükümet üyelerini inandırmak ve bu düşünceye katılmalarını sağlamak için elinden geleni yapacağına söz vermiş ve başaramazsa hükümetten çekilmekten başka yapacak bir şey olmadığını bildirmişti.

Salih Paşa, bu konuda başarı sağlayamamıştır.

Meclisi Milli'nin toplanacağı yer konusuna yeniden dönmek üzere, Amasya görüşmeleri ile ilgili sözlerime son veriyorum.

Sivas'ta Bana Karşı Yapılan Bir Girişim

Yalnız baylar, biz Amasya'ya gelmek üzere Sivas'tan ayrılır ayrılmaz, Sivas'ta pek de hoşla gitmeyen bir olay geçmiştir. Bu olay üzerine kısaca bilgi vereyim:

Amasya'ya vardığımızda, İtilâf ve Hürriyetçilerin, yabancılarla ortaklaşa birtakım haince işlere giriştiklerini gösteren bilgiler almıştık. Bunu hemen genelge ile bildirmiştim. Sivas'ta da, Padişaha, beni kötüleyen teller çekilmek gibi bir girişim olduğunu haber aldım; ama inanmadım. "Elbette Heyeti

Temsiliye arkadaşlarımızın ve karargâhımızda bulunan kişilerin, Valinin ve başkalarının dikkati buna engeldir." dedim.

Oysa, Şeyh Recep ile arkadaşlarından Ahmet Kemal ve Celâl adındaki kişiler, bir gece telgrafhanede, kendilerinden olan bir telgrafçı aracılığı ile istedikleri telleri çekmişler...

Gerçekten, Amasya telgrafhanesinden Salih Paşa'ya gelen şu telyazısını getirdiler:

16613 K.

82

Sivas, 18 Ekim 1919

Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri'ne

Padişah Yaveri Naci Beyefendi Hazretleri'ne

Aylardan beri yurdumuzda olup bitenleri anlamak ve işin içyüzünü öğrenmek üzere yorgunluğa katlanıp il merkezine buyurmanızı yurdun ve ulusun yararı adına diler ve makine başına gelmenizi, yurt ve ulus adına büyük bağlılıklarımızla yalvarırız.

Şemsettini Sivasi Din bilginlerinden, ileri gelenlerden, oğullarından tüccar ve esnaftan yüz altmış mühür taşımaktadır.

Recep Kâmil

İlyaszade Ahmet Kemal

Zarlızade Celâl

Bana da 19 Ekim 1919 günlü şu telyazı geldi:

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa'ya

Halkımız, Padişahın ve hükümetin düşüncelerini Salih Paşa'nın kendisinden ya da güvenilir bir ağızdan işitmedikçe, aradaki anlaşmazlığa çözülmüş gözüyle bakamayacaktır. Bundan dolayı, iki yoldan birini seçmek zorunda olduğunuzu bilginize sunarız.

İlyaszade Zarahzade Şemsettin Sivasi oğullarından

Ahmet Celâl Recep Kâmil

Kemal

Baylar, biz, bütün yurdu uyarmak ve aydınlatmak için uğraşıyoruz. Ama, düşmanlarımız da, bize karşı her yerde, üstelik kendi bulunduğumuz ve her bakımdan egemen olduğumuz Sivas kentinde bile, kötülüklerini yaptırabilecek alçak araçlar bulmayı başarabiliyor.

Bütün uyardılarımıza ve hatırlatmalarımıza karşı, biz ayrılır ayrılmaz, Sivas'taki ilgili kişilerin görülen dalgınlığı, her yerde ne denli ilgisizlikler ve göz yummalar olduğuna çok güzel bir örnektir.

19 Ekim günü Sivas'taki arkadaşlar, Heyeti Temsiliye imzasıyla şu teli çekiyorlardı:

Amasya da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şeyh Recep ve arkadaşlarının size çekilmek üzere telgrafhaneye şimdi verdikleri telyazısı örneği, olduğu gibi, aşağıda bilgilerinize sunuldu: Bu konuda Topçu Binbaşısı Kemal Bey ayrıca soruşturma yapmaktadır.

Bu tele, aldığımı bildirdiğim telyazısının örneğini ekliyorlar. Sivas Telgraf Başmüdü de, gene o gün, şu bilgiyi veriyor:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Şemsettin Sivasi oğullarından Recep, İlyaszade Ahmet Kemal ve Zaralızade Celâl imzalarıyla çekilen telleri sunuyorum. Bu teller, gece getirilmiş ve görevlilerimiz korkutularak çektirilmiştir. Herkesin, özel yöntemine uyarak tel çekmeye hakkı vardır. Ancak makine odasına rasgelenin girmesinin yasak olduğu şöyle dursun; görevlilerin, gözdağı verilmesi, korkutulması gibi hükümet onurunu kırıcı davranışta bulunmak, doğrusu, yasaya karşı gelme niteliğindedir. Durumu yüksek valiliğe bildirdim ve yurttaki düzeni sağlamak için çalışmakta olan yüksek kişiliğinize de durumu bildiriyorum. Özel saygılarımın kabul buyurulmasını çok rica ederim.

19 Ekim 1919 Başmüdür Lütfi

İstanbul Merkez Şefi Bey'e:

Halkın dileklerini bildiren ve yurdun ve ulusun esenliği adına Padişaha sunulması rica olunan telyazılarımızı tutan, din ve devlet haindir. Sonunda kan dökülmesine yol açacaktır. Padişaha duyurmak için kararımız kesindir. Yanıt bekliyoruz.

Padişahlık Özel Kalem Başyazmanlığına:

Yüksek aracılığınızla sunulan dilekçemizin yanıtını yurdun ve ulusun esenliği adına makine başında bekliyoruz.

Padişahlık Özel Kalem Başyazmanlığı Aracılığı ile Halife Hazretlerine:

İlimiz olan Sivas'ta, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adıyla kurulan Kongre Kurulu Başkanı Mustafa Kemal Paşa, yanında sizin güven kâğıdınız olduğu söylentisini yayarak, kötülüklerini örtmek isteyen küçük bir toplulukla birlikte, ulusal iradeyi temsil ediyorlarmış gibi davranıyorlar. Oysa, şanlı Halifemiz ve sevgili Padişahımıza her bakımdan saygılı ve tam bağlı olmamız, din buyruğudur. Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Padişahın Başyaveri Naci Beyefendi'nin Amasya'ya gönderildiklerini haber aldık. Kendileriyle görüşüp halk arasında doğan coşkuyu yatıştırmak için din bilginleri, ileri gelenler ve tüccardan iki yüzü aşkın imza ile çektiğimiz çağrı telimize yanıt alamadık. Kamuoyunun ne durumda olduğunu kendilerinin yakından görmeleri için Sivas'a değin gönderilmelerini bütün bağlılığımızla ve çok ivedi olarak yalvarırız. Bu yolda buyruk, Padişahımız Efendimiz Hazretlerindir.

Baylar, düşmanlar, Şeyh Recep'e gerçekten önemli bir rol yaptırmış bulunuyorlardı. Sırası gelince bilginize sunacağım belgelerden, Sait Molla'nın Rahip Fru'ya yazdığı 24 Ekim günlü bir mektubunda Molla, Papaz'a: "Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz; ama yavaş yavaş düzelecek" diyordu. Bütün ulusun birlik ve dayanışmasından ve ulusal örgütlerin ülkenin her köşesine yayıldığından söz eden, ulusun ortak dileğine uyararak, ulusal örgütlere ve askeri güce dayanarak hükümeti düşüren; yeni hükümetle karşı karşıya geçen bir kurulun başkanını kötülemek üzere -tam yeni hükümetin delegesi ile görüşmeye girişeceği bir sırada ve bu amaçla Sivas'tan çıktığının ertesi günü- bütün Sivas halkı adına ayaklanmayı gösterir bir telyazısının, telgrafhane korkutularak çektirilebilmesi elbette anlamlı idi. Böyle bir kurulu kendi bulunduğu Sivas'taki halk kötüleyince, bütün ulusun da böyle duyup düşünmeyeceğini tanıtlamak gerçekten güçtür. Öyleyse, temsil niteliği böyle olan bir kurulun ve başkanının dayandığı gücün de çürük olacağına inanmamak neden geçerli olmasın? Sivas'tan yükseltelen bu sesin, düşmanlar için ne denli güçlü ve önemli olduğu kolaylıkla anlaşılır. Baylar, Salih Paşaya gelen telyazısını, Amasya'ya geldiğinde kendisine verdirdim. Ama, Şeyh Recep ve arkadaşlarının

hükümetçe cezalandırılmasını istedim. Sivas'taki Heyeti Temsiliye üyelerine de telgraf başında, 19 Ekimde şunları sordum:

1- Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celal imzasıyla Padişahın Özel Kalemine çekilen telyazısını gördünüz mü?

2- Telgrafhanede nöbetçi subayı yok mu?

3- Hepiniz orada bulunduğunuz halde böyle bir küstahlık nasıl olabilir? Hem de bu delilerin girişimleri hepinizce biliniyor. Salih Paşa'ya ve Naci Bey'e çekilmek üzere üç imza ile telyazısı hazırladıklarını biz buradan işitmiştik. Sizin bundan haberiniz yok mu idi?

4- Yabancılarla birlikte İtilâf ve Hürriyetçilerin birtakım haince işlere giriştikleri üzerine dün genelge ile yapılan bildirim alınmadı mı?

5- Baskı yapılan ve korkutulan telgraf görevlilerinin hemen gerekenlere, Vali Paşa'ya ve başka ilgililere haber vermemelerinin ve nöbetçi subayının bu işte uyanık davranmasının nedeni nedir?

6- Başmüdür Bey'in bildirmesi üzerine alınan önlemler nelerdir? Mustafa Kemal

Valiliğin, sorunu askerlere bıraktığının anlaşılması üzerine Kolordu Kurmay Başkanı Zeki Bey'e de şunu yazdım:

Söz konusu olan soruna karışmış bulunanların tutuklanıp cezalandırılmaları için valilikçe, buyruğu altındaki kuvvetler kullanılmış ya da bunlar yetmemiş de onun için mi iş Kolorduya bırakılıyor? Yoksa bu küstahça davranışlara karşı bile valilikçe önlem almakta duraksanıyor mu? Bunlar anlaşıldıktan sonra sorunun çözümlenmesi daha kolay ve kökten olur.

Mustafa Kemal

Daha sonra, Sivas'ta bulunanlara şu buyruğu verdim:

1- Telgrafhane tam kontrol altına alınacaktır. Bir subay komutasında bir manga asker yerleştirilecektir. Bu kez olduğu gibi, telgrafhaneye girerek ve görevlilere baskı yaparak, ulusal birliğe karşı kafaları karıştırıcı ve güvenliği bozucu davranışlarda bulunacak hainlere kesin olarak engel olunacaktır. Bu gibi güvenliği bozucu davranışlarda, yasa sınırını aşan ve askere saldıranlara karşı hiç duraksamadan, her nerede olursa olsun, silah kullanılacaktır.

2- Küstahça davranışlarda bulunanları yola getirme bakımından, düzenbağı açısından Kurmay Başkanının ileri sürdüğü nedenlerden dolayı kaçmalarına meydan verilmeksizin hemen gereği yapılacak ve sonucu bir iki saata değin bildirilecektir. Ancak, bu konuda karar vermek için, orada bulunan kişilerden hiçbirinin işe el koymayıp bize sormaya kalkışmaları gerçekten üzüntü ile karşılanmıştır. Bu karar, bir taburu Sivas'ta bulunan Beşinci Tümen Komutanı Cemil Cahit Bey ve tabur komutanına emredilmiştir. Oraca bu kararın ivedilikle uygulanmasına, hiç olmazsa, aracılık edilmesi rica olunur.

3- Sivas'ta düzeni sağlamak için uyanık olarak bütün ilgililerce kesin ve sert önlemler alınması gerektiğini bilgilerinize sunarım.

Mustafa Kemal

Özel olarak Osman Tufan ve Recep Zühtü beylere şu yönergeyi verdim:

Ulusal eyleme karşı küstahlık edenler için yapılacak işlem, gerekenlere bildirilmiştir. Durumu izleyerek eksiksiz uygulanıp uygulanmadığını bildirmenizi ve savsaklama görülürse, işe kendiniz el koyarak bilinen kişileri tutuklamanızı ve yordakçılarını susturmanızı isterim. Bu yolda gerekirse, her kime karşı olursa olsun, gereğini yapmakta duraksamaya yer yoktur.

Mustafa Kemal

20 Ekimde Vali Reşit Paşa, uzun uzadıya olayı anlattıktan sonra: "Olay genişleyebilecek iken önüne geçilmiş ve yapılan çabuk ve sert işlemlerden dolayı, buna benzer olayların artık çıkmayacağının anlaşılmış" olduğunu yazıyordu. (belge: 161)

Baylar, İstanbul Hükümetinin Şeyh Recep ile arkadaşlarını cezalandırmış olduğunu elbette düşünmediniz. "Şemsettini Sivasi oğullarından" diye imza atan bu miskin ve aşağılık şeyhin, bundan sonra da düşman oyuncağı olarak işleyeceği kötülöklere rastlayacağız.

Adapazarı Dolaylarında Kışkırtmalar

Baylar, daha Amasya'da iken, karşılaştığımız durum, yalnız Şeyh Recep olayı ile kalmadı. Adapazarı dolaylarında da buna benzer bir olay çıktı. İzin verirsiniz bunu da kısaca bilginize sunayım.

Adapazarı ilçesinin Akyazı yörelerinde türeyen Talustan Bey, İstanbul'dan para ve yönerge verilerek gönderilen ve süvari olacıklara 30 lira, piyade yazılacaklara 15 lira aylık verileceğini söyleyen Bekir Bey ve Sapanca'nın Avçar Köyünden Beslân adında bir tahsildar birleşiyorlar. Bu adamlar başlarına topladıkları atlı, yaya birtakım kimselerle Adapazarı kasabasını basmaya karar veriyorlar. Tahir Bey adındaki Adapazarı Kaymakamı bunu haber alıyor. Tahir Bey, İzmit'ten gönderilen bir binbaşısı ve bulduğu yirmi beş kadar atlıyı alarak kasabayı basmaya gelenlere karşı yola çıkar. Lûtfiye (Nutuk'un aslında "Latife" olarak geçiyorsa da Vesikalar cildinde "Lütfiye" der) denilen bir köyde karşılaşırlar. Bu kalabalığa ne yapmak istedikleri sorulmuş... Verdikleri yanıt şu imiş: "Padişah Hazretlerinin sağ olup olmadığını ve yüksek halifelik makamında oturup oturmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istiyoruz. Mustafa Kemal Paşa'yı padişah yerine kabul edemeyiz."

Tahir Bey'in, makine başında, İzmit Mutasarrıfına verdiği bilgide: "Adı geçenlerin İstanbul'da önemlice kişilerle ilişkileri olduğundan ve Padişahın bile bu yaptıklarından haberi bulunduğunu söylediklerinden" söz ediliyordu. Resmi olarak verilen bilgide Bekir'in, toplanan kimselere: "Bu iş için İstanbul'ca bir hafta süre verdiler. Beş gün geçti. İki günümüz kaldı. İş çabuklaştıralım." diye söylediği de bildiriliyordu. (belge: 162)

İzmit'teki Tümen Komutanı, Adapazarı üzerine bir birlik gönderecekti. Ali Fuat Paşa da Düzce üzerine biraz kuvvet gönderecekti.

23 Ekim günü İzmit'te Tümen Komutanına, Bekir'i İtilâf ve Hürriyetçilerle yabancı düşmanların gönderdikleri ve karıştıracı davranışlarının yasaklanması gerektiği bildirildi.

Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e de, 23 Ekimde doğrudan doğruya "Bekir ve arkadaşları için sert ve çabuk önlemler alınmasında hiç duraksama gösterilmeyerek yaptıkları dokuncalı işlere son verilmesini ve sonucunun bildirilmesini" buyurdum. (belge: 163)

Baylar, 23 Ekim günlü bir şifre ile, adı geçen Bekir ve yordakçılarının yaptıkları işler ve kimlikleri üzerine elde ettiğimiz bilgiyi Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bildirdik ve: "İstanbul Hükümetince bu gibi karıştıracı işlere ve davranışlara karşı, zamanında etkin önlemler alınmaz da sorun ulusal örgütlere dokunursa en sert önlemlere girişmek zorunda kalacağımızı bilginize sunarız." dedik. (belge:164)

İzmit'ten giden ve orada gücü artırılan ulusal ve askeri bir birlik, "önemli sayıda toplanmış ve toplanmakta olan kötü kişileri dağıtmış, tahsildar Beslân'ı ve kardeşi Hasan Çavuş'u yakalamış. Asıl, yönerge ve para ile bir hafta önce İstanbul'dan gelmiş olan Bekir, kaçmış." Bu Bekir, subaylıktan kovulmuştur ve Manyaslıdır. (belge:165, 166) Bundan sonra, vermek zorunda kaldığımız

buyruklarla, İzmit'te kışkırtıcı ve düzensiz olanlardan, "İngiliz İbrahim" denmekle tanınmış biri ve başka birtakımları için kovuşturma başladı. (belge: 167, 168)

"İlgililerce yerinde alınan önlemler sonunda, Bekir'in girişiminin etkisiz kaldığını ve kaçtığını; gene İstanbul'a dönerek yeniden haince girişimlerde bulunmasının çok olası görüldüğünü; kendisi için özel kovuşturma yapılmasını" Amasya'dan 26 Ekim 1919 günü Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya yazdım. (belge: 169)

27 Ekim 1919'da Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'den gelen telde: "Bekir'in, yanında iki subay, kırk silahlı adam olduğu halde Abaza köylerinde halkı, İstanbul Hükümeti adına ulusal eyleme karşı kışkırttığı ve birçok para harcadığı; Nazırlığa bu konuda yazılan yazıların dikkate alınmadığı" bildiriliyordu. (belge: 170)

Baylar, bu gibi sorunlarda hükümeti uyarmak ve görevini yapmaya çağırmaktan başka bir şey olmayan başvurularımız, elbette hükümetin işine karışma gibi anlaşılmaz sanırım.

İstanbul'da hükümetin gözü önünde yapılan ve iç ve dış düşmanlarla Padişahın bildikleri ve uygun buldukları kuşku götürmeyen girişimlerin başarıya ulaşacağı dakikaya değin beklemek ve: "elbette hükümet önlem alır, engel olur" diye her şeye bönncesine boyun eğmek doğru olamazdı.

Baylar, Amasya'da görüşmeye başladığımız 20 Ekim gününde gelen bilgilerin özeti şu idi: İstanbul'da, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Askeri Nigehban Cemiyeti ve Muhipler Cemiyeti bir birlik kurdular. Bu birlik ve Ali Kemal, Sait Molla gibi kişiler, Müslüman olmayan halkı durmadan Kuvayi Milliye'ye karşı kışkırtmaya başladılar. Rum ve Ermeni Patrikleri, Kuvayi Milliye'ye karşı İtilâf Devletleri temsilcilerine başvurdular. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Neologos gazetesinde yayımladığı bir mektupla son ulusal eylemler yüzünden Ermenilerin göç etmekte olduklarını ilan etti.

Asılan Kâzım'ın kardeşi Hikmet adında biri, İstanbul'dan aldığı yönerge ile Adapazarı yakınlarında başına bir takım silahlı adamlar toplamaya başladı. Bu Hikmet adına, önemli bir belgede de rastlayacağız. Adapazarı yakınında, Değirmendere'de de para ile adam toplanmaya başlandı. Çete olarak toplananların, Geyve hükümet konağını basmaya karar verdikleri haber alındı. Karacabey'de de buna benzer ufak tefek eylemler görüldü. Bursa'da, Gümülcineli İsmail'in kurduğu çetelerin Kuvayi Milliye'ye karşı kısıpırtıları sezilmeye başlandı. Nigehbancılardan tutuklu bulunanların bir günde hepsi cezaevinden çıkarıldı.

Düşmanlarımızın, Kuvayi Milliye'ye karşı kurdukları çetelerin çalışmalara başlaması, karşı birliğin açıktan açığa yaptığı işler, İstanbul Polis Müdürünün karşıt çalışmaları, Ali Rıza Paşa Hükümetinin tutumuna aykırı davranışta nazırların varlığı, ulusal örgütlerimizin bazı merkezlerini, özellikle İstanbul merkezimizi umutsuzluğa düşürmeye başladı. (belge: 171, 172)

Hükümetin, genel olarak bir amacı ve kararı olduğunu gösterecek davranışta bulunamaması ve yalnız Dahiliye Nazırı Şarif Paşa'nın olumsuz ve hızlı çalışmalarını uygun bulur gibi davranması, gerçekten düşünülecek ve kaygı duyulacak bir görünüşte idi.

İstanbul'da Kuvayi Milliye'ye Karşı Kışkırtmalar

Bu konuda ilk duyarlılığı ve girişimi gösteren Ankara oldu. Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey'in Sivas'a çektiği 15 Ekim 1919 günlü bir şifresini, rahmetli Hayati Bey'in imzasıyla gelen başka bir şifre içinde 22 Ekimde Amasya'da aldım. O tel şudur:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Paşa Hazretleri; biz yazgımızı ne böyle ulusun kaderini bilmeyen bir hükümete ve ne de gelişigüzel gönderilecek valilere bırakamayız. Birçok kez yüksek kişiliğinizin bilgisine sunduğumuz düşünceler dikkate alınmadığı için İstanbul Hükümeti, Ferit Paşa Hükümetinin atayıp da gönderemediği Bitlis eski Valisi Ziya Paşa'yı buraya ve yaptığı bütün görevlerde hiçbir varlık gösterememiş olan Suphi Bey'i de Konya'ya vali atayarak ilk adımını atmaya başladı. İşte bu gibi düşüncelere dayanarak, Meclisi Mebusan kurulmadan önce hiçbir göreve dışardan hiç kimsenin getirilmemesini geçende rica etmiştik. İstanbul Hükümetinin buraya yeniden vali göndermeye kalkıştığına bakılırsa, buradaki ulusal eylemlerin söndürülmesi isteniyor, demektir. Nasıl siz askerlikten çekilerek halktan bir kişi gibi çalışmaya karar verdinizse, ben de bu görevden çekilerek sizin yaptığınız gibi ulusal ödevimi yapmaya karar verdim. Vali gelinceye değin vekilliği kime vereceğimi bildirmek iyiliğinde bulununuz efendim. 15 Ekim 1919.

Ankara Vali Vekili

Yahya Galip

Bir gün sonra da 23 Ekimde Cemal Paşa'nın, 21 Ekim günlü şu telyazısını aldım:

Sayı 419

Kadıköy, 21.10.1919

Amasya'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Ankara'daki Belediye Başkanı ve Müftü Efendi, dışardan gelecek valiyi kabul etmeyeceklerini, Ankara'ya Ankara'dan vali atanması gerektiğini kendi yetkilerine dayanarak ileri sürüyorlar. Böylece her yandan ayrı ayrı istekler ileri

sürülmesi, hükümeti güç duruma sokmaktadır. Kötücüller ve başka azınlıklar bu gibi olayları türlü türlü yorumluyor. (...) Hükümete yardım için verilen söz gereğince bu gibi olayların önlenmesini rica ederim. Atanması Padişahça onaylanan valinin yola çıkması gerekeceğini elbette kabul buyurursunuz.

Harbiye Nazırı Cemal

Gerçekten, başta Müftü Efendi olduğu halde (şimdi Diyanet İşleri Başkanı bulunan sayın Rifat Efendi Hazretleri idi) Ankaralılar, protesto niteliğinde olarak İstanbul Hükümetine başvurmuşlardı.

Ankara'yı yatıştırarak, hükümet erkini kırmamak için, telgraf başında birçok öğütlemelerde bulundum. Fakat, Ankara'nın haklı olduğunu kabul etmemek elde değildi. Sonunda, Cemal Paşa aracılığı ile hükümete yazdığım telyazısından söz ederek, alınacak yanıtla değin durumun iyi idare edilmesini Ankara'da Kolordu Komutanı vekili Mahmut Bey'e yazdım.

Burada, yeri gelmişken bir gerçeği bilginize sunmak uygun olur. Biz, Heyeti Temsiliye, hükümetin durumunu ve içyüzünü pek güzel anlamıştık. Hükümet üyelerinden kimilerinin hükümete girmekten pişman olduklarını ve bu gibilerin çekilmek için neden aradıklarını da anlıyorduk. Bundan başka, iç ve dış düşmanların ve Padişahın, birlik olarak, Ali Rıza Paşa Hükümeti yerine kendi görüşlerini açıktan açığa ve çabucak uygulayacak başka bir hükümeti iş başına getirmeye kararlı bulunduklarını da bilmiyor değildik. Bunun için de, Ali Rıza Paşa Hükümetini daha katlanılabilir (ehven-i şer) buluyorduk. Bir de, Ferit Paşa'nın düşmesinden sonra yeni hükümetle anlaşmak için geçen dört beş gün içinde bazı kişilerin, elden geldiğince çabuk uyuşmamız yolunda yaptıkları öğütlemeler de dikkate alınacak anlam ve nitelikte idi. Bundan dolayı, amaca güvenle ulaşınca değin, gerekirse kimi isteklerimizden vazgeçmek zorunluğunu duyuyorduk.

Mahmut Bey'e yazdığım şifrede bunlar da sezdirilmişti. (belge: 173)

Cemal Paşa'ya verdiğim yanıtı olduğu gibi bilginize sunacağım:

Şifre Özeldir, ivedidir.

Amasya, 24.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Y: 21.10.1919 gün ve 419 sayılı şifreye: Ankara'dan, Vali için yapılan başvurunun ve ileri sürülen dileğin, aşağıdaki nedenlerden doğduğu anlaşılmıştır.

Şöyle ki: İstanbul'dan alınan güvenilir haberlerde İngilizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti, İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancaların Hristiyan azınlıklarla işbirliği yaptıkları ve Anadolu'ya birçok bozguncular göndererek ulusal örgütleri bozmaya ve İstanbul Hükümetini düşürmeye giriştikleri; bu karıştırıcı kişilerin Adapazarı ve Bursa'dan yola çıktıkları bildirildiği gibi, Adapazarı'nda da son günlerde bazı eylemler döndüğünün görülmesi kaygı doğurmuştur. Konya'ya gönderilen Vali Suphi Bey'in, İngiliz Muhipler Cemiyeti İstanbul Yönetim Kurulu üyelerinden olduğunu Konya'da Refet Bey'e söylemiş bulunduğunun yayılmış bulunması, uyanan kuşkuyu artırmıştır. Ankara Valiliğine atanan Ziya Paşa'nın tutumu ve doğruluğu üzeri ne bir şey denemezse de, kendisinin iş başarma gücü ve yeterliğine güvenilmediğinden, Ankara ili gibi ulusal örgütlerin ve ulusal eylemin en önemli merkezlerinden biri olan yerde daha durum aydınlanıp dirlik ve tam güven sağlanmadan, buradaki önemli işlerin başına hiç denenmemiş, yetersiz bir valinin atanması duraksama yaratmıştır. Ankara'da bulunan Vali Vekili ve Komutan ve Heyeti Temsiliye arasında yapılan yazışmalarda şimdiki hükümetin, nasıl olursa olsun, emirlerine ve yürütümüne uymak gerektiği üzerinde durulmuş ve o yolda davranılmış ise de; doğrudan

doğruya halk, sezdikleri tehlikeye karşı verilen inancı yetersiz görerek, tam güven sağlanıncaya değin, ulusal isteklere uygun iş gördüğü kendilerince deneme ile anlaşılmış bulunan Vali Vekilinin görevinde bırakılmasını gerekli sayıp hükümete başvurmuşlardır. Son bildiriminiz üzerine, Ankara'da gerekenlerle yeniden görüşüldü; sakıncaları olsa bile, hükümet erkini kırmamak için, Ziya Paşa'nın iyi karşılanmasını sağlamaya çalıştık. Ancak, tehlikelerden ve geçmekte olan karıştırıcı olaylardan çok korkmuş bulunan halkı inandıramadık.

Dahiliye Nazırı Paşa Hazretlerinin, içinde bulunduğumuz durumun ağırlığını ve önemini düşmanlarımızın da ne denli şeytanca ve sıkı çalışmakta olduklarını anlamış bulunduğu kuşku götürmez; ancak, nazırlık görevine yeni başladıklarından, çalıştırılmaya değer memurları daha tanıyamamış olacakları da bir gerçektir. Üstelik, Âdil Bey'in de müsteşarlığını yapmış olan Keşfi Bey'in şimdi gene müsteşarlık görevinde bulunduğu göz önüne alınınca, özellikle büyük görevlilerin atanmasında ne ölçüde sağgörüye uygun iş yapılacağı ortaya çıkar. Bundan dolayı, Ziya Paşa'nın şimdilik gönderilmemesinin sağlanmasına aracı olmanızı ve sonucunun bildirilmesini çok rica ederim.

Mustafa Kemal

Baylar, Ali Fuat Paşa, 28 Ekim 1919 günlü bir şifre ile İstanbul'daki örgütümüzden benim adıma gelen bir teli bildirdi. Bu telde verilen bilgiler önemli idi.

Çerkez Bekir'in çıkardığı, bilinen olay, Adapazarı ve çevresinde Kuvayi Milliye'ye karşı ayaklanma başlangıcı sayılmış. Bundan ne yolda yararlanılacağını görüşmek üzere Padişah, Ferit Paşa, Âdil Bey ve Sait Molla ile Ali Kemal Bey'den meydana gelen bir kurul, birtakım tasarımlarda bulunmuşlar.

Bu telyazısında, yukarda adı geçen Hikmet üzerine de bilgi veriliyordu. Bu Hikmet, iki ay önce Amasya'dan Adapazarı'na gelmiş. O çevrede öteden beri kendisine ve ailesine karşı olanların ulusal örgüte girdiklerini anlamış. Hikmet Bey, Amasya'dan geldiğini ve beni tanıdığını, ulusal örgüt kurma izninin ancak kendisine verilmiş olduğunu ileri sürerek, Sivas'la haberleşmeye girişmek ister. Karşı taraf engel olur. Hikmet, karşıt örgüt kurar. Bunu sezen Sait Molla, Hikmet'i elde edecek çareyi bulur. Kendisini Hristiyanlara karşı bir ayaklanmaya kışkırtır.

Baylar, Hikmet üzerine ve düşmanlarımızın Hristiyanlara karşı kurdukları düzenler üzerine verdiğim bilgi, daha sonra dokunacağımız bazı durumların kolaylıkla anlaşılmasına yarayacağından gereksiz sayılmamasını rica ederim. (belge: 174, 175)

Baylar, bu bilgiler üzerine Cemal Paşa'ya çektiğim teli, olduğu gibi görmenizi isterim:

Şifre

Sivas, 31.10.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Adapazarı dolaylarında hükümete ve ulusal örgütlere karşı meydana gelen olayı biliyorsunuz. Bu olay, ulusal birliğin dayancı ve yüce hükümetin kesin ve yerinde önlemleri ile bastırılmış ise de daha oralarda bozgunculuk tohumu vardır. Ulusun birliği karşısında, büsbütün ortadan kalkacağına kuşku yoktur. Ancak, bu bozgunculuk olaylarını Damat Ferit Paşa, eski Dahiliye Nazırı Âdil ve daha önceki Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beylerle Sait Molla'nın kışkırttıkları ve düzenledikleri anlaşılmıştır, Adları bildirilen bu kişiler, kendi vatan hainliklerinden başka, çok büyük ve tehlikeli bir yanlış iş daha yapmışlardır. O

da bu haince işlerinden sanki yüce Padişahımızın da bilgisi olduğu söylentisini yaymak gibi bir büyük alçaklıktır. Sayın hükümet üyelerinden tam bir yürek temizliği ile rica ederiz. Zamanında durumu, uygun bir yolla yüce Padişaha bildirsinler. Ulusun ve örgütlerinin bu gibi uydurma ve yalan sözlere önem vermeyeceği açık bir gerçektir. Bozguncuların, yalanlarla ulusal birliği bozmak istedikleri ileri sürülerek, olayın geçtiği yerlerde söylentilerin hükümetçe resmi olarak yalanlanmasını; böylece her türlü yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılmasını ve bu dokuncalı kişiler üzerinde gereken inceleme yapılarak yasa yoluyla kovuşturmayla girişilmesini çok önemli bir sorun saymaktayız efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Hükümetini Tutma Kararı

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümetinin kuruluş niteliğini bildiğimiz halde tutmayı ve elden geldiğince desteklemeyi neden gerekli gördüğümü bir parçacık anlatmıştım.

Amasya'dan Sivas'a dönüşümüzden sonra, Heyeti Temsiliye ve orada bulunan öteki arkadaşlarımızla yaptığımız toplantıda Amasya buluşması ve başka konular üzerinde arkadaşlara uzun uzadıya açıklamada bulundum. Bu toplantıda, Heyeti Temsiliye karar tutanaklarının 29 Ekim 1919 günkü görüşmelere ilişkin sayfasında, olduğu gibi yazılı olan şu kararı aldık:

"Başta Sadrazam Ali Rıza Paşa olmak üzere hepsinin yetersiz, Padişahın gözüne girmek isteyen kişilerden oldukları; kimisinin ulusal eylemden yana, kimisinin de buna karşı oldukları; bununla birlikte Padişah, kısa zamanda bunları düşürerek yerine zorbalığı sürdürebilecek bir hükümet getirmek isteyeceğinden, Meclisi Milli kurulup yasama görevini yapmaya başlayıncaya

değın Heyeti Temsiliye'nin bu hükümeti tutmasının yurt ve ulus için hayırlı bir çözüm yolu olduğu kabul olundu."

Gerçekten bu kararımızı uyguladık. Bunu doğrulayan bir olayı yeri gelmişken bilginize sunayım: İstanbul'daki örgütümüz, güvenilir kaynaklara dayandığını bildirdiğı bazı bilgileri, 31 Ekim 1919 gününde, bize ulaştırdı. O bilgiler şunlardı:

"İki günden beri, Kiraz Hamdi Paşa Saraya gidiyor, iki üç saat Padişahın yanında kalıyor ve şu karar alınıyor: Müşir Zeki Paşa'nın başkanlığında bir hükümet kurulacak, Hamdi Paşa Harbiye Nazırı, Prens Sabahattin Bey Hariciye Nazırı, Tevfik Hamdi Bey Dahiliye Nazırı olacak; Eşref, Mahir Sait ve başkaları öteki nazırlıkları alacaklardır. Bunlardan Sabahattin ve Mahir Sait'e daha öneride bulunulmamıştır. Padişah, Ali Rıza Paşa'ya, uygun bir zamanda, belki bugünlerde çekilmesini söyleyecektir. Bu işin içinde daha önce çalışmalarından söz edilen birleşik bir gizli dernek vardır."

Bu bilgiler alınınca, Cemal Paşa'ya 2 Kasım 1919'da, Sadrazamın hiçbir nedenle yerini bırakmamasının kesinlikle gerektiğı, bunun kendisine duyurulması; yoksa bütün yurdun İstanbul ile kesin olarak ilgisini keseceğı bildirildi. (belge:176) Rumeli ve Anadolu'da bulunan bütün komutanlara da durumdan ve Cemal Paşa'ya çekilen telden bilgi verildi. İlişki kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Merkez kurullarına da bu konuda bilgi verilmesi gerektiğı bildirildi. (belge: 177)

Baylar, Salih Paşa'nın İstanbul'a dönüşü üzerine, 21 Ekim günlü protokolda yazılı ve önemli olduğuna önceki sözlerim arasında işaret ettiğim nokta üzerinde, yani Meclisi Milli'nin toplantı yeri üzerine hükümetle aramızda tartışma başladı. Hükümetin Cemal Paşa aracılığı ile yazdıkları, bizim ileri sürdüğümüz düşünceler, bir kez daha gözden geçirilmeye değır sanırım. Bu

yazışmalarımızın esaslarını Büyük Millet Meclisinin ilk toplantı tutanaklarında görebileceğiniz için burada ondan bir daha söz etmeyeceğim.

Ancak baylar, bu konudaki yazışma ve tartışmalar, yalnız İstanbul Hükümeti ve Cemal Paşa ile yapılmakla kalmıyor, bütün yurdun ve özellikle İstanbul'daki örgütlerimizin bu konu ile ilgili görüşünü anlamak gerekiyordu. Burada, bu konulara ilişkin bazı bilgiler sunacağım.

Barış Yapılıncaya Değın İstanbul'a Ayak Basmamaklığımız ve Milletvekili Olmamaklığımız Öğüdü

İstanbul'daki örgütlerimizin düşüncelerini öğrenmek için 13 Ekim 1919 günü çektiğimiz ilk tele verdikleri 20 Ekim 1919 günlü yanıtta; "Milletvekillerinin İstanbul'da toplanmalarında bir sakınca ve tehlike olmadığı, İtilâf Devletlerinin herhangi bir davranışlarının uygarlık dünyasına karşı kötü etki yapabileceğı" bildirildikten sonra, yalnız: "Yasama Gücü şimdiki yetkisini genişletmeye girişirse Padişahın da Meclisi dağıtmaya kalkışması ve bize karşı olan kimselerin tehlikeli bir davranışta bulunmaları, İtilâf Devletlerinin de bundan yararlanarak sizin gibi yüksek kişilere saldırmaya yeltenmeleri düşünülebilir." sözleri ekleniyordu. Bu telin sonunda: "Bizim, barış yapılıncaya değın İstanbul'a ayak basmamaklığımız ve milletvekili olmamaklığımız" öğütleniyordu. (belge: 178, 179)

İstanbul'daki örgüt merkezimizden Kara Vâsıf Bey'in gizli ve Şevket Bey'in açık imzasıyla aldığımız 30 Ekim 1919 günlü şifrede örgütümüzden olanların düşünceleri, başka birçok kişilerin düşündükleriyle destekleniyordu. Bu şifrenin birinci maddesi şöyle başlıyordu: "Ahmet İzzet Paşa, Sadrazam, Harbiye Nazırı, Genelkurmay Başkanı, Nafia Nazırı ve programlara gerçekten bağlı ve hizmet eden ve bağlılığı ile birlikte önemli bir gücü de bulunan Göz Hekimi Esat Paşa ile; ayrıca Rauf Ahmet Bey'le ve başkalarıyla gerek istekleri ve gerek ilişkimiz dolayısıyla görüştüm. Bütün görüşlerin birleştiğı noktalar aşağıdadır."

Bundan sonra bütün görüşlerin birleştiği noktaları özetliyordu.

Birinci maddede: "Meclisi Mebusan'ın kesin olarak İstanbul'da toplanması zorunludur. Yalnız, biz İstanbul'a gitmemeliyiz. Sadrazam Paşa, Meclisin İstanbul'da vicdan rahatlığı ile kararlar alabileceğine, yabancılardan söz alarak güvence verdi. Ama, yalnız bizim için güvence alınamayacağından, milletvekili olurlarsa izinli olarak ya da milletvekili olmayarak daha yüksek ve gönüllerin sevgilisi kalmaları uygun olur." deniliyordu.

Birinci maddenin (b) bölümünde: "Aslında hükümet, yapılacak barış antlaşmasında nispi temsili, azınlıkların hakları adına kabul etmek zorundadır. Şu duruma göre azınlıkların da yeniden seçime katılması için Meclisi Milli'nin dağıtılıp yeniden seçileceği, ilgili çevrelerce kesin olarak umulmaktadır." gibi yeni bir bilgi veriliyordu.

Birinci maddenin (c) bölümünde de: "Hükümet gerçekten iyi niyetlidir ve bu işe istekli değildir." inancası vardı.

İkinci maddede de: "Olabilmişse sosyalist, birkaç temiz Hürriyet ve İtilâfçı vb. çıkarmak" gibi bizim anlayamayacağımız çapraşık ve karışık bir görüşün belirtisine rastlıyorduk. Ondan sonra:

Üçüncü maddede: "Hükümeti güç duruma düşürmemek."

Dördüncü maddede ise: "Bize zararı dokunacakları, her yoldan inandırarak elde etmek istiyorum. Herkes de bana bunu öğütlüyor. Örneğin Refi Cevat, sosyalistler" gibi düşünceler yer alıyordu. (belge:180)

1 ve 4 Ekim 1919 günlerinde, İstanbul'daki örgütümüze uzun düşünce ve yorumları kapsayan yanıtlar verdik. Bu yanıtlarda başlıca: "Milletvekillerinin

İstanbul'da toplanmaları büsbütün tehlikeli ve sakıncalıdır" dedik ve açıkladık. Cemal Paşa aracılığı ile hükümete bildirdiğimiz görüşleri özetledik. "Bizim için olan tehlikenin bütün milletvekilleri için de geçerli olduğunu" tanıtlamaya çalıştık. "İlle bizim seyirci durumda kalmamız isteniyorsa gerekçesiyle" bildirilmesini istedik. (belge: 181)

Yalnız Kara Vâsıf Bey'e çekilen telde:

"Ahmet İzzet Paşa Hazretleri, aslında ulusal eylemlerin İstanbul'da kıyımaya yol açacağını sanıyordu. Sözlerinin dikkate alınması her şeyden önce bu inanışlarının değişip değişmediğini bilmemize bağlıdır. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne gelince, onun da kararsız olduğunu bilmez değilsiniz. Abuk Paşa da bu nitelikte ve bu ruhsal durum içindedir. Göz Hekimi Esat Paşa üzerinde kesin bir düşüncem yoktur. Yalnız, kimileri onu son derece dar görüşlü, şan ve üne pek çok düşkün gösteriyorlar. Kısacası, tutumları ve düşünceleri kararlı ve yerinde olmayan ve İstanbul'da düşman baskısı altında düşünen devlet adamları ve başka kişilerin öğütleri üzerinde iyi düşünölmelidir." dedikten ve söz konusu toplantı yeri üzerine akla gelebilecek tehlike ve sakıncaları bir daha saydıktan sonra: "Asıl şaşılacak nokta; bize, adları belli iki üç kişiye güven vermeye gücü yetmeyen hükümetin, öteki milletvekillerini nasıl koruyabileceği işidir.

Bizde yavaş yavaş yer etmeye başlayan düşünce ve inanç, ne yazık ki yabancıların değil, belki onlardan daha çok şimdiki hükümet üyeleri ile başka kimselerden kimilerinin bizi sakıncalı görmekte olmalarıdır." dedik.

Bundan sonraki bölümlerin birinde: "Nispi temsilin kabul edilmesi zorunluğu karşısında Meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir çevrede, Meclisi

Mebusan'ın toplanmaması gereğini olağan saymak gerekir." görüşünü bildirdik.

Bir bölümde de, hükümetin istekli olmadığı sözünden bir şey anlayamadığımızı belirterek: "Amacı, bizi sıkışık zamanlarda yalnız bırakmak mıdır?" sorusundan sonra, onların bir düşüncelerine yanıt olarak da: "Karşıcıların iş başına gelmelerinden korkmak yarar sağlamaz. Bundan dolayı gidiş ve tutum değiştirilemez." dedik. (belge: 182)

Baylar, bu yazışmalardan ve bu yazışmalarda ileri sürülen düşüncelerden kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, bizim İstanbul'daki örgütümüzün başında bulunanlar hükümet üyelerinin, şunun bunun ileri sürdüğü düşünceler karşısında güçsüz kalmışlardı ve artık onların sözcüsü olmaktan başka bir iş yapmıyorlardı.

İşte başka bir şifre tel ki 6 Kasım 1919 günü yazılıyor ve Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın imzasıyla çekiliyordu; ama şifrenin içinde Kara Vâsıf Bey'in düşünceleri ve imzası bulunuyordu. Bu şifrede yine toplantı yerinden söz açılarak, özellikle: "Önce siyasal sakınca var. İkincisi, yönetim bakımından sakıncası var, üçüncüsü de toplanma olanağı yoktur. Zorunluk, duygulara üstün tutulmalıdır... Uygun yanıtınızı tez elden hükümete bildiriniz." sözleriyle baskı yapılıyor ve: "Japon Rıza Bey'le birlikte pek yakında iyi haberlerle sizin yanınıza geleceğim." muştusu veriliyordu. "Sulh ve Selâmeti (Parti adları) büsbütün kazandık demektir. Milli Türk (Parti adları) de bizim. Milli Ahrarı (Parti adları) yıkıyor. Milli Kongre (Parti adları) yola gelecek." cümlesiyle de iyi haberlerin neler, ne gibi boş şeylerle ilgili olduğunu belirtmekte acele ediliyordu. (belge: 183)

Kara Vâsıf Bey'e 7 Kasım 1919'da, tez elden Sivas'a gelmesini yazdım.

Kara Vâsıf Bey, yine de bu sorunla ilgili olarak gönderdiği 19 Kasım 1919 günlü şifresinde, uzun düşünceleriyle desteklediği yargısını ve mantığını şu cümlede özetliyordu:

"Kuvayi Milliye ile düşünce birliğinde olan Meclis, Padişaha karşı düşmanlığını ilan ederse, Anadolu kimin arkasından gider? Kuvayi Milliye'ye mi uysun?..

Meclisi Anadolu'da toplamak düşüncesinden vazgeçmek bir yurt borcudur..." .
(belge: 184)

Komutanlarla Danışma

Baylar, çok önemli olan bu toplantı yeri konusunda, kimseye danışmadan karar vermek ve bu kararı ulusa ve seçilen milletvekillerine uygulamak pek tehlikeli olurdu. Bundan dolayı, çok dikkatle ve duyarlılıkla bütün özel görüşleri ve kamuoyunu incelemek; gerçek eğilimi anlayarak uygulanabilecek kararı almak zorunluğu karşısında bulunuyordum.

Bir yandan, gördüğünüz gibi, İstanbul'un ileri gelenleriyle yazışmalar yaparken bir yandan da, türlü yollarla kamuoyunu yokluyordum. Vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için ordunun görüşünü almak da pek önemli idi. Bu nedenle, daha Ekim ayının 29'unda, On Beşinci, Yirminci, On İkinci ve Üçüncü Kolordu komutanlarını Sivas'ta bir toplantıya çağırdım.

Diyarbakır'daki Kolordu Komutanına, Edirne'deki Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursa'da Yusuf İzzet Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e de "kendilerini, aradaki uzaklık ve özel durumları dolayısıyla çağıramadığımı ve alınacak kararları bildireceğimi" yazdım. (belge: 185, 186)

Baylar, çağrılan komutanlardan Salâhattin Bey, zaten Sivas'ta idi. Kâzım Karabekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paşa Ankara'dan ve Konya'daki Kolordu Komutanının, cephe ile ilgili bazı önemli işleri kendisinin düzene koyması

gerektiğinden, ona vekil olarak Kurmay Başkanı Şemsettin Bey Konya'dan gelip Sivas'ta toplandılar. Heyeti Temsiliye üyesi olan ve üye olmayıp da toplantıya katılmalarından yararlanan kişilerle ve komutanlarla toplanarak 16 Kasım 1919 günü görüşmelere başladık. Görüşme gündemimiz yalnız şu üç madde ile sınırlanacaktı: 1- Meclisi Mebusan'ın toplantı yeri. 2- Toplantıdan sonra Heyeti Temsiliye ve ulusal örgütün alacağı biçim ve çalışma yöntemi. 3- Paris Barış Konferansının bizim için olumlu ya da olumsuz bir karar vermesi durumunda nasıl davranılacağı.

Dört Aykırı Görüş ve Aldığımız Karar

Baylar, bu zamana değin, Cemiyet (Müdafaai Hukuk Cemiyeti) merkez kurullarından yazılı sorularımıza gelen yanıtlar, dört görüşe ayrılıyordu:

1- Birinci görüşe göre, Meclisi Mebusan'ın dışarda toplanması uygun görülüyordu.

2- İkinci görüşe göre İstanbul'da... Bu görüşü ileri sürenlerin başında Erzurum, Trabzon, Balıkesir ve bütün Karesi (Merkezi Balıkesir olan sancak), Saruhan (Merkezi Manisa olan sancak) kurulları bulunuyordu. İstanbul'daki ileri gelen kişilerin hemen hepsinin bu düşüncede olduğunu biliyoruz. Padişah'ın isteği, hükümetin üstelediği de bu idi.

3- Üçüncü görüş, İstanbul yakınlarında... Trakya-Paşaeli'nin düşüncesi bu idi.

4- Bir kısım merkez kurulları da, Salih Paşa'nın kişisel görüşüne dayanarak, hükümet uygun bulursa dışarda toplanmasında bir sakınca görmüyorlardı.

Baylar, İstanbul Hükümetinin ve onun yordakçılarının, kamuoyunu ne denli ayrılığa ve karışıklığa uğratmış oldukları, ulusun gösterdiği bu görüş ayrılığından kolaylıkla anlaşılabilir.

Artık bunun üzerine, direnmenin zararlı sonuç vereceği kanısına varmak da zor değildir.

Şimdi 16 Kasım 1919'dan 29 Kasım 1919 gününe değin, günlerce süren görüşme ve tartışmalardan çıkan sonuçlarla varılan kararların tutanaklarını, olduğu gibi yüksek bilginize sunuyorum:

1- Meclisi Milli'nin İstanbul'da toplanmasında sakıncalar ve tehlikeler olduğu halde, toplantının İstanbul dışında yapılmasını hükümet uygun bulmadığı için ve ülkeyi sarsıntıya uğratmaktan çekinerek, İstanbul'da toplanma zorunluğu kabul edildi. Ancak, aşağıdaki önlemlerin alınması gerektiği kararlaştırıldı:

a. Bütün milletvekillerini durum üzerinde aydınlatarak teker teker düşüncelerini sormak.

b. Milletvekillerinin, İstanbul'a gitmeden önce Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir ve Edirne gibi yerlerde kısım kısım toplanarak, Meclisi Milli İstanbul'da toplanacağına göre, gerek İstanbul'da ve gerek dışarda alınması gerekli güvenlik önlemlerini ve programımızın esasını savunacak güçlü bir grubun kurulması çarelerini düşünüp görüşmeleri.

c. Cemiyetin örgütlerini çabucak yaymak ve güçlendirmek için kolordu komutanlarının, bölge komutanları ve askerlik şubesi başkanları aracılığı ile çabuk ve eylemli yardımda bulunmaları.

d. Sivil örgütlerin başında bulunan bütün yüksek görevlilerden -ne olur ne olmaz diye- ulusal örgüte bağlı kalacaklarına söz almak ve kendilerinin, ellerinde bulunan bütün araçlarla Cemiyetin örgütlerini kurmaya ivedilikle girişmelerini istemek.

2- Meclisi Milli İstanbul'da toplandıktan sonra milletvekillerinin tam güvenlik ve serbestlik içinde yasama görevlerini yapmakta olduklarını doğrulayacakları

güne değin Heyeti Temsiliye, şimdiye dek olduğu gibi, dışarda kalarak ulusal ödevini yapacaktır. Ancak, bütün sancaklardan birer, illerle bağımsız sancaklardan ikiye olmak üzere milletvekilleri arasından seçilecek kişiler, tüzüğün sekizinci maddesi gereğince Heyeti Temsiliye üyesi olarak Eskişehir yakınında toplanacaklar; burada durumun açıklanması ve Meclisi Mebusan'daki yöntemimizin belirtilmesi ile ilgili görüşmeler yapılacaktır. Bunun için, Heyeti Temsiliye de oraya gidecektir. Bu toplantıdan sonra Heyeti Temsiliye'nin üye sayısı uygun şekilde artırılacak, öteki milletvekilleri İstanbul'a Meclisi Milli'ye gideceklerdir. Heyeti Temsiliye'nin görevde bulunduğu sürece, ulusal örgütlerin kuruluşu ve çalışma yöntemi, tüzükteki gibi olacaktır.

Meclisi Mebusan tam güvenlik içinde bulunduğunu doğruladığı zaman, Heyeti Temsiliye, tüzükteki yetkisine dayanarak Genel Kongreyi toplantıya çağırıp, on birinci madde gereğince, Cemiyetin ileride alacağı durumun belirtilmesini Kongrenin kararına bırakacaktır. Kongrenin nerde ve nasıl toplanacağı o zamanki duruma bağlı olacaktır. Kongrenin toplantıya çağırıldığı zaman ile toplanması arasında geçecek süre içinde Heyeti Temsiliye, İstanbul Hükümeti ve Meclisi Mebusan Başkanlığı ile kesin zorunluk görmedikçe resmi ilişkide bulunmayacaktır.

3- Paris Barış Konferansı, bizim için olumsuz bir karar verir ve Hükümet ile Meclisi Milli'ce bu karar kabul edilirse, en uygun yolla ve çabuk olarak ulusal iradeye başvurulacak ve tüzükte açıklanmış olan esasların gerçekleştirilmesine çalışılacaktır.

Mustafa Kemal

Rüstem Mazhar Müfit Ali Fuat Hüsrev

Hüseyin Rauf Kazım Karabekir Hakkı Behiç

Hüseyin Selahattin Vasıf İbrahim Süreyya

Bekir Sami Ömer Mümtaz

12'nci Kolordu Kurmay Başkanı

Şemsettin

Milletvekillere Verilen Yönerge

Baylar, bu kararlar gereğince milletvekillerini aydınlatmak için verdiğimiz bilgi ve yönergeyi, olduğu gibi bilginize sunacağım.

Seçilen milletvekillerine ulaştırılan bilgiler ve yönerge şudur:

Madde 1- İstanbul'un İtilâf Devletlerinin ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin elinde ve deniz kuvvetlerince kuşatılmış olduğunu; güvenlik kuvvetlerinin de yabancılar buyruğu altında ve onlarla karma olarak bulunduğunu biliyorsunuz. Bundan başka, Rumların kendi aralarından İstanbul milletvekili adıyla kırk kişi seçtikleri ve Atina'dan gelmiş Yunanlı başkan ve komutanların yönetimi altında gizli polis ve ayaklanma örgütü kurarak sırası gelince devletimize karşı başkaldıracakları anlaşılmıştır. Hükümetin İstanbul'da, ne yazık ki, bağlı olduğunu açıkça söylemek zorunluğu vardır. Bu nedenlerden dolayı, Meclisi Milli'nin toplantı yeri üzerinde tartışmak gibi bir sorun ortaya çıkmış bulunuyor. Meclisi Milli İstanbul'da toplanırsa, milletvekillerinin yapacakları yurt ödevi göz önüne getirilince, tehlikelerle karşılaşmalarından doğrusu korkulur. Gerçekten, İtilâf Devletlerinin Ateşkes Antlaşması hükümlerini bozarak ve barışın yapılmasını beklemeksizin yurdumuzun önemli yerlerini işgal etmek ve Hristiyan azınlıkların haklarımızı çiğnemelerine fırsat vermek gibi haksız işlerini kötüleyerek ve kabul etmeyerek ülke bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızın korunmasını kesinlikle isteyip savunacak olan Meclisin dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması ya da sürgün edilmesi umulmaz bir iş değildir. Kars'ta toplanan

Ulusal İslam Şûrasına İngilizlerin yaptıkları gibi. Seçimlere katılmamış olan Hristiyan azınlıkların ve onların yolunda giden İngiliz Muhipler ve Nigehban cemiyetlerinin, bu konuda düşmanların isteklerini yerine getirmek üzere her türlü kötülüğe girişebilecekleri de düşünülebilir. Bundan dolayı, Meclisi Milli'nin İstanbul'da toplanmasının, Meclisten beklenen gerçek ve tarihsel ödevin yapılmasına engel olacağını ve Meclisi Milli devletin ve ulusun bağımsızlık bayrağı olduğundan, onun vurulması ile bağımsızlığımızın da zedeleneceğini açıklamaya gereklik yoktur. Hükümet adına Amasya'da Heyeti Temsiliye ile görüşmelerde bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri de bu gerçekleri göz önünde tutarak Meclisi Milli'nin İstanbul'un dışında güvenli bir yerde toplanması gerektiği kanısına vicdanı ve aklı ile varmış ve bu işi uygun gördüğünü ilgili belgeyi imzalayarak belirtmiştir. Meclisi Milli'nin, düşman etkisinden uzak ve tam güvenli olan bir yerde toplanması, İstanbul'da toplanmasına göre düşünülen bütün sakıncaları ortadan kaldıracak gibi, Halifelik ve Padişahlık makamının tehlikede bulunduğunu dünya kamuoyuna ve özellikle İslam dünyasına eylemli olarak duyurmuş olacak ve ulusal varlığımızın ve bağımsızlığımızın dokuncasına verilecek olan bir karar karşısında ulus ve yurt ödevini yapabilecek bir durumda bulunacaktır. İtilâf devletlerine karşı da Meclisin ulus kaderi üzerinde tam egemen bulunduğu daha açık olarak belirtilebilecektir. Meclisin İstanbul dışında toplanmasında akla gelebilecek sakıncalar şunlardır:

Kötücüler, "İstanbul'dan vazgeçildi" diye dokuncalı bir propagandaya fırsat bulacaklardır. Hükümetin, İstanbul'da olduğu gibi, Meclisle ilişki ve bağlantısı kolay olmayacaktır. Meclisin açılış töreni de, Padişah Hazretleri'nin yolculuk sıkıntısı çekmemesi için, ancak vekil edecekleri bir kişi aracılığı ile yapılabilecektir. İşte bu sakıncalara dayanan şimdiki hükümet, Meclisi Milli'nin dışarda toplanmasına olur dememiştir. Bu razı olmayış yüzünden söz konusu sakıncalara aşağıdakiler de eklenmiş bulunmaktadır:

Meclisi Milli'nin yasaya uygun olarak toplanması, Meclis ve Ayanın da özdeş zamanda özdeş yerde bulunmasına bağlıdır. Oysa, hükümetin dışarda uygun görülecek bir yerde toplantı yapılmasını kabul etmeyişi yüzünden, Ayan ve hükümet, dışardaki toplantıya gelmeyecekler ve Padişah Hazretleri'ne Meclisi yöntemine göre açtırmayacaklardır.

Buna göre, Meclisi Milli'nin dışarda toplanmasına yasal olanak kalmayıp, bildirilen sakıncalar bulunsa da yine İstanbul'da toplanması zorunlu oluyor. Sayın milletvekilleri İstanbul'a gitmekten çekinip dışarıda kendiliklerinden toplanırlarsa yapılacak bu toplantı, elbette Meclisi Milli'nin bilinen yasama niteliği biçiminde olamaz. Belki, ulusun varlığını, isteklerini, bağımsızlığını temsil edebilecek ve alinyazısı üzerine verilen hükümleri eleştirip, ulusa dayanarak kabul etmeyebilecek ulusal bir toplantı niteliğinde olabilir. Böyle olunca, Meclisi Milli de elbette İstanbul'da toplanmamak zorunda kalır. Bu yolda bir davranışın, hükümetin karşı çıkmasına ve zorlayıcı önlemler almasına ve sonunda ulusla İstanbul Hükümeti arasında ilişkinin kesilmesine yol açacağı da düşünülebilir. Milletvekillerinin bir kısmının İstanbul'a gitmesi ise, bu yoldaki sakıncaları artırabilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti yukarıda bildirilen bütün konuları gözden geçirip tartıştıktan sonra, Meclisi Milli'nin İstanbul'da toplanması zorunluğuna karşı, durumu bütün milletvekillerine bildirerek her birinin düşünce ve görüşlerini almayı ödev saymıştır. Bundan başka, İstanbul'da Meclisi Milliye'ye katılmadan önce sayın milletvekillerinin, toplanma kolaylığı göz önüne alınarak, uygun yerlerde toplanıp aşağıdaki konuları görüşüp alınacak sonuçları birleştirmek üzere, Heyeti Temsiliye'ye bildirmeleri gerekli görülmüştür. Görüşülecek konular şunlardır:

a- İstanbul'da toplanma zorunluğuna karşı, İstanbul'da ve dışarda bütün yurtta alınması gereken önlem ve düzenlemeler.

b- Meclisi Mebusan'da yurdun bütünlüğünü, devletin ve ulusun bağımsızlığını kurtarmaktan başka bir şey olmayan amacı korumak ve savunmak için birlik içinde ve dayanışmalı bir grup meydana getirme yollarının düşünülmesi.

Milletvekillerinin, bildirilen konuları görüşmek için toplanmaları uygun görülen yerler şunlardır: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2- Birinci madde, olduğu gibi, bölgenizde bulunan milletvekillerine bildirilerek, önce kişisel görüşlerinin olabildiğince çabuk alınıp hiç vakit geçirilmeden Heyeti Temsiliye'ye ulaştırılması ve bölgenizdeki merkez kurullarına da verilerek bu konuda çalışmalarının sağlanması; sonra, bölgenizdeki milletvekillerinin birinci maddede belirtilen yerlerde toplanmalarının kolaylaştırılıp sağlanması ve görüşme sonuçlarının Heyeti Temsiliye'ye ulaştırılması için gereken önlemlerin alınması rica olunur.

Bölgeniz içindeki yerlerin milletvekillerinden olup şimdi İstanbul'da bulunanların, İstanbul'a yakın toplantı yerlerinden birine, seçim bölgelerince çağırılması gereklidir.

Ekim 1919'da Önemli İç Olaylar

Baylar, 1919 yılı Ekim ayı ile ilgili olup değinmek istediğim bazı olayları da birkaç sözcükle özetlememe izin vermenizi rica ederim.

İzmir ili içinde, işgal altındaki yerlerde bulunan Müslüman halk zulüm görüyor ve öldürülüyordu. Bunun için, İtilâf Devletlerinin temsilcileri katında etkili girişimlerde bulunmasını hükümetten rica ettik. Yunanlılar zulümlerini ve yolsuzluklarını sürdürürlerse, misilleme yapmak zorunda kalacağımızı da bildirdik. İzmir'de geçen acıklı olaylar üzerine İstanbul'da bir gösteri toplantısı yapılmak istenmişti. Buna engel olunduğunu haber alınca Cemal Paşa'nın dikkatini çektik.

Anzavur, Bandırma dolaylarında haince ve canavarca işlere başlamıştı. (belge: 187) Onların dokuncalarını giderme önlemlerini ve Karabiga, Bandırma yörelerine çıkan Nigehban Cemiyetinden subaylara karşı yapılacak işlemi Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya ve başka ilgililere yazdık. Otuz kadar Nigehbancı subayın da, yabancı işgaline yol açmak için, Hristiyanlara karşı saldırıda bulunmak üzere Trabzon ve Samsun'a çıkacaklarını haber aldık. Hemen On Beşinci Kolordu Komutanının ve Canik Mutasarrıfının dikkatlerini çektik.

Bildiğiniz gibi Maraş, Urfa, Antep'te, başlangıçta İngiliz birlikleri vardı. Bu birlikleri Fransız askerleri değiştirdi. Bu nedenle yeniden Fransız işgalini önlemeye çalıştık. Sonra da ilkin siyasal girişimlerde bulunduk; daha sonra eylemli girişimlerde bulunduk.

Bozkır'da yeniden önemlice bir ayaklanma oldu. Onun bastırılması için çeşitli önlemler aldık.

Maraş ve Antep'e Kılıç Ali Bey'i, Çukurova bölgesine de Topçu Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek sağlam örgütler kurmaya ve girişimlerde bulunmaya başladık.

Baylar, bu arada aklıma gelen bir noktayı da bildirmiş bulunayım: Sivas Kongresinden sonra, kongrelerin tüzük ve bildirilerinden başka, Heyeti Temsiliye, sorumluluğu üzerine alarak, Sivas Kongresi Tüzüğüne ek olmak üzere "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Kuruluş Tüzüğüne Ektir: I" başlıklı, "yalnız ilgililere özel ve gizlidir" işaretli, ulusal silahlı örgütler için gizli bir yönerge düzenledi. Düşmanla çatışılan yerlerde bu yönergeye göre silahlı birlikler kuruldu. (belge: 188)

Ali Rıza Paşa Hükümeti Görüşünde Direniyor

Baylar, 2 Kasım'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan aldığım bir şifre telde: "Aslında az olmayan dedikodulara biri daha eklendi. Ziya Paşa'nın Ankara'ya kadar gitmemesi desteklediğiniz hükümetin gücünü kırmaktan başka bir anlam taşıyamaz. Bu konuda hükümet, görüşünde direniyor." denilmekte ve bunun yanıtının ivedilikle beklenilmekte olduğu bildirilmekte idi. Ziya Paşa'nın gönderilmemesi ile ilgili ricamızı, hükümet iyi karşılamamıştı. Ziya Paşa'yı görevlendirmiş ve yollamıştı. Ziya Paşa Eskişehir'e kadar gelmiş ve oradan izin alarak geri dönmüştü.

Cemal Paşa, gene o telinde: "Bozkır olayından dolayı basına verilen bildirinin yazılış biçimini hükümet aramızdaki uzlaşmaya aykırı görmektedir." diyordu. Oysa, böyle bir bildirimiz yoktu.

Cemal Paşa'nın bu teline şu yanıtı verdik:

Şifre İvedidir,

Sivas, 3.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Y: 2.11.1919 gün, 501 sayılı şifre: 1- Hükümetle ulusal örgüt arasında içten gelen bir uzlaşma olmasını ve gerçek bir birlik kurulmasını kabul ettik. Sizin aracılığınızla pek önemli bir ricamız vardı. O da, amacı yasal olan ulusal örgütün çözülüp dağılmasını önlemek için bütün yüksek görevlilerin bu görüşe göre seçilmesi, bize karşı olanların değiştirilmesi idi. Bunlarla ilgili birçok ricalarımıza yanıt alamadık. Trabzon ve Diyarbakır Valileri ile Antalya Mutasarrıfı için ne yapıldığını daha bilmiyoruz. Tersine, Dahiliye Nazırlığı, Konya'nın durumunu incelemeksizin oraya Muhipler Cemiyeti üyelerinden çok yetersiz ve güçsüz olan Suphi Bey'i vali olarak gönderdi. Dahiliye Nazırının bu işlerde bizimle hiçbir

görüşme ve ilişkiyi kabul etmediği; sanki ulusal örgüte karşı imiş gibi davrandığı sanısı uyanıyor. Bu düşüncemizde yanılıyorsak uyarılmamızı ve aydınlatılmamızı rica ederiz. Ankara Valisi Ziya Paşa'nın kendi isteğiyle izin aldığını bildirmiştım. Elbette, yine kendisi, resmi olarak Ankara Valisi sayılmaktadır. Ama bildirdiğim noktadaki kuşku ve sanı ortadan kaldırılınca dek adı geçen valinin izinden yararlanmayı sürdürmesi en iyi yol olarak kabul edilmelidir. Polis Müdürlüğünün, bugün de Nurettin Bey gibi bir kişi elinde bulunması, sizin de bu pek önemli noktaya karşı ilgisiz davranmakta olduğunuz kanısını vermektedir. Oysa, bu hoşgörünün sonucu hem hükümete hem de ulusal örgüte dokuncalı olacaktır. Heyeti Temsiliye'mizin ulusal örgüt ve birliği bozacak en ufak bir davranışa karşı hoşgörülü davranmayacağını elbette başlıyorsunuz. 2- Bozkır olayı üzerine, Heyeti Temsiliye'ce basına bir bildiri verilmemiştir. Bunda bir yanlışlık olacaktır. Ola ki, bu bildiri dediğiniz şey, İradei Milliye gazetesinin aldığı bir haberdır. Heyeti Temsiliye'nin, bir gazeteyi sansüre yetkisi olmadığı sizce de bilinir. Bununla birlikte, gazetenin dikkati çekilmek üzere, bu haberde, hükümetle aramızdaki uzlaşmaya aykırı görülen noktaların açıklanmasını çok rica ederiz.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Heyeti Temsiliye'nin delegesi ve ulusal eylemlerin bir savunucusu olduğunu ileri süren Cemal Paşa'nın telimize verdiği yanıt şudur:

Harbiye, 4/5.11.1919

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Resmi bildiride yazıldığı gibi şimdiki hükümet, böyle bir zamanda yalnız yurda ve ülkeye hizmet etmek amacıyla pek

büyük bir sorumluluk yüklenmiş ve bu görevini yapmak için tam bir tarafsızlık ve gönül aklığıyla iş görmekte olduğundan, aşağıdaki noktaların tezlikle açıklanması gerekti:

Birincisi: Milletvekilleri seçimine Müslüman olmayan halk katılmadığı gibi, çeşitli partiler de şimdi bile çekingen durumdadır. Sözü geçen partiler, ülkede iki hükümet olduğunu ve seçimlerin tarafsız olarak yapılmadığını ileri sürmekte, Müslüman olmayan halkın da sonradan bu gerekçe ile seçime katılmadığını ileri süreceği akla pek yatkın gelmektedir. Seçimlerin iyi ve doğru yapılmadığı konusunda sızlanmalar ve söylentiler sürüp gitmekte, yabancı basına ve yabancı çevrelere değin yansımaktadır. Meclisi Mebusan, ulusun çeşitli kesimlerini temsil etmez ve özellikle Kuvayi Milliye'nin etkisi altında kurulursa, bunun dünyaca nasıl yorumlanacağını açıklamak gerekmez. Onun için, milletvekilleri seçiminde baskıya meydan verilmemelidir.

İkincisi: Bir kez daha açıklanması gerekmeyen nedenlerden ötürü, Meclisi Mebusan'ın başkentten başka bir yerde toplanması, içte ve dışta çeşitli sakıncalar ve dokuncalar doğuracaktır. Bunun için, Meclisin İstanbul'da toplanması, yurdun yaşamsal yararları gereğindendir.

Üçüncüsü: Taşrada (İstanbul dışındaki yerlerde), ulusal örgüt adına birtakım kimselerin hükümet işlerine karışmakta oldukları, sık sık verilen bilgi ve haberlerden anlaşılmaktadır. Bu gibi karışmaların tez elden önlenmesi çok gereklidir.

Şimdiki hükümet şu üç dilek üzerinde direniyor... İşlerin başka türlü yürütülmesi olanak dışındadır.

Harbiye Nazırı

Cemal

Cemal Paşa'nın bu bildirimine -Başyaver Salih Bey açacaktır- notuyla verdiğimiz yanıtı olduğu gibi bilginize sunmak isterim:

Şifre

Sivas, 5.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Y: 4/5.11.1919 1- Müslüman olmayan halk ile, bu yurt ve bu ulus için Müslüman olmayan halktan daha dokuncalı bazı siyasal partilerin seçimlere katılmamalarını, onların bile bile yaydıkları nedenlere bağlamak elbette doğru olamaz. Hristiyan halkın, daha ulusal örgütün adı bile yokken, seçimlere katılmayacağını ilan eyledikleri, bilinen bir şey değil midir? Yaygara koparan siyasal partilere gelince, bunlar yalan söylüyorlar. Çünkü, her yerde seçimlere katılmışlardır. Ancak, beşer onar üyesi bulunan bu partilerin, ulus gözünde değerleri olmadığından ve ulus bu kez İstanbul'daki politikacılardan değil, kendi bağrındaki öz yurttaşlar arasından milletvekillerini seçmekte olduğundan, bunlar, kendilerinin başarı elde edemeyeceklerini anlayarak telaş ediyorlar. Buna karşı bizim elimizden ne gelebilir? Böyle bir gerçek karşısında hükümetin kararsız bulunuşu şaşılacak şeydir. Sözü edilen baskı nerede yapılmıştır? Bunu kim yapmış, nasıl yapmıştır? Açıklamak iyiliğinde bulunulmalıdır ki, Heyeti Temsiliye görevini yerine getirebilsin. Boş savlara önem vererek telaşa düşmek doğru değildir. 2- Toplantı yeri üzerindeki görüşte hükümetin direnmesinin yerinde olup olmadığını, zaman ve olaylar kanıtlayacaktır. Bu konudaki son düşüncelerimizin, merkezlerden alınacak karşılıklar üzerine bilginize sunulacağını bildirmiştik. 3- Ulusal örgüt adına hükümet işlerine nerede ve kim karışmışsa hemen bildirilmelidir ki, gereken işlem yapılabilir. Ancak, Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri'nin kuşku uyandırabilecek biçimdeki işlemlerine yüksek dikkatlerinizi çekmeyi gerekli görürüz efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Dahiliye Nazırının Yurda Gönderdiği Öğütçü Kurallar

Dahiliye Nazırı, yurt içine birtakım kurullar yollamaya kalkıştı. Bunlardan biri de, Harbiye Nazırlığı eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa adında bir kişinin başkanlığında, Yargıtay üyelerinden İlhami ve Fetva Emini Hasan efendilerden meydana gelmişti.

Heyeti Temsiliye'mizin delegesi olan Cemal Paşa bize bunu bildirmemişti. 5 Kasım 1919 günlü bir şifre ile kendisinden bu kurulun niçin gönderildiğini sorduk ve: "Özellikle Fetva Emini ile Kâmil Paşa Hükümeti zamanında polis müdürü olan kişilerin böyle bir kurulda neden bulunduklarının" anlaşılamadığını bildirdik. (belge: 189)

Baylar, Fuat Paşa'nın Ankara'da kolordusunun başında bulunmasını gerektiren nedenler ortaya çıkmaya başladı. Bu nedenlerin önemlisi, yurt içinde halkın zehirlenmeye başlanması idi. İç ve dış düşmanlarla işbirliği yapanlar, Ali Rıza Paşa Hükümeti zamanında, Ferit Paşa zamanındakinden daha çok başarı sağlamaya başlamıştı.

Refet Paşa Salihli ve Aydın Çevrelerine Komutan Olarak Gönderiliyor

Balıkesir dolaylarında Kâzım Paşa, cephe kurmaya ve duruma egemen olmaya çalışıyordu. Salihli ve Aydın cephelerindeki yönetimin, askerlik yöntemlerine uydurulması gerekiyordu. Buraya az çok tanınmış bir askerin gitmesi gerekti. Elimizde bu işte yararlanabileceğimiz, Konya'da bulunan Refet Paşa vardı. Konya'daki Kolordunun başına Fahrettin Bey (Müfettiş Fahrettin Paşa Hazretleri) geçmiş bulunuyordu. Bundan dolayı Refet Paşa'ya, Aydın Kuvayı

Milliye Komutanlığını üzerine almak için cepheye gitmesini, Ali Fuat Paşa'ya da Ankara'ya dönmesini yazmıştık.

Refet Paşa'nın Nazilli'ye vardığı anlaşıldıktan sonra da Genelkurmay Başkanlığına gelmiş olan Cevat Paşa'dan, geçen savaşta denemeden geçmiş genç kurmaylardan seçilecek dört beş subayın Nazilli'ye, Refet Paşa'nın yanına gönderilmesini rica ettim. Bunu Refet Paşa'ya da bildirdim.

Refet Paşa Demirci Efe'nin Buyruğuna Giriyor

Baylar, Nazilli'ye giden Refet Paşa, Demirci Mehmet Efe'den komutayı almayı gerekli ve yararlı görmemiş. Kim bilir, belki de komuta kendisine verilmemiş. Demirci Efe'nin yanında, kurmay gibi çalışmayı daha yararlı görmüş ve bunu yeğlemiş. Refet Paşa bunu bize bildirdi. Oranın koşullarını yakından görmüş olan bir kişinin kararını bozmak, çoğu zaman güçtür. Çünkü, ya gerçekten Refet Paşa'nın gördüğü ve yeğlediği gibi, Efenin komutasını sürdürmek ve ona yardımcı olmak yararlı idi; ya da Refet Paşa, o cephenin komutanlığını bilinmeyen bir nedenden ötürü ele alamıyordu. Her iki olasılığa göre de olsa ille komutayı al, diye buyruk vermek yararsız olurdu.

Asıl tuhaflık bundan sonra görüldü. Bir süre sonra Refet Paşa Nazilli'den kayboldu. Birkaç gün sonra, Balıkesir'de olduğunu, birtakım yabancı subaylarla ilişki kurayım mı diye bizden sorması üzerine anladık.

22 Aralık 1919 günü verdiğimiz yanıtta: "Ulusal örgütten olanların özellikle Heyeti Temsiliye üyesi olarak tanındığı için kendisinin, hiçbir türlü ilişki kurmasını istemediğimizi" bildirdik. Refet Paşa bir daha kayboldu. En sonunda bir gün Bursa'dan Refet imzalı kısa bir tel aldık: "İstanbul üzerinden Bursa'ya geldim."

Bu telin anlamını bir türlü kavrayamıyordum. Refet Paşa'nın İstanbul'la ne ilişkisi vardı? Bir de Nazilli-Balıkesir-Bursa yolu İstanbul'dan mı geçer? Bu bilmeceyi bir türlü çözemedim. Sonunda iş anlaşıldı.

Refet Paşa, Nazilli'den ayrıldıktan ve Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya uğradıktan sonra Bandırma'ya inmiş, oradan da bir Fransız torpidosuyla İstanbul'a gitmiş. Orada bazı arkadaşlarıyla görüşmüş; sonra da Bursa'ya dönmüş. Baylar, bu bilmeceyi şimdi bile çözemiyorum. Bunun için beni bağışlayacağınızı umarım.

Refet Bey'in, bir İngiliz gemisiyle Samsun'a gelen Salâhattin Bey'le değiştirildiğini ve kendisinin o gemi ile İstanbul'a dönmesinin istendiğini; bunun üzerine gitmeyip görevinden çekildiğini; ve İstanbul Hükümetinin benimle birlikte onun da yakalanmasını ve İstanbul'a gönderilmemizi genelge ile buyurduğunu biliyorsunuz. Bu kadar çok bilinenle bir bilinmeyişi çözmemek, cebir bilenlerce pek bağışlanmazsa da, benim bu noktada güçsüz kaldığımı açıkça söylemek isterim. Ferit Paşa Hükümetinin yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti geçmiş idiyse de, yeni hükümetin haber alma ve yürütme araçlarının gene öncekiler olduğunu biliyoruz.

Baylar, Refet Paşa'nın bu hafif davranışı, Aydın ve Salihli cephelerinde düzenli ordunun kurulmasına değin, güvenilir bir komuta düzeni sağlanamamasına yol açtı.

Dahiliye Nazırının Kuşku Uyandıran Davranışları

Baylar, bu garip hikayeden sonra, olayları yine bıraktığımız noktadan izlemeye başlayalım:

Cemal Paşa, bizim 5 Kasım 1919 günlü şifremizin bir noktasını anlayamamış. Babiâli merkezinden çektiği kısa bir şifre ile şu yolda bizden açıklama istiyordu: "Dahiliye Nazırının kuşku uyandırabilecek eylemlerine dikkatinizi çekmeyi

gerekli görürüz, sözleriyle ne demek istendiği anlaşılamadı, Bu noktanın tez elden açıkça bildirilmesi." (belge: 190)

Bu kısa soruya verdiğimiz yanıt biraz uzundur. Sıkılmazsanız, olduğu gibi sunayım:

Şifre

Sivas,12.11.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Y: 8.11.1919 gün ve 8084 sayı: Dahiliye Nazırı Paşa Hazretleri'nin kuşku uyandıran işlerinden ve davranışlarından akla gelenler aşağıda bilginize sunulur: 1- Ankara gibi bazı illerdeki yüksek sivil görevlileri telgraf başına çağırarak, ulusal ayaklanma sırasında Ferit Paşa Hükümetine karşı davranışta bulunanların durumlarını, hükümeti neden suçladıklarını; bu işin yasalara ne denli uygun olduğunu gözdağı verici bir biçimde soruşturmak. 2- Uzun süre hasta yattıktan sonra tifodan ölen Tokat Mutasarrıfının ölümünün, nedeni bilinmeyen bir olay sayılarak Sivas Valiliğinden şifre sorulması. 3- Adliye Nazırı ile birlikte, Balıkesir cephesinden gelen ulusal kurul ile gizli buluşmaları sırasında Adliye Nazırının, ulusal eylemi yönetenlere karşı bir işlem yapıp yapılmayacağını, kendisinin yanında söz konusu edebilmesi. 4- Dahiliye Nazırlığını üzerine aldığı zaman, ilk yurtseverce iş olarak, vatan hainliği açıkça tanıtlanmış olan eski Dahiliye Nazırı Âdil Bey' in düşünce ve iş ortağı Dahiliye Müsteşarı Keşfi Bey'i kovması gerekirken, onu bugün bile görevinde tutması ve onun aracılığı ile kamu görevlilerinin yerlerini değiştirmesi.

Doğaldır ki, bu müsteşar aracılığı ile atanacak görevliler, pek haklı olarak ulusal güveni kazanamazlar. Örneğin, ulusal eylemin başından sonuna değin karşıcıl bir durum alan ve sonunda halkın işten el çektirdiği fakat hasta olması

dolayısıyla o zaman tutuklanmamış ve sürülmemiş olan eski Kayseri Mutasarrıfı Ali Ulvi Bey, yönetici niteliklerinden büsbütün yoksun ve yetersiz takımından olduğu halde, Burdur'a atanmıştır.

Gene yetersizliğinden ve Canik sancağı için uygun görülmediğinden, kendinin de istemesi üzerine epey zaman önce İstanbul'a gönderilen Ethem Bey de, Menteşe'ye atanmıştır. Aydın mutasarrıflığına eski Niğde Mutasarrıfı olup Sivas'a getirilen Cavit Bey atanmıştır. Bütün bunlara karşın, eski Konya Valisi vatan haini Cemal Bey'in adamı olan Antalya Mutasarrıfı, birçok başvurularımıza ve halkın sızlanmalarına karşın şimdi gene yerinde oturuyor. 5- Özlük işleri Müdürlüğü gibi en önemli görev, bir Ermeni elinde bulunduruluyor. 6- Basın Müdürlüğünde ve Ajansın durumunda bir değişiklik görülmemektedir. 7- Ülkenin geleceğini güven altına alacak tek kuvvetin ulusal birlik olduğu ve bu birliği de ulusal örgütlerin sürdüreceği bilinmektedir. Bu birlik ve örgütün, yurdu bölünmekten kurtarmak, devletin ve ulusun bağımsızlığını sağlamaktan başka bir şey olmayan kutsal amacını bozmaya çalışanlar da, İstanbul'daki karıştırıcı takımıdır. Bunların kötülüklerini önlemek, ancak güçlü ve sağlam bir sıkı düzene bağlıdır. Bunun da başlıca yolu; polis müdürünü, namuslu, ulussever, yeterli, girişken kişiler arasından seçmek ve atamaktır. Oysa, sizler de bilirsiniz ki bugünkü Polis Genel Müdürü, vatan haini olan düşük hükümetin ve adamlarının biricik sözcüsüdür. Sait Molla'nın Bay Fru'ya yazmış olduğu mektuplardan anlaşıldığına göre de, bu adam, karşıl kimselere, yani ulus düşmanlarına şimdi bir barınak ve sığınak oluyor. Amasya'da Salih Paşa Hazretleri de bunu doğrulamışlardı. Oysa Dahiliye Nazırı, yurdun ve ulusun kaderini böyle bir kişinin elinde bırakmakta bir sakınca görmüyor, belki yarar görüyor demektir. Jandarma Komutanı Kemal Paşa'nın ise, gerek ulusal amaçlar ve gerekse sizler için dokuncalı bir kişi olduğu kuşku götürmezken şimdi gene yerinde durması da, Dahiliye Nazırlığının iyi niyetine mi verilmelidir?

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Hükümeti Ulusal Örgütü Düşman Örgütle Bizi de Ali Kemal ve Sait Molla ile Bir Tutuyor

Baylar, Harbiye Nazırının 9 Kasım 1919 günlü bir tel yazısı vardı; onun içindekiler de ilgi çekicidir. Bu telyazısında Cemal Paşa, hükümetin düşüncesini şu noktalar üzerinde topluyordu:

- 1- Seçimlerin iyi ve doğru yapılması;
- 2- Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanması;
- 3- Ulusal örgütler adına hükümet işlerine karışılmaması için hükümetin size öteden beri yaptığı bildirimler kesindir.
- 4- Birçok telyazılarınızda ileri sürülen isteklerin de bu özellikte -yani işe karışma niteliğinde- olduğu apaçıktır.
- 5- Hükümet, bildirisinde saptayıp yaydığı tarafsızlıktan ayrılmayacaktır. Bu bakımdan, ulusal örgütlere karşıt görüşte olanlara baskı yapmak ve onları cezalandırmak yoluna gidemez.

Telin sonunda şöylece gözdağı da veriliyordu: "Şimdiki durum, biraz daha sürecek olursa hükümetin çekileceği kesindir." (belge: 191)

Sayın baylar, bu maddelerden çıkan anlam, aslında bütün gerçekleri ortaya koymuş bulunuyordu. Hükümet, ulusal örgütlere karşıt görüşte olanların yurda ve ulusa düşman olduklarını kabul etmiyordu, Ulusal örgütler ile düşmanların haince örgütlerini, Ali Kemal ve Sait Molla ile bizi, eşit tutuyordu. Adapazarı, Karacabey, Bozkır, Anzavur olaylarını suç saymıyordu.

Cemal Paşa'ya verdiğimiz yanıtta bu noktaları açıkladıktan sonra, hükümetin duygu ve eğilimini açık söyletmek amacıyla şu cümleyi de ekledik: "Sözlerinizden anladığımıza göre, yüksek hükümet, ulusal örgütün varlığını belki gereksiz görüyor. Gerçekten durum böyle ise, yani ulusal örgüte dayanmaksızın yurdu kurtaracak kuvvetiniz varsa, ona göre gereği yapılmak üzere, açıkça bildirilmesini, her türlü yanlış anlamaların ortadan kalkması için çok rica ederiz." (belge: 192)

Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa Boyuna Ulusal Birliği Bozmaya, Delegemiz Harbiye Nazırı Cemal Paşa'da Hükümetin Yürütümünü Savunmaya Çalışıyor

Baylar, Cemal Paşa'nın özel olarak Sivas'a gönderdiği ve kendi eliyle yazdığı 10 Kasım 1919 günlü bir mektubunu da, ancak 18 gün sonra -yani 28 Kasım 1919 günü- almıştım. Cemal Paşa bu mektubunda, yapılan yazışmaların ilgili olduğu sorunları birer birer özetliyor ve her biri üzerinde açıklamalarda bulunuyordu.

Özellikle, Millet Meclisi'nin İstanbul'dan başka bir yerde toplanması işinden söz ederken: "Bu işe Padişahın olur demeyeceği kesin olarak anlaşılmıştır. İstanbul'daki düşman kuvvetlerinin Millet Meclisi'ne saldırımlarının belki Osmanlı Devleti için yararlı sonuçlar doğurabileceğini, Amerikalılar sezdirdiler, üstelik açıkladılar da; ve böyle bir saldırının olasılığına inanmadılar." diyordu.

Cemal Paşa: "Kuvayi Milliye ruhu taşımayan görevlilerin kodamanları, arkalarını işgal ordularına dayamış gibidirler" yollu, sanki bilinmeyen bir bilgi de verdikten ve bu bilgiyi: "Eski hükümet üyelerinin çoğu böyledir" cümlesiyle tamamladıktan sonra: "Örneğin Polis Müdürünün değiştirilmesinde bu durum iyice belli oldu." diye bir de örnek veriyor.

Cemal Paşa, hükümet birçok işler yapmayı düşünmüşse de: "Köklü bir girişim için, dayandığı kuvvetin sağlamlığına daha inanamadı" sözleriyle bizi suçladıktan sonra şu kanısını ortaya atıyordu: "Dahiliye Nazırı bu kuvvete -yani

Kuvayi Milliye'ye- gereksinme gösterenlerin başında desem ileri gitmiş olmam."

Cemal Paşa'nın, mektubunu imzaladıktan sonra yine kendi imzasıyla mektubuna eklediği bir özette şu cümleler vardı: "Karşıcılar ve yabancılar, Meclisin açılmasını engellemeye karar vermişlerdir. Heyeti Temsiliye toplantı yeri üzerindeki çekişmeyle bu engellemeyi sürdürürse işimiz Tanrı'ya kalıyor demektir." (belge: 193)

Baylar, bu mektuptaki, bundan önce gelen yazılardaki ve bundan sonra boyuna bildirilecek olan düşüncelerdeki mantık, yorumlama ve görüş sağlamlığı üzerinde söz söylemeyeceğim. Yalnız, bu mektuba 28 Kasım 1919 günü verdiğimiz açıklamalı yanıtın bir cümlesini, olduğu gibi aktarmakla yetineceğim. O cümle şudur: "Yüksek hükümetin, köklü bir girişim için dayandığı kuvvetin sağlamlığına güvenemediğini ortaya koyan sözlerini, gerçeğe uygun bulmuyoruz"

Baylar, Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, duraksamaksızın ve durmaksızın ulusal birliği bozmaktan; ulusu, her gün sürüp giden ve genişleyen saldırılar karşısında sessiz ve kıpırtısız tutacak önlemler almaktan geri durmuyordu. Öteki nazırlıkları da bu ilkeye göre iş görmeye kışkırttığı görülüyordu. Örneğin, Eskişehir'de Hamdi Efendi adında bir kadı vardı. Kuvayi Milliye'ye karşı olduğu için orada duramamış, geri gelmemek üzere İstanbul'a gitmişti. Bu Kadı Efendi'yi, yeni hükümet gene Eskişehir'e göndermiş. Durumu bildirerek, kendisinin değiştirilmesi gerektiğini Mutasarrıf, Adliye Nazırlığına yazmış, fakat bu yazıya yanıt verilmemiş. Mutasarrıf ve Eskişehir Bölge Komutanı, bu durumu Heyeti Temsiliye'ye bildiriyor ve: "Eğer Adliye Nazırlığı bu öneriyi dikkate almayacak olursa, kadının kovulması gereklidir. Yüksek buyruk ve düşüncenizin bildirilmesi rica olunur" diyordu. Biz de düşüncemizi soranlara şu yanıtı vermek zorunda kaldık: "Ulusal amaçlara uyacağına söz veren ve bu ilkeye göre ulusal

örgütten her türlü yardımı gören yüksek hükümete kadının değiştirilmesi işi duyurulmazsa, en sonunda kovulmasının zorunluluk haline geleceği apaçık bir gerçektir."Doğaldır ki bu durumda bulunan İstanbul görevlileri az değildi.

Buna benzer birtakım işler üzerinde hükümetin görüşünü bildiren Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın 24 Kasım 1919 günlü bir şifresinin ilk cümlesi şu idi: "Devletin içişleri ve siyaseti kesinlikle ortaklık kabul etmez." (belge:194)

Bu tele 29 Kasım 1919 günü verdiğimiz ayrıntılı yanıtta, biz de şöyle dedik: "Devletin içişlerinin ve siyasetinin kesinlikle ortaklık kabul etmediği bir gerçek olmakla birlikte, bir benzeri bulunmayan bugünkü durumda yurdun ve ulusun geleceğini güven altında tutacak olan ulusal örgütleri bilerek ya da bilmeyerek güçsüz bırakacak ve ulusal birliği bozacak hiçbir işlemi ulusun kabul etmeyeceği de yasal ve doğaldır." Bu telin son cümlesi şöyle idi: "Kurulumuz, imza ederek vermiş olduğu sözlere yüzde yüz bağlıdır. Şu var ki bunun karşılıklı olması gerektir. Oysa, hükümet Salih Paşa'nın imzaladığı protokollarla notlarda sözü geçen işlerin daha hiçbirini yapmamış ve varsa engelleyici nedenleri de bildirmemiştir." (belge:195)

Baylar, şimdi vereceğim kısa bir bilgi ve göstereceğim belgeler -ki bu bilgiyi doğrulamaktadır- Ali Rıza Paşa Hükümetinin bizi suçlamada ne denli haksız ve hükümet işlerinde, en hafif deyimiyle, ne denli ilgisiz olduğunu gözlerinizin önünde canlandıracaktır sanırım.

Baylar, İstanbul'daki gizli dernekler ve bu derneklere önderlik eden birtakım kişiler -Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın mektubunda da itiraf edildiği gibi- sırtlarını yabancılara dayamışlardı. Bunlar, gerek bol paradan, gerekse Ali Rıza Paşa Hükümetinin çokça hoş görüsünden ve gevşekliğinden yararlanarak yurdu, baştan başa ateşe vermek için olanca güç ve çabalarıyla çalışıyorlardı. Bu konudaki bilgiler ve elde edilen belgeler de Hükümetin bilgisi dışında bırakılmış değildi. İstanbul'daki örgütümüz ve düzenimiz yardımıyla elde

edilmiş bir kısım belgeler, olduğu gibi Cemal Paşa'nın ve Sadrazam Paşa'nın ellerine verilmişti. Bu belgeler, o günlerde, yabancı devlet temsilcilerine de verilmiş ve böylece işi, İtilâf Devletleri hükümetlerinin çoğu öğrenmişti. O zaman özetleri de bütün komutanlara ve başka gerekenlere bildirilmiş olduğuna göre, artık olayın tarihe karışmış olduğu bugün, yüksek topluluğunuzca ve ulusça bilinmesinde bir sakınca görmüyorum.

Sait Molla Nasıl Çalışıyordu?

Ulusal savaşlar sırasında karşılaştığımız açık ve gizli güçlükler üzerinde köklü bir bilgi edinmeye ve gelecek kuşakların ders almasına ve uyanmasına yarayacak nitelikte olan, söz konusu belgeleri, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun buluyorum. Bu belgeler, İngiliz Muhipler Cemiyetinin sözde başkanı olarak tanınan Sait Molla'nın, Bay Fru adındaki rahibe gönderdiği mektupların örnekleridir.

Baylar, bu mektupların örneklerinin alındığını sezen Sait Molla, Türkçe İstanbul gazetesinin 8 Kasım 1919 günlü sayısında, bu mektuplardan söz açarak uzun ve sert bir dille yalanlama yayımlamış olsa da, gerçeği yadsımanın yolu yoktur. Bu mektupların örnekleri., Sait Molla'nın evinden ve mektup karalamalarının yazılı bulunduğu bir defterden, olduğu gibi çıkarılmıştır. Bunlar bir yana, mektupların içindekiler, yurtta beliren durumlara, olaylara ve kimi kişilerin tutumuna tam bir uygunluk göstermektedir. Şimdi izin verirsiniz, bu mektupları yazılış sırasıyla sunayım:

Birinci Mektup

Sevgili dostum, Verilen iki bin lirayı Adapazarı'nda Hikmet Bey'e gönderdim. Oradaki işlerimiz pek yolunda gidiyor. Birkaç gün sonra verimli sonucunu elde edeceğiz. Şimdi aldığım şu bilgiyi, şu pusulamla size tezelden iletmek istedim. Yarın sabah kendim gelip geniş bilgi vereceğim.

Kuvayi Milliye'den yana olanların Fransa'ya pek çok eğilim gösterdiklerini ve General Despere'nin (Franchet d'Esperey) Sivas'a gönderdiği subayların, Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek İngiltere Hükümetine karşı birtakım kararlar aldıklarını Ankara'daki adamımız "N.B.D. 285 /3", özel bir ulak ile gönderdiği mektupta bildiriliyor. "D.B.K. 91/3" her ne kadar derneğimiz üyesi ise de bu adamın Fransızlara çarşıtlık ettiği ve sizin bu örgüte başkanlık ettiğinizi söyleyip yaydığı kanısı bende uyanmıştır. Bu iş üzerinde de, yüksek kanılarınza ve güveninize aykırı düşecek sözlerimle, şimdiye dek o adam için göstermiş olduğunuz güvendeki yanlıgıyı belirtmiş olacağım. Dün sabah Âdil Bey'le birlikte, Damat Ferit Paşa Hazretleri'nin yanına gittim. Biraz daha sabretmeleri ve beklemeleri gereğini sizin adınıza kendilerine bildirdim. Damat Ferit Paşa Hazretleri verdiği karşılıkta, size teşekkür etmekle birlikte, Kuvayi Milliye Anadolu'da büsbütün kök saldıgını ve karşı bir hareketle hain başkanları tepelettirilmedikçe, kendisinin Sadrazam olamayacağını ve böylece Padişahın da onayından geçen sözleşme hükümlerinin Konferansta savunulamayacağını söyledi. Ayrıca, Kuvayi Milliye'nin dağıtılması için yüksek İngiltere Hükümeti katında tezelden girişimlerde bulunularak, ortak bir notanın milletvekilleri seçiminden önce Babıâliye verilmesini ve çetelerimizin Adapazarı, Karacabey ve Şile'de Rumlara karşı girişecekleri saldırıları tutamak yapıp Kuvayi Milliye'nin güvenliği bozduğu gerekçesiyle işi çabuklaştırmaya çalışmamızı; İngiliz basının, Kuvayi Milliye'ye karşı yayın yapmasının sağlanmasını ve özel olarak torpido ile gönderilen "E. B. K.19 /2"ye, dün görüştüğümüz işler üzerinde telsizle yönerge verilmesini rica ediyor. Bu gece, saat on birde Âdil Bey "K."de sizi görecektir ve Ferit Paşa'nın bazı özel ricalarını daha bildirecektir. Daha sonra, Padişah Hazretleri ile Mister "T'. R." görüşebilecektir. Refik Bey'e artık güvenmeyiniz. Sadık Bey de bizimle çalışabilecektir. Saygılarımı sunarım.

11.10.1919

Sait

Ek : Karacabey'le Bozkır'dan daha bir haber alamadık.

İkinci Mektup

Ankara'daki "N. B. D. 285/3"den gelen 12.10.1919 günlü mektupta, Sivas Heyeti Temsiliyesi'nden kurmay albaylıktan emekli Vâsıf Bey'in Despere ile görüşmek üzere gönderileceği ve birkaç güne değin yola çıkacağı bildiriliyor. Hikmet Bey paraları almış, Biraz daha para istiyor. Önceki gün sizin yanınıza geldiğim sırada izlendiğimi söylememiştim. Dönüşümde biri sarı bıyıklı, ötekisi kumral ve köse iki adamın sokak başında beni beklediklerini gördüm. Gece olduğu için epeyce korktum. Yalnız birbirlerine yavaşça: "Bu Sait Molla imiş. Artık gidelim." dediklerini işittim. Bu sık sık buluşmalar benim için iyi olmayacak. Fuat Paşa Türbesi yakınındaki görüştüğümüz evi tutabilirseniz buluşabileceğiz. Nâzım Paşa, derneğimizi haber almış. Bana çok gücendi. İzninizle "N. B. S. 495/1" düzenine kendilerini kattım. Ev işi bir yoluna konuluncaya değin sizinle o buluşacaktır. Karacabey'de "N. B. D. 289/3"e gönderilen bin iki yüz lira, yerine ulaşmıştır. Yola çıkacaklardır. Ferit Paşa, Babîâliye verilecek notayı her dakika bekliyor. Bu durum, Padişah Hazretlerini pek üzüyor. Teselli ettirmeniz ve her zaman kendisine umut verici sözler söylettirmeniz, çıkarlarımız gereğidir. Bizim padişahların, her şeye karşı arık olduklarını unutmayınız. Seyit Abdülkadir Efendi, o iş için pek tuhaf şeyler söyledi. Sözde arkadaşları: "Yurtseverliğe aykırı düşer." diyorlarmış. Artık siz işi bir yoluna koymaya bakınız. Polis Müdürü Nurettin Bey'in değiştirileceği söyleniyor. Hepimizin koruyucusu olan bu kişi üzerine gerekenlerin dikkatlerini çektiniz. Saygılarımı sunarım. 18 /19.10.1919 Sait Ek: Ali Kemal Bey o adamla görüşmüş. Konuşmayı iyi yönetemediği için karşısındaki adam amacını anlamış ve kendisine, büyük bir aşağılama ile: "Biz, sizin İngilizler hesabına çalıştığınızı anladık." demiş.

Üçüncü Mektup

Yapılan propagandaları, Göz Hekimi Esat Paşa kolu ve özellikle Çürüksulu Mahmut Paşa, resmi bilgilere dayanarak boyuna yalanlatıyor ve halkın heyecanını yatıştırmaya çalışıyorlar. Bu adamlar başvurdukları zaman hiç karşılık verilmemesini; dün kararlaştırdığımız kişiye, Padişah aracılığıyla buyruk vermenizi rica eder, saygılarımı sunarım.

19.10.1919

Sait

Dördüncü Mektup

Sevgili Üstat, Muhipler (İngiliz Muhipler Cemiyeti üyeleri) arasında Franmason örgütünü istemeyenler var. İttihatçıların yolu tutulacağından korkuluyor. Bu örgütün yönetiminde kalp ve ruh ile yetiştirilmiş gençlerin katılmasıyla, bu programı uygulayabileceğiz. Benim kılığımın engel olması yüzünden eski dostunuz "K. B. V. 4/35", kararlaştırılan ilkelere göre işe başlayacaktır. Ankara ve Kayseri'den yine haber yok. Saygılarımı sunarım üstadım.

19.10.1919

Beşinci Mektup

Üstat, Kasidecioğlu Ziya Molla dün Adam Blok'a (Adam Block) haber göndermiş, eski dostu olmasına güvenerek, benim başında bulunduğum Muhipler Cemiyetinin korunmasının İngiliz karakteriyle bağdaşmadığını ve bunun kamuoyu üzerinde kötü etkiler yaptığını, böylece Cemiyeti namuslu kişilerin temsil etmesi gerekeceğini dolayısıyla anlatmış ve benim için çok kötü sözler eklemiş. Bu kişinin bana karşı kişisel düşmanlığı olduğunu hatırlatmak isterim. Ziya Molla'nın damadının kız kardeşi eskiden benim karımdı: Kendisini boşadığım için bana böyle düşmanlık ediyorlar. Bunun Adam Blok Hazretleri'ne duyurulmasını ve Ziya Molla'nın şimdi İngilizlerden yana olmayıp ulusal eylemi

destekleyenlerin propagandacısı olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa ile ilişki kurmuş bulunduğunu ve beni suçlamasıyla da niteliğini ortaya koyduğunu üstatça görüşlerinize sunmak isterim.

21.10.1919

S.

Ek: Bir sakınca yoksa, Adam Blok Hazretleri'ne size olan hizmetlerimi duyurunuz.

Altıncı Mektup

Sayın Üstat, Ankara'dan "N. B. D. 295 /3"den özel ulak ile gelen 20 Ekim 1919 günlü mektupta bildirildiğine göre "K. D. S. 93/1", yönergemiz gereğince orada bırakılarak kendisi Kayseri'ye gitmiştir. Yönergenin onaylanmış bir örneğini de Galip Bey'e gönderdiğini bildiriyor. Önceki ödeneği harcamış olduğu için yeniden ödenek istiyor. Gizli örgütümüzün genişlediğini ve haydut başkanlardan yakasını kurtaran Muhiplerimizin şimdilik köylerde kalarak el altından işe başladıklarını muştuluyor ve son yaptığınız ustaca düzenlemelerin verimli olacağını bildiriyor. "M.K.B.", pürüzsüz Türkçesi yüzünden önemli işler çeviriyormuş. Hele hocalığına diyecek yok diyor. Yönergenin "X.W" plânı tam olarak hazırlanmış. Aramıza yeni yabancılar girmemiş ise amaç, sezilmeksizin eylemli olarak sağlanmış olacaktır. Yeni ödeneğin gönderilmesini beklemek üzere özel ulak "4 R " burada alıkonulmuştur.

23/24.10.1919

S.

Ek: Ahmet Rıza Bey'in İtalyan güdümü üzerindeki demecini mektubun sonuna ekledim. Kendisinin Fransa'ya geçmesi, bizce tehlike olur. Bu işi sağlama bağlayınız.

Yedinci Mektup

Üstadım, Ali Kemal Bey dün o adamla görüşmüş. Basın işinde biraz ağır davranmak gerektiğini söylemiş. Bir kez, lehine yöneltmiş olan düşünürleri ve yazarları öncekine karşıt bir amaca yöneltmek, bizde pek kolay olmaz. Bütün devlet görevlileri ulusal eylemi şimdilik iyi görüyor, demiş. Ali Kemal Bey, yönergenize eksiksiz uyacak. Zeynelâbidin partisiyle de işbirliği yapmaya çalışıyor.

Kısacası, işler bulandırılacak, Bugünlerde Fransa ve Amerika çevrelerinde benim adım çok geçiyormuş. Bunun nedenini şimdiye dek anlayamadım. Ulusal eylemden yana olanların, bu hükümetin siyasal görevlileri üzerinde yaptıkları etki sonucu olarak, tehlikeye giren yaşamımın korunması size bırakıyoruz. Ben bu güvenle kendi kendimi yüreklendiriyorum. Hikmet ile kendim görüştüm, Bu kez onu biraz kaypak buldum. Ama sağlam güvence verdi. "Ben merdim. Sözümünden dönmem." dedi. Sivas olayını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek. Kadıköylü de işi üzerine alıyor. Fakat o yere batası ittihatçı basın, bazı bazı bizim işlere engel oluyor. Bunların yazılarına dikkat gerek. Paşamız gene de sinirli, "Ne vakit olacak?" diyor. Ev işinin bugüne dek yoluna konulmamış olması, buluşup görüşmemizi güçleştiriyor. "N.H.S. 495/1" Konya'ya önem verilmesini öğütüyor. Size sözlü olarak açıkladığı iş üzerinde dikkatini çekmemi rica ediyor. Ali Kemal Bey'in uğradığı son yıkım üzerine üzüntülerinizi bildirdiğinizi söyledim. Bu adamı elde bulundurmak gerek. Bu fırsatı kaçırmayalım. Bir armağan sunmak için en elverişli zamandır. 19 Ekim günlü mektubumu almadığınıza üzüldüm. Aracıyı biraz sıkıştırınız. Tehlikeden

sakınmak, benim için pek önemlidir. Yeni bir parola gönderiniz. Hikmet ve Kadıköylü'ye numaralarını vereceğim. Saygılarımı sunarım üstadım.

24.10.1919

S.

Ek: Birkaç kez söylemek istediğim halde unutuyorum. Mustafa Kemal Paşa'ya ve onu tutanlara biraz yumuşak davranmalı ki, kendisi tam bir güvenle buraya gelebilsin. Bu işe pek çok önem veriniz. Kendi gazetelerimizle onu destekleyemeyiz.

Sekizinci Mektup

Sevgili Üstat, Seçimleri geciktirmek ve geri bırakmak için gerek Mustafa Sabri ve gerek Hamdi ve Vasfi efendilerle uzun uzadıya, verdiğiniz yönerge sınırları içinde görüştüm. Rızı oldular. Mahallelerde propagandalar başladı. Gerekenleri elde edecekler. Bol para dağıtarak halkın kafasını karıştıracaklardır. Padişahın bu konuda aydınlatılması gerekmektedir. Ustaca düşünce ve önlemlerinizi amaca ulaştırağımıza güvence veririm, üstat.

26.10.1919

S.

Dokuzuncu Mektup

"9. R." özel ulak geldi. Keskin örgütü bitmiştir. Arkadaşlara propaganda için yönerge verdim. Başarılarımızın ilk verimlerini yakında alacağımıza güveniyorum, üstadım.

27/28.10.1919

S.

Onuncu Mektup

Sevgili Üstat, Sarayda, yeni hükümet kurulmasının düzenlediği ve tasarladığı söylentisi yayılmıştır. Bu işin çabuklaştırılması çok gereklidir. Anadolu örgütümüzün bazı düzenleri Kuvayi Milliye'ce anlaşılmış, özellikle Ankara ve Kayseri'de bize karşı çalışmalar başlamıştır. Kürt Cemiyeti, söz verdiği halde bir iş yapamadı. Çetelerimizden bir kısmı tepeleniyor. Ne pahasına olursa olsun, tasarlanan hükümetin iş başına getirilmesi pek çok gereklidir. Ali Rıza Paşa'nın, düzenlemelerimize karşı önleyici önlemler alacağını da sanıyorum. Bozkır'a gidecek adamlarımız, tanınmış kişiler olduklarından, çokça korkuyorlar. Konya'da "K.B. 81/1"e, sizin adamınız aracılığı ile olayın kızıştırılması için bildirim yapılarak, propaganda kurullarının bu konu üzerinde çalışmaya çağırılması gereğini ve zorunluğunu bildirir, saygılarımı sunarım.

29 /30.10.1919

S.

Benim bir mektubumdan Hikmet'e söz açmışlar. Bu mektubun içinde yazılı olanları nereden öğrenmişler'? Hikmet ile kendim görüştüm; bunun doğru olduğunu, şaşkınlık içinde Hikmet'ten dinledim. Çayıt, benim çevremde midir, yoksa sizde midir?

On Birinci Mektup

Sevgili Üstadım, Kürt Teali Cemiyetindeki yakın dostlarımızla görüştüm. Yeni geldikleri için birkaç gün sonra, verilen yönergeye uygun olarak gerekli düzenlemeleri yapacaklarını; yalnız Kürdistan'a gönderilecek çeşitli arkadaşlar için büyük bir ödenek verilmesi gerektiğini söylediler. "D. B. R. 3/14I" den gelen mektubu da gösterdiler. Urfa, Antep, Maraş'ta Fransızlara karşı gereğinden

daha çok kışkırtma yaptıkları ve halkı, kolordu komutanının götüğü yumuşak siyasa aykırı bir davranışa sürükledikleri yazılıdır. Hükümet başkanlığına Zeki Paşa'nın getirilmemesi için ileri sürülen düşünceler doğru değildir. Bu adam Kürtlere sözünü geçirebilecek durumdadır. Eski Ermeni kırımını unutulmuştur. Sizin aklınıza gelenler, bugün için her halde mevsimsizdir. Bunu, gerektiğinde başka türlü yorumlamak kolaydır. Ustaca yardımlarınızı her dakika bekliyoruz. Karşıdaki olayı ötekilerine bulaştırmaya çalışıyoruz. Saygılarımı sunarım.

4.11.1919

On Birinci Mektup

Sevgili Üstadım, Kürt Teali Cemiyetindeki yakın dostlarımızla görüştüm. Yeni geldikleri için birkaç gün sonra, verilen yönergeye uygun olarak gerekli düzenlemeleri yapacaklarını; yalnız Kürdistan'a gönderilecek çeşitli arkadaşlar için büyük bir ödenek verilmesi gerektiğini söylediler. "D. B. R. 3/14I" den gelen mektubu da gösterdiler. Urfa, Antep, Maraş'ta Fransızlara karşı gereğinden daha çok kışkırtma yaptıkları ve halkı, kolordu komutanının götüğü yumuşak siyasa aykırı bir davranışa sürükledikleri yazılıdır. Hükümet başkanlığına Zeki Paşa'nın getirilmemesi için ileri sürülen düşünceler doğru değildir. Bu adam Kürtlere sözünü geçirebilecek durumdadır. Eski Ermeni kırımını unutulmuştur. Sizin aklınıza gelenler, bugün için her halde mevsimsizdir. Bunu, gerektiğinde başka türlü yorumlamak kolaydır. Ustaca yardımlarınızı her dakika bekliyoruz. Karşıdaki olayı ötekilerine bulaştırmaya çalışıyoruz. Saygılarımı sunarım.

4.11.1919

S.

On İkinci Mektup

Sevgili Üstadım, Ahmet Rıza'nın Le Temps gazetesi haber yazarına verdiği demec elbette dikkatinizi çekmiştir. Emir Faysal'a Fransızlarla anlaşma yapmasını öğütlemesindeki anlamın kapsadığı siyasal nükte, ustaca görüşlerinizden uzak kalmamalıdır. Kuvayi Milliye başkanları, son günlerde dikkati çekecek bir biçimde Fransa'ya eğilim belirtisi gösterdikleri gibi, bir yandan Irak'ta kargaşalık çıkartırken öte yandan Suriye'deki egemenliğinizi de baltalamak istiyorlar. Bu kuvvetlerin sürüp gitmesinde gösterilecek ilgisizlik ve savsaklama, İslam dünyasının İngiltere'ye karşı olağanüstü çalkanmasıyla sonuçlanacaktır. En dikkate değer olan bu noktayı görmek ve yüksek siyasa adamlarınıza göstermek pek çok önemli ve gereklidir. Şu düşüncemle bilimsel değerimize dil uzattığım sanısına varmayınız. Çünkü, Türkiye üzerinde sizden başka bir kuvvetin erkini ve egemenliğini sürdürmesi, siyasal amacımıza aykırıdır. Fransa, İtalya ve özellikle Amerika'nın, gerek devlet adamlarıyla gerek basınıyla bu kuvvete karşı gösterdikleri türlü eğilimler, siyasal ve askeri üstünlüğünüzü çekemediklerinin açık belirtileridir. Ahmet Rıza gibi Klemanso (Clemenceau) ve Pişon'un (Pichon) ve çeşitli yüksek siyasa adamlarının en yakın ve eski dostu olan kişilerin, Fransa'da önemli bir rol çevireceklerine ve kamuoyunu tam anlamıyla kendilerinden yana çekeceklerine inanınız. Bu adamın İsviçre'ye geçmesi ile ilgili haberlere bakılırsa oradan bir yolunu bulup Fransa'ya geçmek amacıyla olduğu kanısına varabilirsiniz. Balıkesir dolaylarındaki kuvvetlerimiz bozularak kaçmış ve "A. R." de gizlenmişlerdir. Yeni kuvvetler hazırlanıyor. Beş bin liradan aşağı olmamak üzere ödenek istiyor. Karaman'dan "D.B.S. 40/5"ten gelen mektupta şimdilik beklemek zorunda oldukları ve Kayseri'de "K.B.R.87/4"ten gelen mektupta da pek yakında eyleme başlayacakları bildiriliyor. Ziya Efendi de, "H.K." ve "C.H."de örgütler tamamlandığından oraya yalnız ödenekle gitmek zorunda olduğunu sözlü olarak bildiriyor. Dilerseniz durum üzerinde sözlü olarak size geniş bilgi verecektir. Çok sıkı izlenildiğimizi, düzenlemelerimizden Sivas'ın günü gününe haber aldığını söyleyebilirim. Mehmet Ali'ye güvenmeyiniz. Ağzı sıkı değildir.

Herhalde boşboğazlık ediyor. Dış örgütte ve işlerde benden başkasını kullanmasanız daha iyi olur. Ali Kemal Bey'in listeye geçirilmesi zorunludur. Bunca sırlarımızı bilen bu adamı gücendirirsek planlarımız, olduğu gibi yabancı ellere geçer. Bu adamı sıkıca kollayınız. Saygılarımı sunarım üstadım. 5.11.1919 S. Kemal yakalanmış, bağlılığı bakımından, "K. B. R. 15/1" in örgütle ne ölçüde ilişkisi olduğu meydana çıkmış demektir. Bu adamı korumak çok gereklidir.

Mr. Fru'ya Yazdığım Mektup

Baylar, bu geniş düzene engel olmak ve yaratılan tehlikeli durumları ortadan kaldırmak için elimizden gelen her yola ve önleme başvurduk. Şimdiye değin anlattığım ve bundan sonra sırası geldikçe hatırlatmaya çalışacağım o hepinizin bildiği başkaldırmaları, karışıklıkları, resmi düşman kuvvetlerinin saldırılarını bastırmak ve ortadan kaldırmak için çok uğraştık, Ali Rıza Paşa Hükümeti, gözüne batan Kuvayi Milliye'yi bastırmaya ve bunun için bizimle didişmeye bakmaktan başka bir yardımda bulunmadığı gibi ondan sonra hükümet kuran yüksek arkadaşları da, onun yolunda gitmekten ve sonunda yıkımdan yıkıma, rezillikten rezillığe sürüklenmekten başka bir iş görmediler.

Baylar, bütün bu gizli düzen kaynaklarının, Rahip Fru'nun kafasında toplandığını ve oradan din kardeşlerimiz olacak hainlerin kafalarına sokularak uygulama alanına çıkarıldığı kestirildiğinden, bir zaman için olsun Rahip Fru'nun durmasını ve bu işten uzaklaşmasını sağlamaya yarar düşüncesiyle, kendisine bir mektup yazdım. Mektubun iyi anlaşılabilmesi için, şu bilgiyi de ekleyeyim ki ben Bay Fru ile İstanbul'da bir iki kez görüşmüş ve tartışmıştım. Fru'ya Fransızca olarak gönderdiğim mektubun Türkçesi şudur:

Mister Fru'ya,

Sizinle, Mösyö Marten aracılığıyla, yaptığımız görüşmelerin anısını seve seve günlümde saklıyorum. Yıllarca ülkemizde ve ulusumuz arasında yaşamış olan

sizin, bizim için en doğru düşünce ve kanılarla dolu bulunacağınızı umardım. Oysa, ne yazık ki, İstanbul çevresinde karşılaştığınız kimi aymaz ve çıkarıcı kişilerin, sizi yanlış yönlere sürüklediklerini pek çok üzülererek anlıyorum. En başta Sait Molla ile düzenlemeye ve uygulamaya başladığınız, güvenilir kaynaklardan öğrenilen planın, İngiliz ulusunun gerçekten kınayacağı bir nitelikte olduğunu bildirmekliğime izniniz rica ederim. Ulusumuza, Sait Molla'nın değil, fakat gerçek yurtseverlerimizin gözüyle bakıldığı zaman, böyle planların artık ülkemize ve ulusumuza uygulanabilecek bir yanı olmadığı yargısına kolaylıkla varılır. Nitekim daha bugünün olaylarından olan Adapazarı ve Karacabey olaylarının başarısızlığa uğraması, sözümüzü doğrulamaya yeter. Fakat, buna ne gerek vardı? İngiliz subayı Novil'in, Diyarbakır dolaylarında Müslüman Kürt halkı yoldan çıkarmaya pek çok çalıştıktan sonra Malatya'da, eski Elazığ Valisi Galip ve Malatya Mutasarrıfı Halil Beylerle, Sivas'a karşı yaratmaya çalıştığı olay, sonucu bakımından bütün uygarlık dünyasına karşı utanç verici değil miydi?

Size önemle ve içtenlikle bildiririm ki, İngiliz ulusu, ulusumuzun dostluğuna ve güvenine değer vermiyorsa, bundaki yanılğı pek derindir. Böyle değilse kullandığınız araçlar pek yanıltıcı olup, sonuç ve verim alınacak nitelikte değildir. Sait Molla aracılığıyla Adapazarı'na gönderilen iki bin liranın, yakında verimli sonuç sağlayacağı yolunda verilen sözün yalan olduğunu olaylar size anlatmış olacağından uzun sözü gerekli görmem. Hele sizinle ilişki kuran düzbecilerin, Osmanlı Padişahının da ortaklaşa yaptığınız işlerinizde ve çalışmalarınızda eli varmış gibi gösterilmesi pek tehlikelidir. Siz çok iyi düşünebilirsiniz ki Padişah, sorumsuz ve tarafsız olup ulusal irade ve egemenliğimizle ilgili gerçekleri değiştirmez ve bozmazlar. Ülkemizde bulunan İngiliz siyasal görevlilerinin, elbette İngiliz ulusunun eğilimine ve çıkarına aykırı olarak, yurdumuza ve ulusumuza karşı uygarlığa ve insanlığa yaraşmaz bir biçimdeki girişimlerini, elimizde bulunan belgelerle İngiliz ulusunun gözü önüne serersek, sonuç dünyaca iyi karşılanmaz sanırım. Fakat, bu konuda,

tuhaf olması bakımından şunu da bildirmek zorundayım ki siz, bir din adamı olarak siyasa oyunlarına, özellikle öldürüşmeye varacak işlere karışmak hevesine kapılmamalıydınız. Sizinle yaptığım görüşmelerde, sizi bu türden bir siyasa adamı olarak değil, insanlığa hizmet eden, adaleti seven erdemli bir kişi olarak tanımıştım. Bunda ne denli aldandığımı son aldığım sağlam bilgilerin doğrulamakta olduğunu size bildirmekle şeref duyarım.

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa Hükümeti Düşmanın Yalanlarına Gerçek Gözüyle Bakıyor

Baylar, İstanbul'da hükümetin gözü önünde ve bilgisi altında yapılmış ve yapılmakta olan alçakça girişimlerin ve bu girişimlerin bütün yurttta uğursuz belirtileri olduğunu açıkça ortaya koyan olayların gerçek kaynaklarını ve etmenlerini, İstanbul Hükümetinin, Heyeti Temsiliye'den daha iyi bildiği, şimdi de kuşku götürür mü?

Baylar, işlerin içyüzünü bilen bir hükümetin üyelerinden, düşmanların, salt yanıltmak ve yoldan çıkmak amacıyla ortaya attıkları kara çalmalara ve söylentilere gerçek gözüyle bakıp, yine onların öğütlerini çıkar yol ve önlem diye uygulamaya kalkışmak gibi bir davranış beklenir mi?

Bu sorulara yanıt vererek yüksek topluluğunuzu yormaktan çekindiğim için sözü, Ali Rıza Paşa Hükümetinin düşüncesini yansıtan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bırakmayı yeğ tutarım.

Baylar, açıkça söylemeliyim ki ben, Cemal Paşa'nın bu konu ile ilgili olarak gönderdiği şifre telin anlamını ve kapsamını kavramakta güçlüğü ve şaşkınlığa uğradım ve kendilerinden yeni bir tel göndermelerini istedim, Nazır Paşa, 9 Aralık 1919 günü, olduğu gibi bilginize sunacağım birbiri arkasından gelen telyazılarını gönderdiler.

9 Aralık 1919

Sivas'ta Üçüncü kolordu Komutanlığına Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yinelenmesi istenilen telyazısı aşağıda sunulmuştur: Hükümetin, Barış Konferansına çağrılmak için istekte bulunduğunu bilinmektedir. Antlaşmanın iyice bir sonuca varması, gidecek delegelerimizin ulusal güveni kazanmış, hem de içişlerinde sözü geçer bir hükümeti temsil etmeleriyle yapılabilir. Yabancı devlet temsilcileri, içeride güvenliğin ve dirliğin kurulup yerleşmesini durmadan öğütüyorlar ve Anadolu'da bir kırıma uğrayacakları kaygısıyla korkuya düşen Hristiyan halkın, işgal altında bulunan düşman elindeki yerlere sığınmakta olduklarını etkili ve dikkat çekici bir dille söylüyorlar. Gerçi işgal edilmiş yerlere ve özellikle Adana dolaylarına gidenler, oralandaki Ermeni sayısını artırmak için gitmekte iseler de, bu gidiş üzerine, Anadolu'da dirlik ve düzenliğin bozulduğu ileri sürülerek, hükümetçe yapılan yalanlamanın etkisi azaltılıyor. Çünkü Heyeti Temsiliye güvence verdiği halde illerde kimi kişilerin, kendilerine hoş görünmeyen görevlileri kimseye danışmadan görevlerinden çıkarmaları, değiştirmeleri; hükümet işlerini aksatmaları, zor kullanarak yardım ya da vergi toplamaları gibi davranış ve karışmalarının büsbütün önlenememesi yüzünden, yabancı çevrelerin kaygıları da sürüp gitmektedir. Devletimizin karada ve denizdeki şu durumunda alınyazımız üzerinde karar verecek olan devletlere karşı gözdağı verici bir davranış herhalde dokuncalıdır. Bundan başka, Heyeti Temsiliye adına yabancı temsilcilere teller çekilmesinin, ülkede iki hükümet bulunduğunu gösterdiğini Fransa temsilcisi açıkça söylemiştir. Hele bunlardan herhangi birine karşı aşağılayıcı sözler kullanılması, temiz ahlâk ve ileriye düşünen sağlam görüşle bağdaşmaz. Tehlike ve sıkıntı zamanlarında ağırbaşlı ve onurlu davranmanın ulusal özelliğimizden olduğu unutulmamalı; üzüntünün ve bezginliğin akla getireceği aşırı ve öldürücü istek ve tasarılar için yurdun yüce çıkarlarından vazgeçilmemelidir. Şimdiki durumumuzda haklarımızı, ancak iyi siyasa gütmekle, uyanık durmakla ve

zamanın gereklerine uymakla savunabiliriz. Bu düşünceler, bildiğiniz şeyleri sizlere bir daha bildirmekten başka bir şey değilse de, arkadaşlara ve şubelere de yurtseverce öğütler vermek herhalde pek çok gereklidir. Yakında toplanacak olan Meclisi Mebusan'ımızın, sevgili yurdumuzun kurtuluşu ve mutluluğu için gereken bilgece önlemleri bularak bu yüksek amacı gerçekleştirmeye bütün varlığı ile çalışması ve özenmesi beklenmektedir.

Hükümetin düşüncesini bilginize sunarım.

Harbiye Nazırı

Cemal

Baylar, dinlemiş olduğunuz bu telyazısının içindekileri yorumlayarak yüksek topluluğunuzu yormayı gereksiz bulurum. Yalnız izin verirsiniz, buna verdiğim yanıtı, olduğu gibi sunmakla yetineceğim.

Şifre

Sivas, 11.12.1919

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Hükümetin düşüncesi olarak gönderilen 9 Aralık 1919 günlü telyazısı, Kurulumuzca gözden geçirildi. Bu telyazısında bildirilenler, bunca açıklamalar yaptığımız ve bilgiler sunduğumuz halde, gene eskiden ileri sürülen görüşleri yineleme niteliğinde görülmüştür. Heyeti Temsiliye'mizin amacı, hükümet erkinin kırılmasını önlemek ve ulusal güveni sağlamlaştırmaktır diye birçok kez güvence verilmiştir. Sunularımızın ne yazık ki, gereken önemle dikkate alınmadığı kanısı uyanmaktadır.

1. Anadolu'da dirlik, düzenlik ve güven kalmadığı doğru değildir, belki düşük Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında yaratılan dirliksizlik ve güvensizlik, son zamanlardaki ulusal birliğin etkisi ile ortadan kalkmıştır.

2. Kişilerce, kimseye danışmadan görevli çıkarılmış ya da değiştirilmiş değildir. Yalnız, Dahiliye Nazırlığının, ulusal eylemlere karşı olmalarından dolayı düşük hükümet zamanında ulusça kovulan ve adları herkesçe bilinen görevlileri yeniden atamada direnmesiyle, pek anlamlı bir tutumu vardır. Dahiliye Nazırlığının, ulusal isteklere büsbütün aykırı olan ve şimdi bile kamuoyuna eski Nazır Âdil Bey ruhunun bu nazırlıkta yaşadığı duygusunu veren yürütümüne, elbette pek haklı ve yasal olarak, halk uyamamaktadır. Gene o müsteşarın, gene o İçişleri Genel yönetiminin, gene o Özlük İşleri Müdürünün işbaşında bulunmaları, gerçekten hem yüksek hükümetinizi hem de ulusa karşı söz vermiş olan Heyeti Temsiliyemizi pek güç bir duruma sokmaktadır.günlü telle bilginize sunduğumuz Dersim Mutasarrıfı konusu, dikkat çekicidir. Artık bu konuda Heyeti Temsiliye'ce yapılacak bir şey kalmamıştır. Bundan böyle de, Dahiliye Nazırlığının bu gibi işleri yüzünden ortaya çıkacak durumların düzeltilmesi için, iyi karşılanmadığından ve güven beslenmediğinden, ricada da bulunulmayacaktır.

Son bir kez daha şunu bildirelim ki yüksek hükümetiniz, ulusun güvenini gerçekten kazanmak, bu ülkeye ve ulusa yararlı olmak dileğinde ise, ki buna Kurulumuzun hiç kuşkusuz yoktur, ulusun ruhuna, durumun ağırlığına göre bir yol seçmeli; asıl derdi kendi içinde iyileştirmelidir. Yoksa, iş başına gelindiğinden beri yapıldığı gibi, Heyeti Temsiliye'yi hedef tutarak bu yolda sürekli yazılar yazmakla amaca ulaşamaz.

3. Düşük hükümetin ulusa düşman, düşmanlara dost olarak gütmüş olduğu haince siyasanın mirası olan Aydın cephesinde para toplanırken, belki bazı uygunsuzluklar olmuştur. Ancak, Sivas Genel Kongresi ile oluşan ulusal birliğin

ve Harbiye Nazırlığının yaptığı yurtseverce çaba ve yardımların etkisiyle bu gibi olayların da önü alınmış demektir.

4. Ulus, Ateşkes Anlaşmasıyla bağlı bulunduğu düşman devletlerden hiçbirine gözdağı verici bir durum almış değildir. Yalnız, kutsal ve yasal haklarına el uzatılmasını, kesin zorunluk olursa, silahla da önlemeye karardır.

5. Heyeti Temsiliye'nin, yabancı devlet temsilcilerine tel çekmesi konusuna gelince; bu, ancak protestolarda bulunmak içindir ki, yüksek hükümetinizin onayından da geçmiştir. Aslına bakılırsa, ulusal birliğin temsilcisi olarak Heyeti Temsiliye'nin, ulus adına bu denli yazışmalarda bulunması, yasal bir haktır. Eğer hükümet de, böyle duyarlık gösterir ve ulusla bir düşüncede olduğunu bu gibi elverişli durumlarda açıklamaya ve belirtmeye koşarsa, siyasaya zarar vermek şöyle dursun, bundan pek büyük yararlar elde edileceği apaçıktır. Oysa yüksek hükümetinizin, Adana'nın işgali gibi açık bir haksızlığı bile protesto etmediğini Fransızlar söylüyorlar. Demek ki, Fransız Temsilcisinin açık konuşmasının nedenini bu noktada aramalıdır. Kısaca şunu bildirelim ki, Heyeti Temsiliye, ne üzüntüye ve bezginliğe kapılmıştır ne de kutsal görevlerinde ulusun ve yurdun esenliği için gerekenleri anlayamayacak bir bilinçsizliğe düşmüştür. Ulusun esenliği adına aldığı önlemlerde ve yaptığı bütün işlemlerde ağırbaşlılığı ve onuru, alçalmaya ve uyuşukluğa yeğlemeyi temel ilke olarak kabul etmiştir. Siyasanın da, akıllılığın da, durumun gereklerine uymanın da ancak bu yolda olacağına inanmıştır. Bunun için, ulusun çok acı gerçekler karşısında uyanık ve bilinçli olan ruhundan aldığı bu ilkelerin tersini ulusa öğütleyemez ve yakında toplanmasını çok gerekli saydığı Meclisi Mebusan'ın da bu ruh ve duygu ile dolu olacağına sağlam güven besler.

6. Heyeti Temsiliye'mizin görüşü yukarda bilginize sunuldu. Bu gibi işlerde, delegemiz olarak, sizin hükümet üyelerini aydınlatmanız ve aslı olmayan şeyleri kendilerine açıklamamız gerektiğini, yurdun esenliği adına, saygıyla bildiririz.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Demeci

Baylar, İstanbul'da yurdun kurtarılmasıyla ilgili en önemli görevlerde çalışan saygıdeğer ve akıllı tanınmış kişilerin o zamanlar, İstanbul'un zehirli havasını almaları yüzünden, anlayış ve görüşlerinde ne denli olumsuz sapmalar olduğuna bir örnek vermek için, daha Sivas'ta iken karşılaştığım küçük bir olayı, izin verirsiniz bilginize sunmak isterim. Belki sayın üyeler arasında hatırlayanlar vardır. Senato üyelerinden Çürüksulu Mahmut Paşa, Bosfor (Bosphore) gazetesi yazarlarından birisine, siyasal durumumuz üzerine demeç vermişti. Mahmut Paşa'nın o sıralarda Barış Hazırlıkları Komisyonu üyesi olduğunu da hatırlarsınız. Paşa'nın, 31 Ekim 1919 günlü Tasviriefkâr gazetesinde de yayımlanan demecini, 17 gün sonra Sivas'ta okudum. "Ermenilerin pek çok olan isteklerine hak vermeksizin, sınırlarda bazı düzeltmeler yapmayı kabul ederiz." sözleri dikkatimi çekti. Doğu Anadolu'da Ermenistan yararına toprak bırakılacağına söz verme niteliğinde olan bu cümleyi, Barış Komisyonu üyelerinden bir devlet adamının söylemiş bulunması, gerçekten düşünölmeye ve şaşılmaya değerdı. Bundan ötürü, 17 Kasım 1919 günü Çürüksulu Mahmut Paşa Hazretleri'ne göndermeyi yararlı saydığım bir telyazısında, demecindeki işaret ettiğim cümleden dolayı, "Doğu Anadolu halkının, pek haklı olarak, son derece üzgün ve kırgın olduğunu" belirttikten sonra: "Erzurum ve Sivas kongrelerinin kararları uyarınca ulusun Ermenistan'a bir karış toprak bırakmayacağını; dahası, hükümet, bu denli acı bir zorunluk karşısında boyun eğerse ulusun, kendi haklarını kendisi savunmaya karar verdiğini ve bunun bütün dünyaya ilan edilmiş olduğunu" yazdım ve bu ulusal dayanç kararının ve direncin herkesten önce Barış Hazırlıkları Komisyonu yüksek üyelerince bilinmesi ve benimsenmesi gerektiğini bildirdim. (belge: 196)

Baylar, Sivas'ta kaldığımız sırada birçok sorunlar ve olaylarla karşılaşmış ve zorunlu olarak ulusal, idari, askeri ve siyasal girişim ve yürütümlerde bulunulmuştur. Bunların hepsini ayrıntılarıyla anlatmak uzun sürer. Yalnız, izlediğimiz olaylar zincirinin birbirine bağlanmasına yarayacak kimi noktalara dokunarak ve işaret ederek geçeceğim.

Ulusal Örgütlerin Düzene Sokulması

Baylar, ulusal örgütün düzene sokulması önemliydi. Bunun için özel önlemler alındı. Seçimler dolayısıyla ortaya çıkan bazı görüş ayrılıklarının giderilmesi çarelerine başvuruldu.

Maraş'ta kimi Çerkez yurttaşlar, sözde Maraş'ın bütün Çerkezleri adına Cebelibereket (Adana'nın doğusunda bulunan ve o zamanlar Adana iline bağlı olan bir sancak. Bugünkü Osmaniye, İslahiye, Dört Yol ilçelerinin bulunduğu yerler) Valinin (O zamanki Cebelibereket sancağının Fransız yöneticisi) Maraş'a gönderilmesini, Antep'teki Fransız askeri komutanından talepleri vardı. Buna izin veren Maraş Mutasarrıfı kınandı. Maraş'ın esnaf ve ileri gelenlerine, söz konusu Vali gelecek olursa, karşılamamaları bildirildi. İstanbul Hükümetinin de dikkati çekildi.

Bolu dolaylarında güvensizlik gittikçe artıyordu. İzmit'te, Âsım Bey'den sonra, Birinci Tümen Komutanı olan Rüştü Bey'e bu konuda yönerge verildi.

Baylar, 20 Kasım 1919 günü, İstanbul'daki örgütümüzden, Kara Vâsıf ve Albay Şevket imzalarıyla gelen bir şifrede: "Gebze Kaymakamının karşıcıl olduğu ve çeşitli ağır suçlar işleyen Yahya Kaptan'ın kötülüklerini örtmeye ve daha başka işlere başlayarak Kuvayi Milliye'ye leke sürmeye çalıştığı" bildiriliyor; bu kaymakamın yerinin değiştirilmesi söz konusu ediliyordu. (belge: 197)

Biz de bu görüşe yürekten katılarak gereğinin Cemal Paşa aracılığıyla sağlanmasını yanıt olarak bildirdik. (belge: 198)

Baylar, bu Yahya Kaptan sorunu, devrimin önemli bir evresi içine girdiği ve çok anlamlı olduğu için biraz ayrıntılara inmeyi uygun görüyorum.

Şimdiye değin verilen bilgilerden kuşkusuz anlaşılmış olacaktır ki, karmaşık, birbiriyle anlaşmış ve ortak düşmanların uygulamaya çalıştıkları planın önemli bir noktası da, ülke içinde güvensizlik olduğunu ve Hristiyan halka saldırıldığını, eylemli ve maddesel işler ve olaylarla dünyanın gözü önünde tanıtlamak ve bu iş ve davranışların Kuvayi Milliye'ce yapıldığına inandırmaktı. Bu gizli ve alçakça amacın gerçekleştirilmesi için de, bildiğimiz gibi, birtakım çeteler kurarak özellikle Hristiyan halk üzerine saldırmak ve bu çetelerin işleyecekleri ağır suçları, ulusal örgütlerin üstüne atmak yolunu tutuyorlardı. Bu girişimler, az çok yurdun her yanında filiz vermeye başlamakla birlikte, en önemli gelişme ve çalışma, İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla, Biga, Balıkesir ve özellikle İzmit, Adapazarı ve Bolu dolaylarında oluyor ve dikkat çekici bir durum gösteriyordu.

Biz bu haince ama -açık söylemek gerekirse- çok ustaca girişime karşılık, olağanüstü önlem ve girişimlerde bulunmak zorunda kaldık. Çünkü, İstanbul Hükümeti, bütün bu düşman girişimlerini, gerçekten Kuvayi Milliye'ce düzenlenmiş sanıyor ve ortadan kaldırılmaları için sert önlemler alacağı yerde boyuna Heyeti Temsiliye'yi suçlayarak ve bu Kurula baskı yaparak, bu ağır suçları işleyen düşman çetelerinin dağıtılmasını bizden istiyordu. Ne yazık ki, hükümet, bu düşünce ve kanısını, İstanbul'daki örgütümüz başkanlarına da aşlamayı başarmıştı.

Baylar, bizim, özellikle İstanbul'a yakın olan İzmit bölgesinde uygulanmasını düşündüğümüz önlem, orada silahlı ulusal birlikler kurulması ve o dolaylardaki güvenilir komutan ve subaylarımızın da bu ulusal birliklere yardımı ve desteği ile, hain çeteleri izleyip dokuncalarını ve varlıklarını ortadan kaldırmaları idi.

Yahya Kaptan İşi

İşte, bu amaçla meydana getirebildiğimiz ulusal birliklerin en önemlisi ve güçlüsü "Yahya Kaptan" diye tanınmış olan bir özverili yurtseverin birliği idi.

Merhum Yahya ile ilk ilişkimiz şöyle oldu:

Bir gün telgrafçılar, Sivas Telgraf Merkezine şu bilgiyi veriyorlardı: Çok acele bir teli durdurdular; yani İstanbul'da durdurulmuştur. İçeriği şudur:

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Dün İzmit'ten salık verilen Yahya benim. Yarın akşam Kuşçalı telgrafhanesinde buyruğunuzu bekliyorum.

Kuşçalı, Üsküdar'la Gebze arasında bir köydür. Gerçekten Yahya Kaptan bana İzmit'ten örgütümüzce salık verilmişti. 4 Ekim 1919 günü Kuşçalı merkezinden şu teli aldım:

Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Önemli ve çok ivedidir. Ben size iki gün önce İzmit'ten salık verilen Yahya'yım. Buyruğunuz üzere, telgraf başında buyruklarınızı almaya geldim. En son yarın akşama değin Kuşçalı telgrafhanesindeyim.

Yahya

Anlaşıldığına göre, Yahya Kaptan İstanbul'dan telinin çekilmediğini anlayınca, kendisi daha Kuşçalı'ya gelmeden, bu teli Kuşçalı merkezine göndererek çekirmiştir. (belge: 199) Ben de şu buyruğu verdim: (belge: 200)

4 Ekim 1919

İzmit Merkezi Aracılığıyla Kuşçalı Telgrafhanesinde Yahya Efendi'ye

Bulunduğunuz bölgede güçlü bir örgüt kurunuz. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey aracılığıyla bizimle bağlantı sağlayınız. Şimdilik hazır bulununuz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Cemiyeti Başkanı

Mustafa Kemal

Baylar, Yahya Kaptan aldığı bu buyruk üzerine örgütü kurdu ve aylarca İstanbul'la ilişkisi olan çevrelerde hain çetelerin iş görmelerine engel oldu.

En sonunda, İstanbul Hükümetince öldürtüldü. Gerçi, Yahya Kaptan'ın çalışmaları ve korkunç bir biçimde şehit edilmesi, bundan sonraki aylarda geçen bir olay ise de, burada olaydan söz açılmışken, bir daha dönmek üzere, sorunun açıklanması uygun olur düşüncesindeyim.

24 Kasım 1919 günü Kartal merkezinden, şu teli aldım:

Köy içinde suçsuz adam öldürme, Bucak Müdürünü herkesin gözü önünde dövme, köylülerden zorla (para ve mal) alma suçlarından dolayı Yahya Kaptan'ı hükümete teslim zorunluğu vardır. Dahiliye Nazırlığı önemle bu işi izliyor. Hükümetin güç durumda kalmaması, Yahya Kaptan'ın teslimini gerektiriyor. Buyruklarınızı makine başında bekliyorum efendim. (belge: 201)

İmza

Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Heyeti Temsiliye Başkanı Binbaşı

Ahmet Necati

Askerlerin ve resmi görevlilerin, bizim ulusal örgütlerle ilgili kurullarımızın başkanlıklarını açıkça almaları yöntemimiz değildi. Bir de, bizim örgütlerle ilgili tüzüğümüzü bilmesi gereken kurul başkanlarının, Heyeti Temsiliye'nin tek bir kurul olduğunu, her yerde birer Heyeti Temsiliye'nin olamayacağını da bilmesi gerekirdi. Bu telyazısı üzerine, İzmit'teki Tümen Komutanına şu teli yazdım.

Şifre

Sivas, 25.11.1919

İzmit'te Birinci Tümen Komutanı Rüştü Beyefendi'ye

"Kartal Müdafaai Hukuk Cemiyeti Başkanı" sanıyla Binbaşı Ahmet Necati Bey'den gelen bir telde: Adam öldürme, Bucak Müdürünü dövme, köylülerden zorla (para ve mal) alma işlerinden dolayı Yahya Kaptan'ı hükümete teslim etmek zorunluğu olduğu ve Dahiliye Nazırının da bu işi önemle izlediği bildirilmektedir.

Başlangıçtan beri ulusal ayaklanmalarda iyi hizmeti görülen bu adamın, ülkemizin bu bunalımlı günlerinde hükümete teslim edilmesi kesinlikle uygun görülmemekte olduğundan, hükümetin erkini de göz önünde tutarak, Yahya Kaptan'ın bu aralık yasa kovuşturmasından kurtarılması konusunun bir yoluna konulması, Kartal'da Necati Bey'e gereken yönergenin verilmesi ve sonucunun bildirilmesi önemle rica olunur.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

26 Kasım 1919 günü Hereke merkezinden de şu teli aldım:

Ulus adına çok rica ediyorum. Bugünlerde Binbaşı Necati Bey'in görevini kötüye kullanması, Kuvayi Milliye'yi lekelemektedir. Hemen soruşturma yapılmasına buyruğunuzu rica ederim.

Gebze İlçe Milis Komutanı

Yahya

İzmit'teki Tümen Komutanından aldığım yanıt da, olduğu gibi, şudur :

İzmit,

29 Kasım 1919

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Y: 25. 11. 1919 Heyeti Temsiliye Başkanlığına: Şimdiye dek yaptığım soruşturmaya göre, Yahya Kaptan'ın adam öldürme, Bucak Müdürünü dövme gibi işler yapmadığı ve Binbaşı Necati Bey denilen kişinin kendi çıkarını sağlamak için Yahya Kaptan'ı ortadan kaldırmak amacını güttüğü; bu konuda size telle baş vurdukları zaman Yahya'yı da aldatarak yanlarına getirip öldürmeyi düzenledikleri halde Yahya'nın işi sezerek kendisini kurtarmış olduğu anlaşılmıştır. Soruşturmayı gereğince derinleştiriyorum. Sonucu bilginize sunacağım. Birinci Tümen Komutanı Rüştü

Tümen Komutanı Rüştü Bey'in birkaç gün sonra verdiği tamamlayıcı bilgi şuydu:

İzmit,

5.12.1919

Sivas'ta Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Heyeti Temsiliye'ye: Binbaşı Necati Bey'in, Maltepe Atış Okulunda görevli memur olduğu halde, Müdafaai Hukuk Cemiyeti Başkanı kimliğine bürünerek Kuvayi Milliye adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Arslan çetesiyle ortalığı soydurmakta olduğu ve Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi'nin de bununla ortak olduğu üzerinde kuşku kalmamıştır. Son günlerde, hükümetin başına dert açan Darıca Rum bekçilerinin öldürülmesi ve İstelianos adında bir zenginin dağa kaldırılarak para istenmesi gibi işlerin adı geçen çeteye yaptırılması ve böylece alçakça işlere yanaşmayan Yahya Kaptan'a suç yükleterek gerek oraya gerekse hükümete Yahya Kaptan için yalan bilgiler verilmesi, bunların ulusal örgüt perdesi altında halkın ve hükümetin başına iş çıkararak keselerini doldurmaktan başka bir amaç beslemedikleri ve belki de daha başka siyasal amaçlar güttükleri düşüncesini uyandırıyor. Şimdiye değin pek namuslu davranmış ve davranmakta olan Yahya Kaptan'ın, bu gibi işlere katılmaması ve yukarda adı geçen çetenin, kendi bölgesinde kötülükler yapmasına meydan vermemesi dolayısıyla, Kaptan'ı resmi ya da özel olarak ortadan kaldırmaya çalışıyorlar. Dün Yahya Kaptan yanıma gelerek hayatının tehlikede olduğunu ve bunun için adamlarının silah ve cephanesini bana getirip teslim ederek kendisinin buradan yitip gideceğini bana resmi olarak söyledi. Kendisine gerekli öğüdü vererek ve daha hizmet edecek önemli zamanlar olduğunu söyleyerek yerine yolladım. Herşeyi iyi bilmesi gereken Gebze İlçesi Kaymakamından, resmi olarak bilgi istemem üzerine, aldığım karşılık da tam yukarda bildirdiğim gibi; yani Necati ve Nail efendileri suçlar, Yahya Kaptan'ı aklar niteliktedir. Necati Efendi'nin İstanbul'da nere ile haberleştiğini bilemiyorsam da bir yerden arasına para aldığı söyleniyor. Bunların varlıkları ve cana kıymak istemeleri yüzünden Yahya Kaptan bu bölgede durmak istemiyor. Bunun için, aslında, sürekli (muvazzaf) bir subay olan Necati Efendi'nin başka bir yere, Nail Efendi'nin de gene başka bir yere kaldırılmalarının çok gerekli olduğu düşüncesindeyim. O yerler İstanbul'la haberleştiklerinden ben bir şey yapamıyorum.

Heyeti Temsiliye'ce gereğinin yapılması buyruklarınıza sunulur.

Birinci Tümen Komutanı

Rüştü

Rüştü Bey'in verdiği bilgilerden uzun uzadıya söz ederek 8 Aralık 1919 günü Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya yazdım. (belge: 202)

Aynı günde, durumu ve Cemal Paşa'ya başvurduğumuzu anlatarak, işin izlenilmesi İstanbul'daki örgütümüz başkanlarına da bildirildi. (belge: 203)

On dokuz gün sonra, yani 27 Aralık 1919 günü, şifre içinde Vâsıf ve dışında Albay Şevket imzaları bulunan uzun bir telde şu bilgi veriliyordu:

"..... Güvensizliğin başlıca yaratıcıları, Yahya Kaptan'la arkadaşı Kara Arslan ve Alemdağı'nda dolaşan Sadık çeteleridir."

Yahya Kaptan'ın birtakım şımarıklıklarından söz ettikten sonra: "... bizi, artık bu haydutu kötülük yapamayacak bir duruma getirmek girişiminde bıraktı."

"Öteden beri araları iyi olmayan Küçük Arslan çetesinin gözde olması(?!) kendisini çeşitli araçlarla suçlarını örtmeğe sürüklemiştir."

"Yüzbaşı Nail, Yahya'ya karşıdır. Necati Bey'e gelince; düşük hükümet zamanında(!) Kartal İlçesinde başkan seçilerek, Kuvayı Milliye adına, merkezle ilgisini kesmiş(?)... Ulusal örgütü kökleştirmiş..... Yeniköy Rumlarının sağa sola sarkıntılıkları üzerine, Küçük Arslan çetesini dolaştırmaya başlamış..... Tarafınızdan para da verilmiştir (?!)."

"Yahya Kaptan her şeyi sonuçsuz bırakmak için dümen çevirmektedir (?!)."

"Binbaşı Necati biraz idaresiz ise de cezayı haketmiş değildir."

"Gebze Kaymakamının..... bir an önce kaldırılarak Rum ve Ermeni dolaplarına son verilmesi....". (belge: 204)

Baylar, bu bilgiler arasında benim bilmediğim noktalar vardı. Örneğin, ben Küçük Arslan çetesini ve onun gözde olduğunu bilmiyordum. Bu çeteye Necati Bey aracılığıyla para verdiğimi kesinlikle anımsayamıyordum.

Yahya Kaptan'ın, verdiğimiz yönerge gereğince, düşman çetelerini ortadan kaldırmaya ve hiç olmazsa onların Hıristiyan halka saldırarak düşmanın amacını gerçekleştirmeye yönelmiş bütün girişimlerini sonuçsuz bırakmaya çalıştığını çok iyi biliyorduk.

Gebze Kaymakamının niteliği, şimdi ekleyeceğim belgelerle anlaşılabilir sanırım.

4 Ocak 1920 günü Tümen Komutanı Rüştü Bey'e, Vâsıf Bey'in verdiği bilgiyi, olduğu gibi özetleyerek bunun kendisince verilen bilgiyle çelişik olduğunu bildirdim ve bir kez daha güvenilir ve inanılır kişiler aracılığıyla işin soruşturulmasını ve incelettirilmesini kendi düşünceleriyle birlikte açık olarak bildirilmesini rica ettim. (belge: 205)

Baylar, bu işte gerçeğin ortaya çıkmasına yarayan belgeleri bilmenizi istediğim için, Rüştü Bey'in verdiği yanıtı, olduğu gibi bilginize sunmama izin veriniz:

Düzce,

7/8.1.1920

Yirminci Kolordu Komutanlığına

Y: 4.1.1920 şifreye: Heyeti Temsiliye Başkanlığına: Yahya Kaptan için yapılan çeşitli suçlamalar üzerine, birkaç kez Yüzbaşı Ali Ağuş Efendi aracılığıyla

yaptırdığım soruşturma, adı geçenin lehinde çıktı. Bununla birlikte, kendisi okumamış bir kişi olduğundan, hizmet sanarak bazı şeyler yapmış olabilir. Büyük ve Küçük Arslanlar ise aslında haydutturlar. Ama, ulusal örgüte karşıt düşüncede olduğu kuşku götürmeyen ve Yahya için herkesten daha çok sızıltı yapması gereken Gebze Kaymakamına bu konuda yazdığım yazıya aldığım 1.12.1919 günlü ve 17 sayılı yanıtın örneği, olduğu gibi aşağıya alınmıştır:

Ben, bu telde bildirilenlere bir parça olsun inanmak zorunda kaldım ve aynı inanla bu yazıyı İstanbul'da Şevket Bey'e de gösterdim. Benim öğrenemediğim bazı nedenler yüzünden İstanbul'ca kendisi için bir işlem yapılması gerekli görülürse elbette bir şey denilemeyeceği, bilgilerine sunulur.

Örnek

30.11.1919 günlü, 53 sayılı yüksek buyrukları karşılığıdır: Kartal Müdafai Hukuk Cemiyeti Başkanı Binbaşı Necati Bey'in adam öldürme ve Bucak Müdürünü dövme ile ilgili suç bildirmeleri, kişi ve zaman gösterilmediğinden, gerçeğe uygun değildir. Çünkü, dövuıldığı bildirilen Bucak Müdürü Burhanettin Bey ise, Yahya Kaptan'ın kendisini dövmediğini ve onun bir saldırısına uğramadığını resmi olarak ve yazıyla bildirdiği gibi, bu konuda Makamıma da hiçbir yakınmada bulunmamıştır.

Adam öldürme işine gelince; Yahya Kaptan'ın adam öldürdüğü üzerine, hükümete ve adliyeye hiçbir yerden başvurma ve yakınma olmadığı gibi, kendisinin mahkemeye çağırılması için bir kâğıt bile yazılmamıştır. Eğer Darıca Rumlarından ikisinin öldürülmesi ve Kartal'ın Paşa Köyünden İstelianos Çorbacı'nın (Hristiyanlar için kullanılan bir san. Aşağı yukarı "Ağa" anlamına gelir) dağa kaldırılarak kendisinden kurtulmalık istenmesi ve alınması anlatılmak isteniyorsa, bu haydutça suçları Küçük Arslan çetesinin işlediği söylenmektedir ve bu, yüzde yüz gerçektir. Adı geçen çete ise, Yahya Kaptan'a öteden beri düşmandır. Aslında Yüzbaşı Nail Efendi'nin koruyuculuğunda ve eli

altında iken sayısı on sekize yükselen bu çetenin şimdi Binbaşı Necati Bey'in buyruğu altına verilmiş bulunduğu ve kendilerine ellışer lira aylık bağlama yoluna da gidilmekte olduğu öğrenilmiş olup köyleri soymaktan vazgeçemedikleri bilinmektedir. Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Bey'in eski okul arkadaşıdır. Kendisiyle bir buçuk ay önce Aydınli Köyünde, Küçük Arslan çetesi adamlarından Ali Kaptan'ın dağa kaldırdığı Çorbacı'dan alınan para ile yaptığı ünlü düğününde buluşmuşlar; sonra birçok kez, Binbaşı Necati Bey, Yüzbaşı Nail Bey'in evine gelip konuk olmuştur. Aralarında düşünce birliği vardır. Yüzbaşı Nail Bey öteden beri Yahya Kaptan'a karşı olup onu ulusal örgüt kurduğu sıralarda, ilçenin sınırları dışına kovup çıkarmaya kalkışmıştır. Küçük Arslan çetesince yapıldığı söylenen ve yüzde yüz doğru olan yukarda anılmış iki haydutluk olayı ile, Kuvayi Milliye'yi karalamak ve Yahya Bey'i lekelemek amacı güdüldüğü sezilmiştir. Bu suçlar ise, adı geçen Arslan çetesinin dolaştığı yerlerde ve iş gördüğü alan içinde işlenmiştir. Dahası, İstanbul Muhafız Alayına bağlı Süvari Birliği Komutanı Hakkı Bey'in bu olaylar üzerine kovuşturma yapmak için gönderileceği sırada Yüzbaşı Nail Bey'in ilgililerle haberleşerek, artık gereklik kalmadı diye, Hakkı Bey'i İstanbul'a kaldırttığı ve kovuşturmayı bıraktırdığı kesin olarak bellidir. Öne sürülen adam öldürme işi, bundan başka bir olay ise, bu konuda açıklanmak üzere, kişi ve zaman da bildirilmesi gerekir. Darıca Rum bekçilerinin öldürüldüğü gün çarşıda serbestçe gezen Küçük Arslan çetesince adam öldürüldüğünün ortalığa yayılması üzerine Yüzbaşı Nail Bey, kendisinin başka bir yere kaldırılmasını istemiş ve burada kesinlikle oturmayacağını söylemişse de, alay ve tabur komutanları ve Binbaşı Necati Bey buraya gelerek Yahya Kaptan için bir işlem yapılmasını delege Sırrı Bey'e yazdıracaklarına söz ve güvence vererek yerinde kalmasını istemişlerdi. Bu kez Yüzbaşı, 25 Kasım 1919 salı günü gidip gelen Necati Bey'i aldatarak gerçeğe uymayan ihbarlara ve suçlamalara yönelttiği gibi; bir yandan telefonla Yahya Kaptan'ı merkeze çağırarak, öte yandan Küçük Arslan çetesini de kendi evinde hazır bulundurarak yakalatmayı tasarlamışsa da her nedense bunu göze

alamayarak giriştiği işten vazgeçmek ve Necati Bey de Kartal'a dönmek zorunda kalmıştır. Şu duruma göre, Yüzbaşı Nail Bey, gerek Necati Bey ve gerek maşası olan Küçük Arslan çetesi aracılığıyla Yahya Kaptan'ı suçlamaktan ve ona karşı dolaplar kurmaktan hiç geri kalmamaktadır. Yahya Kaptan, kendine karşı çıkan ve düşman olan Küçük Arslan çetesi gibi, köyleri soymaya ve Hristiyanları öldürüp yok etmeye izin vermediği gibi, kendi buyruğu altında bulunan Büyük Arslan Bey çetesince bazı uygunsuz işler yapıldığında hemen önleme ve cezalandırma yoluna giderek, ulusal amaç olan bağımsızlık ve yurt esenliği kaygısıyla güvenliğin ve sıkı düzenin korunmasına hizmet etmektedir. Bundan önce de, Büyük Arslan Bey çetesinin aman dilemesine ve sığınmasına yardımcı olmak ve bağışlanmasını sağlamakla yaptığı hizmetler övülmeye değer. Yahya Kaptan'ın suçlu gösterilmesi, Yüzbaşının kişisel isteklerine boyun eğmemesinden ve Küçük Arslan çetesince yapıp Yahya Kaptan'ın üstüne yıkılmak istenen haydutlukların eksik olmamasından ve bunu yapanların korunması dolayısıyla Yüzbaşının kınanmasından ve yüzbaşıya sert uyarılarda bulunulmasından ileri gelmektedir. Bilgilerine sunulur (Gebze Kaymakamı Mehmet Nurettin).

Birinci Tümen ve Bolu Bölgesi Komutanı

Rüştü

Baylar, bu bilgiler gelmeden önce şöyle bir haber verdiler: "Yahya Kaptan Tavşancıl'da sarıldı. Bunu yapan, İstanbul'dan gelen bir askeri birlikler."

Bu haber üzerine, İzmit'te Tümen Komutanlığından, 7 Ocak 1920 günlü şifre ile, makine başında bilgi istedik ve: "Haber doğru ise, İstanbul'dan geldiği bildirilen birlik komutanına, söz konusu kişinin -Yahya Kaptan'ın- bizim adamımız olduğunu ve eğer yersiz bir işi ve suçu varsa elbette gereğinin bizce yapılacağını ve hiçbir türlü Yahya Kaptan'ın sarılmasını ve tutuklanmasını uygun görmediğimizi bildiriniz." dedik. (belge: 206)

Baylar, 7 Ocak 1920'de yazılıp 8'de aldığımız iki tel vardır. Bunlardan biri, İzmit'ten, Birinci Tümen Komutan Vekili imzasıyla Fevzi Bey'dendir. Bildirdiği şudur: "Bu gece, iki bin kişilik bir kuvvet, Tavşancıl'a çıkarak Kuvayi Milliye Komutanı Yahya Bey'i sarmışlardır. Yapılacak işlemin bildirilmesi buyruklarına sunulur."

Öteki tel de, Düzce'de bulunan asıl Tümen Komutanından geliyordu. Rüştü Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı bilgiyi veriyordu. (belge: 207)

Tümen Komutan Vekili Fevzi Bey'in, 7 Ocak 1920 günlü sorumuza verdiği 7/8 Ocak 1920 günlü yanıtında, Yahya Kaptan'ın daha ele geçmediği, gelen birlik ile Kuvayi Milliye arasında bir çarpışma olabileceği ve gelen birlik komutanına buyruğumuzu bildireceği haber veriliyordu. (belge: 208)

Baylar, o günlerde milletvekili olarak İstanbul'da bulunan emir subayım Cevat Bey'den 10 Ocak 1920'de şöyle bir tel geldi:

Harbiye,

10.1.1920

Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: 6.1.1920 gecesi sabaha karşı Jandarma Genel Komutanı yardımcısı Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Komutanı Nazmi Bey komutasında dört subay, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi komutasında İstanbul Muhafız Alayından doksan er, Bandırma vapurunun ışıkları söndürülerek Hereke'ye götürülmüş ve sabaha karşı Hereke'ye çıkan birlik hemen Tavşancıl'ı kuşatmış ve çeşitli evleri basmıştır. Gelenler, köy İhtiyar Kurulunu toplayarak, vatan haini olan Yahya'yı, teslim etmezler ya da nerede olduğunu söylemezlerse Tavşancıl'ı insanlarıyla birlikte yakacaklarını söylemişlerdir. İhtiyar Kurulu, iki günden beri Yahya Kaptan'ın köylerinde

olmadığını ve nerede bulunduğunu bilmediklerini direnerek söylediler. Yahya sağ olarak ele geçemeyecektir. Fakat Yahya'nın ölümünden sonra Marmara bölgesini elinde tutan ve bölgede üstün duruma gelen ve her gün İngilizler ve Fransızlar eliyle silahlandırılan Rumların ve İstanbul'daki rezillerin pek büyük bir başarı sağlayacakları bellidir. Kuvayi Milliye adını taşımakta olan Yahya'nın öldürülmesi, İzmit, Adapazarı ve İstanbul dolaylarında düşmanlarımızın hesabına karıştırıcılık yapacak birçok çetelerin doğmasına da yol açacaktır. Bunun için, Cemal Paşa Hazretleri'nin işe el atmasıyla Yahya'nın, adını değiştirerek önce bildirdiğim gibi, serbest bırakılması için gerekenlere buyruk verilmesi rica olunur. (Cevat)

Harbiye Nazırı

Cemal

Bu telin, Harbiye şifresiyle ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılmış olması ama içinde "Cemal Paşa Hazretleri'nin işe el atmasıyla Yahya'nın kurtarılmasının sağlanması" kısmı dikkat çekicidir. Demek ki Cemal Paşa, Cevat Bey'in telinin, okumayı gerekli görmeden, kendi şifresiyle ve imzası altında çekilmesine izin vermiştir. Çünkü, bir kez Yahya'yı kovalatan Cemal Paşa'dır. Bundan başka, serbest bırakılmasına kendisinin aracı olması için benim buyruk vermeme, kendi bilgisi altında, kuşkusuz yazdırmazlardı.

İzmit'teki Tümen Komutanı Vekilinden gelen 9 ve 10 Ocak 1920 günlü iki telle, iki çarpışmadan sonra Yahya Kaptan'ın öldürülerek ele geçirildiği, duyulanlara dayanılarak bildirildi. (belge: 209)

11 Ocak 1920'de Tümen Komutan Vekilinden, İstanbul'dan gelen birlik komutanına benim yerime bildirim yapıp yapılmadığını sordum. (belge: 210) Üç gün sonra 14 Ocak 1920 günlü raporunda, Tümen Komutan Vekili şu bilgiyi verdi: "Kendi yaptığım soruşturmadan... çarpışma olmamış; yalnız, Yahya

Kaptan teslim olduktan sonra, köy dışında kesici aletle öldürülmüştür. Kafatasının olmaması bunu doğrulamaktadır." (belge: 211)

Baylar, bu uğursuz haber üzerine İstanbul'daki örgütümüze, 20 Ocak 1920 günü Albay Şevket Bey aracılığıyla şu teli yazdık:

Yahya Kaptan'ın öldürülmesine gereklik gösteren nedenlerle, teslim olduktan sonra kasıtlı şehit edildiği anlaşıldığından öldürülmesinde kimlerin etkisi ve eli olduğunun, İstanbul'dan bize başvuran birçok özverili arkadaşlara bilgi verilmek üzere, tez elden bildirilmesi rica olunur efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Eski bir yazımıza yanıt olmak üzere, İstanbul'dan, 20 Ocak 1920'de yazılıp bir gün sonra gelen tel de şuydu:

Beşiktaş,

20.1.1920

Ankara'da Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne özeldir.

Y: 17.1.1920

1- Olay yerinde bulunan güvenilir bir kişinin söylediğine göre, Yahya Kaptan yakalanıp köy dışında bulunan karakolun yanına götürülürken yakın bir yerden on kadar haydutun karakola ateş etmesi üzerine, kaçmaya yeltenmiş ve bu sırada öldürülmüştür. Bununla birlikte, iyi bir soruşturma yapılması için hükümete başvuruldu.

2- Yahya Kaptan'ın Kuvayi Milliye adına pek çok kötülükler yaptığı, yaygın olarak söylendiği gibi, yapılan resmi ve özel soruşturma da bunu doğruladığı için hükümet, kovuşturmaya karar vermiş; fakat, Kurulumuzca adı geçenin geçici olarak saklanıp Kuvayi Milliye'nin işlerine karışmaması ve kötülük yapmaması, yanında bulunan kaçak er ve jandarmaları geri göndermesi koşuluyla kovuşturma yapılmaması istenmiş ve gerekenler katında girişimlerde bulunulmakla birlikte, Gebze'ye de özel memur gönderilmişti. Bu sırada hükümet gizlice birdenbire asker göndermiş ve yalnız Yahya Kaptan'ı yakalamak istediğini ilan etmiş ve bildirilen durum meydana gelmiştir efendim. (Vâsıf)

Çanakale Müstahkem Mevki Komutanı

Şevket

Baylar "Köy dışındaki karakola götürülürken yakın bir yerden ateş edilmiş (?), kaçmaya yeltenmiş, bu sırada öldürülmüş (?!)". Bu sözlerin bu gibi öldürmelerde bir formül gibi kullanıldığını anlamamak için, çok bön olmak gerekir.

Yahya Kaptan'ı yok etmek için, birlikte çalıştıkları ve karar verdikleri, hükümetin gizlice ve birdenbire olupbitti yapıvermiş olduğu yolundaki sözler de dikkat çekicidir. İstanbul'da Jandarmadan, İstanbul Muhafız Alayından subay, er ayrılıyor... İstanbul'da üstün durumda olduğunu ileri süren örgüt başkanlarımız bunu öğrenemiyorlar.

Kara Vâsıf Bey'in bu teline karşılık olmak üzere gönderdiğimiz soru teli şudur:

Şifre

Ankara, 22.1.1920

İstanbul Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Şevket Bey'e

Yahya Kaptan'ın öldürülmesi işini önemle izleyen ve hesabını isteyen, özellikle İstanbul'da, pek çok kimse vardır. Gerçeğin belirtilmesine yaramak üzere yaygın olarak söylendiği bildirilen kötülüklerin neler olduğunun tez elden bildirilmesi rica olunur.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Baylar, bu sorumuza verilen yanıtı da, dinlemeye katlanacağınızı umarak, olduğu gibi bilginize sunacağım:

Beşiktaş, 24.1.1920

Ankara Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne özeldir. Y: 20.1.1920 1- Yahya Kaptan'ın, teslim olduktan sonra öldürüldüğünü işittik. Soruşturma yapıyoruz. Sonucu bilginize sunacağız. 2- Adı geçenin öldürülmesinin nedeni, hiçbir kimseyi dinlememesi, Kuvayi Milliye adına açıkça kötülük, haydutluk yapması ve haydutları öteden beri saklaması ya da gösterilen yere gitmesi için verilen buyrukları dinlememesidir. Bunun üzerine hükümet köylerden ve çevreden kendisine başvuruların üstelemelerine dayanamayarak, kendiliğinden ve Kurulumuzun haberi bile olmadan işe girişmiştir efendim (Vasıf).

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı

Albay Şevket

Sayın baylar, telyazısının ikinci maddesindeki, adı geçenin hiç kimseyi dinlememesinin, öldürülmesine neden olarak gösterilmesi hiç doğru olamaz.

Şehit rahmetli, beni dinliyordu, benden buyruk alıyordu. Verdiğim buyruğa göre iş görüyordu. Başka bir yere, ya da kişiye bağlı olduğunu, onlardan buyruk alması gerektiğini kendisine buyurmamıştım. Bu yüzden, İstanbul'dan, her önüne gelenden, Dahiliye Nazırından, Jandarma Komutanı hain Kemal Paşa'dan verilen buyrukları dinlememesi aslında bizim istediğimiz bir şeydi. Kuvayi Milliye adına haydutluk ve kötülük yapanın da kendisi olmayıp Küçük Arslan çetesi gibi haince özel amaçla kuruldukları belgelerle anlaşılmış bulunan çeteler olduğu ve Yahya'nın bunların haydutluklarını önlemeye çalıştığı da, sözlerine inanılması gereken kişilerin soruşturmalarıyla tanıtlanmıştır.

Gebze Müdafaai Hukuk Kurulu Başkanı ile Gebze Kaymakamı Fevzi Bey'in birlikte imzaladıkları ve üzücü olayın meydana gelişinden önce yazdırıp makine başında yaptıkları başvuruyu da bildirmeden geçemeyeceğim:

"Gebze Kuvayi Milliye Komutanı Yahya Bey'in -bazı adamların suçlamaları üzerine- en sonunda Salı gecesi İstanbul'dan üstsubaylar komutasında gelen iki bin kişilik kadar bir kuvvetle Tavşancıl'da sarıldığı ve şu sırada kuşatılmış durumda bulunduğu, şimdi halktan aldığım bilgilerden anlaşılmıştır. Böyle yurdu için çalışan bir kişiye karşı yapılan bu işlemin pek haksız olduğu yüce komutanlığınızca bilinmektedir. Adı geçenin kurtarılması için ne gibi bir işlem yapılacağının emir buyurulmasını makine başında beliyoruz."

Kaymakam Müdafaai Hukuk Kurulu Başkanı

Fevzi Hacı Ali

Baylar, o günlerde İzmit dolaylarında Kuvayi Milliye örgüt işleriyle uğraşan milletvekili Sırrı Bey'in de, bu konuda bildirdiklerini, olduğu gibi sunmama izninizi rica ederim:

İzmit,

11.1.1920

Yirminci Kolordu Komutanlığına

1- Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne; Dört gün önce yazışması yapılmış olan Yahya Kaptan sorunu, sonunda, haber almış olacağınız üzere, şehit edilmesiyle sonuçlandı.

2- Yahya Kaptan'ın, İstanbul'un kapısı sayılan bir yerde, örgenleşmiş olarak bulunması, herhalde Kuvayi Milliye'ye karşı olan kişileri korkutmaktan uzak kalmadığı için, ortadan kaldırılması kararlaştırıldığı kuşku götürmez.

3- Öldürme işinin bu amaçla kararlaştırılmış olması, olayı yasal nitelikten çıkartmakta ve Heyeti Temsiliye'ce üzerinde düşünülmesini gerekli kılmaktadır.

4- İzmit sancağı haydutlar yüzünden tedirgin iken, yerinden kımıldamayan ve buyruğu altındaki hiçbir birliğe emir vermeyen; yanındaki cezaevinden on beş yirmi kişinin birden kaçmasını her gün olağan işlerden sayan Alay Komutanı Hikmet Bey, Yahya'nın öldürülmesini önemli sayarak emrine aldığı jandarma kuvveti ile kendisi de gitmiş ve sonunda Kuvayi Milliye'ye önemli bir vuruşla amacına ulaşmıştır. Sonu var (Milletvekili Sırrı).

Birinci Tümen Komutanı Vekili

Fevzi

Yirminci Kolordu Komutanlığına

1- Gebze'de kurulmuş olan Kuvayi Milliye'nin başsız kalması bundan böyle, oraların korku içinde kalmasına yol açacaktır.

2- Bura halkınca bütün Kuvayi Milliye'nin dayanağı olarak bilinen Yahya'nın böylece öldürülmesi kamuoyunu gerçekten karıştırmıştır.

3- Yahya'nın öldürülmesi, hükümetin Kuvayi Milliye'ye karşı bundan sonra alacağı saldırgan duruma kanıt sayılmaktadır.

4- Bu davranış üzerine, yabancılar da, hiç kuşku yok, Kuvayi Milliye'nin hükümet gözünde bir değeri olmadığı ve yok edilebileceği kanısına varacaklardır. Bu bakımdan gerekli önlemler alınmalıdır. Sonu var (Milletvekili Sırrı).

Birinci Tümen Komutanı

Vekili Fevzi

Yirminci Kolordu Komutanlığına

1- 68 sayılı şifreye ektir: Öncesi geçen telimizde. Durum karışıklıktan kurtarılmaz ve Gebze kuvvetlerinin hemen güvenilir bir kişiye verilmesi yoluna gidilmezse, Üsküdar sancağı ile birlikte bütün İzmit sancağında bir tek kişinin bile Kuvayi Milliye'yi tutmayacağı kesin olarak bilinmelidir.

2- Jandarma Alay Komutanı Hikmet Bey'in, bir dakika bile beklenmeden kaldırılması çok gereklidir.

3- İzmit sancağında Kuvayi Milliye'nin varlık gösterebilmesi, ordu hizmetinde bulunan Yarbay Fevzi Bey'in, Jandarma komutanı olmasına bağlıdır. Başka çıkar yol yoktur. Bunu önemle bilginize sunuyorum (Milletvekili Sırrı).

Birinci Tümen Komutanı Vekili

Fevzi

Yirminci Kolordu Komutanlığına

1- 79 sayılı şifreye ektir: Kuvayi Milliye'nin Anadolu'ya horlanmakta olduğu yolunda çıkan söylentiler, son acı olay üzerine karşıcılarını daha çok yüreklendirdiğinden, eski erkin ve canlılığın yitmediğini gösterecek eylemli bir önlem alınması çok gereklidir.

2- Ali Fuat Paşa Hazretleri'nin buraya buyurmalarını gerekli görmekteyim.

3- İzmit sancağına önem verilmesini ve önem verildiğini gösterecek eylemli önlemler alınması gerektiğini bir daha bildirmeye zorunluk duyuyorum (Milletvekili Sırrı).

Birinci Tümen Komutanı Vekili

Fevzi

O günlerde İstanbul'da Bulunan Rauf Bey de şu mektubu gönderdi:

İstanbul,

19.2.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra öldürüldüğü, buraca da anlaşılmıştır.

Muhafızlığa başvurulmuş, otopsi de yapılmıştır. Yasalar gereğince kovuşturma yapmayı hükümet eline almıştır efendim. Saygılarımızı sunarız.

Hüseyin Rauf

Vicdan Ödevlerimden Biri

Baylar, Yahya Kaptan'ın öldürüldüğüne kuşku kalmamıştı. Bu gerçek bilindikten sonra, öldürmüş olan hükümetin, yasal kovuşturmaya girişmiş bulunması, cinayeti işleyenlerin meydana çıkmayacağına kanıt değil miydi? Ama baylar, zaman, her şeyin, her gerçeğin, tarihin özdenlikli kucağında incelenmesini sağlayacaktır. Saygıdeğer baylar, hükümeti ve İstanbul'daki örgütümüzün başkanlarını, böyle çirkin bir cinayetin işlenmesine aracı olmaya sürükleyen nedenlerin ve etmenlerin incelenmesiyle gerçekten ders alınmaya değer sonuçlar çıkacağına inandığım içindir ki, dıştan bakılınca önemsiz gibi görülebilecek olan bir olayı kanıtlara ve belgelere dayanarak açıkladım. Bu açıklamamla ulusun gözü önünde aydınlık bir inceleme ortamı doğmasına yardım edebildimse vicdan ödevlerimden birini yapmış olduğuma inanacak ve gönül rahatlığına ereceğim. Baylar, bu olayı incelerken iki noktayı göz önünde tutmak yararlı olur. O noktalardan: Birincisi: Sait Molla'nın üyesi bulunduğu gizli örgüt ile Gebze ve Kartal dolaylarında, hepsi bu örgütten olan kişilerin ve çetelerin rollerini ve bu rolleri bizim adamlarımız ve örgütümüz yapmış gibi göstererek yurtsever geçinen kişileri aldatıp kandırmada gösterilen ustalık ve başarı. İkincisi: İstanbul örgütümüzün başkanları, bize, Heyeti Temsiliye'ye bağlı ve onun yönerge ve bildirimlerine uygun iş görmekle yükümlü bulunuyorlardı. Ve ancak bu yükümlülüğü açık yürekle yaparak genel amaç yönünde tam uygunlukla yürümenin en büyük olasılık olabileceğini kabul eylemeleri gerekirdi. Oysa bu kişiler, kendi akıl ve tutumlarını, Heyeti Temsiliye'nin uyarmaları karşısında yüksek görmekten vazgeçememişler ve bağımsız olarak çalışmalarına engel olunmasını onur işi yaparak sinirlenmişler ve bu yanlış duygunun etkisi altında, aldatılmaya kadar varmışlardır. (belge: 212) Şimdi baylar, vicdanı ve acıma duygusu olanları gerçekten yaralayan bir teli daha acılı gözleriniz önüne sererek, bu konu üzerindeki sözlerime son vereceğim:

4960 İstanbul,

14.1.1920

Ankara'da Kuvayi Milliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Eşim Yahya Kaptan, sadece sizinle olan ilişkisi dolayısıyla, yasal bir suç olmaksızın ve teslim olduğu halde, Gebze Jandarma Yüzbaşı Nail ve Üsteğmen Abdurrahman Efendiler eliyle alçakçasına şehit edildi. Bütün Tavşancıl halkı olayın tanığıdır. Hak aramak için Adliye ve Dahiliye nazırlıklarına başvuruldu. İki yetimle acıklı bir durumda bulunuyoruz. Bu konuda yüksek girişim ve yardımlarınızı bekliyoruz. Buyruk sizindir.

Karagömrük'te Keçecilerde Karabaş Mahallesinde

19 sayılı evde oturan Yahya Kaptan'ın eşi

Şevket Hanım

1919 Sonbaharında Karşılaştığımız Başka Bazı Olaylar

Baylar, Yahya Kaptan sorununa 20 Kasım 1919 günündeki olaylar dolayısıyla dokunduk. Genel olaydan yer ve zaman bakımından çokça uzaklaşarak Yahya Kaptan olayının açıklanmasını bütünlemek zorunda kaldık. Şimdi izin verirseniz yeniden, bıraktığımız yere dönerek olayları izleyelim.

Ankara-Eskişehir demiryolunun işletilmesine İtilâf Devletlerince engel olunmuştu. Bu yolun işletilmesi için, İtilâf Devletleri temsilcilerine sert bir protesto notası verilmesi, 21 Ekim 1919'da Ankara Merkez Kuruluna bildirildi.

Adana örgütü kurucularının, Niğde'ye ya da Kayseri'ye gelerek, bizimle görüştükten sonra çalışmalarını sürdürmeleri sağlandı.

Aydın cephelerinde durum her gün güçleşmekte ve ağırlaşmakta olduğundan, Salih Paşa ile Amasya'da kararlaştırdığımız üzere, Donanma Cemiyetinin dört yüz bin lirasının bu cephelere verilmesini Harbiye Nazırına yazdık. Bu cephelerde savaşanlara silah ve cephane verilmesini; cephenin makineli tüfek ve topçu birlikleriyle desteklenmesini, Konya'daki On İkinci Kolordu Komutanından rica ettik.

Baylar, Fransızlar, Bandırma-Soma demiryolunu sözde denetlemek için Bandırma'ya bir birlik çıkarmışlardı. Güvenliği çok iyi durumda olan Bandırma'ya asker çıkarmaya hakları olmadığı apaçıktı. Bu noktaya, 24 Kasım 1919'da On Dördüncü Kolordu ve Elli Altıncı Tümen Komutanlarının dikkatlerini çektik.

Yabancı subaylar, Aydın cephelerinde dolaşarak propaganda yapıyorlar ve durumu anlıyorlardı. Bu gibi subayların cephedeki birliklerle ilişki kurmalarına meydan verilmemesini ve resmi olarak hükümete başvurmalarını; eğer Kuvayi Milliye için bir söyleyecekleri olursa, merkez kurullarımız aracılığıyla bize başvurmaları gerektiğinin kendilerine bildirilmesini; propaganda yapanlar bulunursa, gözaltında bölgeden çıkarılmalarını ve kesin zorunluk olursa, cepheye görülecek itilâf askerlerine karşı da silah kullanılmasını cepheye bildirdik.

Baylar, biz, İzmir halkının da eylemli olarak seçimlere katılmasını sağlamak istiyorduk ve o yolda çeşitli araçlarla isteğimizi duyuruyorduk. Fakat, Yunanlılar, elbette buna engel oluyorlardı.

29 Kasım 1919 günü, bu davranışı İtilâf Devletleri temsilcileri ile tarafsız elçilikler katında protesto ettik ve bunu o sırada İzmir Telgraf ve Posta Başmüdüğü bulunan Ethem Bey'e yazarak, İzmir halkına da duyurmak istedik.

Baylar, belki birçoklarınızın hatırladadır. Adana işgalde iken orada Ferda adında, Kuvayi Milliye'ye karşı bir yabancı gazetesi yayımlanıyordu. Bu gazete, yalnızca Anadolu halkını aldatmak ve yanlış yola sürüklemek amacıyla çıkıyordu ve sütunları bizi kötöleyen uydurma sütunlarla dolu idi. Elbette, bu gazetenin Anadolu'nun içerlerine sokulmasını yasak ettik.

Fakat, bu gazetenin yurtda okunmasını elbette yararlı bulan, Ali Rıza Paşa Hükümetinin Dahiliye Nazırı olan ve temiz olduğuna Cemal Paşa'nın birçok kez tanıklık ettiği Damat Şerif Paşa, Ferda gazetesinin, bu ağı saçan paçavranın, yurda serbestçe sokulmasına engel olunmaması için buyruklar vermişti. Bundan dolayı, Şerif Paşa'nın arkadaşı Cemal Paşa'nın, 3 Aralık 1919'da dikkatini çekmeyi gerekli bulduk.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Heyeti Temsiliyenin Ankara'ya Gelmesi

Ankara'ya Geliş

Baylar, Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasını önleyememek zorunluğ u üzerine, İstanbul'da toplanacak Mecliste, "yurdun bütünlüğ ünü, devletin ve ulusun bağımsızlığını güven altına alma amacımızı korumak ve savunmak için birleşik ve dayançlı bir grup meydana getirmeyi" tek çare olarak düşündük. Bunun sağlanması için, bildiğ iniz gibi, 18 Kasım 1919 günlü yönerge ve genelgede, milletvekillerinin belli yerlerde grup grup toplanarak görüşecekleri önemli noktalardan biri olarak bu konuyu ele almış tık.

Gene o zaman düşündük ki, bu grubun kurulmasını sağlamak için her sancaktan birer milletvekilini Eskişehir'e çağıralım. Eskişehir üzerinden trenle İstanbul'a gidecek milletvekillerini de, çağıracağ ımız milletvekilleriyle birleştirelim ve kendimiz de Eskişehir'e giderek, genel bir toplantı yapıp işleri enine boyuna görüşelim, Bu arada milletvekillerinin İstanbul'da güvenliğ iyle ilgili önlemleri de söz konusu etmek istiyorduk. Fakat bundan sonra açıklayacağ ım nedenlerle, toplantıyı Ankara'da kalarak yapmayı yeğ ledik. Daha bir ay kadar Sivas'ta kaldıktan sonra artık Ankara yolunu tuttuk.

Ankara'ya geliş imizi 27 Aralık 1919 günlü, şu açık bildirimle her yere duyurduk:

Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya gitmek üzere yola çıkan Heyeti Temsiliye , bütün yol boyunca ve Ankara'da, büyük ulusumuzun sıcak ve içten yurtseverlik gösterileri içinde bugün buraya geldi. Ulusumuzun gösterdiğ i birlik ve dayanç, ölkemizin geleceğ ini güven altına alma konusundaki inancı sarsılmaz bir biçimde destekleyecek niteliktedir.

Şimdilik heyeti temsiliye merkezi Ankara'dadır. Saygılarımızı sunarız efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

2 Ocak 1920 günü, Cemiyetin Merkez kurallarına, Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye, Mutki'de Hacı Musa Bey'e ayrıca bir bildirim yaptık.

Bu bildirimimizin içindekiler ve yazılış biçimi şöyleydi:

... Yolculuğumuz sırasında görüp incelediklerimiz bizlere, gerçek koruyucu Ulu Tanrı'nın yardımı ile meydana gelen ulusal birliğimizin dayanağı olan ulusal örgütün kök salmış ve ulusun ve ülkenin geleceğini kurtarmak için gerçekten güvenilir bir güç ve erk durumuna gelmiş olduğunu sevinçle gösterdi.

Dış durum, bu ulusal dayanç ve birlik yüzünden Erzurum ve Sivas Kongresi ilkelerine göre ulusa ve yurda elverişli bir şekle girmiştir.

Kutsal birliğimize, dayanç ve inancımıza güvenerek yasal isteklerimizin elde edileceği güne değin direnerek çalışılması ve bu bildirimimizin köylere varıncaya dek bütün ulusa duyurulması rica olunur.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai

Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Kazım Karabekir Paşa Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya Gitmesinden Yana Değildi

Baylar, Heyeti Temsiliye merkezinin Ankara'ya taşınması düşüncesi oldukça eski idi. Bu düşünce, ilk ortaya atıldığı sıralarda Kazım Karabekir Paşa'dan gelmiş olan bir teli olduğu gibi burada bildireceğim:

Şifre

Erzurum'dan, 3 Ekim 1919

Üçüncü Kolordu Komutanlığına

Heyeti Temsiliye'ye : Kuvayi Milliye'yi temsil eden yüksek Kurulun, değil Ankara'ya gitmek, Sivas'ın batısına bile geçmemesi düşüncesindeyim. Çünkü, doğu illerinin Kuvayi Milliyesi olan Kurulun bütün bütün uzaklaşması, dolayısıyla bu illerin örgütsüz kalmasına yol açacaktır. Bundan başka, şimdiye değin tam yasal ve mantıklı olarak yönetilmekte olan ulusal eylemin, öteden beri her zaman her girişimimizi kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlarımızın yaptıklarını göz önünde tutarak, belli bir yerde korunması için Heyeti Temsiliye'nin Sivas'tan batıya geçmemesi düşüncesinde bulunduğumu bilgilerinize sunarım.

On Beşinci Kolordu Komutanı

Kazım karabekir

Böyle bir telin, gerçek olamayacağı yargısına varmak istedim. Fakat ne çare ki, bu şifre tel Erzurum'dan, Sivas'taki Üçüncü Kolorduya çekilmiştir. Açılan şifrenin altında "Açıldı. Fethi 4/5 Ekim" (Aslındaki "minh" (s.346) özdeş ay (Ekim)i anlatır.) yazısı ve imzası olduğu halde Üçüncü Kolordudan bize gönderilmiştir.

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa, çağrımız üzerine Sivas'a geldikten ve bizimle görüştüktan sonra, hiç kuşku yok, bu telle önceden bildirdiği düşünce ve görüşünün yerinde olmadığını görmüş olacaktır. Fakat, bu düşünce ve görüşteki yanlışlığı anlamak için ille yüz yüze gelip görüşmeye hiç de gereklik olmayacağı apaçık bir şeydir. Bu düşünce ve görüşün dayandığı nedenlere şöylece bir göz atmak, onların yanlışlığını anlamaya yeter sanırım.

Başta, Heyeti Temsiliye'nin yalnız doğu illerinin Kuvayi Milliyesi olmadığı ya da o örgütleri temsil etmediği; belki bütün ülkenin -Anadolu ve Rumeli'nin- Kuvayi Milliyesini temsil ettiği çoktan bilinmiş bulunmak gerekti. Özellikle bu nokta üzerinde, günlerce süren telgraf başı tartışmaları olmuştu. Bir de, Heyeti Temsiliye'nin Sivas'tan Ankara'ya taşınması, doğu illerinin örgütsüz kalmasını gerektirecek bir etmen olamazdı. Heyeti Temsiliye'nin, doğu illerine Sivas'tan telle verdiği buyrukları ve yönergeleri Ankara'dan da eskisi gibi verebileceği kuşku götürmezdi.

Fakat, Heyeti Temsiliye'nin, doğu illerinden daha çok batı illerine, İstanbul'a yakın bulunmasını gerektiren ve haklı gösteren mantıklı nedenler elbette, çoktu. İlkın, batı ve güneybatı illerimizden, eylemli olarak işgal altına alınmış olanlar vardı. Bu illerimize giren düşman karşısında sağlam savunma cepheleri kurmak ve onların kuvvetlendirilmesini sağlamak gerekti. Oysa, doğu illerimizde, böyle acıklı bir durum yoktu. Kesin olarak yakın bir eylemli tehlike de doğabileceğe benzemiyordu. Uzak bir olasılığa göre, sözgelimi, doğudan Ermenilerin eylemli bir saldırıda bulunacağı kabul olunsaydı bile onun karşısında, Kuvayi Milliye ile güçlendirilmesi kararlaştırılmış olan On Beşinci Kolordu, kendilerinin komutasında hazır bulunuyordu. Fakat, İzmir cephelerinde türlü yöntemde komutanlıklar, türlü nitelikte kuvvetler ve türlü türlü olumsuz kaynaklardan gelen dokuncalı etkiler vardı. Adana işgaline karşı daha cephe kurulamamıştı.

Genel Durum Yönetme Sorumluluğunu Üstüne Alanlar En Önemli Hedefe ve En Yakın Tehlikeye Elden Geldiğince Yakın Bulunmalıdırlar

Şu halde, yol ve yöntem odur ki, genel durumu yönetip yürütme sorumluluğunu yüklenenler, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye, elden geldiğince yakın yerde bulunurlar. Yeter ki bu yaklaşma, genel durumu gözden uzak bırakacak ölçüde olmasın. Ankara bu koşulları üzerinde toplayan bir noktaydı. Her halde cephelerle ilgileneneğiz diye Balıkesir'e, Nazilli'ye ya da Karahisar'a (Afyon'a) gitmiyorduk, Fakat, cephelere ve İstanbul'a demiryolu ile bağlı ve genel durumu yönetme bakımından Sivas'tan hiçbir ayrılığı olmayan Ankara'ya gelecektik.

Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da toplanması zorunlu görüldükten sonra ise, Ankara'ya gelmenin ne denli yerinde ve yararlı sayılması gerektiğini açıklamayı gerekli görmem.

Baylar, Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya taşınmaması için nedenler ortaya konulurken bu arada, hele "Öteden beri her zaman her girişimimizi kötü görmek ve göstermek isteyen düşmanlardan" söz edilmiş olmasından hiçbir anlam çıkaramadım. Gerçekten, kendisinin dediği gibi düşmanlar bizim hangi davranışımızı, hangi girişimimizi iyi görmüşlerdir ya da görebilirler ki ona göre davranalım.

Eğer bu düşünce ve görüşe yol açan: "İstanbul'da ulusal isteğe uygun davranan bir Ali Rıza Paşa Hükümeti vardır. Meclisi Mebusan da orada toplanarak ulusun ve ülkenin alinyazısını denetlemeye başladıktan sonra, Heyeti Temsiliye'nin batı cepheleriyle, Meclisi Mebusan ile ilgi ve ilişki kurmasına ne gereklik kalır. Öyle ise Heyeti Temsiliye'nin yalnız doğu illerinin örgütleri ile ilgilenmesi ve bununla yetinmesi daha yerinde ve daha yararlı olmaz mı?" gibi bir düşünce ve görüş idiyse, bir ölçüye dek üzerinde durulabilir. Fakat böyle olunca da, genel durumu ve olaylarla koşulların gerçek yüzünü görüşte ve anlayışta Heyeti

Temsiliye ile Kâzım Karabekir Paşa arasında doldurulamayacak bir hendek olduğunu kabul etmek gerekir.

Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesini düşmanlar kötü görecektir, noktasında daha çok durularak belki, ileri sürülmüş olan düşünce ve görüşün kaynağı ve kökeni daha iyi kavranabilirse de bizim şimdilik buna ayıracak zamanımız yoktur.

Yeni Milletvekilleriyle Ankara'da Görüşme

Baylar, bundan önce söylediğim gibi, bir iki günlük bir toplantı ve görüşme isteğiyle milletvekillerini çağırmak için ilk yazdığımız telde -ki bu tel örneğini, bir resmi yazı biçiminde, basılı olarak da postayla göndermiştik- amaç bildirildikten sonra: "Heyeti Temsiliye'nin bulunacağı bir yerde toplanılacak; toplantı zamanı ise, gönderilecek milletvekillerinin adları ve adresleri belli olduktan sonra haberleşerek kararlaştırılacaktır. Heyeti Temsiliye, kısa sürede İstanbul'a yakın bir yere gidecektir." denilmiştir. (belge: 213)

Ankara'ya varışımızda, Ankara-Eskişehir demiryolu işlemeye başlamış olduğundan, önceki bildirimimize 29 Aralık 1919 gününde yaptığımız bir ekte, milletvekilleriyle görüşme yeri olarak Ankara'yı gösterdik ve genelge ile bildirdik. Bu genelgenin bir maddesi de, öteki milletvekillerinden olabildiğince çok kişinin görüşmelere katılmasının pek çok istenmekte olduğu yolunda idi. (belge: 214)

Baylar, sonucunun pek çok yararlı olacağını umduğumuz bu iyicil ve yurtseverce girişimin bile, İstanbul Hükümeti üyelerince önüne çıkıldığını bilginize sunarsam şaşmazsınız sanırım.

İzin verirseniz, bu noktayı biraz açıklayayım: Biz milletvekillerini Ankara'ya çağırırken onlar da birtakım kişilerin bu çağrıya gelmemelerini ve tasarlanan

toplantının yapılmamasını sağlamak için, karşı önlem alıyorlar ve girişimde bulunuyorlarmış. Kimi milletvekillerinin çıktıkları teller üzerine bu işi anladık. Örneğin, Burdur Milletvekili Hüseyin Baki imzalı ve 29 Aralık 1919 günlü şöyle bir tel geldi:

İstanbul'da toplanan milletvekilleri adına Aydın Milletvekili Hüseyin Kâzım imzasıyla Teftiş Kurulu Başkanlığına gelen telde, en hızlı araçla İstanbul'a gelmekliğimi pek çok gerekli olduğu duyurulmakta ve bugün Dahiliye Nazırlığından gelen telde de yola çıkmaklığım bildirilmekte.

Bundan önce Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden gelen buyruk ve bildirim üzerindeki görüşümü açıklayıp bilginize sunduğum halde şimdiye dek bu yolda bir buyruk almadığımdan sizlerden haber gelmesini önemle beklemekteyim efendim.

Akdağmadeni Milletvekili Bahri imzalı ve gene özdeş günlü bir telde de:

Aydın Milletvekili Hüseyin Kâzım imzasıyla gelen telde milletvekillerinin en hızlı araçla İstanbul'a gelmeleri bildiriliyorsa da Heyeti Temsiliye üyeliğine seçilen milletvekillerinin mi yoksa bütün milletvekillerinin mi çağrıldığı pek anlaşılmamıştır. Tutacağım yolu bildirmek iyiliğinde bulunmanızı çok rica ederim. Buyruk sizindir.

Baylar, buna benzer teller arka arkaya geldi. Bunlardan kolayca anlaşıyordu ki milletvekili arkadaşlar, Heyeti Temsiliye ile İstanbul Hükümetini ve İstanbul'dan bütün milletvekillerini çağırma yetkisini kendinde görebilen kişileri, ortak amaçta birbiriyle anlaşmış ve uyuşmuş sayıyorlardı. Hükümetin ve sözü geçen kişilerin olumsuz niyetlerini akıllarına ve hayallerine bile getirmiyorlardı. Olsa olsa, bizimle İstanbul'daki kişiler arasında yeni kararlaştırılmış bir durum bulunduğunu ya da, düzenleme bakımından arada

bir yanlışlık olabileceğini sandıkları ve öyle kabul ettikleri, bildirişlerindeki temiz yüreklilik ve içtenlikten anlaşılmaktaydı.

Bize başvuran milletvekillerine, verdiğim yanıt şuydu:

Hüseyin Kâzım Bey'in bildirdikleri ile bizim hiçbir yönden ilgimiz yoktur.

Adı geçenin, durumu iyice bilmediği anlaşılıyor. 17 ve 29 Aralık 1919 günlü tellerimiz uyarınca iş görülmesi, ulusumuzun ve yurdumuzun yararına daha uygun olduğundan gereğinin tez elden yapılmasını ve Kâzım Bey'in kendi kendine, yapmış olduğu bildirime uygun düşecek bir karşılık verilmesini ve sonucun bildirilmesini rica eder, saygılarımızı sunarız efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Bütün milletvekillerine de şu genelgeyi yazdık:

Ankara, 30 Aralık 1919

Aydın Milletvekili Hüseyin Kâzım Beyefendi'nin sayın milletvekillerinden kimilerine, tez elden İstanbul'a gitmeleriyle ilgili teller çektiği anlaşıldı. Bu girişim; adı geçen kişinin, durumu iyice bilmediğini gösterdiğinden kendisine durum anlattırıldı ve gün sayılı bildirimler üzerine bilgi verildi. Bunun için Heyeti Temsiliye'ce rica edildiği gibi, Heyeti Temsiliye üyesi olarak seçilmiş milletvekilleriyle öteki milletvekillerinden görüşmelere katılmak isteyen sayın kişilerin, Ocak ayının beşinden başlayarak Ankara'ya buyurmaları, yeniden açıklanarak rica olunur.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

30 Aralık 1919 günlü şifre ile de İstanbul'daki örgütümüze: "Hüseyin Kâzım Bey'in girişiminden söz ettikten sonra bizim bildirimlerimizin kendisine duyurulmasını ve görüşmelere katılmak istiyorsa lütfen tez elden Ankara'ya buyurup gelmeleri gerektiğinin anlatılmasını" bildirdik. (belge: 215)

Baylar, biz İstanbul'daki örgütümüzden haber beklerken, karşımıza bir kişi çıktı. Bunun kim olabileceğini kestirmede güçlük çekmezsiniz sanırım. Bildiğiniz gibi, hem bizim İstanbul'da delegemiz, hem de nazır olan bir kişi:

Cemal Paşa Evet, 1 Ocak 1920 günlü şu tel "Harbiye Nazırı Cemal Paşa" imzasıyla geliyordu:

Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: İstanbul'da bulunan milletvekillerinden bir grubun bize başvurarak verdikleri yazılı isteklerini, olduğu gibi aşağıda sunuyorum:

- 1- Meclisi Mebusan'ın bir an önce toplanması çok gereklidir. Şu sırada kimi milletvekillerinin Ankara'ya çağrılmaları, Meclisin tez elden açılmasına engel olacaktır.
- 2- Bu durumun ve yapılan çağrının ortaya çıkaracağı kötü yorumlar arasında yabancıların en çok dikkatini çekecek olanı, yasama gücünün başka kuvvetlerin etkisi altında iş görmekte olduğu sanısıdır. Bu, kesinlikle içte ve dışta elbette pek büyük bir güvensizlik doğuracaktır.
- 3- Böyle bir durum ve davranış karşısında Meclis kendisinden beklenen hizmetleri yapamayacaktır.

4- Daha önceleri yapıldığı gibi, milletvekilleriyle konuşmak ve ilişki kurmak üzere geniş yetkili bir kişinin, delege niteliğiyle İstanbul'a gönderilmesi, istenilenin sağlanmasına yetecektir.

5- Çağrılan milletvekillerinin Ankara'ya gidişlerinin geri bırakılması ve orada toplananların da hemen İstanbul'a gelmeleri için yeniden ve tez elden bildirim yapılması beklenmektedir.

Harbiye Nazırı

Cemal

Baylar, böyle bir davranma ve bildiride bir içtenlik ve soyluluk görüyor musunuz? İlkın, bizim, milletvekilleriyle toplanma kararımız ve bununla ilgili bildirimiz, bundan bir buçuk ay öncesinden beri bilinmekteydi. Eğer bu girişimimiz, yurt yararına gerçekten uymaz ve sakıncalı görölmüş idiyse, güdülen ulusal amaçta bizimle birlik olduklarını ileri sürmekte bulunan bayların ve hükümetin, bizim çağırduğımız milletvekillerine, İstanbul'a gelmeleri için tel çekmeden önce bizimle anlaşmaları; hiç olmazsa düşüncelerinden ve girişimlerinden bize bilgi vermeleri gerekmez miydi? Böyle yapmayıp da doğrudan doğruya İstanbul'a gidişlerini çabuklaştırmak için Denetleme Kurulu Başkanlıkları aracılığıyla Şeyh Muhsini Fâni'nin (Hüseyin Kâzım Kadri'nin takma adı) ve Dahiliye Nazırının imzalarıyla taşradaki milletvekillerini sıkıştırıp şaşırtmak ve oldubittiler yaratarak bizim girişimimizi sonuçsuz bırakmağa kalkışmak doğru muydu?

İkincisi, baylar, seçimi yenileme işi aylarca ve aylarca yapılmayıp yasaya göre belli süre çoktan geçirilmiş olduğu sıralarda hiç de tezcamlık göstermeyi aklına getirmeyen bu baylar, bizim Erzurum'dan, Sivas'tan beri yaptığımız sonu gelmez girişim ve çalışmalarımızın bir başarısı olarak gerçekleştirilebilen yeni seçimlerden sonra, ayrıca araya girip izleyerek her birinin milletvekili

seçilmelerini sağladıktan sonra, çok çok üç beş gün gibi az bir gecikme üzerine böyle tezcanlılık göstermeli miydiler? Hele bu gecikme, büyük bir ülkünün gerçekleştirilmesi; özellikle İstanbul'da toplanma aymazlığını gösterenlerin kendi güvenlikleri ile ilgili önlemlerin alınması yollarını görüşmek amacıyla olursa, bu bayları bu denli ivediye sürüklemeli miydi? Hiç bir önlem ve karar almadan, bir an önce horlanmaya ve rezillğe koşup gitmek neden ileri geliyordu?

Üçüncüsü, baylar, temiz ve lekesiz arkadaşlarını aldatarak, İstanbul'da kendilerinin içinde bulundukları tehlike ve aşağılama çemberine tez elden sokmak isteyen bu baylar, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden değiller miydi? Bu ulusal derneğin üyesi bulunmuyorlar mıydı? Bir derneğin üyeleri, milletvekili oldukları halde bile, derneğin önderleriyle görüşerek en sonunda saptanacak programa göre iş görmek zorunda değil midirler? Dünyanın her yerinde, bütün uygar toplumlarda bu, böyle değil midir?

Bir grubun, bir partinin kendi önderleriyle görüşmesinden ve ilişki kurmasından, yasama gücünün, başka kuvvetlerin etkisi altında iş görmüş olduğu sanısının doğacağı kuruntusundan ve bunun yabancıların dikkatini çekeğinden niçin korkuluyordu? Bu baylar, seçimin yenilenmesini ve milletvekillerinin seçilmesini sağlamış olan örgütün etkisinde kalmış görülmeyi, yüksek şeref ve onurlarıyla bağdaşmaz mı buluyorlardı?

Milletvekillerinin, yurt içinde, güçlü bir ulusal örgüte bağlı olduklarını ve o geniş örgütün saptadığı belirli amaçlardan ayrılamayacaklarını ve her olasılığa karşı, o örgütün etkisi altında bulunduklarını açık bir vicdan ve açık bir alınla ortaya koymanın, asıl bunun, içte ve dışta en büyük güveni ve saygıyı sağlayabileceğini, bu baylar anlayamıyorlar mıydı?

Ve dahası, böyle bir vicdan ve inanç sağlamlığı içinde belirli ulusal amacı gerçekleştirme yolunda, her tehlikeyi göze almaya hazır bir durum ve davranış

alınmadıkça Meclisin, kendisinden beklenen hizmetleri yapamayacağını anlamak, kahinliğe mi yoksa, yapıldığı gibi, saldırı ve aşağılamaya uyuşukçasına boyun eğmeye mi bağlı idi?

Bu baylar, benim milletvekilleriyle aracısız görüşmemi istemiyorlar; hükümet ve kimi baylar, benim İstanbul'a gitmemi de uygun görmüyorlar. Ancak, geniş yetki ile bir delegenin gönderilmesini öğütüyorlar. Doğrusu bu noktadaki akıllarına ve anlayışlarına diycek yok! Bizim gönderdiğimiz delegeler değil miydi ki milletvekillerinin düşman pençesine girmesinde en çok etkili olmuş ve sonunda kendilerini bile savunmak için önlem ve çare bulmakta güçsüz olduklarını tanıtlamışlardır?

Milletvekillerini kendi başlarına çağırmada, aldatmayı ve olupbittiye getirmeyi başaramadıktan sonra, bize bildirim yaptırmayı istemekte gösterilen yumuşaklık da pek ince değil midir baylar?

Saygıdeğer baylar, bu sözünü ettiğim tele yanıt olarak, ilkin şu kısa şifreyi yazdım:

5 Ocak 1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Y: Önergeyi veren milletvekillerinin adlarının ve bu önergeyi kime verdiklerinin bildirilmesini bekliyoruz efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Harbiye, 6 Ocak 1920

Ankara'da Yirminci Kolordu Komutanlığına

Y: 5 Ocak 1920 Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Milletvekillerinin adları şunlardır: Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hamit... ve başkalarıdır. Bana getirenler baştaki iki kişidir.

Harbiye Nazırı

Cemal

Baylar, sonradan bize verilen bilgiye göre, bana tel çeken kişiler, milletvekillerinden bir topluluk değildi. Sadrazam, kendi tanıdığı Hakkı Bey adında bir kişiyi -Siverek Milletvekili olduğunu öğrenmesi üzerine- ve Hüseyin Kâzım Bey'i, yanına çağırarak, bana kısa bir tel yazdırmış. Bu teli kimi kişilere elden imza ettirmişler. Şifreli gönderilmek üzere, Hakkı ve Hüseyin beyler Cemal Paşa'ya götürmüşler.

Demek, beş maddelik olan ve önerge adı verilen telyazısı, sonradan uydurulmuştur. Aslına bakılırsa, önergeden söz edildiği halde bunun sunulduğu katın daha var olmaması da bu işte dolap ve özel erek olduğunu göstermeye yeterdi. Meclis yeni açılmıştı ve Meclis Başkanlığı daha görevine başlamış değildi. Bununla birlikte, Cemal Paşa'nın bu telini aldıktan sonra, şu şifre teli yazdım:

Ankara, 9.1.1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâlettin Arif, Hamit beyefendilere: Ankara'ya gelmenin kötü yorumlara yol açacağı üzerine, Harbiye Nazırı Paşa Hazretleri aracılığıyla bildirilen görüşlerinizi öğrendik. Konu, yurdun ve ulusun varlığı ile ilgilidir. Meclisi Milli'de ulusal örgüte dayanan güçlü grup kurulmaz ve Sivas Genel Kongresiyle ulusun bütün dünyaya duyurduğu kararlar, büyük çoğunlukça bir inanç ve bir ilke olarak benimsenemezse, ulusal hizmetimizin

sağlayacağı başarı boşa gider. Ülke bir felâkete uğrayabilir. Bundan dolayı, birtakım vatansız ve dinsizlerin propagandaları bizim için uyulacak ilke olamaz. Amaç, ulusun esenliği ve yurdun kurtuluşudur. Bir iki günlüğüne buyurmanız ve karşılıklı görüşerek ülkü birliğine varmamız bizce pek önemlidir. Buna göre tutulacak yolun seçilmesi yüksek görüşünüze bağlıdır. Saygılarımızı sunarız efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Bayburt'ta Bir Yalancı Peygamber

Saygıdeğer baylar, İstanbul'un, değindiğimiz ve açıkladığımız can sıkıcı durumuyla uğraşırken, yurdun doğu ucunda da bir yalancı peygamberin ortaya çıkardığı önemlice ve kanlı bir olay geçiyordu. Bu konu üzerine On Beşinci Kolordu Komutanlığından birçok raporlar geliyordu. Bayburt'a dört saatlik yerde "Hart Köyü" vardır. Bu köyde oturan Eşref adında bir şeyh, halka Şiilik aşılıyormuş. Buna üzülen Bayburt Müftüsü ve hocalar, Şeyhi çağırarak sorguya çekmek için meydana getirdikleri bir kurulu Hart'a göndermişler ve yerel hükümet adına Şeyhi çağırmışlar. Şeyh bu çağrıya gelmemiş. Hükümetçe, 50 kişilik bir birlik gönderilmiş. Buna büsbütün kızan Şeyh, müritlerini başına toplayarak birliğe saldırmış; silahlarını ve cephanesini almış; erlerini ve subaylarını tutsak etmiş ve kimilerini de şehit etmiş. Bunun üzerine, çevredeki bazı birlikler, Bayburt' a gönderilmekle birlikte, işin kan dökülmeksizin barış yoluyla bir sonuca bağlanması yeğ tutulmuş. Şeyhin yanına hocalardan ve üst subaylardan meydana getirilen birkaç kurul gönderilmiş. Hükümete boyun eğmesi için öğütler verilmiş... Böylece boşuna on altı gün geçirilmiş. En son giden, Erzurum Kadısı başkanlığındaki kurulun ricası da Şeyh Eşref üzerinde bir etki yapmamış. Tersine, Şeyh bunlara: "Hepiniz kâfirsiniz! Kimseyi tanımam, boyun eğmem, savaşıcağım! Tanrı bana şeriatla görevlisin, dedi." yolunda bir

ültimatom vermekle birlikte, bir yandan da köylere "Şeriat İyesi" ve "Beklenen Mehdi" imzalarıyla birtakım bildiriler göndererek halkı aldatmış ve kendisine katılmalarını sağlayarak başkaldırmış. Bunun üzerine Bayburt'a gelip Dokuzuncu Tümenin komutasını ele alan Yarbey Halit Bey, 25 Aralık 1919 günü, yeterince kuvvetle Hart'a gider. Şeyh, topladığı ayaklanıcılarla karşı koymaya karar verdiğinden topçu ve piyade birliklerinin Şeyh'le çarpışması ve savaşması gerekmiştir. Bu sırada, Şeyh'in adamlarından birtakımları da, Hart'a yardım etmek üzere, yakın köylerde toplanırlar. Sonunda, Yarbey Halit Bey'in Bayburt'tan doğrudan doğruya bana gönderdiği 1 Ocak 1920 günlü şifresinde dediği gibi: "Hart olayı, yalancı peygamberle oğullarının ve adamlarından kimilerinin öldürülmesi ve Hart'ın alınmasıyla sonuçlanmıştır."

Halit Bey, bu şifresinde, milletvekilleriyle ilgili kimi bilgiler de verdiğinden kendisine 1/2 Ocak 1920 günü şu şifreyi yazdım:

Hart olayında siz kardeşimin elde ettiği başarıyı kutlar ve milletvekillerinin Ankara'ya gelmeleri yolundaki çalışmalarınıza teşekkür ederim.

Mustafa Kemal

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Genç Komutanları İş Başından Uzaklaştırmak İstiyor

Baylar, Harbiye Nazırlığı ile Heyeti Temsiliye arasında sürüp giden bir sorun vardı.

Nazır Paşa, İstanbul'da bulunan generalleri, kolorduların başına ve albayları, tümenlerin başına geçirmek istiyordu. Öteki üstsubaylarla subayları da, Anadolu'daki birliklere göndereceğinden söz ediyordu. Bu isteği, bir ilke olarak ileri sürmüş ve uygulanmasını da; Harbiye Nazırlığı Eski Müsteşarı Ahmet Fevzi Paşa'yı, Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın yerine Yirminci Kolordu Komutanlığına ve

Nurettin Paşa'yı da, Konya'da Albay Fahrettin Bey'in yerine On İkinci Kolordu Komutanlığına atamakla bir oldubittiye getirmek istemişti.

Bu yöntem izlenip uygulandığında, Birinci Dünya Savaşında yetişmiş ve kolordu ve tümen komutanlıklarına yükselmiş ne kadar genç general ve üstsubay varsa, hiç kuşku yok, bunların hepsi bu görevlerden uzaklaştırılmış olacaktı. Çünkü, İstanbul'da toplanmış eski general ve üstsubaylar, kıdem ve rütbe bakımından, ordudaki büyük birliklerin başında bulunan genç komutanlardan önde idiler.

Biz, hiçbir zaman bu ilkedен yana olamazdık. Özellikle, içinde bulunduğumuz koşullar unutulurak, yapılan böyle yanlış işlere, olur diyemezdik. Bunun için, Cemal Paşa'ya her zaman görüşümüzü ve atanan yeni kolordu komutanlarının gönderilmemeleri gerektiğini bildiriyorduk.

Fahrettin Paşa, kolordusunun başında bulunarak, Aydın cephesine yardım etmeye ve destek olmaya çalışıyordu. Ali Fuat Paşa, Ferit Paşa zamanında görevden alınmıştı. Cemal Paşa, o haksız işlemi düzeltmek istememişti.

Yirminci Kolorduya, Ankara'da bulunan Yirmi Dördüncü Tümen Komutanı Yarbay rahmetli Mahmut Bey, vekil olarak komuta ediyordu. Ali Fuat Paşa, hem Kuvayi Milliye Komutanlığını yapıyor hem de, gerçekte, kolordusunu elinde tutuyordu.

Biz, kolordu ve tümen gibi birliklerde komuta değişikliğini kabul etmemeye; özellikle, ulusal isteklere uymuş ve o yolda çalışan, kişilikleri belli komutanları, böyle boş ve nasıl bir özel amaca dayandığı bilinmeyen bir ilke için gözden çıkarmamaya kesin olarak karar verdik. Yalnız, İstanbul'da bulunan genç ve özverili subayların ve hekimlerin, bir an önce Anadolu'ya, ordu birliklerine gönderilmelerini yararlı buluyor ve istiyorduk.

Cemal Paşa, Ankara'ya geldiğimiz günlerde bu sorunu daha çok üstlenmeye ve bu iş üzerinde tezcanlılık göstermeye başladı. Bunu bir onur sorunu yaptı. Nazırlıktan çekileceğini bildirerek gözdağı vermeye başladı. Makine başında yanıt verilmesi için yaptığı üstelemeler üzerine, Harbiye Nazırına 29 Aralık 1919 günü yazdığım şifrede :

"Ali Fuat Paşa'nın komutanlıktan ayrılmasını, biz aslında hiçbir zaman temelli saymadık. Ahmet Fevzi Paşa'nın asıl olarak komutanlığa atanması söz konusu olamaz. Barış yapılmadan önce, düşünülen ve uygun bulunan ilkenin uygulanması büyük sakıncalar doğurur. Savaşta çalışarak yükselmiş kişileri, ast durumuna düşürmek olamaz. Bu zamansız girişimler, ulusal örgütler için çalışmakta olan kişilerin iş başından ayrılmalarına ve böylece ulusal birliğin bozulmasına yol açar.

Açıkta kalmış yeterli kişiler, kolordulara bağlı bulunan bölge ve mevki komutanlıklarına, askerlik şubelerine atanarak genliğe kavuşturulabilirler.

Küçük rütbeli subay ve hekimlerin ise bir an önce gönderilmesi gerekir. On İkinci Kolorduya gelince; bu kolordu, savaşan Kuvayi Milliye ile işbirliği yapmış ve iki yan arasında eylemli ve karşılıklı bir güven doğmuştur. Değişikliğe kesinlikle yer yoktur. Oradaki durum da böyle bir şeye hiç bir zaman elverişli değildir." ...dedim.

Baylar, bu konu üzerinde Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün komutanlarla yazışmalar yaparak dikkatlerini çekmiştim. Ocak ayı başında, Ankara'da bulunan Fuat Paşa'ya olduğu gibi, Konya'da bulunan Fahrettin Paşa'ya da: "Nurettin Paşa atanacak olursa, komutayı bırakmayarak eskisi gibi ulus ve yurt görevinizi sürdürmeniz gerekmektedir. Şu halde, bu konuda yapılacak bildirimlerden zamanında bize bilgi veriniz." diye buyruk verdim.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Dediklerim Yapılmazsa Çekilirim ve Meclisi Mebusan'ın Açılması Gerçekleşmeyecek Bir Düş Olur, Diyor

Cemal Paşa, Ocak ayı başlarında, o sırada Harbiye Nazırlığı Başyaveri olan Salih Bey'i (Sekizinci Kolordu Komutanı Salih Paşa'dır) Cemal Paşa'nın iki mektubu, bu mektuplara ekli olarak, İtilaf Devletleri olağanüstü temsilcilerinin verdikleri 24 Aralık 1919 günlü ortak bir nota ve bu notaya hükümetin verdiği yanıt örneği ile Ankara'ya gönderdi.

Cemal Paşa bu mektuplarında da, komuta değişikliği ve yapılacak düzenlemeler konusundaki ilkesinden ve komutanlığa atadığı Ahmet Fevzi ve Nurettin Paşaların görev yerlerine gitmelerini sağlamak zorunluğundan söz ediyor ve özellikle: "Ordunun önemli komuta görevlerinde, son ulusal harekete açıkça katılmış kişilerin doğrudan doğruya ve resmi olarak bulunmaları, dışarıya ve özellikle yabancılara, orduda siyasanın hüküm sürdüğü görünümünü verir ve bu da her halde kötü etki yapar, Nazırlık da eylemli olarak bu etkilerin baskısı altındadır." diyordu ve görevinden çekileceğini gene bildiriyordu. Hem bu kez, şu duruma göre artık Meclisi Mebusan'ın toplanmasının gerçekleşmez bir düş olacağını haber veriyordu. (belge: 216)

Baylar, bu konuda Cemal Paşa'ya verdiğim yanıtları şöylece özetleyebilirim: "Düşüncelerimizin yerinde olduğu yolundaki inancımızı yeniden bildiririz. Ferit Paşa'nın kötülüklerinin sonucu olan Aydın Cephesinin ve bölgesinin ve oralardaki Kuvayi Milliye'nin şimdiki durumunu ve geleceğini, pek çok ilgiyle dikkate alıyoruz. Gelecek için umut verici bir durumun sağlanmasını düşünüyoruz.

Ali Fuat Paşa'nın, devlet gözünde olsun, kamunun gözünde olsun, her türlü kötülemeden uzak bulunduğu kanısının unutulmaması ana koşuldur. Ulusal eylemler sırasında, her nasıl olursa olsun, ileri atılmış olanların görevlerinin ve

durumlarının değiştirilmesi, özverilerinin suç sayıldığı yolunda yorumlanır. Bu, bizim değişmez zorunlu görüşümüze göre, hiç de uygun sayılamaz.

Hükümetin olabilir saydığı siyasal sakıncaları ortadan kaldırmak için gerekli herşey yapılmıştır.

Ahmet Fevzi Paşa, bizimle işbirliği yapacak yeterlikte değildir. Ahmet Fevzi Paşa'nın özel görevle gezip dolaşırken söylediği mantıksız sözlerini bildirmiştik. "Bunu ummam" diye buyurmuştunuz. Ahmet Fevzi Paşa, arkadaşlara yazdığı özel bir şifrede: "Ordu, bugünkü başıbozuk durumunda kaldıkça ülke için yüzde yüz yıkım olacaktır " diyor. Bu adam, ordunun ulusal örgüte yardımcı olma durumunu başı bozukluk sayıyor. Oysa, bilmek gerekir ki ordu, ulusal örgütün kadrosu dışında değildir; belki onun ruhu ve temelidir.

Ahmet Fevzi Paşa'nın Gönen'de ilk olarak yaptığı iş, Anzavur olayından dolayı bin güçlkle ele geçirilen cana kıyıcıların salıverilmelerini istemek olmuştur. Bizimle görüşmeden atadığınız iki kişinin kabul edilmeyeceği yolundaki zorunlu ve haklı düşüncelerimiz üzerine, ortaya bir onur sorunu çıkarmayınız. Bu, yurda ve ulusa bağlılıkla bağdaştırılmaz.

Görevinizden çekilirseniz Meclisi Mebusan'ın toplanmasının gerçekleşmez bir düş olacağı yolundaki sözlerinizden, Sadrazamla birlikte bütün hükümetin meşrutiyetle yönetime karşı olduğu anlaşılmaktadır. Pek önemli olan bu noktanın tam olarak açıklanması rica olunur." (belge: 217)

İtilaf Devletleri Olağanüstü Temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Hükümetine Verdikleri Ortak Nota

Baylar, şimdi de Başyaver Salih Bey eliyle gönderildiğini bildirdiğim, İtilâf Devletleri olağanüstü temsilcilerinin Ali Rıza Paşa Hükümetine verdikleri ortak notadan biraz söz edeyim:

Fransa, Büyük Britanya ve İtalya olağanüstü komiserleri; Karadeniz Ordusu Başkomutanı Sir Corç Miln ile Osmanlı Harbiye Nazırı arasında yapılan birtakım yazışmalara Osmanlı Hükümetinin dikkatini çektikten sonra: "Bu yazışmalardan açıkça anlaşılıyor ki Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Karadeniz Ordusu Başkomutanının, Paris'teki Yüksek Kurul kararlarına verdiği yönergeyi uygulayacak yerde, yüksek görevinin gerektirdiği sorumluluktan kaçınarak, kabul edilemeyecek birtakım özürler ve nedenler ileri sürmüştür.

Olağanüstü komiserler, Harbiye Nazırının bu davranışından doğacak kötü sonuçlar üzerine Osmanlı Hükümetinin dikkatini çekmekle birlikte, Karadeniz Ordusu Başkomutanının bildirdiği Konferans kararlarını uygulamak için ne gibi önlemler almayı düşündüğünü öğrenmek isterler.

Olağanüstü komiserler, olayı öğrenen İtilâf Devletleri Yüksek Kurulunu aydınlatmak üzere, Yüksek Kurul adına verilen buyrukları Harbiye Nazırının yerine getirmemesi karşısında Osmanlı Hükümetinin görüşlerini hemen bildirmesini ister" diyorlar.

Baylar, Osmanlı Hükümeti, bu notaya verdiği yanıtta: "İzmir'in nasıl işgal edildiğini, Karma Komisyonun nasıl soruşturma yaptığını ve soruşturmaya değin geçen zaman içinde, Yunan yırtıcılığı karşısında halkın nasıl canını kurtarma ve namusunu koruma kaygısına düştüğünü; hükümetle ordunun her zaman Soruşturma Komisyonunun adaletine ve insafına güvendiğini; yalnız, akan kanları geçici de olsa dindirmek için, Osmanlı Harbiye Nazırlığının General Miln Cenaplarına 23 Ağustos 1919 günlü yazı ile öneride bulunmuş olduğunu bildiriyor ve bu önerinin, Yunan birlikleriyle Kuvayi Milliye arasına Osmanlı birlikleri yerleştirmek olduğunu; bu önerinin kabul edilmediğini" açıklıyor.

Sonra: "İşgal bölgesinin Yunan birliklerinden başka, İtilâf Devletleri birliklerinin işgali önerisiyle ilgili 20 ve 27 Ağustos 1919 günlü iki yazıya ve bunların karşılıksız kaldığına" işaret olunuyor.

Bundan sonra da: "General Miln Cenaplarının, kendi çizdiği sınırı gösterir yazılarının (3 Kasım 1919) Harbiye Nazırlığına gönderilmesi noktasına değinilerek, Harbiye Nazırının, böyle bir yazı hükümlerini uygulamaya tek başına yetkili olmaması dolayısıyla, hükümete başvurduğundan ve hükümetçe de komiserlere durumun bildirildiğinden" söz ediliyor. Daha sonra, geçici sınır çizgisine değin Yunanlılarca tümüyle işgaline engel olan kuvvetin, halk topluluğu olduğu bildiriliyor. Hükümetin ve ordunun, halkın bu tutumunu önleyemediği belirtilerek, işe bir çözüm yolu bulunması bir daha rica ediliyor ve: "Gerek hükümeti ve gerek Harbiye Nazırlığını, sözde Yüksek Kurul kararlarını uygulamıyor gibi bir suçlamadan artık kurtarmaya iyilikseverlikle aracı olunması" yolundaki yalvarmalara üstün saygılar da eklenerek, yanıt yazıya son veriliyor. (belge: 218)

Saygıdeğer baylar, şimdi de Cemal Paşa'nın mektuplarında dokunduğu noktalara işaret edeceğim.

Harbiye Nazırı, bize İtilâf Devletleri komiserlerinin notasını okuturken bir yandan da, öteden beri yaptırmak ya da bizi yapmaktan alıkoymak istediği noktaları bir daha bildiriyor ve pekiştiriyordu. Cemal Paşa'nın, istediklerini bu kez ileri sürer ve önerirken, sözü geçen notayı da okutarak bizim ruhsal ve içsel durumumuz üzerinde etki yapmayı düşünmüş olduğunu kestirmek, bilmem doğru olur mu?

Cemal Paşa, İtilâf Devletlerinin siyasal eğilimlerinden söz ettikten sonra: "Hükümet, Wilson ilkelerine göre kabul edebileceği yenilikleri yapmaya söz verir nitelikte bir bildiriye yakında yayımlayacaktır. Dahiliye Nazırını gücendirmemelidir; çünkü görevinden çekilir. O çekilince bunalım olur. Meclis açıldığı zaman Dahiliye ve Hariciye nazırları kesin olarak değiştirilecektir. Düşmanlar, Meclisi açtırmamak istiyorlar. Dahası, Muhipler Cemiyetinin Padişaha başvurarak bu Meclisin yasal olmadığını bildirip dağıtılmasını

isteyeceği haber alındı" (belge: 219) diyor ve milletvekillerinin Ankara'ya gelmesi işinden söz ediyor.

İtilaf Devletlerinin Karadeniz Başkomutanı, Osmanlı Harbiye Nazırına Doğrudan Doğruya Yönerge ve Buyruk Vermektedir

Şimdi baylar, bu üç belgeyi göz önünde tutarak, hep birlikte, kısa bir yorumlama yapalım:

Komiserlerin notasından anlıyoruz ki, İtilâf Devletlerinin Karadeniz Başkomutanı Mister Corç Miln, Osmanlı Devleti'nin Harbiye Nazırına, Cemal Paşa'ya, doğrudan doğruya kendi buyruğu altındaymış gibi yönerge ve buyruklar vermektedir. Cemal Paşa, şimdiye dek bundan bize söz açmadı.

Ve yine anlıyoruz ki, Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırı, aldığı yönerge ve buyrukları yerine getirmemekten ve kabul edilemeyecek özürler ve nedenler ileri sürmüş olmaktan ötürü suçlandırılıyor.

Harbiye Nazırının aldığı buyrukların ne olduğunu kestiriyoruz ve niçin yerine getirmemekte olduğunu da anlıyoruz. Çünkü Kuvayi Milliye engel olmaktadır. Kuvayi Milliye, Harbiye Nazırının ve hükümetin, Başkomutan Mister Miln'in buyruklarına ve yönergelerine uyararak verdiği ya da vereceği buyruklara boyun eğmiyor. İşte komiserler bunu, Paris'teki Yüksek Kurul adına kabul edilebilecek özür ve neden saymıyorlar. Demek istiyorlar ki hükümete, Harbiye Nazırı iseniz; ülkeye, ulusa, orduya egemen olmalısınız. Egemen iseniz özürler ve nedenler kabul edilemez.

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümeti, 2 Ekim 1919'da iş başına geldi. Ondan önce Ferit Paşa Hükümeti vardı. Buna göre, Kuvayi Milliye ile Yunan birlikleri arasında Osmanlı birlikleri yerleştirilmesiyle ilgili, 23 Ağustos 1919 günlü öneriyi yapan

Ferit Paşa Hükümetidir. İşgal bölgesinin yalnız İtilâf birliklerince işgaliyle ilgili 20 ve 27 Ağustos 1919 günlü önerileri yapan da Ferit Paşa Hükümetidir.

Ali Rıza Paşa Hükümeti daha bir öneri ortaya atmış değildir. Ama tersine, Başkomutan Miln, 3 Kasım 1919 günü işgal bölgesinin sınırını belirtiyor ve bu sınıra değin Yunanlıların işgalinin sağlanmasını Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya buyuruyor. İşte Cemal Paşa'nın yerine getiremediği buyruk bu olur. Teşekkür olunur ki gerek kendisi ve gerek üyesi bulunduğu hükümet, iş başına geldiklerinden çok çok bir ay sonra, Kuvayi Milliye karşısında güçsüz olduklarını, yabancı komiserlere söyleyebilmişlerdir.

Baylar, bu belgelerden anlaşılması gereken en önemli ve en anlamlı nokta, bence, hükümetin ortak notaya verdiği yanıtta, komiserlerin ileri sürdükleri noktalara büyük bir alçak gönüllükle ve büyük bir incelikle karşılık verilirken bir yön üzerinde hiç durulmamış olmasıdır. O da baylar, Mister Corç Miln'in, doğrudan doğruya Osmanlı Devletinin Harbiye Nazırına buyruk ve yönerge vermekte olmasıdır. Bu durum, ne ulusun örgüte karşı her şeyi onur sorunu yapan Harbiye Nazırının, ne de Osmanlı Devletinin bağımsızlığını sağlamak sorumluluğunu yüklenmiş olan hükümetin onuruna saygınlığına dokunmuyor. Bu durumun, kendilerinin onurunu ve devletin bağımsızlığını çoktan zedelemiş olduğunu anlamak istemiyorlar. Hiç olmazsa protesto etmiyorlar. Hiç olmazsa: "Bağımsızlığı ortadan kaldıran bu sataşmaya ve saldırıya araç olamayız!" diye bağırmayı göze alamıyorlar... Göze alamıyorlar baylar, çünkü korkuyorlar. Nitekim korktukları başlarına geldi. Bunu yakında göreceğiz. Korkmamak için, insanlık onuruna ve ulusal onura saldırılamayacak bir çevrede ve koşullar içinde bulunmak gerekir. Buna önem vermeyenlerin, aslında bir insan için, bir ulus için saldırılamaz olarak kalması en büyük namus ülküsü olan kutsal kavramlar üzerinde, çoktan saygısız ve duygusuz oldukları yargısına varmakta yanlışlık yoktur.

Adalet Dilenmekle ve Acınmakla, Devlet İşleri Görülemez

Adalet dilenmekle ve başkalarını kendine acındırmakla ulus işleri, devlet işleri görülemez; ulusun ve devletin onuru ve bağımsızlığı güven altına alınamaz.

Adalet dilenmek ve acındırmak gibi bir ilke yoktur. Türk ulusu, Türkiye'nin yarınki çocukları, bunu bir an uslarından çıkarmamalıdır.

Baylar,Cemal Paşa'ya, komuta değişikliğiyle ilgili noktalarda verdiğimiz yanıtı bilginize sunmuştum. İzin verirseniz, o yanıtın başlangıcını oluşturan konular üzerindeki düşüncelerimizi de özetleyeyim.

Temel noktalar üzerindeki görüşlerimiz şunlardı:

1- İtilâf Devletlerinin her biri, bütün Türkiye'den en büyük çıkarını sağlamak amacını gütmektedir. Bu, Türkiye'de, güvenilir bir dayanak noktası sağlamayı gerektirir. Yabancıların açıktan açığa karşıt ve hoşnutsuz görünmelerinin nedenini, hükümetin tarafsızlık durumunda aramalıdır; güçsüz ve dayanıksız olmasında aramalıdır.

2- Hükümet, bildiri yayımlamakta tezcanlılık göstermemelidir. Bildiri, hükümet durumu sağlamlaştıktan sonra yayımlanmalıdır. Hükümetin güçlü olması, her bakımdan Kuvayi Milliye'ye dayandığı kanısını uyandıracak bir yol tutturmasına ve bunu bütün dünyaya duyurmasına bağlıdır.

Meclis toplandıktan ve Mecliste güçlü bir "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" kurulduktan sonra, bildiriye sıra gelebilir. Herhalde bildiri, Barış Konferansına gidecek delegeler yola çıkmadan önce, ama grupla görüş birliğine varılarak düzenlenmelidir. Çünkü, böyle olmazsa, önem ve değer verilmeyecektir. Bir de, kabul olunacak yenilikleri duyurmakla işe başlamak doğru değildir. Tersine, bildiride söze, ulusun bağımsızlığından ve ülkenin bütünlüğünden başlamak,

ancak bunun sağlanması koşullarına bağlı olmak üzere yönetim işlerinin ana çizgilerini saptamak uygun olur.

Bu bildiriye temel olacak önemli noktalar, Sivas Genel Kongresi Bildirisinde ve Tüzüğünde vardır. Orada, yarınki sınırlar, devletin ve ulusun bağımsızlığı, azınlıkların hakları, yapılacak yardımın ulusça nasıl anlaşıldığı açıkça belirtilmiştir. Böyle bir bildiri, şimdiden düzenlenir ve Meclis açıldığı zaman çoğunluk grubuyla görüşüldükten sonra yayımlanır. Uygun olanı budur.

3- Dahiliye Nazırının çekilmesiyle hükümette de bir bunalım çıkmasına neden görülememektedir. Böyle bir düşünceden Dahiliye Nazırına sadrazam gözüyle baktığınız anlamı çıkar. Bir hükümet bunalımı, ancak hükümet başkanının çekilmesiyle çıkabilir. Hükümetin, Dahiliye Nazırı Şerif Paşa'ya; onun da Ferit Paşa'ya ayak uydurduğu ve bağlı olduğu anlaşılıyor.

Meclisin açılması üzerine Dahiliye ve Hariciye nazırlarının kesin olarak değiştirilecekleri yolundaki işareti anlayamadık. Bu nazırlar şimdiden böyle bir söz verdiler mi?

Düşmanların, Meclisi açtırmak istemeyecekleri, doğaldır. Yalnız Padişahın Meclisi dağıtacağı da düşünülebilir mi? Eğer böyle olasılık varsa o halde Meclisi, İstanbul'da, dağıtmak ve ulusu Meclisi Mebusan'sız bırakmak için mi topluyoruz? Öyle ise, Padişahın bu konudaki görüşlerinin, Kurulumuzca kesin olarak şimdiden bilinmesi gerekir ki, milletvekillerini dışarda güvenli bir yerde toplamak için girişimlerde bulunalım. Yoksa Meclis, İstanbul'da toplanma yüzünden yukarda belirtilen durumlara düşerse, bunun sorumluluğu İstanbul'da toplanmasını üsteleyenlere düşecektir.

4- Milletvekillerinin görüşmek üzere Ankara'ya gelmeleri yararlıdır.

Ankaralılar İle Yakından Tanışmak İçin Verdiğim Konferans

Baylar, beni, gerçekten içten gelen parlak ve güven verici duygularla karşılamış olan sayın Ankara halkı ile daha yakından tanışmak ve onlarla görüşmek bir ödev olmuştı. Onun için, görüşmek üzere çağırdığımız milletvekillerinin gelişlerini beklediğimiz günlerde, toplanan sayın Ankaralılara, bir konferans vermiştim. (belge: 220)

Bu konferansta temel olarak aldığım noktalar üzerinde kısaca konuşayım.

Wilson ilkeleri: Bu ilkelerin 14 maddesinden Türkiye'yi ilgilendirenler vardı. Aslına bakılırsa, yenilmiş ve Ateşkes Anlaşması imzalamış olan Osmanlı Devleti, bu ilkelerin gönül okşayıcı ve serap görünümüyle bir zaman oyalandı.

30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması maddeleri ve özellikle bu maddeler arasında yedincisi, beyni yakan ateşli bir ağı idi. Yalnız bu madde, yurdun geri kalan kısmını, düşmanların işgal ve yayılmasına hazır bir durumda bulundurmaya yeterdi.

İstanbul'da, birbiri ardınca gelen ve güçsüz kişilerle kurulan hükümetler şerefsiz, onursuz, aşağılık görünüşleriyle, suçsuz ve Tanrı'ya bel bağlamış ulusun simgesi tanındı; saygıdeğer bir durumda görülmemeye başlandı. Bu yüzden, dünyanın uygar devletleri, uygarlık gereğini unutacak kadar saygısız oldular. Öteden beri Türk ulusuna karşı, dünyanın dört bucağında yapılan en mantıksız propagandalar, her zamandan çok dinlenmeye değer görüldü.

Dokuz aydan beri başlayan ulusal uyanış ve çalışma, durumu ve görünümü değiştirdi; daha da çok değiştirecektir. Ulus, gerçekleşen birliği korur ve bağımsızlığı için özveriden çekinmezse başarı kesindir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde saptanan ilkeler, ulusun ulaşacağı amaçlar için temel olacaktır.

Ferit Paşa Hükümetini düşüren ulustur. Fakat Ali Rıza Paşa Hükümetini iş başına getirme sorumluluğu ulusun değildir. Ama, bu konuda uzlaşmış durumdayız.

Ankara'ya Gelen Milletvekilleriyle Yaptığım Görüşmeler

Baylar, şimdi de Ankara'ya gelen milletvekilleriyle değinmeye ve görüşmeye başlayalım:

Milletvekilleri, hepsi bir günde ya da çeşitli günlerde topluca bulunamadılar. Tek tek ya da küçük küçük topluluklar olarak gelip gittiler. Bu kişilerin ya da toplulukların hepsine ayrı ayrı hemen aynı temel noktaları günlerce ve birçok kez anlatmak zorunda kaldık.

Her şeyden önce, içgücünün, yürek ve vicdan gücünün yüksek tutulması gerekir. Bunu bilirsiniz. Bir de bu gücü artırmak üzere:

İlkin, iç ve dış durumun güven ve rahatlık verici nitelikte gelişim gösteren noktalarını ve yönlerini araştırarak açıklamaya ve tanıtlamaya çalıştık.

Sonra, belirli bir amaçta bilinçli ve dayanışlı olarak birleşmenin sarsılmaz bir güç olduğu gerçeğini, yorulmaksızın yineledik.

Bir toplumun yaşamasının ve mutluluğunun, ancak dilekte ve dileği gerçekleştirme yolunda tam birlik olmasına bağlı bulunduğunu açıkladık, Yurdun kurtarılması, bağımsızlığın sağlanması amacına yönelmiş olan ulusal birliğimizin, köklü ve düzenli örgütlerin varlığına ve bu örgütleri iyi yönetebilecek kafaların ve güçlerin, bir tek beyin, bir tek güç olarak birleşmiş ve kaynaşmış duruma gelmesine bağlı olduğunu söyledik ve bu arada, İstanbul'da açılacak Meclisi Mebusan'da güçlü ve dayanışık bir grup oluşturulması zorunluğunu ortaya koyduk.

Ulus, ancak devletlerin yıkılma ve çökme kargaşaları içinde bulunduğu zamanlarda tarihin yazdığı çok önemli ve korkunç günler yaşıyordu. Böyle günlerde talih ve alinyazısını kendi eline almak uyanıklığını gösteremeyen ulusların geleceği karanlık ve yıkım doludur.

Türk ulusu bu gerçeği anlamaya başlamıştı. Bu anlayış sonucuydu ki, kurtuluş umudu veren her içten çağrıya koşmakta idi. Ancak, uzun yüzyılların uyuşturucu yönetim ve eğitiminin etkisinden bir toplumun, bir günde, bir yılda kurtulabileceğini düşünmek ve kabul etmek doğru değildir.

Böyle olduğu için, durumu ve gerçeği bilenler, elinden geldiği ölçüde kendi ulusunu uyarıp aydınlatarak kurtuluş yolunda ona kılavuzluk etmeyi en büyük insanlık ödevi bilmelidirler.

Türk Ulusunun En Belirgin İstek ve İnancı: Kurtuluş

Türk ulusunun yüreğinden, vicdanından kopup gelen en köklü, en belirgin istek ve inanç belli olmuştu: Kurtuluş!

Bu kurtuluş çılgılığı Türk yurdunun bütün ufuklarında yankılanmaktaydı. Ulustan, başka bir açıklama istemenin yeri yoktu. Artık bu isteği dile getirmek kolaydı. Nitekim, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde ulusal istek belirtilmiş ve dile getirilmişti.

Bu Kongrelerin ilkelerine bağlı olduklarını söyledikleri için ulusça vekil seçilen kişiler; her şeyden önce, bu ilkelere bağlı kimselerden, bu ilkeleri yayan dernekle ilgisini gösterir ad ve sanda bir grup kuracaklardı: "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu." İşte bu grup, ulusal örgüte ve dolayısıyla ulusa dayanarak, her nerede olursa olsun, ulusun kutsal isteklerini korkmadan dile getirecek ve savunacaktı.

Misakı Milli Hazırlanıyor

Baylar, ulusun istek ve ereklarının de, kısa bir programa temel olacak biçimde topluca yazılması görüşüldü. Misakı Milli (Ulusal Ant) adı verilen bu programın ilk karalamaları da, bir fikir vermek amacıyla, kaleme alındı. İstanbul Meclisinde bu ilkeler, gerçekten toplu olarak yazılmış ve saptanmıştır.

Baylar, her görüştüğümüz kişi ya da kişiler, bizimle düşünce ve görüş birliği içinde ayrılmışlardı. Ama, İstanbul Meclisinde "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Grubu" diye bir grup kurulduğunu işitmedik. Niçin? Evet, niçin? Buna bugün yanıt isterim!

Çünkü baylar, bu grubu kurmayı vicdan borcu, ulus borcu bilmek durum ve yeteneğinde bulunan baylar inançsız idiler... korkak idiler... bilgisiz idiler.

İnançsız idiler; çünkü, ulusal isteklerin gerçekliğine ve kesinliğine ve bu isteklerin dayanağı olan ulusal örgütün sağlamlığına inanmıyorlardı.

Korkak idiler; çünkü, ulusal örgütten olmayı tehlikeli görüyorlardı.

Bilgisiz idiler; çünkü, tek kurtuluş dayanağının ulus olduğunu ve olacağını kavrayamıyorlardı. Padişaha dalkavukluk ederek, yabancılara hoş görünerek, yumuşak ve nazik davranarak, büyük ülkelerin gerçekleştirilebileceğine inanma bölüğü gösteriyorlardı.

Ulusal Ülkünün ve Ulusal Örgütün Kısa Bir Zamanda Sağladığı Şerefi ve Varlığı Küçümseyenler

Bundan başka, baylar, iyilik bilmez ve bencil idiler... Ulusal düşünce ve ulusal örgütün kısa bir zamanda sağladığı şerefi ve varlığı küçümsüyorlardı. Yaratılan durumun ve varlığın kolayca elde edilebileceği sanısına ve kuruntusuna kapılmakla çirkin büyüklenme duygularını doyurup kandırmak istiyorlardı...

Erzurum'da, Sivas'ta söylenmiş ve saptanmış bir adı, olduğu gibi kabul etmek, küçüklük olmaz mıydı? O addan daha anlamlı ad mı yoktu?!

Evet, işittik, baylar; varmış: "Fellâhı (Aslı "felâh" olup Atatürk özel bir niyetle "fellâh" dediğine işaret ediyor. Felâh "kurtuluş, esenlik" demektir. Fellâh ise "çiftçi, zenci, kıpti" anlamına gelir.) Vatan Grubu". (Bililtizam -isteyerek- şeddeli yapılmıştır. -Atatürk'ün notu-)

Baylar, geçmişle ilgili evreleri ve olayları; burada anlatabileceğim çerçeve içinde, gerçeğe uygun olarak saptamak kararındayım. Bunun için, tam üzerinde bulunduğumuz noktayla ilgili bir konuyu da açık yürekle bilginize sunacağım.

Ankara'da Toplanma Düşüncesi

Ben, Meclisi Mebusan'ın İstanbul'da saldırıya uğrayacağını, dağılacağını kesinlikle bekliyordum. Böyle bir durumda başvurulacak önlemi de kararlaştırmıştım. Hazırlık ve gerekli düzenlemeler de başlamıştı. Ankara'da toplanmak...

İşte bu görevi yaparken, ulusça yanlış anlaşılmaya yol açmamak için, önlem olarak da bir şey düşünmüştüm: Meclisi Mebusan Başkanlığına seçilmek. Amacım, dağıtılan milletvekillerini, Meclisi Mebusan Başkanı niteliği ve yetkisiyle çağırmaktı. Gerçi bu önlem, ancak görünüşü kurtarmak için ve geçici olarak işe yarardı. Ama, herhalde, bunalımlı zamanlarda, yararı geçici de olsa, her türlü önlemin alınmış olması gereksiz sayılamaz.

Gerçekte, İstanbul'a gitmeyecektim, Ama bunu açığa vurmaksızın, zaman kazanacak ve geçici olarak görev başında bulunmuyormuşum gibi, durum ve işlem düzenlenecek ve Meclis, başkan vekillerince yönetilecekti.

Bu önlemin uygulanması, elbette Meclise katılan ve işin aslını kavramış olması gereken arkadaşların yardımları ve çalışmalarıyla olabilecekti. Baylar, bunu

gereken kişilere söyledim. Düşüncemi ve görüşümü uygun buldular. Bu yolda çalışacaklarına söz ve güvence vererek İstanbul'a gittiler.

Ama, pek az, belki bir ya da iki arkadaştan başkasının, bu konunun sözünü bile etmediklerini öğrendim.

Bu sorunda üstün gelen düşünüş ve mantık şu imiş: Bunca milletvekilleri içinde Meclis Başkanı olacak yeterlikte bir adam bile yok mudur ki, gelmemiş olan bir milletvekilini kendi yokken başkan seçeceğiz... Meclisi oluşturan sayın üyeleri bu denli yetersiz göstermek, yabancılar üzerinde kötü etki yapmaz mı?

Bir başka mantık da şu: Meclis Başkanlığına Kuvayi Milliye Başkanını seçmek, daha ilk günden Meclis üzerine kuşku ve saldırı çekmeye yol açmıştır. Akıllı işi değildir.

Bu türlü düşünen ve mantık yürütenlerin bana pek de uzak kişiler olmadıklarını görenler, susmayı yeğ tutmuşlar.

Baylar, açıkça söylemeliyim ki bu önlemin alınmamış olması, Meclis dağıldıktan sonra beni küçük bir güçlkle karşılaştırmıştır. Bunu da sırası gelince bilginize sunacağım.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın İşten Uzaklaştırılması Önerisi Karşısında Ali Rıza Paşa Hükümeti

Baylar, Meclisi Mebusan, 12 Ocak 1920 günü açılmıştı. Aşağı yukarı on gün sonra, Harbiye Nazırının 21 Ocak 1920 günlü bir telini aldım. Olduğu gibi bilginize sunuyorum:

Geciktirilmesi sorumluluğu gerektirir. Harbiye, 21.1.1920

Ankara'da Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: İngilizler, hükümete verdikleri bir notada, benimle Cevat Paşa Hazretleri'nin görevden çekilmemizi istediler. Hükümetçe, olmaz diye şiddetle bir karşılık verildiyse de durum, hükümetin kalmasını ve yalnız benimle Cevat Paşa'nın çekilmemizi gerektirdi. Harbiye Nazırlığına Salih Paşa vekillik edecektir. Hükümeti güç duruma sokacak bir davranışta bulunulmamasını rica ederim. Yoksa durum düşündüğünüzden daha ağır olur.

Harbiye Nazırı Cemal

Bu tel, 22 Ocakta elimize gelmişti, Hemen telgraf başında, öğleden önce saat 11.30'da şu teli yazdım:

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

- 1- Verilen notayı, olduğu gibi gönderir misiniz?
- 2- Yapılan öneriyi yerine getirmekte tezcanlılık göstermeyiniz. Notayı inceledikten sonra görüşlerimizi bildireceğim.

Mustafa Kemal

Cemal Paşa'nın, imzasını gizleyerek verdiği yanıt şuydu:

Çok ivedidir.

Kadıköy, 22.1.1920

Ankara'da Yirminci Kolordu Komutanlığı'na

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: Notanın kısaltılmış örneği aşağıdadır:

- 1- Özel olarak seçilen subayların Kuvayi Milliye kurmaylıklarına gönderilmeleri.

2- On Dördüncü Kolordudan bir kısım erleri ayırıp terhis ederek Kuvayı Milliye'ye yollamak.

3- Top kaması ve başka takımların kaçırılması.

4- Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun geri gönderilmesini geciktirmek.

5- Afyonkarahisar'dan Alaşehir'e alay göndermek.

6- Bursa'dan Bandırma'ya bir alay göndermek.

7- Bu işlerde Harbiye Nazırı ile Genelkurmay Başkanının etkisi bulunduğu anlaşılmıştır. Kırk sekiz saat içinde bu iki kişinin görevlerinden uzaklaştırılması.

Dikkat buyurulursa Aydın cephesi sorunu bu notada söz konusu bile değildir. Bu notaya yanıt olarak: "Bir, iki, üçüncü maddeler yalandır. Dördüncü iş benim zamanımda değildir. Ben, başvurmaları üzerine geri gönderdim. Beşinci işte tümen komutanını değiştirdim. Altıncı sorun, yani Ahmet Anzavur sorunu da güvenlikle ilgilidir. Bu konuda yazışmalarımız vardır. Şimdi de dosyalar incelenirse anlaşılır." denildi. Kabul etmediler. Bunun üzerine üç yol söz konusu oldu: Notaya birinci yanıtta sonra yanıt vermemek ve içindekilere kulak asmamak. Hükümetin toptan çekilmesi. Benim çekilmem. Birinci yol tutulacak olursa, burada bir rezalet çıkmasından korkuldu. İkinci yol tutulursa, onların istediklerinin olacağı ve Ferit Paşa'nın işbaşına geleceği düşünüldü. Bu duruma göre, benim çekilmem ve Nazırlığın vekillikle yönetilmesi yeğlendi. Herhalde kararınızın önce bana bildirilmesini rica eder ve sizlere üstün saygılarımı iletirim efendim.(Ferik (korgeneral) Cemal)

Başyaver

Salih

Cemal Paşa bu notada, Aydın Cephesinin söz konusu edilmediğine işaret etmekle bilmem ne demek istiyor?

Kuşku yok ki, söz konusu olan Aydın Cephesidir, ona yardım işidir ve Kuvayı Milliye'dir. Yalnız, Cemal Paşa bu dokundurmasıyla, işleri bu duruma sokanın Heyeti Temsiliye olduğunu anlatmak istemektedir.

Cemal Paşa'ya, bu teline yanıt olarak yazdığım telle, şu buyruğu verdim:

22.1.1920

Cemal Paşa Hazretleri'ne

Görevden çekilerek İngilizlerin isteğine uymanız öyle ağır bir durum yaratır ki, sizin çekilmemekle ortaya çıkacağını düşündüğünüz durumdan daha ağır olur. Bundan başka Heyeti Temsiliye'nin bir delegeşi olan sizin, Heyeti Temsiliye'nin haberi olmaksızın ve dahası, onun görüşüne karşın çekilmeniz kabul edilemez. İngilizlerin sizi zor kullanarak, görevden ayırabileceklerini bile biz hesaba kattık ve tez elden önlemler aldık. Şu duruma göre, önce notayı, olduğu gibi bildirmenizi; sonra olup bitenlerden bilgi vererek kararımızı beklemenizi ve sarsılmaksızın görevinizde kalmanızı kesin olarak istiyoruz.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Ali Rıza Paşa'ya da şu teli yazdım:

Ankara, 22,1.1920

Yüksek Sadrazam Hazretleri'ne

İngilizlerin, Harbiye Nazırının ve Genelkurmay Başkanının değiştirilmesini istemeleri, devletin siyasal bağımsızlığına kesin bir saldırdır. Bu saldırı, bir süreden beri ülkemizin bölüşülmesi ve siyasal varlığımızın ortadan kaldırılması yolunda dünya kamuoyunda sürüp giden tartışmaların kesin bir karara bağlanmış olması sonucu mudur; yoksa siyasal varlığımızı ortadan kaldırma yolunda yapılacak girişimlerin ne sonuç vereceğini anlamak için yapılmış bir deneme midir? Ya da, İtilâf devletlerinin alıştıkları gibi, birbirlerinin izin ve kararını gereklik görmeksizin, bir başına erkini yürütme yolunda herhangi bir davranış mıdır? Bunları ayırt edebilmek için elimizde bilgi yok; böyle bir bilgiyi edinemeyiz de. Gene Yunanlıların Salihli Cephesinde başlayan saldırılarının bu girişimlerle ne ölçüde ilgisi olduğunu da kestiremeyiz. Fakat, siyasal bağımsızlığımıza yöneltilen bu açık saldırıyı devletçe kabul eder, ulusça da susarsak siyasal varlığımıza karşı en kötü kararlara ve işlere kendimiz yol vermiş olacağımıza kuşumuz yoktur. Öyle ise, İngilizlerin İstanbul'da yapabilecekleri saldırılar ne biçim ve ölçüde olursa olsun, içtekiler ve dıştakilerce Müdafaai Hukuk Cemiyetine dayandığı bilinen hükümetin, bu öneriyi kabul etmeyeceğini sert bir dille bildirmesi ve Harbiye Nazırı ile Genelkurmay Başkanını ne yapıp yapıp yerinde tutması kesin isteğimizdir. Bunun dışında uysalca bir davranış, yalnız ulusun bağımsızlığına ve varlığına aykırı olmaz; hükümeti de, ulusa karşı vermiş olduğu sözden dönmüş ve bağımsızlık uğrunda ulusal savaşlarımızı geciktirmiş ve güçleştirmiş duruma sokar. Bunun için, hükümet kabul etse bile biz; hükümetin, Kurulumuza karşı olan yüklenmesinden sapmakla, ulustan aldığı gücü büsbütün yitirmiş olduğunu; bağımsızlığı zedeleyici tutum ve davranışından dolayı hükümeti sorumlu saydığımızı duyurmak zorunda kalırız. Hükümetin direnmesi üzerine İngilizler Harbiye Nazırını zor kullanarak görevinden atmak ve bütün hükümeti düşürmek yoluna bile gitseler, bu durum gerek dışa gerek içe karşı, onların buyruğuyla nazırı gözden çıkarmak durumundan daha elverişlidir. Durumun gelişme evreleri üzerine bir iki saata değin bilgi vermenizi yüksek katınızdan rica ederiz. İstanbul ile haberleşmeyi

İngilizler yasak ederlerse, bağımsızlığımız uğruna ulusal ve dinsel savaş ilan etme yolunda ilerleyeceğiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaaı

Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

O gün Cemal Paşa'ya da şu teli yazdım:

Kişiyi özel ve çok ivedidir.

22 Ocak 1920

Harbiye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri'ne

İngilizlerin buyruğu üzerine Harbiye Nazırlığını bıraktığınız anlaşılıyor. Devletimizin ve ulusumuzun bağımsızlığını bozan bu çekilmeyi, ne olursa olsun, kabul etmemek sizin ve bizim ödevimiz gereğidir. Biz ödevimizi sonuna değin yapmak için her türlü önlemi alıyoruz. Sizi de, yerinize oturup nazırlığınızı sürdürerek görevinizi yapmaya çağırıyoruz. Eğer kişisel ya da inançsal herhangi bir nedenle görevde kalmak istemiyorsanız, İngilizlerin notası üzerine değil, bağımsız bir ulusun nazırına yaraşır biçimde ayrılırsınız. Sorunu, kişisel bir açıdan değil; bu karışmanın, yurdumuz için akla gelebilecek ağır yıkımların başlangıcı olabileceği açısından incelemenizi rica ederiz. Nazırlıktan böyle çekilmeniz, İngilizlerin karışmalarını ve bağımsızlığımızın zedelenmesini kolaylaştıracaktır. Eğer görev başına gelmemekte direnirseniz, İngilizlerin ulusal bağımsızlığımızı bozduğunu ilan ederken Harbiye Nazırının da yurt ödevini yapmamaktan sorumlu olduğunu ağır bir dille eklemek zorundayız. Notada yazılanları, bir gün sonra bildirmeniz ve şimdiye dek Kurulumuzla ilişki

kuramayacak biçimde yerinizden uzaklaşmanız, durumu ağırlaştırmaktadır. Yanıt vermenizi diler ve rica ederiz.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Sadrazam ile telgraf başında şu görüşmeler oldu:

Babiâli, 22 Ocak 1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti

Heyeti Temsiliyesi'ne

Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın hükümetten çekilmesi ve Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın değiştirilmesi, yalnız İngilizlerce istenmemiştir, İngiltere, İtalya ve Fransa temsilcileri, hükümete ortak bir ulti-matom vererek ve gerekçe bildirerek kırk sekiz saat içinde bu isteğin yerine getirilmesini istemişlerdir. Bu ağır öneri karşısında, hükümetçe durum enine boyuna görüşüldükten sonra toptan çekilmeye karar verildi. Meclisi Mebusan toplanmış bulunsaydı hükümetçe başka türlü davranılabilirdi. Önerilerini geri aldirmek için, üç devlet temsilcileri katında, ileri sürdükleri gerekçe çürütülerek, gerekli girişimde bulunuldu. Temsilciler önerilerinde direndiler. Hükümetin çekilmesi kesinleşmişken Cemal Paşa, Meclisi Mebusan'ın daha görüşmelere başlayamadığı bir zamanda hükümetin çekilmesinin yurdun yüksek yararına aykırı olacağını söyleyerek ve böyle bunalımlı bir zamanda hükümetin çekilmesinin İstanbul'u Anadolu'dan ayırmaya dek varıp çok ağır sonuçlar doğuracağını ileri sürerek, kendisinin çekilmesiyle sorunun çözüme bağlanmasını yeğledi. İşin evreleri bunlardır. Meclisi Mebusan'ın, en çok bir iki güne dek çoğunluğu sağlayarak toplanması kesin olarak beklendiğinden, hükümet her türlü sorunu Meclisin gözleri önü ne serecektir. Sizin bu konuda

hiçbir girişimde bulunmamanız gerekir. Çünkü, söz Mecilisi Mebusan'ındır. Hükümet üyeleri durumun ağırlığını iyice anladıklarından, işlerinin ve davranışlarının doğruluğuna inandıklarından, en elverişli kötü durumu seçmişlerdir. Karışmalara son verileceği, cumartesi sabahına değin bildirilmezse hükümetin çekileceği ve bundan doğacak olayların sorumluluğunun kendisinin olmayacağı bildirilir.

Sadrazam

Ali Rıza

Baylar, Sadrazam Paşa, kendilerini aşağılayana değil de bize korkunç bir ültimatom veriyor.

Kongre, 22.1.1920

Sadrazam Paşa Hazretleri'ne

Yüksek telyazıları üzerine Heyeti Temsiliye'ce bir karar almak için, her şeyden önce ültimatom örneğinin olduğu gibi bilinmesine kesin gereksinme vardır. Bunu bildirmek iyiliğinde bulunulmasını rica ederim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Erenköy, 22 /23.1.1920

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'ne

Y: Görüşüldükten sonra bildirilecektir.

Sadrazam Ali Rıza

Burada söylemeliyim ki, hükümet bu nota örneğini, olduğu gibi bize vermek istememiş ve vermemiştir. Sadrazama verdiğim yanıt şudur:

22.1.1920

Yüce Sadrazamlık Katına

Ültimeatom örneğini gördükten sonra kesin kararı sunacağız. Ancak, durum incelenirken dayanılan ilkelerde, hükümetle aramızda görüş ayrılığı vardır ki, ilkin onu ortadan kaldırmak isteriz. Hükümet bizim dileklerimizi kendi işlerine karışma saymış; yani, dış olayı bir yana bırakarak bir iç sorun önünde bulunduğunu sanmıştır. Olayı, yalnızca yabancıların bir nazırı değiştirebilmesi bakımından düşünmek gerekir. Şu da var ki, sanıldığı gibi Harbiye Nazırının kendi kişiliği de söz konusu değildir. Bu durumda başka bir nazır ya da herhangi bir kişi olsaydı olay, gene böyle yorumlanacaktı. Öte yandan, Nazırın değiştirilmesini buyuran kuvvetin Meclisi Mebusan'ın toplanmasına ve hükümetin açıklamasından sonra Meclisin bir karar almasına izin verip vermeyeceği de şu anda belli değildir. Meclisi Mebusan söz sahibi olmadan önce ortaya çıkacak olupbittilere hazırlanmak gerektiği için, yüce hükümetin kararını anlamak istiyoruz. Meclisi Mebusan söz sahibi olmadan önce, olupbittiler birbirini kovalar ve dış olayların niteliğine uygun önlem almakta gecikilirse, bundan doğacak sorumluluğun da Kurulumuza düşmeyeceğini kabul buyurursunuz. Meclisi Mebusan gerçekten toplanır ve çalışmaya başlarsa, hükümete hiçbir şey için başvurmayacağımıza kuşku yoktur. Notayı yalnız İngilizlerin değil, İtilâf Devletlerinin ortak olarak vermeleri sorunun önemini kavramak için ayrı bir nedendir.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Cemal Paşa, son telimize 23/24 Ocakta verdiği yanıtta, çekilmesinin zorunluğundan ve Meclisi Milli'nin nasıl davranacağını beklemek gerektiğinden söz ediyordu. (belge: 221)

Baylar, o günün öğlesinde, Ankara, Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Bandırma, Balıkesir, Konya, Edirne, İstanbul ve Bursa'da bulunan komutanlara durum ve görüşümüz bildirilerek dikkatleri çekildi ve düşünceleri soruldu. (belge: 222)

İstanbul'daki Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı Kemalettin Sami Bey'e de (Berlin Elçisi Kemalettin Sami Paşa'dır), ayrıca şu buyruğu verdim:

22 Ocak 1920

Onuncu Kafkas Tümeni Komutanlığına

Hemen Rauf Bey'i bularak durumu birlikte ve güvenlik içinde izlemenizi rica ederiz. İngilizlerin isteğini yerine getirmek kesinlikle doğru değildir. Buraca o bakımdan tezlikle önlem alınıyor. İstanbul'daki telgraf haberleşmelerini güven altına almanız gerekir. (belge: 223) Mustafa Kemal

Baylar, Rauf Bey'e, Bekir Sami Bey'e, Câmi Bey'e ve bütün milletvekillerine de Kafkas Tümeni Komutanı Kemal, Müstahkem Mevki Komutanı Şevket ve Harbiye Nazırlığı Başyaveri Salih Beyler aracılığıyla ve şifreyle şu bildirimi yaptım:

22 Ocak 1920

İngilizler, Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa'nın görevden çekilmelerini istemişlerdir. Bu, devletin bağımsızlığını ortadan kaldırmaya yönelmiş sert bir girişimdir. Onun için, bu girişime karşı ulusun göstereceği tepki, bağımsızlığı korumak için yapılacak bir savaş sayılır. Savaşın ilk döneminde ödev, milletvekillerine düşmektedir. Milletvekilleri; İngilizlerin,

hükümet üyelerinin varlığına dek giden karışma ve etkilerle, devletin siyasal bağımsızlığına yönelttikleri saldırıların içeriye ve dışarıya karşı kabul edilmediğini tezlikle ve kesin bir dille bildirmek zorundadırlar. Bunun nasıl yapılacağını kararlaştırarak buraya bildiriniz. Fakat, bu işler yürütülürken şu noktaları ne yapıp yapıp sağlamak gerekir:

Birincisi: Meclisin dağıtılması ile ilgili bir padişah buyruğunun Mecliste birdenbire okunması gibi bir olasılıkla karşı karşıya kalınmamalıdır. Eğer böyle bir şeyin olabileceği kesinlikle söz konusu olursa milletvekillerinin, girişimlerini özel toplantılar biçiminde yapmaları yeter sayılır.

İkincisi: Devletin siyasal bağımsızlığına karşı kesin bir girişimde bulunulduğunu; Barış Konferansına, Avrupa uluslarına, İslam dünyasına ve ülkenin her yerine duyurmak gerekir. İngilizler saldırıdan vazgeçmezlerse Meclisin ödevi, Anadolu'ya geçmek ve ulusal iradeyi ele almaktır. Bu yürütüm, bütün ulusun gücünü varlığında toplamış olan Kuvayi Milliye'ce her yönden desteklenecektir. Şimdiden gerekli önlemler alınmıştır.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Bu bildirimin örneği, olduğu gibi, bütün komutanlara bildirildi.

Baylar, ayrıca Rauf Bey'e de 23 Ocak 1920'de, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanı aracılığıyla yazdığım şifrede: "Harbiye Nazırının ayrılması bir olupbitti olmakla birlikte, bu işin önemi sürüp gidiyor" dedim. İtilâf Devletleri temsilcileri, hükümetimizi istedikleri biçimde kurmak yolunu tutmuş oluyorlardı. Yarın, Meclisin güveneceği bir hükümete karşı da böyle davranmalarına örnek hazırlanmış oluyordu. Hükümetin, ulusa ve basına bilgi vermeden, bir hükümet sorunu yapmayarak boyun eğmesi, ulusun bağımsızlığını zedeliyordu. Olayı

kapatmayarak hükümeti, ulusun bağımsızlığını koruyamadığı için, Meclisi Mebusan'da açıkça düşürmek gerekti. İşte bütün bunları Rauf Bey'e yazdım. (belge: 224)

Gene o gün, Onuncu Kafkas Tümeni Komutanına ve Rauf Bey'e şu ortak yönergeyi vermiştim:

Hükümet direnerek; Barış Konferansını Kuvayi Milliye'den dolayı Türk Hükümetinin düşürülmesine karar verildiğini bütün dünyaya ilan etmeye zorlamalı idi. Hükümetin, önceki hükümetler gibi, ulusal bağımsızlıktan sessizce başışta bulunması kişisel yetki bakımından güçsüzlüğünü, anlayış ve kavrayış bakımından da hiçbir zaman güvenilir durumda olmadığını bir daha açıkça göstermiştir. Bunca karışık sorunları, yaratılış ve düşünüş bakımından bu denli güçsüz kişilerle yürütmeye çalışması artık olanaksızdır. Bu duruma göre, hükümetin son olaydan ötürü düşürülmesi gerekir. Ulsun genel güvenine yaraşır bir hükümetin iş başına gelmesi yolunda çalışınız. (belge: 225)

Anadolu'da Bulunan Yabancı Subayların Tutuklanması Kararı

Baylar, yabancıların İstanbul'da saldırıları artırarak nazır ya da milletvekillerinden bazılarını tutuklamaya başlayabileceklerini kestirip, karşılık olmak üzere, Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmasına karar verdim. Bu kararımı ve buna göre önlem alınmasını, 22 Ocak 1920 günü Ankara, Konya, Sivas ve Erzurum'daki Kolordu Komutanlarına, kişiye özel olarak, şifre ile buyurdum. (belge: 226)

Baylar, milletvekillerine yazdığım tele, Vâsıf, Rauf, Bekir Sami beylerin birlikte imzaladıkları yanıt geldi. Bu yanıtta: "Meclis resmi olarak görüşmelere başlayınca, günün sorunu dolayısıyla, hükümet çekilecektir. O zamana değin durumun esenliği için hükümetin iş başında bırakılması gerekmektedir. Siz, bir girişimde bulunmayınız ve karışmayınız. Buyruklarınızı bize bildiriniz.

Görüşlerinizin bütün ilgililer katında gereği gibi savunulacağına inanınız" denilmektedir. (belge: 227)

Ben, ne hükümete ve ne de Meclise bir şey yazmamaya karar vermiş ve artık işi sayın milletvekili arkadaşlarımıza bırakmışım. (belge: 228)

Baylar, İstanbul'daki kişilerin ne gibi öğütlere uyararak, davranışlarını düzenlediklerini belirtmek için, şu kısa bilgiyi sunayım.

Filan siyasal temsilci, çok namuslu, doğru sözlü ve Türk dostu imiş. Bu kişi çok içten ve üzüntülü bir dille demiş ki, eğer Harbiye Nazırı ile Cevat Paşa çekilmeseydiler, Harbiye Nazırlığı işgal edilecekti. Kuvayı Milliye'nin gösterdiği suskunluk ve dayanç, kimilerini çıldırtıyor. Fakat tezcanlılık göstermeyin, ezilirsiniz. Bana inanın. Aşağılama varsa yapanlar utansın. Belki daha delilikler olacaktır. Fakat siz, sakın delilik yapmayın.

İstanbul'daki kişiler: "Biz, bu sözlerin içtenliğinden kuşkulanmıyoruz." diyorlardı. (belge: 229)

Meclisi Mebusan'a Başkan Seçilmem Sakıncalı Görülüyor

Baylar, milletvekilleri, İstanbul'da toplanmalarından bir hafta sonra başkanlık kurulu seçimi üzerinde ve dolayısıyla Meclis başkanlığı üzerinde görüşmeye başlamışlar. Bir yerde işaret etmişim ki ben, Meclis Başkanı seçilmeyi, bazı yararlarından ötürü, gerekli bir önlem saymış ve gereken kişilere görüşümü bildirmiştim. İşte, anlattığım gibi, bu konu üzerinde görüşülmeye başlandığı günlerde, 28 Ocak 1920 ve 1 Şubat 1920 günlerinde Rauf Bey'in yolladığı yazılarda, birtakım düşüncelerden sonra: "Biz, pek büyük sakınca doğuracak olan bu işi ileri sürmekten vazgeçiyoruz." denmekte (belge: 230) ve ".... Özel, gizli bir toplantıda yeniden söz konusu oldu. Şeref Bey, seçilmenizin yararlarından söz etti. Seçimde oyların dağılacağı yeniden kesin olarak

anlaşıldığından, ulusun başında Meclisi Milli'ye gözcü olarak kalmayı öteden beri yeğlediğinizi söyledik ve sizin için alkışlarla içten gösteriler yapıldığını gördük. Genel toplantıda Reşat Hikmet Bey Başkan, Hüseyin Kâzım Bey birinci ve Hoca Abdülâziz Mecdi Efendi ikinci başkan vekili seçildi" haberi verilmekteydi.

Baylar, benim başkanlığımdan söz eden, demek ki yalnız Şeref Bey oluyor. Öteki kişiler, başkanlığa seçilmemin niçin söz konusu olduğunu, gizli yapıldığı bildirilen bu toplantıda anırtırma yoluyla olsun, söylemiyor. Sağlam gerekçelere dayanarak, benim başkan seçilmemi söz konusu etmeliydiler. Ondan sonra, oyların dağılıp dağılmayacağını incelemeliydiler. Yalnız Şeref Bey'in sözleri üzerine, genel eğilimin yönü yolunda yargıya varmak yerinde bir iş olmayabilirdi.

Baylar, Rauf Bey'in başkanlık konusundaki açıklamasına verdiğim karşılıklı demiştim ki: "İleri sürülen sakıncalar önceden enine boyuna düşünülen şeylerdir. Benim başkan olmamı gerektiren nedenler bellidir. Bunlar, Kuvayı Milliye'nin ulusça kabul edildiğini berkitmek, Meclis dağılırsa Başkanlıkla ilgili görevleri güvenle yapmak, hayatımızla uyuşmaz bir barış önerisi karşısında ulusal ayaklanma yapılırsa Başkan olarak ulusun maddi ve manevi bütün gücünü savunmayı yöneltmek düşünceleridir. Sözlerinizden, savunmayla ilgili bu nedenlerin bugün İstanbul çevresinde savsaklanabilir görüldüğü anlaşılıyor. Eğer doğru düşünmemek yüzünden ulusal savunmada bugün ya da gelecekte aksaklıklar belirirse, sorumluluk, yanlışlığı yapanlara düşer. Bu işi benim kişisel düşüncelerle istemediğim yolunda güvence vermeye gereklik yoktur."

Baylar, Harbiye Nazırının ve Genelkurmay Başkanının zorla düşürüldüğünü biliyoruz. Meclis Başkanlığına seçilen rahmetli Reşat Hikmet Bey'in, bir nedenle yabancılarca tutuklandığını öğrenmiştik. İstanbul'da bulunan Heyeti Temsiliye üyelerinin tutuklanmalarının düşünüldüğü, Rauf Bey'in 28 Ocak 1920 günlü

haberiyle bildiriliyordu. Bu olaylardan, Kuvayi Milliye'ye karşıt davranışlar bulunduğu, Meclisin dağıtılma olasılığı, dolayısıyla, ulusal savunmaya girişme zamanının daha da yaklaştığı belli oluyordu. Ama, bu gerçeği sezinleyen azdı.

Baylar, Reşat Hikmet Bey'in kurtarılması için de Ankara'dan çalışmak gerekti. (belge: 231)

Rauf Bey'in, Meclisin durumunu anlatan 27 Ocak 1920 günlü şifre telinde kaygı uyandıracak birtakım cümleler vardı. Örneğin: "Hükümet başlangıçta çekilmeyi düşünmüş, ama çekilmemiştir. Meclisin bugünkü durumu, bu sorunu çözmeye elverişli değildir. Buradaki milletvekillerinin durumları Maraş çevresindeki olaylarla ilgili olarak halkın gönderdiği telleri, Genel Kurulda okumaya bile elverişli değildir. İtilâf Devletlerinden filan, falana ayak uydurmamızı öğütüyor. Toplanacak yerimiz yoktur." (belge: 232, 233)

Rauf Bey'e, 7 Şubat 1920'de yolladığımız bir yazıda, şu görüşlerimizi bildirdik: "Milletvekilleri, İstanbul'daki iç ve dış etkiler altında, barışı sağlamak ülküsünü savsaklayarak, kulluk, yükselme isteği, kıskançlık, kuruntu vb... gibi etmenlerle bölünmüşlerdir. Arkadaşlarımız, çok sayıda milletvekilinden meydana gelecek bir çoğunluk elde edebilmek için kendi düşünce ve inançlarından boyuna özveride bulunmuşlar ve uysal davranmak ereğiyle, hükümet ve bilinen çevreler üzerindeki etkilerini büsbütün yitirmişlerdir. Bu durum, düzeni bozmamak kaygısıyla sürdürülürse, ulus yararına aykırı isteklere ve türlü türlü tutkulara araç olmaktan; ulusal işleri baltalayıcı kararlar alınmasını önleyememekten korkulur. Bu duruma karşı önlem şudur: Azınlık bile olsa ilkelerimize yüzde yüz bağlı arkadaşlardan bir grupta yetinmek... Bunun sakıncası, uysallığın sakıncasından azdır. Hükümeti, kayıtsız koşulsuz düşürmek gerekir. Kesin savaşım durumu alınması gerekir." (belge: 234)

Hükümeti Düşürmek ve Kesin Savaşım Durum Almak Gereği

Baylar, Ali Rıza Paşa Hükümeti çekilmemiş; Meclis de, başına iş açmaktan sakınarak, düşürme yoluna gidememiş ve kimi üyeleri değiştirilmiş olan Ali Rıza Paşa Hükümetine güvenoyu vermiştir.

Ali Rıza Paşa Hükümetinin, Meclis önünde okuduğu bildiriye bilmem hatırlar mısınız? Bu bildiride:

Sadrazam Paşa, yaptığı en önemli görevi sözlerine başlangıç olarak alıyor; İstanbul Hükümeti ile Anadolu arasında haberleşmenin kesilmesine değin varan anlaşmazlığın giderilmesini başardığını, bundan böyle ulusal iradenin yüksek Mecliste belireceğini, artık meşrutiyet kurallarına eksiksiz uymaya hiçbir engel düşünmediğini söylüyor.

Baylar, bu sözlerle, Heyeti Temsiliye'nin ulusal irade adına iş görmesine ve meşrutiyet kurallarına uygun işlere engel olmasına artık yer olmadığı, üstü kapalı olarak anlatılmak isteniyor. Daha dün Meclisi Milli'nin, İstanbul'da toplantıda bulunduğu bir sırada, ulusal iradeye de, uluslararası kurallara da aykırı olarak, kendilerinin ve kendileriyle birlikte Meclisin ve ulusun ne denli ağır bir saldırıya uğradığını söylemeyi gerekli görmeyen Sadrazam, gene Heyeti Temsiliye'yi curnal ederek gönlünü rahatlatmaya çalışıyor ve bizim sayın milletvekili arkadaşlarımız da, bu sözleri tam bir sessizlikle dinlemek yeteneğini gösteriyorlar.

Hükümet, siyasal topluluklara karşı tarafsızlıktan ayrılmadığını ve ayrılmayacağını belirttiikten sonra, bugüne değin elde ettiği başarıların değerlendirilmesini Meclise bırakıyor.

Sadrazam, devlet işlerinin düzeltilmesi gerektiğini söylemekle, Osmanlı Devletinin her yabancı devlet baskısı karşısında kaldıkça, izlediği eski yöntemi

yeniden dirilterek, dünyaya, yeni düzeltmelere girişileceği yolunda söz veriyor. "Büyük ölçüde yetki genişliği (tevs-i mezuniyet) vereceğiz. Azınlıkların haklarını güven altına almak için, nispi temsil kuralına başvuracağız. Adalet, maliye, bayındırlık ve güvenlik işlerinde, dahası, sivil yönetim işlerinde bile yabancılara yeterince denetleme yetkisi vereceğiz" diyerek düşündükleri düzeltmelerin ilkelerini sayıyor.

Sadrazam Paşa, dışışlerden söz ederken de: "Ateşkes Anlaşması hükümlerinden ayrılmamak, hükümetçe gerekli görülmektedir" diye söz veriyor; öte yandan: "İzmir'in işgali yüzünden meydana gelen ayaklanmayı sona erdirecek ancak barıştır" demekle yetiniyor ve: "Dayancın ve sağgörünün, güçlüğü kolaylığa döndüreceğine tam kanısı olduğunu" söyleyerek bildirisini bitiriyor. (belge: 235)

Ali Rıza Paşa'nın ve Hükümetinin İçyüzü

Baylar, Meclisi Mebusan'ın onayına sunulan bu bildiriye inceleyip yorumlamakla burada vakit geçirmeyi gereksiz sayarım.

Yalnız baylar, Sadrazam Ali Rıza Paşa 'nın hükümetinin içyüzünü ve utanmazlığını gösteren bir belgeyi, olduğu gibi bilginize sunmama izin vermenizi rica edeceğim:

Çok ivedidir.

İstanbul'dan, 14 Şubat 1920

İllere ve Bağımsız Sancaklara

Bu kez Meclisi Mebusan'da okunup büyük bir çoğunlukla onaylanan ve hükümete güvenoyu verilen programın önemli noktalarından biri olmak üzere: Artık Meclis toplanarak, ulusun her türlü isteklerinin belireceği tek yer

niteliğiyle, Tanrı'ya şükür çalışmaya başladığına göre, meşrutiyet kurallarının bütün engel ve etkilerden uzak olarak eksiksiz işlemesi gereken yurdumuzda bu Meclisten başka yerde, ulusal irade adına söz söyleme ve istekler ileri sürmeye yer ve olanak kalmadığından, hükümet işlerine karışma sayılıp cezalandırılması gerektiği bildirilir.

Sadrazam Ali Rıza

Baylar, böyle bir genelgeye ne gerek vardı? Heyeti Temsiliye'yi ulus gözünde küçük düşürmekte, onun cezalandırılabilceğinden söz etmekte ne yarar vardı? Eğer Heyeti Temsiliye zaman zaman hükümetin dikkatini çekmeye gereklik görüyor idiyse, bunun ne denli temiz ve yüksek düşüncelerle olduğundan ve ne denli yurtsal zorunluluklarla yapıldığından daha da kuşku duyulabilir miydi? Heyeti Temsiliye'yi, dolayısıyla ulusun birliğini ve dayanışmasını ortadan kaldırmayı başlıca erek bilen hükümet, Aydın, Adana, Maraş, Urfa, Antep cephelerinde yapılmakta olan çarpışmalardan ise, hiç de duygulanmış görünmüyordu. Yabancı devletlerin, doğrudan doğruya hükümetlerine yapmış oldukları saldırıdan üzüntü duymuyordu. Şunu da açık olarak söylemeliyim ki, her türlü ulusal isteklerin belirdiği tek yer olması gereken Meclisi Milli'nin, Sadrazam Paşa'nın Tanrıya şükrederek söylediği gibi çalışmaya başladığı da, ne yazık ki, görölmüyordu.

Baylar, Sadrazamın bu bildirisi üzerine biz de şu genel bildirimle ulusun dikkatini çekmeyi gerekli gördük:

Genelge

Tel

17.2.1920

Ulusal iradenin yasaya göre belirlediği yer olan Meclisi Mebusan'ı açarak ulusal egemenliği berkitmeyi başaran Cemiyetimizin en önemli ve en köklü ödevlerinden biri de, ulusal isteklere uygun ilkelere göre bir barış yapılıncaya dek, ulusal birliği korumaktır. Cemiyetimiz, her güçlüğü yenerek ulusal varlığı koruma yolundaki kurtarıcı çalışmalarını, ulusal amacın gerçekleştirilmesine değin, daha büyük bir dayanç ve inançla sürdürecektir; bundan dolayı, yaşama ve var olma temeline dayanan ulusal örgütlerimizin, yurdun her köşesinde genelleşerek ve yayılarak örgenleşmesinin (taazzuvunun) eskisi gibi sürdürülmesini bütün merkez ve yönetim kurullarından bir kez daha yineleyerek rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Aldatıcı Sözler ve Ağır Karalamalar

Baylar, İstanbul'dan gelen 19 Şubat 1920 günlü yazıda: "İngiltere Devleti Dışişleri Bakanlığının İstanbul'daki Siyasal Temsilciliğine gönderdiği, Siyasal Temsilciliğin de resmi olarak hükümete ulaştırdığı sözlü bildirimde, padişahlık başkentinin Osmanlı Devletine bırakıldığı bildirilmiş; fakat bununla birlikte, Ermeni kırımını ile, Yunanlılarla bütün İtilâf kuvvetlerine karşı olan tutumumuzun değiştirilmesi istenmiş; yoksa barış koşullarımızın değiştirilebileceği de eklenmiştir." denilmekte ve kimi noktalar, özellikle "sızılıtya yol açacak en küçük olaylara bile meydan bırakılmaması" öğütlenmekteydi.

Baylar, bu sözlü vadin anlamı ve kapsamı ne olabilirdi? Yunanlıların, Fransızların ve başkalarının işgali altında bulunan ülke parçalarından başka, İstanbul'un da alınması kararlaştırılmıştı. Fakat ileri sürülen koşula uyulursa,

İstanbul'u almaktan vazgeçeceğiz mi denilmek isteniyordu? Yoksa Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri, aslında geçicidir; İtilâf devletleri yalnız İstanbul'u alacaktı, fakat önerdikleri koşula uyarsak onu da bırakacaklardır, anlamı mı çıkarılıyordu?

Yoksa baylar, Yunanlıların, Fransızların, İtalyanların işgalleri bir olupbittidir. İstanbul'un alınması da düşünülmektedir. Fakat Yunanlıları, Fransızları, İtalyanları girdikleri bölgelerde rahat ve güvenlik içinde bırakırsanız, onların işgallerini kabul ettiğinizi eylemli olarak gösterirseniz, İstanbul'u işgal düşüncesinden vazgeçeriz mi denilmek isteniyordu?

Ya da baylar, İtilâf Devletleri, işgal bölgelerindeki düşman kuvvetlerine karşı Kuvayi Milliye'nin kurduğu cepheleri bozdurmayı, açtığı savaşları ve giriştiği hareketleri durdurmayı İstanbul Hükümetinin başaramayacağını iyice anladıkları için, Yunanlılara ve İtilâf Devletlerine yapılan saldırının önlenememiş ve aslı olmayan Ermeni kırımına son verilmemiş olduğu gibi uydurma nedenlerle İstanbul'u da mı işgal etmek düşüncesinde idiler?!

Sonraki olaylar, bu son görüşün doğru olduğunu göstermiştir sanırım. Fakat, İstanbul Hükümetinin, İngiliz Temsilciliğinin önergesinden böyle bir anlam çıkarmaya yanaşmadığı; tersine, umuda kapıldığı görülüyordu.

Baylar, yapılan önerinin ne denli yersiz olduğu üzerinde bir fikir verebilmek için, biz de o günlerle ilgili bazı durumları hatırlayalım. Kuşku edilmemek gerekirdi ki, Ermeni kırımı üzerine söylenen sözler gerçeğe uygun değildi. Tam tersine, güney bölgelerinde yabancı kuvvetlerce silahlandırılan Ermeniler, koruyucularından yüz bularak bulundukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmakta idiler. Öç alma düşüncesiyle her yerde acımaksızın öldürme ve yok etme yolunu tutmakta idiler. Maraş'taki o acıklı olay, bu yüzden meydana gelmişti. Yabancı kuvvetlerle birleşen Ermeniler, top ve ağır makineli tüfeklerle Maraş gibi eski bir Müslüman şehrini yerle bir etmişlerdi. Binlerce güçsüz ve

günahsız ana ve çocukları ezip yok etmişlerdi. Tarihte bir benzeri görülmemiş olan bu vahşeti yapanlar Ermenilerdi. Müslümanlar ancak namuslarını ve hayatlarını korumak kaygısıyla karşı koymuşlar ve savunmada bulunmuşlardı. Yirmi gün süren Maraş kırımında Müslümanlarla birlikte kentte kalan Amerikalıların, bu olay üzerine İstanbul'daki temsilciliklerine çektikleri tel, bu acıklı olayı yaratanları, yalanlanamaz bir biçimde belirlemekte idi.

Adana ili içindeki Müslümanlar, tepeden tırnağa kadar silahlandırılan Ermenilerin süngü baskısı altında, her dakika ölüm tehlikesi ile karşı karşıya idiler. Canını ve bağımsızlığını korumaktan başka bir şey istemeyen Müslümanlara karşı uygulanan bu zulüm ve yok etme siyasası, uygar insanlığın dikkatini, acıma duygularını çekecek nitelikte iken, olayların tam tersini ileri sürmek ve bundan vazgeçilmesini istemek gibi bir öneriye nasıl güvenilebilirdi?

İzmir ve Aydın bölgesinde durum buna benzer ve belki daha da acıklı değil miydi? Yunanlılar her gün kuvvetlerini, savaş gereçlerini artırıyor ve saldırı hazırlıklarını tamamlıyorlardı. Bir yandan da bölge bölge saldırıdan geri durmuyorlardı. O günlerde İzmir'e yeniden bir piyade alayı ile tam donatılmış bir süvari alayı ve yirmi dört tane yük otomobiliyle pek çok yük arabası, altı tane top ve birçok savaş gereci çıkarıldığı ve cephelere pek çok cephane gönderilmekte olduğu anlaşılmıştı. Gerçek şu idi ki, ulusumuz hiçbir yerde, hiçbir yabancıya nedensiz saldırmıyordu.

Şu duruma göre, baylar, yurdumuzun işgal edilmiş bölgelerinden düşmanların çekildiklerini görmeden ya da, hiç olmazsa, çekilecekleri kanısına tam olarak varmadan, aldatıcı sözlere gereğinden çok önem vermek akıllı işi miydi? Ülkenin geleceğine tek dayanak noktası olarak kalmış bulunan Kuvayi Milliye'yi dağıtma ereğini güden bu gibi öneri ve girişimleri anlamakta güçlük var mıydı? Gelecek kuşku dolu ve belirsizlik içinde iken hemen ulusal isteklerimizden vazgeçmek doğru olur muydu? Yalnız İstanbul'un değil, Boğazların, İzmir'in,

Adana dolaylarının, kısaca ulusal sınırlarımız içindeki bütün yurt parçalarının egemenliğimiz altında bırakılması, ulusal amacımız değil miydi? Böyle bir durumda yalnız, İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne bırakılacağına söz verilmesi karşısında, Osmanlı Devleti'nin Sadrazamı Ali Rıza Paşa sevinse de, Türk ulusunun sevineceği ve bununla yetinerek susacağı ve oturacağı nasıl düşünülebilirdi? Vahdettin'in sadrazamı, Kuvayi Milliye'yi dağıtma ereğini güden bütün bu girişimlerin tarihsel sorumluluğunu ölçüp düşünmek istemiyor muydu?

Baylar, yabancıların önerisine ve onu uygulamaya kalkışan hükümetin istek ve buyruğuna, ulusça ve Kuvayi Milliye'ce uyulamayacağı doğaldı.

Ulusal Bir Hükümet Kurulamayışı

Saygıdeğer baylar, Rauf Bey, 19 Şubat 1920 günlü bir şifre ile hükümet ve Meclis üzerine pek düşündürücü bilgiler veriyordu. Bunları özetleyeyim:

"Şubatin on dokuzuncu günü, Sadrazam ile Dahiliye Nazırı, Bahriye Nazırı, Felâhı Vatan Grubunun toplantısına gitmişler. Sadrazam, Kuvayi Milliye'nin ikinci bir hükümet gibi görünmemesini ve hükümet işlerine karışmamasını; Maraş dolaylarındaki çatışmaların daha ilerilere götürülmeyerek durdurulmasını, böylece düzenin ve güvenin sağlanmasını siyasa bakımından iyilik doğurucu gördüğünü söylemiş; Ziya Paşa'nın vali, Ahmet Fevzi Paşa'nın da kolordu komutanı olarak Ankara'ya gönderileceğini bildirmiş. Dahiliye Nazırı da özgür olarak görev yapmasına karışılmamasını söylemiş; Polis Müdürü ile Jandarma Komutanını değiştirmeye güçlerinin yetmediğini anlatmış. Eskiden beri dostu olan Keşfi Bey'in namuslu kişi olduğundan ve onu Bursa'ya vali, Faik Âli Bey'i de müsteşar yaptığından söz etmiş. Salih Paşa da, Maraş ve dolaylarında boşalttırılan yerlere, hükümetçe el koymayı siyasa bakımından olanaklı görmemiş; Fransız basınını bize karşıt duruma getirir, demiş. Padişah, hükümet üzerinde Meclisten daha çok egemen imiş. Meclisteki ruhsal duruma

göre, bu hükümeti düşürüp yerine gerekli koşulları taşıyan ulusal bir hükümet kurulamazmış." (belge: 236)

Bu bilgileri Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün komutanlara bildirirken şunu da ekledik:

Heyeti Temsiliye, işgal altında ve çeşitli yabancı etkilerin baskısı altında bulunan İstanbul'da daha ulusal ve özverili bir hükümetin iş başına getirilmesindeki güçlüğü anladığı için Sadrazam Paşa'nın bilinen bildirisine karşılık, 17 Şubat 1920 günlü genelge ile görüşünü bütün örgütlerine duyurmuştu. Ulusal birliği bozma düşüncesiyle yapılacak her girişim ve saldırıyı akla uygun davranışlarla başarısızlığa uğratmak gereklidir. Ulusal isteklere uygun bir barış yapılmadıkça Kuvayi Milliye'nin işi bırakamayacağı üzerine ilgililerin yeniden dikkati çekilmekle birlikte, ulusal birlik ve dayanışmanın sağlanması ve sürdürülmesi uğrunda her zamandan çok sağgörülü ve uyanık bulunulmasını özellikle diler ve rica ederiz. (belge: 237)

Rauf Bey'e de, yanıt olarak şunu yazdım:

21.2.1920

Harbiye Nazırlığı Başyaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e

Y: 19.2.1920 şifreye:

Felâhı Vatan Grubunun Sadrazam Paşa ve arkadaşlarıyla yaptığı tartışmaların tümünden açıkça anlaşıldığına göre, şimdiki hükümetin, Meclisi Milli'den aldığı güvene dayanarak, Kuvayi Milliye'nin yurttaki erkini ve etkisini ortadan kaldırmaya çalıştığı açıkça anlaşıyor. Hükümetin, ulusal eyleme karşılıklı olması dolayısıyla görevinden çıkarılan Faik Âli Bey'i Müsteşarlığa, Ferit Paşa ve Ali

Kemal ile birlikte çalışan Müsteşar Keşfi Bey'i Bursa Valiliğine ataması ve daha önce Ankara'ya atanıp ulusça kabul edilmeyen Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'yı da Ankara'ya göndermek için üstelemesi, açıktan açığa Kuvayi Milliye'ye karşı davranıldığıının açık bir örneğidir. Hükümetle ulusun, tam bir birlik içinde çalışarak, önceden saptanan ilkelere göre ulusal isteklere uygun bir barış sağlanması gereğine her zamandan daha çok inandığımız için, hükümetin yürütümüne karşı koymaktan ve güçlük çıkarmaktan sakınmayı bir ödev sayıyoruz. Her şey bitmiş, ulusal amaca ulaşılmış değildir. Daha pek korkunç olasılıklar vardır. Geleceğin sonsuz belirsizlikleri içinde, Kuvayi Milliye'nin kurtarıcı çalışmasını umursayıp umursamadığını hükümetten sormak gerekir. Bize gelince tarihin bu ülkede şimdiye dek meydana getirmediği, bu ulusal birlik ve dayanışmayı bozma ereğini güden her davranışı bir yurt hainliği sayarak ona göre gerekli karşılık vermekten çekinmeyeceğiz. Bunu yapmak zorunda kalacağımızın hükümet üyelerince bilinmesi pek yararlı olacaktır. Hükümetle aramızdaki uyumun ve birliğin korunması, ancak şimdiki durumun sürdürülmesiyle olanaklıdır. Gereksiz atamalar ve görevden çıkarmalar; özellikle ulusal eyleme karşı gelmesinden ötürü işten uzaklaştırılmış görevliler üzerinde direnilmesi, Kuvayi Milliye'ye bir düşmanlık sayılacağından bu gibilerin görev almalarına göz yumulmayacaktır. Hele Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa'nın, gönderilirlerse hemen geri çevrilmelerinin bir olupbitti gibi görülmesi gerekir.

Meclisi Milli'deki arkadaşların, bugünkü durumun ağırlığını kavradıkları halde, böyle olağandışı olaylar karşısında susmaları, her yandan kışkırtılan ve özendirilen hükümeti yüreklendireceğinden, amaca bağlı arkadaşların bu konuda da sağlam ve açık bir durum almaları gerekmektedir. Hükümetin Meclise üstün olması, denetlemeyi güçleştireceğinden, böyle bir durum ortaya çıkarsa yurdun kurtarılması yolunda doğru kararlar alınamayacağı ve sonuç olarak da ulusal amaçların gerçekleştirilemeyeceği apaçıktır. Bütün ulusça benimsenen ve kutsal sayılan Kuvayi Milliye amaçlarının, Meclisçe

uygulanmasını ve hükümet işlerinin bu amaçlar açısından denetlenmesini sağlamak için yurtseverce son çabalarınızın esirgenmemesini önemle rica ederiz.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Rauf Bey'in bir başka yazısına da verdiğimiz yanıtı sunayım:

Şifre

21.2.1920

Harbiye Nazırlığı Başyaveri Salih Bey'e

Rauf Bey'e

Y: 20.2.1920 şifreye:

Hükümetin Meclisi Milli'deki Gruba karşı gözdağı verici bir durum takınmasının, Grubun dayanışık bir siyasal kuvvet halinde gelişip ortaya çıkamamasından ileri geldiği açıkça anlaşılmaktadır. Her şeyden önce Grubun, bu bakımdan bilinçli bir denetleme kuvveti haline getirilmesi gerektiği belli oluyor. Hükümetin sonradan, gönül almak amacıyla sizleri çağırması, bugünkü güçsüzlüğünü anlamasından ve güçleninceye dek oyalayıp zaman kazanmak istemesindendir. Hükümete karşı kesin bir durum alma zamanı gelmiştir. Sadrazama ve Dahiliye Nazına açıkça söylemek gerekir ki Kuvayi Milliye, sonuç alıncaya değin çalışacaktır.

Ülkemizi işgal eden ve ulusumuzun tam tutsaklığını isteyen düşmanlarımız, Kuvayi Milliye'nin çalışmalarını istememekte kendilerini haklı bulabilirler. Ama,

devleti ve ulusu kurtarmaya çalışan bir ulusal kuvvete, kendi hükümetinin sataşması ve saldırması şaşılabacak bir şeydir.

İstanbul'un Osmanlı egemenliği altında kalacağı yolundaki İtilâf Devletleri görüşü ne denli sevinçle karşılanmışsa, İzmir ve Adana cephelerinde savaşın bırakılması yolundaki istekleri de bizi o kadar şaşırttı. Harbiye Nazırına, İzmir ve Adana'nın da Osmanlı egemenliği altında kalması sağlanıncaya değin silahların elden bırakılamayacağı; Ermenilere bizim bir saldırıda bulunmadığımız, Fransızların silahlandırdıkları ve kışkırttıkları Ermenilerle aramızda bazı olaylar çıkmışsa, bunun sorumluluğunu Ermeni ulusçularına ve onları kışkırtanlara yüklenmesi gerektiği bildirilmiştir.

Hükümetin, Maraş ve Urfa'dan ileriye gidilmemesi yolundaki önerisine karşı, ulusa güven vermek ve Kuvayi Milliye'yi durdurabilmek için, Fransızların Adana'yı hemen boşaltmaya başlamaları istenmelidir. Yoksa, Kuvayi Milliye'nin kurtarıcı eylemlerinin önlenemeyeceği ve bu ateşin Halep ve Suriye'ye yayılmak üzere bulunduğu; Fransızlar Adana ve dolaylarını boşaltmakta ne kadar çabuk davranırlarsa o kadar yarar sağlayacakları kendilerine açıkça anlatılmalıdır. Anadolu basınının sert dilinin yumuşatılması, İtilâf Devletlerinin zulüm ve saldırılarına son vermekle olanaklıdır. Bunca haksızlıklara, zulümlere; dahası, kırımlara karşı çığlık koparan suçsuz bir ulusu susturmak gibi bir zulüm bizden istenmemelidir. Doğrusu aranırsa, dünyanın her bucağında basın, bu denli sıkı bağlardan sıyrılmış olup özgür ve serbesttir. Akbaş Cephanelerinden bir kısmının İngilizlere geri verilmesi için kesinlikle yardımda bulunmamanızı isterdik. Boş bir fişek kovanının bile İngilizlere geri verilmemesi daha uygun olur düşüncesindeyiz.

Hükümet, İtilaf Devletlerine karşı böyle yapmacıklı gönül alma gösterilerinde bulunmakla onları bize acındırabileceğini ve bu iki yüzlü davranışların barış koşullarını değiştirmeye etki yapacağını sanıyorsa, kendilerinin aymazlığını

acıdır. Kısacası, barışımızın söz konusu olduğu bu önemli zamanda, Kuvayi Milliye'yi güçsüz gösterecek her davranışın ulusal yazgımız üzerinde uğursuz bir etki yaratacağı kuşkusuz olduğundan, Meclisteki arkadaşlara düşen denetleme görevinin en büyük özveriyle yapılmasını özellikle rica ederiz.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Kuvayi Milliye'nin Çalışmalarını Sürdürmesi Konusunda Kamuoyunun Yoklanması

Baylar, o sırada duyulan gereksinme üzerine Rauf Bey 'e gene o gün şu teli de yazdım. Bu gereksinme, Heyeti Temsiliye'nin ve Kuvayi Milliye'nin çalışmalarını sürdürmesi konusunda kamuoyunu yoklamaktı. Rauf Bey'e yazdığım bu teli, Erzurum'da Kâzım Karabekir Paşa'ya da çektirmiştim.

Çok ivedi olup geciktirilemez.

21.2.1920

Rauf Bey'e

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin biçimini değiştirmeye yetkili olacak kongrenin yapılması, tüzüğümüzün sonuncu maddesi gereğince, Meclisi Mebusan'ın tam güvenlik ve özgürlük içinde yasama görevini yaptığını bildirmesine bağlıdır. Heyeti Temsiliye'nin, genel örgütün başında, barışa değin biçimini değiştirmemesi gerektiği, bütün arkadaşların uygun görmeleri ve üstelemeleri üzerine kabul edilmiştir. Oysa, sanki hükümetçe özendirilen karşıcıl gazetelerin sataşmaları, Ayan'ın açık saldırıları, hükümetin tutumu ve yürütümü, özellikle Sadrazam Paşa'nın bildirisi ve Meclisi Mebusan'da Kuvayi Milliye'nin yasa dışı olduğunu ileri sürüp alkışlattıran söylevler, kamuoyuna

ulusal örgütlerden yüz çevirtmekte ve Heyeti Temsiliye'mizi güç bir duruma sokmaktadır.

Bir yandan Zeynelâbidin, Hoca Sabri, Sait Molla gibi kişilerin Padişahın isteğine dayanarak ve yalnız Kuvayi Milliye'yi ortadan kaldırmak amacıyla, her yerde kurmaya çalıştıkları "Tealii İslam Cemiyeti" adı altındaki düzenler, ulusal örgütlere açıkça saldırılara başlamışlardır. Örneğin, Niğde ve Nevşehir'de: "Bu ayın on dokuzuncu günü Millet Meclisi açıldı; ulusal örgütleri Padişahımız istemiyor." gibi sözlerle halkı açık toplantılar ve gösteriler yapmaya sürüklemişlerdir. Bu tutumu, Sadrazam Paşa'nın bildirisini alan kimi görevliler de desteklemişlerdir. Bu olayın Konya'ya ve her yere yayılması olasılık dışında değildir. Onun için:

1- Hükümetin, Kuvayi Milliye'nin yaşamasından yana olup olmadığını kesin olarak bildirmesi istenmelidir.

2- Felâhı Vatan Grubu, söz konusu olan tam güven ve özgürlük içinde olduğunu ve Kuvayi Milliye'yi dağıtmak gereğine inandığını bildirmeli ya da, tersine öngörüyor ve Kuvayi Milliye'nin daha yaşamasına gereksinme duyuyorsa, ona göre hükümeti uyarmakla birlikte, Mecliste de gereğince savunması gerekir. Bu konunun Grupça görüşölüp tartışılması düşüncesindeyiz.

3- Ulusal örgüt ve Kuvayi Milliye'nin ortadan kaldırılması, yurt yararı için yeğlenirse, İzmir, Maraş cephelerinde ve öteki cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı hükümetçe gereken önlem alınması sağlama bağlanmalıdır.

Yukardaki dilek ve düşüncelerimizin büyük bir önemle dikkate alınmasını, gereğinin yapılmasını ve bizi de güç durumdan kurtarmak için sonucunun olabildiğince ivedilikle bildirilmesini rica ederiz. İstanbul'daki kimi arkadaşların, bunca emeklerle meydana getirilmiş olan birliğe ve Kuvayi Milliye'ye indirilen yumruklara karşı kesin önlem alma yolunda son çabayı ve dayancı

göstermekten çok, dışardaki uzak kuvvetlerden büyük umutlara kapılarak avundukları kuşkusuna düşüyoruz. Biz elimizdeki kuvveti iyi kullanmazsak, dış kuvvetlerin de bize değer vermeyeceklerini aklınızda kalmak üzere bilginize sunarız.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Kâzım Karabekir Paşa, bu tele verdiği 23 Şubat 1920 günlü yanıtında: "İstanbul'da Meclisi Milli'de beliren akıma karşı Heyeti Temsiliye'nin ve Kuvayi Milliye'nin karşıt ve üstün bir durumda olmasını hiç de uygun bulmuyorum. Ancak, Heyeti Temsiliye'nin, bu işin içinden onuruyla çıkmasını; işin sorumluluğunu ve durumun değerlendirilmesini, alınacak kararları Meclisi Milli'nin namusuna ve yurt severliğine bırakmasını düşünüyorum. Meclisi Milli, Kuvayi Milliye'nin ve Heyeti Temsiliye'nin yaşamalarını uygun bulmazsa... kongrelerin kararları gereğince tam güvenle yasama ve denetleme yetkisini elinde tuttuğundan, Heyeti Temsiliye'ye, artık kararları kendisine bırakarak dağılmasını ve iş başından çekilmesini yazar, bir de teşekkür eder. Fakat Meclisi Milli'nin böyle bir sorumluluğu yüklenerek durumlarının ve geleceklerinin güvenli olduğu yolunda bir karar alıp kamuya duyuracakları pek kuşku götürür. Rauf Beyefendi bu öneriyi yapar ve bu kararları aldırır da Heyeti Temsiliye'nin iş başından çekilmesini bildirirse, o zaman Heyeti Temsiliye bunu sevinçle kabul eder. Basına ve içeriye genelge ile duyurur ve artık iş başından uzaklaşır. Şeref ve onur yerini de yasal olarak saklı tutar. Kuşku yoktur ki, bir yıldan beri ulusun üstelemesi üzerine kurulmuş olan Aydın cephesi, ne dağılıp alınıyazısını Yunanlıların eline bırakır, ne de hükümet bunları dağıtabilir. O savaşçılar, kendiliklerinden ve eskisi gibi savaşı sürdürürler. Fakat savaş, o yere bağlı kalır. Kolordu komutanları da kendi bölgelerinde bunu duruma ve amaca göre iyi bir biçimde yönetirler. Ondan sonra da, gelecekteki durumumuz ve davranışımız,

olayların gidişine göre düzenlenir. İşte görüşlerimin bunlar olduğu bilginize sunulur." (belge: 238)

Olayların Gidişine Bağlı Kalamazdık

Baylar, düşmanların İstanbul'u eylemli olarak işgalinden aşağı yukarı yirmi gün önce açığa vurulan bu görüş ve düşünce, incelenmeye değer. Ben yalnız bir noktaya dokunmakla yetineceğim. O nokta olayların akışına bağlı kalma gibi bir işi Tanrı'ya bırakmadır. Biz elbette, kendimizi böyle bir kaderciliğe bırakamazdık. Tersine, olayların nasıl gelişebileceğini önceden gerçeğe yakın olarak kestirip karşı önlemlerini düşünmek ve zamanında duraksamadan uygulamak yanlısıydık. İşte bundan ötürüdür ki, daha önceden düşünceleri yoklamaya başlamıştık .

Baylar, milletvekili Mazhar Müfit Bey'in bir mektubuna verdiğim yanıt olduğu gibi bilginize sunarsam, Kâzım Karabekir Paşa'nın görüşlerine verilmesi gereken yanıt da kendiliğinden anlaşılmış olur. Mazhar Müfit Bey'in mektubunda yazdıklarını yinelemeyeceğim. Onu gerekirse kendileri yayımlarlar. Benim verdiğim yanıt şu idi:

Ankara, 25/26.2.1920

Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfit beyefendiye

Efendim Hazretleri, 14.2.1920 günlü ayrıntılı mektubunuzu ancak dün aldım ve yarınki postaya yetiştirmek üzere karşılığını şimdi yazıyorum. Yüce Meclisi Milli'nin ve Felahı Vatan adındaki grubun gerçek durumunu anlatan yüksek sözleriniz beni üzdü. Açıklama ve nitelemelerinize gözümün önünde beliren görünüş acı vericidir. Zavallı ulus; yaşamını, varlığını, geleceğini savunmak, korumak ve güven altına almakla yükümlü bildiği sayın milletvekillerinin, gerçek ulusal ve yurtsal ödevlerini ilk anda ve ilk adımda unuttuklarını görüyor.

Batılıların ve bütün düşman dediğimiz ulusların; Türkiye' de, Türklerde yetenek olmadığı gerekçesiyle her şeyin, bizim için olumsuz olan her şeyin uygulanmasına göz yumdukları biliniyorken ve her birimiz ayrı ayrı bu sanının çürüklüğünü ortaya koymaya kararlı olduğumuzu ileri sürerken, çıkarıcı duygularımız, bencil tutkularımız, bize her şeyi unutturabilir. Önce gelen milletvekilleri şöyle yapacakmış, sonra gelen milletvekilleri böyle yapmış; Heyeti Temsiliye şunu kendine yakın görmüş, bunu bayağı görmüş... Bunları söyleyenler, koca Türk ulusunun sayın milletvekilleri öyle mi? Bu ruhsal durum ve bu ahlak niteliği karşısında şaşkınlıktan donakalıyorum. Yeni grup ya da parti örgütünden söz ediliyor... Sevgili dostum Mazhar Müfit Bey, açıkladığınız anlayışta ve yaradılıştaki olan adamların kuracakları gruptan da, partiden de ben, yurdu kurtarıcı sağlam bir sonuç alınabileceğine inanmıyorum. Ben ve Heyeti Temsiliye adı altında özveri ile ödev yapan arkadaşlar, bu yurdun kurtarılması, ulusun esenliği için ölünceye dek çalışmak isterken, sayın milletvekillerinin, durumlarından, davranışlarından ve aymazlık uçurumuna yuvarlanışlarından anlıyorum ki, buna da izin vermeyeceklerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin örgütüne ve bu örgütün meydana getirdiği Kuvayi Milliye'ye dayanmanın gereği kalmadığını, çocukçasına ve aymazcasına davranışları ve eylemleri ile belli eden Meclisi Mebusan'ın ve Felâhi Vatan Grubunun bu konudaki kesin kararının soruşturulup öğrenilmesini ve bize bildirilmesini Rauf Bey'e yazdık. Bu kararın tezlikle elde edilmesi için sizin de yardımınızı rica ederiz. Bu kararı verirken sayın milletvekillerinin, toplantı yeri olan İstanbul'da, kırk bin Fransız, otuz beş bin İngiliz, iki bin Yunan ve dört bin İtalyan kara kuvvetinin yığınak yaptığını ve İngiliz Akdeniz donanmasının Fındıklı Sarayı'na karşı demir atmış olduğunu göz önünde bulundurmaları gerektiğini hatırlatırım.

Mustafa Kemal

Akbaş Cephaneliği ve Kprll Hamdi Bey

Baylar, Rauf Bey'e yazdığımız son şifrede]37875">Akbaş cephaneliği ndeki cephaneden bir kısmının İngilizlere verilmesine yardım ettikleri yolunda bir dokundurma vardı. Bu konuyu biraz açıklayayım. Rumeli kıyısında, Gelibolu yakınında Akbaş denilen yerde bir cephane deposu vardı. Orada, Fransızların gözaltında tuttıkları pek çok silah ve cephane bulunuyordu. Hükümet İtilâf Devletlerine bütün bütüne boyun eğmiş görünmeyi yararlı saydığından, sözünü ettiğim cephanelikteki silah ve cephaneden bir kısmını İtilâf Devletlerine bırakmaya söz vermiş. Onlar da Vrangeli (Wrangel) ordusuna gndereceklermiş. Rusya'ya götürmek için bir Rus vapuru da Gelibolu'ya gelmiş. Hükümet daha önce, İstanbul'daki örgütümüz başkanlarının olurunun ve yardımını da sağlamış...

Oysa baylar,Köprülü Hamdi Bey adında yiğit bir arkadaşımız, Kuvayi Milliye'den bir birlik ile, 26-27 Ocak 1920 gecesi sallarla Rumeli kıyısına geçti. Akbaş cephaneliklerine el koydu. Depoyu bekleyen Fransızları tutukladı ve haberleşme yollarını kesti. Silahların tümünü, cephanenin bir kısmını, bekçi Fransız erlerini de gözaltında Lapseki'ye getirdi. Silahlarla cephaneyi içeriye yolladıktan sonra Fransız erlerini geri gönderdi. Akbaş deposunda sekiz bin Rus tüfeği, kırk Rus ağır makineli tüfeği, yirmi bin sandık cephane olduğu kestiriliyordu. (belge: 239)

Bu olay zerine İngilizler Bandırma'ya iki yüz kişilik bir kuvvet çıkardılar. Biz İtilâf Devletleri askerlerinin, bulundukları yerlerdeki ve ulusal savaş bölgeleri gerilerindeki depolarda bulunan silah ve cephaneyi başka yere gtrebileceklerini, kullanılmayacak bir duruma getirebileceklerini ya da depoların bulunduğu yerleri ele geçireceklerini düşünerek, bütün komutanlara verdiğimiz buyrukta kimi önlemler ğtlemekle birlikte hepsinin tam kararlı ve kesinlikle davranmaları gereğini de bildirdik. (belge: 240)

Anzavur'un Ulusal Cephemizi Arkadan Vurmaya Çalışması

Baylar, hemen gene o günlerde Anzavur , Balıkesir ve Biga dolaylarında oldukça önemli ve korkulu durumlar yaratmayı başaramıyordu. Balıkesir'de ulusal cephelerimizi arkadan vurmaya çalışıyorlardı. Başına pek çok adam toplamıştı. Karşısına gönderilen Kuvayi Milliye ile Biga'da kanlı bir savaş oldu. Anzavur yendi. Kuvvetimizi dağıttı. Toplarımızı ve ağır makineli tüfeklerimizi ele geçirdi. Erlerimizi ve subaylarımızı tutsak ve şehit etti. Akbaş olayının yiğidi Hamdi Bey de bu şehitler arasında idi. Bundan sonra Ahmet Anzavur, kendi adıyla andığı Ahmediye Cemiyeti adı altında, alçaklığını genişletti durdu.

Baylar, 3 Mart 1920 günü çekilen ve bize olağanüstü haberler ulaştıran bir şifre aldım. Bu tel, İstanbul'dan, İsmet Paşa 'dan geliyordu. İsmet Paşa, ben Ankara'ya geldikten sonra, Ankara'ya yanıma gelmişti. Birlikte çalışıyorduk. Fakat Cemal Paşa'dan sonra Harbiye Nazırlığına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Fevzi Paşa'nın özel isteği üzerine ve özellikle çok önemli bir amaç için kendisini sözkonusu günlerden birkaç gün önce İstanbul'a göndermiştim.

Önemli olarak gördüğümüz nokta şu idi: Yunanlılar saldırıya hazırlanıyorlardı. Buna karşı, akla yakın davranış, bütün kuvvetleri hazırlayarak düzenli bir savaşa girmekti. Özellikle Fevzi Paşa Hazretleri, bu gereği ve bu zorunluğu anlamakta idi.

İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve dahası, Genelkurmay Başkanlığına resmi olarak atanıp çalıştırılması çok yararlı olacaktı. Bu düşünceyle onun İstanbul'a gitmesini gerekli görmüştüm. İsmet Paşa'nın telyazısı şudur:

Harbiye, 3.3.1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Alınan bilgiye göre, İstanbul'da bir dernek kurulmuş ve bu dernek, İngilizlerle birlik olarak şu kararları almış: Şimdiki hükümetin düşürülmesi ve bilinen bir hükümetin kurulması, Meclisin dağıtılması, İzmir ve Adana'nın işgalini sağlamak için Kuvayi Milliye'nin ortadan kaldırılması, dünyaya barış ve esenlik getirmek üzere İstanbul'da Müslümanlararası bir halifelik danışma kurulu kurulması, Bolşevikliğe karşı fetva çıkarılması. Nazır Paşa, bu derneğin giriştiği işlere önem veriyor. Anadolu'da Anzavur'un girişimleri bu çalışmalara dayandığı gibi, İngilizlerin hükümete en çok baskı yapmaları da, buradan gelmektedir. Bilgi olarak sunmamı istediler. (İsmet)

Harbiye Nazırlığı Başyaveri Binbaşı

Salih

Ali Rıza Paşa Kabinesinin Çekilmesi, İstanbul'un İşgali ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin Toplanması

Ali Rıza Paşa Hükümetinin Çekilmesi

Baylar, biliyorsunuz ki İngiliz temsilcisi, Yunanlılar da içinde olarak İtilâf kuvvetlerine karşı savaşa son verilmesini hükümete önermişti ve bu sağlanırsa, İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı yolunda yaldızlı bir söz de vermişti. Fakat İstanbul'da bu öneri yapılırken, Şubatın 18'inci, 19'uncu ve 20'nci günlerinde, Yunanlıların da İzmir'e yeni kuvvet, taşıt, pek çok cephane getirdiğini ve cephelere yollayarak yeni bir saldırıya hazırlandığını biz biliyorduk. Bu bilgimizi -hükümet işlerine karışmayınız yaygarasına bakmaksızın- İstanbul Hükümetine de duyurarak dikkatini çekmekten geri kalmadık.

Yunanlılar böylece saldırıya hazırlanırlarken Ali Rıza Paşa Hükümeti başka bir öneri karşısında kalıyor:

"Yunanlılar karşısında bulunan Kuvayi Milliye'yi üç kilometre geri aldirmek!"

Ali Rıza Paşa Hükümetinin, bunu yapamayacağı besbelliydi. Ama amaç, onun düşürülmesi idi. Sadrazam, ister istemez, bu önerinin yerine getirilemeyeceğini, yanıt olarak bildirmiş.

3 Mart 1920 günü Yunanlılar saldırıya başladılar. Gölcük yaylasıyla Bozdağ'ı ele geçirdiler. İşte bu olay üzerine Ali Rıza Paşa'nın düşünebildiği tek çıkar yol, yerinde daha fazla kalmaktan vazgeçerek hemen çekilip bu sorumlu işten yakayı sıyırmak olmuştur. Çünkü, ulusal eylemi durdurma konusunda yapılan öneriyi yerine getirmeye çalışmış, ama başaramamış olan Ali Rıza Paşa, bu kez de öneriyi uygulattıracağım diye söz verip de bunu başaramazsa itilâf Devletlerince sorumlu tutulması olasılığı da akla gelemeyebilir miydi?

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Başkomutan Mister Corç Miln'in buyruklarını uygulattıramadığından ötürü en sonunda hükümetten çıkarılmak durumunda kalmamış mıydı? Ali Rıza Paşa için de böyle bir işlem yapmaya kalkılırsa, kendisini Padişahın koruyabileceğine güvenebilir miydi? Böyle bir durumda, ulusal isteklerin tek belirme yeri olduğunu söylediği İstanbul'daki Meclisi Milli'ye güvenebilecek miydi? Ulusal irade adına konuşmasının ve isteklerde bulunmasının artık yeri ve olanağı kalmadığını söyleyerek cezalandıracağım diye gözdağı verdiği Heyeti Temsiliye'ye dayanmaya gönül indirmeli miydi? Demek ki, kendisi için çekilmekten daha uygun bir şey olamazdı. İşte o da öyle yapmıştır. (belge: 241) Ali Rıza Paşa, hükümete ilk saldırıldığında çekilmesi gerektiği yolundaki uyarmamızı kabul etmedi. Yerinde durmakla yurda yararlı olacağını söyledi. Meclisi Milli de bu bilgisizce görüşü uygun bularak onu yerinde tuttu. Acaba yapılması söz konusu olan ödev, Yunanlılara, saldırı hazırlıklarını tamamlayarak yurdun kutsal topraklarından daha bir kısmını

çiğnemek ve pek sevgili yurttaşlarımızdan daha bir kısmını süngüler altında inletmek için gerekli fırsatı hiç ses çıkarmadan bağışlamak mıydı?

Padişah, İşin ve Durumun Gereğine Göre Bir Kişiyi Sadrazamlığa Sececeğini Bildiriyor

3 Mart 1920 günlü şifrelerle Rauf ve Kara Vâsıf beyler hükümetin çekilme işini haber verirken, Felâhı Vatan Grubu Başkanının, Meclis başkanı vekillerinin saraya gönderildiklerini de bildiriyorlardı. Bu başkanlar, Padişah katına kabul olunmamışlar. Başyazman ve Başmabeyinci ile görüşmeleri buyrulmuş. Grup Başkanı, ulusal örgütün Padişaha bağlılığını bildirmiş. Sözü hükümetin çekilmesine getirmiş. Padişah, başyazman aracılığı ile şu buyruğu bildirmiş: "Bütün milletvekillerine selam. İşin ve durumun ağırlığını ben de onlar kadar anlıyorum. İşin ve durumun gereğine göre bir kişiyi sadrazamlığa sececeğim. Onun yetkisine el uzatarak arkadaşlarının seçimine karışamam. Ancak, ona, çoğunluk grubuyla anlaşmasını öğütleyeceğim."

Beni İşlere Karıştırmak İstemeyenler Benden Hemen Sonuç Verecek Önlem Bekliyorlar

Başkanlardan meydana gelen kurul, teşekkür ederek ayrılmış. (belge: 242) Verilmekte olan bilgiler arasında şunlar da vardır: "Milletvekilleri telaşlı; ama, isteğe uygun bir hükümet kurulacağına güveniyorlar. Yabancıların, Hürriyet ve İtilâfçılarınve Nigehbancılının, düzenledikleri gerici hareketlerde başarıya ulaşabilmek için, Ferit Paşa'yı ya da yakınlarından birini iş başına getirmeleri de olasıdır. Meclisi, elbette dağıtacaklardır. Padişah katında etkili olacak önlemlerin oraca alınması buyruklarınıza sunulur".

Baylar, tuhaf değil midir ki, bugün bunları bildirenler, daha birkaç hafta önce: "Meclis resmi olarak açıldığına göre, bundan sonraki buyruklarınızın bana bildirilmesini ve görüşlerinizin her yerde gereği gibi savunulacağına

güvenmenizi" diye yazan kişilerdir. Birkaç hafta önce, İstanbul Hükümeti ile görüş birliğine vararak beni, işlere ve yürütüme karışmaktan alıkoymak isteyen kişiler, bugün İstanbul'da hiçbir şey yapmaya güçleri yetmediğini açığa vurarak, buradan, Heyeti Temsiliye'den etkili önlemler bekliyorlar.

Biz, bu isteği de yerine getireceğiz. Ama bu kişilerin isteği olduğu için değil; bunu, yurdun yararı böyle buyurduğu için...

Baylar, 3 Mart günü ve 3/4 Mart gecesi, İstanbul'la haberleşmek ve oradaki durumu anlatmakla geçti. 4 Mart günü, gerek İsmet Paşa'dan ve gerek öbür kişilerden aldığım bilgiler üzerine durumu, genelge ile bütün ordularla örgüt merkezlerimize ve ulusa bildirdim. (belge: 243, 244) Meclisi Mebusan Başkanlığına şunu yazdım:

Ankara, 4.3.1920

Meclisi Mebusan Yüce Başkan Vekilliğine

İtilâf Devletlerinin işlerimize sürekli karışmaları karşısında artık Ali Rıza Paşa Hükümetinin çekilme kararını Meclise bildirdiği üzüntüyle haber alınmıştır. Aydın cephesinde, kutsal yurdumuzu ele geçirmeye çalışan düşmanla Kuvayı Milliye çarpışmakta ve yurdun her karış toprağına, içten bağlı ve özverili çocukları gömülmektedir. Hiçbir güç, hiçbir yetki, tarihin buyurduğu bu görevden ulusumuzu alıkoymayacaktır. Ulusal ve yurtsal bağımsızlığımızın sağlanması uğrunda her türlü özveriye hazır bulunan ulusumuzun kutsal coşkusunu, ancak ulusun tam güvenebileceği bir hükümetin iş başına getirilmesi yatıştırabilir. Bütün ulus, bu tarihsel günlerde, ulusal iradenin koşulsuz vekilliğini üzerlerine almış bulunan milletvekillerinin kesin kararlarını sabırsızlıkla beklemektedir. Yurda ve tarihe karşı yüklendiğimiz büyük sorumluluğu ve bütün dünyanın, kürsünüze çevrili olan dikkatli bakışlarını düşünerek, ulusun özverili dayancına uygun kararlar alacağınıza güvendiğimizi

ve yurtseverce çalışmalarınızda bütün ulusun sizinle birlik ve size destek olduğunu bilginize sunarız efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Padişaha da şu teli çektim baylar:

Ankara, 4 Mart 1920

Padişah Hazretleri'ne

İtilâf Devletlerinin, bağımsızlığa ve onura dokunan saldırılarına ve Ateşkes Anlaşmasına uymayan karışmalarına ve davranışlarına daha çok dayanamayan hükümetin çekilmesiyle yüce devletinizde yeniden bir hükümet bunalımı belirmesi, ulus kamuoyunda derin bir heyecan uyandırmıştır. Yüce Padişahlık ve Halifeliliğinizin çevresinde düşünce ve ülkü birliğine vararak, yüce bağımsızlığınız ve dokunulmazlığınız ve yüce devletinizin ülke bütünlüğü için son özveriyi göze almış olan bütün uyruklarınız, düşmanlarca yönetilen bazı karıştırıcılık ve kargaşa düzenlerinden dolayı öteden beri üzgün ve kaygılı bir durumda olup, hükümet bunalımının elden geldiğince çabuk giderilmesini ve ulusal amaçları gereği gibi gerçekleştirebilecek saygın bir hükümet kurulmasını beklemektedir. Meclisi Milli'nin çoğunluk grubunda yoğunlaşan ulusal istek ve eğilimlerin yüce katınızca da destekleneceğine, bütün uyruklarınız gibi Kurulumuz da inanmaktadır. Ancak, içteki ve dıştaki bin türlü tutkunun kabarması üzerine dirliği ve esenliği bozulma korkusu geçiren ülkemizin, ulusal vicdana güven veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile katlanamayacağını ve Tanrı esirgesin, böyle bir durum ortaya çıkarsa bunun Osmanlı Devleti tarihinde benzeri görülmeyen acı olaylara yol açacağını, yüce

Padişahlık katının bilgilerine sunmayı bir yurt ödevi sayarız. Buyruk Padişahımızdır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Bu telin birer örneğini, bilgi için Meclisi Mebusan Başkanlığına ve kolordu komutanlarına yollamakla birlikte, birer örneğini de İstanbul gazetelerine ve Matbuat Cemiyetine (Basın Derneği) vermesini İstanbul telgrafhanesine buyurduk. Bundan başka baylar, komutanlara, valilere, mutasarrıflara ve Müdafaai Hukuk merkez kurullarına ayrıca şu genelgeyi de yolladık:

4 Mart 1920

İtilâf devletlerinin katlanılmaz bir duruma gelen karışmalarından ve baskılarından ötürü hükümet, dünkü 3 Mart günü çekilmiştir. Aldığımız sağlam haberlere göre hükümet, Ferit Paşa'nın ya da ona benzer birinin iş başına getirilmesini ve İstanbul'da yabancıların isteklerine hizmet edecek bir halifelik danışma kurulu kurulmasını sağlamak üzere dış düşmanlarca yönetilen ve karşıcıl partilerin aracılığıyla kurulan bir komitenin çalışmalarının sonucu olarak düşürülmüştür. Açıkça, komitenin çalışmasına yol açmak için İtilaf devletleri, ilkin hükümeti çekilmeye zorlayacak baskılar yapmışlardır. Durumun bu ağırlığı karşısında elbette Meclisi Mebusan gereği gibi etkin girişimler yapmaktadır. Ancak, bu girişimlerin eylemli olarak desteklenmesi için, ulusal amaçları gerçekleştiremeyecek bir hükümet başkanına ulusun katlanamayacağını çok sert bir dille Padişahlık katına, Meclisi Mebusan Başkanlığına ve basına bildirmek gerekir. Bu tel alınınca, dakika bile geçirilmeksizin, bu yolda

telyazıları hazırlanarak bu gece her halde çekilmesinin sağlanmasını, buraya da yarın sabaha dek bilgi verilmesini önemle rica ederiz.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk

Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Salih Paşa Sadrazam Oluyor

Sonunda, 6 Mart günü, kim ve ne olduğunu anlayamadığımız bir kişiden şu haberi aldık:

İstanbul, 6 Mart 1920

Heyeti Temsiliye'ye

Sadrazamlık görevinin Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya verildiği bilgilerine sunulur.

Müdafaai Hukuk Cemiyeti

Genel Yazman Vekili

Halit

Bu telin ardından şu tel geldi:

Meclisi Mebusan, 6 Mart 1920

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Kutlu Halife Hazretleri, şimdi Meclisi Mebusan Başkanını yüksek makamlarına buyur ederek sadrazamlık görevini, Ayan üyelerinden eski Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya verdiklerini bildirmişlerdir. Salih Paşa da hükümeti kurma işiyle

uğraşmakta olduğundan bunalımın yarın akşama dek büsbütün ortadan kalkacağı bildirilir.

Meclisi Mebusan Başkanı

Celalettin Arif

Baylar, Rauf Bey'in de o gün, fakat daha hükümet başkanı belli olmadan verdiği bilgiler vardır. Dikkate değer olduğu için bu bilgileri veren telyazısını olduğu gibi sunuyorum:

Kişiyi özel, çok ivedidir.

Dakika geciktirilemez.

Harbiye, 6 Mart 1920

Ankara'da Yirminci Kolordu Komutanlığına

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne: 1- Dün gece İzzet ve Salih Paşalarla görüştüm. Her ikisine de sadrazamlık önerilmemiştir. Vekillik eden hükümet de kimin olacağını bilmiyor. Eski Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in Saray ile Fransa ve İngiltere elçilikleri arasında gidip gelmekte olduğu sağlam yerden öğreniliyor. Bir söylentiye göre, kendisinin sadrazamlığa getirileceği sanılıyor. Önceki gece Padişah Hazretleri, Tevfik Paşayı kabul etti. Daha sonra Ferit Paşa'yı kabul ederek, saat beşten on sonraya dek görüştü. Çünkü Cuma günü Balta Limanı'nda Ali Kemal ve eski Dahiliye Nazırı Mehmet Ali'nin de bulunduğu bir toplantıda uzun görüşmeler oldu. Daha sonra Rahip Fru da katılarak Ali Kemal'in evinde görüşmeler sürdürüldü. Celâlettin Arif Bey, dün saat dört sonrada Padişah katına kabul olundu. Durumun şimdiki bunalımın sürüp gitmesini kaldıramayacağından yurdun ve Millet Meclisinin güveneceği bir hükümetin bir an önce işbaşına getirilmesi için Celâlettin Arif Bey'in birkaç kez

ileri sürdüğü dileğe karşı Padişah Hazretleri, durumun inceliğini onun gibi anladığını ve Kuvayı Milliye'nin gerekliliğine inandığını bildirdikten sonra, içeride ve dışarda güven sağlayabilecek bir kişinin çabuk atanamayacağı ve pazara dek düşünmek gerektiği yolunda karşılık vermişler. Daha önce bilginize sunduğum olaylardan sezinlediğime göre Padişah İngilizlerle konuşup haberleşmektedir ve Londra' dan gelecek yanıtı beklemektedir. Herhalde durum pek bunalımlıdır. İngilizlerden umutlu olurlarsa, Ferit Paşa'nın Sadrazamlığa getirilmesi bile uzak görülemez. Kısacası, şimdiye değin Padişah doğrudan doğruya Tevfik ve Ferit Paşalardan başka kimseyi kabul etmemiş ve Ferit Paşa ile görüşmesi de gizli olmuştur. Saray adamlarından güveninizi kazanmış olduğunu bildiğim bir kişi, Perşembe günü, Padişahın pek yakınları adına beni özel olarak gördü ve düşüncemi sordu. Sorusuna yanıt olarak, Padişahlık yararına, devlet ve ulus yararına işleri yoluna koyacak kişinin siz olabileceğinizi; fakat şu sırada işgalde bulunan İstanbul'a dönemeyeceğinize göre, İzzet Paşa'nın sadrazam olması gerektiğini açık bir dille söyledim. Salih Paşa Meclisin kapatılabileceğini de sezdiriyor. Birinci Başkan Vekili Hüseyin Kâzım Bey'in de, Sarayla ve İngilizlerle Meclis adına dolaplar çevirdiği anlaşıyor. Bilgilerinize sunulur.

Celâlettin Arif Bey bugün saraya gidecek. Durumu çok açık olarak Padişaha anlatacak, karşıcıları iş başına getirirse, Anadolu'daki örgütlerin sarsılacağını, böylece, Doğudaki kendileri için dokuncalı olan ilkelerin ülkemize gireceğini ve Halifeliğin Müslümanlar gözünde ne duruma düşeceğini açıklayacak ve Anadolu'dan, ulusal örgüt merkezlerinden bu konuda gelen bütün telyazılarını gösterecek ve bununla ilgili olarak ayrıca yazılı bir rapor sunacaktır. Rapor birlikte yazılmıştır. Örneğini sonra sunarız. (Rauf) 2- Bu tel, 6.3.1920 günü saat 17.15 sonrada Harbiye Telgrafhanesine verilmiştir.

Harbiye Nazırlığı Başyaveri

Salih

Baylar, Rauf Bey'in, sadrazam bulmak söz konusu olurken benden söz açması elbette gereksizdi. Aramızda hiç böyle bir söz konuşulmuş değildi. Ben aslında İstanbul Hükümetinin yaşayacağından umutlu değildim. Osmanlı Devleti'nin yaşamını bitirdiğine ise çoktan inanmışım. Osmanlı Devleti'nin sadrazamlığını üzerime almak gibi cılız ve anlamsız bir düşüncenin benim kafamda yeri olamayacağı kuşkusuzdu. Ben, doğal bir biçimde geçmekte olan devrim evrelerini soğukkanlılıkla izlerken, yarının önlemlerinden başka bir şey düşünmüyordum.

Rauf Bey, sözkonusu ettiği Celâlettin Bey'in raporu örneğini de gönderdi. (belge: 245) Hükümet kurulduktan sonra da şu bilgiyi verdi :

Harbiye, 8.3.1920

Yirminci Kolordu Komutan Vekilliğine Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne:

1- Hükümet şöyle kurulmuştur: Sadrazam Salih Paşa, Şeyhülislam yerinde, Dahiliye yerinde, Hariciye Safa Bey yerinde, Harbiye yerinde, Bahriye Salih Paşa vekil olarak, Nafia Tevfik Bey asıl olarak, Maliye Tevfik Bey vekil olarak, Devlet Şûrası Abdurrahman Şeref Bey vekil olarak, Maarif Abdurrahman Şeref Bey asıl olarak, Evkaf eski Şeyhülislam Ömer Hulûsi Efendi asıl olarak, Adliye Celâl Bey, Ticaret Defterhane Emimi Ziya Bey. 2- Celâl Bey'in tutumunu bilmiyoruz. Bu kuruluş, Damat Ferit Paşa'ya zaman kazandırmak için Sarayın bir düzenidir. Salih Paşa, bir bunalımı önleyerek bu yolda yurda yararlı bir hizmet gördüğü inancındadır. Bizim düşüncemiz bu hükümete güvenoyu vermemektir ve bunu, Grupta sağlamaya çalışıyoruz. Ferit Paşa tehlikesi şimdi de vardır. Buna göre durumun güven altına alınması buyruklarınıza sunulur. 3- Dikkate değer olarak şunu da bilgilerinize sunalım ki, Salih Paşa, Meclisi Mebusan'dan nazır alamayacağı anlaşıldıktan sonra, dışardan alacağı kişileri seçerken Grubun

görüşünü soracaktı. Oysa, şimdi bundan da vazgeçerek adları bildirilen kişilerle hükümeti kendiliğinden kurmuştur efendim. (Rauf)

Harbiye Başyaveri

Salih

Trakya'da Cafer Tayyar Bey'in İzlediği Yanlış Bir Görüş

Baylar, İstanbul bunalımı üzerine verdiğim açıklama epeyce uzadı. Aslına bakılırsa, İstanbul'da öteden beri sürüp giden duruma yeniden daha birçok olayların eklendiğine tanık olacağız.

İzin verirseniz, yeniden İstanbul'a dönmek üzere, biraz da Edirne dolaylarındaki duruma göz atalım. Şimdiye değin genel olarak söylediklerim arasında yeri geldikçe Trakya'yı da hiçbir zaman örgütlerimizin ve tasarılarımızın dışında tutmadığımızı anlatmış olduğumu umarım. Edirne ile ilişkimiz ve haberleşmemiz, yurdun her yeri ile olduğu gibi sürdürülmekte idi.

Yaptığımız yazışmalardaki dikkate değer bazı noktaları yüce topluluğunuza açıklayarak bildirmek uygun olur.

Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey , 31 Aralık 1919 günlü çok ayrıntılı bir raporunda, Trakya'da ve özellikle Batı Trakya'da, Yunanlıların yaptıkları girişimleri ve çalışmaları eksiksiz açıklıyordu. Bu olağanüstü çalışmalarına karşı kendisinin gereği gibi düzenleme yapamadığından yakınıyordu.

"Kolordusunun, bu durum ve gelecekte çıkabilecek olaylar karşısında uygun bir konum almasına General Miln'in olmaz dediğinin yazışma sonunda anlaşıldığını" bildiriyordu. (belge: 246)

General Miln'in gerekli düzenlemeleri yapmamıza olmaz diyeceği elbette kuşku götürmezdi. Bu açık gerçeği yazışma yoluyla sorup anlamaya bilmem nasıl bir düşünce ve usa vurma ile kalkışılmıştı?

Cafer Tayyar Bey'e 3 Ocak 1920'de verdiğim yönergede, gönderdiğimiz gizli yönetmeliğe göre silahlı birlikler kurulmasını yeniden hatırlattım: "Askeri durumu değiştirmekle elde edilemeyen yararların böylece karşılanması gerekir." dedim. (belge: 247)

Harbiye Nazırı bulunan Cemal Paşa'ya da gene o gün durumu bildirerek, Yunanlıların Doğu Trakya'da olsun, hazırlıklarına engel olmasını yazdım. (belge: 248)

Trakya-Paşaeli Cemiyetinin gönderdiği raporlarda gereği gibi örgütler kurulamadığından söz ediliyor ve kimi yüksek görevlilerden yakınılıyordu. (belge: 249) Bu gibi görevlilere öteden beri bazı uyarmalarda bulunuyordum. (belge: 250)

Yakınmanın önemlisi Cafer Tayyar Bey'den gelmeye başladı. Örneğin, bu konu ile ilgili olarak okuyacağım şu mektup bir fikir verebilir sanırım:

26 Ocak 1920

Sayın Paşam,

Arif Bey'in, Trakyalılarla ilgili olarak, sözlerini doğrularım. Trakya Cemiyeti, silah gücü ile desteklenmemiştir. Ne yazık ki, Cafer Tayyar hepimizi aldatmış; hiçbir örgüt kurmamış, bir tek tüfekle olsun, silahlandırma işine girişmemiştir. Cafer'i, yalnız kendisini düşünmekle suçlarım. Bulgaristan durumundan da büsbütün habersiz, tam bir aymazlık içindedir.

Son günlerde Cafer'in, tümenlerine yazdığı bir buyruk bir rastlantı ile elimize geçti. Yunanlıların yaptıklarından ve düşüncelerinden söz ettikten sonra, bu durum karşısında artık Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yönergesine göre ulusal örgütler kurmaya başlamak gerekirse, bu işte subaylar aracılığı ile halka yardım edip etmemek konusunda ne düşündüklerini komutanlardan soruyor. Artık düşününüz... Tanrı ulusal işlerde aldatanları yok etsin. Ama, yazık aldanmış olanlara!

Sonuç: Bulgar askerleri Batı Trakya'yı boşaltarak gittikleri ve beş on memurla 150-200 jandarmadan başka kuvveti bulunmadığı halde bile, ayaklanarak ve savaşıyorlar yurdu savunacağını beklediğimiz Trakya, bir şey yapamadı. Cafer bu durumda bir acı duydu mu bilmem? Bunun için, artık Topçu İhsan'ı, Veteriner Rasim'i (zeki, canlı, ılımlı pek güvenilir bir arkadaş) örgüt kurmak üzere Trakya'ya göndereceğiz. Buradan silah da göndereceğiz. Körolası Cafer, yalnız bunları serbest bıraksın, gölge etmesin başka bir bağış istemeyiz.

Edirne kesimini İngilizler, katıksız İngiliz olan erlerle teslim alıyorlar. Yunanlılar Hadımköy, Çorlu, Lüleburgaz'da toplanıyorlar. Bulgaristan kaynaşiyor. Yunan haydutluğu çok. Halkın sızlanması karşısında Vali, elini ovuşturmakta. Cafer güçsüzlüğünü göstermekte. Trakya'nın bolşevikliğe karşı yabancı kuvvetlerin yığınak yeri olacağı, Bulgarların hareketına uğrayacağı umulur. Orada güçlü bir pençe ve kafa gerek. Ne Cafer, ne Vali bu işe yeterli ve özverili değillerdir. İşte gidiş ve durum budur. Ben bunlarla çok uğraşıyorum. Geçen gün bir şifrenizi almış, pek üzülmüş ve şifre ile açıklama isteğinde bulunmuştum. Karşılık alamadım. Paşam, kişisel bir siyasa güttüğümü mü sanıyorsunuz? Yoksa, amacı kavramayacak, durumu anlamayacak şaşkınlardan olduğumu mu kestiriyorsunuz? Her iki hali de protesto ederim. İnancım ve ereğim birdir. Hiç sapmadan yürüyorum. Yalnız, başka bir şey düşünüyor ve bana söylemek istemiyorsanız ona bir şey demem. Açıkça bildirmenizi rica ederim. Sert ve azarlayıcı sözlere pek çok üzülürüm. Bu, beni çalışmaktan alıkoymaz. Beni

karşılıklığa sürüklemeyiz. Ama arada senlik benlik işini ortaya çıkarması elbette beklenebilir. Buna göre dikkatinizi çeker ve gerçek iyice belirmeden ve benim neler çektiğimi anlamadan girişimlerde bulunmanızın, sizden beklenen ve hiç savsaklanamayacak olan incelik ve soğukkanlılık gereği olduğunu şuracıkta söylememe izin veriniz. Saygılarımla başarı dileklerimi sunarım paşam.

Vâsıf

Baylar, Edirne'den gelen yazılardan, raporlardan, bence yanlış bir siyasal görüş üzerinde durulduğu anlaşılıyordu. Şimdi okunan mektupta da, bu yanlış görüşün uygun bulunduğunu gösteren cümleler vardır. Bu yanlış ilkeyi düzeltmek için öteden beri ileri sürdüğümüz düşüncemizi 3 Şubat 1920 günü bir kez daha Cafer Tayyar Paşa'ya ve İstanbul'da Rauf Bey'e bildirdim.

Yinelediğim düşünce şu idi:

"Doğu ve Batı Trakya'nın ulusal bir bütün olarak tasarlanması ve söylenmesi doğru bir siyasa değildir. Doğu Trakya'nın, yurdumuzun bir parçası olduğuna karşı gelinemez ve bu tartışılmaz. Batı Trakya ise, bir antlaşma ile daha önce bırakılmış bir topraktır.

Olsa olsa, Doğu Trakya, Batı Trakya'yı kurtarmaya çalışanların bir toplanma ve yönetim yeri olabilir.

Doğu ve Batı Trakya'nın birliğini üstelerek ileri sürmek, Doğu Trakya'da da bazı isteklerin ileri sürülmesine yol açabilir.

Bulgarların da, Adalar Denizi'nde (Ege Denizinde) iktisadi bir çıkış yeri istemeleri ayrıca üzerinde durmayı gerektirir. Bulgaristan'da bu bakımdan çalışılmalıdır. (belge: 251)

Cafer Tayyar Paşa da görevlilerden ileri gelen kişilerden, halktan yakınıyordu. 7/8 Mart 1920 günlü bir şifresinde: "Bizde halk her işi hükümetten beklemekte, yüksek sivil görevlilerin tarafsız durumu takınmaları yüzünden ulusal örgütler istekleriniz üzere kurulamamaktadır. İl içinde sık sık yapmakta olduğum denetlemelerde özellikle köylülerle sıkı ilişki kuruyorum Ama, her köye gidemiyorum İşin, köklü ve yaygın olması hepimizce istenilmekte olup bunun da bildirilen sakıncaların ortadan kaldırılmasına çalışılmakla gerçekleştirilebileceğini bilginize sunarım." diyordu. (belge: 252)

Baylar, General Miln, Cafer Tayyar Paşa'ya askeri konumunu değiştirtmiyor. Vali ve mutasarrıflar tarafsız kalıyor ve her işi hükümetten bekleyen halka ulusal örgüt kurmada önderlik ve kılavuzluk etmiyorlar. Bu sakıncalar kalkmadıkça, işin köklü ve yaygın olamayacağı kanısında bulunuluyor.

Karakol Cemiyeti İstanbul'da Örgütünü Genişletmeye Çalışıyor

Baylar, bir ara bir Karakol Cemiyetinden ve onun çalışmalarını yasaklama konusundaki girişimlerimizden söz etmiştim. Bu cemiyetin İstanbul'da örgütünü daha da geliştirmeye çalıştığı anlaşılıyor. Yeniden şöyle bir uyarda bulunmak gerekti:

Yazı ile

12 Mart 1920

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Albay Şevket Beyefendi'ye

İstanbul'da bulunan örgütümüzün, amacı gerçekleştirmeye yetmediği anlaşılmaktadır. Çeşitli zamanlarda ve hele bugünlerde Ankara'ya gelen ve durumu bilen kimi kişilerin verdikleri bilgiye göre, bu işteki başarısızlığın nedeni Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti örgütü adı altında Karakol Tüzüğü'nün uygulanmasına çalışılması olduğu anlaşılmıştır.

Karakol Tüzüğü, birçok kimseleri örgütlerimizle ilişki kurmaktan ürkütmüştür. Bundan ötürü, örgütlerimizi Müdafaai Hukuk Örgüt Tüzüğüne göre kurmak, özellikle İstanbul için yeter. Çünkü, İstanbul'da asıl gücü, düşünce akımlarını birleştirmekte aramalıdır. İstanbul'da eylemli hareketler ve özel girişimler için kurulacak silahlı örgüte bile, Müdafaai Hukuk Tüzüğü Eki'nin uygulanması yeter. İstanbul Merkez Kurulu ve ona bağlı örgütler yönetim kurullarının açıktan çalışmalarında sakınca görülüyorsa, bu kurullarda görev alacak kişiler, kimliklerini gizli tutabilirler. Bu yolda kurulmuş ve kurulacak olan örgütlerin ve bunların merkez kurulları ile yönetim kurullarında görev alan kişilerin adlarının güvenli bir araçla bildirilmesi yolunda yüce yardımları pek çok rica olunur efendim.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

İstanbul'daki Kuvayi Milliye İleri Gelenlerinin Tutuklanması İçin Londra'dan Gelen Buyruk

Şimdi isterseniz, yeniden İstanbul'a dönelim. 11 Mart 1920 günlü bir telde Rauf Bey şu bilgiyi veriyordu: 10 Mart 1920 günü öğleden sonra İtilâf temsilcileri toplanmışlar. Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvayi Milliye ileri gelenlerinin tutuklanması ile ilgili olan bir buyruk içeren sorun üzerinde görüşmüşler ve buyruğu yerine getirmeye karar vermişler. Bu bilgi, güvenilir bir kişiye sağlam bir yerden gizlice verilmiş ve bu gibi kimselerin bir an önce İstanbul'dan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmiş. İlgililer, bu konuyu çeşitli olasılıklara göre inceledikten sonra, işin sonuna dek İstanbul'da kalarak namus ödevini yapmaya karar vermişler. Sadrazam Salih Paşa, bile bile bu duruma yol açmakta imiş. Onun için hükümeti düşürmeye çalışacaklarmış. Başaracaklarına güveniyorlarmış. (belge: 253)

Rauf Bey'in bu telinin arkasından, gene o gün gelen kısa bir telinde: "Son bildirdiklerimize karşı ve hükümetin durumu üzerine hiçbir düşünce bildirmediğiniz için, telin size varmamış olmasından ve sağlığınıza haklı olarak kaygılıyım. Cevabınızı gözlüyoruz" denilmekte idi. Rauf Bey'e ve bilgi için On Beşinci ve Üçüncü Kolordulara 11 Mart günü şu bilgiyi vermiştim:

11 Mart 1920

Dün akşam, yani 10/11 Mart 1920'de Ankara'da Fransız Temsilcisi Yüzbaşı Buazo'nun (Boizeau) dilmacı olup bize öteden beri gizlice haber ulaştıran bir kişi, Ankara'daki İngiliz Temsilcisi Vitel'in (Withall), aldığı bir tel üzerine, eşyası, ağırlıkları ve yanındaki adamlarıyla birlikte bugün Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a gideceğini ve bu trenden sonra İngilizlerin, demiryolu ulaştırmasını durduracaklarını bildirdi. Adı geçen Vitel, gerçekten bugün, habere uygun olarak, yola çıktı. Bu bakımdan, demiryolu ulaştırmasının da durması kuvvetle umuluyor. Bu işin, itilâf devletlerince İstanbul'da alınan önlemlerle ilgili bulunduğu kuşku götürmez.

Mustafa Kemal

Rauf Bey'in son yazısına da şu yanıtı vermiştim:

"Hükümete güvensizlik oyu vererek sizlerin atılış yapmanız o denli güçlü bir nedene bağlanamayacaktır. Grubun dayanışma ve direnme gücü ve işbirliğindeki kesin tutumu üzerine açık bir görüşe ve kaniya varmadıkça, Salih Paşa'nın Grup Yönetim Kurulu ile görüşmeksizin iş görmesini bir meşrutiyet sorunu yapma yolundaki kararınız üzerine hiçbir düşünce ileri süremem. İngilizlerin tutuklama kararına karşı Meclisin, sonuna değin yiğitçesine görevini yapması pek yararlı ve parlaktır. Ancak, sizinle birlikte, varlıkları ilerideki girişimlerimiz ve eylemlerimiz için çok gerekli olan arkadaşların, sonunda bize katılabilmeleri kesin olarak güven altına alınmalıdır. Yoksa, Grubun birlik ve

kararlı olarak iş görmesini düzenleyebilecek kişileri şimdiden görevlendirerek sizlerin hemen buraya gelmeniz çok gereklidir. Buraya gelecekler arasında ülkeyi temsil niteliğinde olanlarla, gerekince hükümet kurmaya ve yönetmeye yeterli kişilerin bulunması önemlidir. İtilâf Devletlerinin zorlama önlemlerine başvuracakları kuşku götürmez.... vb. Mustafa Kemal." (belge: 254)

Baylar, Rauf Bey'i ve öteki kişileri tam zamanında çağırmış olduğumuz, olaylarla, hem de üç dört gün geçmeden belli oldu. Ama ne yazık ki, bu çağrımız gerektiği kadar önem ve ağırlıkla dikkate alınmadı. Rauf Bey, Vâsıf Bey gibi kişiler, en sonunda tam bir uysallıkla Malta'ya gittiler. Bunu biliyorsunuz.

Son dakikaya değin Anadolu'ya geçmek ve Ankara'ya gelmek yolunun ve önlemlerinin kimi arkadaşlarca hazırlandığı ve sağlandığı bana anlatılmıştır. Eğer böyle idiyse, bu kişilerin Ankara'ya gelmeyi kabul etmeyip İngilizlere teslim olmayı ve Malta'ya gitmeyi yeğlemelerindeki neden ve özür, gerçekten incelenmeğe değer. Doğrusu, Türkiye durumunun ve geleceğinin kuşkulu, karanlık, ölümcül görüldüğü kuramına göre, bu karanlık tehlike içine atılanların, korkunç ve ürkünç bir sonuçla karşılaşmaları kuruntusunun etkisi altında, en sonunda herhangi bir zindanda bir süre kalmak üzere düşmana teslim olmayı yeğleyebilecekleri uzak görülemez. Bununla birlikte, ben burada böyle ağır bir yargıya varmaktan çekinirim. Bu düşünce iledir ki, bu kişileri Malta zindanlarından kurtarmak için her yola başvurarak, elden gelen girişimleri yapmaktan geri durmadım.

İstanbul'un İşgali

Baylar, İstanbul'da Onuncu Tümen Komutanından Ankara'da Yirminci Kolordu Komutanlığına 9 Mart 1920 gün ve 465 sayılı, şifre ile kapatılmış bir yazı, 14 Mart 1920 günü geldi. Açılmışı şu idi:

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

İngilizlerin Türk Ocağına el koymaları üzerine, Milli Talim ve Terbiye binasına taşınan Ocağın bu yeni taşındığı yer de dün öğleyin gene İngilizlerce yeniden işgal edilmiştir efendim. 9 Mart 1920. (Hâdi)

Baylar, 1920 yılı Martının 16'ncı günü öğleden önce saat onda, makine başında şöyle bir tel verildi:

İstanbul, 16.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bu sabah Şehzadebaşı'ndaki Mızıka Karakolu'nu İngilizler basıp, oradaki askerlerle İngilizler çarpışarak, sonunda, şimdi İstanbul'u işgal altına alıyorlar. Bilgilerinize sunulur.

Manastırlı Hamdi

Ben bu telin altına kurşun kalemiyle "Tez elden Kolordulara benim imzamla, M. Kemal" işaretini koyduktan sonra, bu teli verenden açıklayıcı bilgi almaya başladım. Manastırlı Hamdi Efendi durmadan bilgi vermeyi sürdürdü:

Bizim en güvendiğimiz bir arkadaşımız var ki, yalnız o değil herkes, yani gelenler söylüyorlar. Şimdi de Harbiye'ye girdiklerini haber aldık. Dahası, Beyoğlu telgrafhanesinin önünde İngiliz erleri olduğunu öğrendik; fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri belli değildir.

Bu sırada baylar, Harbiye telgrafhanesinden görevli Ali, bilgi vermeye başladı:

Sabahleyin İngilizler basarak, altı kişi şehit oldu; on beşe yakın da yaralı var. Şimdi İngiliz erleri dolaşıyor. Şimdi, işte İngiliz erleri Harbiye Nazırlığına giriyorlar. İşte içeri giriyorlar. Nizamiye kapısına. Teli kes! İngilizler buradadır.

Yeniden Manastırlı Hamdi Efendi bizi buldu:

Paşa Hazretleri, Harbiye telgrafhanesini de İngiliz deniz erleri işgal edip teli kestiği gibi, bir yandan da Tophane'ye giriyorlar. Bir yandan da zırhlılardan asker çıkarılıyor. Durum ağırlaşıyor efendim. Sabahki çarpışmada 6 şehit, 15 yaralımız vardır. Paşa Hazretleri, yüce buyruklarınızı bekliyorum.16 Mart 1920.

Hamdi

Hamdi Efendi teli şöyle sürdürdü:

Sabahleyin bizim erler uykuda iken, İngiliz deniz erleri karakola gelip giriyor. Erlerimiz uykudan şaşkın kalkınca çarpışmaya başlanılıyor. Sonunda bizden altı kişi şehit oluyor, on beş kişi yaralanıyor. Bunun üzerine, önceden bu alçaklığı tasarlamışlar ki, hemen zırhlıları rıhtıma yanaştırıp Beyoğlu bölgesini ve Tophane'yi işgal etmişler. Bir yandan da Harbiye Nazırlığını işgal etmişler. Dahası, şimdi ne Tophane ve ne de Harbiye telgrafhanesi bulunamıyor. Şimdi de haber almış olduğuma göre, Derince'ye dek yayılıyorlarmış efendim.

İşte Beyoğlu telgrafhanesi de yok. Orasına da el koydular sanırım. Tanrı korusun. Buraya da gelsinler. İşte Beyoğlu telgraf görevlileri, müdürleri geldiler. Kovmuşlar.

Bir saate dek burası da işgal olunacaktır. Şimdi haber aldım efendim.

Rahmetli Hayati Bey, ilk haberi veren telyazısı üzerine benim yaptığım işarete uygun olarak verilen bilgileri özetlemiş. Rumeli ve Anadolu'daki bütün komutanların adreslerine çektiriyordu. Bir an önce İstanbul üzerinden Edirne'ye çektirilmesini söylemiştim. (belge: 255) Hamdi Efendi :

Yüce buyruklarınız yerine getiriliyor. Edirne'ye yazıyorum, bütün merkezleri hazır ettirdik.

diye bildirdi. Hamdi Efendi'den:

Milletvekilleri için bir haber aldınız mı? Meclisi Mebusan telgrafhanesi ile haberleşme oluyor mu?

diye sordum. Hamdi Efendi:

Evet oluyor. On Dördüncü Kolordu Komutanı hazır. Paşa istiyordu, verelim mi?

Baylar, bundan sonra artık Hamdi Efendi'nin sözünü işitmedik. İstanbul telgraf merkezinin de işgal edilmiş olduğu kanısına vardık.

Manastırlı Hamdi Efendi

Bu yurtsever ve yiğit Manastırlı Hamdi Efendi olmasaydı, İstanbul'da geçen bu acı olayları öğrenmek için kimbilir ne zamana dek bekleyip duracaktık? İstanbul'da bulunan nazır, milletvekili, komutan ve örgütümüz adamları içinden bir kişi çıkıp da zamanında bize haber vermeyi düşünememiş olduğu anlaşılıyor. Demek, hepsini heyecan ve çarpıntı kaplamıştı. Bir ucu Ankara'da bulunan telin İstanbul'da bulunan ucuna yaşanamayacak denli şaşkın bir duruma gelmiş oldukları yargısına varmak, bilmem ki doğru olur mu? Telgraf memuru Hamdi Efendi sonradan Ankara'ya gelerek karargâhımız telgraf memurluğunu yapmıştır. Kendisine borçlu olduğum teşekkürü burada açıkça söylemeyi ulus ve yurt ödevlerimden sayarım.

Baylar, bu durum üzerine her şeyden önce doğabilecek bir kötülüğün önüne geçmek için şu buyruğu verdim:

Telyazısı, ivedidir.

Ankara, 16 Mart 1920

Bütün Vali ve Mutasarrıflara

Sivas'ta Üçüncü Kolordu, Bandırma'da On Dördüncü Kolordu,

Ankara'da Yirminci Kolordu, Erzurum'da On Beşinci Kolordu,

Konya'da On İkinci Kolordu, Diyarbakır'da

On Üçüncü Kolordu Komutanlıklarına,

İzmir Cephesinde Refet Beyefendiye,

Balıkesir'de Altmış Birinci Tümen Komutanlığına,

Bütün Müdafaai Hukuk Merkez ve Yönetim Kurullarına

Bugünkü duruma göre ulusumuz, uygarlık dünyasının insanca duygularla dolu olan vicdanlarına ve bütün İslam dünyasının ruhsal birliğine güvenmekle birlikte, bir süre için, dost olsun, düşman olsun, bütün resmi dış dünya ile geçici olarak değinemeyecektir.

Bu günlerde yurdumuzdaki Hristiyan halka karşı göstereceğimiz insanca davranışın değeri pek büyük olduğu gibi; hiçbir yabancı hükümetin eylemli ya da görünüşte kalan yardımını görmeyen Hristiyan halkın dirlik ve düzenlik içinde yaşamaları, soyumuzun yaratılışında bulunan uygarlık yeteneğine en kesin bir kanıt olacaktır. Yurt yararına aykırı çalışmaları görülenlerle dirlik ve düzenliği bozanlar için hangi din ve soydan olduklarına bakılmayarak, yasa buyruklarının eşitlik ve sertlikle uygulanmasını; bulundukları yerdeki hükümet örgütüne bağlılık gösteren ve uyrukluğ ödevlerini eksiksiz yapanların korunup esirgenmesini önemle diler ve bu dileğimizin bütün ilgililere tez elden bildirilmesini ve bütün ulusa uygun görülecek araçlarla duyurulmasını rica ederiz efendim.

Müdafaai Hukuk Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

İtilaf Devletlerinin Yurda Telle Yapmak İstedikleri Resmi Bildiri

Baylar, İtilâf kuvvetleri, İstanbul telgraf merkezlerini işgal ettikten sonra yurda telle bir resmi bildirim yapmak istediler. Uyarmamız ve anımsatmamız üzerine, bu resmi bildirim -kimi merkezler dışında- hiçbir yerden alınmadı. Alanlar ve yanıt verenlerden belli başlıları şunlardır: İzmit Mutasarrıfı Suat Bey (belge: 256), Konya Valisi Suphi Bey. (belge: 257)

Resmi Bildirim

Beş buçuk yıl önce Osmanlı ülkesinin alinyazısına her nasılsa el koyan İttihat ve Terakki Cemiyetinin ileri gelenleri, Almanların aldatıcı sözlerine kapılarak Osmanlı Devletini ve ulusunu Genel Savaşa soktular. Bu haksız ve uğursuz siyasanın sonucu bilinmektedir. Osmanlı Devleti ve ulusu, bin türlü felaket geçirdikten sonra, öyle bir yenilgiye uğradı ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin ileri gelenleri bile bir Ateşkes Anlaşması yaparak kaçmaktan başka çıkar bir yol bulamadılar. Ateşkes Anlaşması yapıldıktan sonra İtilâf devletlerine bir görev düştü. İşbu görev, eski Osmanlı ülkelerindeki bütün halkın, soy ve din ayırmaksızın yarınki mutluluklarını, gelişmelerini, toplumsal ve iktisadi hayatlarını güven altına alacak bir barışın temellerini atmaktır. Barış Konferansı, bu görevi yapmakla uğraşırken, kaçak ittihat ve Terakki ileri gelenlerinin düşüncelerini yürüten kimi kişiler, "Ulusal Örgüt" takma adı altında bir düzen kurarak ve Padişah ile İstanbul Hükümetinin buyruklarını hiçe sayarak savaşın acı sonuçlarıyla büsbütün tükenmiş olan halkı askerlik için toplamak, çeşitli halk toplulukları arasında geçimsizlik yaratmak, ulusal yardım diye halkı soymak gibi işlere kalkıştılar ve böylece, barış değil, sanki yeni bir savaş dönemini açmaya giriştiler. Bu özendirme ve kışkırtmalara karşın, Barış Konferansı görevini sürdürdü ve sonunda İstanbul'un Türkler elinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar, Osmanlıların gönlünü rahatlatacaktır. Ancak, bu kararlarını İstanbul Hükümetine bildirdikleri zaman, uygulanmasının ne gibi koşullara bağlı

olduğunu da hatırlattılar. İşbu koşullar, Osmanlı illerinde bulunan Hristiyanların canlarını tehlikeye düşürmemek ve bugün İtilâf devletlerinin askeri güçlerine karşı durmadan yapılmakta olan saldırılara son vermektir. İstanbul Hükümeti bu uyarmaya karşı, bir ölçüye dek iyi niyet göstermiş ise de, "Ulusal Örgüt" takma adı altında iş gören kimseler, ne yazık ki, dürtüklenme ve kışkırtmalarından vazgeçmek istemediler. Tersine, hükümetin kendileri ile işbirliği yapmasını sağlamaya giriştiler. Herkesin sonsuz bir istekle beklediği barış için büyük bir tehlike yaratan bu duruma karşı İtilâf devletleri, yakında karara bağlanacak barış hükümlerinin uygulanmasını sağlayabilmek için, gerekli önlemleri düşünmek zorunda kaldılar. Bunun için bir tek çıkar yol buldular. Bu da, İstanbul'u geçici olarak işgal etmek idi. Bu karar bugün uygulandığından, kamuoyunu aydınlatmak için aşağıdaki noktalar açıklanır:

1- İşgal geçicidir.

2- İtilâf devletlerinin isteği, Padişahlığın erkini kırmak değil, tersine Osmanlı yönetiminde kalacak ülkelerde o erki desteklemek ve sağlamlaştırmaktır.

3- İtilâf devletlerinin isteği, yine Türkleri İstanbul'dan yoksun etmemektir. Ama, Tanrı korusun, taşrada genel karışıklık ve kırım gibi olaylar çıkarsa, bu karar değiştirilebilir.

4- Bu sıkışık zamanda, Müslümanlar olsun, Müslümanlardan başkaları olsun, herkesin ödevi, kendi işine gücüne bakmak, güvenliğin sağlanmasına yardım etmek; Osmanlı Devletinin yıkıntısından yeni bir Türkiye yaratmak için yaptıkları delilikle son bir umudu da yok etmek isteyenlerin aldatmalarına kapılmamak ve şimdi de padişahlık başkenti olarak kalan İstanbul'dan verilecek buyruklara uymaktır.

Yukarıda sözü edilen kışkırtmalara katılan kimselerin bazıları, İstanbul'da yakalanmışlardır. Onlar elbette kendi yaptıklarından ve sonra o yaptıklarının sonucu olarak ortaya çıkabilecek olaylardan sorumlu tutulacaklardır.

İşgal Kuvvetleri

Bu bildirim dolayısıyla hemen şu genelgeyi yayımladım:

16 Mart 1920 Bütün Vali ve Komutanlara ve Müdafaai Hukuk Kurullarına İstanbul'un, İtilâf devletlerince, çarpışma ile ve zorla işgali gerçekleşmiştir. Haince ereği olan birçok kişiler, bu suikasttan yararlanarak ulusu aldatmaya kalkışabilirler. Nitekim, resmi bildirim biçiminde, imzasız kimi bildiriler yayımlanmak istendiğini öğreniyoruz. Yanlış davranışlara yer vermemek ve gerçek duruma aykırı heyecanlar yaratılmamak üzere, bu gibi söylentilere kesinlikle önem verilmemesi gereklidir. Gerçek durumu izleyen Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, ulusu aydınlatacaktır.

Mustafa Kemal

Yabancı Devletlere Yaptığım Protesto

Baylar, o gün türlü araçlarla şu protestoyu gönderdim :

16 Mart 1920

Protesto

İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan Siyasal Temsilcilerine, Amerika Siyasal Temsilcisine, Bütün Tarafsız Devletler Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Millet Meclislerine verilmek üzere Antalya'da İtalyan Temsilciliğine

Ulusal bağımsızlığımızı temsil eden Meclisi Mebusan ile birlikte İstanbul'da bütün resmi daireler itilâf devletlerinin askeri güçlerince resmen ve zorla işgal edilmiş; bu arada, ulusal amaçlara uygun iş gören birçok yurtsever kimselerin tutuklanmasına da girişilmiştir. Osmanlı ulusunun siyasal egemenliğine ve özgürlüğüne indirilen bu son yumruk; hayatımızı ve varlığımızı, ne pahasına olursa olsun, savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün ilkelere; özgürlük ve ulus duygusu gibi bugünkü insan topluluklarının temeli olan bütün ilkelere ve bu ilkeleri ortaya koyan insanlığın genel vicdanına indirilmiş demektir.

Biz, haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz savaşımın kutsallığına ve hiçbir gücün bir ulusu yaşamak hakkından yoksun bırakamayacağına inanıyoruz. Tarihin bugüne dek yazmadığı nitelikte bir yağınma olan ve Vilson ilkelerine göre düzenlenmiş bir Ateşkes Anlaşması ile ulusumuzu savunma araçlarından yoksun etmek gibi bir düzene dayanılarak yapıldığı için, ilgili ulusların şeref ve onurlarıyla da bağdaşmayan bu davranış üzerine yargıya varmayı, resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, bilim, kültür ve uygarlık Avrupa ve Amerika'sının [Amerika'ya altı çizilen kısım yazılmamıştır. Yalnız "Amerikanın" sözü yazılmıştır. (Atatürk'ün notu)] vicdanına bırakmakla yetinir ve bu olaydan doğacak büyük tarihsel sorumluluğa son olarak bir daha dünyanın dikkatini çekeriz. Davamızın yasallığı ve kutsallığı, bu güç zamanlarda, Tanrı'dan sonra en büyük desteğimizdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

O günün gecesinde şu yönergeyi genelge ile bildirdim:

Şifre

16 /17.3.1920

Bütün Vali ve Komutanlara

İstanbul'un ve resmi dairelerin, özellikle Meclisi Mebusan'ın, İtilâf devletlerince resmen ve zorla işgal edilmiş olması ve bu eylemin, Ateşkes Anlaşması ile ulusu silahından yoksun ettikten sonra yapılması söz konusu edilerek, İtilaf devletleri temsilcilerine ve bütün tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarıyla İtilâf devletlerinin Millet Meclisi başkanlıklarına protesto telleri çekilmek üzere gösteri toplantıları yapılması gerekli görülmektedir. Protesto tellerinde özellikle, bu saldırının, Osmanlı egemenliğinden daha çok, yirmi yüzyıllık bir uygarlık ve insanlığın ortaya koyduğu özgürlük, ulusçuluk ve yurtseverlik ilkelerini vurmak olacağı ve Osmanlı ulusunun varlığını ve bağımsızlığını savunma konusundaki dayanç ve inancına bu olayın hiçbir etki yapamayacağı, yalnız uygar ulusların bu saldırıya göz yummakla büyük bir tarihsel sorumluluk altına girmiş olacakları belirtilmelidir. Tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla Millet Meclisi başkanlıklarına çekilecek teller, İstanbul'da ilgili makamlara verilmekle birlikte, Antalya'daki İtalyan Temsilcisi aracılığıyla da verilmelidir. Protesto tellerinin birer örneğinin de buraya gönderilmesini rica ederiz. Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Şifre

16.3.1920

Albay Refet Bey'e

Son olaylar dolayısıyla her yerde yapılan gösteri toplantıları sonunda çekilecek protesto tellerinin birer örneğinin de İtilâf Devletlerinin toplantı halinde bulunan Millet Meclisi başkanlıklarına ve tarafsız devletlerin de dışişleri

bakanlıklarına gönderilmesini yararlı sayıyoruz. Antalya'daki İtalyan Temsilcisinin bu işe yardımını sağlamanızı rica ederiz. Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Ulusa Yayımladığım Bildiri

Baylar, gene o gün ulusa şu bildiriği yayımladım:

16.3.1920

Bildiri

Bütün Komutanlara, Vali ve Mutasarrıflara ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine, Belediye Başkanlıklarına, Basın Derneğine İtilâf devletlerinin şimdiye dek ülkemizi bölüşmeye yol bulmak için giriştikleri çeşitli önlemler biliniyor. Önce, Ferit Paşa ile anlaşarak ulusu savunmasız bir durumda yabancı yönetimine tutsak etmek ve yurdun çeşitli önemli yerlerini savaşı kazanan devletlerin sömürgelerine katmak düşünülmüştü. Kuvayı Milliye'nin, ulusun genel desteği ile bağımsızlığı savunmada gösterdiği dayanç ve direniş bu düşünceyi altüst etti. İkincisi, Kuvayı Milliye'yi aldatarak ve ondan izin alarak doğuda üstünlük sağlama siyasası gütmek için Heyeti Temsiliye'ye başvuruldu. Kurul, ulusun bağımsızlığını ve ülkenin bütünlüğünü sağlamadıkça ve özellikle düşman elindeki yerlerin boşaltılmasına girişilmedikçe, hiçbir türlü görüşmeye yanaşmadı. Üçüncüsü, Kuvayı Milliye ile işbirliği yapan hükümetlerin işlerine karışarak ulusal birliği sarsma ve haince karşı koymaları özendirip daha çok kötülüğe sürüklenme yolu tutuldu. Ulusal birliğin meydana getirdiği direnme ve dayanışma karşısında bu saldırılar da eridi. Dördüncüsü, yurdun alinyazısı üzerine kaygı verici kararlar alındığından söz edilerek kamuoyuna baskı yapılmaya başlandı. Namusu ve yurdu koruma uğrunda her türlü özveriği göze almış olan Osmanlı ulusunun dayancı ve direnci önünde, bu korkutmalar da işe

yaramadı. En sonunda, bugün İstanbul'u zorla işgal ederek Osmanlı Devletinin yedi yüzyıllık hayat ve egemenliğine son verildi. Açıkcası, bugün Türk Ulusu, uygarlık yeteneğini, yaşama ve bağımsızlık hakkını ve bütün geleceğini savunmaya çağrıldı. İnsanlık dünyasının beğenisi, İslam dünyasının kurtuluş dilekleri, yüksek halifeliğin yabancı etkilerden kurtarılmasına ve ulusal bağımsızlığın geçmişteki şanımıza yaraşır bir inançla savunulup sağlanmasına bağlıdır. Giriştiğimiz bağımsızlık ve yurt savaşında Ulu Tanrı'nın yardım ve kayırcılığı bizimledir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi adına

Mustafa Kemal

Baylar, bir yandan da bütün İslâm dünyasına seslenerek bu saldırıyı bir bildiri ile ayrıntılı olarak çeşitli araçlarla ilan ettik. Baylar, olay üzerine daha çok bilgi almayı beklemeksizin, telgrafçı Manastırlı Hamdi Efendi'nin verdiği bilgiden ve bu bilgiyi destekleyen, İşgal Kuvvetleri bildiriminden durumun içyüzünü anlayarak, gerekli gördüğüm ivedi önlemleri, açıklandığı üzere, hemen işgal günü aldım ve uyguladım. İstanbul'un işgali ve yapılan tutuklamalar üzerine çeşitli kaynaklardan birbirini tutmaz ve şişirilmiş bilgiler gelmeye başladı. Biz de çeşitli yollarla soruşturmaları sürdürdük. Yasama görevlerini yapmaya olanak göremeyerek dağılan milletvekillerinin ve kimi kişilerin İstanbul'dan kaçıp Ankara'ya gelmekte oldukları anlaşıldı. Yolculuklarını kolaylaştırmak için geçecekleri yerlerdeki ilgililere gerekli buyrukları verdim.

Olağanüstü Yetkili Bir Meclisin Ankara'da Toplanması Kararı

Baylar, 16 Martta İstanbul'un işgali gerçekleşir gerçekleşmez, aldığım önlemler arasında daha birtakımları vardır ki onları Büyük Millet Meclisi'nin ilk açılışında bildirmiş olduğum için burada yeniden ayrıntıya girmedim. Örneğin: Eskişehir ve Afyonkarahisar'daki yabancı birliklerinin silahlarının alınması ya da oradan uzaklaştırılmaları; Geyve, Ulukışla yakınlarında demiryollarının işlemez duruma

getirilmesi ve Anadolu'da bulunan yabancı subayların tutuklanmaları vb. gibi önlemlerle ilgili ayrıntıları, Büyük Millet Meclisi'nin ilk tutanaklarında okumuşsunuzdur. Bu önlemler arasında en önemlisi, olağanüstü yetkili bir meclisin Ankara'da toplanmasını sağlama amacını güden ulusal ve yurtsal görevlerimizle ilgili karar ve bu kararın uygulanmasıdır. Baylar, bu konudaki kararımızı ve bu kararın nasıl uygulanacağını gösteren bir bildirimi, 19 Mart 1920'de, yani İstanbul'un işgalinden üç gün sonra yayımladım.

Baylar, bu konu üzerinde iki gün kadar komutanlarla makine başında görüşerek düşüncelerini öğrendim. Ben ilk yaptığım karalamada "Kurucu Meclis" deyimini kullanmıştım. Amacım da, toplanacak meclise devletin yönetim biçimini değiştirme yetkisi verilmesini ilk anda sağlamak idi. Ama bu terimin kullanılmasıdaki amacı gereği gibi açıklayamadığım için, ya da açıklamak istemediğim için, halkın alışkın olmadığı bir terimdir diye, Erzurum ve Sivas'tan uyarıldım. Bunun üzerine "Olağanüstü yetkili bir Meclis" demekle yetindim.İ

İllere, Bağımsız Sancaklara ve Kolordu Komutanlarına

Devlet başkentinin de İtilâf Devletlerince resmi olarak işgali; yasama, adalet ve yürütme gücünden meydana gelen ulusal devlet gücünü kırmış ve Meclisi Mebusan, bu durum karşısında görev yapamayacağını hükümete resmi olarak bildirerek dağılmıştır. Şu duruma göre devlet başkentinin korunmasını, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak önlemleri düşünüp uygulamak üzere ulusça olağanüstü yetki verilecek bir meclisin Ankara'da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zorunlu görülmüştür. Bunun için, aşağıda bildirilen yönerge gereğince, seçimlerin yapılmasını yurtseverlik onurunuz ve anlayışınızdan beklerim:

1- Ankara'da, olağanüstü yetkili bir meclis, ulusun işlerini yürütmek ve denetlemek üzere toplanacaktır.

2- Bu meclise üye olarak seçilecek kişiler, milletvekilleri ile ilgili yasal hükümlere uyacaklardır.

3- Seçimde, sancaklar seçim bölgesi olacaktır.

4- Her sancaktan beş üye seçilecektir.

5- Her sancakta, ilçelerden gelecek ikinci seçmenlerle sancak merkezinden seçilecek ikinci seçmenlerden ve sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından; illerde, il merkez kurullarından ve il yönetim kurulu ile il merkezlerindeki belediye meclisinden ve il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seçmenlerinden oluşmuş gelecek bir kurulca özdeğ günde ve özdeğ oturumda seçim yapılacaktır.

6- Bu meclis üyeliğine, her parti, her topluluk ve dernekçe aday gösterilebileceği gibi, her kişinin de bu kutsal savaşıma eylemli olarak katılması için bağımsız adaylığını istediği yerden koymaya hakkı vardır.

7- Seçimlere her yerin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçimin doğru yapılmasından sorumlu olacaktır.

8- Seçim, gizli oyla ve salt çoğunlukla yapılacak; oyları kurulun kendi içinden seçeceği iki kişi, kurul önünde sayacaklardır.

9- Seçim sonunda, bütün kurul üyelerinin imza edecekleri, ya da kendi mühürleri ile mühürleyecekleri üç tane tutanak düzenlenecek; bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki taneden biri seçilen kişiye verilecek, öteki de Meclise gönderilecektir.

10- Üyelerin alacakları ödenek, daha sonra Meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak, geliş yollukları seçimi yapan kurulların zorunlu giderleri olarak, uygun görecekları tutarlar üzerinden, her yerin hükümetince sağlanacaktır.

11- Seçimler, en geç on beş gün içinde Ankara'da çoğunlukla toplanmayı sağlamak üzere bitirilerek, üyeler yola çıkarılacak ve sonuç, üyelerin adlarıyla birlikte hemen bildirilecektir.

12- Bu telin varış saati bildirilecektir.

Ek: Kolordu Komutanlarına, İllere, Bağımsız Sancaklara bildirilmiştir. Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Baylar, bir hafta içinde, çeşitli yönlerden Ankara'ya gelmekte olan milletvekilleriyle, telyazı görüşmeleriyle ilişki kuruldu. Kendilerine, acılarını azaltmaya ve içgüçlerini artırmaya yarayacak bilgiler verildi. İstanbul'da artık bizim görüşümüzü izleyecek kimse kalmamıştı. Aylarca ve çeşitli yol ve yöntemlerle uyarmalarda bulunduğumuz halde, bizim dediğimiz biçimde örgütler kurmayıp, Karakol Cemiyetini kurup geliştirmeye çalışanların kimileri Malta'ya gitmiş ve İstanbul'da üyelerinin varlıklarından ve çalışmalarından bir iz kalmamıştı. Orada yeniden örgüt kurmak için çok sıkıntılı çalışmalar yapmak ve o zamanki durumumuza göre gücümüzün üstünde para harcamak zorunda kaldım.

Saygıdeğer baylar, genel konuşmam arasında bir iki yerde, benim İstanbul'daki Meclisi Mebusan'a başkan seçilmem konusuyla ilgili sorundan ve bununla güdülen amaçtan söz etmiştim. Bunun sağlanamamış olmasından, küçük bir zorluk ile karşılaştığımı da bildirmiştim. Gerçekten, İstanbul'da Meclis saldırya uğrayıp dağılınca, milletvekillerini toplamak ve özellikle, daha önce açıkladığım gibi bir meclis kurmaya girişebilmek için bir an duraksadım. Meclisi Mebusan Başkanı bulunan Celâlettin Arif Bey'in Ankara'ya gelip gelmeyeceğini kuşkusuz bilemiyordum. Gelecek olursa, onun gelişini beklemeyi ve çağırısı onun aracılığıyla yaptırmayı düşündüm. Ama durum pek çok hızlı ve tezlikle

davranmayı gerektiriyordu. Bilinmeyen bir olasılığı bekleyerek zaman yitirmeyi uygun bulmadım. Ama, vereceğim kararın uygulanmasını sağlamak için de, bir iki gün telgraf başında bütün komutanların düşündüklerini dinlemekle vakit geçirmeye zorunluk duydum. Celâlettin Arif Bey'le Martin 27/28'inci gecesi Düzce' ye varışında, bağlantı kurulmuştu. Kendisine şu teli yazdım :

Sayı34Ankara, 27/28.3.1920 Düzce'de Meclisi Mebusan Sayın
BaşkanıCelâlettin Arif Beyefendi'ye

İstanbul'u İngilizlerin resmi ve eylemli olarak işgal etmeleri üzerine devlet kuvvetlerinin tutsak edilmesi ve baskı altına alınması ve Meclisi Mebusan'a saldırılmakla ulusun bağımsızlığına ve ulusal onura saldırılmış olması; bu yüzden milletvekillerinin, ülkenin alinyazısı ile ilgili görevlerini yapamayacakları kanısına vararak ulusun bağrına sığınmak zorunda kalmaları, devletin ve ulusun bütün kuvvetlerini buyruğu ve denetimi altında bulunduracak bir olağanüstü meclise pek çok gereksinme doğurmuş olduğundan, Ankara'da olağanüstü yetkileri olan bir meclis toplamaya Heyeti Temsiliye'nin karar verdiği ve gereğinin yapılmasının genelge ile her yere bildirildiği sizce de bilinmektedir. Bu konu ile ilgili olan 19.3.1920 günlü genel bildirimi okuyarak, bunu desteklemek ve seçimlerin çabuklaştırılmasını ve toplantının bir an önce yapılmasını sağlamak amacıyla, bizim görüşümüze sizin de katıldığınızı kamuoyuna kısa bir bildiri ile şimdiden duyurmayı yararlı görüyoruz. Yüce cevabınızı beklemekteyim efendim.

Mustafa Kemal

Celalettin Arif Bey'le Görüş Ayrılığı

Celâlettin Arif Bey'in verdiği yanıt şudur:

Düzce, 27.3.1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Bildirilen 19.3.1920 günlü bildiriği görmedim. Bir olağanüstü meclisin toplanması ne kadar yerinde ise de böyle bir meclisin elden geldiğince yasaya uygun olması gereklidir. Bizim anayasamızda gerçi böyle olağanüstü bir meclisin toplanabilmesi ile ilgili bir işaret yoksa da, başka anayasalarda bulunan genel kurallardan yararlanılabilir. Örneğin, Fransız Anayasasına göre, meclis, yasaya aykırı olarak dağıtılır ya da bir saldırıya uğrarsa, saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler, il ve sancaklar yönetim kurullarından seçilen ikişer üye ile birlikte uygun bir yerde toplanırlar ve meclisin yeniden açılması ya da saldırının önlenmesi için kararlar alırlar. Bu meclisin kararlarına uyulmak zorunluğu vardır ve bu meclisin kararlarını dinlemeyenler yurt hainliği ile suçlandırılırlar. Ben de bu yolu düşünmekte idim.

19.3.1920 günlü bildirinin ne gibi ilkelere dayandığı anlaşıldıktan sonra, Ankara'ya varışında sizlerle görüşerek bir bildiri yazmak düşüncesindeyim. Yine görüşürüz. Makine başında birlikte bulunan İsmail Fazıl Paşa ile Saruhan Milletvekili Reşit Bey de saygılarını sunarlar. Hoşça kalınız, deriz. Arkadaşlarımdan Kırşehir Milletvekili Rıza Bey de saygılarını sunuyor ve kendisinin de Bolu'da bulunduğu Keskin'deki babasına haber verilmesini çok rica ediyor efendim.

Celâlettin Arif

Celâlettin Arif Bey'in bu yanıt teli dikkatle gözden geçirilirse, kendisi ile aramızda büyük bir görüş ayrılığı olduğu kolalıkla anlaşılır. Ben, olağanüstü yetkileri olan bir meclisin Ankara'da toplanmasına karar verirken, bizim Anayasamızda böyle bir meclisin toplanabilmesiyle ilgili bir işaret olmadığını elbette bilirdim. Fakat kararımı verebilmek için böyle bir işaretin varlığını ve yokluğunu düşünmek, hiç aklıma gelmedi. Bundan başka, saldırıya uğrayan meclis üyelerinden kurtulabilenler ile, iller ve sancaklar yönetim kurullarından

seçilecek ikişer üyeden meydana gelecek Meclisi Mebusan'ın yeniden eski biçim ve niteliği ile toplanmasını sağlamak için çalışmasını hiç aklıma getirmedim. Tersine, büsbütün başka nitelik ve yetkide sürekli bir meclis kurmayı ve bu meclisle, tasarladığım devrim evrelerini birlikte geçirmeyi düşündüm. Buna göre, uyuşmazlığından kuşku etmediğim görüşlerimizin, görüştükten sonra birleşebileceğinden umudum yoktu. Bununla birlikte 19 Mart günlü bildirimimi telle Celâlettin Arif Bey'e verdirdim. Ertesi gün aldığım yanıt şu idi:

Düzce, 28 Mart 1920

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yüce Heyeti Temsiliye'nin 19.3.1920 günlü genel bildirimi okundu. İçindeki maddeler benim düşündüğüm ilkelere genel olarak uygundur. Bu duruma göre, Ankara'ya varışından sonra sizlerle görüşülerek ayrıca bir bildiri yayımlanacağı doğaldır. Yarın, zorunlu olarak Bolu da kalınacağını ve 29 Mart 1920 de Ankara'ya doğru yola çıkılacağını saygılarla bilginize sunarım. Meclisi Mebusan Başkanı

Celâlettin Arif

Celalettin Arif Bey, Millet Meclisi Başkanlığını Bırakmıyor

Celâlettin Arif Bey, bildirimimizi okuduktan sonra, içindekilerinin düşündüğü ilkelere genel olarak, uyduğunu söylemekle birlikte, bunları destekleyici bir bildiriye hemen yazıp yayımlamıyor. Bu işi Ankara'ya geldikten ve görüştükten sonraya bırakıyor.

Baylar, Celâlettin Arif Bey Ankara'ya geldikten sonra, kendisiyle ve yasalardan anlar başka bazı kimselerle bu konu üzerine oldukça uzun süren görüşmeler ve tartışmalar yapıldı. Fakat aldanmıyorsam, Celâlettin Arif Bey hiçbir zaman

benim, Büyük Millet Meclisi'nin niteliği ve yetkisi ile ilgili görüşüme katılmamıştır. O her zaman, toplanmış olan meclisin temel görevinin, İstanbul'daki Meclisi Mebusan'ın toplanmasını sağlamak olduğunu düşünmüş ve kendisini hep o Meclisi Mebusan'ın başkanı saymıştır. Bunu pekiştiren küçük bir anımı, izin vererseniz anlatayım:

Ben, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı bulunduğum ve kendisi ikinci başkan bulunduğu sırada, bir gün Başkanlık Kurulu toplantısında, Celâlettin Arif Bey'in ödenek işinden söz ettiğini ve kendisinin Meclisi Mebusan Başkanı olması dolayısıyla o makamıyla ilgili ödeneği istediğini, o zaman Meclis başyazmanlığı görevinde bulunan Recep Bey bildirdi. Sizler de bilirsiniz ki, o zaman Meclis Başkanı, İkinci Başkanı ve öteki başkanlar ile Meclis üyelerinin ödenekleri arasında ayrılık yoktu. Celâlettin Arif Bey yalnız kendisini, Meclisi Mebusan Başkanı kimliğiyle, ayrı tutarak daha çok ödenek almasının yasaya göre hak olduğundan söz ediyordu. Ben, bu sorunu karara bağlamaya Başkanlık Kurulunun yetkili olmadığını; isteğinde ve iddiasında direnirse işin Meclis Genel Kuruluna sunulabileceğini ve alınacak karara göre işlem yapılabileceğini ileri sürdüm. Celâlettin Arif Bey, Meclis önüne çıkmayı uygun görmeyerek isteğinden vazgeçti.

Seçim Sırasında Kimi Yerlerde Büyük Hükümet Memurlarının Çıkardıkları Zorluk

Saygıdeğer baylar, 19 Mart 1920 günlü yönerge gereğince ülkenin her yerinde seçimler hızla ve dikkatle yapılmaya başlandı. Yalnız kimi yerlerde duraksayanlar ve işi engelleyenler oldu ve bunlardan kimileri az, kimileri uzunca süre duraksama ve direnmelerini sürdürdüler. Sonunda, bütün seçim bölgelerinin milletvekilleri, Büyük Millet Meclisi'nde bütün ulusun ve yurdun temsilcisi olarak hazır bulundular. Duraksama ve direnme gösteren yerler şunlardır: Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır, Trabzon...

Baylar, gerçek durumu söylemiş olmak için şunu da açıklayayım ki, duraksama gösterenler ve direnenler, bu seçim bölgelerinin halkı değildir; belki o sırada o bölgelerde bulunan üst sivil yöneticilerdir. Halk, gerçeği anlar anlamaz, hemen ortak ulusal isteğe uymakta hiç duraksama göstermemiştir.

Şimdi baylar, devrimin doğal gereklerinden olan olayların bazılarına değinelim:

Samsun'daki Subaylar Sözde Padişahı Tutuyorlarmış

Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Bey'den aldığım 29 Mart 1920 günlü bir şifrede: "Samsun'da bulunan On Beşinci Tümenin ruhsal durumunun bozuk olduğundan ve sözde, subaylar arasında Padişaha bağlılık duyguları bulunduğu" söz ediliyordu. "Subaylar, Padişaha karşı olarak verilecek buyrukları yerine getirmeyeceklerini üstlerine bildirmişler. Kendilerine baskı yapılırsa görevi bırakacakları seziliyormuş... İstanbul'dan gelen yolculardan ve gazetelerden, işgalin ikinci günü, el konulmuş yerlerin hepsinin boşaltıldığı ve Salih Paşa Hükümetinin yerinde olduğu, Ayan'ın görevini yapmakta olduğu, son cuma selamlığında (Padişahın cuma namazı töreni) Harbiye ve Bahriye Nazırı hazır bulunarak, eskisi gibi, gerekli törenin yapıldığı anlaşılmış... Şu duruma göre, İstanbul'da bir hükümet varken, bu hükümetin haberi olmaksızın yapılan işler nedir?" diyorlarmış. Subayların bu düşünce ve davranışlarını bildiren On Beşinci Tümen Komutanı, şu yolda bir düşünce ileri sürüyordu: "Burada bir subayı tutuklamanın olağanüstü bir durum yaratması akla gelmez; ancak bundan yararlanarak Anadolu üzerine yürümek gibi olaylar ortaya çıkacaktır. İzmir Cephesinde Kuvayi Milliye'nin nasıl çalıştırıldığını bilemiyorum. Sanırım bunlar para ile çalıştırılmakta imiş. Bir savaş çıktığında bütün halka aylık verilemeyeceği açık bir gerçek olduğundan, "Kuvayi Milliye" adı altındaki kuvvetten, savaşın ikinci günü ortada hiçbir kuvvet kalmayacağına kuşku yoktur. Ordu birliklerine gelince, şimdiden kaçma olayları başlamıştır. Parasızlık

böyle sürdükçe ve İstanbul Hükümeti yerinde kaldıkça subaylardan bile kuşku vardır."

Bundan başka, Üçüncü Kolordu Komutanı Salâhattin Bey, Amasya'ya gelen kontrol görevlisi Forbes adında bir yüzbaşıyı, vermiş olduğumuz yönerge gereğince tutuklamış. Samsun'a bir İngiliz temsilcisi yüzbaşı gelmiş. Salâhattin Bey'e, Yüzbaşı Forbes'in bir dakika geciktirilmeden Samsun'a gönderilmesini yazmış; yoksa Salâhattin Bey'in sorumlu olacağını sözlerine eklemiş. Salâhattin Bey'in sorması üzerine, bu konuda vereceği yanıt için şu öğütlemeyi yaptım: "Forbes'i tutuklayan ben değilim. Başkentleri (payitaht), Ateşkes Anlaşmasına ve insanlığa yanaşmaz bir yolla işgal olunan ulustur. Bunun için, salıverilmesini de ancak ulus sağlayabilir." Bununla birlikte, bu Forbes'i ülkeden çıkarmakla yetinildi, kendisi tutuklanmadı.

Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'in 9 Nisan 1920 günlü kısa bir şifresinden, Adapazarı ile Hendek arasında bulunan ve Çataköprü denilen yerdeki köprülerin ve Mudurnu suyu üzerindeki köprünün Kuvayi Milliye'ye karşı olan kişilerce yıkıldığı anlaşıldı.

Bolu ve çevresi Komutanı Mahmut Nedim Bey'in, Düzce'den yazdığı 9 Nisan 1920 günlü şifresinde de, 8 Nisanda Adapazarı'nda Kuvayi Milliye'ye karşı gösteriler yapıldığı, Hendek ve Adapazarı arasındaki telgraf ve telefon tellerinin kesildiği ve Düzce Abazalarından tarafsız kalanların da karşıcılara katılmak üzere yola çıktıkları anlaşıldı. Hendek ile Adapazarı arasında, Mudurnu suyu üzerindeki büyük köprünün yıkılması dolayısıyla, ulaşımın durduğu da anlaşılıyordu. Bu haberler üzerine, Geyve'de bulunan Yirmi Dördüncü Tümen Komutanı Mahmut Bey'in dikkati çekildi.

Nevşehir'de de, Nevşehir Kaymakamı Nedim Bey'in başkanlığı altında Tealii İslam Cemiyetinin bir şubesi kurulmuş. Verilen raporda, Cemiyetin en karıştırıcı üyelerinden sekiz kişinin Niğde'ye getirildiği bildiriliyordu. Bu Cemiyetin

üyeleri: "Padişah'tan başka hiçbir güç tanımıyoruz. Kuvayi Milliye'yi dağıtmak için malca, bedence bütün gücümüzü harcamaya ant içtik." diyorlarmış. Her gece toplanıyorlarmış. Bunların ileri gelenleri, Niğde'deki Tümen Komutanının gönderdiği bir birlikçe tutuklanmış.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Toplanıyor

Baylar, bu gibi olaylara bundan sonra geniş ölçüde rastlayacağız. Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasını ve açılmasını sağlamak için çalıştığımız günlerde bizi en çok uğraştıran, Düzce, Hendek, Gerede gibi Bolu bölgesindeki yerlerden başlayıp Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya yaklaşacak gibi görünen gericilik ve ayaklanma dalgaları olmuştur. Ben, bir yandan bu dalgaların durdurulmasına çalışırken bir yandan da, Ankara'da toplanmakta olan ve genel durumu henüz gereği gibi bilmeyen milletvekillerini, korkulu olaylar karşısında bırakmamak ve bu gibi olayların ortaya çıkmasıyla Meclisin toplanamaması gibi uğursuz olasılıkları önleme çarelerini düşünüyordum, Bunun için, Meclisin açılmasında pek çok tezcamlılık gösteriyordum. Sonunda, gelebilmiş milletvekilleriyle yetinerek Meclisin, Nisanın yirmi üçüncü Cuma günü açılmasına karar verildi. Bu karar üzerine, 21 Nisan 1920 günü yaptığım bildirim, o günün duygu ve anlayışına ne denli uymak zorunluğu bulunduğunu gösterir bir belge olması bakımından, olduğu gibi bilginize sunmayı uygun görüyorum.

Tel: Çok ivedidir. Ankara'ya ivedi yazı gönderilmesi Ankara, 21.4.1920 Kolordulara (On Dördüncü Kolordu Komutanı Vekilliğine), Altmış Birinci Tümen Komutanlığına, Refet Beyefendi'ye, Bütün illere, Bağımsız Sancaklara, Müdafaai Hukuk Merkez Kurullarına, Belediye Başkanlıklarına

1- Tanrı'nın yardımıyla Nisanın yirmi üçüncü cuma günü, cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2- Yurdun bağımsızlığı, yüce Halifelik ve Padişahlığın kurtarılması gibi en önemli ve ölüm dirimle ilgili görevleri yapacak olan bu Büyük Millet Meclisinin açılış gününü cumaya rastlatmakla o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle birlikte, kutlu Hacı Bayram camisinde cuma namazı kılınarak Kuran'ın ve namazın nurlarından ışıklanılacak ve güç kazanılacaktır. Namazdan sonra, Peygamberimizin kutlu sakalı ve kutsal sancak alınarak (Meclisin toplanacağı) özel yere gidilecektir. Toplantı yerine girilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. İşbu törende, camiden başlayarak, Meclise değin, Kolordu Komutanlığınca askeri birliklerle özel (tören) düzeni alınacaktır.

3- Bu günün kutsallığını pekiştirmek için bugünden başlayarak il merkezinde, Vali Beyefendi Hazretlerinin düzenleyeceği üzere, hatim indirilmeye (Kuran'ın baştan sona okunması) ve Buhari (Bu sanla tanınmış Buharalı hadis bilgininin kitabı. İçinde Hz.Muhammet'in sözleri ve buyrukları vardır.) okunmaya başlanacak ve hatimin son bölümleri, uğur için cuma günü namazdan sonra Meclisin toplantı yeri önünde okunup bitirilecektir.

4- Kutsal ve yaralı yurdumuzun her köşesinde, yukarda belirtildiği gibi şimdiden hatim indirilmeye ve Buhari okunmaya başlanacak; cuma günü ezandan önce minarelerde salâ verilecek; hutbe okunurken Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin şanlı adı anıldığı sırada, kendisinin, ülkesinin ve bütün uyruklarının bir an önce kurtulmaları ve mutluluğa ermeleri için ayrıca dua edilecek; cuma namazı kılındıktan sonra da hatim tamamlanarak yüce Halifelik ve Padişahlığın ve bütün yurt parçalarının kurtarılması amacıyla yapılan ulusal çalışmaların önemini ve kutsallığını ve her yurttaşın, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisi'nce verilecek yurt ödevlerini yapmak zorunda olduğunu anlatan dinsel söylevler verilecektir. Daha sonra, Halife ve Padişahımızın, din ve devletimizin, yurdumuzun ve ulusumuzun kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dinsel ve yurtsal tören

yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı ülkesinin her yerinde, hükümet konağına gidilerek, Meclisin açılışından dolayı resmi kutlamalarda bulunulacaktır. Her yerde cuma namazından önce, uygun görülecek şekilde "Mevlit" okunacaktır.

5- Bu bildirimin hemen yayılması için her araca başvurulacak ve tez elden köylere, en küçük askeri birliklere, yurttaki bütün örgütlere ve kurumlara ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük kâğıtlara yazılarak her yere asılacak ve yapılabilen yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6- Ulu Tanrı'dan tam başarıya ulaştırmasını yakarırız. Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

22 Nisan 1920 günü de şu bildirim yaydım:

Tel22.4.1920Dakika geciktirilmeyecektir. Bütün İllerle Bağımsız Sancaklara,Kolordulara, Nazilli'de Albay Refet Beyefendi'ye,Bursa'da Yirminci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa,Hazretlerine, Bursa'da Elli Altıncı Tümen Komutanı,Albay Bekir Sami Beyefendi'ye,Balıkesir'de Altmış Birinci Tümen Komutanı Albay,Kâzım Beyefendi'ye, Tanrı'nın yardımıyla Nisanın 23'üncü cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden sonra bütün sivil ve askeri makamların ve bütün ulusun başvuracağı en yüce kat, adı geçen Meclis olacaktır. Bilgilerinize sunulur.

Heyeti Temsiliye adına

Mustafa Kemal

Türk Ulusunun İzleyeceği İlke

Saygıdeğer baylar,

Şimdiye dek bilginize sunduklarım, kişisel olarak ve Temsilciler Kurulu (Heyeti Temsiliye) adına değindiğim olayların açıklanmasına ilişkin idi. Bundan sonra söyleyeceklerim, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan ve yöntemine göre hükümet kurulduktan bugüne değin meydana gelmiş olayları ve devrimleri kapsayacaktır. Bu söyleyeceklerim aslında herkesçe apaçık bilinen ya da kolaylıkla öğrenilebilecek olan olaylarla ilgilidir. Gerçekten, Meclis tutanaklarında, Bakanlık dosyalarında, basın koleksiyonlarında bu olayların belgeleri saptanmış ve saklanmış bulunmaktadır. Bunun için ben, bütün bu olayların genel gidişini göstermek ve saptamakla yetineceğim. Amacım, devrimimizin incelenmesinde tarihe kolaylık sağlamaktır. Bütün bu olayların oluşum ve gelişiminde Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Başkanı, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı olarak bulunmuş olmaktan daha çok, örgütümüzün (Söz konusu örgüt, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Söylev'in verildiği tarihte Cumhuriyet Halk Partisi'dir.) genel başkanı olarak bu görevi yapmaya kendimi yükümlü sayarım.

Baylar, Meclisin açıldığı ilk günlerde Meclise, içinde bulunduğumuz durumu ve koşulları açıklayarak izlenmesini ve uygulanmasını doğru bulduğum düşüncelerimi bildirdim. Bu düşüncelerin başlıcası, Türkiye'nin, Türk ulusunun izlemesi gereken siyasal ilke ile ilgili idi.

Bilirsiniz ki, Osmanlılar zamanında çeşitli siyasal yöntemler tutulmuştu ve tutuluyordu. Ben, bu siyasal yöntemlerden hiçbirinin, yeni Türkiye devletinin yöntemi olamayacağı kanısına varmıştım. Bunu, Meclis'e anlatmaya çalıştım Bu konu üzerinde, daha sonra da çalışılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak önceden ve sonraları, söylediklerimin temel noktalarını, burada hep birlikte anımsamayı yararlı bulurum.

Baylar, bilirsiniz ki, yaşam demek, savaşım ve çarpışma demektir. Yaşamda başarı, yüzde yüz savaşımında başarı kazanmakla elde edilebilir. Bu da manen ve maddeten güce erke dayanan bir iştir. Bir de, insanların uğraştığı bütün sorunlar, karşılaştığı bütün tehlikeler, elde ettiği başarılar, toplumca yapılan genel bir savaşın dalgaları içinden doğagelmıştır. Doğu uluslarının batı uluslarına saldırısı tarihin belli başlı bir evresidir. Doğu ulusları arasında Türklerin başta ve en güçlü olduğu biliniyor. Gerçekten Türkler, Müslümanlıktan önce ve sonra Avrupa içerisine girmişler, saldırılar yapmışlar ve yayılmışlardır. Batıya saldıran ve yayılmalarını İspanya'ya girip Fransa sınırlarına değin sürdüren Araplar da vardır. Ama baylar, her saldırıya, her zaman, bir karşı saldırı düşünmek gerektir. Karşı saldırıya uğranılabileceğini düşünmeden ve ona karşı güvenilir önlem bulmadan eyleme geçenlerin sonu yenilgi ve bozgunur, yok olmaktadır.

Batının Araplara karşı saldırısı, Endülüs'te acı ve ders alınmaya değer bir tarihsel yıkım ile başladı. Ama, orada bitmedi. Kovalama, Afrika kuzeyinde sürüp gitti.

Attila'nın, Fransa ve Batı Roma topraklarına dek genişletilmiş olan imparatorluğunu anımsadıktan sonra, Selçuk Devleti'nin yıkıntısı üzerinde kurulan Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da Doğu Roma İmparatorluğu'nun taç ve tahtını ele geçirdiği çağlara gözlerimizi çevirelim. Osmanlı padişahları içinde Almanya'yı, Batı Roma'yı ele geçirerek çok büyük bir imparatorluk kurmaya girişmiş bulunanlar vardı. Yine, bu padişahlardan biri, bütün İslam dünyasını bir merkeze bağlayarak yönetmeyi düşündü. Bu amaçla Suriye'yi, Mısır'ı ele geçirdi. "Halife" sanını takındı. Başka bir padişah da hem Avrupa'yı ele geçirmek, hem İslam dünyasını buyruğu ve yönetimi altına almak amacını güttü. Batının sürüp giden karşı saldırısı, İslam dünyasının tedirginliği ve ayaklanması ve böyle bütün dünyayı ele geçirme istek ve tasarılarının tek sınır

içine aldığı çeşitli soydan insanların geçimsizlikleri, en sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nu da, benzerleri gibi, tarihin bağrına gömdü.

Baylar, dış siyasanın en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç örgütüdür. Dış siyasa, iç örgütle uyumlu olmak gerekir. Batıda ve doğuda, yaratılışı, kültürü ve ülküsü başka başka olan ve birbirleriyle bağdaşamayan toplulukları tek sınır içine almış bir devletin iç örgütü, elbette temelsiz ve çürük olur. Bu durumda dış siyasası da köklü ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin, iç örgütü özellikle ulusal olmaktan uzak olduğu gibi, siyasal yöntemi de ulusal olamaz, Buna göre Osmanlı Devleti'nin siyasası ulusal değil; ancak, kişisel, bulanık ve kararsız idi.

Değişik ulusları ortak ve genel bir ad altında toplamak ve bu değişik ulus topluluklarını eşit haklar ve koşullar altında bulundurarak güçlü bir devlet kurmak, parlak ve çekici bir siyasal görüştür. Ama, aldatıcıdır. Dahası, hiçbir sınır tanımayarak, dünyadaki bütün Türkleri de bir devlet olarak birleştirmek, ulaşılamayacak bir amaçtır. Bu, yüzyılların ve yüzyıllarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı olaylar ile ortaya koyduğu bir gerçektir.

İslamcılık ve Turancılık siyasasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanamamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma hırslarının sonuçları da tarihte yazılıdır. "İstilacı" olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygularını ve bağlantılarını unutturup, onları kardeşlik ve tam eşitlik içinde birleştirerek, insancıl bir devlet meydana getirme kuramının da kendine özgü koşulları vardır.

Bizim açık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem, "ulusal siyasadır". Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında düşücü (hayalperest) olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin dediği budur; bilimin, aklın, mantığın dediği böyledir.

Ulusumuzun, güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle ulusal bir siyasa gütmesi ve bu siyasanın iç örgütlerimize tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. Ulusal siyasa demekle anlatmak istediğim şudur: Ulusal sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup ulusun ve ülkenin gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir.

Hükümet Kurma İşi

Baylar, Meclis'e önerdiğim önemli bir konu da, hükümet kurma sorunu idi. Bu sorunun ve bununla ilgili önerinin o evre için ne kadar önemli olduğunu iyi bilirsiniz

Gerçek, Osmanlı Devleti'nin ve halifeliğin yıkıldığını ve ortadan kalktığını düşünerek yeni temellere dayalı, yeni bir devlet kurmaktı. Ama, durumu olduğu gibi söylemek, amacın büsbütün yitirilmesine yol açabilirdi. Çünkü genel eğilim ve düşünüş, daha padişah ve halifenin özürü sayılacak bir durumda bulunduğu yolunda idi. Dahası, Meclis'te, ilkin halifelik ve padişahlık makamı ile bağlantı kurmak ve İstanbul Hükümeti ile uzlaşma aramak akımı baş göstermişti.

İstanbul'daki koşulların, halife ve padişah ile, ne açık ve ne de özel ve gizli görüşmeye elverişli olmadığını açıklamaya çalıştım. Böyle bir görüşme ile ne anlamak istediğimizi sordum. Ve "Ulusun, bağımsızlığı ve ülke bütünlüğünü sağlamaya çalışmakta olduğunu haber vermek için ise, bu gereksizdir. Çünkü padişah ve halife olan kişi de bundan başka bir şey düşünüp isteyebilir mi? Bunun karşısını, kendi ağzından işitsem inanmam, bunun yüzde yüz zorlama ve baskı altında söyletildiğini kabul ederim." dedim. Bize karşı çıkarılmış olan fetvanın uydurma olduğunu ve İstanbul Hükümeti buyruk ve bildirilerinin

yorumlanması gerektiğini söyleyerek, yufka yürekli ve kıt düşünceli kimi insanların yol açmak istedikleri ağır davranışı (savsaklamayı) gereksiz gördüğümü açıkladım.

Ulusal Egemenlik Temeline Dayanan Halk Hükümeti: Cumhuriyet

Şunu bilginize sunmak istiyorum ki, hükümet kurmakla ilgili bir öneride bulunmadan önce, duyguları ve görüşleri dikkate almak zorunluğu vardı. Bu zorunluğa uymakla birlikte asıl amacı saklı tutan önerimi yazılı olarak Meclis'e sundum; ve bazı karşı görüşler ileri sürüldü ise de kısa bir tartışma sonunda kabul olundu.

Bu önergeyi bugün gözden geçirecek olursak, orada temel ilkelerin saptanmış ve ortaya konmuş olduğunu görürüz.

Bu ilkeleri, izin verirsenez, burada belirterek sayacağım:

1- Hükümet kurmak zorunludur.

2- Geçici olduğu bildirilerek bir hükümet başkanı tanımak ya da bir padişah vekili ortaya çıkarmak uygun değildir.

3- Meclis'te yoğunlaşan ulusal iradenin, yurt alinyazısına doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç yoktur.

4- Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

Meclis'ten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul hükümet işlerine bakar. Meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır.

Not: Padişah ve halife, baskı ve zordan kurtulduğu zaman, Meclis'in düzenleyeceği yasal ilkeler içinde durumunu alır.

Baylar, bu ilkelere göre kurulan bir hükümetin niteliği kolaylıkla anlaşılabilir. Böyle bir hükümet, ulusal egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir.

Böyle bir hükümetin kuruluşunda ilke, kuvvetler birliği kuramıdır. Zaman geçtikçe bu ilkelerin kapsadığı kavramlar anlaşılmaya başladı. İşte o zaman tartışmalar ve olaylar birbiri ardınca sürüp gitti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başkanlığa Beni Seçti

Saygıdeğer baylar, açık ve gizli oturumlarda bir iki gün süren açıklamalarımдан, konuşmalarımдан ve belirttiğim ilkeleri kapsayan önerimi ileri sürdükten sonra yüksek Meclis beni başkanlığa seçmekle bana karşı genel güvenini gösterdi.

Burada ufak bir noktayı da açıklamalıyım:

Anımsarsınız ki, oluşmaya başlayan ulusal birliği, ulusun coşup uyanışına yormaktan daha çok, kişisel girişim sonucu olarak görüyorlardı. Bu arada benim girişimlerde bulunmamın yasak edilmesine önem veriyorlardı. Beni, ulusa ve hükümete, istenmez ve kötü kişi saydırmaktan yarar umuyorlardı. Yapılan propaganda: "Ben istenmez ve kötü kişi sayılırsam, ulusa ve devlete karşı hiçbir aykırı davranışta bulunulmayacağı; bütün kötülüklerin benden geldiği; bir adam için, bir ulusun birçok tehlikeleri göze almasının akla yatmayacağı" yolunda idi. Hükümet ve düşmanlar, beni, ulusa karşı bir silah gibi kullanıyordu. Bunun için 24 Nisan 1920 günü gizli bir oturumda Meclise bu durumu açıkladım. Başkanlık seçiminde, bunun da bir sakınca olarak göz önünde tutulmasını ve yalnız ulusun ve yurdun esenliği düşünülerek oy ve kararların uygun ve doğru olarak verilmesini rica ettim.

Bakanlar Kurulu Oluşturulması

Baylar, Büyük Millet Meclisi, bakanların seçimi ile ilgili 2 Mayıs 1920 günlü yasa ile, Büyük Millet Meclisinde on bir bakandan meydana gelen bir "Bakanlar Kurulu" kurdu. Bu kurul, Genelkurmay işlerini de yürütecekti.

Görülüyor ki, Meclisin açılış günü olan 23 Nisan'dan beri bir hafta kadar zaman geçmiş bulunuyor. Bu süre içinde ülke ve ulus işleri ve özellikle olumsuz akım ve çalışmalara karşı önlem almak işleri bir an bile duraklayamazdı ve duraklamamıştır, Yalnız, bakanlar kurulu seçimi ile ilgili yasa çıktığı zaman Meclisçe bakanlığa seçilen kişilerden kimileri daha önce göreve başlamışlar, bana yardım ediyorlardı. Bu arada İsmet Paşa Hazretleri de Genelkurmay işlerini üzerine almış bulunuyordu.

Baylar, bununla ilgili olarak bir noktayı bildirmeyi gerekli görüyorum: O günlerde, arkadaşların hangi işlerde görevlendirilmesinin uygun olacağı düşünülürken, Genelkurmay Başkanlığı için İsmet Paşa'yı yeğlemiştim. Ankara'da bulunan Refet Paşa, beni özel olarak görüp bilgi istedi. Anlamak istediği, Genelkurmay Başkanlığının en yüksek askeri kat olup olmadığı noktası idi. Benden, sözü geçen katın en büyük askeri makam olduğu ve ondan daha büyük makamın Millet Meclisi olacağı yanıtını alınca, buna karşı olduğunu bildirdi; İsmet Paşa'nın Başkomutanlık demek olan bu durumunu kabul edemeyeceğini söyledi. Görevin çok önemli ve ağır olduğunu; benim bütün arkadaşlar hakkındaki bilgime ve yansızlığıma güvenmenin uygun olacağını belirttim. Kendisinin böyle bir savda bulunmasının uygun olmadığını da sözlerime ekledim.

Baylar, daha sonra Batı Cephesi karargâhında görüştüğüm Fuat Paşa da, İsmet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığına getirilmesine kesinlikle karşı çıktı. Fuat Paşa'yı da, durumun gerektirdiği en uygun çözüm yolunu kabul zorunluğuna inandırmaya çalıştım. Refet ve Fuat paşaların kendilerine özgü birtakım

düşüncelerine ekledikleri şu idi: Kendileri daha önce Anadolu'da benimle işbirliği yapmışlar, İsmet Paşa ise sonradan katılmış. Oysa, bundan önceki sözlerim arasında sırası ve yeri geldiği için bildirmiştim ki, İsmet Paşa, ben İstanbul'dan ayrılmadan önce benimle işbirliği yapmıştı. Daha sonra Anadolu'ya gelip birlikte çalışmıştı. Ama, Fevzi Paşa Hazretlerinin Harbiye Nazırı (Savaş -Savunma- Bakanı) olması üzerine, önemli bir takım düşünceler dolayısıyla, özel görev verilerek yine İstanbul'a gönderilmişti. Bunun için iş ve görüş birliğinde öncelik söz konusu olamazdı.

Genelkurmay Başkanlığı görevinin ilkin İsmet Paşa'ya verilmesi yerinde olmasaydı, bu işte Fevzi Paşa Hazretlerinin de beni uyarmaları bir yurt görevi olurdu. Oysa, Paşa Hazretleri, tam tersine, bu görevlendirmeyi pek uygun bulmuş ve kendileri, verilen Milli Savunma Bakanlığı görevini içten gelen bir duygu ile hemen kabul buyurmuşlardır. İsmet Paşa'nın, gerek Genelkurmay Başkanlığı'nda gerekse daha sonraki eylemli olarak Cephe Komutanlığında gösterdiği yararlık ve üstün çaba, kendisine görev verişteki yanılmazlığımı eylemli olarak ortaya koymuş bulunduğu için ulus karşısında, ordu karşısında ve tarih karşısında içim adamakıllı rahattır.

Yurt Hainliği Yasası ve İstiklal Mahkemelerinin Kurulması

Baylar, Meclis 29 Nisan 1920'de, Yurt Hainliği Yasasını (Hıyaneti Vataniye Kanunu) ve sonraki aylarda İstiklâl Mahkemeleri yasalarını da çıkarmakla devrimlerin doğal gereklerini yerine getirmiş oldu.

Baylar, İstanbul'un işgalinden sonra başlayan birtakım yıkıcı akımlara, olaylara, ayaklanmalara değinmiş idik. Bunlar, yurdun her yerinde birbiri ardınca belirdi ve sürüp gitti.

İstanbul'da Damat Ferit Paşa, ivedi olarak yeniden işbaşına getirildi. Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul'da bütün yıkıcı ve hain örgütlerin kurduğu birlik ve bu birliğin Anadolu içindeki bütün ayaklanma örgütleri ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği ile bize karşı çalışmaya başladılar. Bu ortak saldırı siyasasının yönergesi de, Padişah ve Halifenin, içinde düşman uçakları da bulunan her türlü araçlarla yurda yağdırdığı "Padişaha Karşı Ayaklanma" (huruc alessultan) fetvası idi.

Bu genel, çeşitli ve haince saldırılara karşı biz de, daha Meclis açılmadan önce, Afyonkarahisar'da, Eskişehir'de ve bütün demiryolu boyunca bulunan yabancı devlet askerlerini Anadolu'dan çıkararak; Geyve, Osmaneli, Carablus köprülerini yıkarak ve Meclis toplanır toplanmaz Anadolu'daki saygıdeğer din bilginlerinden fetva alarak karşı önlemlere giriştik.

İç İsyanlar

İç Ayaklanmalar

Baylar, 1919 yılı içinde, ulusal girişimlerimize karşı başlayan iç ayaklanmalar hızla ülkenin her yerine yayıldı.

Bandırma, Gönen, Susurluk, Mustafakemalpaşa (Eski adı: Kirmasti), Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı dolaylarında; Bozkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum dolaylarında; Umraniye, Refahiye, Zara, Hafik dolaylarında; Viranşehir dolaylarında tutuşan kargaşa ateşleri bütün ülkeyi yakıyor; hainlik, bilgisizlik, düşmanlık ve bağnazlık dumanları bütün yurt göklerini yoğun karanlıklar içinde bırakıyordu. Ayaklanma dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına dek çarptı. Karargâhımızla kent arasındaki telefon ve telgraf tellerini kesmeye dek varan kudurgan saldırışlar karşısında kaldık. Batı

Anadolu'nun, İzmir'den sonra, yeniden önemli bölgeleri de Yunan ordusunun saldırıları ile çığnınenmeye başladı.

Dikkate değır ki, sekiz ay önce ulus, Temsilciler Kurulu (Heyeti Temsiliye) ile birlik olarak, Damat Ferit Hükümeti ile ilişkiyi ve haberleşmeyi kesmiş iken, Ali Galip'in girişimi gibi tek tük olaylardan başka böyle genel ayaklanma olmamıştı. Bu kez ortaya çıkan yaygın ve genel ayaklanmalar, sekiz ay içinde yurttta çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Ferit Hükümetinden sonra kurulan hükümetlerle ulusal bilincin korunması ve pekiştirilmesi yolundaki savaşlarımızın ne denli haklı nedenlere dayandığı çok acı olarak bir daha anlaşılmış oluyordu.

İstanbul'daki hükümetlerin ulusal savaşımı güçlendirmek için, cephelerle ve ordu ile ilgilenmekte gösterdiği başka türden savsaklamaların acı sonuçları da ayrıca görülecektir.

Anzavur ve Düzce Ayaklanmaları

Baylar, önce, iç ayaklanmalar üzerine açık bir bilgi edinmek için, izin verirsiniz, bu ayaklanmaları yeri geldiğinde söz konusu ettikçe, değinilen evreleri kısaca bilginize sunayım.

21 Eylül 1919'da Balıkesir'in kuzey bölgesinde birinci Anzavur ayaklanması başladı; 16 Şubat 1920'de yine bu bölgede ikinci Anzavur ayaklanması oldu. Bu iki ayaklanma, askeri birliklerimiz ve ulusal birliklerimizle bastırıldı. 13 Nisan 1920'de Bolu, Düzce dolaylarında ayaklanma oldu. Bu ayaklanma 19 Nisan 1920'de Beypazarı'na dek yayıldı. Bu sırada Anzavur, 11 Mayıs 1920'de, top ve ağır makineli tüfeklerle donanmış beş yüz kişilik bir kuvvetle, üçüncü kez, Adapazarı ve Geyve dolaylarındaki güçsüz bir ulusal birliğimize saldırarak yine ortaya çıktı. Anzavur gönderdiğimiz ulusal birliklerimize, ordu birliklerimize

durmadan saldırdı. 20 Mayıs 1920'de Geyve Boğazı yakınlarında yenildi ve kaçmak zorunda kaldı.

Düzce dolaylarındaki ayaklanma olayı önemli idi. Abaza ve Çerkezlerden toplanmış dört bin kişilik büyük bir kalabalık, Düzce'yi basarak cezaevlerini boşalttılar ve çarpışma ile oradaki süvari birliğimizin silahlarını aldılar. Hükümet görevlileri ile subayları tutukladılar.

Ayaklananlar üzerine her yandan kuvvet gönderdik. Bu arada Geyve'de bulunan Yirmi Dördüncü Tümen de, komutanı Yarbey Mahmut Bey başta olduğu halde Düzce üzerine yürüdü. Mahmut Bey, Meclis'in açıldığı gün, yani 23 Nisan 1920'de, Hendek'ten Düzce'ye geçerken, Hendek de ayaklandı. Adapazarı da ayaklananlarca elde edildi. Mahmut Bey, 25 Nisan 1920'de Hendek-Düzce yolu üzerinde ayaklananlarca aldatılarak pusuya düşürülmüş ve ilk ateşte şehit edilmiştir. Kurmay Başkanı Sami Bey ile emir subayı ve daha birkaç subay da o sırada şehit düştüler. Bunun üzerine Yirmi Dördüncü Tümenin hepsi, savaşmadan, ayaklananlarca tutsak edildi. Bütün tüfekleri, topları alındı. Ağırlıkları yağma edildi. Bu sırada İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim İstanbul'dan Adapazarı'na geldi. Halka, Padişahın selamını bildirdi ve yüz elli lira aylıkla gönüllü yazmaya başladı. Toplanan başkaldırıcı kuvvetler, bütün o çevrede üstünlük sağladıktan sonra Geyve Boğazındaki kuvvetlerimize saldırmaya başladılar.

Bizim, bu ayaklanma alanına gönderdiğimiz kuvvetler şunlardı;

- 1- Salihli ve Balıkesir Ulusal Kuvvetlerinden (Kuvayi Milliyesinden) kurulmuş Çerkez Ethem (1934 basımında: Etem olarak geçer.) Bey Birliği;
- 2- İki tabur asker, dört dağ topu ve beş makineli tüfek ile üç yüz atlı efeden kurulmuş Binbaşı Nazım Bey Birliği;

3- İki tabur piyade, sekiz makineli tüfek, iki sahra ve iki dağ topundan kurulmuş Yarbay Arif Bey Birliği;

4- Üç yüz kişilik ulusal kuvvet ile iki makineli tüfek ve iki bomba topundan kurulmuş Binbaşı İbrahim Bey (Çolak İbrahim Bey) Birliği.

Komutan olarak da; Ali Fuat Paşa, Geyve Boğazı yakınlarından Adapazarı doğrultusunda ve Refet Paşa da, Ankara'dan Beypazarı yoluyla Bolu doğrultusunda görevlendirildiler.

Hilafet Ordusu

Baylar, İzmit'te de Süleyman Şefik Paşa komutasında, Halife Ordusu adında hain bir kuvvet yığınak yapıyordu. Bunun bir kısmı da, Bolu yakınlarında Kurmay Binbaşı Hayri Bey komutasında ayaklananları desteklemişti. Bu kuvvetle birlikte, İstanbul'dan gönderilmiş birçok subay da vardı.

Hilafet Ordusunun, Süleyman Şefik Paşa'dan sonra, belli başlı komutanları, Süvari Tuğgeneral Suphi Paşa ve Topçu yarbaylarından Senaî Bey'di. İstanbul'da da özel olarak kurulmuş bir kurmaylar kurulu vardı. Bu kurulun belli başlı başkanları da Kurmay Albay Refik ve Kurmay Yarbay Hayrettin Beylerdi.

Suphi Paşa ile ilgili küçük bir anımı anlatayım: Suphi Paşa'yı Selânik'ten tanırdım. Ben kolağası iken o, daha o zaman, tuğgeneral ve süvari tümeni komutanı idi. Arada üstlük astlık ayrımı olduğu halde çok yakın arkadaşlığımız vardı. Meşrutiyetin kuruluşu sıralarında ilkin İştîp dolaylarında "Cumalı" denilen bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Başka kimi kurmaylar arasında beni de manevrada bulunmak üzere çağırmıştı. Kendisi Almanya'da öğrenim görmüş, çok usta bir binici idi. Ama, askerlik sanatını anlamış bir komutan değildi. Manevranın bitiminde ben, yetkim ve aşamam elverişli olmadığı halde

Paşa'yı bütün subaylar önünde acı bir dille yermiştim ve daha sonra "Cumalı Ordugâhı" adında küçük bir kitap da yazmışım. Suphi Paşa, gerek herkesin önünde yaptığım eleştirilerden gerekse yayımlanan bu kitabımdan pek üzüldü. Kendisinin açıkça söylediğine göre içgücü kırılmış. Ama, bana güvenmedi. Arkadaşlığımız sürüp gitti. İşte, Hilafet Ordusuna buldukları komutan bu Suphi Paşa'dır. Paşa, sonraları Ankara'ya geldi. Geziye çıkıyordum. İstasyonda çok kalabalık içinde birbirimizle karşılaştık. Kendisine ilk sorum şu oldu:

-Paşam, niçin Halife Ordusu Komutanlığını kabul ettin?

Suphi Paşa bir an duraksamaksızın:

-Size yenilmek için, karşılığını verdi.

Verdiği bu yanıtla anlatmak istiyordu ki, bu görevi özel bir duygu ile kabul etmişti. Suphi Paşa'nın böyle bir düşüncesi bulunabilir. Ama, gerçekte, komutayı üzerine aldığı zaman kuvvetleri yenilmiş bulunuyordu.

Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit dolaylarındaki bu ayaklanma, bu kez 4 Haziran 1920 gününe değin, üç aydan daha çok sürdü. Daha sonra, 29 Temmuzda yine bir ayaklanma oldu. Bundan sonra da bu bölgede tam dirlik düzenlik kurulamamıştır. Ama, ayaklananlar, sonunda tümünden bozguna uğratılmış ve elebaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yasalarına bırakılmıştı. Hilafet Ordusunun Bolu yöresinde bulunan kısmı da bozguna uğratıldı. Komutanı Binbaşı Hayri ve subayları Yüzbaşı Ali, Üsteğmen Şerafettin, Üsteğmen Hayrettin, Makineli Tüfek Subayı Mehmet Hayri, Tabur Yazmanı (Levazım Subayı) Hasan Lûtfi, Cerrah (operatör) İbrahim Ethem Efendiler için de öbür elebaşlar gibi işlem yapıldı. Hilafet Ordusu da İzmit'ten İstanbul'a kaçmak zorunda bırakıldı.

Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan Ayaklanmaları

Baylar, yurdun kuzeybatı bölgesinde ayaklananlarla uğraşırken yurdun ortasında Yenihan, Yozgat ve Boğazlıyan dolaylarında da ayaklanmalar başlıyor. Bu ayaklanmalar da anlatılmaya değer.

14 Mayıs 1920'de Postacı Nâzım ve Çerkez Kara Mustafa adında birtakım adamlar, otuz kırk kişi ile Yenihan'a bağlı Kaman köyünde başkaldırdılar. Bu ayaklanma gittikçe artan bir sertlikle genişledi. Ayaklananlar 27/28 Mayıs 1920 gecesi Çamlıbel'de bulunan bir birliğimizi basarak tutsak ettiler. 28 Mayıs 1920'de ayaklananlardan başka bir bölüm de Tokat yakınında yürüyüş halinde bulunan bir taburumuza saldırarak dağıttılar ve bir kısmını tutsak ettiler. Ayaklananlar ataklarını artırarak, 6/7 Haziran 1920 gecesi Zile'yi ele geçirdiler. Oralardaki askerlerimiz Zile kalesine çekilerek kendilerini savundular. Ama, yiyecek ve cephaneleri tükendiğinden üç gün sonra teslim oldular. Ayaklananlar, 23/24 Haziran 1920'de de Boğazlıyan'a baskın yaptılar. Orada bulunan bir birliğimizi dağıttılar. Amasya'da bulunan Beşinci Kafkas Tümeni, Cemil Cahit Bey komutasında olarak, ayaklananlar üzerine gönderildi. Antep bölgesinde bulunan Kılıç Ali Bey de, bir ulusal birlik ile bu bölgeye getirildi. Erzurum'dan Ankara'ya gelmekte olan bir Erzurum ulusal birliği de o bölgede bırakıldı. 1920 yılı Temmuzunun ortalarına değin, bu ayaklananların kovalanması ve tepelenmesiyle uğraşıldı. Yenihan Ayaklanması, Orta Anadolu'nun başka yerlerindeki karıştırcıların da başkaldırmalarına yol açtı. Çapanoğullarından Celâl, Edip, Salih ve Halit Beyler; Aynacıoğulları ve Deli Ömer çeteleri gibi birtakım haydutları başlarına toplayıp 13 Haziranda da Yozgat yakınındaki Sorgun (Eski adı: Köhne.) bucak merkezini ele geçirerek ayaklandılar; 14 Haziranda da Yozgat şehrini ele geçirerek büyük bir bölgede üstünlük sağladılar. Merkezi Sivas'ta olan Üçüncü Kolordu kuvvetleri ve o bölgede bıraktığımız Ulusal Kuvvetler az geldi. Eskişehir'den Ethem Bey birliği ve Bolu dolaylarındaki İbrahim Bey birliği de Yozgat bölgesine gönderildi.

Yozgat ve dolaylarında ayaklananlar tepelendikten sonra, oraya gönderilen birliklere başka bölgelerde görev verildi. Ama, bu bölgede genel olarak dirlik düzenlik kurulamadı.

7 Eylül 1920'de Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacıoğulları denilen birtakım serseriler Zile yakınlarında; Kara Nâzım, Çopur Yusuf denilen birtakım adamlar da Erbaa dolaylarında yeniden başkaldırdılar. Bunlardan Aynacıoğulları üç yüz atlı kadar kuvvet toplayabilmişlerdi. Bu durum üzerine, İkinci Gezici Kuvvet (Kuvayı Seyyare) adını alan İbrahim Bey birliği yine, bulunduğu Eskişehir bölgesinden Yozgat'a giderek oradaki bölgesel ulusal birlikler ve jandarma kuvvetleriyle birlikte Maden, Alaca, Karamağara, Mecitözü bölgelerinde çeşitli topluluklar halinde karıştırmacılık ve soygunculuk eden haydutları kovalayıp tepeledi. İbrahim Bey, ayaklananları tepelemeyi ancak üç aydan daha çok bir zamanda başarabildi.

Güney Sınırımızdaki Olaylar

Baylar, o sıralarda güney bölgelerimizde de bizi gerçekten uğraştıran önemli ayaklanmalar oldu.

Milli Aşireti başkanları Mahmut, İsmail, Halil, Bahur, Abdurrahman Beyler, güneyde düşmanlarla gizli ilişki ve bağlantı kurduktan sonra Siirt'ten Dersim (Bugünkü Tunceli bölgesi) dolaylarına değin bütün aşiretlerin başkanı adını takınarak o bölgeye başkanlık etmeye ve orada zorla buyruklarını yürütmeye kalkıştılar.

Fransızlar, 1920 yılı Haziranının başında, Urfa'yı ikinci kez ele geçirmek amacıyla yürüyüşe geçtikleri zaman Milli Aşireti de Siverek'e doğru ilerledi. Buna karşı, o bölgede bulunan Beşinci Tümenimiz görevlendirildi. Bu tümen o bölgedeki ulusal kuvvetlerimizle de desteklendi. Bu aşireti, 19 Haziran 1920'de, birliklerimiz kovalayarak güneydoğu yönüne sürdü ve düşman bölgesine

kaçmak zorunda bıraktı. Bu aşiret, bir süre düşman bölgesinde hazırlandıktan sonra, 24 Ağustos 1920'de üç bin atlı ve develi, bin kadar yaya kuvvetle yeniden topraklarımıza geçti. Viranşehir yakınlarına geldi. Bunlar, aman dilemek için geldiklerini söyleyerek oradaki komutanlarımızı aldatıp tedbirsiz davranmalarına yol açtılar. Bu sırada, o bölgede dağınık bulunan birliklerimize saldırarak onları yendiler ve 26 Ağustos 1920'de Viranşehir'i ele geçirdiler. Haberleşmemizi ve bağlantımızı engellemek üzere de o bölgedeki bütün telgraf tellerini kestiler.

Ancak, on beş gün sonra, Beşinci Tümenin Siverek, Urfa, Resülayn (Bugünkü adı: Ceylanpınar.) ve Diyarbakır'da bulunan birliklerinden gönderilen kuvvetlerle bize bağlı aşiret kuvvetleri, Milli Aşiretini yenebilmişlerdir. Kovalanan bu aşiret yine güneye, çöle kaçtı.

Baylar, güneyde Milli Aşiretinin ayaklanmasını bastırmaya çalışırken Afyonkarahisar bölgesinde Çopur Musa adında bir adam da başına kuvvet topluyor, askerlerimizi kaçmak için ayartıyor ve halka askere gitmemelerini öğütüyordu. Çopur Musa 21 Haziran 1920'de Çivril'i bastı. Gönderilen kuvvetler karşısında kaçıp Yunan ordusuna katıldı.

Konya Ayaklanması

Baylar, Çopur Musa olayından önce bir ayaklanma olayı da Konya'da çıktı. 5 Mayıs 1920'de Konya'da karışıklık çıkarmak amacıyla kurulmuş bir dernek bulunduğu anlaşıldı. Bu dernek üyelerinden ileri gelenlerinin tutuklanmasına başlandı. Bir gün sonra, tutuklanmakta olan bu ileri gelenler, halkı da kışkırtarak Konya içinde silahlı bir toplantıya giriştiler. Bir kısım halk da silahlı olarak dışardan geldi ve hep birlikte ayaklandılar. Konya'da bulunan komutan, elindeki kuvvetlerle yığıtçe çarpışarak ayaklananları dağıtmayı ve önyak olanları tutuklamayı ve kovalamayı başardı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Savaş Cephelerinin Durumu

Baylar, Meclisin açıldığı ilk günlerde, cephelerin ne durumda olduklarını da hep birlikte bir kez daha hatırlayalım:

1- İzmir Yunan Cephesi : Biliyorsunuz ki, Yunanlılar İzmir'e çıktıkları zaman orada On Yedinci Kolordu Komutanı olarak, karargâhıyla Nadir Paşa bulunuyordu. Kuvvet olarak, Yarbey Hurrem Bey komutasında 56'ncı Tümenin iki alayı vardı. Bu kuvvet özellikle, kolordu komutanının buyruğuyla, savaşa sokulmaksızın, onur kırıcı davranışlar altında, Yunanlılara teslim edilmiştir. Bu tümenin bir alayı (172'nci Alay) Ayvalık'ta bulunuyordu. Komutanı Yarbey Ali Bey idi (Afyonkarahisar Milletvekili Albay Ali Bey).

Yunan ordusu işgal bölgesini genişletirken Ayvalık'a da asker çıkardı. Ali Bey, bu Yunan kuvvetine karşı 28 Mayıs 1919'da savaşa girdi. Bugüne değin Yunan birlikleri hiçbir yerde ateşle karşılaşmamıştı. Tam tersine, kimi kent ve kasabalar halkı korkutulmuş ve İstanbul Hükümetinin buyruklarına uyarak, büyük görevliler başta olmak üzere, Yunan birliklerini özel kurullarla karşılamışlardı. Ali Bey'in, Ayvalık bölgesinde savaş cephesi kurması üzerine, yavaş yavaş Soma'da, Akhisar'da, Salihli'de ulusal cepheler kurulmaya başlamıştı.

5 Haziran 1919'dan başlayarak Albay Kâzım Bey (Meclis Başkanı Kâzım Paşa Hazretleri), Balıkesir'deki 61'inci Tümenin komutasını vekil olarak üzerine almıştı. Daha sonra Ayvalık, Soma, Akhisar kesimlerinden meydana gelen Kuzey Cephesi komutanlığını yapmıştı. Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Komutanlığına atanmasından sonra Kâzım Bey'e Kuzey Kolordusu Komutanlığı makam ve yetkisi verildi. Aydın bölgesinde, düşmanın İzmir'e girişinden sonra asker ve halktan kimi yurtseverler, Yunanlılara karşı çıkıyor; halkı

yüreklandırmek ve silahlı ulusal örgütler kurmak için çalışıyorlardı. Bu arada, ad ve kılık değiştirerek İzmir'den o bölgeye gitmiş olan Celâl Bey'in (İzmir Milletvekili Celâl Bey) çaba ve özverisi anılmaya değer. 15/16 Haziran 1919 gecesi Ali Bey'in Ayvalık'tan gönderdiği kuvvetler, Bergama'daki Yunan kuvvetlerini bir baskınla ortadan kaldırmışlardı. Bu baskına Balıkesir ve Bandırma'dan gönderilen kuvvetler de bir bölümüyle katılmıştı. Bu olay üzerine Yunanlılar dağınık ve zayıf birliklerini geri çekip toplamak gereğini duydular. Bu arada Nazilli'yi de boşalttılar. Düşman bu nedenle Aydın'da da hazırlıkta bulunurken çevreden toplanan halk kuvvetleri bunları sıkıştırmaya başladı. Yunanlılarla halk arasında sert bir çarpışma oldu. Sonunda Yunanlılar Aydın'ı da boşaltıp çekildiler.

Böylece, 1919 yılı Haziran ortalarında, Aydın Cephesi de kuruldu. Bu bölgede bulunan 57'nci Tümenin Komutanı Albay Mehmet Şefik Bey ve Tümen Topçu Komutanı Binbaşı Hakkı Bey idi; alay komutanlarından Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve ulusal kuvvetlerin başında Yörük Ali Efe ile Demirci Mehmet Efe vardı. Sonunda, Demirci Mehmet Efe üstünlük sağlayarak Aydın Cephesi Komutanlığını eline aldı. Daha önce yeri geldiğinde bildirmiştim ki, sonradan oraya gönderdiğim Albay Refet Bey (Refet Paşa) de, Demirci Mehmet Efe'nin komutanlığını kabul etmiştir.

Baylar, İzmir'in çeşitli kesimlerinde kurulan ve yavaş yavaş subaylarla ve ordu birlikleriyle güçlendirilmesine çalışılan ulusal cephelerin beslenmeleri doğrudan doğruya o bölge halkınca sağlanıyordu. Bunun için de cephe gerilerinde ulusal örgütler kurulmuştu. Bu ödevin halktan hükümete geçişi, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuruluşundan sonra sağlanabilmiştir.

2- Güney Fransız Cephesi: a- Fransız birliklerine karşı, doğrudan doğruya Adana bölgesinde; Mersin, Tarsus, İslâhiye bölgelerinde ve Silifke dolaylarında ulusal kuvvetler kurulmuş ve bunlar çok yığıtçe işe başlamışlardı. Doğu Adana

bölgesinde "Tufan Bey" sanı ile eyleme geçen Yüzbaşı Osman Bey'in yiğitlikleri anılmaya değer. Ulusal birlikler, Mersin, Tarsus, Adana şehirlerinin kapılarına dek sokuldular ve buralarda üstünlük sağladılar. Pozanti'da Fransızları kuşattılar ve geri çekilmek zorunda bıraktılar.

b- Maraş'ta, Antep'te, Urfa'da önemli savaşlar ve çarpışmalar oldu. Sonunda işgal kuvvetleri buralardan çekilmek zorunda bırakıldılar. Bu başarıların kazanılmasında başlıca etmen olan Kılıç Ali ve Ali Saip Beylerin adlarını anmayı ödev sayarım.

Fransızların işgal bölgelerinde ve cephelerde ulusal kuvvetler her gün daha sağlam olarak örgütleniyorlardı. Ulusal kuvvetler ordu birlikleriyle de desteklenmeye başlanmıştı. İşgal kuvvetleri her yönden sıkı ve sert bir biçimde zorlanıyordu.

Baylar, bu durum üzerine Fransızlar, 1920 Mayısından başlayarak bizimle ilişki kurma ve görüşme yollarını aradılar. Önce, Ankara'ya İstanbul'dan bir binbaşı ile bir sivil geldi. Bunlar önce İstanbul'dan Beyrut'a gitmişler. Eski Van Milletvekili Haydar Bey bunlara kılavuzluk ediyordu. Bu buluşma ve görüşmelerimizden işe yarar bir sonuç çıkmadı; ama Mayıs sonlarına doğru Suriye Olağanüstü Komiseri adına hareket eden Bay Düke (Duquest) (de Caix - du Caix?) adında birinin başkanlığında bir Fransız kurulu Ankara'ya geldi. Bu kurulla yirmi günlük bir ateşkes anlaşması yaptık. Bu geçici ateşkes ile biz, Adana bölgesinin boşaltılmasına bir başlangıç hazırlamak amacını güdüyorduk.

Baylar, bu Fransız kurulu ile yaptığım yirmi günlük ateşkes anlaşmasına, Büyük Millet Meclisi'nde kimi üyeler karşı çıktı. Oysa, benim bu anlaşmayı kabul ile sağlamak istediğim noktalar şunlardı:

Önce, Adana bölgesinde ve cephelerinde bulunan ve bir bölüm askerle de desteklenen ulusal kuvvetleri rahatça düzene sokmak istiyordum. Ulusal

kuvvetlerin bu ateş kesme sırasında dağılabileceklerini de göz önünde tutarak ateşkes bildirimini yaparken birtakım önlemler alınmasını da buyurdum. Bundan başka, baylar, önemli saydığım siyasal bir kazanç da elde etmek istiyordum. Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti itilâf devletlerince elbette daha tanınmamıştı. Tersine, ülke ve ulusun alinyazısıyla ilgili işlerde, İstanbul'daki Ferit Paşa Hükümeti ile ilişkide bulunup işlem yapmakta idiler. Bundan dolayı, Fransızların İstanbul Hükümetini bir yana bırakıp Ankara'da bizimle görüşmeleri ve herhangi bir sorunda anlaşmaları, o gün için sağlanması önemli siyasal bir nokta idi. Bu ateşkes görüşmesinde ulusal sınırimız içinde olup Fransızların elinde bulunan bölgelerin tümünün boşaltılmasını açık ve kesin olarak istedim. Fransız delegeler bu konuda yetki almak üzere Paris'e gitmek zorunda olduklarını ileri sürdüler. Yirmi günlük ateşkes anlaşması bir bakıma daha temelli bir anlaşma yapmak için yetki alınmasına zaman bırakmak gibi sayıldı. Baylar, bu görüşme ve konuşmalardan edindiğim izlenim, Fransızların Adana ve dolaylarını boşaltacakları yolunda idi. Bu düşünce ve inancımı Meclise bildirmiştim. Gerçi Fransızlar, ateşkes anlaşmasının süresi bitmeden Zonguldak'ı işgal etmekle anlaşmanın yalnız Adana bölgesi için olduğunu göstermek istemişlerse de, biz bu davranışı, ateşkes anlaşmasını bozmayı gerektirir saydık. Fransızlarla anlaşmamız bir süre gecikti.

İstanbul Hükümeti'nin TBMM Hükümetiyle Anlaşmak İstemesi

İstanbul, Ankara İle İlişki Arıyor ve Bunu Nurettin Paşa Sağlamaya Çalışıyor

Saygıdeğer Baylar, 9 Mayıs 1920 günü Meclis'in gizli oturumunda açıklama yaparken ve Fransız görevlileri ile kurullarının bizimle ilişki ve bağlantı kurma yolu aradıklarını söylerken milletvekillerinden biri, (yanılmıyorsa Çorum Milletvekili rahmetli Fuat Bey) "Birkaç günden beri İstanbul'un bizim ile anlaşmak istediği söyleniyor; bu konuda bilgi verir misiniz?" diye sordu.

Gerçekten, o tarihten dört beş gün önce, İstanbul'da bulunan Leon adında birisi Çanakkale üzerinden telle bizi aramıştı. Ankara'yı bulduktan ve bizim burada bulunduğumuzu anladıktan sonra dediler ki: "Söyleyeceğimiz şeyler çok önemlidir. Onun için konuşmayı geceye bırakalım. Ordu merkezleri de aradan çekilsinler." O gece görüşmediler; ama, bir iki gece sonra yine aradılar. Bu kez karşımıza çıkan kimse, eski İzmir Valisi Nurettin Paşa imzasıyla bir tel yazdırdı. Bu telde şöyle deniliyordu: "Ben, iki arkadaşımın birlikte, İstanbul'un sizinle anlaşmasına aracılık etmeyi yurda yararlı sayıyorum. Buradaki hükümet ve İngilizler bunu kabul ettiler. Sizin de kabul yanıtınızı bekliyoruz."

Nurettin Paşa, telini Temsilciler Kurulu (Heyeti Temsiliye) Başkanlığına yazmıştı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin kurulup çalışmaya başladığını ve Büyük Millet Meclisi'nin varlığını ve yasallığını saptayan Yurt Hainliği Yasasını bilmezlikten geliyordu. Nurettin Paşa'nın telini, Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa Hazretlerine gönderdim. Kendisi Nurettin Paşa'ya karşılık verdi. Bu karşılıkta: "Telinizi Temsilciler Kurulu Başkanlığına çekmekle gerçek durumu daha öğrenememiş olduğunuz anlaşılıyor." dedi ve durumu açıkladıktan sonra: "İstanbul'daki hangi makam Ankara'da hangi makamlarla görüşmek istiyor?" diye sordu. Bu tele imzasız olarak gelen yanıtta: "Teli yazan kişiler şimdi burada değildir. Bunu bıraktılar, gittiler: Yarın saat onda size bilgi veririz." deniliyordu. Bundan sonra Nurettin Paşa, ikinci kez yine başvurdu. Bu kez: "Telgraf yazışmaları ile anlaşılamayacağımızdan siz, yetkili bir kurulunuzu İstanbul'a gönderin, görüşelim ve anlaşalım." diyordu.

Baylar, biz de karşılık olarak dedik ki: "Pek doğrudur, gerçekten telgrafla anlaşılamayız; ama siz Mudanya'ya geliniz ve ne zaman gelebileceğinizi de bildiriniz. Bizim yetkilendireceğimiz kişiler de orada bulunur. Bursa'ya da gereken yönerge verildi." Ondan sonra bir daha başvuran olmadı. Hoca Müfit Efendi (Kırşehir); "Acaba gerçekten Nurettin Paşa mı idi?" diye sordu. Ben de; "Evet gerçekten Nurettin Paşa." karşılığını verdim.

Baylar, Nurettin Paşa aracılığı ile İstanbul'dan gelen bu isteğin, Anzavur'un Balıkesir bölgesinde yenildiği ve Bolu'da başarı kazanmaya başladığımız günlere rastladığını da belirtmeliyim.

Nurettin Paşa Ankara'da

Baylar, Nurettin Paşa'dan bir daha telyazısı almadık. Ama kendisi Diyarbakırlı Kâzım Paşa ile birlikte, 1920 yılı Haziran ortalarında Ankara'ya geldi. Bizimle işbirliği etmeden önce kimi konular üzerinde görüşümüzü anlamak istediğini bildirdi. Bu konular şunlardı; 1. Halifeliğe ve padişahlığa karşı düşünce ve görüşümüz; 2. Bolşeviklik konusundaki görüşümüz; 3. İtilâf devletlerine karşı, özellikle İngilizlere karşı dahi savaşa karar verip vermediğimiz.

Görüşme, Tarım Okulu'ndaki karargâhımızın bir odasında geceleyin yapıldı. Bu görüşmede, Nurettin Paşa ile birlikte gelen Kâzım Paşa'dan başka, Fevzi ve İsmet Paşalar da bulunuyorlardı. Nurettin Paşa, birinci ve ikinci sorulara aldığı yanıtları pek inandırıcı bulmadı. Ama, özellikle üçüncü sorunun yanıtı uzun ve ateşli tartışmalara yol açtı. Çünkü, biz demiştik ki amacımız, ulusal sınırlarımız içinde toprak bütünlüğümüzü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamaktır. Buna engel olmak üzere karşımıza çıkacak kuvvet, kim ve ne olursa olsun hiç duraksamadan çarpışırız ve başarı kazanırız. Bu konudaki karar ve inancımız kesindir. İşte Nurettin Paşa, bir türlü buna inanamıyor ve bunu kabul edemiyordu. Sonunda kendisine dedik ki; "Bu konuda görüşmeyi kabul etmekle yeni inançlar edinmek ve kararlar almak söz konusu değildir. Sen, bugüne değin ulusun, iyice belirmiş, gerçekleşmiş inançlarına uyacaksın!" Ondan sonra, kendisine verebileceğimiz uygun bir görev üzerinde konuşuldu. Kendisinin, "Konya Valisi ve Konya Bölgesi Komutanı" adıyla Yunan cephesinin güneyindeki bölgenin komutanı olmasını uygun gördük. Asıl Batı Cephesi için, komutan olarak, Ali Fuat Paşa'yı 18 Haziran 1920'de görevlendirdik.

Baylar, o günlerde Yunan cephesinde düşmanın hazırlıklarda bulunduğu anlaşıldığından cephenin önemi arttı. Bu yüzden Nurettin Paşa'nın göreve atanmasını sonuçlandırmadan ve kendisini görev yerine göndermeden, ivedilikle Batı Cephesine gitmem gerekti. Nurettin Paşa'yı görevlendirme işleminin bitirilmesini, Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa'ya bıraktım. Gerçekten düşman, bütün cephe üzerinde saldırıya geçmişti. Bizim birliklerimiz çekiliyorlardı. Nurettin Paşa, cephedeki elverişsiz durumu anlayınca İsmet Paşa'ya, görev kabul edebilmek için birtakım koşulları bulunduğunu ve hükümetçe bu konuda karar alınması gerektiğini söylemiş. O koşullara göre hükümet, yurdun yönetiminde ve önemli işlerde temelli ve kesin karar almadan önce Nurettin Paşa'nın düşüncesini sormak ve onayını almak zorunda olacaktır. Çünkü Büyük Millet Meclisi Hükümeti üyeleri, Tevfik Paşa ve benzeri gibi olgun yaşta denenmiş kişiler olmayıp genç birtakım kimseler imiş. İsmet Paşa, çok yadırgadığı bu düşünce ve öneriyi hemen şifre ile bana bildirdi. Ben de Nurettin Paşa'nın, kendisine görev vermek istediğim zaman söylemediği bu düşüncüyü, genel durumda başlayan bunalım üzerine ortaya atmasını anlamlı buldum ve İsmet Paşa'ya verdiğim yanıtta kendisine görev verilmemesini buyurdum. Nurettin Paşa'nın Yunan saldırısı başladıktan iki gün sonra bana gönderdiği bir yazının içindekileri dikkate değer bulmuştum. İsterseniz, bu yazıyı yüce kurulunuza okuyayım:

Ankara İstasyonu, 24 Haziran 1920

Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

Efendim Hazretleri, Atanmış olduğum komutanlıktan ve valilikten çıkarılışımı ve bunun bildiriliş biçimini onur kırıcı buldum. Bir devlet adamının ileri sürdüğü yurt işleriyle ilgili bir düşünce ve görüşün tartışılmasına değil, dinlenmesine bile istek gösterilmemesini ve küçümsenmesini ve ilgili Büyük Millet Meclisi ile hükümetinin oylarını alıncaya dek bile katlanılıp beklenilmeyerek ya da, belki

buna gerek görülmeyerek, iki üç kişi gibi az sayıda üyenin düşünce ve istekleriyle bu yolda işlem yapılmasında sakınca görülmemesini ve sonuç olarak, yurdun, eğer yanılmıyorsam, bu anlayışla yönetilmesini, ulus ve yurt için tehlikeli durumlardan saydığımı bilgilerinize sunmaya izin vermenizi yüksek başkanlığınızdan dilerim.

Bu koşullar içinde, görev almayı sakıncasız ve işbirliği yapmayı yararlı göremediğim için, memleketim olan Bursa'da oturmak üzere ilk tren ile Ankara'dan ayrılacağımı, vedalaşma yerine geçmek üzere bilgilerinize sunarım efendim hazretleri.

Nurettin İbrahim

Baylar benim bu yazıya verdiğim yanıt da şu idi:

25 Haziran 1920

Tuğgeneral Nurettin Paşa'ya

24 Haziran 1920 günlü yüce yazıları yanıtıdır: Söz konusu edilen komutanlık ve valilik görevi, Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıklarınca size resmi olarak daha bildirilip verilmemişti. Bundan dolayı ne atanmış ne de ayrılmış değilsiniz. Yalnız, size görev verilmesi tasarlanmış ve bu konuda düşünceniz ve kabul edip etmeyeceğiniz sorulmuştu. Atanmanız daha karara bağlanmadan, düşünce ve inançlarınızdaki kararsızlığın Genelkurmay aracılığı ile öğrenilmesi üzerine, atanmanızdan vazgeçilmesi Bakanlar Kurulunca kararlaştırıldı. Böyle bir karar için, sandığınız gibi, Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna gidileceği, eldeki yasalarımız gereğinden değildir. Bursa'ya gitmenize ve orada oturmanıza gelince, içinde bulunduğunuz askerlik mesleği dolayısıyla bu iş için, yönetime göre, Milli Savunma Bakanlığı yüksek katına başvurmanız gereği bildirilir efendim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Nurettin Paşa Bursa'ya değil, ama Taşköprü'ye gitmiş ve uzun süre orada kalmıştır. Bundan sonra da kendisine yeniden birkaç konuda değineceğiz. O konuları da sırasında gereği gibi açıklayacağım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Dışışleri Üzerine Verdiğı İlk Karar: Moskova'ya Bir Kurul Gönderilmesi

Baylar, kurulan Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, dışışleri ile ilgili ilk kararı, Moskova'ya bir kurul göndermek olmuştur. Kurul, Dışışleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında idi. İktisat Bakanı Yusuf Kemal Beyüye bulunuyordu.11 Mayıs 1920'de Ankara'dan yola çıkan kurulun temel görevi, Rusya ile ilişki kurmaktır. Rusya'nın hükümetimizle yapacağı antlaşmanın bazı ilkeleri saptanıp 24 Ağustos 1920'de ön imzası yapılmış (parafe edilmiş) olmakla birlikte, durumun gereği olarak uzlaşılamayan kimi noktalardan dolayı antlaşma gecikmiştir. "Moskova Antlaşması" diye anılan devletler arası belge, ancak 16 Mart 1921'de imzalanabilmiştir.

Saygıdeğer baylar, yurt içinde yer yer beliren iç ayaklanmaları izlemekte gecikmeyen Yunanlıların ilk genel saldırısı, gözlerimizi yeniden batıya çevirtecektir.

Yunanlıların İlk Genel Saldırısı

Yunanlılar, 22 Haziran 1920'de Milne (1934 basımında: Milen olarak alınmıştır.) Hattı'ndan genel saldırıya geçtiler. Kuvvetleri altı tümene yükselmiş bulunuyordu. Üç tümen ile iki koldan Akhisar-Soma yönünden; iki tümen ile Salihli yönünden; bir tümen ile de Aydın Cephesinden saldırdılar. Düşmanın kuzey kolu, 30 Haziran 1920'de Balıkesir'e girdi ve süvarileri de 2 Temmuz 1920'de Mustafakemalpaşa ve Karacabey'i işgal etti. Bu düşman karşısında bulunan 61 ve 56'ncı tümenlerimiz, Ulubat (Eski adı: Uluâbat) köprüsünü yıkarak Bursa'ya doğru çekildi. Düşman, birliklerimizi izleyerek Bursa'ya da girdi ve ileri kollarını Dimbos-Aksu kesimine dek sürdü. Bunun karşısındaki kuvvetlerimiz çok sarsıldı. Eskişehir'e dek çekildi. Bu savaşlar sırasında İngilizler, 25 Haziran 1920'de Mudanya'ya ve 2 Temmuz 1920'de de Bandırma'ya birer birlik çıkardılar.

Salihli yönünde doğuya ilerleyen iki Yunan tümeni de 24 Haziranda Alaşehir'e girdi ve daha sonra ilerleyerek 29 Ağustosta Uşak'ı aldı. Dumlupınar sırtları elimizde kalmak üzere bu bölgeye dek ilerledi. Bu düşman karşısında bulunan 23'üncü Tümen ve ulusal kuvvetlerimiz çok sarsıldı ve Aydın'dan ilerleyen bir Yunan kolu da Nazilli'ye dek geldi.

Bu savaşlar sırasında, tümenlerimizin kadro durumunda olduklarını ve daha güçlendirilmelerine olanak bulamadığını biliyorsunuz.

Baylar, ben de, Eskişehir'e ve oradan ileri bölgelere gittim. Gerek orada ve gerek başka bölgelerde bulunan kuvvetlerimizin düzene sokulmasını buyurdum. Yeniden, düşman karşısında, düzenli komutaya bağlı cepheler kurulmasını sağladım.

Yunan Saldırısı Karşısında Ulusal Cephelerin Bozulması Üzerine Mecliste Sert Sataşmalar ve Eleştiriler

Baylar, Yunan saldırısı ve ulusal cephelerin bozulması, Meclis'te büyük bir bunalım yarattı ve sert sataşmalara ve eleştirilere yol açtı.

Büyük Millet Meclisi'nin 13 Temmuz 1920 günü, kırk birinci toplantısında, suçlarından ve yönetimindeki yetersizliklerinden dolayı Bursa Komutanı Bekir Sami ve Bursa Valisi Hâcim Muhittin Beylerin ve Alaşehir Komutanı Âşir Bey'in niçin mahkemeye verilmediklerini Genelkurmay Başkanlığından ve İçişleri Bakanlığından soran gensoru önergesi okundu.

Bu önergeyi veren, Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey'di. Sinop Milletvekili Hakkı Hâmi Bey'in de, ivedilikle cezalandırılma konusundaki üstelemesi "Bravo!" sesleriyle karşılanıyordu. Önergeyi veren Mehmet Şükrü Bey'in: "Biz, sorumlu tutulduklarını görmek istiyoruz!" diye bağırması üzerine gensoru kabul ediliyor. Gensoru günü olarak saptanan 14 Ağustos 1920'de, Genelkurmay Başkanı bu soruya karşılık verdi. Ama bir türlü inanılmıyor ve ortalık yatışmıyordu. Karahisar Milletvekili Şükrü Bey soruşturma (anket, enquête parlementaire) istiyor. Başka bir milletvekili, kimi subay ve komutanların cezalandırılmalarının doğal olduğundan söz ederek birçok örnekler sayıyor. Başka bir konuşmacı, asker geri çekilirken bir komutanın otuz altı deve eşya götürmüş olduğunu söylüyor. Bir başka konuşmacı da Yunan ordusunun kısa bir süre içinde, Akhisar'dan Marmara kıyılarına varıncaya değin bütün kentleri ve köyleri yıldırım çabukluğuyla ele geçirdiğinden söz ederek, Bursa bozgunu dolayısıyla uğramış olduğumuz yitiğin dünya uluslarında "Anadolu'da savunma denilen şeyin bir göz korkuluğu olduğu" yolunda genel bir kanı uyandırdığını belirtiyor ve büyük bozgunun sorumlularının cezalandırılmasını istiyordu.

Baylar, uzun ve ateşli olarak sürüp giden tartışmalara benim de karışmam gerekti. Ortaya çıkan bu acıklı durum üzerine, Meclis'in duyarlılığının ve ilgisinin ve çok yerinde olduğunu belirttikten sonra, bu düşünce ve duyarlılığı yatıştırmak amacıyla konuştum ve açıklamada bulundum. Benim sözlerim üzerine yapılan ufak tefek sataşmalara da yanıt verdikten sonra genel açıklama yeter görüldü.

Baylar, ayrıntılarını Meclis tutanaklarında okuduğunuz bu ateşli görüşmelerden önce, 26 Temmuz 1920 günü de gizli bir oturumda buna benzer bir görüşme olmuştu. Orada da uzun açıklama yapmak zorunda kalmıştım. Çünkü, üzüntü ve kaygı sonucu olarak yapılmakta olan eleştiri ve önerilerde, bu yenilginin gerçek nedenleri ve etmenleri sanki unutulmuş gibi idi. Bütün bu bozgundan, kurulalı ve iş başına geçeli daha iki ay bile olmayan Bakanlar Kurulunu sorumlu tutmak amacı güdüüyordu. Bir yıldan daha çok bir süreden beri Yunan ordusunun İzmir bölgesinde yerleşmiş olduğu ve durmadan hazırlandığı; buna karşılık, İstanbul Hükümetlerinin ordumuzu boyuna kötürüm edecek nedenler yaratmakla uğraştığı ve ulusun kendiliğinden kurabildiği ulusal kuvvetleri dağıttırmaya ve yok ettirmeye çalışmaktan başka bir şey yapmadığı hiç düşünülüyordu. Eğer bu bir yıl içinde Yunan kuvvetleri karşısında az çok bir varlık gösterilmiş idi ise, bunun da, beş on özverilinin kendiliklerinden gösterdikleri dayanç ve çabaları ürünü olduğunu insafla göz önünde bulundurmamak istemiyorlardı. Askeri eylemleri, gerçek durumu anlayarak ve askerliğin gereklerini göz önünde tutarak düşünen ve inceleyen yoktu. Söylenen sözler, ya yurtseverlik coşkusu ya da yufka yüreklilik dolayısıyla inilti ve çılgık biçiminde ortaya atılıyordu. Söz söyleyenler içinde, pek az olmakla birlikte, ulusal inancı ve yurda bağlılığı kuşkulu olanlar bile vardı.

Söz konusu ettiğimiz bu gizli oturumda, uzun açıklamalarım arasında özellikle demiştim ki: "Bir yıkıma uğramadan önce, onu önleme ve ona karşı savunma önlemlerini düşünmek gerektir. Yıkıma uğradıktan sonra yanıp yakılmanın yararı yoktur. Yunan saldırısının olacağı daha önceden çok belliydi. Eğer, bunu

önleyici önlemler alınamamış ise, bunun sorumluluğu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve onun hükümetine yükletilemez. Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sorumluluk yerine geldiğinden bu yana almaya başladığı önlemleri, daha bir yıl öncesinden beri İstanbul Hükümetlerinin bütün ulusla birlikte ve önemle almaya başlaması gerekirdi. Kimi kuvvetlerin cepheden alınıp iç ayaklanmaların bastırılmasında görevlendirilmesi, Yunan kuvvetleri karşısında bulundurulmalarındaki yarardan daha önemli ve zorunlu idi ve yine de öyledir. Gerçi, Bursa'da bırakılması zorunlu olan bir tümen, Adapazarı ayaklanma bölgesine gönderilen iki tümen, Hendek'te dağılan bir tümen, yani dört tümen; Zile, Yenihan bölgesinde ayaklananlarla uğraşan bir tümen ve bütün bu ordu birliklerine yardım eden ulusal birlikler cephede bulundurulabilse idiler, belki düşman saldırısı bu denli gelişemezdi. Ama, ülkenin dirlik ve düzenliği ve ulusun kurtuluş amacıyla birleşip dayanışması sağlanmadıkça, bir dış düşmanın ilerleyişi ne durdurulabilir ve ne de bundan köklü bir yarar ve sonuç beklenir. Ancak, ülke ve ulus bu dediğim durumda bulunursa, düşmanın herhangi bir zamandaki başarısı ve bunun sonucu olarak daha birçok yerlerin işgali, geçici olmak niteliğinden kurtulamaz. Birlik ve amacında dayanç ve direnç gösteren ulus, kurumlu ve saldırgan her düşmanı, önünde sonunda kurumundan ve saldırganlığından ötürü döğündürebilir. Onun için, iç ayaklanmaları bastırmak; Yunan saldırısını durdurmaktan elbette daha önemlidir. Daha doğrusu, cepheden iç ayaklanmalara karşı kuvvet ayrılmamış olsaydı bile sonucun başka türlü olabileceğini düşünmek güçtür, Örneğin; "Düşman, kuzey cephesine üç tümenle saldırdı. Bizim orada cephe ile orantılı kuvvetimiz yoktu. Filan noktada, filan dere, filan köydeki kuvvetimiz, ya da oradaki subayımız, komutanımız, düşmanın geçmesine engel olsa idi, böyle bir bozguna uğramazdık" diye çığlık koparmak yersizdir. Tarihte yarılmamış ve yarılmayan cephe yoktur. Özellikle, söz konusu olan cephe, savunmaya ayrılan kuvvetle orantılı dar bir cephe olmayıp da böyle yüzlerce kilometre uzunluğunda olursa, bu cephenin şurasında burasında bulunan

yetersiz bir kuvvetin savunmayı sürdürüp gideceğini kabul etmek, bütün tasarım ve düşünceleri yanılgıya götürür. Cepheler delinebilir; buna karşı önlem, delinen kesimi hemen kapamaktır. Bu ise cephe üzerindeki kuvvetlerden başka, geride, yedekte, güçlü destekler bulundurmakla olabilir. Oysa, Yunan ordusu karşısındaki ulusal cephemiz bu durumda ve bu güçte mi idi? Bütün batı Anadolu illerimizde, Ankara ve dolaylarında, daha doğrusu bütün yurttta, kuvvet denilecek bir birlik bırakılmış mı idi?

Sağlam Bir Askerlik Örgütü Kurabilmek ve Bunda Başarı Sağlamayabilmek İçin Zaman İster

Savaş hatlarına yakın köyler halkının yapabileceği savunmadan, düşsel sonuçlar beklemek doğru olmaz. Yurdun bütün kuvvet kaynaklarından yararlanma koşul ve yetkilerini elde ettikten sonra bile, sağlam bir askerlik örgütü kurabilmek ve bunda başarı sağlayabilmek için zaman ister. Bursa'da Bekir Sami Bey'in buyruğu altına verilen kuvvetin çekirdeği, İzmir'de tüfek atırlmaksızın Yunanlılara (tutsak olarak) verilen ve Yunan gemileriyle Mudanya'ya çıkarılan iki alay kadrosu değil mi idi? Bu kuvvetin içgücünü düzeltmek için İstanbul Hükümetleri herhangi bir önlem almışlar mı idi? İstanbul Hükümetleri değil mi idi ki, Balıkesir'de savunmaya çalışan kuvvetlerimize, daha Yunanlılar saldırmadan önce, Anzavur'u arkadan saldırttı. Yine İstanbul Hükümeti ile Halife ve Padişah değil mi idi ki, Hendek-Düzce yolunda Hilafet Ordusuna ve ayaklanmış topluluklara Yunan cephesinde kullanılacak oldukça güçlü bir tümeni, 24'üncü Tümeni, ayarttırıp dağıtmış ve komutanlarını şehit ettirmişti.

Ülkenin alinyazısı sorumluluğunu yeni üzerine almış olan Bakanlar Kurulu, o günkü koşullara göre seferberlik yapmayı acaba düşünebilir mi idi? Ülkenin, hemen hemen baştan başa, Halifenin fetvası gereğini yerine getirmeye sürüklenip zorlandığı bir sırada, ulusu askere çağırarak uygun görülebilir mi idi ve olabilir mi idi? Bundan başka, bütün ulusu silah altına çağırmadan önce, silah

sayısı ve elde bulunan silahların iş görebilmesi için gerekli cephane ve para tutarları ile kaynakların düşünülmesi zorunlu değil mi idi? Durumu incelerken ve önlem düşünürken, acı olsa da, gerçeği görmekten bir an vazgeçmemek gerekir. Kendimizi ve birbirimizi aldatmaya gereklik ve zorunluk yoktur. Biz, durumun ve cephelerin gereksinmelerini bilmez değiliz. Her yerden, adıma sayısız telyazıları gelmektedir: "Çok büyük ve düzenli kuvvetler yollayınız", "Şu kadar cephane gönderiniz", "Bunlar gelmezse burada yeniliriz" denilmekte, tehlike ve ateş içinde bulunmaktan doğan duyarlık etkisi altında acı bir dille durum anlatılmaktadır. Bizim ödevimiz ve durumumuz, onların üzüntü ve duyarlıklarına katılarak kamunun içgücünü kırmak değildir; tersine, onlara direnç, dayanç ve umut verecek yolda davranmaktır.

Bundan sonra, kuşkusuz, durumlar değişecek; bütün ülkeye ve ulusa gerçekten umut ve güven verecek önlemler uygulanacaktır. Artık buna engel kalmamıştır. Bakanlar Kurulu, kimi doğumluları silah altına da alabilecektir.

Yeşil Ordu

Saygıdeğer Baylar,

Kimi kapalı sorunların kolaylıkla anlatılmasına yarayacağını sandığım için yüce kurulunuza bir "Yeşil Ordu"dan söz açacağım:

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin kuruluşundan sonra Ankara'da "Yeşil Ordu" adı altında bir dernek kuruldu. Bu derneğin ilk kurucuları pek yakın ve bilinen arkadaşlardı. Kuruluş amacını açıklamak için, iç ayaklanmaları ve bu ayaklanmalara karşı gönderilen ordu birliklerinin ve ulusal birliklerin kimi durum ve görünüşlerini anımsamak gerektir. Ayaklananların, ordu erlerine Halifenin fetvasından, Padişahın askerlik ödevini kaldırdığından, Ankara'daki hükümetin yasal olmadığından söz ederek onları kolaylıkla aldattıkları birçok kez görüldü. Gerçekten birçok yerlerde kimi ordu erleri

ayaklananlarla çarpışmadıkları gibi tersine, silahlarını onlara bırakarak köylerine, yurtlarına savuşuyorlardı. Ulusal birliklerin, devrim amacını daha kolaylıkla anladıkları ve ayaklananların ayartmalarına kapılmadıkları anlaşılmıştı. Bundan dolayı, Osmanlı ordusunun kalıntısı denilebilecek olan o günlerdeki yorgun, bezgin ve yeni devrim ülküsüne göre yetiştirilmemiş birlikler ile devrimi başarmadaki güçlükler sezilir bir kertede idi. Orduyu yeni anlayışa göre bilinçli bir duruma getirmenin, o günkü koşullar içinde pek güç olacağı sanılıyordu. Bunun için, istenilen nitelikte, bilinçli kimselerden, seçkin ve devrim için güvenilir bir örgüt kurmak düşüncesi, kimi kişilerin kafasında yer etmeye başladı. Birbirini izleyen ve kanlı, öldürücü durumlar gösteren iç kargaşalar karşısında, bu bildirdiğim düşünce ve eğilim kuvvetlendi. Sonunda kimi kişiler böyle bir örgüt kurmak üzere işe giriştiler. Ben, bir yandan ordumuzu canlandırmak ve güçlendirmek için gerekli işleri yaparken bir yandan da, kurulmuş bulunan ulusal birliklerden de, her türlü sakıncalarına karşın her yerde, ister istemez, olabildiğince yararlanmaya çalışmaktaydım. Ama, sağlam bir düzenbağı isteyen ve buyruklara koşulsuz ve duraksamadan uymayı gerektiren sağlam askerlik görevlerinin ancak düzenli ordu ile yapılabileceği gerçeğini unutmaya elbette yer yoktu. Ulusal birliklerden yararlanma ancak, zaman kazanmak amacına dayalı olabilirdi. Elbette, görevlendirilmeleri zorunlu olan ulusal birliklerin seçkin ve bilinçli kimselerden kurulabilmesi istenilen bir şey idi.

Yeşil Ordu örgütünün ilk kurucuları arasında bulunan yakın arkadaşlar, yalnız bana yardım amacı ile ve beni ayrıca yormamak düşüncesiyle kendileri işe girerek çalışmayı uygun görmüşler. Bana, yalnız, yararlı bir iş yapacaklarını söyleyerek, kısaca bu girişimlerinden söz açmışlardı.

Ben, gerçekten çok işim olduğu için, arkadaşların bu girişimleriyle uzunca bir süre ilgilenemedim. Yeşil Ordu örgütü, bir bakıma gizli bir örgüt niteliğinde kurulmuş ve oldukça genişlemiş. Genel yazmanı Hakkı Behiç Bey ve Ankara'daki

yönetim kurulu, önemli ve köklü çalışmalar yapmışlar. Basılı tüzüklerini ve görevlendirilmiş adamlarını her yere göndermişler. Yalnız bir noktayı da belirtmeliyim ki, Yeşil Ordu örgütü ile uğraşanlar, benim bu işi bildiğimi, uygun gördüğümü ve istediğimi söylediklerinden, her yerde benim adıma örgütü genişletmeye ve güçlendirmeye çalışanlar çoğalmış. Kurulmakta olan örgüt, yalnız ulusal birlikler meydana getirmek gibi sınırlı bir alandan çıkmış, çok genel bir amaca yönelmiş.

Örgütün kurucuları arasına, milletvekili bulunan Çerkez Reşit Bey ve -Ankara üzerinden Yozgat'a gidip gelirken olacak- Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Beyler girmişler. Bundan başka Ethem ve Tevfik Bey birliklerinin bütün adamları, Yeşil Ordu'nun sanki temeli olmuşlar.

Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin İlk Kez Göze Çarpmaya Başlayan Kimi Davranışları ve Tutumları

Baylar, bu başlangıçtan sonra, Çerkez Ethem Bey ve kardeşlerinin ilk kez göze çarpmaya başlayan kimi davranışları ve tutumları üzerine yüce kurulunuzu aydınlatmak isterim.

Çerkez Ethem Bey, ulusal bir birlik ile önce Anzavur'u kovalamakta ve sonra Düzce ayaklanmasında başarılı işler gördüğünden, Yozgat'a gitmek üzere Ankara'ya getirildiği zaman, hemen herkesçe beğenildi ve övüldü. Kendisini abartarak övenler de elbette olmuştur. Ethem Bey ve kardeşlerinin sonraki davranışlarından, bu alkış ve övgülerden dolayı büyüklendikleri, dahası, kimi kuruntulara kapıldıkları anlaşılıyor. Ethem Bey ve kardeşlerinden Tevfik Bey, Yozgat ayaklanmasını bastırmakla uğraştığı sırada kendine yakın ve uzak bütün askeri ve ulusal birlik komutanlarının hepsine karşı, bunların rütbe ve makamlarına önem vermeksizin, birer birer küçültücü ve saldırgan davranışlarda bulunmakta hiçbir sakınca görmemeye başladı. Ethem Bey'in kendisini, niteliğini ve değerini tanımayan bu komutanların, çoğu yurdun ateş içinde

bulunduğunu ve Ethem Bey'in abartılmış olarak işittikleri hizmetini düşünerek elden geldiğince kendisiyle çekişmede ileri gitmekten sakınmışlardı.

Böylece şımaran Ethem ve kardeşi Tefrik Beyler, Türk ordusunda değerli hiçbir subay ve komutan bulunmadığı ve kendilerinin herkesten üstün birer yiğit oldukları sanısına düşmüşler ve bu sanılarını açıktan açığa, sakınmaksızın herkese söylemekten çekinmemeye başlamışlardı. Doğrudan doğruya valilere ve herkese buyruk savuruyorlar ve buyruklarını yerine getirmeyenlerin asılacağı yolunda gözdağı da veriyorlardı. Ethem Bey Ankara ve Ankara'daki hükümet üzerinde de etki yapmak denemesinde bulunmuştur. Sözde Yozgat ayaklanması, Yozgat'ın bağlı bulunduğu Ankara Valisinin kötü yönetiminden doğmuş; bundan dolayı, öbür ayaklandırıclara uyguladığı cezayı, ki o ceza asarak öldürmektir, Ankara Valisi için de, olay yerinde kendisi uygulamaya karar vermişti. Yozgat'a gönderilmesini istediği Ankara Valisi, ulusal girişimlerde olağanüstü hizmet ve özveri göstermiş ve göstermekte bulunan Yahya Galip Bey'di. Yahya Galip Bey'in, özellikle bizce, hizmeti beğenilmiş ve varlığı pek gerekli ve yararlı bir kişi olduğu biliniyordu. İşte böyle bir kişiyi, kendi eline, darağacına vermeye bizi zorlamakla en büyük erk ve etkiyi kazanabileceğini düşünmüştü. Elbette Yahya Galip Bey'i veremezdik ve vermedik. Ethem ve kardeşleri bu sorun üzerinde çok üsteleyemediler. Ama, Yozgat'ta, özellikle milletvekillerine: "Ankara'ya dönüşümde Büyük Millet Meclisi Başkanını Meclis önünde asacağım" yollu uygunsuz sözler söylediği duyulmuştur. Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey de bu sözleri işitenlerdendir. Biz, bütün öğrendiklerimize ve aldığımız haberlere karşın, bu kardeşleri her zaman yararlanılabilecek bir durumda bulundurmaya yeğ tuttuk. Bundan dolayı kendilerini idare ettik. Yozgat'tan sonra; Ankara üzerinden Kütahya bölgesine gönderdik. Bu konuya gene dönmek üzere asıl konumuz olan "Yeşil Ordu"ya sözü getireceğim.

Bilginize sunmuştum ki, her yerde Yeşil Ordu örgütünü, benim adıma kuruyorlardı. Kendisini tanıdığım kişilerden birinin, Erzurumlu Nâzım Nazmi Bey'in, görevli bulunduğu Malatya'dan gönderdiği bir mektupta, Yeşil Ordu örgütünün hoşlanabileceğim biçimde genişletilmesine çalışıldığı bildiriliyordu. Bu haberin verdiği uyanıklıkla, bu gizli dernek üzerinde incelemelerde bulundum. Bu derneğin zararlı bir biçim ve nitelik aldığı inancına vardım. Hemen kapatılmasını düşündüm. Tanıdığım arkadaşları aydınlattım. Görüşümü söyledim, gereğini yaptılar. Ama, genel yazman olan Hakkı Behiç Bey, derneğin kapatılması ile ilgili önerimin kabul edilemeyeceğini ve uygulanamayacağını söyledi. Ben: "Kapattırırım." dedim. Bunun da olamayacağını, çünkü derneğin düşünülenden daha büyük ve daha güçlü olduğunu ve bu derneği kuranların sonuna dek amaçlarından ayrılmayacakları üzerine birbirlerine söz vermiş olduklarını özel bir durum takınarak, söyledi. Olaylar gösterdi ki, biz, bu gizli derneğin kapatılmasına çalıştıysak da bütünüyle başaramadık. Dernek ileri gelenlerinin kimisi -ki Reşit, Ethem, Tefvik kardeşler başta bulunuyorlardı- çalışmalarını bu kez, elbette, büsbütün olumsuz ve bize karşı olarak sürdürmüşlerdir. Eskişehir'de çıkarttıkları Yeni Dünya gazetesi ile de düşünce ve amaçlarını saldırgan bir biçimde yayımlatıyorlardı.

Celalettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin Erzurum'a Gidişi ve Orada Ortaya Attıkları Sorunlar

Saygıdeğer baylar, izlemeyi düşündüğüm sıraya göre, yüce kurulunuza biraz Doğu Cephemizden bilgi vereceğim. Ama, değineceğim durumdan önceki bir evre vardır; ilkin onu açıklamak gerekiyor.

Birinci Büyük Millet Meclisi'nde İkinci Başkan olan Erzurum Milletvekili Celâlettin Arif Bey, 15 Ağustos 1920 günlü bir önerge ile Meclis'ten iki ay izin aldı. İleri sürdüğü özür, kafa yorgunluğu sonucunda tutulduğu sürekli baş ağrısı

idi. Hem de çoktan beri görmediği seçim bölgesinde incelemeler yapmak istiyordu.

Celâlettin Arif Bey, Erzurum milletvekillerinden Hüseyin Avni Bey'in kendisi ile birlikte gönderilmesini, özel olarak benden rica etti. Hüseyin Avni Bey'in Meclis'ten izin isteyebilmesi için belirli bir özü yoktu. Kendisini ben, özel bir görevle gönderecektim. Bunu, 18 Ağustos 1920'de Meclis'ten rica ettim. Uygun görüldü.

Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin Erzurum'a varışlarından sonra Celâlettin Arif Bey'den 10 ve 15/16 ve 16 Eylül 1920 günlerinde üç şifre tel aldım. Bu tellere göre Erzurum hakkında duyarlık ve kaynaşma varmış. Ama, Celâlettin Arif Bey'in Ankara'dan Erzurum'a gelmekte olduğunu duyunca halk beklemeye başlamış. Kaynaşmanın nedenleri de, ordu ambarları, tüfek ve cephane kaybı ve süt dağıtımı ile ilgili imiş.

Celâlettin Arif Bey, kimi görevlilerin değiştirilmesi ve cezalandırılması gibi işlerde ivedilik istiyordu. Söz konusu görevlilerin en başında Erzurum vali vekilliğinde bulunan Albay Kâzım Bey (İzmir Valisi Kâzım Paşa) bulunuyordu. Celâlettin Arif Bey, halk ile görüşülerek Adana eski valisi Nâzım Bey'in, Erzurum valiliğinde görevlendirilmesine karar verildiğinden; Trabzon yolu ile kendisine bildirim yapılmasından ve Nâzım Bey'in gelişine dek kamuoyuna başvurularak bir vekil seçiminden söz ettikten sonra, bunun uygun görüldüğü bildirilerek halkın artmakta olan kaynaşması ivedilikle yatıştırılmazsa doğacak sonuçların tehlikesinden korkulmakta olduğunu bildiriyordu. Sonuncu telinde: "Yakınmalar dikkate alınmadığından, sorun, Ankara'ya olan güvenin ortadan kalkması biçimine dönebilecektir." denilmekte idi.

Baylar, doğudaki kolordumuzda korkunç kötülükler ve yolsuzluklar varmış. Kötülükler o denli genişlemiş ki, halkın yurtseverliğine dokunmuş. Korkunç kaynaşmalara yol açmış. Ama, bu denli genel ve yatıştırılamayacak olan

kaynaşmayı Erzurum'da ne vali vekili, ne kolordu komutanı anlamış! Böyle bir kaynaşmayı hiçbir görevli, hiçbir ilgili anlayamamış; hükümete bildiren hiçbir kimse bulunmamış. Bununla birlikte halk, Celâlettin Arif Bey'in kafa yorgunluğundan dolayı izinli olarak, Hüseyin Avni Bey'in de benim buyruğumla görevli olarak Erzurum'a gelmekte olduklarını öğrendikleri için, duyarlıklarını ve kaynaşmalarını gizli tutmuşlar; milletvekili bayların oraya varmaları üzerine açığa vurmuşlar.

Doğrusu baylar, ben bu bildirilenlere hiç inanamadım. Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni Beylerin Ankara'dan Erzurum'a birer yolla sağladıkları gezilerini anlamlı buldum ve şaşıtm. Özellikle, kamuoyuna başvurularak vali atanması yolundaki öneriyi, hukuk profesörlüğü etmiş, yasabilirliği ile tanınmış, İstanbul Millet Meclisi Başkanlığından Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığına gelmiş Celâlettin Arif Bey'in ileri sürdüğünü görmek, şaşkınlığımı bir kat daha arttırdı.

Erzurum'da Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı, 16/17 Eylül 1920'de: "Telyazılarının Bakanlar Kurulunda okunduğunu ve bu konuda cephe komutanlığı ile yazışmalar yapılmakta olduğunu" bildirdim. Doğu Cephesi Komutanlığından da, Celâlettin Arif Bey'in bildirdiklerini özetledikten sonra, bilgi istedim ve ne düşündüğünü sordum.

Celalettin Arif Bey'in Doğu İllerine Atanması Öneriliyor

Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın da 14 Eylül 1920'de, benim telimden önce yazılmış bir şifre telini 19 Eylülde aldım. Bu telde: "Celâlettin Arif Bey'in -Rize, Trabzon, Erzurum, Erzincan, Van, Bayazıt (Bugünkü adı: Doğu Bayazıt) illerini ve yüce Meclis'çe uygun görülecek başka bölgeleri içine almak üzere- doğu illeri valiliğine atanmasını buyruklarına sunar ve öneririm." denildikten sonra, şu düşünceler ekleniyordu; "Bu öneri kabul edilip uygulanırsa askerlikle ve sivil yönetimle ilgili her iki görevin gereken önem ve

titizlikle yapılmasından sağlanacak yarardan başka, sırası gelince önemli sorunları görüşmek ve gereğini ivedilikle yapmak için milletvekili olarak bir kişi daha bulunmuş olur. Yukarıdaki dileğimin Büyük Millet Meclisi'nce gereken önemle dikkate alınarak kabul olunup onaylanacağını umar ve bu konuda yüce kişiliğinizin yardımlarını dilerim. Bu iş, ana çizgileriyle, Celâlettin Arif Bey ile görüşülmüş ve kendilerince de duruma uyar görülmüş ise de bu konudaki kararın Millet Meclisi'nin uygun bulmasına ve onayına bağlı olduğu kuşku götürmez."

Baylar, ordudaki yolsuzluktan, halkın kaynaşmasından, Erzurum'a kamuoyu ile vali seçilmesinden ve ivedilikle uygun yanıt verilmezse Ankara'ya karşı güvensizlik doğacağından söz eden Celâlettin Arif Bey, ordunun komutanı ile görüşüyor ve kendisinin geniş ölçüde doğu illeri valiliğine getirilmesini öneriyor. Ordu komutanı da böylece Celâlettin Arif Bey'in kendisini kötüleyici nitelikteki yakınmalarından habersiz görünüyor. Bu işte, özel amaçla düzenlenmiş bir oyun ve hem de bir aymazlık durumu sezmek güç idi.

Kâzım Karabekir Paşa'nın, 16/17 Eylül günlü telime 18 Eylülde verdiği yanıtta: "Celâlettin Arif Bey'in bildirdikleri, birkaç kişinin, vali vekili Albay Kâzım Bey'i, yalnız Erzurum'dan uzaklaştırmak için yaptıkları dedikoduya dayanmaktadır. Halkın içten kaynaşması ve kamuoyu ile vali seçilmesi konularının, ne yazık ki, Celâlettin Arif Bey'in yanlış bir yol tutmasından başka bir şey olduğunu sanmıyorum. Söz konusu yakınmaların, küçükleri ile, büyükleri ile bütün Doğunun pek çok saygısını ve güvenini kazanan bana yapılmaması, iş çevirmek isteyenlerin başarı sağlayamayacaklarını bilmeleri sonucudur.

Celâlettin Arif Bey, Albay Kâzım Bey'in vali vekilliğinden ve kolordu komutanlığı vekilliğinden alınarak Erzurum'dan uzaklaştırılmasını bana önerdi. Vali vekilliğinden alınmasının İçişleri Bakanlığından buyruk verilmesi ile ve vali

vekilliğini kendilerinin, yani Celâlettin Arif Bey'in, üzerine alması ile olabileceğini bildirdim.

Celalettin Arif Bey Kendi Kendine Erzurum Vali Vekili Oluyor

Celâlettin Arif Bey'in Erzurum'da görevlendirilmemiş durumda bulunuşunun kendisinin söz geçirme gücünü kırabileceğini sanırım. Hemen, Erzurum vali vekilliğini üzerine alması, başladıkları işin gürültüsüzce ve başarı ile sona erdirilmesi için çok gereklidir. Daha sonra, uygun görülürse, Doğu illeri müfettişliğine ya da valiliğine atanır. Ne olursa olsun, söz konusu ettikleri kaynaşma ve duyarlılığın kendilerinin Erzurum'a gelmeleri üzerine bekleme durumuna geçtiğini kabul etmiyorum. Böyle bir sözü, büyük bir önemle kabul edildiğini söyleyen kişinin densizce bir sözü sayıyorum..."

Kâzım Karabekir Paşa'nın, 14 ve 18 Eylül günlü tellerine, 20 Eylülde verdiğim karşılıktaki, "Büyük Millet Meclisi üyeliği ile memurluğun bir kişi üzerinde bulunamayacağı" ile ilgili 5 Eylül 1920 günlü yasanın özel maddesini, olduğu gibi yazdıktan sonra: "Celâlettin Arif Bey Erzurum valiliğine atanamaz. Milletvekilliğinden çekilirse, bu valiliğe atanması Bakanlar Kuruluna önerilebilir." dedim.

Oysa baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın son telinin çekildiği 18 Eylül günü, bizim 20 Eylülde bildirdiğimiz, yasaya aykırı durum Erzurum'da alınmış imiş.

Bu yasaya aykırı durumu, hem de yeni Türkiye'nin Adalet Bakanı bulunan Celâlettin Arif Bey'in, 18 Eylülde yazılıp 21 Eylülde aldığı telinden öğrendim, Kendi kendine Erzurum vali vekili olan Adalet Bakanının teli olduğu gibi şudur:

Erzurum, 18 Eylül 1920

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Kâzım Paşa Hazretleri'ne gelen yüce telyazılarınız üzerine kendileriyle, bilgilerinize sunulmuş olan sorunu enine boyuna görüştük. Paşa, durumun ağırlığını anlamak istemiyorlar ve buyruğu altında bulunan kişiler her yönden korunuyor, kamuoyundaki kaynaşmanın bir an önce yatıştırılması için silah, cephane ve başka gereçlerle kilisede yapıldığı söylenen yolsuzlukları iyice soruşturmak ve bu işlere yeltenenleri yasanın pençesine verebilmek için, kamunun saygısını kazanmış olan Dokuzuncu Tümen Komutanı Halit Bey'in görevlendirilmesini saygı ile dilerim. Ordu hesaplarının denetlenmesi de gerektiğinden ivedilikle bir maliye müfettişinin gönderilmesi yüksek buyruklarınıza bağlıdır. Kâzım Paşa'dan şimdi aldığım bir yazıda, daha önce vali vekilliğinden hiçbir koşul ileri sürmeksizin çekilmeye karar veren Albay Kâzım Bey, düşüncesini değiştirerek, vali vekilliğini bana ya da İçişleri Bakanlığından atanacak bir vekile bırakacağını yazı ile bildirmektedir. Kendisinin vali vekilliğinde kalması da sakıncalı ve tehlikeli görülmüş olduğundan şu bir iki gün içinde, durumun önemi açısından ve ilde çıkabilecek karışıklığa meydan verilmemek üzere İçişleri Bakanlığından buyruk gelinceye dek, vali vekilliğini üstüme almak zorunda kaldım. Erzurum halkının isteğine uyularak vali vekilliğinin arkadaşlardan Hüseyin Avni Bey'e verilmesini saygı ile dilerim. İleri sürdüğüm bu önerilerle kamuoyu yatıştırılabileceğinden gereğinin yapılması buyruklarınıza bağlıdır.

Adalet Bakanı

Celalettin Arif

Baylar, Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı ve Adalet Bakanı Celâlettin Arif Bey'in bu davranışı ve yazısı, bizim için anlaşılmaz bir bilmece oldu. Durum çok önemli ve ağır idi. Bu önemin ve ağırlığın nedeni, bence, Celâlettin Arif Bey'in ve işbirliği yaptığı arkadaşlarının gerçekleştirmeyi tasarladıkları gizli istekler ve bu amaçla aldıkları durum ya da yaptıklarını sandıkları olupbitti değildi.

Hayatının çoğunu savaş alanlarında geçirmiş, ayaklanmalar ve devrimler içinde çok bulunmuş kimselerin bu gibi ufak tefek olayların karşı önlemlerini bulup uygulamakta, korkup ağır davranacaklarını sananların aldanacakları kuşku götürmez.

Doğu Cephesinde Ermenistan Üzerine Yürümeye Karar Verdiğimiz Sırada

Gerçekten durum çok önemli ve çok ağırdı; çünkü, o günlerde Doğu Cephesinde Ermenilere karşı artık saldırıya karar vermiştik. Bunun için hazırlanmakta ve önlemler almakta idik. Doğu Cephesi Komutanına da gereken buyruklar ve yönergeler verilmişti. Doğuya, ileri yöneltilen ordunun arkasında, hükümetin Adalet Bakanı, sözde ordunun hırsızlığını, ordudaki adamların yolsuzluk yapan kişiler olduklarını ortaya çıkarmak için, yasaya aykırı olarak o ilin vali vekili kimliğine bürünmeyi tek önlem ve çare olarak görüyor.

Erzurum'dan cephedeki karargâhına gitmiş bulunan cephe komutanı, en sonunda, 22 Eylülde diyor ki:

Celâlettin Arif Beyefendi'nin Doğu İlleri Genel Valiliğine atanması için size daha önce yapmış olduğum öneri bana sezdirilen ve benim de içtenlikle karşıladığım bir düşüncenin sonucu idi. Celâlettin Arif Bey'in Erzurum'la ilgili girişimleri ve dilekleri üzerine gerçek anlaşılmış bulunduğundan kendisinin genel valiliğe atanması yolundaki önerimden elbette vazgeçtiğimi bilgilerinize sunarım.

Doğu Cephesi Komutanı

Kâzım Karabekir

Celalettin Arif Bey'in Kesin Önerisi

Erzurum vali vekilliğini üzerine alan Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanından da, gene o gün, yani 22 Eylül 1920'de yazılmış bir tel aldım. Bu telde deniliyordu ki: "Silah, cephane, yiyecek ve iyesiz mallarda (emvali metruke) yapılan yolsuzluklar; yasaya aykırı ve aşırı vergiler alınması, yasaya aykırı baskı ve zorbalık, halkın duygusunu büsbütün incitmiş. Erzurumluların, güvensiz ve umutsuz bir duruma düşerek, artık kendi elleriyle yönetilmeleri gerektiğini tek kurtuluş ve esenlik yolu saymış oldukları bir zamanda buraya geldik. Karabekir Paşa'nın da davranışı ülke çıkarlarına uygun düşmedi. Bundan dolayı, açıktan açığa yapılan kötülüklere hemen son vermek ve suçlularını cezalandırmak gerektiğini bütün halk üsteleyerek söyledi. Güven verici önlemlerin ivedilikle alınmasını ve vali vekilliğini kabul etmekliğimi, hem Paşa hem de halk rica etti. Vali vekilliğinin Hüseyin Avni Bey'e verilmesi gerektiğini yazmıştım. Erzurumluların kendilerinden sayarak güven gösterdikleri Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in yirmi dört saate değin görevlendirildiğinin bildirilmesi... Celâlettin Arif". (belge: 258)

Saygıdeğer baylar, halkın kendi eliyle kendini yönetmesi ilkesini ortaya koyan bizdik. Ama bununla, her ilin ya da her bölgenin ayrı ayrı birer yönetim birliği durumuna girmesi amacını hiç gütmedik. Amacımızı, Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde açık olarak söyledik.

Meclisin de kabul ettiği amaç ve ülkümüz: "Ulusal iradenin belirlediği biricik yer olan Millet Meclisi'nin, bütün yurdun alinyazısına el koyduğu" biçiminde saptandı.

Bu Meclis'in başkanlarından biri olan ve Bakanlar Kurulunda bakan, hem de Adalet Bakanı olarak yer alan kişinin orduda ya da herhangi bir yerde yasaya aykırı bir işi ortaya çıkartmak ve suçlularını yasaya göre yargılatmak için başvuracağı önlem, birtakım beyinsizlere uyarak, çok yakından tanıdığım ve

gerçekten yurtsever olan Erzurumlu hemşerilerimin hiç de uygun göremeyecekleri bir başkaldırma durumu almak mı olacaktı?

Celâlettin Arif Bey, Hüseyin Avni Bey'in yirmi dört saate değin vali vekilliğine atanmasını istiyor. Böyle bir ultiatomun anlamı var mı idi?

Celâlettin Arif Bey bu önerisini Kâzım Karabekir Paşa'ya da yapmış. Kâzım Karabekir Paşa ona demiş ki: "Hüseyin Avni Bey, yedek teğmen olarak sahnelerde subayları eğlendiren... hiçbir görevde bulunmamış orta bir adamdır. Bunu vali vekili yapmak, hükümeti oyuncak yapmayı istemek olur."

Baylar, Celâlettin Arif Bey'in kesin önerisine verdiğim yanıt şu idi:

Ankara, 23.9.1920

Şifre

Geciktirilemez

Sayı: 388

Erzurum'da Adalet Bakanı Celâlettin Arif Beyefendi'ye

Y: 22.9.1920 şifreye: İlk telyazınızı önemle dikkate almış ve bu konuda Doğu Cephesi Komutanlığı ile yazışmalar yapılmakta olduğunu bildirmiştım. Adı geçen komutanlıkça gereği elbette yapılacaktı. Buna karşın, süregelen yasaya aykırı ve yersiz öneri ve girişimleriniz Bakanlar Kurulunca şaşırtıcı olarak görülmüştür. İçişleri ve Milli Savunma bakanlıklarınca ilgili yerlere gerekli bildirimler yapılmıştır. Sizin, Bakanlar Kurulunun istediği bilgiyi vermek ve gerekirse Meclis önünde de açıklamalarda bulunmak üzere Ankara'ya hemen dönmeniz gereklidir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa, 22 Eylül 1920 günlü bir şifresinde şu bilgiyi veriyordu:

Şimdi anlıyorum ki, Celâlettin Arif Bey daha Ankara'da iken, kendisiyle kimi külâh kapmak isteyenler güzel bir program yapmışlardır. Örneğin, Hüseyin Avni Bey Erzurum valisi olacak; Celâlettin Arif Bey doğu illerinin genel valisi olacak.

Celâlettin Arif Bey, ya oyuncak olarak oynatılıyor ya da, daha karar vermedim, pek zekidir, kendi bir iş yapmak istiyor. Çünkü, Halit Bey'i bana önermeden yazmasının ve Hüseyin Avni üzerinde direnmesinin bir başka anlamı yoktur. Halit Bey'in, Albay Kâzım Bey'le arası pek iyi olmadığından, kendisine Kâzım Bey'i kötüleyici bir karar verdirilebilir. Hüseyin Avni Bey de vali adı altında güzel bir oyuncak olur. Hüseyin Avni Bey'in vali vekilliğine önerildiğini işitenler umutsuzluğa düşüyor ve iğreniyorlar. Özet olarak bildireyim ki, Erzurum Milletvekili Necati Bey'in kardeşi olup son zamanlarda Milli Eğitim Müdürlüğüne atanan Mithat Bey halkın, bolşevikliği, iş beceremeyenlerin önemli görevler kapması yolunda anladığını sanıyor. Bu kişi, çıkarına düşkün olduğundan halkın çoğunluğunca pek sevilmez. Halk hükümeti kurma konusunda beni elverişli bulamadığından Celâlettin Arif ve Hüseyin Avni beylerle yazışma yapılarak işin daha önceden düzenlendiğini ve onandığını sanıyorum.

Baylar, Celâlettin Arif Bey'i Ankara'ya çağıran 23 Eylül günlü telim, 24 Eylül günlü sert bir telyazısı ile karşılandı. Bu telyazısı Meclis Başkanlığı katına yazılmış idi. Bu telde: "Bakanlar Kurulunda ve Büyük Millet Meclisi'nde okunacaktır." yollu bir uyarma da vardı. Benim telyazımdaki iki kelimeyi, "yasaya aykırı ve yersiz" kelimelerini alarak. Celâlettin Arif Bey Erzurum'daki girişim ve önerilerini birer birer bu iki kelime ile tartıyordu. "Bu mu yasaya aykırıdır? Bu mu yersizdir?" diyerek kendini savunuyordu. Yaptığı işlerin ne

olduğu yeri geldikçe verilen bilgilerden anlaşıldığı için, hangisinin yasaya aykırı olmadığını ve hangisinin yersiz bulunmadığını anlamak güç olmayacaktır. Celâlettin Arif Bey: "Yasaya aykırı ve yersiz önerinin benden gelmeyeceğine Bakanlar Kurulunun inanmış olmasını beklerdim." dedikten sonra: "Aranızda savlarımın değerini bilecek arkadaşlarımın bulunacağına inanırım." sözleriyle kendisinin değerini anlayabilmenin kendisinin eşi, arkadaşı niteliğinde bulunmakla ancak başarılabileceği gerçeğini ileri sürüyordu. Celâlettin Arif Bey, seçim bölgesini denetlemeksizin Ankara'ya dönemeyeceğini de bildiriyordu.

Yiğit Erzurum Halkının Bana Açtığı Dost Kucağını, Kötüye Kullanabileceğini Hiç Sanmıyorum

Baylar, ben de İstanbul'a dönemeyeceğimi İstanbul Hükümetine Erzurum'dan bildirmiştim. Eğer, çağrılan yer İstanbul ve çağırılan özdeş yer olsaydı, sanki şaşılacak bir benzetme yapılmakta olduğuna insanın inanacağı gelebilirdi. Ama, koşullar büsbütün başka olduğuna göre İstanbul'un çağrısına karşı, bana bağlılık ve özverili kucağını açmış olan yiğit Erzurum halkının, bu dost kucağını kötüye kullanabileceği hiç sanmadım.

Dahası baylar, 28 Eylül 1920'de "Erzurum Halk Delegeleri" adıyla halktan aldığım elli imzalı telyazısı bile bu inancımı bozmadı. Gerçi telyazısı çok kaba ve karşı gelici idi. Ama, imzaların pek çoğu, Celâlettin Arif Bey'in vali vekilliği ettiği il görevlilerinin idi. Özellikle İstinaf Mahkemesi (Bugün bulunmayan, bir üst mahkeme.) üyelerinden olup Celâlettin Arif Bey'in Polis Müdürü Vekilliğine atadığı kimsenin imzası bu telyazının nasıl çirkin bir anlayışın ürünü olabileceğini kestirmeye dayanak sayılamaz mı idi? Bu telyazısının Milli Eğitim Müdürü Mithat Bey'in evinde toplanan birtakım kimselerce düzenlendiğini anlamamız gecikmedi.

Baylar, Celâlettin Arif Bey, bir yandan önerilerini, Erzurum Merkez Kurulu Başkanı Tevfik imzasıyla: "Celâlettin Arif Beyefendi'nin bildirdiği üzere işlem yapılmasını kesin olarak isteriz." diye destekletirken bir yandan da Ankara ile şifreli yazışmalar yaptırarak sözde birtakım işler çevirmek ve girişiminin ne etki yaptığını anlamak istiyordu:

Erzurum, 21/22.9.1920

Ankara Milli Eğitim Bakanlığına

Erzurum Milletvekili Necati Bey'e:

Olanagı varsa, Sağlık Müdürlüğüne Merkez Hekimi Doktor Salim Bey'in atanmasına yardım etmeniz uygun olur. Bundan önceki atamalar ciddilikle bağdaşamaz. Ödeneklerimizi ne yapıp yapıp alarak Ziraat Bankasıyla yollayınız. Meclise yazılmıştır. (Hüseyin Avni)

Milli Eğitim Müdürü

Mithat

Bunun ardından da:

Erzurum, 25.9.1920

Milli Eğitim Bakanlığına

Rıza Nur Beyefendi'ye:

Şimdiye dek yazdığım işlerden ne sonuç elde edildi? Bakanlar Kurulunda bu iş üzerinde neler geçti? Bana bilgi vermek iyiliğinde bulunmanızı rica ile gözlerinizden öperim (Celâlettin Arif).

Milli Eğitim Müdürü

Mithat

Daha sonra da:

Çok önemli ve ivedidir

Erzurum, 25.9.1920

Ankara'da Milli Eğitim Bakanlığına

Rıza Nur ve Necati Beyler okuyacaktır: Ermenileri yola getirmek amacıyla Haziranda seferberlik ilan olunarak üç yüz beş (Şimdi kullandığımız tarihe göre 1889 yılı.) doğumlulara değin askere çağırılmış, dokuz bini savaşçı, on üç bini de savaşçı olmayan, yirmi iki bin asker ile subay ailelerinin beslenmeleri hemen hemen Erzurum ili halkına yükletilerek şu zamanda savaş vergisi adıyla bir buçuk milyon liralık yiyecek, hayvan ve taşıt alınmıştır. Halk, amacın yüceliğini anlamış olduğundan bu denli özveriye katlandıktan sonra Çiçerin'in bilinen mektubunun savaşı durdurması ve bundan yüreklenerek İslam halkına zulüm yapan Ermeniler karşısında ordunun, Ermeni ve Bolşevik birleşmesini ileri sürerek yüreksizlik göstermesi ve Kızılar ile istenildiği gibi anlaşma yapılamaması ve bunlarla birlikte Celâlettin Arif Bey'in yazdığı yolsuzluklara meydan verilmesi pek kötü bir etki yapmış ve halkı ayaklanmaya ve densizliğe (1927 ve 1934 basımlarında dinsizliğe'dir. 1927 lüks baskısında böyledir.) sürüklemiştir, Kâzım Paşa'da doğu işlerini çevirebilme gücü olmadığından buranın siyasa ve askerlikle ilgili işlerini Ermenilere karşı koyabilecek, güçlü, iyi yönetebilecek, hem de olağanüstü yetkili bir kurulun bulunması çok gereklidir. Şimdiye dek değerli zamanlar, Ankara'da dosyası bulunan gereksiz yazışmalarla geçmiş, belki de birçok fırsatlar yitmiştir. Öte yandan, Erzurum'un mevsim bakımından zor zamanları geldi. Ordunun korunması zorunluğu vardır; oysa

giyecek ve yiyecek bakımından pek çok sıkıntı çekilmektedir. Asker ve sivil bütün görevliler dört aydan beri aylık alamamaktadırlar. Ordu giderleri için yeni vergiler salmayı düşünüyorlarsa da halkın gücünü bilmiyorlar; hiç elverişli değildir. Merkezdeki hükümet pek ilgisiz. Yakın sancaklar özellikle Harput (Bugünkü Elazığ ilinin o günlerdeki adı.) ili, tümü ilgisiz; hiç umursamıyorlar. Bu gibi işler için hükümete gerekirse benim adıma Meclise de gensoru önergesi veriniz ve orduya gerekli olan şeyleri oradan kesin olarak sağladıktan sonra geliniz. Doğu illeri ile ilgili ajansa pek inanmadım. (İmza: Hüseyin Avni)

Milli Eğitim Müdürü

Mithat

Görülüyor ki, Celâlettin Arif Bey'in, Bakanlar Kurulu üyeleri arasındaki, savlarının değerini bileceğini sandığı ve makamının şifresinden yararlanmaya kalkıştığı kişi de kendisinin sırdaşı olmak istememiş ve olup bitenleri Meclis Başkanlığına bildirmiştir.

Baylar, kırk elli kişiye bütün Erzurum halkı adına tel çektirerek oynamak istenen oyunun içyüzü, yine Erzurum halkından gelen ve halkın Büyük Millet Meclisi Hükümetine bağlılığını ve özveri duygularıyla dolu olduğunu bildiren telden anlaşıldı.

Celâlettin Arif Bey, ancak, Ermenilerle yapılan savaşta, en sonunda Büyük Millet Meclisi ordusunun utku (zafer) kazandığını gözleriyle gördükten sonra, yani geri dönmesi için yapılan bildirimi aldıktan kırk yedi gün sonra, Erzurum'dan ayrılmaya karar vermek zorunda olduğuna inanmıştı. Böyle iken, yola çıkışını şu telle Meclise muştulatıyordu:

Erzurum, 27 Kasım 1920

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı ve Adalet Bakanı sayın milletvekilimiz Celâlettin Arif Beyefendi'nin, Milletvekilimiz Hüseyin Avni Bey'le, dünkü gün, kışın sertliğine bakmadan, Erzurum halkının büyük ve parlak uğurlama töreni ile Ankara'ya doğru yola çıktıklarını bildirir ve bundan yararlanarak Meclise karşı olan sonsuz saygılarımızı sunarız.

Müdafaai Hukuk Merkez Kurulu Başkanı

Tevfik

Hüseyin Avni ve Celâlettin Arif Beylerin, Erzurum' dan döndükten sonra, Mecliste karşıl durum takınarak ve Kâzım Karabekir Paşa'ya saldırılarda bulunarak Meclisi çok oyaladıkları görülmüştür.

Doğu Cephemizde Ermenilerle Savaş Başlıyor

Saygıdeğer baylar, doğu sınırlarımızda ivedi olan işimiz, Celâlettin Arif Bey'in Erzurum'un devrim tarihinde bıraktığı izi uzun uzadıya incelemeye ve irdelemeye elverişli değildir. İsterseniz o günlerde doğu sınırlarımızda olan önemli işlere gelelim:

Biliyorsunuz ki Mondros Ateşkes Anlaşmasından beri Ermeniler, gerek Ermenistan içinde, gerek sınıra yakın yerlerde Türkleri toptan öldürmekten vazgeçmiyorlardı. 1920 yılı sonbaharında Ermeni kıyımı dayanılmaz bir kerteğe geldi. Ermeniler üzerine yürümeye karar verdik. 9 Haziran 1920'de doğu bölgesinde geçici seferberlik ilan ettik. On Beşinci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı Doğu Cephesi Komutanı yaptık. 1920 Haziranında Ermeniler, Oltu'da kurulan yöresel Türk Hükümeti üzerine yürüyerek o bölgeyi ele geçirdiler. Dışişleri Bakanlığımızca Ermenilere 7 Temmuz 1920'de bir ultimatom verildi. Ermeniler özdeş tutumlarını sürdürdüler. Sonucunda,

seferberlikten üç buçuk, dört ay kadar sonra Kötek, Bardiz bölgelerinde toplanan kuvvetlerimize Ermenilerin saldırısı ile savaşa başlandı.

Ermeniler, 24 Eylül 1920 sabahı Bardiz cephesinden baskın biçiminde yaptıkları genel bir saldırı ile başarı sağladılar. Baylar, Doğu Cephesinin bu hoş a gitmeyen bilgileri veren raporunu okurken, Celâlettin Arif Bey'in Ermeni saldırısının yapıldığı gün olan 24 Eylülde yazdığı bilinen ültimatomunu da alıyordum. (Belge; 229) Ermeniler geri atıldılar. Ordumuz 28 Eylül sabahı ileri yürüyüşe geçti. O gün Erzurum'un elli imzası da Ankara'ya saldırıya geçiyor. Ne kötü rastlantı! Sanki bu baylar, bize karşı Ermenilerle sözleşmiş gibi!

Ordu, 29 Eylülde Sarıkamış'a girdi. 30 Eylülde Göle (Eski adı: Merdenek) alındı. Ama kimi nedenler ve düşünceler dolayısıyla ordumuz 28 Ekim 1920'ye değin, bir ay, Sarıkamış-Laloğlu kesiminde kaldı.

Bu nedenlerden birinin de, Erzurum'da bulunan Celâlettin Arif Bey ve arkadaşlarının yarattıkları durum olduğunu kestirebilirsiniz. Gerçekten, Kâzım Karabekir Paşa' nın 29 Eylül 1920 günü Sarıkamış'tan çektiği telyazısında: "30 Eylülde cepheyi gezip durumu saptadıktan sonra Erzurum'a giderek orada geçen olayın sonuçlandırılacağını bilgilerinize sunarım." deniliyordu.

Kâzım Karabekir Paşa, 30 Eylül 1920'de, Sarıkamış'tan Celâlettin Arif Bey'e de yazdığı bir şifrede: "Erzurum halkı adına kırk elli imza ile çekilen açık telyazısı, dış düşmanların milyonlar harcayarak elde edemeyeceği bir belgedir. Olayın kendisinden daha önemli ve tehlikeli olan işbu açık telyazısını, dış düşmanların tehlikesinden ve gözdağından daha yıkıcı bulduğumdan ve bu olayın kötü sonuçlarını cephe durumundan daha önemli gördüğümünden yarın Erzurum'a geleceğimi bildiririm." diyordu. Celâlettin Arif Bey, 5/6 Ekim 1920 günlü telinde, özellikle: "Yurtsever ordumuz içinde, değerli ve halkın güvenini

kazanmış pek çok subay ve üstsubay bulunduğundan yolsuzluk yakınmaları elbette ordunun dayanma gücüne ve düzen ilkesine etki yapacak kadar büyümemiştir." diye bilgi veriyordu.

Ordularımızın Komutan ve Subayları Üzerine Bilinen Bir Gerçek

Yıllarca yurdun çeşitli savaş alanlarında komuta ettiğim ordularımızın üstsubay ve subayları ile ilgili olan ve öteden beri bildiğim bir gerçeği, yüz sekseninci kez ("Yüz seksen kez de olsa yineleme en iyisidir" anlamında, Arapça;Türkçe karışımı bir deyim: "Et-tekrarü ahsen kâne yüz seksen.") de olsa, işitmiş olmaktan kuşkusuz büyük sevinç duymuştum.

Baylar, savaş alanında verilecek buyruğu bekleyen Doğu Ordumuz, 28 Ekim 1920 günü Kars üzerine yürümeye başladı. Düşman, karşı koymaksızın Kars'ı bıraktı. 30 Ekimde ordumuz [Kars'a] girdi. 7 Kasım günü birliklerimiz Arpaçayı'na dek olan bölgeyi ve Gümrü'yü ele geçirdi.

Ermeniler, 6 Kasımda savaşı bırakmak ve barış yapmak için bize başvurmışlardı. Biz de ateşkes anlaşması ile ilgili maddeleri, Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile 8 Kasımda Ermeni ordusuna bildirdik. 26 Kasımda başlayan barış görüşmeleri 2 Aralıkta sona erdi ve 2 /3 Aralık gecesi Gümrü Antlaşması imzalandı.

Ulusal Hükümetin Yaptığı İlk Anlaşma: Gümrü Antlaşması

Baylar, Gümrü Antlaşması, Ulusal Hükümetin yaptığı ilk antlaşmadır. Bu antlaşma, ile, düşmanlarımızın ta Harşit koyağına dek olan Türk ülkelerini kendisine bağışlamayı tasarladıkları Ermenistan, Osmanlı Devleti'nin 1877 savaşında yitirmiş olduğu yerleri bize, Ulusal Hükümete bırakarak aradan çıkarılmıştır. Doğudaki durumlarda önemli değişiklik olması yüzünden, bu

antlaşma yerine, daha sonra yapılan 16 Mart 1921 günlü Moskova Antlaşması ile 13 Ekim 1921 günlü Kars Antlaşması geçmiştir.

Baylar, gene o bölgede bulunması dolayısıyla, Gürcistan ile olan işlem ve ilişkimizden de kısaca bilgi vereyim.

1920 yılı Temmuzunda, Batum'u İngilizler boşaltınca Gürcüler hemen ele geçirdiler. Bu durum, Brestlitovsk ve Trabzon antlaşmalarına aykırı olduğundan, 25 Temmuz 1920'de protesto edilmişti.

8 Şubat 1921'de Ankara'da güven mektubunu sunmuş olan Gürcü Elçisi ile de Türkiye-Gürcistan antlaşması için görüşme başlamıştı. En sonu, 23 Şubat 1921'de verdiğimiz kesin bir ültimatom üzerine Ardahan, Artvin ve Batum'un bizce işgal edilmesi kabul edildi. Bundan on beş gün sonra Batum'a girdik. Bu yerler, Türkiye'ye katılmayı dört gözle bekleyen halkın alkışları arasında işgal edildi.

Daha sonra, Moskova Antlaşması gereğince Batum boşaltıldı, ama ele geçirdiğimiz öteki yerlerin anayurda bağlılığı pekiştirildi.

Trakya'daki Durum

Baylar, o günlerdeki Trakya durumuna da hep birlikte göz gezdirelim:

Doğu Trakya'da, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, Trakya-Paşaeli Merkez Kurulu bir kurultay topladı ve bu kurultay, Trakya'nın yönetimini, Trakya-Paşaeli Merkez Kuruluna verdi. Trakya'da Kolordu Komutanı bulunan Cafer Tayyar Bey (Cafer Tayyar Paşa), bu merkez kurulunun üyesi olmakla birlikte Edirne Milletvekili olarak da Meclisimize üye seçilmişti. Trakya Merkez Kuruluna ve Kolordu Komutanına verdiğimiz yönerge, Trakya alinyazısının bütün ülkenin alinyazısına bağlı olduğu ve onunla birlikte düşünülebileceği ilkesine dayanıyordu. Savaş durumu bakımından da verdiğimiz yönerge şu idi:

Üstün kuvvetlerin saldırısına uğranılırsa sonuna değin dayanılacak ve Trakya bütünüyle düşman eline geçse bile, ileri sürülecek herhangi bir çözüm yolu tek başına kabul olunamayacaktır. Öteden beri Trakya'daki komutanın da kararının böyle olduğu söylenmekte idi. Ama son zamanlarda komutan Cafer Tayyar Bey, yabancıların verdiği güvence üzerine, yapılan çağrıyı kabul ederek İstanbul'a gitmiş; ancak dönüşünden sonra durumu bize bildirmişti. Anlaşıldığına göre, Doğu Trakya'nın yalnız başına varlığını koruyamayacağı, ancak Batı Trakya ile birleşerek bir yabancı yönetimle yaşayabileceği yolunda düşünceler aşılanmış... Her halde içgücünü kırarak birtakım propagandalar yapılmış.

Cafer Tayyar Bey İstanbul'da iken tümen komutanlarından Muhittin Bey, İstanbul'dan Kolordu Komutanlığına atanmış. Cafer Tayyar Bey'in Trakya'ya dönmesine izin verilmiş. Cafer Tayyar Bey, İstanbul'daki ilgililerle görüştüktan sonra, Muhittin Bey önermişse de, artık kolordunun komutanlığını üzerine almamış, Muhittin Bey'in üzerinde bırakmış. Böylece Trakya'nın alınıyazısı, İstanbul siyasal çevrelerinin etkisine bırakılmış.

Baylar, Büyük Millet Meclisi açıldığı zaman Trakya'da Birinci Kolordunun konuş durumu şöyle idi:

Kolordu karargâhı Edirne'de;

60'ıncı Tümen Keşan, Edirne, Uzunköprü bölgesinde;

55'inci Tümen Tekirdağ bölgesinde;

49'uncu Tümen Kırklareli (Eski adı: Kırkkilise.) bölgesinde.

Yunan ordusu Anadolu'da, Batı Cephesinde yaptığı genel saldırıda başarı elde ettikten sonra, 20 Temmuz 1920'de Tekirdağ'a bir tümen çıkardı. Tekirdağ bölgesinde çok dağınık bir durumda bulunan 55'inci Tümen toplanmaya vakit bulamadan Yunan tümeni Edirne doğrultusunda yürümeye başladı.

Batı Trakya'dan, Meriç'i geçerek, saldırmak isteyen Yunan kuvvetleri, o bölgedeki 60'ıncı Tümen komuta eden Cemil Bey'in (İçişleri Bakanı Cemil Bey) ve 15 Hazirandan başlayarak kuvvetleriyle Edirne'ye gelmiş bulunan ve Edirne-Karaağaç istasyonu arasında çetin savaşlar yapmış olan Şükrü Naili Bey'in (Şükrü Naili Paşa) uyanık davranmaları ve direnmeleri üzerine durduruldu ve ilerlemesi önendi.

Trakya'daki Kolordumuzun Askerlik Gereklerini Yapamamasının ve Yurtseverlik Namusunu Yerine Getirememesinin Tek Sorumlusu Cafer Tayyar Paşa'dır

Edirne doğrultusunda serbestçe ilerlemekte bulunan düşman tümenine karşı, bütün Birinci Kolordu kuvvetlerini toplayıp önlem alacak komutanın, Kolordu Komutanı Muhittin Bey'in ne yaptığını bilmiyorum. Yalnız elde ettiğim bilgiye göre, Cafer Tayyar Bey kendi kuvvetleriyle ilişki kurmayarak Havza yakınlarında atla dolaşırken düşmana tutsak olmuştur. Ondan sonra komuta ve yönetimden yoksun kalan Birinci Kolordumuz büsbütün dağıldı. Birliklerin bir kısmı tutsak oldu ve bir kısmı da Bulgaristan'a sığındı. Sonuç olarak, Trakya baştan başa Yunanlıların eline geçti. Ne yazık ki, Birinci Kolordu Komutanından ulusun istediği ve beklediği sağgörünün, uyanıklığın ve özverinin belirtisini göremedik.

Baylar, Trakya'nın özel ve güç durum ve koşul içinde bulunduğu kuşkusuzdu. Ama, bu özellik ve güçlükler, hiçbir zaman Trakya'daki kolordunun askerliğin gereklerini ve yurtseverlik ödevini yapmasına engel olamazdı. Eğer bu yapılmamış ise, ulus ve tarih karşısında bundan tek sorumlu Cafer Tayyar Paşa'dır. Tarihte, bütün bir yurdu çok üstün düşman kuvvetleri karşısında, son avuç toprağına değin karış karış, yiğitçesine ve namuslucasına savunmuş ve yine varlığını koruyabilmiş ordular görülmüştür. Türk ordusu o nitelikte bir ordudur. Yeter ki ona komuta edenlerde, komuta edebilmek niteliği bulunsun!

Baylar, komutanlar, askerlik görev ve gereklerini düşünürken ve uygularken, kafalarını siyasal düşüncelerin etkisi altında bulundurmaktan sakınmalıdırlar.

Siyasal durumun gereklerini düşünen başka görevliler bulunduğunu unutmamalıdır.

Komutanların, buyruklarına verilen ulus çocuklarını, ülke araçlarını düşmana, ölüme sürerken düşünecekleri tek nokta; ulusun kendilerinden beklediğı yurt görevini ateşle, süngü ile ve ölümlle yapmak ve sonuçlandırmaktır. Askerlik görevi ancak bu anlayış ve inançla yapılabilir. Lafla, siyasaıyla, düşmanın aldatıcı sözlerine kulak vermekle askerlik görevi yapılamaz. Komutanlık görev ve sorumluluğunu yüklenerek kadar omuzlarında ve özellikle kafasında güç bulunmayanların acı sonuçlarla karşılaşmalarından kaçınılamaz.

Baylar, bir komutanın tutsak olması da özörlü görölebilir; ancak, askerlik görev ve gereklerini yapıp uygulamakta elindeki kuvveti sonuna dek, son süngü ve son soluğa dek kullandıktan sonra kanını akıtmak fırsatını bulamaksızın düşman eline düşerse ...

Baylar, bütün ordusu, üstün düşman ordusu karşısında yenilip kendiliğinden geri çekilirken, kılıcını çekip tek başına atını düşman başkomutanının çadırına sürerek ölüm arayan Türk komutanları görölmüştür.

Bir Türk komutanının ordusunu kullanmaksızın, herhangi bir kötü rastlantı ve mutsuzluk sonucu da olsa, düşmana tutsak olmasını biz özörlü görsek de tarih bunu hiç bağışlamaz ve bağışlamamalıdır. Türk Devrim tarihinin gelecek kuşaklara ileteceğı sözler ve uyarılar işte budur!

İkinci Konya Ayaklanması

Saygıdeğer baylar, Anadolu ortasında çıkartılan iç ayaklanmaların Yunan ordusu karşısında bulunan kuvvetlerimiz ve yaptığımız düzenleme üzerinde kötü etkileri, düşmanlarca umulan sonucu vermedi. Savunma kuvvetlerimiz üzerinde doğrudan doğruya etki yaparak cephemizi yıkma amacını güden

çeşitli eylemlerle birlikte cepheye yakın bölgelerde de halkı ayaklandırmak, düşmanların önem verdikleri bir sorun idi. İstanbul bu yolda öteden beri çalışmakta idi. Zeynelâbidin Partisinin Konya ve dolaylarında çıkartmaya çalıştıkları ayaklanma, artık 1920 yılı Ekim ayı başında ortaya çıktı.

Delibaş adında bir haydut, beş yüz kadar asker kaçağını başına topladı. 2-3 Ekim 1920 gecesi Çumra'yı bastı. 3 Ekim sabahı da Konya'ya girdi ve hükümete el koydu. Konya Valisi Haydar Bey ve Komutan Avni Bey (milletvekili Avni Paşa) Konya'da bulunan pek az sayıda er ve jandarma ile Alâettin Tepesinde, ayaklanalara karşı, anılmaya değer bir yiğitlikle savunmada bulundular. Ama, ayaklanmaların çokluğu ve her yönden saldırımları karşısında onların eline düştüler.

Gene o günlerde Beyşehir ve Akşehir ilçelerinde görevli olarak dolaşan asker kurullarımızı, oralardaki ayaklananlar görev yapmaktan alıkoydular, Ilgın ilçesinin Çığıl Köyü yakınında toplanan üç yüz kadar ayaklanıcı da öğüt vermeye giden kurula ateş etti. Ayaklananlar, Konya güneyinde Karaman ilçesinde de toplanmaya başladılar. Karapınar, ayaklananların eline düştü.

Baylar, bu ayaklanmalara karşı Afyonkarahisar'dan ve Kütahya'dan gönderdiğimiz Derviş Bey (Kolordu Komutanı Derviş Paşa) komutasındaki kuvvetler, Konya kuzeyinde, Meydan İstasyonu yakınında ayaklananlarla karşılaştı. Ankara'dan da bir süvari alayı ve bir dağ topu ile, o zaman İçişleri Bakanı bulunan Refet Bey komutasında gönderilen kuvvet, Meydan İstasyonundan ilerleyen Derviş Bey kuvveti ile birleşti. Adana Cephesinden de bir kuvvet, Karaman'a doğru gönderildi.

Konya üzerine yürüyen kuvvetler, ayaklananlarla birkaç çarpışmadan sonra 6 Ekim 1920'de Konya'yı kurtardı. Oradan kaçan ayaklanıcılar Koçhisar, Akseki, Bozkır ve Manavgat yönlerine doğru gittiler.

Ayaklanıcıların başka bir parçası da Afyonkarahisar'la Konya arasında, Kadınhan ve Ilgın'ı ele geçirdiler. Bu bölgeye de Batı Cephesinden Yarbay Osman Bey komutasında bir kuvvet gönderildi. Osman Bey birliği Ilgın, Kadınhan, Çığır ve Yalvaç'taki ayaklanmaları bastırdı. Güneyden gelen kuvvetimiz Karaman'ı kurtardı.

Ayaklanma bölgesinde, ayaklanıcıları tepelemeyi başaran kuvvetlerimiz, Bozkır, Seydişehir ve Beyşehir'i de ayaklanıcılardan temizledi. Her yerde, ayaklanıcıların döküntülerinden kimileri bize sığındılar, kimileri de Antalya ve Mersin yönlerine doğru kaçtılar. Delibaş, Mersin bölgesinde Fransızlara sığındı.

Saygıdeğer baylar, Yeşil Ordu örgütünden söz ederken açıklamıştım ki, düşmana karşı kurulacak kuvvetler konusunda karşıt iki görüş çarpışmaya başlamıştı. Bizim tuttuğumuz düzenli ordu kurma görüşüne karşıt olarak, "milis" diyebileceğimiz bir çeşit örgüt kurma görüşüne genel bir akım vermek için çalışılıyordu. Reşit, Ethem ve Tevfik kardeşler, Kütahya yakınında "Kuvayi Seyyare" (Gezici Kuvvetler) adı altında ellerinde bulunan kuvvete dayanarak bu akımın başında ve çok ateşli bir biçimde çalışıyorlardı.

"Ordudan Yararlanılmıyor" Sözleri ve Batı Cephesi Komutanının Saldırı Önerisi

Batı Cephesinde, orduda, halk arasında ve dahası, Mecliste bu akım için yapılan propaganda o denli güçlü ve etkili bir duruma geldi ki: "Ordudan yararlanılmıyor, dağılsın! Hepimiz Kuvayi Milliye olalım!" sözleri her yandan kulakları doldurmaya başladı.

Batı Cephesi birlikleri arasında, Kuvayi Milliye durumunda, bir bölgeyi ve bir cepheyi elinde tutan Ethem Bey birliğinin erleri, sanki, seçkin ve ordu erlerine yeğlenir ayrıcalıklı görülmeye, imrenilecek durumda sayılmaya başlandı. Ethem Bey ve kardeşleri de herkes üzerinde bir çeşit erk ve üstünlük kurmaya başladılar...

İşte bu sıralarda idi ki, Batı Cephesi Komutanı, Genelkurmay Başkanlığına, Ethem ve Tefvik kardeşlerin etkisiyle olduğu sanılan bir öneride bulundu: "Yunan ordusunun Gediz yakınında ayrı olarak bulunan bir tümenine saldırmak!"

Batı Cephesi komutanı, düşman kuvvetlerinin uzun bir cephe üzerinde dağılık bulunduğunu ve Gediz yakınındaki kuvvetinin güçsüz ve ayrı bir durumda bırakıldığını ileri sürerken, düşman içgücünün düşkün olduğunu da kabul ediyordu.

O günlerde Yunan ordusu, üç tümen ile Bursa bölgesinde; bir tümen ile Aydın bölgesinde; bir tümen ile Uşak'ta ve bir tümen ile Gediz'de bulunuyordu.

Gediz Saldırısı

Batı Cephesi Komutanı, iki piyade tümeni ile Ethem Bey'in Gezici Kuvvetlerini Gediz'deki Yunan tümeninin üzerine gönderebilecekti. Bundan parlak bir sonuç alacağını kuvvetle umuyordu.

Genelkurmay Başkanlığı Batı Cephesi Komutanlığının bu önerisini kabul etmedi. Çünkü, düşman ordusu bütünü ile bizim ordumuzdan kuvvetli idi. Biz, daha ordumuzu kurmuş ve düzene sokmuş değildik. Cephanemizin azlığı da ağırdan almamızı gerektiriyordu. Düşmana karşı, Gediz'de bütün cephe kuvvetlerimize başvurarak belki oldukça üstün bir kuvvet toplayıp çabucak bir başarı elde edebilirdik. Ama, kuvvetimiz ve hazırlığımız böyle bir başarıyı, genel

ve sonuçlu bir başarıya çevirmeye elverişli değildi. Böyle olunca, bütün işe yarayan kuvvetlerimizi, bölgesel ve geçici bir başarı elde etmek için kullanmış ve yıpratmış olacaktık. Buna karşı düşman bütün kuvvetleriyle karşı saldırıya geçerse bizim için her yanda yenilgi kesin olurdu. Bunun için, cephenin ve hükümetin şimdilik yalnız ordu kuruluşunu genişletip artırarak cepheyi güçlendirmek için çalışması gerekiyordu. Ülkenin ölüm kalım yeri olan Batı Cephesinde, özel ve sınırlı düşüncelere kapılmak uygun görülüyordu.

Genelkurmay Başkanı, bu Gediz saldırısının yapılmamasında diretti. Batı Cephesi Komutanlığıyla, yazışma yolu ile anlaşamadı. Ankara'dan Eskişehir'deki Batı Cephesi Karargâhına kendisi gitti. Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa ile Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın bu buluşmaları sonucunda Ali Fuat Paşa, durumu yerinde bir daha inceledikten sonra karar vermek üzere, saldırıyı geri bırakmıştı. Ama, birkaç gün sonra saldırıya karar verildiği anlaşılmıştır.

Baylar, o günlerde bu saldırının yararlı olacağı üzerine her yerde ve Mecliste ateşli bir propaganda yapıyordu:

"Düşman tümeni Gediz'de ayrı olarak bulunuyor. Biz, onu orada yok ederiz. Parlak bir durum elde ederiz. Gerçekte düşman ordusu da kaçmaya hazırdır." sözleriyle Gediz saldırısının gerekliliği nerdeyse genel bir kanı durumuna getirilmek isteniyordu.

En sonu, Batı Cephesi Komutanı Altmış Bir ve On Birinci Tümenler ve Kuvayı Seyyare (Gezici Kuvvet) ile 24 Ekim 1920'de Gediz'deki düşmana saldırdı.

Baylar, dalgalı, düzensiz ve komutasız bazı savaşlardan sonra, bildiğiniz üzere, Gediz'de yenildik.

Yunan ordusu, bu saldırıya karşılık olmak üzere, 25 Ekim 1920 günü Bursa Cephesinden saldırıya geçti. Yenişehir'i, İnegöl'ü ele geçirdi. Uşak'tan,

Dumlupınar sırtları ilerisinde bulunan birliklerimize saldırdı. Birliklerimiz, Dumlupınar sırtlarına dek çekildi.

Böylece baylar, cephenin her yanında yeniden genel bir yenilgiye uğradık.

Batı Cephesi Komutanının saldırıya başladığından dört gün sonra, Bakanlar Kurulunda şu telyazısı okundu:

Çavdarhisar, 27/28.10.1920

Genelkurmay Başkanlığına

1- Birliklerin savaş kayıplarının yerini ivedilikle doldurmamız gereklidir. Gediz Savaşı, üç yüz savaşçıdan kurulu birliğin, bir taburun savaş görevini yapmaya yetmediğini gösterdiğinden, taburların er sayılarını dörder yüz savaşçıya yükseltmek zorundayız. Bilinen savaşlar dolayısıyla bütün depo birlikleri dahi cepheye sürüldüğünden, eğitilmiş, silahlı ve donatılmış bin erin ivedi olarak, özellikle Ankara'daki birliklerden, bu uygun değilse en yakın bir yerden verilmesini.

2- Yürüyüşler ve savaşlar, giydirilebilen erlerin de giysilerini, ayakkabılarını parçalamış; kar yağın dağlarda erler, dünden beri, çıplak ve yalınayak kalmıştır. Cephe Komutanlığı Vekilliği elinde hiçbir şey olmadığından özellikle kaput, ayakkabı, pamuklu, giysi, yelek, kuşak, kısacası havanın etkilerinden korunmak için ne verilmek gerekse on beş bin üzerinden tez elden gönderilmesini önemle buyruklarınıza sunarım.

3- Milli Savunma Bakanlığına, Genelkurmay Başkanlığına ve bilgi için Cephe Komutanlığı Vekilliğine yazılmıştır.

Batı Cephesi Komutanı

Ali Fuat

Baylar, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın daha Gediz Savaşının yapılmakta bulunduğu bir sırada okuduğumuz bu telyazısı kapsamının, özellikle bunda sezilen anlamın ve anlayışın pek çok dikkate değer görülmesi doğaldır, sanırım. Askerin durumu, kuvvetimizin sayısı, hazırlığımızın ölçüsü, bütün ülkede her bakımdan gereksindiğimiz kaynakların gücü ve yeteneği elbette bu telin yazılışından üç gün önce Batı Cephesi Komutalığınca biliniyordu. Her şey vardı da Gediz Savaşının yapıldığı üç beş gün içinde mi yok olmuştu? Bilinen bütün gerçeklere karşın Batı Cephesi, Genelkurmayca mı saldırıya zorlanmıştı?

Söz konusu telyazısı, Bakanlar Kurulunda okunduktan sonra altına şu çıkma yazılmıştı :

Bakanlar Kurulunda okundu. İleri sürülen nedenler ve olaylar akla yatkin bulunmadı. Elbette gerekli yardım yapılacaktır. Üçüncü Alaydan, tasarlanan kuvvet gönderilecektir.

İsmet

Çerkez Ethem ve Kardeşlerinin Çıkardığı Dedikodular

Baylar, her başarısızlığın sonunda, birtakım dedikoduların yayılması beklenmelidir. Gediz Savaşından sonra da, genel durum acıklı bir görünüş alınca, her yerde dedikodu ve haklı haksız eleştiriler başladı.

Kimileri, özellikle Kuvayi Seyyare'ciler, Ethem ve kardeşleri, bütün suçu Cephe Komutanına ve savaşa katılan tümenlere yükleterek, kendilerinin güç durumda bırakılmış oldukları yolunda propaganda yaptırıyorlar ve : "Ordu Komutanı, yanlışlarını kapatmak için suçu bize yüklüyor." diyorlardı.

Ordu da, Kuvayi Seyyare'nin hiçbir iş yapmadığını, yapmaya da gücü yetmediğini ve savaşta verilen buyruklara uymadığını, her zaman tehlikeden uzak bulunduğunu ileri sürüyor ve tanıtılıyordu.

Baylar, bıraktığım yerden açıklamalarımı başlamak üzere küçük bir olayı burada bilginize sunmama izin vermenizi rica edeceğim. Bilirsiniz ki, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu sırasında konulan ilkelere göre, Bakanlar Kurulu adı verilen hükümetin üyeleri doğrudan doğruya ve ayrı ayrı Meclis'çe seçiliyordu. Bu yöntem 4 Kasım 1920'ye değin uygulandı. Bununla ilgili yasa ancak 4 Kasım 1920'de: "Bakanlar, Büyük Millet Meclisi Başkanının Meclis üyelerinden göstereceği adaylar arasından salt çoğunluk ile seçilir." biçiminde değiştirildi.

Mecliste Görülen Aykırı Eğilimler ve Nazım Bey'in İçişleri Bakanlığına Seçilmesi Karşısında Davranışım

İşte bilginize sunmak istediğim olay, bakanların seçilmesi ile ilgili yasanın değiştirilmesini gerektiren nedenlerden biridir.

Baylar, 4 Eylül 1920'de Tokat Milletvekili bulunan Nâzım Bey, seksen dokuz oya karşı doksan sekiz oy ile Meclis'çe İçişleri Bakanlığına seçildi. Nâzım Bey, dakika geçirmeksizin büyük bir ivedilikle bakanlık makamına gidip işe başladı. Sonra, Bakanlar Kurulunun Başkanı da bulunmam dolayısıyla, beni görmeye geldi.

Ben Nâzım Bey'i kabul etmedim. Yüksek Meclis'çe güvenilen ve seçilen bir bakanı kabul etmemekle yaptığım işlemin niteliğini ve önemini elbette biliyordum. Ama, ülkenin büyük çıkarı beni böyle yapmaya zorluyordu. Elbette, bu davranışımın nedenini açıklayıp tanıtlayacağıma ve açıklamalarımın yüksek Meclis'çe de önemli görüleceğine güveniyordum.

Baylar, Meclis üyeleri arasında, aykırı birtakım ilkelere eğilim gösterenler belirmeye başlamıştı. Bunlardan biri olmak üzere Nâzım Bey ve arkadaşları en

çok dikkatimi çekmişti. Nâzım Bey'in, daha Sivas Kongresi sıralarında, kendisinden aldığım yanlış görüşlerle dolu bazı mektuplarından, ne anlayışta ve ne nitelikte olabileceğini anlamıştım. Nâzım Bey, milletvekili olarak Ankara'ya geldikten sonra her gün yeni yeni girişimler yapıyordu. Kurulmaya başlayan her siyasal grup ile ilişki kurma fırsatını kaçırmıyordu.

Nâzım Bey, doğrudan doğruya, ya da bir aracı bularak kimi yabancı çevrelerle ilişki kurabilmiş, bu çevrelerce özendirilmiş ve onlardan yardım sağlamıştı.

Bu kişinin, "Halk İştirakiyun Partisi" (Komünist Parti) diye, temelsiz yalnız çıkar sağlamak amacıyla bir parti kurma ve o partinin başında ulusal olmayan çalışmalar sevdasında bulunduğunu elbette duymuşsunuzdur.

Bu kişinin yabancı örgütlere çaişitlik ettiğine de yüzde yüz inanıyordum. Nitekim, sonradan İstiklâl Mahkemesi birçok gerçekleri ortaya koymuştu.

İşte baylar, bu Nâzım Bey, kendisi ve arkadaşları aracılığı ile yaptığı sürekli propagandalar sonucunda ve bize karşı olmaya hazırlananların, ulusun yüksek çıkarlarını unutarak, yaptıkları yardımlarla İçişleri Bakanlığına geçirilmişti. Böylece Nâzım Bey, hükümetin bütün iç yönetim örgütünün başında, ülke ve ulusa değil, ancak paralı uşağı olduğu kimselerin isteğine en büyük hizmeti yapabilecek duruma gelebilmişti.

Elbette baylar, bunu hiç uygun göremezdim. Onun için İçişleri Bakanı Nâzım Bey'i kabul etmedim ve çekilmek zorunda bıraktım. Gerekli gördüğüm zaman da, Meclis'te gizli oturumda bildiklerimi ve düşündüklerimi açıkça söyledim.

Ulus, Vekillerini Seçerken Çok Dikkatli ve Kıskanç Olmalıdır

Saygıdeğer baylar, pek güzel bilirsiniz ki, padişahlarla, halifelerle yönetilmiş ve yönetilen ülkelerde yurt için, ulus için en büyük tehlike, padişahların ve halifelerin düşmanlarca satın alınmalarıdır. Bu, çoğu zaman kolaylıkla

sağlanabilmiştir. Meclislerle yönetilen ülkelerde ise en yıkıcı durum, kimi milletvekillerinin, yabancılar adına ve çıkarına çalınmış ve satın alınmış olmalarıdır. Millet meclislerine dek girmek yolunu bulabilen vatansızlara rastlanabileceğine tarihin bu konudaki örnekleriyle inanmak zorunluğu vardır. Bunun için ulus, vekillerini seçerken çok dikkatli ve kıskanç olmalıdır. Ulusun yanılgıdan korunması için tek çıkar yol, düşünce ve davranışlarıyla ulusun güvenini kazanmış siyasal bir partinin, seçimde ulusa kılavuzluk etmesidir. Genellikle ulus bireylerinin, adaylıklarını ortaya atan her kişi için yargıya varılmasına yardımcı olacak sağlam bilgisi ve gerçeğe uygun görüşü bulunacağını kabul etmek kuramsal olarak var sayılsa bile, bunun tümüyle doğru olmadığı, denemelerin denemesiyle, yadsınamayacak açık bir gerçek durumuna gelmiştir.

Baylar, sözümüzü bıraktığımız yere, yani Batı Cephesine dönüyorum. Gediz Savaşından ve onun maddesel ve manevi ve can sıkıcı sonuçlarından sonra Fuat Paşa'nın cephedeki komutanlık etkisi ve erki sarsılmış gibi görülüyordu. Kendisini komutadan çekmeyi zorunlu saymaya başladım. Tam bu sırada idi ki, Fuat Paşa Ankara'ya gelip görüşmek için 5 Kasım 1920 günlü şifre ile izin istedi. Karşılık olarak Ankara'ya gelmesinin uygun olacağını 6 Kasım'da bildirdim. Fuat Paşa için yapılan dedikodu ve Gezici Kuvvetlerin ordu düzenbağı üzerindeki kötü etkileri o denli sezilmeye başlamıştı ki, 7 Kasım günü Ali Fuat Paşa'ya, çok çabuk Ankara'ya gelmesi için buyruk vermeyi gerekli gördüm.

Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliğine Atanması ve Cephenin İkiye Ayrılması Kararı

Baylar, artık Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesine komuta edemeyeceği kanısına varmıştık. O günlerde Moskova'ya da bir elçilik kurulu göndermemiz gerekiyordu. Öyleyse, Fuat Paşa büyükelçi olarak Moskova'ya gidebilirdi. Batı Cephesi de çok sıkı ve dikkatli çalışma istediğinden, bu cephe komutanlığını da

gerçekte genel askeri eylemlerle uğraşmakta olan Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa'ya ek görev olarak vermek en çabuk ve uygun bir önlem olacaktı. Bir yönden de, hem iç ayaklanma ve başkaldırmalara karşı, hem de savaş için, güçlü bir süvari kuruluşuna olan gereksinme açıkça belirmişti. Yalnız bu kuruluşu meydana getirmek için de, İçişleri Bakanı bulunan Refet Bey'e (Refet Paşa) ek olarak bu görevi verip, kendisini Konya ve dolaylarına göndermeyi uygun görüyordum. Çünkü Refet Paşa, değişik zamanlarda, türlü nedenlerle Konya'ya, Denizli'ye gitmiş; Batı Cephesinin güney kesimi ile ilgilenmiş ve o kesimle ilişkisi bulunan bölgeleri tanıdı. Bu duruma göre sorunu şöylece çözebilirdim: Cepheyi ikiye ayırmak; önemli kesimleri kapsayan alanı "Batı Cephesi" diye adlandırarak İsmet Paşa'nın komutasına vermek; güney kesimini de, Konya dolaylarına göndereceğim Refet Paşa'ya vermek ve her iki cepheyi doğrudan doğruya Genelkurmay Başkanlığı katına bağlamak.

Genelkurmay Başkanlığına da Milli Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa vekillik edebilirdi. Fuat Paşa zamanında cepheden Sivas'a dek uzanan yerlerde, "Geri Bölgesi" vardı. Fuat Paşa bu bölgeyi yönetebilmek için de bir "Cephe Komutanlığı Vekilliği" makamı kurmak zorunda kalmıştı. Bunun olağandışı olduğu ve uygulanamayacağı besbelliydi. Bundan dolayı, düzenlemede bu geri bölgesini de, bir parçasını tamamlama alanı (menzil sahası) olarak cepheye bıraktıktan sonra, Milli Savunma Bakanlığına bağlamak gerekirdi. İsmet Paşa'nın bir süre için Genelkurmay Başkanlığından ayrılmaması, ordunun düzene sokulmasında ve hazırlanmasında çabukluk sağlamak için yararlı görüldüğü gibi; Refet Bey'in de İçişleri Bakanlığı görevini geçici olarak üzerinde bulundurması, özellikle bölgesi içinde güvenlik sağlaması ve halktan hayvan ve gereç toplayarak kurmak zorunda bulunduğu süvari birliklerini çarçabuk kurması için gerekli idi.

İvedilikle Düzenli Ordu ve Süvari Birlikleri Kurmak ve Düzensiz Örgüt Düşünce Siyasetini Yıkma Kararı

Baylar, 8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Ankara'ya geldi. Karşılama için ben de istasyonda bulunuyordum. Fuat Paşa'yı, omuzunda bir filinta olduğu halde Kuvayi Milliye kılığında gördüm. Batı Cephesi Komutanına bu kılığı benimseten düşünce ve anlayış akımının bütün Batı Cephesi üzerinde ne denli aşırı bir etki yapmış olduğunu anlamakta, artık duraksamaya yer kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'ya kısa bir gerekçeden sonra, yeni alabileceği görevi söyledim. Beğenerek kabul etti. O günün gecesi, İsmet ve Refet Paşaları çağırarak yeni durumu ve görevlerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kesin yönerge: "Çarçabuk düzenli ordu ve büyük süvari gücü meydana getirmek" idi. Böylece 1920 yılı Kasımının sekizinci günü "düzensiz örgüt düşüncesini ve siyasetini yıkmak kararı" iş ve uygulama alanına konulmuş oldu.

Görünüşte Yumuşak Sanılacak Bir Siyasetle İçerden Bizi Çökertme Girişimi

Saygıdeğer baylar, burada biraz durarak gözlerimizi İstanbul'a çevirelim. Damat Ferit Paşa Hükümetinin her türlü düşmanlarla ortak olan "silah ile sonuç almak planı", uygulamada başarılı olamamıştı. İç ayaklanmalara karşı direndik ve savaştık. Yunan saldırısı, en sonunda, bir kesimde durdu. Yunanlıların ondan sonraki saldırıları da sınırlı bölgelerde kaldı. İç ayaklanmalar ve Yunan cephesi için sağlam karşı önlemler almakta olduğumuz görülüyordu. İçten ve dıştan gelen silahlı saldırıların, özellikle Ankara'daki Ulusal Hükümeti sarsamayacağı anlaşıyordu. Bundan dolayı, İstanbul'un silahlı saldırı planı suya düşmüştü. Bunu değiştirmenin, yeniden uzlaşma siyasetine döner gibi görünerek, bizi içerden çökertme politikası gütmenin daha yararlı olacağına inandıkları yargısına varılabilirdi. Tastamam, 1919 Eylülünde Damat Ferit Paşa'nın birinci çekilmesinden sonra, Ali Rıza Paşa Hükümetinin gelmesinde olduğu gibi,

görünüşte bize yumuşak geleceğini sandıkları bir siyasa ile bizi çökertmek girişimi yenilenecekti.

Bundan sonraki savaşlarımızda, İstanbul aracılığı ile yapılan iç ve dış girişimlerle, Yunan ordusuyla olduğu kadar, ama anlaşılması ve anlatılması daha güç koşullar içinde, güçsüzlüğe sürükleyici kışkırtmalarla ve içindeki bozgunculukla da uğraştığımız görülecektir.

İstanbul'da Tevfik Paşa iş başına getirildi. Dahiliye Nazırı olarak Ahmet İzzet ve Bahriye Nazırı olarak Salih Paşalar hükümette bulunuyorlardı. Tevfik Paşa Hükümeti hemen bizimle ilişki kurmak istedi. Bu görevi, başlıca Ahmet İzzet Paşa üzerine aldı. Saray kurmaylar kurulunda bulunan bir subayı Ahmet İzzet Paşa, birtakım notlarla Ankara'ya gönderdi. Bu notlarda, eskisine göre daha elverişli koşullarla, örneğin Osmanlı egemenliği altında İzmir'de Yunanlıların bir özel yönetim kurmalarını kabul etmek gibi koşullarla, bir barış yapılması umudunda bulundukları, her şeyden önce de İstanbul Hükümeti ile bir uzlaşmaya varmanın önemli olduğu bildiriliyordu.

Ahmet İzzet Paşa'nın ve İstanbul Hükümetinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin niteliklerini ve yetkilerini bilmedikleri, bu yetmiyormuş gibi İstanbul'da bir hükümet kurmak ve o yoldan ulus ve ülke alinyasıyla ilgili sorunları çözmeyi düşündükleri görülüyordu.

Ahmet İzzet Paşa'ya ve Tevfik Paşa Hükümetine durumu bildirmek ve iyice aydınlatmak amacı ile gereken bilgi ve düşünceleri ayrıntılı olarak yazdırıp, Ankara'ya gelen özel görevliye verdik ve kendisini 8 Kasım 1920'de İnebolu'ya doğru yola çıkardık.

12 Kasım 1920 günü, Zonguldak'tan Yüzbaşı Kemal imzalı kısa bir telyazısı aldım. Bunda: "Şifreli bir teli çekmek üzere İstanbul'dan gönderildim."

deniliyordu. Söz konusu şifreli tel, Dahiliye Nazırı İzzet Paşa imzalı idi. İstanbul'da 9 Ekim 1920'de yazılmıştı.

İstanbul'da İş Başına Getirilen Tevfik Paşa Hükümeti Ankara İle İlişki Kurma Yollarını Arıyor

Bu telyazısında, İstanbul ile Zonguldak arasında Fransız telsizi ile haberleşmeye Fransız temsilcisinin izin verdiği bildirildikten sonra: "Hükümet ile bir uzlaşma ilkesi kabul olundu mu? Kabul olundu ise, nerede buluşulabilir ve oraya hangi yolla gelmek uygun olur?" diye sorulmakta idi.

İstanbul Posta ve Telgraf Genel Müdürü Orhan Şemsettin imzalı 11 Kasım 1920 günlü bir buyruk da Kastamonu Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne geliyordu. Bu buyruk, Ereğli Müdürlüğüne gönderilen özel bir mektubun zarfından çıkıyordu. Buyruk olduğu gibi şudur:

Madde 1- Anadolu ile İstanbul arasında tel yazışmalarının hemen başlatılması istenmektedir.

Madde 2- Bu isteğin gerçekleştirilmesi için, bir yandan Sapanca ile Geyve arasındaki büyük yol üzerinde onarılabilecek durumda bulunan tellerin çabucak düzeltilmesi, öte yandan da önemli iş ve yapım gerektiren İzmit, Kandıra, İncili ara yolunun yapım ve onarımına başlanması uygun görülmektedir.

Madde 3- Sözü geçen onarımı yapmakla görevlendirilen İstanbul Fen Müfettişi Bekir Bey, yanında bir başçavuş ve yeteri kadar çavuşla İzmit'e gitmeye hazırdır.

Madde 4- Elllerinde yüce Dahiliye Nazırlığınca verilmiş belge bulunan bu görevliler, gereğine göre, herhangi bir yerde çalışmak isterlerse, ilgili makamlarla yazışarak gerekli yardımları sağlamanız yüce işbirliğinin bilirliliğinizden beklenmektedir. 11 Kasım 1920.

Bu telyazısı üzerine gerekenlere, İstanbul ile ilişki kurmaktan kaçınılması ve telleri onaracağız diye gelen olursa tutuklanması için buyruk verildi.

Baylar, İzzet Paşa'nın aracı ile gönderdiği Şifre teline karşılık vermeyi, özel görevli ile gönderdiğimiz notların kendisince okunmuş olduğu haberinin gelmesine bırakıyordum. İzzet Paşa'nın, verdiğimiz bilgileri öğrendikten sonra da görüşünde direnip direnmediğini anlamak istiyordum. Bu anlaşıldıktan sonra İzzet Paşa'ya aracılarla şu karşılığı gönderdim :

Yüce kişiliğinizin ve Salih Paşa Hazretlerinin de katılması gerekli kurul ile en kolay ve çabuk olarak Bilecik'te buluşabiliriz. İstanbul'dan, ya Sapanca'ya kadar tren ve oradan otomobile, ya da denizden Bursa'ya ve yine oradan otomobile Bilecik'e buyrulabilir. Bu yollar üzerinde gerekenlere şimdiden bildirim yapılmıştır. Yolculuğunuzun, Aralık ayının ikisine dek Bilecik'te bulunmak üzere düzenlenmesini; İstanbul'dan ayrılacağınız günün ve geleceğiniz yolun, şimdiye değin kullanılan aracı ile Zonguldak'a bildirilmesini rica ederim. Yolculuğun elden geldikince gösterişsiz yapılması, anımsatma olarak bilgilerinize sunulur. 25 /26 Kasım 1920.

Baylar, 23/24 Kasım 1920'de yazılmış olan ve İstanbul'a giden özel görevlinin imzası ile İnebolu'ya gönderilen ve oradan 27 Kasımda Ankara'ya çekilen bir telde şu bilgi veriliyordu:

Bugün, 23.11.1920'de İzzet Paşa'nın yanında bulunduğum sırada Hariciye Nazırı, en son siyasal durum üzerine şöyle konuştu:

Yeni gelen İngiliz Elçisi, Ermenistan, Gürcistan ve bir süre sonra İzmir'le ilgili önemli sorunlarda Osmanlı Hükümeti yararına bir çözümün sağlanacağını söylemiş. Bu elverişli durumdan yararlanarak ülkenin geleceğini güven altına almak için çalışılmalı ve bu fırsat kaçırılmamalıdır. Eğer Ankara, zaman

kazanmak isteğinde ise bile, bir ilişki kurarak aşağıdaki kararlar birlikte alınmalıdır.

Sözü geçen telde şunlar da ekleniyordu:

İzzet Paşa, kendisine gönderdiğimiz özetteki: "Şimdiye dek yapılan savaşımın bugün bağışladığı ve sağladığı elverişli durumlardan yararlanmak ödevimizdir." cümlesine dayanarak: "Eğer Anadolu, gönderilecek kurulu kabul etmezse, doğrudan doğruya benimle görüşerek amacımızı kendimiz kararlaştırmalıyız. Bunu da kabul etmezlerse, söz konusu cümledeki görüşten vazgeçildiği anlaşılacağından artık hükümette bulunmayarak çekileceğim." demiş ve istersek, İstanbul'un nasıl karşılayacağını düşünmeyerek kendisinin de Anadolu'ya geleceğini söylemiş.

Baylar, gene bu telde, İstanbul basınında, İzzet Paşa'dan alındığı bildirilen şu demecin de yayımlandığı yazılıydı:

Hükümetin Anadolu'ya bir özel görevli göndermesi, Ankaradakilerle bir ilişki kurulup kurulamayacağını anlamak içindi. Geri gelen görevli, bu ilişkinin kurulabileceğini anlattı ve yazışmalar da sağlandı. Elbette gereğini yapmaya çalışacağız.

Böyle bir demecin, Anadolu'nun görüşüne uygun olamayacağı ve yalanlanması gerektiği bildirilmiş ise de bunu İstanbul Hükümeti uygun bulmamış. Bununla birlikte İzzet Paşa, Tercümanı Hakikat gazetesine şu demeci de vermiş:

Ülkenin yüksek çıkarları şimdilik bu konuda basının susmasını gerektiriyor. Bundan dolayı, bir iki gün daha demec veremeyeceğim.

Baylar, Tevfik Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Salih Paşa zamanın büyük adamları gibi tanınmışlardı. Ulus bunları akıllı, tedbirli, uzak görüşlü biliyordu. Bunun için Damat Ferit Paşa çekilip de yerine, ileri gelenleri bu kişiler olan bir hükümet iş

başına gelince, herkeste türlü türlü umutlar uyandı. Tevfik Paşa Hükümetinin hemen Ankara ile ilişki araması üzerine, kamuoyunca kendisinin iyi niyetli olduğu yargısına varılmaması için bir neden düşünülemezdi. Herkes, Tevfik Paşa Hükümetinin iş başına gelmesini uğurlu saydı. Bu hükümetin, ülkenin ve ulusun en üstün çıkarlarını sağlama yollarını ve araçlarını bulmadan iş başına gelmiş olmasını kabul etmek ve ettirmek gerçekten güç idi. Özellikle, kendileri de İstanbul siyasa çevrelerinde ve basında kullandıkları dille kamunun yargısını doğrulayacak durum almış bulunuyorlardı.

Bilecik Buluşması Kararlaştırılıyor

Biz, gerçek durumun, kamunun sanısı ve inancı gibi olmadığına iyice inanıyorduk. Ama, İstanbul'un, kurtuluş yolu olarak ileri sürdüğü uzlaşma ve buluşma önerilerini kamuoyunu inandırmaya yarayacak koşulları hazırlamadan, kabul etmeyi uygun bulmadık. Onun için, özellikle İzzet ve Salih paşaların bulunacağı bir kurulla Bilecik'te buluşmayı uygun gördük. Bu kişilerle görüştükten sonra kamunun bütün sanı ve inancısının temelsiz olduğunun anlaşılacağına kuşkusuz yoktu. Bir de, her ne olursa olsun, kamuoyunca yukarıda belirttiğim nitelikte tanınmış olan bu kişilerin İstanbul'da hükümet kurmasının ulusal amaç için ne denli zararlı olduğu ortada idi. Bunun için, buluşmamızdan sonra da kendilerinin geri dönmelerine izin vermemek gerektiği bence doğaldı. İşte bu düşünceler üzerine İzzet Paşa Kurulu ile Bilecik'te buluşma kararlaştırıldı. Buluşma, 2 Aralıkta değil, 5 Aralıkta oldu.

Baylar, bu buluşmayı beklerken, o güne değin cephede ve Ankara'da geçen olayları kısaca bilginize sunayım:

Baylar, hatırlarsınız ki İzzet Paşa'nın özel görevlisinin İnebolu üzerinden İstanbul'a gönderildiği 8 Kasım 1920 günü, Fuat Paşa'nın Moskova Elçiliği, İsmet ve Refet paşaların da Batı Cephesinde görevlendirilmeleri

kararlaştırılmıştı. İsmet Paşa ertesi gün cepheye gitti.10 Kasım'da göreve başladı.

O zamanlar Ethem Bey'in yakın arkadaşı bulunan bir kişinin, Eskişehir'den 13 Kasım 1920 günlü bir şifre telini aldım. Bu telde deniliyordu ki: "Ethem Bey'in, Fuat Paşa Hazretlerinin yanında Rusya'ya gideceği söylentisi, cephedekiler ve geride bulunan halk arasında bir kötü düşünceye yorulmaktadır. Bu gibi kişilerin çevrenizden uzaklaştırılması, yüksek kişiliğinizin diktatör olacağınız sanısını uyandırmıştır..."

Baylar, gerçekten Ethem ve kardeşlerinin Türkiye'den uzaklaşmaları, Türkiye'nin ve kendilerinin yararı ve esenliği bakımından uygun idi. Bu nedenle Fuat Paşa'ya kendileri isterlerse, bunları da birlikte alıp uygun görülecek işlerde görevlendirebileceğini söylemiştim. Ethem Bey'in arkadaşının yazdığı bu telde bildirilenlerin, yalnız arkadaşının düşüncesi ve gerçeğe uygun olduğu elbette kabul edilemezdi. Çünkü, ne cephenin ve ne de halkın, Ethem Bey'in Rusya'ya gönderilip gönderilmeyeceği sorunu ile ilgisi yoktu. Özellikle : "Diktatör olmak istiyorum; ama Ethem ve benzerleri engeldir. Onun için, bu gibileri uzaklaştırıyorum." sanısından söz edilmesi büsbütün dikkatimi çekti.

Ethem ve Tefvik Kardeşlerin Muhalif Durum Almaları

İsmet Paşa'nın cephede çalışmaya başlamasından sonra, Ethem Bey, hastalığını ileri sürerek Ankara'ya geldi ve burada uzun süre oturdu. Onun cephede bulunmadığı zamanlarda, kardeşi Yüzbaşı Tefvik Bey, Ethem Bey'in vekili olarak Kuvayi Seyyare'nin başında komutan bulunuyordu.

Durumu gereği gibi aydınlatabilmek için, bir olaylar zincirinin kimi temel noktalarını belirtmek uygun olur. Kuvayi Seyyare Komutanlığı Karacaşehir de kendine bağlı olmak üzere gizlice "Karakeçili" adında bir birlik kurmuştu. Bundan Batı Cephesi Komutanlığının bilgisi yoktu. Böyle bir birliğin var olduğu,

17 Kasım 1920'de bir rastlantı ile öğrenildi. Cephe Komutanlığının, bu birlikle ilgili bilgiler verilmesi ve birliğin denetlemeye hazır bulundurulması yolundaki buyruğunu, Ethem Bey yerine getirmedi. Cephe Komutanlığının, sivil işlere, geri hizmetlere karışmamaları için verdiği genel buyruğa aykırı olarak Kuvayi Seyyare Komutanlığı, tersine Kütahya bölgesinde, her şeye karışmayı ve eylemlerini arttırdı.

Cephe Komutanı, Ethem Bey Kuvayi Seyyaresinin öteki Kuvayi Seyyarelerden ayırt edilmesi için "Birinci Kuvayi Seyyare" adıyla adlandırılmasını buyurmuşken Ethem Bey ve kardeşi bunu dikkate almak şöyle dursun, bu buyruğa karşın kendi kendine "Umumi Kuvayi Seyyare ve Kütahya Bölgesi Komutanı" biçiminde bir komuta durumu ortaya çıkardı.

Görülüyor ki Ethem Bey ve kardeşi, buyrukları altındaki birlikleri denetlettirmiyorlar ve verilmemiş yetki ve sanları kendi kendilerine takınıyorlardı.

"Umumi Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Tevfik" imzasıyla 21 Kasım 1920'de Cephe Komutanlığına gelen bir raporda "13'üncü düşman Tümeninin Emirfakılı, İlyasbey, Çardak, Umurbey üzerinden gelmekte olduğu, kendi bölgesinde bulunan Gördeslilerin düşman askerini çağırdıkları" yolunda bilgi vardı. Oysa, gerçekte ne düşman tümeni ilerliyordu ve ne de Türk halkının düşmanı çağırdığı vardı. Bu bilgilerin özel amaçlarla verildiği anlaşılabacaktır. Müslüman halkın düşmanı çağırması, yalnız bir nedenle açıklanabilirdi ki, o da bizden kıyım ve baskı görecekları sanısına kapılmış olmalarıdır. İşte Cephe Komutanı, durumu bu yönden inceleyerek verdiği genel buyrukta demişti ki:

Savaş bunalımı sırasındaki kızgınlıkların etkisiyle zorbaca tedbirler almak kesin olarak önlenmelidir. Hainliği ne denli gerçek olursa olsun, hiçbir köy yakılmayacak; halktan hiçbir kimse, hiçbir birlikçe, hiçbir suçtan ötürü

asılmayacaktır. Çatışlıkları ve başka hainlikleri anlaşılmış adamların, gözetiminde, İstiklâl Mahkemelerine gönderilmeleri gerekir.

Umumi Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey bu buyruğa da karşı geldi.

Baylar, düşman, kuvvetlerini toplu bulundurmak amacıyla yaptığı düzenleme yüzünden, Kuvayi Seyyare Komutanlığı bölgesindeki kimi yerlerden çekilmişti. Buralarda sivil yönetim kuruluncaya değin halkın güvenlik içinde yönetilmesi için bir örgütün ivedilikle kurulması gerekiyordu. Bu nedenle, jandarmalık yapmış erlerden ve iyi olarak bilinen kimselerden seçilerek yüz elli kişilik bir sahra jandarma bölüğü ve "Simav ve Dolayları Komutanlığı" adıyla bir komutanlık kuruldu. Bu makam belirlenen bölge içinde, iç güvenlik işlerine bakacaktı. Yarbay İbrahim Bey adında bir kişinin görevlendirildiği bu komutanlığa, yönetim ve düzen bağı bakımından bu bölgedeki askerlik şubeleri de bağlı olacaktı. Ordu birliklerinin ve Kuvayi Seyyare'nin komutanları yalnız askeri harekâttan sorumlu olacaktı. Sözü geçen bölge komutanlığının kurulması dolayısıyla o bölge halkına Cephe Komutanlığınca yazılan bildiride: "Sizin her türlü dertlerinizi dinlemek ve adaletli bir yönetim sağlamak görevi ile Simav'da bir Bölge Komutanlığı kuruyorum." cümlesi vardı. Bu cümleyi, özellikle Kuvayi Seyyare Komutanlığınca kötüye yorumlanacağını göreceğiniz için, bildiriyorum.

Düşmandan kurtarılan bu ilçeler halkı, kurtuluş gününden başlayarak iki ay süre ile askerlik ödevinden bağışlanmışlardır. Umum Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey, birtakım nedenler ve düşüncelerle bu Bölge Komutanlığının kurulmasına da karşı geldi.

Tevfik Bey, 23 Kasım 1920 günlü bir raporunda: "Bir düşman tümeninin saldırısı üzerine kuvvetlerini Gönen köyü kuzeyindeki sırtlara çektiğini" bildiriyor ve "Sol yanımda bulunan Cumburdu (1934 basımında: Cümbürdü. 'Cumburt (Comburt).) kesimini koruyunuz." diyordu.

Düşmanın önemli bir saldırısı olmamıştır. Kuvayi Seyyare Komutanlığının amacının, ordu birliklerini cepheye sürdürüp, kendi kuvvetlerini geride toplamak olduğu anlaşılmıştı. Cephe Komutanı İsmet Paşa, Tevfik Bey'in verdiği bilgiyi doğru kabul ederek ilgililere gereken buyrukları vermiş olmakla birlikte kendisinden de: "Saldıran düşman aşağı yukarı kaç top kullanıyor, Kuruköy'den yol boyunca Çamköy'e doğru bir düşman saldırısı olmuş mudur?" diye sordu ve Cumburdu koyağının, İslâmköye doğru, Güney Cephesi Komutanlığınca korunması gerektiğini de bildirdi.

Tevfik Bey, 24 Kasım 1920 günü Cephe Komutanlığına çektiği telde, birtakım iğneli sözlerden sonra: "Ben, kuzey ve güney cephelerinin her ikisinin de bir tek hükümetin buyruğu altında olduğunu sanıyordum. Mademki değildir; beceriksizlik yüzünden boş yere burada yurt çocuklarını kırdıramayacağım. Yirmi dört saata dek sol yanımız sağlamca korunmazsa Kuvayi Seyyare'yi... Efendi köprüsü yöresine çekeceğim. Bu konuda sorumluluğun kime düşeceğini hükümet bulsun efendim." diyordu. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, Kuvayi Seyyare Komutanına karşılık verdi ve dedi ki: "On İkinci Kolordu, sol kanadınızdan kırk kilometre uzaktadır. Bundan başka, geri çekilmiş olan düşmanı kesin saldırı ile ve zorla yerinden atmak görevi birliklerimize verilmemiştir. Bu duruma göre Kuvayi Seyyare, düşmanı izleyen bağımsız bir süvari tümeni durumundadır. Düşmanın üstün kuvvetle saldırılarına karşı yalnız başına önlemler alır ve düşman, yerel ve önemli bir saldırıda bulundukça buna karşı kesin savaştan çekinir. Bu görevler, süvari tümenlerine verilir. Güney cephesinde, güçlü süvari birlikleri olmadığından sizin cepheniz süvari hattıyla genişletilemez. Güney Cephesi Kuvayi Seyyare dış yandan karşılıklı olarak yalnız ilişki ve bağlantı sağlayabilir ve bu, gereklidir. Sözün kısası, cephemiz iyi yönetilmektedir... vb."

Baylar, Batı Cephesi Komutanlığı, elbette ordusunun bütçesini düzenleyecekti. Bu amaçla, 22/23 Kasım 1920'de bütün cephe birliklerinden düzgün birer sayım

çizelgesi istendi. Cephe birliklerinin hepsinden karşılık geldi. Kuvayi Seyyare, istenilen sayım çizelgesini göndermedi. Bu konuda cepheden yapılan sorguya gelen karşılıktaki, Tevfik Bey diyordu ki: " Kuvayi Seyyare ne bir tümen, ne de düzenli bir kuvvet durumuna getirilemez... Bu serserilerin başına ne bir subay, ne de hesap memuru konulamayacağı gibi, kabul de ettirilemez. Çünkü, subay gördüler mi, Azrail görmüşçesine ayaklanıyorlar. Bizim birliklerimizi, Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar yönetmektedirler. Bölük eminleri (Bölükte yönetim işlerine bakan, onbaşı ile çavuş arasındaki görevli.) de yazdığını okuyamaz, okuduğunu yazamaz adamlardır; 'Sen yapamıyorsun' diye bunları değiştirmeye de olanak yoktur. Kuvayi Seyyarenin şimdiye dek olduğu gibi gelişi güzel yönetilmesi zorunludur... Doğrusu aranırsa Kuvayi Seyyarenin sıkı bir düzene girmek şöyle dursun, bu düşüncenin doğmakta olduğunu sezdiği dakikada dağılır. Rica ederim, bu yazdığım şeyleri bir şeye yormayınız...."

Tevfik, Cephe Komutanını Tanımıyor

Baylar, tam bu günlerde düşmanın, Bursa Cephesi ilerisinde, İznik yakınlarında bir eylemi sezildi. Cephe Komutanı oraya giderek yakından önlem almak zorunda kaldı. Onun için 28 Kasım 1920'de Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey'e karşılık verirken: "Bugün Bilecik'e gidiyorum. Dönüşte sizinle yüz yüze nerede görüşebilirim?" diye sormuştu. Cephe Komutanına, karşılık verilmemişti. Cephe Komutanının, İznik'teki duruma karşı önlemler aldığı ve düzenlemeler yaptığı sırada, Kuvayi Seyyare Komutanlığından savaş raporları gelmemeye başlamış. Nedeni sorulmuş:

"Raporlar gerektiği zamanda Ankara Büyük Millet Meclisi Başkanlığına yazılmıştır. İmza: Yüzbaşı Tahsin".

diye bir tel alınmış.

Baylar, bir cephe komutanı için, cephesinin bir kesiminde geçen olaylardan bilgi alamamak ne denli güç bir durumdur! Böyle belirsizlik içinde kalmak bütün cephenin yönetimini yanlış yola götürebilir. Düzeltilemeyecek korkulu işlere yol açabilir. Cephe Komutanı İsmet Paşa, durumu Ankara'da bulunan Kuvayi Seyyare Komutanı Ethem Bey'e 29 Kasım 1920'de yazarak raporlar için vekilinin uyarılmasını bildiriyor.

İsmet Paşa, 29 Kasım 1920'de bize de şu telyazısını gönderdi :

Ankara'da Genelkurmay Başkanlığına Ankara'da Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

1- Kuvayi Seyyare Komutanlığı 27.11.1920 akşamından beri Cephe Komutanlığına rapor vermemektedir.

2- Bugün Ethem Bey'den, vekilini uyarmasını rica ettim. Kendisinden bugün, düşmandan geri alınan yerleri yönetmek üzere Simav ve Bölgesi Komutanlığını kurmamız yüzünden Tevfik Bey'in üzüldüğünü bildirir bir telyazısı almış ve yanıt vermiştim. Durumda dikkati çekecek bir olağanüstülük varsa da daha geniş bilğim yoktur. Oradaki bilgilerin bize ulaştırılmasını dilerim.

Baylar, Batı Cephesi Komutanlığı ile Kuvayi Seyyare Komutanlığı arasında geçen yazışmaları ve ortaya çıkan durumu nasıl anlayıp öğrendiğimi, izin verirseniz açıklayayım:

Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Tevfik Bey'in İsmet Paşa'ya yazdığı; asker kaçakları ile çarşıtların İstiklâl Mahkemesine verilmesine karşı olduğu ve Kuvayi Seyyarenin sol yanının yirmi dört saata değin On İkinci Kolorduca korunması sağlanmazsa kuvvetini Efendi Köprüsüne çekeceği yolundaki telyazılarını bana, Ankara'da bulunan Ethem Bey verdi. Ben, elbette bu telyazılarını anlamlı

buldum. Kuvayi Seyyarenin tutumunda, önlem almayı gerektiren dikkate değer bir durum gördüm. Onun için, İsmet Paşa'ya çektiğim ve bu telyazılarını Ethem Bey'in verdiğini bildirdiğim 25 Kasım 1920 günlü telimde: "Tevfik Bey'in önem verdiğim bu başvurusuna ne yolda karşılık verildiğinin ve ne gibi önlemler alındığının bu gece bildirilmesini rica ederim." demiştim.

İsmet Paşa, yapılan yazışmayı olduğu gibi bana bildirdi.

Baylar, bir yandan da, 28 Kasım 1920'den başlayarak, Kuvayi Seyyarenin sabah ve akşam raporları, Umum Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Mehmet Tevfik imzasıyla doğrudan doğruya bana bildirilmeye başlandı. Tevfik Bey'e şu şifre teli yazdım:

Ankara, 29 /30 Kasım 1920

Birinci Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Tevfik Beyefendi'ye

İki üç günden beri doğrudan doğruya bana göndermekte olduğunuz raporların son maddesinde, Batı Cephesi Ordu Komutanlığına verilmiş olduğunun yazılı bulunmadığı dikkatimi çekti. Bir yanlışlık mıdır, yoksa başka bir nedene mi dayanmaktadır? Bu konuda bilgi verilmesini rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Bu telime Tevfik Bey'den karşılık alamadım. Ama Ankara'da bulunan Ethem Bey'den rahmetli Hayati Bey'e şöyle bir yazı gönderildi:

30.11.1920

Hayati Bey Kardeşime

Tevfik Bey'le İsmet Beyefendi arasındaki anlaşmazlığın nedeniyle bu konuda her ikisi ile yapılan yazışmalarımızı olduğu gibi sunuyorum. Lütfen Paşa Hazretleri'ne okunup gösterilerek yanlış anlayışa meydan bırakılmamasını rica ederim efendim.

Kuvayi Seyyare ve Kütahya Bölgesi Komutanı

Ethem

Baylar, bu yazıya ilişik yazışma belgelerinde dikkati çeken noktalar şunlardı:

Tevfik Bey, kardeşine diyor ki:

Simav ve Bölgesi Komutanlığına kesinlikle gerek yoktur. Bu bölge Komutanının Eskişehir'e dönmesi için şimdi buyruk verdim.

Tevfik Bey, İsmet Paşa'nın halka yayımladığı bildiriye de şöyle yorumluyordu:

Bu bildiri, bulunduğumuz yerlerde bizim, adaletsiz, güvensiz ve namussuzcasına davrandığımızı ilan ediyor... Kuvayi Seyyare, bunu kesinlikle kabul etmez. Bu sorunlar çözümleninceye değin Kuvayi Seyyare, Batı Cephesi Komutanlığını tanımayacaktır.

Bunun üzerine Ethem Bey, İsmet Paşa'ya yazdığı telde kardeşinin üzüntüsünden söz ettikten sonra, bu işlerin kendisi dönünceye değin geri bırakılmasını rica ediyor. Kardeşine de, Batı Cephesi Komutanlığına yazdığını, ancak kendisinin de ılımlı ve saygılı davranması ve böyle karşılıklar vermemesi gerektiğini bildiriyor. Tevfik Bey, 28 Kasım 1920'de Ethem Bey'e yazdığı karşılık telinde:

Namusumuzla oynayan Batı Cephesi Komutanını bundan böyle üst olarak tanımayacağını ve Simav'a gönderdiği komutanına bugün, yanındaki görevlilerle birlikte Eskişehir'e dönmesi için buyruk verdiğimi. . . yazmıştım.

dedikten sonra:

Bu konuda başka şey düşünemem ve düşünülemez de efendim.

diyordu. Tevfik Bey'in o gün kardeşine çektiği başka bir telyazısında da:

.. En ufak bir şey sezersem bu yeni kurulan komutanlığın bütün görevlilerini, gözü altında, Batı Ordusuna geri göndereceğim. Batı Ordusu Komutanı İsmet Bey'in bu cephe komutanlığını yönetemeyeceğini anlıyorum.

denilmekte idi. Baylar, bundan sonra Kuvayi Seyyarenin savaş raporları Ankara'da Ethem Bey'e geliyor ve Ethem Bey eliyle Batı Cephesine gönderiliyormuş. Bundan başka, Kuvayi Seyyare Komutanlığı, Batı Cephesi haberleşmelerini denetlemeye başlamış. Telgraf ve telefon yollarının Kuvayi Seyyare Komutanlığının haberleşme işleriyle dolu olduğundan söz ederek, cephe ile haberleşme açıkça ve resmi olarak yasak edilmiş. Aynı zamanda, Kuvayi Seyyarenin Eskişehir yöresine saldıracağı söylentisi yayılmıştı.

Ethem ve Tevfik Kardeşlerle Kendileri Gibi Düşünen Arkadaşlarının Ulusal Hükümete Karşı Ayaklanmaları

Saygıdeğer baylar, bu durumu hep birlikte incelemeye yarayacak ölçüde bilgi verdiğimi umarım. Kolaylıkla anlaşılmakta idi ki, Ethem ve Tevfik kardeşler ile kendileri gibi düşünen kimi arkadaşları, ulusal hükümete karşı ayaklanmaya karar vermişlerdi. Bu kararlarını uygulamak için Tevfik Bey cepheye nedenler ararken ve cepheyi bırakarak kuvvetlerini geride toplarken, Ethem Bey ve milletvekili olan kardeşi Reşit Bey ve daha birtakımları da Ankara'da siyasa yönünde çalışıyorlardı. Ayaklanma planını başarıyla uygulayabilmek için her

şeyden önce buna engel sayılan Batı Cephesindeki ordunun başında bulunan komutanı, değerden düşürerek ve görevden uzaklaştırarak, orduya etkin olmak çok gerekli idi. Ondan sonra da, Meclis çoğunluğunu büsbütün kendilerinden yana çevirerek komutan, bakan ya da hükümet düşürmekte kolaylık sağlamak önemli idi. İşte, bu amaçlarla çalışmakta olduklarına kuşkumuz kalmamıştı. Ethem Bey'in İsmet Paşa'ya ve kardeşi Tefvik Bey'e yazdığı tel yazılarında kullandığı ılımlı ve nazik birtakım sözlerin biraz daha zaman kazanmak amacıyla kullanıldığı ve bu sorunu İsmet Paşa ile Tefvik Bey arasındaki anlaşmazlıktan doğan bir üzüntü dolayısıyla en sonu Tefvik Bey'in sınırlarına yenilerek taşkınlık yapmasından ileri gelmiş gibi gösterip, kendilerinin pek yumuşak başlı ve söz dinler olduklarını bir zaman için daha belirtmeye çalıştıkları yargısına varmamak elden gelmezdi. Biz de durumu olduğu gibi gördük. Siyasa ve askerlik bakımından gerekli önlemlerimizi ona göre uygulamaya başladık.

Baylar, şunu bilginize sunmalıyım ki, hem cephede hem Ankara'da her bakımdan gereken önlemleri aldırıştım. Ethem ve kardeşlerinin ayaklanmasından hiç çekinmiyordum. Ayaklanırlarsa bastırılıp cezalandırılacaklarına kuşkum yoktu. Onun için çok serin ve geniş davranıyordum. Elden geldiğince kendilerini öğütü yola getirmeye çalışmayı, bunda başarısızlığa uğrarsam, kamuoyunca daha iyi anlaşılacak olan saldırganca davranışlarının gereğini yapmayı yeğliyordum. Bu düşünce iledir ki, Ankara'da bulunan Ethem ve Reşit beyleri ve kimi kişileri yanıma alarak Eskişehir'e gitmeye ve orada İsmet Paşa ile de birleşerek yüz yüze konuşmaya ve anlaşmaya, 2/3 Aralık 1920'de karar verdim. Ethem Bey'in benimle birlikte gitmekten çekineceğini kestiriyordum. Oysa, ne olursa olsun Ethem Bey'i birlikte alıp götürmek bence gerekli idi. Bunun için istese de istemese de, Ethem Bey'i birlikte götürmek, gitmemekte direnirse ona göre davranılmak üzere gereken önlemlerin alınması buyruğunu da vermiştim.

Gerçekten, ertesi gün Ethem Bey, hasta olduğunu söyleyerek birlikte glemeyeceğini bildirdi. Doktor Adnan Bey de Ethem Bey'in rahatsızlığının yolculuğa engel olduğunu söyledi; üsteledim. En sonu, 3 Aralık 1920 akşamı özel bir trenle Eskişehir'e gitmek üzere yola çıktık. Ethem ve kardeşi Reşit beylerden başka yanımızda bulunan arkadaşlardan başlıcaları şunlardı: Kâzım Paşa, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Eyüp Sabri Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey.

4 Aralık 1920 sabahı erkenden, daha ben uykuda iken tren Eskişehir'e vardı. İsmet Paşa'nın, o sırada Bilecik'te bulunduğu önceden anlaşılmış olduğundan Eskişehir'de durmayıp Bilecik istasyonuna girmeye karar vermiştik. Eskişehir'de uyandığım zaman, trenin niçin durup yoluna gitmediğini sordum. Yaverlerim, arkadaşların sabah kahvaltısı yapmak üzere istasyonun karşısındaki lokantaya gittiklerini ve şimdi gelmek üzere bulunduklarını söylediler. Çabuk gelmeleri için haber gönderilmesini buyurdum. Birkaç dakika sonra "hazırız" denildi. "Bütün arkadaşlar geldi mi?" dedim. Bunun üzerine yapılan soruşturmadan anlaşıldı ki, herkes hazırdır ama, Ethem Bey bir arkadaşıyla birlikte ortada yoktur. Hemen Ethem Bey'in kaçırıldığı yargısına vardım; ama, bunu kimseye söylemedim. Yalnız; "Öyleyse, dedim, Ethem Bey olmaksızın bizim Bilecik'e gitmemizde bir yarar yoktur. İsmet Paşa'yı da buraya çağırırız."

İsmet Paşa da, telgraf başında yapılan özel görüşmeden sonra Eskişehir'e gelmek üzere yola çıktı. Daha önce, yalnız ve özel olarak görüşmemiz gerekli olduğundan, ben de bir iki istasyon ileri gittim ve buluştuk. Birlikte 4 Aralık 1920 akşamı Eskişehir'e geldik. Orada bekleyen arkadaşlarla hep birlikte bir lokantada yemek yedik. Ethem Bey yoktu. Nerede olduğunu kardeşinden sordum. "Rahatsızdır, yatıyor." dedi. O gece İsmet Paşa'nın karargâhında, Kâzım Paşa, Celâl Bey ve Hakkı Behiç Bey'in yanında, Reşit ve Ethem beylerle konuşacaktık. Onun için Reşit Bey, Ethem Bey'in hasta olduğunu söylerken, görüşmek üzere karargâha gelebileceğini de bildirmişti. Yemekten sonra karargâha gittik; ama Ethem Bey gelmemişti. Reşit Bey'e ne zaman geleceğini

sordum. Verdiği karşılık şu idi: "Ethem Bey bu dakikada kuvvetlerinin başındadır!"

Bu sözlere karşın yine de soğukkanlı bulunmayı ve görüşmeyi yeğ bulduk.

Şu noktayı da açıklamalıyım ki, ben Eskişehir'e resmî bir kimlikle gitmemiştim. Kimi arkadaşların yanında, İsmet Paşa ile yan tutmayan bir arkadaş gibi buluşmuş, görüşmelerimizi de o biçim yaptığımı söylemişim. İsmet Paşa, durumu, yapılan yazışmaları, Kuvayi Seyyare Komutan Vekili olarak Tefvik Bey'in başkaldırır davranışını anlattı. Reşit Bey, kardeşleri ve kendi adına karşılık veriyordu. Reşit Bey, çok sert ve saldırgancasına konuşmaya başladı. Kardeşlerinin birer yiğit olduklarını, hiç kimsenin buyruğu altına girmeyeceklerini ve bunu herkesin böylece kabul etmek zorunda olduğunu korkusuzca söylüyor; ordu, düzen bağı, komuta, hükümet kavramlarına ve bunların gerekleri üzerine ileri sürülen düşüncelere kulak bile vermiyordu. Onun üzerine ben dedim ki: "Bu dakikaya değin, sizinle eski bir arkadaşınız olarak ve sizden yana bir sonuca ulaşmak için içten gelen bir duygu ile görüşüyordum. Artık bu dakikadan sonra arkadaşlık ve yakınlıkla ilgili durumum sona ermiştir. Şimdi karşınızda Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin Başkanı bulunmaktadır. Devlet Başkanı kimliğiyle, Batı Cephesi Komutanına durumun gerektirdiğini yapmak için yetkisini kullanmasını buyuruyorum." Hemen İsmet Paşa da dedi ki: "Buyruğum altında bulunan komutanlardan herhangi biri bana karşı gelmiş olabilir. Benim, onu yola getirmeye ve cezalandırmaya gücüm yeter. Bu konuda şimdiye dek kimseye karşı güçsüzlüğümden söz etmiş ve hiç kimsenin beni ilgilendiren bu görevi kolaylıkla yapmaya yardımcı olmasını rica etmiş değilim. Ben durumun gerektirdiğini yaparım."

Benim ve İsmet Paşa'nın bu sıkı tutumumuz üzerine avazı çıktığıınca bağırarak konuşmakta olan Reşit Bey, hemen sığınır gibi bir durum aldı ve ileri gitmekte

ivedilik gösterilmemesini istedi ve kardeşlerinin yanına giderse bir çözüm yolu bulabileceğini söyledi. Bundan bir sonuç çıkmayacağı, amacının kardeşlerini uyarmak ve zaman kazanmak olduğu besbelli idi. Yine de, Reşit Bey'in bu önerisini kabul ettik. Ertesi gün İsmet Paşa'nın hazırlatacağı bir özel trenle Kütahya'daki kardeşlerinin yanına gitmesine izin verildi. Kâzım Paşa'nın da Reşit Bey'le birlikte gitmesi uygun görüldü. Yola çıktılar.

Bilecik Buluşması

Saygıdeğer baylar, izin verirseniz bu hikâyeyi şimdilik burada bırakacağım. Gene o gün, yani 5 Aralık 1920'de Bilecik istasyonunda bekleyen Ahmet İzzet Paşa Kuruluna sözü getireceğim.

İzzet Paşa'nın istek ve önerisi üzerine kendileriyle Bilecik'te buluşmaya karar verildiğini biliyorsunuz. Kurul, ayın dördünden beri beni Bilecik istasyonunda bekliyordu. Kurul, İzzet ve Salih paşalarla elçilerden Cevat, Ziraat Nazırı Hüseyin Kâzım, Hukuk Danışmanı Münir beyler ve Hoca Fatin Efendi'den oluşmuştu. Bilecik istasyonunun bir odasında birleştik, İsmet Paşa da yanımızda idi. Görüşme şöyle oldu: Ben, ilk olarak: "Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Başkanı" diyerek kendimi tanıttıktan sonra "Kimlerle tanışıyorum?" diye sordum. Salih Paşa benim ne demek istediğimi kavrayamayarak, kendisinin Bahriye ve İzzet Paşa'nın Dahiliye Nazırı olduğunu anlatmaya kalkışırken ben hemen İstanbul'da bir hükümetin varlığını ve kendilerini o hükümetin adamları olarak tanımadığımı; eğer İstanbul'daki bir hükümetin nazırları olarak görüşmek istiyorlarsa kendileri ile görüşemeyeceğimi söyledim. Ondan sonra, kimlik ve yetki söz konusu olmaksızın görüşmek uygun bulundu.

Konuşmanın kimi evrelerinde Ankara'dan bizimle birlikte gelen kimi milletvekili arkadaşları da bulundurdum. Birkaç saat süren konuşma ile İstanbul'dan gelen kişilerin sağlam hiçbir bilgi ve görüşleri olmadığı, anlaşıldı. En sonu, İstanbul'a

dönmelerine izin vermeyeceğimi ve birlikte Ankara'ya gideceğimizi kendilerine bildirdim.

İzzet ve Salih Paşalar Ankara'da

Beklemekte bulunan trenle yola çıkıldı. 6 Aralık 1920'de Ankara'ya geldik. İstanbul Kurulunu, istekleri dışında alıkoymuştum; ama bunu kamuya duyurmayı yararlı bulmadım. Çünkü, İzzet ve Salih paşalardan ve öbür kişilerden ulusal hükümet işlerinde yararlanmayı düşünerek onurlarını korumak istedim. Bu amaçla, Ankara'ya gelir gelmez basına verdiğim resmi bildirimde, söz konusu kişilerin, Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile görüşmek gibi bir nedenle İstanbul'dan çıktıklarını; ülkenin iyiliği ve esenliği uğrunda daha verimli ve etkili olarak çalışmak üzere bize katıldıklarını açıkladım.

Baylar, biz İzzet Paşa Kurulu ile Bilecik Ankara yolu üzerinde bulunduğumuz 5/6 Aralık 1920 günü Reşit Bey'den, Kütahya'ya vardığını ve ertesi günü Tefik Bey'le görüşeceğini, Ethem Bey'in de oraya geldiğini bildiren, ama olumlu bir anlamı bulunmayan bir telyazısı aldım. Dört gün sonra da Reşit Bey'in, dönerken Eskişehir'den gönderdiği 9 Aralık günlü bir telyazısında: "Tefik ile olan sorun iyi sonuca bağlanmıştır." denildikten sonra: "Ama, tanımak ve tanıtmak istediğimiz kişilerin yalın ve zamana uygun düşünememeleri ya da düşünemediklerine bin bir belirti konmuştur." sözleri eklenmişti. Reşit Bey, Eskişehir'de Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya da, işin yola konulduğunu, haberleşmenin sağlandığı ve Simav Bölgesi Komutanının yerine gönderilebileceğini söylemiş idi. 9 Aralık 1920'de Ethem Bey'den aldığım şifre telyazısında da bu sorunu, İsmet Paşa'nın bile bile ve zamansız çıkartmış olduğu anlatılmak isteniyordu. Sözde almakta olduğu önlemleri ve yaptığı düzenlemeleri o zaman başyaverim bulunan Salih Bey'e de olduğu gibi bildirdiği açıklanıyordu. Benim, kuruntuya düşürüldüğümü kanıtları ile öğrendiğini yazıyordu. Ondandır birtakım inan verici sözlerle, Kuvayı

Seyyareden olup Maden'den geri dönerken Genelkurmayın buyruğu ile Güney Cephesine gönderilen bir birliğin kendi kuvvetlerine katılmasını Kuvayi Seyyare giderlerinin Fuat Paşa zamanında gezici jandarma örgütü giderleri gibi bütçeye konulduğundan söz ederek daha çok para elde etmek istediği görülüyordu.

Ben üç gün sonra buna verdiğim inan verici yanıtta: "Son günlerin eylemli belirtilerinin beni kuruntuya değil ama, duraksamaya düşürdüğünü açığa vurabilirim." dedikten sonra: "... Genel durumumuzun uyum ve düzenini bozmakta hiç kimseye göz yummayınız." diye yazdım.

Ethem ve Kardeşleri Zaman Kazanmak İçin Bizi Aldatmaya Çalışıyorlar

Gerçekte sorun çözülememişti. Yapacağım açıklamalardan anlaşılacaktır ki, Ethem Bey ve kardeşleri zaman kazanmak için bizi aldatmaya çalışıyorlardı. Amaçları, elden geldiği ölçüde yeniden kuvvet toplamak; Düzce'de bulunan Sarı Efe kuvvetlerinin ve Osmaneli'nde bulunan Gökbayrak Taburunun kendilerine katılmasını ve Demirci Efe'nin de kendisiyle birlikte ayaklanmasını sağlamak; bir yandan da cephe komutanlarını düşürmek ve ordu subaylarıyla erlerinin kendilerine karşı koymamaları için propagandaya fırsat bulmak istiyorlardı. Gerçekten, Simav ve Bölgesi Komutanı, Simav'a gitmek için Kütahya'dan geçerken, Ethem ve Tevfik beyler durdurmuşlar ve kendi buyrukları altında, gösterecekleri yerde çalıştırmak üzere Kütahya'da kalmasını buyurmuşlardır. Bu buyruklarının uygun görüldüğünün bildirilmesini de 10 Aralık 1920'de Cephe Komutanlığından dilemişlerdir. Görülüyor ki, "her şey yoluna girdi" denilmesine karşın, başlangıçtaki baş kaldırma durumu olduğu gibi duruyordu.

Ethem Bey, Konya, Ankara, Haymana da içinde olmak üzere her yana, ellerinde özel şifreler bulunan birtakım görevlileri "bağlantı subayı" adıyla göndererek yeniden silah ve hayvan toplamaya başladı. Bunlara verilen görevin ve hükümet görevlilerine yapılan bildirimlerin niteliği anlaşılmak üzere örneğin, 7

Aralık 1920'de Ankara kuzeyinde Kalecik kaymakamına yazılan yazıyı olduğu gibi okuyayım:

Kütahya, 7 Aralık 1920

Kalecik İlçesi Yüce Kaymakamına

Kuvayi Seyyare birlik komutanlarından olup aşağıda kimliği yazılı İsmail Ağa, yüce ilçeleri içinde Kuvayi Seyyareden olup izinli ve izinsiz savaşçıları toplamak, yeniden silah ve hayvan sağlamak ve bize katılacak yurtseverleri alıp getirmek üzere görevli olarak Kalecik'e gönderilmiştir. Kendisine gerekli her türlü yurtsal kolaylığın gösterilmesini ve yardımın yapılmasını rica eylerim efendim.

Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Bölgesi Komutanı

Ethem

Batı Cephesi Komutanının, Kuvayi Seyyare Komutanlığından, elinde bulunan cephaneye sayısını ve son Gördes Savaşında ne sayıda topçu cephanesi harcadığını sorması üzerine Kuvayi Seyyare Komutan Vekili Tefvik imzasıyla 11 Aralık 1920'de: "... Bu yazışınızdan bize güvenmediğinizi anlıyorum. Cephaneye ne yenir, ne içilir, ancak düşmana atılır. Bu güven işi akla geliyorsa, cephaneye göndermeyebilirsiniz." yolunda karşılık verilmekte idi. Baylar, burada ufak bir noktaya dikkatinizi çekeyim. Görüyorsunuz ki, Ethem Bey cephede ve kuvvetinin başında olmasına karşın Tefvik Bey yine vekil olarak yazışmalar ve işlemler yapıyor. Bir tek kuvvet üzerinde, eşit yetkide iki komutan.... Cephe Komutanı, 13 Aralıkta, sorulan sorunun ve alınan yanıtın örneklerini bilgi için bana göndermişti. Hükümetçe anahtarı olmayan şifreler ve özel şifreler kullanılması genel olarak yasak edilmişti, Oysa, Ethem Bey'in özel görevlileri ve milletvekilleri arasındaki kimi arkadaşları, bu yasağa uymaksızın şifre yazışmaları sürdürmekte idiler. Elbette bunlara engel olundu. Bunun üzerine

Ethem Bey, İsmet Paşa'ya 13/14 Aralık 1920 günü başvurarak: "Birtakım eksiklerimiz ve bunun gibi şeyler için Ankara ve Eskişehir Kuvayi Seyyare bağlantı subaylarına çekilen tellerin durdurulmakta olduğu anlaşılmıştır. Haberleşmelerimizin yasaklanmasına ya da güçleştirilmesine ilişkin işlemlerin durdurulması iyiliğinde bulunmanızı rica ederim." diyordu. Oysa bağlantı subaylarının açık haberleşmeleri yasaklanmamıştı. Yasak edilen, özel şifre ile haberleşme idi. Özellikle Ethem Bey'in söz konusu ettiği Ankara ve Eskişehir'deki subayların hiçbir haberleşmesi yasaklanmamış ve bu subayların Ethem Bey'e herhangi bir yakınması olmamıştı. O günlerde Eskişehir'de çektirilmeyen özel bir şifre vardı. Ama, o, Ethem Bey'in komutan ve milletvekili diye imza atan bir arkadaşının şifresi idi. Onun için İsmet Paşa, Ethem Bey'e verdiği yanıtta, bu işi kendisine duyuranın kim olduğunun bildirilmesini istemişti.

Çerkez Ethem Hükümetin Yasalarını Tanımıyor

Baylar, başlı başına dikkati çeken bir işlemi de burada söyleyeyim. O günlerde Kütahya'da Mutasarrıf (İlçe ile il arasında bir yönetim birliği olan sancağın en büyük sivil memuru) Vekili "Kadı (Hâkim, yargıç) Ahmet Asım Efendi" adında bir kişi bulunuyordu. Kütahya'da "Mevki Komutanı" sanı ile Ethem Bey'in atadığı Abdullah Bey adında da biri vardı. Bu komutan, asker kaçağı erlerin ailelerinden kimilerini başka yerlere sürülmek üzere Kütahya Mutasarrıf Vekili Ahmet Asım Efendi'ye gönderir. Mutasarrıf Vekili, sürgün etme işlemini son yasa gereğince İstiklâl Mahkemesinin yapabileceğini bildirerek, ilgili yazıyı Komutanlığa geri gönderir. Bunun üzerine Mevki Komutanı, Mutasarrıf Vekilini geceleyin yanına getirtmeye kalkar. Mutasarrıf Vekili geceleyin işi olduğundan sabahleyin görülebileceğini bildirir. Komutanın gönderdiği erler Mutasarrıf Vekilinin konağının kadınların oturduğu bölüme açılan kapısını kırarak zorla içeri girip onur kırıcı bir biçimde kendisini alırlar ve götürürler. Sorguya çektikten sonra o gece silahlı kimselerle on dört saat uzakta bulunan Kuvayi

Seyyare Komutanlığına götürürler. Ondan sonra da Kütahya'dan çıkarıp uzaklaştırırlar. Kadı olması ve Mutasarrıf Vekili bulunması dolayısıyla, birkaç bakanlığın büyük bir görevlisi olan bir kişiye yapılan saldırı ve işlem elbette doğrudan doğruya hükümete yöneltilmiş bulunuyordu. Bu olay üzerine Meclis'te gensoru açıldı. İlgili bakanlıklar, Cephe Komutanlığından, olay suçlularının Askeri Mahkemeye verilmelerini istediler. Cephe Komutanlığının Kuvayi Seyyare Komutanlığına, soruşturma yapılması ve sonucunun bildirilmesi için yazdığı tele 19 Aralık 1920'de Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Bölgesi Komutan Vekili Mehmet Tevfik imzasıyla gelen yanıtta : "Abdullah Bey her ne yapmış ise verdiğim kesin buyruk üzerine yapmıştır. Ve yapmak zorunda idi. Bu işin gerekçesi ilgili bakanlıklara bildirilmişti... Adı geçenin dönmesine kesin buyruk verildiği yüce katınızdan bildiriliyor. Geri dönerse... ne yapıp yapıp asacağım..." deniliyordu.

Baylar, ulusun vekillerinin buyruğuyla yeniden görevine başlatılması istenilen bir görevlinin asılacağıının bildirilmesi elbette ilke, yasa ve hükümleriyle bağdaştırılamazdı.13 Aralık 1920 günü Ethem Bey, Ankara'da kardeşi Reşit Bey'le makine başında telgrafla açık olarak uzun uzadıya görüştü. Bu görüşmelerin özeti şu idi. Ethem Bey: "Konuyu ne yapıp yapıp Meclis'te görüşme konusu ettiriniz. Sarı Efe denilen Edip'in, kendi birliği ile Gökbayrak Taburuna katılması için haber gönderiniz. Meclis kararı ile komutanları çektiriniz. Meclis kararı ile olamazsa bir yolunu bulup bunu sağlayınız." diyor. Ayrıca: "Patlatacağı bombaları ta İngilizlerin işiteceğini ve bunun patlamasının pek yakın olduğunu" söylüyor. Reşit Bey'in verdiği yanıtlar arasında da dikkati çeken şunlar vardı:"Kuvayi Seyyarenin düşmanla savaşmamasını, bunu tümenlere bırakmasını ve Edip'le doğrudan doğruya haberleşmesini, buna engel olunursa Cephe Komutanı ile yeniden ilgiyi kesmesini" söylüyordu.

Reşit Bey, bu yazışmaları olduğu gibi bana gönderdi. Kendisi yanıma gelmedi. Aslında Eskişehir'den Kütahya'ya gidip döndükten sonra hiç yanıma

gelmemiştir. Kendisini yanıma getirttim. Ne istediklerini sordum. "Cephe komutanlarını değiştiriniz." dedi. "Yerine koyacak adamlarımız yoktur." dedim. "Beni atayınız, ben daha iyi yaparım." dedi. "Cephe komutanlarını değiştirmek önemli bir iştir. Genel durumumuzu sarsar. Böyle bir öneriyi kabul etmek kolay ve uygun değildir." diye yanıt verdim.

Yine o gün, 13 Aralık 1920'de Ethem Bey'e de çektiğim bir telde, Reşit Bey'le makine başındaki yazışmalarını okuduğumu söyledikten sonra, işin Meclis'te resmî olarak söz konusu edilip görüşülmesinin ve Edip'in yerinden oynatılmasının uygun olmadığını bildirdim. O gün Ethem Bey verdiği yanıtta, işin önemli olduğunu bildirerek komutanlara karşı sözler söylüyordu.

Baylar, Etem ve kardeşleri cephede bulunan komutanları beğenmiyorlar ve onların buyruklarına uymuyorlar. Bakanlıkları ve hükümeti tanımıyorlar. Yalnız sözde benim buyruklarına uyuyorlar ve Meclise de kendi isteklerine göre iş yaptıracaklarını umuyorlar. Bana ve Meclis'e karşı uysal görünerek büyük bir çaba ile hazırlıklarını bitirmeye çalışıyorlardı. Ethem Bey, 18/19 Aralık günlü bir teliyle de yine Edip'in, birliği ile kendisine katılmasının sağlanmasını benden rica ediyordu. İsteğini haklı göstermek için de diyordu ki:

"Anadolu'daki hareketlerinin bastırılması sırasında durum gereği, Biga bölgesinde bıraktığım ve sonradan Düzce'ye geçici olarak gönderilen, Birinci Kuvayi Seyyare'ye bağlı Edip Bey ve büyük çoğunluğu İzmir ve dolayları gönüllülerinden olan 250 süvari, 200 piyade, bir dağ topu takımı, iki makineli tüfek, 30 kişilik karargâh süvarisinden meydana gelen birliğimizden İzmir sınırına yaklaşmamız dolayısıyla, elbette daha çok yararlanılacaktır. Ayrıca sürekli isteklerde bulunulduğundan ve Edip Bey o bölgede güvenliğin tam olarak sağlandığını bildirdiğinden, bu görevin uygun görülecek başka birlikçe teslim alınması ve Edip Bey'in, birliği ve savaş araçlarıyla Kuvayi Seyyareye katılması için gerekenlere buyruklarınızı rica eylerim."

Baylar, bu telyazısında ileri sürülen düşüncelere en toy ve yalınkat birinin bile inanacağı kabul olunabilir mi? Kütahya'da bulunan bir kişi, bana İzmir sınırına yaklaşmaktan söz ediyor. Düzce ve dolaylarında durumun güvenilir nitelikte olduğunu benden daha iyi haber alıyor. Edip Bey Birliğinin kuvvetini ayrıntılarıyla saydıktan sonra bu birliğin savaş araçlarıyla birlikte kendisine katılması ricasını kabul edebileceğimi sanıyor.

Bu tel üzerine, 19 Aralık 1920'de Düzce'de birlik komutanı Edip Bey'e özel olarak yazdığım telde, Ethem Bey'in istediğinden ve kendisinin de bunu dilediğini bildirdiğinden söz ettikten sonra birliğin o bölgede kalmasının kesinlikle gerektiğini de bildirdim.

Edip, 19/20 Aralık 1920 günü verdiği yanıtta, birliğin o bölgede kalmasının zorunlu olduğunu bildirdi. Buna birliğindeki adamların Kuvayi Seyyareye eşit ödenek verilerek çalıştırılmalarının sağlanması dileğini eklemek fırsatını da kaçırmamıştı.

Baylar, Ethem ve arkadaşları Ankara yakınında Haymana'da da ayrıca bir kuvvet toplamaya giriştiler. Hırsızlıktan Ankara'da tutuklu iken daha sonra salıverilen Van sığınıklarından Musa Bey oğlu Abbas adında biri, elinde bir belge, beş on kişi ile Haymana dolaylarında adam toplamaya başladı. Bu adam, 19 Aralıkta yakalanabilmiş ve Ankara İstiklal Mahkemesine verilmişti. Bunu yakalamak ve adamlarını dağıtmak için özel ve çabuk bir düzenlemede bulunmak gerekti. Bu amaçla Haymana'ya gönderilen özel bir kuvvet, şimdi milletvekili bulunan Recep Zühtü Bey komutasında yollanmıştı. Recep Zühtü Bey, Abbas'ı üç arkadaşıyla yakalandıktan sonra önemli bir saldırıya uğrayacağını iyice kestirdiği için, tutukluları, yolunu değiştirerek Polatlı üzerinden trenle Ankara'ya getirmek zorunda kalmıştı.

Demirci Efe de İşe Karışıyor

Baylar, Demirci Efe, Ethem Bey'le haberleştikten sonra özel bir durum aldı. Bu anlaşılır anlaşılmaz, Güney Cephesinde bulunan Refet Bey komutasındaki süvariler hemen Demirci Efe üzerine gönderildi. 15/16 Aralık 1920'de Dinar yakınında İğdecik köyünde bir gece baskını ile Efe'nin kuvvetleri dağıtılmış; kendisi beş on kişiyle kaçmış. Efe, çok sonra sığınarak bağışlanmıştı.

Baylar, Reşit Bey, 20/21 Aralık gecesi evinde, dört kişiye, ordu birlikleri ile Kuvayi Seyyare arasında bir çarpışma olduğu zaman, subay ve özellikle erlerimizi ayartma görevi veriyordu. Bu dört kişi şunlardı: Yeni Dünya gazetesinde çalışan Hayri, Arif Oruç'un kızkardeşinin oğlu Nizamettin, Mareşal (Müşir) Fuat Paşa'nın oğlu Hidayet ve arkadaşı Şükrü beyler. Bunlar 21 Aralıkta trenle Eskişehir'e gittiler. Yanlarında Ethem Bey'in kâtibi olan birisi de vardı. Bunlardan biri, tren kalkmadan önce, gizlice istasyondaki konutuma gelip bana durumu bildirdi. Bu adam propagandayı düzenlemek ve yürütmekle görevli imiş. Başkanları Hidayet Bey imiş. Para harcama yetkisi de onda imiş. Haberi veren kişi, yalnız olarak Kütahya'ya gidecek, Ethem Bey'den yönerge aldıktan sonra Eskişehir'e dönecekti. Ötekiler Eskişehir'de bekleyeceklerdi.

Ben, bu adama: "Biz Ethem Bey'le kardeşlerine sevgi besliyoruz. Onlar, boşuna telaşa düşüyorlar. Bu girişimlerinden üzüntü duydum. Ama Ethem Bey'in orduyu karıştırmak için vereceği yönergeyi bilmek isterim." dedim ve arkadaşlarıyla birlikte kendilerini, eylemlerinde serbest bıraktım.

Eskişehir'de İsmet Paşa'ya, Afyonkarahisar'da Fahrettin Paşa'ya bilgi verdim ve bu adamların izlenmeleri gerektiğini bildirdim.

Haberi getiren adamın doğru bilgi verdiği daha sonra edimli olarak tanıtlanmıştır.

Baylar, Kâzım Paşa, Reşit Bey'le birlikte Kütahya'da Ethem ve Tefvik beylerle buluşup konuştuğu zaman, Ethem Bey'in sözlerinden kimi dikkate değer noktaları bana şöylece özetlemişti:

1- Ankara'daki hükümet, amacı gerçekleştirecek yetenek ve güçte değildir. Bu hükümete karşı uyuşuk davranmamız doğru olmaz.

2- Edimli girişimimizi kötüye yoracaklardır. Ama sonunda, başarıya ulaşırsam, herkes bana hak verecektir.

3- Refet Bey'le aramızda bir onur sorunu vardır. Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'in onurunu yeğliyor, bizimkini ise kırıyor. Ne olursa olsun, Refet Bey'i önüme katarak Ankara'ya değin kovalamak isterim; ölürsem de bu yolda öleyim.

4- Biz, çoktan bu işi yapardık. Ama Reşit'in Ankara'da Meclisteki durumu bizi yanıltmıştır, Meclis'in ne önemi ve niteliği vardır?

Reşit Orduyu Yanıltmaya Çalışıyor

Kâzım Paşa, bu düşünceleri dinledikten sonra: "Türkiye'nin, Batı Cephesinden başka, doğuda, güneyde, merkezde de orduları vardır. Bu orduların başında ve içinde çok değerli ve çok güçlü komutanlar ve subaylar vardır. Bütün bunlarla birlikte bir ulus vardır." diyerek kendilerini yatıştırmaya ve ılımlı bir duruma getirmeye çalışmıştı.

Baylar, Reşit Bey, Meclis'te düşüncelerini aşıyor ve coşkulu girişimlerde bulunuyordu. Bir gün, Meclis'te, kırk elli kadar milletvekili toplanmış. Bunların cephe ile ilgili kimi kuşkuları varmış. Hükümet üyelerini çağırarak durumu anlamak istiyorlarmış. Bolu Milletvekili olan rahmetli Yusuf İzzet Paşa, bu durumu ve toplanan milletvekillerinin dileğini bir mektupla bana bildirdi. Ben Bakanlar Kurulu toplantısındaydım. Bakanlar Kurulu: "Böylece toplanan

milletvekillerinin herhangi bir şeyi sormak için hükümeti çağırması yönetime uygun değildir, kabul edemeyiz." dedi. Ben, bu kararı, yine Yusuf İzzet Paşa aracılığıyla duyurmakla birlikte, kendi düşüncem olarak şunları da ekledim: "Siz milletvekilisiniz, ben de başkanınızım, Herhangi bir konu üzerinde benimle görüşmek isterseniz, seve seve kabul ederim." Verdiğim karşılığı Yusuf İzzet Paşa, toplantıda bulunanlara bildirdiği zaman Reşit Bey ayağa kalkarak: "Baylar! Bu karşılık, 'Göğsünüzü kapayın!' demektir. Biliyorsunuz ki, askerlerin göğüslerinin kapalı bulunması sıkıdüzen (zaptürapt) gereğidir." demiş.

Reşit Bey'in: "Başkan bizi askerce sıkıdüzen altına almak istiyor." demek istediği anlaşılıyor.

Söz konusu toplantıyı düzenleyen, elbette Reşit Bey'le kimi arkadaşları idi.

Reşit Bey, Ankara'da bulunan İzzet Paşa kuruluyla da yaptığı buluşma ve konuşmalara dayanarak, "paşalar, İzmir'i, İstanbul'u kurtararak barış yapılabileceğini söylemek üzere geldikleri halde, kendilerinin tutuklandıkları" yolunda bir akım da uyandırmıştı.

22 Aralık 1920 günü, Reşit Bey ile bakanlardan ve milletvekillerinden on beş kadar arkadaşı hükümet konağındaki odama çağırdım. Bu arkadaşlar arasında Celâl Bey, Kâzım Paşa, Eyüp Sabri Bey, Adnan Bey, Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet ve Emîr paşalar vardı. Fevzi Paşa Hazretleri de bulundu. Toplantıya gelenlere, sözü edilen konunun bütün geçmişini, gereken belgeleri de göstererek açık bir biçimde anlattım. Reşit Bey, söylediklerimin hiçbirini yadsımadı (inkâr etmedi). Düşman saldırısına karşı tek kuvvetin, Ethem Bey'in kuvveti olduğunu ve bizim kurduğumuz tümenlerin çil yavrusu gibi dağılacaklarını söyleyerek, ne yapıp yapıp Ethem Bey kuvvetini artırmak ve desteklemek gerektiğini bildirdi. Karşılık olarak dedim ki: "Ethem Bey'in etkisi altında olan kuvvetin sayısı en çok, bin iki yüz, ya da iki bin olabilir. Bu artırılırsa düzensizlikten dağılıp Ethem Bey'in yıkımına yol açar. Ne olursa

olsun, ülke alinyasının kişilere bağlı kuvvetlere değil, ancak Büyük Millet Meclisi'nin yasalarına bağlı düzenli birliklere bırakılması gereklidir. Kuvayi Seyyare, belli bir kadro içinde verilen buyruklara tam uyma ve söz dinleme koşulu ile yararlı olabilir."

Reşit Bey, ileri sürülen gerçekleri uygun buluyormuş gibi davrandı. Bunun üzerine, son bir deneme olmak üzere, Reşit Bey'in kimi arkadaşlarla birlikte kardeşlerinin yanına gidip öğüt vermesi kabul edildi.

Bundan sonra, işin bir çözüme bağlanması için şimdiye değin yaptığım kişisel girişimlere son vereceğimi de (öğüt vermeye gidecek) kurula söyledim. Kurul Kuvayi Seyyareye, hükümetin son ve kesin istekleri olmak üzere şunları bildirecekti:

1- Kuvayi Seyyare, öbür birlikler gibi buyruk ve komutaya tam uyacak ve yasa dışı her türlü taşkınlıklardan çekinecektir.

2- Kuvayi Seyyare, gücünü artırmak için, kendiliğinden hiçbir yerde hiçbir yolla adam toplamayacak ve bu amaçla gönderdiği adamların çalışmalarına hemen son verecektir. Er gerekmesi, başka birlikler gibi, başvurma üzerine cephe komutanlığınca sağlanacaktır.

3- Kuvayi Seyyare, kaçaklarını yakalatmak için doğrudan doğruya adam görevlendirip göndermeyecek; kaçakları, öteki birliklerde olduğu gibi, cephe komutanlığınca izletilecek ve yakalattırılacaktır.

4- Kuvayi Seyyare'nin, kendi adamlarının ailelerine bakmak üzere, kimi yerlerde bulundurduğu bağlantı subaylarının kim oldukları hükümetçe bilinecek ve bu subayların elinde bulunan şifrenin bir örneği de bize verilecektir.

Çerkez Ethem'e Bir Öğüt Kurulu Gönderiliyor

Bu koşullar yerine getirilirse Kuvayi Seyyare, şimdiye dek olduğu gibi, belli bir kadro içinde görevini sürdürecektir.

Reşit Bey'le birlikte Celâl, Kılıç Ali, Eyüp Sabri, Vehbi beyler, 23 Aralıkta, öğleyin Ankara'dan yola çıkarak 24 Aralık günü öğleden sonra saat 4.45'te Kütahya'ya vardılar.

Baylar, Ethem ve Tevfik beylerin, Cephe Komutanının bilgisi ve onayı olmaksızın, bölgelerinde bulunan ordu birliklerini cepheye dağıtarak, Kuvayi Seyyarenin ağırlıksız erlerini Gediz'de, Pehlivan Ağa birliğini de Kütahya'da toplamış olduklarını haber aldım. Bunun üzerine 25/26 Aralık 1920'de, Kütahya'daki Celâl Bey ve arkadaşlarına çektiğim açık bir telde: "Böyle bir davranıştaki amaç ve anlamın ne olduğunu kesin olarak bilmek isterim. Bu konudaki düşüncenizin bildirilmesini makine başında bekliyorum." dedim. Bu telin birer örneğini, İsmet, Refet ve Fahrettin paşalara şifre ile bildirip dikkatlerini çektim. (Öğüt vermeye giden) Kurul, ortak imza ile şu kısa karşılığı verdi: "Üzülmeyiniz, yanlış yorumlamayı gerektirir hiçbir davranış yoktur. Tevfik Bey yarın gelecek, hep birlikte görüşeceğiz. Sonucu ayrıntılarıyla bilginize sunarız." Ben bu karşılığı alınca, oradaki arkadaşların, ya gerçek durum bildirilmeyerek aldatılmakta oldukları ya da tutuklanarak istenildiği gibi yazı yazmaya zorlandıkları kanısına vardım. Onun için, gerçek durumu anlamamış ve kısaca telleriyle verdikleri güvenceye (teminata) inanmış görünmek istedim. Bundan dolayı, (aldığım tele) yanıt olarak kendilerine: "Tevfik Bey'le görüşmelerinden sonra yurdun ve ulusun en yüksek çıkarını sağlayacak ilkeler üzerinde görüş birliğine varacaklarına kuşkuym olmadığını; bana gelen haberleri dedikodu sayarak, hükümetçe hiçbir tedbir alınmasına gerek olmadığı yolundaki inancımı (hükümet üyelerine) anlatmayı başarabileceğimi; ancak

içtenliği bozan durumun bir an önce ortadan kalkmış bulunduğu haberini beklediğimi; beni gönül kırıklığına uğratmamalarını" yazdım.

26/27 Aralık 1920'de yine (kurul üyelerinin) ortak imzaları ile gelen ayrıntılı bir açık telde önemli olarak şunlar vardı:

1- Güvenlik düzeni alındığına kuşku yoktur. Durumları, kendilerini savunmak içindir. Kendilerine karşı yığılan ve konulan kuvvetler ve yeni kurulan karakollar eski yerlerine çekilirlerse, bu önlemlerden de vazgeçeceklerdir.

2- Düşmanca davranışlarla karşılaşmadıkça, yurdun gelecekteki esenliği ve yüce kişiliğinize karşı besledikleri içten bağlılık dolayısıyla, her türlü çatışmadan sakınacaklarına en büyük antlarla söz vermişlerdir.

3- Kuvayi Seyyarenin Konya ve Alaca'da bulunan erleri ile, Teğmen Sadrettin Efendi komutasında gelmekteyken Fahrettin Paşa'nın tutuklattığı seksen kişinin ve Kuvayi Seyyare Birlik Komutanlarından Kürt İsmail Ağa ile, Kalecik'ten, kendi hısımları içinden, savaşa katılmak üzere askerlik çağı dışında bulunan kimselerden topladığı adamların Kuvayi Seyyareye katılmalarına engel olunmaması.

4- Kuvayi Seyyareye para verilmesi için Kütahya Mutasarrıflığına buyruk verilmelidir.

5- Karşılıklı güvenin gerçekten kurulması ve sürdürülmesi için Fahrettin ve Refet Beylerin cepheden uzaklaştırılması.

Bunlardan çıkan anlam nedir baylar? Oraya giden arkadaşlarımızın tümünün bu anlamı kavrayamayacakları düşünülebilir miydi? Öyle ise, biraz önce belirttiğim gibi, Kütahya'ya giden kurul gerçekten tutuklanmıştı. Bu yazılan şeyler, kendilerine zorla yazdırılıyordu. Bunun böyle olacağını, kurul gitmeden önce biliyordum. Bu yüzdendir ki Reşit Bey, Kâzım Paşa'yı birlikte götürmek için

üstelediği halde, görüşmeler sırasında bir rastlantıyla soluma oturan Kâzım Paşa'ya gitmemesi gerektiğini sezinletmiştim. Çünkü Kâzım Paşa'yı geçici olarak değil, temelli tutuklayıp imzasını kullanmaktan çok yararlanabilirlerdi.

O gece kendilerine şu yanıtı verdim: "Telinizi yarın Bakanlar Kuruluna sunacağım," Yine, 26 /27 Aralık gecesı Eskişehir'de Batı Cephesi Komutanı İsmet Beyefendi'ye de, şu şıfre teli yazdım:

Kütahya'ya giden kurulun ayrıntılı telyazısını, olduğu gibi, aşağıda sunuyorum. Bunun temel noktalarını özetleyerek, makine başında Refet ve Fahrettin Beylere bildirmenizi rica ederim. Kurula makine başında verdiğim yanıtta: "Telinizi, yarın Bakanlar Kuruluna sunacağım." dedim. Yarın, sözü geçen Kurula, Bakanlar Kurulu kararıyla görevlerine son verildiğini, ivedilikle Ankara'ya dönmelerini bildireceğim. Ondan sonra, bu işin içyüzünü bütün ayrıntılarıyla Meclis'e açıklamak düşüncesindeyim.

Kuvayi Seyyareye karşı, İsmet ve Refet Bey kuvvetlerinin, bulundukları yerlerde toplu ve uyanık olmalarını ve alınmış bulunan genel önlemlere daha çok önem verilmesini ve dikkat edilmesini rica ederim. Ne olursa olsun, eylemli harekete onlar başlamadan, şimdilik başlanmaması düşüncesindeyim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Baylar, ertesi gün Batı ve Güney cephesine şu tel çekildi:

Şıfre

27.12.1920

Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhı Birinci Şube Müdürlüğüne

Güney Cephesi Komutanlığı Karargâhı Birinci Şube Müdürlüğüne

Refet ve İsmet beyefendilere özeldir:

Kütahya'ya giden kurulun gönderdiği ayrıntılı tel, Bakanlar Kurulunda görüşülerek, aşağıdaki kararlar alındı. Bu kararlar, bu akşam açık telle Büyük Millet Meclisi Yüce Başkanlığından doğruca Kütahya'ya bildirilecek ve kurulun görevine son verilecektir. Buna göre gereken önlemlerin alınması ve bu konudaki düşüncelerinizin bildirilmesi rica olunur. (Genelkurmay Başkan Vekili Fevzi)

Harekât Şubesi Müdürü

Salih

27 Aralık 1920

Bakanlar Kurulu Kararı

Yurdun gerçek esenliği ve kurtuluşu için ordularda görüş birliğinin ve buyruklara yüzde yüz uyulmasının gerekliliğini her şeyden üstün sayan Bakanlar Kurulu, Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüb Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali beylerin Kütâhya'dan gönderdikleri 26/27 Aralık1920 günlü telyazısını ve bu konu ile ilgili olarak geçen olayları inceleyip görüştükten sonra aşağıdaki kararları almıştır:

1- Birinci Kuvayi Seyyare, bütün öteki ordu birlikleri gibi, kayıtsız koşulsuz Büyük Millet Meclisi'nin yasaları ile hükümetin koyduğu kurallara ve verdiği buyruklara uymak ve boyun eğmek zorundadır ve askerlik sıklıdüzeniyile bağlıdır.

2- Birinci Kuvayi Seyyare Komutanlığının askerlik görevleri, konuları ile ilgili bütün öneri ve düşünceleri ancak buyruğu altında bulunduğu komutanlığa ve bu komutanlık aracılığı ile gereken makamlara bildirilecektir.

3- Yukarıdaki kararları Genelkurmay Başkanlığı uygulayacaktır.

Mustafa Kemal

Dinişleri Bakanı (Şeriye Vekili)	Milli Savunma Bakanı
Fehmi	Fevzi
Dışişleri Bakanı	İçişleri Bakanı
Ahmet Muhtar	Doktor Adnan
Genelkurmay Başkan Vekili	Maliye Bakanı
Fevzi	Ferit

Kütahya'da Büyük Millet Meclisi üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüp Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali beylerin 26/27 Aralık 1920 günlü ayrıntılı tellerine, 27 Aralıkta yanıt verdim. Bunda, Bakanlar Kurulu kararını, olduğu gibi bildirdim ve dedim ki: "Buna göre, sizlerden istediğim özel görev sona ermiş olduğundan geri dönmeniz rica olunur."

28 Aralık 1920'de kuruldan aldığım tel olduğu gibi, şu idi:

Kütahya, 28.12.1920

Ankara'da Büyük Millet Meclisi Yüce Başkanlığına

Bakanlar Kurulu kararını bildiren buyruğunuzu akşam aldık. Gerçekte her birimiz, yurdun ve ulusun esenliği için buyruğunuza canla başla uyarak buraya

geldik. Eskişehir'in ve buranın tutumunu ve durumunu gördük; uyuşmazlık konusu olan sorunu hiç yan tutmadan, tam doğrulukla inceledik ve irdeledik. Görüşmelerin gidişini ve evrelerini, olduğu gibi bilginize sunduk ve içten inançlarımıza dayanarak işin çözüm yolunu, anladığımız gibi yazdık. Buna karşılık, bize bildirilen Bakanlar Kurulu kararının anlamını kavrayamadık. Tersine, yurdun esenliği ve mutluluğu ile ilgili dileklerimizin iyi karşılanmadığını gördük. Sorunun artık daha çok sürüncemede bırakılamayacağına inanmanızı rica ederiz.

Kılıç Ali Vehbi

Eyüb Sabri Reşit

Celâl

Bu tele şu karşılığı verdim:

Şifre, makine başında

Ankara, 28.12.1920

Kütahya'da Büyük Millet Meclisi Üyelerinden Celâl, Reşit, Eyüb Sabri, Vehbi ve Kılıç Ali Beylere

Y. 28.12.1920 şifreye:

Ülke ve ulusun esenliği yolunda bana karşı beslediğiniz içten duygulara gerçekten teşekkür ederim. Buradan ayrılmanızdan önce söz konusu sorunla ilgili bütün belgeleri göstererek yaptığım açıklamalar sonunda işi resmi olarak hükümete verirken sizlerden, oradaki arkadaşlara uygun olan yolu tutmaları gerektiğini anlatmak ve kavratmak üzere bu yolculuğun yorgunluklarına katlanmanızı rica etmiştim. "Sorunun çözüm yolu" diye telyazınızda belirttiğiniz nokta, zaten burada da söz konusu olmuştu. Hükümetçe alınacak genel önlem ve düzenin, iki yandan birinin isteğine göre olamayacağını bildirmiştim. Bakanlar Kurulu kararı, aslında uyulması gerekli, belli ve olağan işleri resmi ve kesin olarak bir kez daha belirtiyor. Yüce yazılarınız hiçbir zaman kötüye

yorulmuş değildir. Ancak, burada da söylediğim gibi, benim bir buçuk aydan beri süregelen kişisel ve özel aracılık ve girişimlerimin ve tam içtenlikle yaptığım çalışmaların, ne yazık ki, değerinin anlaşılmadığını görüyorum ve bunun sonucu olarak işin çözümünü ve izlenmesini sorumlu ve ilgili makamlara bırakmış bulunuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Baylar, Kütahya'daki kurulun, Mecliste durumu açıklarlarsa, kendilerine daha yararlı olabileceklerine Ethem ve kardeşlerini inandırarak ellerinden kurtulabildikleri anlaşılmıştır. Doğaldır ki, Reşit Bey orada kalmıştır.

Ayaklanan Ethem ve Kardeşlerine Karşı Savaşa Girişilmesini Buyurdum

Baylar, Kütahya'daki kurula, Bakanlar Kurulu kararını ve geri dönmeleri gerektiğini bildirdikten sonra cephe komutanlarına da başkaldıran Ethem ve kardeşlerine karşı savaşa girişmelerini buyurdum.

Baylar, askeri eylemleri, devlet kurup yönetmeyi, şunun bunun suçsuz çocuklarını kurtulmalık (fidyei necat) dilenmek için dağlara kaldırma haydutluğu sanan; şarlatanlıklarıyla, yaygaralarıyla bütün bir Türk yurdunu tedirgin eden ve Türk ulusunun Büyük Meclisini kendileriyle uğraştıran utanmaz, kendini bilmez, saygısız ve herhangi bir düşmanın boğaz tokluğuna çasıtlığını, uşaklığını yapacak kertede alçak ve aşağılık yaratılışlı olan bu kardeşleri, ellerindeki bütün kuvvetler ve dayandıkları düşmanlarla birlikte tepeleyip yola getirerek, devrim tarihimizde etkili bir örnek göstermek, zorunlu görüldü. Onun için şöyle bir düzenleme yapmıştık:

Bursa'da bulunan Yunan kuvvetlerine karşı bir piyade tümeni bırakılarak, iki piyade tümeniyle bir süvari tugayına Eskişehir'in güneybatısında ve Kütahya

doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı. Uşak'ta bulunan Yunan kuvvetlerine karşı da, yalnız bir tabur cephede bırakılarak, iki piyade tümeniyle yedi süvari alayına Dumlupınar yakınlarında ve gene Kütahya doğrultusunda yığınak yaptırılmıştı.

Kuvvetlerimiz, yürüyüş buyruğunu alır almaz, hemen Kütahya'da bulunan ayaklanmış Ethem kuvvetleri üzerine yürüdüler. 29 Aralık 1920 günü Kütahya'ya girdiler, Üç gün sonra da Batı ve Güney cephelerinden yürüyüşe geçen bütün kuvvetlerimiz, Kütahya'nın 30-40 kilometre ilerisinde ve Gediz genel doğrultusunda bir kesimde birleştiler. Ayaklanan Ethem, kuvvetlerini hiçbir yerde durdurmayı ve direndirmeyi göze alamadan Gediz üzerine çekilmişti.

Baylar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilinçli ordusu, kendisini, Büyük Millet Meclisi'ni ve Hükümetini küçümseyecek kertede beyinsizlik gösteren ve budalaca kendini beğenen bu ayaklanıcılara hakettikleri usandırma şamarını vurmak için, önüne geçilmez bir öfke ve sertlikle eyleme geçiyordu. Soluk almaksızın kaçan Ethem, "İstanbul'da Yüce Sadrazamlığa" diye şu teli çekiyordu:

Ankara'da tutuklanan saygıdeğer arkadaşlarınızın İstanbul'a geri gönderilmeleri için Ankara Meclis Başkanlığına çektiğim protesto teli aşağıda bilgilerinize sunulmuştur. Şimdi, Millet Meclisinin kararıyla saldırıya uğramış bulunuyorum. Kuvvetim savunmaya, üstelik saldırıya yetecek kertededir. Karşımda ve yanlarımda Yunanlılar bulunduğundan nasıl bir yol tutulacağı konusunda Yunan komutanlığı ile anlaşmaya varılmış ise de, yüce onayınızın da alınmasını her bakımdan gerekli gördüm. Bu nedenle gereken işin yapılmasına, yüce buyruklarınızın bize ulaşabilmesi ve haberleşmenin sağlanabilmesi için de Gediz tel yolunun onarılmasına ve düzeltilmesine buyruklarınızı yüksek onayınıza sunarım.

Umum Kuvayi Seyyare ve Kütahya Bölgesi

Eski Komutanı ve Şimdi Umum Kuvayı Milliye Komutanı

Ethem

Baylar, bu telde, "protesto teli" diye sözü geçen saçma sapanlıklar gerçekten Meclis Başkanlığına çekilmiş ve gizli bir oturumda Meclis'e okunmuştu. Bunda o denli çirkin ve o denli utanmazcasına söz ve deyimler kullanılmıştı ki, bir kez okunduktan sonra, bir daha okunmasına ve dinlenilmesine katlanılamamıştı. Bu denli aşağılık bir saçmayı sizlere de sunmayı gerekli görmüyorum. Bu saçma sapan yazı ile milletvekillerinin onurlarına ve Ulusal Meclisin yasallığına saldırılarak İzzet Paşa kurulunun İstanbul'a dönmekte serbest bırakılması isteniyordu.

Baylar, kuvvetlerimiz Kütahya'ya girerken ben de Meclis'te kimi milletvekillerince sorguya çekilmiş bulunuyordum. Ayaklanan Ethem'in üzerine yürümemize, ona saldırmamıza, onu kovalamamıza karşı çıkılıyordu. Fuat Paşa, Ethem ve kardeşini çekip çevirebildiği için, onun değiştirilmemesi uygun olurmuş. Bütün anlaşmazlığa yol açan, yeni atadığım komutanların toylukları ve duruma uygun tutum ve davranışta bulunamamaları imiş. Orduda sağlam düzen aramanın zamanı mı imiş? Ya, Tanrı korusun, Ethem Bey orduyu dağıtırsa ne yapacaktım? Bu denli önemli bir işe kim ve nasıl karar vermiş? Böyle bir karar Meclis'e bildirilmeksizin nasıl alınmış... gibi birçok sorular ve eleştirilerden sonra: "Ne olursa olsun Ethem Bey ve kardeşleri vurulmamalıdır." istekleri ortaya atıldı. 29 Aralık gününün bütün oturumlarını ve 30 Aralık gününün birkaç gizli oturumunu açıklamalar yapmakla geçirdim. Durumun bütün evrelerini belgeleriyle, kanıtlarıyla, gerçekleriyle anlatmaya çalıştım. Bütün bu açıklamalarıma karşın, tartışma bir türlü sona ermiyordu. Her şey bir yana, yalnız Meclis'in yasallığına saldıran telyazısı, teli çekenleri Yurt Hainliği Yasasına çarptırmaya yeter iken, bu ayaklananların aylardan beri süregelen karşı gelici durumları ve ulusal hükümeti yıkmak, kendi akıllarınca

başka türlü bir hükümet kurmak, düşüncelerini uygulamaya yeltenmeleri, dikkate alınmak istenmiyordu. Tersine, bunları tepelenmekten, cezalanmaktan kurtarmaya çalışılıyor gibiydi. Bunun, kısaca nedenini açıklayayım baylar. Milletvekillerinden kimileri, durumun kişisel ve duygusal gücenikliklerden doğduğu sanısına kapılmışlardı. Gerçekten bu alanda sonsuz propaganda yapılmış ve kamuoyu bulandırılmak istenmişti. Bir de, güçlü ve aşırı söylentilerden Ethem kuvvetlerinin çok ve yenilmesi güç olduğunu sanarak, ordu ile çarpışacak olurlarsa ordunun çil yavrusu gibi dağılacağını ve o zaman durumun gerçekten korkunç olabileceğini düşünüyorlar ve böyle bir çarpışmaya engel olmayı uygun buluyorlardı.

Baylar, bu düşünceleri uygun görüp ona göre davranma sonucunun, emirlerliğinden gelen ve aslında daha yüksek bir düşünce yeteneği bulunmayan Ethem'in, koskoca Türk yurdunda diktatörlüğünü benimsemeye ve onaylamaya varacağını anlamamak olabilir miydi?

Meclisin coşku ve kuşkusunu giderecek inandırıcı sözler söyleyerek gizli oturum görüşmelerini, eylemli sonuçlar beklemek üzere kapattık.

Ethem ve Kardeşleri, Kuvvetleri İle Birlikte Düşmanlarının Yanında Kendilerine Yaraşır Yeri Aldılar

Baylar, Ethem kuvvetlerini kovalayan birliklerimiz, 5 Ocak 1921 günü Gediz'i ele geçirerek o bölgede toplandılar. Ethem ve kardeşleri de kuvvetleriyle birlikte düşmandan yana geçip kendilerine yaraşan durumu aldılar. Artık Ethem olayı kalmamıştı. Ordumuzun içinde bulunan düşman kovularak gerçek yerine sürülmüştü. Bundan sonra yalnız bir düşman cephesini ve bununla ilgili olayları göreceğiz. Gerçekten, bir gün sonra, 6 Ocak 1921 günü Yunan ordusunun tümü, bütün cephe üzerinde her noktadan saldırıya geçti.

Baylar, o günkü askeri durumu, anlaşılır bir biçimde açıklamak için şöyle diyeceğim:

İnönü Zaferleri

Birinci İnönü Utkusu (Zaferi)

İznik'ten, Gediz üzerinden Uşak'a dek bir çizgi tasarlayınız. Bu çizginin Gediz kuzeyinde kalan parçası iki yüz kilometredir. Gediz'den Uşak'a olan parçası da, yaklaşık olarak otuz kilometredir. Düşman üç tümenle bu kesimin kuzey ucundan Eskişehir üzerine doğru yürüdü. Bizim Gediz'de bulunan önemli kuvvetlerimiz, Eskişehir üzerinden bu düşman tümenlerini karşılamak zorundaydı. Karşıladı, yendi; devrim tarihimize Birinci İnönü Utkusu'nu yazdı.

Güney Cephesi kuvvetleri, eski yerlerine, Dumlupınar'a geri gönderildiler. Kütahya'da yalnız Altmış Birinci Tümen, iki alaya yakın kuvvetiyle İzzettin Bey (Ordu Müfettişi İzzettin Paşa) komutasında bırakılmıştı.

Düşmanla İşbirliği Yapan Manisa Milletvekili Reşit Bey'in Milletvekilliğinden Çıkarılması Kararı

Baylar, 8 Ocak 1921 Cumartesi günü Meclisin açık oturumunda durumu anlatıyordum. Artık herkes gerçeği görmüş ve anlamıştı. Ethem ve kardeşlerine yumuşak davranılması düşüncesinde bulunanlar, bu kez onları kötülemede pek coşkun idiler. Ben konuşurken: "Ethem, Tevfik ve Reşit beyler" deyince, bu türlü konuşmama karşı çıkıldı. Yükselen bir ses: "Paşa Hazretleri, artık Bey demeyiniz. Hain deyiniz!" uyarısında bulundu. Ben "Ethem ve Tevfik hainleri diyeceğim; ama, daha Büyük Millet Meclisi üyesi kimliğini taşıyan Reşit Bey için de bu sözü kullanmak zorundayım. Yüce kurulunuza saygımdan bunu söyleyemem. İlkın Reşit Bey'in üyelikten çıkarılmasına oy vermenizi rica ederim." dedim.

Başkan: "Ulusun ve ülkenin çıkarlarına karşı silah kullanarak düşmanlarla işbirliği yapan Manisa Milletvekili Reşit Bey'in milletvekilliğinden çıkarılmasını kabul buyuranlar el kaldırsın!" dedi. Eller kalktı, kabul olundu.

Ethem ve Kardeşleri, Canlarını Refet Paşa'ya Borçludurlar

Yunan ordusunun yaptığı bu saldırıda Ethem ve kardeşleri de kendilerine düşen görevi yapmaktan geri durmadılar. Yeniden Kütahya'ya yönelerek orada bulunan tümenimize saldırmaya başladılar. İzzettin Paşa'nın sağlam karakteri, bilgilice komutası ve buyruğu altındaki Türk subay ve erlerinin üstün yiğitlikleri Ethem ve kardeşleriyle birlikte saldıran hain kuvvetleri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı. Eğer, kendileri de başta olmak üzere büsbütün yok edilmekten kurtulabilmişlerse, bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşa'ya borçlu bulunduklarını söylemeliyim. Bu noktayı açıklayıvereyim:

Refet Paşa iki süvari tümeniyle Dumlupınar'ın on kilometre kadar doğusunda Küçükköy'de bulunuyordu. Kütahya'daki Altmış Birinci Tümene, batıdan saldıran Ethem kuvvetlerini çarçabuk yenmek ve yok etmek üzere yürüyüş buyruğu verildi. Refet Paşa, süvarileriyle, Ethem kuvvetlerinin yan ve arkasına gidecekti. Bulunduğu yerden kuzeye, Kütahya'ya bakılacak olursa bu görevin, serbest bir yürüyüşle ve pek etkin olarak yapılabileceği belliydi. Oysa, Refet Paşa, gereken yere gitmemiş; bunun ters yönüne, Kütahya'nın batısına değil, doğusuna, Alayunt'a gitmiş. Süvari kuvvetleri, 12 Ocak 1921 günü öğleye doğru Alayunt bölgesine ulaştı.

Refet Paşa, İzzettin Paşa ile görüşmek üzere Kütahya'ya gitti. İzzettin Paşa, süvari tümenlerinin Kütahya güneyinden, Yellice dağı batısından, hepsi atlı olan Ethem kuvvetlerinin gerilerine gönderilmesini önermiş.

Refet Paşa, iki tarafın savaş durumu üzerinde tam bir bilgisi olmadığını ileri sürerek, böyle bir harekete yanaşmamıştır. Refet Paşa, İzzettin Paşa

kuvvetlerinin doğuya, Porsuk suyu gerisine çekilmesi gerekirse, süvarileriyle Kütahya ovasından ayaklanıcıların yan ve gerilerine saldırmayı düşünüyormuş. Hayvanlarından inip, piyade tümenimiz karşısında yaya olarak savaşmakla çok zayıf bir duruma düşmüş olan ayaklanıcıların üzerine yürümekten kaçınan komutanın, piyade tümenimiz yenilip geri çekilirken atları üzerinde bulunacak olan, içgüçleri yükselmiş ayaklanıcıların hangi yanına ve nasıl saldırmayı düşündüğü gerçekten her asker için üzerinde durulacak bir sorundur. Böyle şey olamaz! Bu düşman atlıları, geri çekilmek zorunda bıraktığı piyadeden dönüp Refet Paşa süvarileri üzerine atılmayacak mıydı?

Baylar, savaş alanına, top ve tüfek sesine gelen bir kuvvetin, bir tek tüfek (bile olsa), savaşan ve kendinden olan bir kuvvetin yenilmesini bekleyip ondan sonra iş görebileceğini sanması, yalnız asker olanların değil, en kısa görüşlü insanların bile usa yatkın bulacağı bir düşünce değildir. Görev ve özveri, savaşan birliklerin, yenilmeden ve çekilmeden başarısını sağlamaya çalışmakla yapılır.

Arkadaşı savaşırken ve yardım beklerken seyirci kalmış komutanlar, arkadaşının yenilmesine tanık olabilirlerse de, tarihin ezici yergisinden ve suçlamasından hiç mi hiç kurtulamazlar.

İzzettin Paşa, 11 Ocak 1921 günü öğlesinden 13 Ocak gece yarısına dek süren sert ve bunalımlı savaşlar sırasında, süvari gruplarının da savaşa katılması zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığına bildirmişti. Refet Paşa, Güney Cephesinden getirtmekte olduğu Sekizinci Tümen yetişebilirse, 14 Ocakta saldırıya geçmek niyetinde olduğunu birliklerine duyuruyordu. İzzettin Paşa 11, 12, 13 Ocak günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşam gün batarken, yaptığı bir karşı saldırıyla başkaldırcıları yendi ve kaçmak zorunda bıraktı. Refet Paşa savaşa seyirci kalmakla büyük bir fırsat kaçırdı. Ayaklanıcıların kaçmasına elverişli bir durum yarattı. 14 üncü günü, buyruğu

altındaki bütün süvari kuvvetlerini, Süvari Tümeni komutanlarından Derviş Bey'in (Kolordu Komutanı Derviş Paşa) buyruğu altına vererek onu, Ethem'i kovalamakla görevlendirdi. Derviş Paşa, geceleri de yürüyerek, Afşar'da, özellikle Gediz'de Ethem kuvvetlerinin gerilerine doğru yönelttiği korkunç vuruşlarla Ethem, Tevfik, Reşit kardeşleri sersem etti. Kuvvetlerinin toplanmasına zaman bırakmadı. Derviş Bey, Ethem ve kardeşlerini, 14 Ocaktan 22 Ocağa dek dokuz gün soluk aldırmaksızın boyuna kovalamıştır. Sonunda bütün Ethem kuvvetleri tutsak edilmiş, yalnız Ethem, Tevfik ve Reşit kardeşler yeni görev almak üzere düşman içine kaçabilmişlerdir.

İzzet ve Salih Paşalar, Ankara'dan Kıvanır Görünmüyorlar Ne Olursa Olsun, İstanbul'a Gitmek İstiyorlardı

Saygıdeğer baylar, Ankara'da bulunan İstanbullu konuklarımıza bir, bir buçuk ay süren konuklukları sırasında çok şeyler göstermek fırsatları bulduğumuzu sanıyorum. Ayaklanan Ethem ve kardeşlerinin kuvvetleri ortadan kaldırıldı. Yunanlıları, üç günde İnönü'de yendik. Büyük Millet Meclisi'nin kıvanç ve gönül rahatlığı duyacağı yeni bir dönem açıldı. Ama İzzet ve Salih paşalar bunların hiçbirinden kıvanç duymuş görünmüyordu; sıla özlemine tutulmuş gibi, ne olursa olsun İstanbul'a gitmek istiyorlardı. İstanbul'daki arkadaşlarının da çok kaygı duymakta oldukları anlaşılıyordu.

Ankara'ya gelişlerinden on gün sonra, Fransız telsiziyle, Zonguldak'a bir telyazısı gelmişti. Telyazısı şudur:

16 Aralık 1920

Zonguldak Mutasarrıflığı Aracılığıyla İzzet Paşa Hazretlerine

Sizlerden şimdiye dek bir bilgi alınamadığından yüksek kurulunuzun Ankara'ya varış haberinin beklenilmekte olduğu.

Mustafa Arif

İki gün sonra Adapazarı üzerinden de şu telyazısı geldi:

Dahiliye Nazırı İzzet Paşa Hazretlerine

Sizlerden bir bilgi alınamadığından (Ankara'ya) varış haberinizin beklenilmekte olduğu üzerine birkaç gün önce Zonguldak yoluyla çekilen tel karşılığının çabuklaştırılması rica olunur.

Dahiliye Nazırı Vekili

Mustafa Arif

Tevfik Paşa Hükümeti adına Ziya Paşa'nın İnebolu'ya gönderdiği bir özel görevli, 10/11 Ocak 1921'de uzun bir şifre ile birtakım bilgiler veriyordu. İzzet Paşa kurulunun Anadolu'ya katılma haberi İstanbul'ca doğrulanmış. Hükümet, İzzet Paşa'dan bilgi istiyormuş. Ziya Paşa, Safa, Mustafa Arif ve Raşit Beyler de demişler ki: "Ülkenin çıkarı, kurulun Ankara'da kalmasını gerektiriyorsa buna bir şey denilmez. Böyle olunca da, hükümetin düşeceği kesindir. Ancak, biz de bu yurdun çocuklarıyız. Hiç olmazsa durumdan bizlere de bilgi versinler. Bizi aydınlatsınlar, biz de ona göre bir yol tutalım."

Ziya Paşa, Paris'ten, Ahmet Rıza Bey'den aldığı bir mektupta yazılanlardan ve İstanbul'da güvenilir bir kaynaktan elde ettiği bir bilgiyi de açıklıyordu.

Ahmet Rıza Bey diyormuş ki: "Eğer Ulusal Kuvvetlerin savaş gücü elveriyorsa İzmir sorunu, iyi hazırlanmış bir baskınla olup bittiye getirilerek çözülmelidir." Aldığı bilgi bunu doğruluyormuş. Kral Konstantin'i tutacaklarmış.

Ziya Paşa'nın özel olarak edindiği bilgiler de, son konferanstan önce Yunanlıların, kuvvetleri artırılarak, büyük bir saldırıya geçirileceği yolunda idi. Damat Ferit Paşa çok sıkı çalışmaya başlamış Baltalimanı'nda yeni kurulacak hükümet için, türlü türlü listeler düzenlenmeye başlanmış.

İnebolu'ya gelmiş olan özel görevli aracılığıyla Ziya Paşa'ya ve arkadaşlarına gönderdiğim yanıtta, verdikleri bilgiye teşekkürden sonra: "İzzet ve Salih Paşalar, ortak amacımızın kesin gereği olarak Ankara'da kalmışlardır." dedim. Kendilerinin İstanbul'da iş başında kalmaları uygun ise de düşmeden önce, hepsinin, şimdiden el altında bulunduracakları güvenilir ve hızlı giden bir araçla hemen Anadolu'ya gelmelerinin, yurdun yüksek çıkarları için gerekli olduğunu ve böylelikle yapacakları hizmet ve özveriye ulusça pek çok değer verileceğini yazdım.

Özel görevlinin İstanbul'a döndükten sonra İnebolu'ya gönderdiği ve oradan 19 Ocak 1921'de Ankara'ya çekilen şifrede, Ziya Paşa ve arkadaşlarının görüşüme uygun bir yol tutmaya karar verdikleri bildirilmişti.

Sadrazam Tevfik Paşa Benimle İlişki Kuruyor

Baylar, bu günden bir hafta kadar sonra Kocaeli Komutanlığından şöyle bir telyazısı aldım:

Geyve İstasyonu, 26.1.1921

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına

Ülkenin yüksek çıkarlarıyla ilgili önemli bir konu üzerinde Sadrazam Paşa'nın sizinle makine başında görüşmek istedikleri İstanbul Telgraf Genel Müdürünün 26.1.1921 günü saat 16.30'da yazdırdığı telle bildirilmektedir. Bu konudaki buyruklarınızı beklediğimi sunarım.

Kocaeli Komutanlığına aynı gün makine başında verdiğim yanıtta dedim ki:

İstanbul, Geyve ile doğrudan doğruya nasıl haberleşebilir? İstanbul'da Tevfik Paşa ile ya da herhangi biriyle haberleşip ilişki kurabilmem, Bakanlar Kurulu'ndan ve belki Meclis'in kararına bağlı bulunduğundan bu konuda şimdiden bir şey diyemem. Tevfik Paşa ile telgraf görevlisinin bile açıktan açığa haberleşmesi, yabancıların İstanbul'a karşı olan durumumuz üzerindeki görüşlerini alt üst edeceğinden, uygun değildir. Ancak Tevfik Paşa bana değil, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine başvurmak dileğinde ise, bu dileği kabulü doğaldır. Bunun resmi olmayarak ve haberin bize ulaştırıldığı yolla Tevfik Paşa'ya duyurulmasında sakınca yoktur.

İstanbul'dan Adapazarı'na telgraf yolu, oradan da Geyve'ye askerlerce korunup kullanılan telefon yolu vardı. Tevfik Paşa'nın benimle kapalı olarak görüşmek istemesi üzerine İstanbul teli Ankara'ya bağlatıldı. Tevfik Paşa'dan açık olarak şu teli aldım:

İstanbul, 27.1.1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

25 Ocakta Paris'te toplanan kurulun aldığı kararlar gereğince Doğu Sorununun çözümünü görüşmek üzere 21 Şubatta Londra'da İtilâf devletleri (Nutuk metninde: Düvel-i Müttefika.) delegeleriyle Osmanlı ve Yunan hükümetleri delegelerinden kurulacak bir konferans, toplantıya çağrılacaktır. Yürürlükteki antlaşmada, olaylar dolayısıyla zorunlu görülecek değişiklikler yapılacaktır. Padişah Hükümetine gönderilecek çağrı için, Mustafa Kemal Paşa'nın ya da Ankara'ca yetki verilmiş delegelerin Osmanlı delegeler kurulu arasında bulunmaları koşulu ileri sürülmüştür. Bu kararları, İtilâf devletlerinin İstanbul temsilcileri bildirdi. Görevlendireceğiniz delegeler buradan seçeceğimiz kişilerle birleşerek yola çıkacaklardır. Kararınızı ve bu telin karşılığını

bekliyorum. Dikkatli davranılması gereken bir zamanda bulunduğumuzdan bu gibi kimi önemli bildirimler için telgraf yolunun açık bulundurulmasını rica ederim. Makine başında hemen yanıt verilebilecekse telgraf başında beklemekteyim efendim. Bir de şifre var efendim.

Tevfik

Şifrenin açılmışı da şu idi:

İstanbul, 27 Ocak 1921

Saat: 8 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Londra Konferansında etkin konuşmak için Yunanlıların, bir kolorduyu İzmir'e göndermekte ve Trakya'daki Kuvvetlerini de Anadolu'ya yollamakta olduğu ve on güne dek bir saldırıya başlayacakları inanılır kaynaklardan öğrenilmiştir.

Tevfik Paşa'ya Verdiğim Resmi ve Özel Karşılıklar

Baylar, Tevfik Paşa'ya, yanıt olarak çektiğim tel şu idi:

Ankara, 28 .1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Y: 27.1.1921 tele: Ulusal buyruma dayanarak Türkiye'nin alın yazısını eline alan, yasal ve bağımsız tek egemen kuvvet, Ankara'da sürekli çalışmakta olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Türkiye ile ilgili bütün sorunları çözümleyecek ve her türlü dışişlerinde başvurulacak yer, ancak bu Meclis'in Bakanlar Kuruludur. İstanbul'daki herhangi bir kurulun hiçbir yönden yasal ve hukuksal bir niteliği yoktur. Bunun için, böyle bir kurulun kendine hükümet adını vermiş olması,

ulusun egemenlik haklarına açıkça aykırıdır ve bu ad altında, yurdun ve ulusun hayatıyla ilgili işlerde dışarıya karşı, kendini başvurulacak yer olarak göstermesi uygun görülemez. Kurulunuza düşen yurt ve vicdan ödevi, hemen durumun gerçeklerine uyararak, ulus ve ülke adına başvurulacak yasal hükümetin Ankara'da olduğunu kabul edip bildirmektir. Ulusumuz ve ülkemiz adına yasal yetkili hükümetin Ankara'da olduğunu İtilâf Devletlerinin anlamış oldukları kuşku götürmez ise de, sözü geçen devletlerin bu görüşlerini açığa vurmakta gecikmeleri, İstanbul'da aracı bir kurul bulunmasının kendileri için yararlı olabileceğini sanmalarından ileri geliyor.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; barışı ve esenliği gerçek bir içtenlikle dilediğini açıklamış; yalnız ulusal haklarının tanınmasını istemekten öteye geçmeyen koşullarını birçok kez duyurmuş ve bu haklar tanınırsa, önerilecek görüşmeleri kabule hazır olduğunu bildirmiştir. İtilâf devletleri Londra'da toplayacakları konferansta Doğu Sorununu adalet ve hak çerçevesi içinde çözümlemeye karar vermişlerse, çağrılarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine doğrudan doğruya göndermelidirler. Yukarıda sözü edilen koşullara uygun olarak yapılacak çağrının Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince iyi karşılanacağını yeniden bildiririz. Saat: 00.30 önce.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Bunun arkasından da kendim özel olarak şu teli çektim:

Tel Ankara, 28 Ocak 1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Sizler gibi yaşadığı sürece bu ulusa ve ülkeye aralıksız olarak değerli hizmetlerde bulunmuş sayın bir kişi için, bütün geçmiş hizmetlerinizi

tamamlayıp yüceltecek eşsiz, tarihsel bir fırsat çıktığı kanısındayız. Biz tam birlik içinde iş görmek istiyoruz. (İstanbul Hükümetinin) aracılığı ile çağrıldığımız konferansta, ülkeyi ayrı ayrı temsil edecek iki kurulun ne denli sakıncalar doğuracağını iyice anladığınıza inanıyoruz.

Ulusun, salt egemenlik haklarını koruma uğrunda harcadığı emekler, akıttığı hesapsız kanlar, birçok iç ve dış güçlülere karşı gösterdiği dayanç ve direnç, bugün karşısında bulunduğumuz elverişli yeni durumu yarattı. Bir yandan da dünya olayları dayanç ve direncimizin temel amacı olan tam bağımsızlığımızı sağlayıcı bir yolda gelişmektedir. Bizi tutsak olmaya ve yıkılmaya zorlamak istemiş olan hükümetler karşısında, ulusal haklarımızı savunurken, maddi ve manevi bütün ülke güçlerinin birlikte hareket etmesi çok gereklidir. Bunun için Padişah Hazretlerinin, ülkede ulusal iradenin belirlediği tek yer olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını resmi olarak bildirmesi artık gerekli olmuştur. Böylece, İstanbul'un, ülkeye arka arkaya birçok zararlar getirdiği uğursuz denemeler sonunda anlaşılan ve ancak yabancılar yararına sürdürülen olağandışı durumuna bir son verilebilir. İtilâf Devletleri temsilcilerinin yaptığı bildirim gösteriyor ki, İstanbul'dan gidecek bir delegeler kurulunun Londra Konferansına katılabilmesi, ancak bu kurulda Ankara Hükümetince tam yetki ile görevlendirilmiş temsilcilerin de bulunması koşuluna bağlıdır. Böylece İtilâf Devletleri, Türkiye adına barış görüşmelerine katılacak delegelerin ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince gönderilebileceğini yeter bir açıklıkla ortaya koymuş oluyorlar. Eylemli ve hukuk bakımından ülkede yasal tek hükümet olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin koyduğu ve yayımladığı ilkeleri kabul buyurmanızı ve bu ilkelerin düşmanlarımızca da onaylanmasını kolaylaştırmak için bize katılarak durumunuzu düzeltmenizi ve saptamanızı, tarih ve ulus karşısında yüklendiğimiz görev ve yetkiyle öneririz. Böylece, savaşımımızı mutlu bir sonuca erdirmeye işi çabuklaştırılmış olur. Birlik olarak çalışmak ve ulusal istekleri olanca gücümüzle savunmak düşüncesiyle yaptığımız bu öneri kabul buyrulmaz ve uygulanmazsa, padişahlık ve halifelik

katında oturan Padişah Hazretlerinin durumunun sarsılması tehlikesinden haklı olarak korkulur ve biz, ulusal iradenin vermiş olduğu hukuka dayanan ve eylemli bütün yetkileri elinde bulunduran bir hükümet olarak şimdiden bildirir ve belirtiriz ki, bundan doğacak sorumluluk, önceden kestirilemeyecek olan bütün sonuçlarıyla, doğrudan doğruya Padişah Hazretlerinin olacaktır. Bu durum karşısında sizlerin, vicdan ve tarih görevinizi tam olarak yapmanızı ve sonucunu bize kesin ve açık olarak bildirmenizi bekliyoruz. Özel saygılarımızın kabulünü rica ederiz efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Saygıdeğer baylar, aslında manevi ve maddi değeri kalmamış, ama varlığı da çok zararlı olan İstanbul Hükümetini ortadan kaldırmak önemliydi. Buna engel olanların başında padişah ve halife bulunuyordu. Bundan dolayı bu makama durumun açıklık kazanması için, yapılacak ilk işin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni ve Hükümetini tanıtmak olması gerekirdi. Gerçekte, elimiz altında ve yakınımızda olmayan bu makama karşı başka bir işlem uygulamaya, şimdilik maddi olanak da yoktu. Bunun için, Tevfik Paşa'ya yine o gün şu üçüncü teli de yazdım:

Ankara, 28 Ocak 1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Resmi ve özel telyazımızdaki düşünce ve önerilerimizi aşağıda özet olarak yeniler ve gereğinin tez elden yapılmasıyla sonucunun bildirilmesini rica ederiz:

1- Padişah, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni tanıdığını kısa bir buyrukla açıklayacaklardır. Bu buyruk, padişahlık ve halifelik makamının dokunulmazlığını temel ilke olarak kabul etmiş olan Türkiye Büyük Millet

Meclisi'ni, şimdiki durumu, niteliği ve yetkisiyle Padişahın kabul buyurduklarını kapsayacaktır. Başkaca ayrıntıların eklenmesi, şimdilik karışıklığa yol açabilir.

2- Birinci madde hükmü yerine getirildiğinde yalnız ailece durumumuzun iç düzenlenmesi aşağıdaki gibi olabilir:

Padişah Hazretleri eskisi gibi İstanbul'da otururlar. Yetkili ve sorumlu olup her türlü saldırıdan korunmakta olan ve her türlü bağımsızlık koşullarını özünde toplamış bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümet, şimdilik Ankara'da bulunur. Elbette, artık İstanbul'da hükümet adı altında bir kurul kalmaz. Ancak, İstanbul'un özel durumu dolayısıyla Padişahın yanında, Büyük Millet Meclisi'nce görevlendirilecek ve yetki verilecek bir kurul bulundurulur.

3- İstanbul kenti ve dolayları yönetiminin nasıl düzenleneceği daha sonra düşünülür ve uygulanır.

4- Bildirilen koşullar kabul edilip uygulanınca, Büyük Millet Meclisi'nin onayladığı bütçemize padişah ve padişah soyundan kişiler için daha önce konulmuş olan ödenekle birlikte, görevlendirilecek bütün işyarların ve öbür aylıklıların aylıklarını vermek için gerekli paralar hükümetçe sağlanacak ve ödenecektir. Akçalı gücümüz (kudreti maliyemiz) bunu karşılayacak yeterlidir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Tevfik Paşa'nın bu uzunca telimize gece verdiği yanıt çok kısa oldu. Tevfik Paşa'nın yanıtı şu idi:

Tel

28/29.1.1921

Telyazılarını aldım. Yarın kurulu toplayarak saat altıda bilgi veririm efendim.

Tevfik Paşa ve Arkadaşları Anadolu'yu İstanbul Hükümetine Bağlamaya Çalışıyor

Tevfik Paşa, kurulunu toplamış; şu yanıtı verdi. Bunu da, olduğu gibi bilginize sunacağım:

İstanbul, 29.1.1921

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

28 Ocak 1921 günlü üç telyazınıza yanıttır: Şimdiki hükümet, İstanbul ile Anadolu'nun birleşmesindeki yararlar öteden beri değer verdiğinden bu amaçla iş başına gelmiş ve şimdiye dek bu uğurda çalışmıştır.

Ulusun egemenlik haklarını korumak için harcadığınız emeklerin ve verdiğiniz kurbanların, karşısında bulunduğumuz elverişli durumu yarattığı, buna büyük ölçüde etki yaptığı kanısındayız. Bundan ötürü bir ulusal yarar sağlayacak önerilerinizi kabule hazırız. Bu bakımdan, bildirdiklerinizle ilgili görüşlerimizi aşağıda açıklıyorum:

Konferansa dolaylı olarak çağrılmanız doğaldır. Çünkü İtilâf Devletleri hükümetlerinin temsilcileri buradadır. Bunun için, İstanbul'da bulunan ve sizinle işbirliği yapmaya çalışan bir hükümet aracılığıyla bildirim yapılması pek doğal görülmelidir. Şimdiye değin Anadolu'yu tanımayı bile gerekli görmeyen Avrupa hükümetlerinin, özellikle Anadolu delegelerinin konferansta bulunmalarını koşuldan saymaları sevindirici bir olaydır. Bu bakımdan, bir yöntem sorunu yaratarak bu mutlu değişimden yararlanmamak, ulusa karşı yüklendiğiniz görevle hiç bağdaşmaz. Doğrusu aranırsa, birleştiğimiz kamuya duyurulduktan sonra, delegelerimiz de ayrı ayrı değil, hep birlik sayılır. Delegeler kabul edilen ilkeler çerçevesi içinde konuşacaklarına göre bu konuda

bir sakınca düşünülemez. Demek, devlete ve ulusa karşı yükümlü olduğumuz görev, bu tarihsel anda bize uzatılan elden yararlanmayı kesin olarak buyurmaktadır. Bundan kaçınmanın Yunan isteklerine karşı savunmasız kalmamıza ve ülkemizde daha uzun zaman savaş yıkımlarının sürüp gitmesine yol açacağı düşünülmelidir. Aslında, isteklerimizi konferansta ileri sürmek ve hakkımızı Avrupa'ya duyurmak, söz gelişi, konferans sonuçsuz bile kalmış olsa bir zarar getirmez. Sizin ve arkadaşlarınızın yurtseverliği, bu fırsatın kaçırılmayacağı güvencesini vermektedir. Şimdiye dek eski hükümetlerce alınmış ve her iki yan için kötü sonuç vermiş olan kararlar kaldırılacağı doğal olduğundan aramızda artık ayrılık, gayrılık kalmamıştır. Ancak, İstanbul işgal altında bulunduğundan, buradaki hükümetin kaldırılmasıyla, hükümet işlerinin büsbütün İtilaf Devletleri eline geçmesine ve sonuç olarak, antlaşmadaki, İstanbul'la ilgili maddelerin yürürlüğe konulmasına meydan verilmiş olacağı gibi, savaş halinde bulunduğumuz Yunan askerlerinin şu sırada İstanbul ve dolaylarında bulunuşu da, bu önerileri uygulanamaz bir duruma getirmiştir. Kurulumuzun iş başında kalma düşüncesinin bu görüşlere etki yapmadığı yolunda size güvence vermeyi bile gerekli görmem. Gerçekte bugün en ivedilikle çözümü gereken sorun, zamanı yaklaşmakta olan konferansa delegelerimizi yetiştirmektir. Biz konferansa katılmayacak olursak, Yunanlılar katılacakları için, yoklayın (gıyabi) hüküm giymek ve davamızı yitirmek tehlikesi karşısında kalacağımızdan bu konuda sorumluluk kabul edemeyeceğimizi bildirir ve toplantı gününden önce konferans yerinde bulunmak yararımıza olacağından delegelerinizin ivedilikle buraya gönderilmesini rica ederim.

Sadrazam Tevfik

Saygıdeğer baylar, Tevfik Paşa ve hükümeti, İstanbul ile Anadolu'nun birleşmesi için çalışmış olduğunu söylüyor. Doğrudur. Biz de bunun için çalışmakta idik; şu ayrımla ki, Tevfik Paşa ve arkadaşları Anadolu'yu, eskiden olduğu gibi, İstanbul'a bağlamak ve tutsak etmek istiyorlardı. O İstanbul ki,

düşman kuvvetlerinin elinde bulunuyordu. Tevfik Paşa ve arkadaşları, Anadolu'yu İstanbul hükümetine bağlamaya çalışıyor. Öyle bir hükümete ki, dünyada varlığına ses çıkarılmıyorsa düşman isteklerini kolaylaştırmaya yarayacak nitelikte görüldüğü içindi. Tevfik Paşa ve arkadaşlarına göre elverişli durumun doğmasında Anadolu savaşının tümünden etkisi vardır. Ama, bu durumu yaratan yalnız Anadolu savaşımı değildir. Belki bu yaşlı diplomat, bu kerameti kendisinin iş başına gelmesinde düşünüyordu.

Anayasanın Temel Maddelerini Tevfik Paşa'ya Bildirdim

Tevfik Paşa'ya şöylece yanıt verdim:

Ankara, 30.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

1-27.1.1921 ve 28.1.1921 günlerinde çektiğim üç tel ile sizlere gerekli bulunan ve uygulanması ve desteklenmesi zorunlu olan bütün işleri açıklık ve kesinlikle bildirmiş olduğuma inanıyorum. Buna karşın, 29 Ocak 1921 günlü telinizle durumun daha gereği gibi anlayışla ve doğru olarak gözden geçirilmemekte olduğunu gördüm. Durumun önemi ve zamanın ağırlığı dolayısıyla, sizinle birlikte sayın arkadaşlarınızı ve özellikle Padişah Hazretlerini her bakımdan bir kez daha aydınlatmamız bir görev oluyor. Düşünce ve yargılarınızdan doğru sonuçlar çıkarmanızı kolaylaştırmak amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce konulan ve uygulanan Anayasanın temel maddelerini, olduğu gibi aşağıda bildiriyorum:

Anayasa

Temel Maddeler

- 1- Egemenlik sınırsız ve koşulsuz olarak ulusundur. Yönetim yöntemi, halkın kendi alinyazısını eylemli olarak kendinin yönetmesi ilkesine dayanır.
- 2- Yürütme gücü ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.
- 3- Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını taşır.
- 4- Büyük Millet Meclisi, iller halkınca seçilen üyelerden kurulur.
- 5- Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıldır; bunlar yeniden seçilebilirler. Eski meclisin görevi yeni meclis toplanıncaya dek sürer. Yeni bir seçim yapılamayacağı anlaşılırsa toplantı dönemi bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri, yalnız kendini seçen ilin ayrıca vekili olmayıp bütün ulusun vekilidir.
- 6- Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu, Kasım başında, çağrısız toplanır.
- 7- Din buyruklarının (ahkâmı şeriyenin) yerine getirilmesi; bütün yasaların konulması, değiştirilmesi, kaldırılması, antlaşma ve barış yapılması ve savaş kararı verilmesi (vatan müdafaası ilanı) gibi temel haklar Büyük Millet Meclisi'nindir. Yasalar ve tüzükler düzenlenirken, halkın işine en uygun ve zamanın gereklerine en everişli din ve hukuk hükümleriyle töreler ve önceki işlemler temel olarak alınır. Bakanlar Kurulunun görev ve sorumluluğu özel yasayla belirtilir.
- 8- Büyük Millet Meclisi, çeşitli bakanlıkları (inkısam eylediği devairi) özel yasasına göre seçtiği bakanlar aracılığıyla yönetir. Meclis, yürütme işleri için bakanlara yönerge verir ve gerektiğinde bunları değiştirir.

9- Büyük Millet Meclisi genel kurulunca seçilen başkan bir seçim dönemi süresince Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. Bu kimlikle Meclis adına imza atmaya ve Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu üyeleri, içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır.

10- Anayasanın (Kanun-ı Esasi'nin), işbu maddelerle çelişmeyen hükümleri eskiden olduğu gibi yürürlükte.

Yukarıda belirttiğim temel maddelere aykırı bir yol tutamayacağımızı ve buna yetkili olmadığımızı yüce dikkatlerine önemle sunarım. Meclis Başkanlığıyla başlayan yazışmanın gerektirdiği işlemin yürütülmesi Bakanlar Kuruluna bırakılmıştır efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

İlk Anayasamızın Tarihçesi

Saygıdeğer baylar, bu telyazımda, temel maddelerini bildirdiğim Anayasa, daha on gün önce, yani 20 Ocak 1921 gününde Meclis'ten çıkmıştı. Meclis'in ve ulusal hükümetin durumunu, yetkisini, kuruluş biçimini ve niteliğini saptayıp belirten ilk yasadır. Meclis 23 Nisan 1920'de açıldığına göre, bu Anayasa'nın Meclisten çıkarılabilmesi için dokuz aylık bir zamanın geçmesi gerekmişti. Bu gecikmenin nedeni üzerinde biraz bilgi verebilmek için, izin verirsanız, kısa bir açıklamada bulunayım:

Biliyorsunuz ki, Meclisin açılmasından sonra çok gerekli ilkeleri içine alan bir önerge vermiştim. Meclis ve onun Bakanlar Kurulu, o ilkeleri işlemler üzerinde ilk günden uygulamaya başlamıştı. Bir yandan da, kurulmuş olan Temel Haklar Komisyonu, bu önerge kapsamı temel olmak üzere, bir yasa tasarısı

hazırlamaya başladı. Ancak; dört aylık bir süre sonunda bu komisyon "Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluş ve Niteliği ile İlgili Yasa (Büyük Millet Meclisi'nin Şekil ve Mahiyetine Dair Mevaddı Kanuniye)" başlıklı sekiz maddelik bir tasarıyı Meclis'e getirdi. 18 Ağustos 1920 gününde ivedilik kararıyla görüşülmesine başlanan bu yasa maddelerinin uzunca bir gerekçesi de vardır.

Komisyon tutanağının, Büyük Millet Meclisi'ni tanımlayan satırları arasında şu cümleler yazılı idi: "Halife ve Padişahın tutsak oluşundan ve başka olayların da buna eklenmesinden doğan zorunluk üzerine kurulan Meclis'imizin, bugünkü kuruluşuyla sonsuz olarak sürüp gideceğini kabul etmek, aşırı ve olağandışı durumlara olağan bir biçim vermek olur; oysa, olağandışı durumların kalımlı olamayacağı genel bir kuraldır. Ancak, sakatlanan padişahlık ve halifelik hakkı ile ulus ve yurdun bağımsızlığının elde edilmesine ve pekiştirilmesine değin bu durumun sürdürülmesi ve temel amaç olan kutsal umuların (ümniyelerin) gerçekleşmesi ile Meclis'in olağan bir duruma girmesi uygun görülmüş ve onun için ikinci maddenin birinci bölümü 'amacın gerçekleşmesine değin' sözüyle bağımlı kılınmıştır." Gerçekte Meclis'in toplanma süresi zamanla belirlenip sınırlanmamıştı.

Bu görüşe ve nedenlere göre 1920 Ağustosunda daha Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kalımlı, durum ve niteliğinin de olağandışı olmadığı düşüncesinin geçerli bulunduğu anlaşıyor.

Yasa maddelerinin birincisi de: "Büyük Millet Meclisi, yasama ve yürütme güçlerini ve devleti bağımsız olarak kendisi yönetir." biçiminde idi. Bu madde ile Meclis'e verilen yetkinin bile, gerekçeye göre geçici olması gerekeceği doğaldı. Geçici nitelikte olan bir kurumun yetkisi de varlığı süresince var olur.

Temel Haklar Komisyonu'nun görüş ve düşüncesi, Meclis'te de böylece belirdi. Dahası, Meclis üyelerinden birçokları amacın açıklanmasında, komisyonun dediklerini eksik bularak iyice açıklanmasını istediler. Dediler ki: "Birinci

maddenin başına 'Halifelik ve padişahlığın kurtulmasına, yurt ve ulus bağımsızlığının sağlanmasına değin' biçiminde açıklık verici sözler eklemek gerekir." İkinci maddedeki "Amacın gerçekleştirilmesine değin" sözü yerine de yukarıdaki açıklayıcı sözlerin konulması gereği istendi. Bu konu çok tartışmalara yol açtı. Kimi milletvekilleri: "Yalnız, halifelik sözcüğünü koyalım; bu, padişahlığı da kapsar." dediler.

Kimi hoca efendiler bunu kabul etmediler. "Halifelik manevi bir iştir." düşüncesinde bulundular. "Halifelikte dinsel görev yoktur" diyenlere, hoca efendiler şu yolda yanıt verdiler: "Padişahlık egemen olduğu ülkelerle ilgilidir. Halifelik ise yeryüzündeki bütün Müslümanlarla ilgilidir."

Bu tartışmalar günler ve günlerce sürüp gitti. Çarpışan görüşlerden biri açık idi: "Halife ve padişah vardır ve var olacaktır. O var olunca bugünkü durum, biçim ve yetki geçicidir. Padişah ve halifelik makamı çalışmaya fırsat bulunca, Anayasa'nın ve siyasal kuruluşun ne olacağı bellidir, bilinmektedir. O bakımdan yeni bir şey düşünmek söz konusu değildir. Halife ve padişah katının çalışır duruma gelmesini sağlayınca dek, Ankara'ya toplanmış olan. birtakım kişiler, geçici önlemlerle çalışacaklardır."

Halifelik ve Padişahlık Sorunları Üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yaptığım Açıklama

Buna karşı olan görüşte açıklık yoktu: "Padişahlık ulusa geçmiştir; padişahlık kalmamıştır. Halifelik de padişahlık demektir; böyle olunca onun da varlığının bir anlamı yoktur." diye apaçık konuşulamıyordu. Otuz yedi gün sonra, 25 Eylülde, bir gizli oturumda Meclis'e birtakım açıklamalar yapmayı yararlı gördüm. Ortaya atılan duygu ve düşüncelere gerekli yanıtları verdikten sonra başlıca şu düşünceleri ileri sürmüştüm:

Türk ulusunun ve onun biricik temsilcisi bulunan yüce Meclis'in, yurt ve ulusun bağımsızlığını, yaşamasını güven altında bulundurmaya çalışırken, halifelik ve padişahlıkla, halife ve padişahla bu denli çok ilgilenilmesi sakıncalıdır. Şimdilik bunlardan hiç söz etmemek yüksek çıkarlar gereğidir. Eğer amaç bugünkü halife ve padişaha olan bağlılığı bir daha söyleyip belirtmekse bu kişi haindir. Düşmanların, yurt ve ulusa kötülük yapmakta kullandıkları araçtır. Buna "halife ve padişah" deyince, ulus, onun buyruklarına uyarak düşmanların isteklerini yerine getirmek zorunda kalır. Hain ya da makamının gücünü ve yetkisini kullanması yasak edilmiş olan kişi, aslında padişah ve halife olamaz. "Öyle ise, onu indirip yerine hemen başkasını seçeriz." demek istiyorsanız, buna da bugünkü durum ve koşullar elverişli değildir. Çünkü padişahlıktan ve halifelikten çıkarılması gereken kişi, ulusun içinde değil, düşmanların elindedir. Onu yok sayarak başka birini tanımak düşünülüyorsa, o zaman bugünkü halife ve padişah, haklarından vazgeçmeyerek İstanbul'daki hükümetiyle bugün olduğu gibi, makamını koruyup çalışmalarını sürdürebileceğine göre, ulus ve yüce Meclis, asıl amacını unutup halifeler sorunu ile mi uğraşacak? Ali ile Muaviye çağını mı yaşayacağız? Kısacası bu sorun geniş, ince ve önemlidir. Çözümü, bugünün işlerinden değildir.

Sorunu kökünden çözümlmeye girişecek olursak bugün içinden çıkamayız. Bunun da zamanı gelecektir.

Bugün koyacağımız yasa ilkeleri varlığımızı ve bağımsızlığımızı kurtaracak olan Millet Meclisi'ni ve ulusal hükümeti güçlendirecek anlam ve yetkiyi yükümlenmeli ve dile getirmelidir!

Baylar, bu açıklamamdan bir hafta önce, ben de Meclise bir tasarı vermiştim, 13 Eylül 1920 günlü olup siyasal toplumsal, yönetsel ve askeri görüşleri özetleyen ve yönetim örgütleri ile ilgili kararları içine alan bu tasarı, Meclisin

18 Eylül 1920 günkü toplantısında okundu. İşte bugünden daha dört ay geçtikten sonra kabul edilen ilk Anayasa bu tasarıdan çıkmıştır.

Londra Konferansına Katılacak Delegeler Doğrudan Doğruya Ulusal İradeyi Temsil Eden Büyük Millet Meclisince Seçilmelidir

Şimdi isterseniz İstanbul'la yapılan haberleşmelere geçelim.

Tevfik Paşa, 27 Ocak günlü telinde yazılı olanları 29 Ocak günlü teliyle yeniden bildirdi. Bakanlar Kurulu Başkanlığından şu yanıt verildi:

Ankara, 30.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

İtilâf Devletleri siyasasında Türkiye yararına beliren son gelişme ulusun özverili dayancının ürünüdür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Sevr Antlaşmasını tümüyle geri çevirmesi üzerine ortaya çıkan şu durumdan ulusal çıkarlarımıza en uygun sonuçların elde edilmesi, Londra Konferansına katılacak delegelerin, doğrudan doğruya, ulusal iradeyi temsil eden Büyük Millet Meclisi'nce seçilip görevlendirilmiş olmasına bağlıdır. Uğursuz Sevr Antlaşmasını imzalamış bir kurulun özel kalıtçısı olan delegelerinizin, ülkeye ve ulusa yarayışlı sonuçları elde edebilmeleri olanaksızdır. Bunun için sizin yurdun yüksek çıkarlarını düşünerek bu barış görüşmelerinde, aradan çekilip, Büyük Millet Meclisi delegelerini, ulusal birliği bütününü ile gösterecek bir durumda serbest bırakmanız gerekir. Bundan ötürü, bir yandan, önceki bildirimimiz üzerinde yapılacak görüşleri sağlayıp yürütmeniz, bir yandan da aşağıdaki kararları ivedilikle kabul edip uygulamanız rica olunur:

1- Londra Konferansına katılacak Türkiye Delegeler Kurulu, yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince seçilip gönderilecektir.

2- Bu Delegeler Kurulu yanına verilmesini gerekli gördüğümüz kimi uzman danışmanları, siz hazır edip gerekli belgelerle birlikte Delegeler Kuruluna katılmak üzere göndereceksiniz.

3- Bizim göndereceğimiz bu Delegeler Kurulunun bütün Türkiye'yi temsil edecek tek kurul olduğunu da İtilâf Devletlerine bildireceksiniz.

4- Vaktin darlığı yüzünden alınan bu kesin ve değişmez kararlara uymazsanız ülkenin ve ulusun esenliği adına doğacak tarihsel sorumluluk tümüyle kurulunuzun olacaktır.

Bakanlar Kurulu Başkanı

Fevzi

Baylar, Tevfik Paşa'nın çalışma arkadaşı olup Ankara'da bulunan İzzet Paşa'nın da bir tel çekmesinin yararlı olacağını düşündük. İzzet Paşa'nın teli şu idi:

Şifre Ankara, 30.1.1921

İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretlerine

Şubat sonlarında Londra'da toplanacak konferansla ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle aranızda geçen açık yazışmalar kapsamını öğrenmiş bulunuyoruz. Kurulumuzun uğradığı başarısızlıktan sonra yine düşünce bildirmeğe kalkışmak utanç verici olursa da gerçek durum ve buradaki etkin görüşler üzerinde sizleri aydınlatmayı yurtseverlik duygusuyla gerekli görüyoruz. İstanbul'un düşman elinde olması dolayısıyla oradaki bir hükümetin, ulusun temel çıkarlarını savunmaya gücü yetmeyeceği buraca doğal görülmektedir. Aynı iki kurul olarak konferansa katılmaktan da, sonradan Anadolu ile İstanbul'un ayrılmasına yol açılacağı korkusuyla çekinilmektedir. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de telyazılarındaki

görüşlerden vazgeçmeye aslında yetkili değildir. Tanrının yardımıyla, Anadolu'daki karşı koymalar ve ayaklanmalar kırılıp ortadan kaldırılmış ve çeteler dağıtılarak güçlü bir ordu ve hükümet kurulmuştur. Avrupa'yı Sevr Antlaşmasını bizim yararımıza değiştirmeye götürebilecek olan görüşmelerin kesilmesine meydan vermeyecek yardımlarınızın esirgenmemesini dostluğumuza dayanarak rica ederiz. Buradaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Padişahça tanınması yolundaki temel koşul değişmemek üzere, ayrıntılar ve başkaca önemsiz konular üzerinde görüşme yolu açıktır. Bu yolun kapanmasına meydan verilmemek üzere görüşlerinizin bildirilmesini dileriz.

Ahmet İzzet

Tevfik Paşa Korumaya Ant İçtiği Anayasaya Bağlılıktan Ayrılmıyor

Baylar, sizi yormazsam Tevfik Paşa'nın bu tele verdiği yanıtı da sunayım:

Şifre İstanbul, 31.1.1921

Ankara'da İzzet Paşa Hazretlerine

Y: 30 Ocak 1921:

Hepimizin, hükümlerini korumaya ant içtiğimiz Anayasaya aykırı temel değişiklikler yapmanın ve bunu kabul etmenin, yasanın açık hükümleri ile nasıl bağdaşabileceği düşünülmeğe değer. Bu konu, ancak Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin.... aracılığıyla gönderdiği telde bildirilen ve bizim de uygun bulup İtilâf Devletlerine kabul ettirmeye özenle çalıştığımız değişikliklerin, Tanrı yardımı ile yapılmasından sonra, yöntemine göre çözümlenecek iç sorunlardandır. Tersine bir tutum, çünkü telimizde de açıklandığı üzere, konferansa kabul edilmememize ve İstanbul'un hemen Osmanlı egemenliğinden çıkarılmasına ve Yunan isteklerine karşı savunmasız kalmamıza ve belki de onların haklı görünmesine yol açacaktır. Telyazılarından,

bir noktanın iyi anlaşılmadığını seziyoruz. Konferansa, sizin ve bizim diyerek, iki kurul gönderileceğinin nereden çıkarıldığı anlaşılamıyor. Dava birdir, savunma dayanakları birdir. Bu konuda tam birlik sağlanınca oraca atanacak delegeler İtilâf Devletlerinin tanımakta olduğu hükümetin katacağı delegelerle birlikte giderse, kurul bir ve bütün olur, gerekli yetkiyi taşır ve çekinmeden birlikte ulusal davayı savunur. Böyle olması gerektiğinin oraca da kabul buyrulduğu delegelerin İtilâf Devletlerine tanıtılmalarını bizden istemelerinden açıkça anlaşılmaktadır. Ankara'ca verilen nota ve sizin sözleriniz açıkça göstermektedir ki, İtilâf Devletleri Anadolu delegelerini Londra Konferansına yalnız olarak kabul etmemektedirler. Bunlar hükümet delegeleriyle birlikte bulunurlarsa kabul olunacaklardır. Böyle ayrılık sürdürülecek olursa belki de hiçbir tarafın delegeleri kabul edilmeyecektir. Konferansa yalnız buradan delege kabul edilmesi düşünülebilirse de, Anadolu için bu olasılık da yoktur. Bundan ötürü, pek büyük özveriler ürünü olan bu değişiklikten bize dokunacak sonuçlar doğabilir. Çünkü İtilâf çevrelerinde sayıları pek çok olan Yunan dostlarına: "Türkler doğuda savaşın sürüp gitmesini istiyorlar, barış ve anlaşmaya istekli değildirler." diye propaganda yaparak, bizden yana olanları kendilerine çevirmek, bizi haksız ve düşmanımızı haklı göstermek için tutamak verilmiş olur. Ortak delegelerden meydana gelmiş bir kurul gönderilirse isteklerimiz kabul olunmasa bile, bizden yana olan görüşleri bize karşı çevirmemiş, belki de bize karşı olanların önemli bir kısmını kazanmış oluruz. Zaman pek dardır. Yazışmalarla yitirilecek zaman kalmamıştır. Delegelerin hemen gönderilmesi yurt ve ulus çıkarları gereğidir. Sizinle sayın arkadaşlarınızın da geri gelmeniz gerekir. Çünkü ortadaki görüşler üzerinde, ancak gözlemlerle edindiğiniz bilgilerden gereği gibi yararlanacak zamanın geldiği ve oradaki görüşlerin bizim görüşlerimize yaklaştırılması gerektiği üzerinde ortak görüşe vardığımız kanısındayız efendim.

Sadrazam Tevfik

Baylar, Tevfik Paşa'nın Fevzi Paşa Hazretlerine gönderdiği yanıt telini de okuyalım:

Şifre İstanbul, 1. 2.1921

Ankara'da Mustafa Fevzi Paşa Hazretlerine

Y: 30 Ocak 1921:

Kral Kostantin'in Atina'ya dönmesi üzerine, İtilâf Devletleri çevrelerinde ve kamuoyunda Yunanistan'a karşı meydana gelen değişiklik dolayısıyla Avrupa'da bizden yana bir akım doğmuştur. Ancak bu akıma karşılık, Rumları destekleyen ve Sevr Antlaşmasını bütünüyle ya da küçük değişikliklerle uygulayarak Türkiye'yi yok etme görüşünde direnen kimi siyasa adamları da vardır. Özellikle bu siyasa adamlarının, aldığımız sağlam bilgilere göre, Anadolu temsilcilerinin de konferansa çağrılmasını kabul eylemeleri ve desteklemeleri, Anadolu'nun böyle bir çağrıya gitmeyeceğine inanmalarından ileri gelmiştir. Bununla güttükleri amaç da çağrıya gitmeyecek olan Anadolu'ya karşı baskı tedbirleri alınmasını haklı göstermek ve kamuoyunu kendi siyasalarına uymaya zorlamaktır. Bunun için, konferansa bir an önce ve birlikte giderek haklarımızı almaya çalışmamız çok gereklidir. Eğer orada yasal ve haklı isteklerimizin kabul olunmadığını görür ve konferanstan çekilmek zorunda kalırsak bu durum, düşmanlarımızın elinde bize karşı etkin bir silah olamaz. Telinizde öne sürülen istekler, önce de bildirilen nedenlerden ve İstanbul'un özel durumundan ötürü kabul edilemez. Bunlar üzerinde direnerek konferansa vaktinde katılmak fırsatı yitirilirse: Birinci olarak birlik sağlanmamasından dolayı, İstanbul ve Boğazlar büsbütün Osmanlı egemenliğinden çıkar. İkinci olarak, İtilaf Devletleri Yunanistan'a para ve asker yardımında bulunurlar ve Anadolu'da ortak bir saldırıya kalkışırlar. Böylece, birbirini kovalayan savaş yıkımları sonunda, gerçekte sayısı çok azalmış olan Türk halkı bir kat daha ezilir, yok olur. Üçüncü olarak, büyük ölçüde özveriler karşılığında dışardan yardım aramak zorunluğu

doğar. Sonunda da amacımız olan bağımsızlığın işe yaramaz duruma gelmesi gibi ağır sonuçlar doğar. Delegelerinizin İstanbul'a ivedilikle yollanması çok gereklidir efendim.

Sadrazam Tevfik

Saygıdeğer baylar, Osmanlı Sadrazamının daha başka öğütleri ve bildirdikleri vardır. İzin verirseniz onları da okuyalım:

Şifre İstanbul, 5.2.1921

Ankara da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Londra'da toplanacak konferansa Osmanlı Devletinin de çağrılmasından telaşa düşen Yunanlılar, bize karşı olan propagandalarını bir kat daha artırmışlardır. Paris'teki delegemiz Yunanlıların Fransız kamuoyunu bize karşı kışkırtmak için, Anadolu'da sözde Alman askerlerinden bir kurul bulunduğunu, eylem ve siyasanızın bu kurulun etkisi altında yürütüldüğü yolunda Fransız çevrelerinde söylentiler yaymakta olduklarını bildirmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki Hristiyanların toptan öldürülmekte olduğu ileri sürülerek bunların kurtarılması için Papa'nın bütün ulusların millet meclislerine başvurduğunun duyulduğunu da sözü geçen delege eklemiştir. Olağanüstü kötü etkiler yaratacak olan bu söylentilerin tez elden yalanlanmasını rica eder ve salık veririz.

Sadrazam Tevfik

Şifre İstanbul, 8.2.1921

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Konferansı etkilemek amacıyla Şubatın yirmi birinde Yunanlıların 70-80 bin kişiyle saldırıya geçecekleri Hariciye Nazırlığınca güvenilir kaynaklardan

öğrenilmiştir. Saldırının Karahisar-Eskişehir doğrultusunda olacağı sanılır. İtilâf Devletleri temsilcileri, Ankara delegelerinin yalnız olarak konferansa kabul edilemeyeceğini de söylemişlerdir.

Sadrazam Tevfik

Bu tel, Yunanlıların saldıracağını ya da Ankara delegelerinin yalnız olarak kabul edilemeyeceğini bildirmek için mi yazılmıştı? Bunu anlamak güçtür. Yoksa 70-80 bin kişilik düşman kuvvetinin saldıracağı yolunda gözdağı vererek ikinci bölümün savı mı sağlanmak isteniyordu?

Delege gönderme işinde bizim ileri sürdüğümüz görüşleri, Tevfik Paşa, bildirimlerimize uyararak, İtilâf Devletleri temsilcilerine duyurmuş da telyazısının son bölümünde, aldığı karşılığı mı bildiriyordu? Bu da açık değildir.

İstanbul, 8.2.1921

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Fransız kamuoyunu incitmemek için Kilikya'da (Aşağı yukarı şimdiki Çukurova.) saldırıdan çekinilmesi, iyicil (hayırhah) olduklarından kuşku edilmeyen kimi Fransız ileri gelenlerinin öğütlemesi üzerine Paris delegemizce önemle bildirilmiştir.

Sadrazam Tevfik

Osmanlı Devlet Adamlarının Özel Nitelikleri

Baylar, bu gibi öğütleri İstanbul hükümetlerinden çok dinlemiştik. Bizim saldırıdan çekinmemizi salık veren iyicil kişinin karşısındaki, işittiğini bir gramofon gibi bize ulaştırırken, bize de saldırıdan kaçınılmasını gerekenlere öğütleyip öğütlediğini sormuş mudur acaba? Aldığı karşılık olumsuz idiye,

onun iyicilliğini nereden anlamış idi? Yurdu işgal etmiş olanların kamuoyunu incitmemeyi öğütleyenlere, yurduna girilmiş olan ulusu niçin incittiklerini ve incitmekte olduklarını sormamak, neden bu Osmanlı Devlet adamlarının özel niteliği olmuştu?

Kısacası, saygıdeğer baylar, görülüyor ki Tefvik Paşa ve arkadaşlarıyla temelde, görüşte, anlayışta uzlaşamıyordu. En sonunda, iş Meclis'e götürüldü.

Meclis'e iki öneride bulundum. Birisi, ülkenin ve ulusun tutumunu ve amacını İstanbul'a açık olarak bildirmek; ikincisi, ayrıca çağrılırsak Londra'ya bağımsız bir kurul göndermekti. Her iki önerim kabul edildi.

Baylar, Meclis'in görüşünü ve kararını Tefvik Paşa'ya bildiren telyazısı şöyleydi:

Tevfik Paşa'nın Önerileri Karşısında Büyük Millet Meclisinin Kararı

Londra Konferansına çağrılmamız dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri ile İstanbul'da Tefvik Paşa Hazretleri arasında yapılan yazışmalar genel kurulda okunarak Meclis'çe bilgi edinildi. Tefvik Paşa Hazretlerinin ileri sürdüğü düşünceler, ülkenin bugünkü durumu üzerinde açık bir görüşe varmaktan pek uzak olduklarını bize üzüntüyle gösterdi. İstanbul'da, Ateşkes Antlaşmasından beri iki türlü hükümet birbirini izlemiştir. Biri, Damat Ferit'in başkanlığı altında değişik kişilerin katılmasıyla kurulan hükümetlerdir ki, her ne pahasına olursa olsun, itilâf Devletlerine karşı kesinlikle boyun eğme düşüncesini temsil etmiş; ülkenin kendi egemenlik haklarını sürdürmek için esirgemediği özverileri, düşmanlarla birlikte çalışarak sonuçsuz bırakmayı özel bir tutum edinmiştir. Bu düşüncede olanlar ülkede kötülüğe ve hainliğe eğilimli ne kadar iyilik bilmez adam varsa hepsini, kışkırtıp silahlandırarak, ulusal savunmaya kendini adanmış yurtseverlere karşı, sürekli olarak kullandılar. İslâm dini adına düzme fetvalarla "Mîrimiran" (Sivil kişilere verilen bir aşama;

askerlikteki general aşamasına yakındır.) sanları verilerek ödüllendirilen Anzavurlar aracılığı ile maddi manevi bağımsızlık ve savunmaya karşı yaydıkları karıştırıcı ve ağılayıcı kuvvetleriyle Anadolu, aylarca çarpışmak zorunda kaldı. Onlar, düşmanların yararına, cephelerimizi kaç kez arkadan vurdular. Müslümanlığın ilk yüzyılından beri önce hak ve din uğruna savaşıyan ulusumuz, tarihimizin ilk günlerinden beri devlet ve ülke ne zaman tehlikeye düşmüşse kanını bol bol akıtmaktan geri kalmayan ulusumuz, bu kez o büyük yurttan arta kalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son savunmasını yaparken hükümet adını alan kurullar, düşmanlar yararına, düşmanlarla omuz omuza kendi uluslarına karşı çalışıyorlardı. Bizans'ın son günlerinde, Fatih'in teslim çağrısına karşı: "Tanrı'nın bana bir inamı (vedia, emanet) olan bu ülkeyi, ancak Tanrı'ya teslim ederim." diyen son Rum Kayserinin yerine geçmiş bir padişah soyundan gelen bugünkü halife ve padişahın hükümeti, tutsak olmamak isteyen ulusu kendi eliyle bağlayarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci evre, o hükümetlerin ve onlarla birlik olanların sındırılmasıyla son buldu. Hükümetlerden ikinci türüsü, Tevfik Paşa'nın başkanlık ettikleridir ki, amaçlarının Anadolu savunmasından yana olduğunu söylemekle birlikte, yaptıkları işlerle, ülkenin içtenlikle elde etmek istediği barışa, hiçbir zaman uygun görülemeyecek bir aymazlık ve direnme ile engel olmayı sürdürüyor. İtilâf Devletlerinin uzattığı tutsaklık belgesini Padişahlık Danışma Kurulunda ayağa kalkarak ve saygı göstererek kabul ve imza eden devlet ileri gelenleri bütün ülkede hiçbir hak ve yetkiyi temsil etmeyen bir düşük kuvvet durumundadır. Anadolu ve İstanbul, bağımsızlık ile tutsaklığın, özgürlükle bağımsızlığın çatıştığı ve karşılaştığı iki ayrı parça durumunda kalmıştır.

Biz ülkenin tutsak edilmiş, özerkliğini yitirmiş parçasını özgür ve bağımsız yurt parçasına bağlamak istiyoruz. İstanbul'un ileri gelenleri, tümü oluşturan ve bütün bir düşmanlık dünyasına karşı kendini şeref ve dirençle savunan özgür parçayı, tutsak ve bağımlı parçaya uyruk etmek, bağlamak istiyorlar. Bütün Anadolu'yu, özgürlüğüne ve bağımsızlığına tutkun bütün ülke çocuklarını ve

bugünkü kıyımaya uğramış İslâm dünyasının ruhunu temsil eden Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un hasta ve özgürlükten yoksun bir kuruluna uymayı hiçbir zaman kabul edemez.

Meclisimizce kabul edilip yayılan ve bütün ülkede yürürlükte olan Anayasamız gereğince egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusundur; ulusun yasama ve yürütme gücü ise onun gerçek ve biricik temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir. Bu hükümler karşısında delegelerimiz İstanbul'a gidip oradan seçilecek bir kurula katılamaz ve oranın vereceği yetki belgesiyle dünyaya karşı ulusal davamızı savunmayı üzerine alamaz. İsterseniz haklı ve eylemli olarak tam bağımsızlığı bulunan, bütün yönetim örgütleriyle ülkeyi yöneten, ordularıyla doğuda ve batıda düşmanları ezerek ülkeye barış yollarını açan Meclis'imizin Delegeler Kurulunu, ülkeyi temsil edebilecek biricik kurul olarak tanırsınız. Yoksa, biz kendi kurulumuzu kendimiz göndermek kararını aslında almış bulunuyoruz. Bu kararımıza verilecek karşılığın, birtakım sözler değil, eylemli işler olmasını ister ve yeğleriz.

Londra Konferansına Katılmamız

Baylar, Dışişleri Bakanı bulunan Bekir Sami Bey'in başkanlığı altında ayrıca ve bağımsız bir delegeler kurulu kuruldu. Bu kurul, Londra Konferansına özel olarak çağrıldığımızda katılmak üzere ve geçecek zamandan yararlanmak amacıyla Antalya üzerinden Roma'ya gönderildi.

Kurulumuz, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza aracılığıyla, konferansa resmi olarak çağrıldıkları kendilerine bildirildikten sonra Londra'ya gitmiştir.

Londra Konferansı 27 Şubat 1921'den 12 Mart 1921'e dek sürdü. Olumlu hiçbir sonuç vermedi.

İtilâf Devletleri, İzmir ve Trakya nüfusları ile ilgili olarak kendilerince yapılacak bir soruşturmanın sonucunu kabul edeceğimiz yolunda bizden söz almak istediler. Delegeler Kurulumuz bunu ilkin kabul etmişti. Ankara'dan yapılan uyarma üzerine, sonradan, soruşturmanın yapılmasını Yunanlıların buralardan çekilmesine dek erteleme önerisinde bulundu. İtilâf Devletlerinin, Sevr Antlaşmasındaki başka hükümleri bize karşı durmadan ve içtenlikle uygulatmayı sağlamak istedikleri anlaşılmıştı. Delegeler Kurulumuz bu konudaki önerilerin kabul edilmediğini anlatır nitelikte karşılıklar vermişti. Yunan delegeleri, soruşturmayı temelinden kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine, İtilâf Devletleri delegeleri, Türk ve Yunan delegelerine kimi önerileri kapsayan bir tasarı vererek hükümetlerinden bu tasarılar üzerine alacakları karşılıkların konferansa bildirilmesini istemişlerdi.

Bizim delegelerimize verilen tasarıda Sevr Antlaşması hükümlerinde yapılacak değişikliklerle ilgili şu noktalar vardı:

Bize bırakılan jandarmaların ve özel birliklerin sayılarını birazcık artırmak. Ülkemizde kalacak yabancı subayların sayısını biraz azaltmak. Boğazlar bölgesini biraz ufaltmak. Bütçemiz üzerindeki sınırlamaları biraz yeğniltmek. Bayındırlık işlerine izin verme hakkımız üzerine konulmuş sınırlamaları da biraz yeğniltmek. Bundan başka, kapitülasyonlar yabancı postaları, Kürdistan... ile ilgili olarak Sevr tasarısında değişiklikler yapılacağını umduracak kimi belirsiz verilmiş sözler...

Yine bu tasarıda, Ermenistan sınırlarının belirtilmesi işi Milletler Cemiyeti'nin (Cemiyeti Akvam'ın) göndereceği bir komisyonda bırakılmakta idi. İzmir bölgesinde de özel bir yönetim örgütü kurulacaktı. Sözde, İzmir ili bize geri verilecekti. Ama İzmir kentinde bir Yunan kuvveti bulundurulacak; İzmir sancağı güvenlik işleri, İtilâf Devletleri subaylarınca yönetilecek; bu sancaktaki jandarma kuvveti, nüfusu oranına göre çeşitli halktan (Türk, Rum gibi çeşitli

soydan olanlardan) kurulacak; Milletler Cemiyeti'nce bir Hıristiyan vali atanacak; İzmir ili, Türkiye'ye, gelirinin çoğalmasıyla artacak yıllık bir para ödeyecekti.

İzmir ili için önerilen bu çözüm ve düzenleme, beş yıl sonra iki yandan birinin isteği üzerine Milletler Cemiyeti'nce değiştirilebilecekti.

Delegeler Daha Yolda İken Başlayan Yunan Saldırısı

Baylar, İtilâf Devletleri Delegeler Kurulumuz aracılığıyla yaptıkları önerilerin karşılığını almayı beklemeden, daha delegelerimiz yolda iken, Yunanlılar bütün ordusuyla bütün cephelerimize saldırdılar.

Görüyorsunuz ki baylar, Yunan saldırısı konferans ve barış hikâyesini bize zorunlu olarak bıraktırıyor. Şimdi, izin vererseniz, size bu saldırıyı ve sonucunu anlatayım:

Yunan ordusunun, Bursa ve doğusunda önemli bir grubu; Uşak ve doğusunda da başka bir grubu vardı. Bizim kuvvetlerimiz de Eskişehir'in kuzeybatısında, Dumlupınar'da ve doğusunda olmak üzere iki grup idi. Bundan başka Yunanlıların, İzmit'te bir tümenleri; bizim de ona karşı, Kocaeli grubumuz bulunuyordu. Yunanlıların Menderes boyundaki birliklerine karşı da birliklerimiz vardı. Yunan ordusunun Bursa ve Uşak grupları, 23 Mart 1921 günü ilerlemeye başladılar. İsmet Paşa komutasında bulunan Batı Cephesi birlikleri, bildirdiğim gibi, Eskişehir'in kuzeybatısında toplanmıştı. Karar, savaşı önünü dayangalarında (mevaziinde) kabul etmekte. Ona göre önlemler alınıyor ve düzenlemeler yapılıyordu. Düşman, 26 Mart akşamı İsmet Paşa'nın, birliklerine tutturduğu dayangaların sağ kanadı ilerisine yanaştı. Ertesi günü bütün cephede karşılaşmalar oldu. Düşman 28'de sağ kanadımıza saldırdı. 29'da her iki kanattan saldırdı. Düşman yerel önemli başarılar elde ediyordu. 30 Mart günü sert çarpışmalarla geçti. Bu çarpışmalar da düşman yararına sonuçlandı.

İkinci İnönü Utkusu (Zaferi) ve İsmet Paşa'nın Metristepe'den Gördüğü Durum

Bundan sonra sıra bize geliyordu. İsmet Paşa 31 Mart günü karşı saldırıya geçti ve düşmanı yenerek 31 Martı 1 Nisana bağlayan gece, geri çekilmek zorunda bıraktı. Böylece devrim tarihimizin bir sayfası, İkinci İnönü utkusuyla yazıldı.

Baylar, düşman çekilirken Batı Cephesi Komutanı ile 1 Nisan günü yaptığımız yazışmalar o günün duygulanımlarını saptayan belgelerdir. Bunları yeniden canlandırmak için, izin verirsiniz, o günkü yazışmalarla ilgili kimi telleri, olduğu gibi okuyacağım:

Metristepe'den, 1.4.1921

Saat 6.30 sonrada Metristepe'den gördüğüm durum: Gündüzbey kuzeyinde sabahdan beri direnen ve artçı olduğu sanılan bir düşman birliği sağ kanat grubunun saldırısı üzerine, dağınık olarak çekiliyor. Yakından kovalanıyor. Hamidiye yönünde karşılaşma ve çatışma yok. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş alanını silahlarımıza bırakmıştır.

Batı Cephesi Komutanı

İsmet

Ankara, 1.4.1921

İnönü Savaş Alanında Metristepe'de Batı Cephesi Komutanı ve Genelkurmay Başkanı İsmet Paşaya

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Savaşlarında yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Ulusumuzun bağımsızlığı ve varlığı, çok üstün yönetiminiz altında şerefle görevlerini yapan komuta ve silah arkadaşlarınızın duyarlığına ve yurtseverliğine büyük güvenle

dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, ulusun ters alinyazısını da yendiniz. Düşman çizmesi altındaki kara yazılı topraklarımızla birlikte bütün yurt bugün, en kıyıda köşede kalmış yerlerine dek utkunuzu kutluyor. Düşmanın yurdumuzda yayılma tutkusu, dayancınızın ve yurtseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak paramparça oldu.

Adınızı tarihin övünç yazıtları arasına geçiren ve bütün ulusta size karşı sonsuz bir gönül borcu duygusu uyandıran büyük savaşınızı ve utkunuzu kutlarken, üstünde durduğunuz tepenin, size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref alanı gösterdiği kadar, ulusumuz ve kendiniz için yükseliş parıltılarıyla dolu bir geleceğin çevrenini de gösterdiğini söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Kıyım ve zorbalık (zulüm ve istibdat) dünyasının en kıyasıya saldırılarına karşı yalnız ve şaşkın kalan ulusumuzun maddi ve manevi bütün yetenek ve güçlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete geçiren Büyük Millet Meclisi'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa!

Yiğit erlerimiz ve subaylarımız adına, erlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan tümen ve kolordu komutanları adına övgü ve kutlamalarınıza büyük bir övünçle teşekkür ederim.

Batı Cephesi Komutanı

İsmet

Güney Cephesindeki Eylemler

Saygıdeğer baylar, İnönü Savaş alanını ikinci kez yenilerek bırakan ve Bursa doğrultusunda eski dayangalarına çekilen düşmanın kovalanmasında piyade ve süvari tümenlerimizin gösterdikleri anılmaya değer yiğitlikleri anlatmayacağım. Yalnız, askerlik bakımından genel durumun açıklanmasını tamamlamak için, izin verirseniz, Güney Cephemiz bölgesinde yapılan savaşları özetleyeyim.

Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa'nın buyruğu altında bulunan üç piyade tümeni, Dumlupınar'da hazırlanmış bir dayangada bulunuyordu. Bundan başka, bir süvari tümeni ve bir de süvari tugayı vardı; bu dayanganın sol kanadında bulunuyordu. Güney Cephesi Komutanının aldığı görev bu dayangada düşmanı durdurmaktı. Uşak doğusundaki dayangalarından ilerleyen üç piyade tümeni ve bir kısık süvari Dumlupınar dayangalarına saldırdılar. 26 Martta birliklerimiz, dayangalarını bırakmak zorunda kaldı. Güney Cephesi Komutanı, bundan sonra kuvvetlerini elverişli bir yerde durdurmayı ve yeniden düzenlemeyi başaramadı; kuvvetleri ikiye bölündü. Sekizinci ve Yirmi Üçüncü Piyade Tümenleriyle İkinci Süvari Tümeninden meydana gelen kısmı, kendi buyruğu altında, Altıntaş'a doğru çekildi. Elli Yedinci Piyade Tümeniyle Dördüncü Süvari Tugayından meydana gelen öteki kısım ise Fahrettin Paşa'nın buyruğu altında idi. Düşman, bütün gücüyle Fahrettin Paşa kuvvetlerine yönelerek doğuya yürüdü. Refet Paşa kuvvetlerine karşı da Dumlupınar'da yalnız bir piyade alayı bıraktı. Refet Paşa, sonradan Yirmi Üçüncü Tümeni Altıntaş üzerinden güneye, Fahrettin Paşa'nın buyruğu altına, geri verdi. Altıntaş yönünde düşmanın hiçbir eylemi olmadığı anlaşılmınca Refet Paşa, yanında bulunan kuvvetlerle kuzeye getirtildi.

Doğu yönünde ilerleyen düşmana karşı, Fahrettin Paşa kuvvetleri, çeşitli yerlerde çarpışa çarpışa Afyon'un doğusuna çekildi. Düşman, Afyonkarahisar'ı işgal ettikten sonra, Çay-Bolvadin hattına değin ilerledi ve orada durdu. Bu

düşman karşısında Fahrettin Paşa, Elli Yedinci ve Yirmi Üçüncü Tümenlerle birlikte, güneyden Adana bölgesinden gelen Kırk Birinci Tümeni de alarak, karşı bir hat meydana getirdi.

Yunan Ordusunun Genel Saldırı Planında Çok Göze Çarpan Bir Yanılgı

Baylar, strateji ile ilgili birçok şeyler söylemekten kaçınmak istiyorsam da Yunan ordusunun bu kez uyguladığı genel saldırı planında çok göze batan bir yanılgıyı göstermek isterim. Yunan ordusu Uşak grubunun, Dumlupınar'dan sonra, Eskişehir genel doğrultusunda yürümesi gerekirdi. Afyon üzerinden Konya genel doğrultusuna yönelmesi, asıl kesin sonuç alanından kuvvetlerini uzaklaştırarak, onları iş göremez ve tehlikeli bir durumda bırakmıştır. İnönü'de başarı bizde kaldıktan sonra, bu kuvvetlerin kendilerini tehlikeden kurtarmak için bir an önce ve ivedilikle geri çekilmeyi sağlamaktan başka bir şey düşünemeyecekleri kuşku götürmezdi. İnönü'de utku kazanan kuvvetlerimizin Eskişehir, Altıntaş üzerinden Dumlupınar'a yönelerek, bu yolun önemli bir kısmında demiryolundan büyük ölçüde yararlanabileceğine göre Afyonkarahisar'ın doğusunda bulunan Yunan grubunun geri çekilme yolunu kesmesi ve böylece o grubu büyük bir yıkıma uğratması pek güçlü bir olasılık içinde idi. Nitekim, bu görüşü uygulamakta hiç gecikilmemiştir. İlk serbest kalan tümenler hemen Güney Cephesi Komutanı Refet Paşa'nın buyruğuna verilerek gönderilmiştir.

Yunan ordusunun Uşak grubu, İnönü Meydan Savaşının sonucunda hemen çekilmeye başladı. Refet Paşa 7 Nisan 1921 gününde karargâhıyla Çöğürler'de idi. Dördüncü ve On Birinci Tümenler Altıntaş bölgesinde, Beşinci Kafkas Tümeni ve kuvvetli bir alay niteliğinde bulunan Meclis Muhafız Taburu Çöğürler güneyinde, Birinci ve İkinci Süvari tümenleri Kütahya bölgesinde bulunuyorlardı. Fahrettin Paşa, Çay ve Afyon'dan çekilen düşmanı kovalayıp zorlarken Refet Paşa da, düşmanın Aslıhanlar yöresinde bulunan bir alayına, bu

saydığımız kuvvetlerle, yani üç piyade tümeni ve bir taburla saldırdı. Bir yandan da, kuzeyden daha iki tümen, Yirmi Dördüncü ve Sekizinci tümenler güneye doğru gönderildi. Aslıhanlar'daki Yunan alayı Refet Paşa'nın saldırısını durdurdu, çok zaman kazandı; bu süre içinde geriden gelen birliklerle iki tümen oluncaya dek güçlendirildi. Bu kuvvetler Afyon'dan çekilen kuvvetlerin kendilerine katılmasını sağladı.

12 Nisan 1921 günü Refet Paşa'nın buyruğu altında kuzeyden güneye ve doğudan batıya saldıran kuvvetlerin toplamı şuydu:

Kuzeyden gelen 4, 5, 11, 8 ve 24'üncü; doğudan ilerleyen 57, 23 ve 41'inci tümenler ki tümü sekiz piyade tümeni ve bir piyade taburu. Birinci ve İkinci Süvari tümenleri çok uzak yollardan dolaştırılarak ancak düşman yenilirse etkili olabilecek, ama o günün savaşında hiç de etkisi bulunmayan, düşman gerisindeki Banaz üzerine gönderilmişti. Refet Paşa'nın buyruğu altına verilen kuvvetler saldırılarında başarı kazanamadılar; tersine, çok yitik verildi. Düşman, üstünlük sağlayarak Dumlupınar dayangalarına yerleşti ve orada kaldı. Refet Paşa kuvvetleri de, Dumlupınar'ın on kilometre kuzeydoğusunda olmak üzere, Aydemir, Çalköy, Selkisaray hattına çekilip durdu. Aslıhanlar Savaşı diye anılan bu çarpışmalar böylece son buldu.

Refet Paşa, Kendisi Yenildiği Halde Düşmanı Yenilmiş Sayıyordu

Baylar, savaş sırasında çarpışma hatlarından kimi kısımlarının ileri geri dalgalanışı ve özellikle Afyon'un doğusundaki düşman tümenlerinin, Dumlupınar ilerisinde bıraktıkları bir alaylarını yenilip savaş dışı edilememesi yüzünden, Dumlupınar'a değin çekilebilmeleri ve bunun ardından da, Yunan kuvvetlerinin sağlam bir savaş hattı tutmak için gerekli düzenlemeleri yaparken ilerdeki parçaların o hatta ulaşmak üzere geri yürüyüşleri, Refet Paşa'nın savaş sonucu üzerinde yanlış yargıda bulunmasına yol açtı. Gerçekten Refet Paşa, kendisi yenildiği halde düşmanın yenilip kaçtığını sandı ve bunu beş gün süren

Dumlupınar Meydan Savaşında düşmana son yumruğun indirilebildiğini bildiren teliyle bize de duyurdu. Biz de, elbette sevinerek ivedilikle onu çokça övdük ve kutladık. Ama, durumu iyice anlamak için telgraf başında kendisine sorduğum sorulara aldığım karşılıklardan işin bildirildiği gibi olduğundan kuşkuya düştük ve duraksadık. Sonunda anlaşıldı ki, düşman ereğine ve genel durumuna tam uygun olarak Dumlupınar'da, savunması kolay, sağlam ve üstün bir dayangaya yerleşiyordu. Refet Paşa ise, tersine, bütün kuvvetleriyle biraz geride Aydemir, Çalköy, Selkisaray hattını tutmak zorunda kaldı.

Baylar, durum biraz durgunlaştıktan sonra Refet Paşa'nın komutasındaki orduda kendisine karşı güven kalmadığı anlaşıldı. Durumu yerinde incelemek üzere Ankara'dan Fevzi Paşa Hazretleri, Batı Cephesinden de İsmet Paşa, Refet Paşa'nın karargâhına gittiler. Refet Paşa'nın komutanlıkta bir süre daha bırakılması yeğlenmekte olduğundan, sorunu ona göre çözüp saptamaya çalıştılar. Ama, bu durumun sürdürülmesinin olanaksızlığı, uygun olmadığı kanısı hemen belirdi. Bunun için ben Fevzi ve İsmet paşaları alarak Refet Paşa'nın yanına gittim. Durumu yakından inceledim ve işi hemen şöylece çözdüm. (Refet Paşa'nın) komutası altındaki Güney Cephesini, Batı Cephesine bağlayarak İsmet Paşa komutasına verdim. Kendisine, Ankara'da bir görev verilmek üzere, oraya dönmesi gerektiğini bildirdim.

Refet Paşa Türk Ordusuna Başkomutan Olmak İstiyordu

Refet Paşa, Ankara'ya döndüğünde şöyle bir çözüm yolu tasarlamıştım: İsmet Paşa artık Genelkurmay Başkanlığından çekilerek, bütün zamanını, genişletilmiş olan Batı Cephesi Komutanlığı işlerine verecek; Milli Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa Hazretleri de vekil olarak yapmakta olduğu Genelkurmay Başkanlığı görevini temelli olarak üstüne alacak. Ondan boşalacak Milli Savunma Bakanlığı görevini de Refet Paşa yapacak.

Refet Paşa, aslında yine askerlik görevi almak istiyor idiyse de, benim tasarladığım çözüm yolunu beğenmedi. Diyordu ki: "Milli Savunma Bakanı bulunan Fevzi Paşa'nın görevinden çekilmesine neden yoktur. İsmet Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığından çekilmesini zorunlu görüyor ve bana da bu aralık bir görev vermeyi düşünüyorsanız, çözüm yolu ona göre düzenlenebilir."

Ben, Refet Paşa'nın bu düşüncesiyle güttüğü amacı nasılsa birdenbire kavrayamadım. Çünkü biraz sonra anlar gibi olduğum düşünce, hiç aklıma gelmemiştir. Duraksadığım noktayı açıklamak için kendisine sordum, dedim ki: "Yani siz mi Genelkurmay Başkanı olmak istiyorsunuz?" Gerçi açık bir yanıt vermedi; ama, ben amacın tümüyle bu olduğunu kabul ettim. Bunun üzerine, şunları söyledim: "Genelkurmay Başkanlığı, bizim örgütümüze göre, bugün gerçekte eylemli olarak Başkomutanlık katıdır. Siz daha Türk ordusuna başkomutan olacak nitelikleri kazanmış değilsiniz. Bunu şimdilik aklınızdan çıkarınız!"

Refet Paşa verdiği yanıtta dedi ki: "Öyleyse ben de Milli Savunma Bakanlığını kabul etmem." "O sizin bileceğiniz iştir." dedim ve bıraktım. Gerçekten kabul etmedi ve izin alarak Kastamonu ormanlarında Ecevit denilen yerde bir süre dinlenmeye çekildi. Refet Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığına getirilişi bundan sonra ortaya çıkan başka bir durum üzerine olmuştur.

Londra Konferansından Dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İmzaladığı Sözleşmeler

Saygıdeğer baylar, Londra'ya gitmiş olan Delegeler Kurulumuz, İkinci İnönü utkusundan sonra geri geldi. Konferansın olumlu bir sonuca bağlanmamış olduğunu biliyorsunuz. Ama Delegeler Kurulu Başkanı ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, kendiliğinden İngiltere, Fransa ve İtalya devlet adamlarıyla buluşup konuşarak, her biriyle ayrı ayrı birtakım sözleşmeler imzalamış bulunuyordu.

Bekir Sami Bey'in İngiltere ile imzaladığı bir sözleşmeye göre, elimizde bulunan bütün İngiliz tutsaklarını geri verecektik. Buna karşılık, İngilizler de tutsaklarımızı bize vereceklerdi. Yalnız, Türk tutsaklarından, Ermenilere ve İngiliz tutsaklarına kıyın yapmış ya da kötü işlem yapmış olduğu öne sürülenler, verilmeyecekti.

Hükümetimiz elbette böyle bir sözleşmeyi uygun görüp onaylayamazdı. Çünkü böyle bir sözleşmeyi onaylamak, Türk uyrukluların Türkiye sınırları içindeki davranışları üzerinde yabancı bir hükümetin yargılama hakkını onaylamak gibi olurdu.

Bu sözleşmeyi onaylamadıysa da İngilizler kimi Türk tutsaklarını salıverdiklerinden biz de buna karşılık elimizde bulunan İngiliz tutsaklarından bir bölümünü salıverdik.

Daha sonra, 23 Ekim 1921'de Kızılay İkinci Başkanı Hâmit Bey'le İstanbul'da İngiliz Komiserinin anlaşmaları üzerine, Malta'da bulunan bütün Türk tutukluları ile bizdeki bütün İngiliz tutuklularının değiştirilmesi kararlaştırılmış ve uygulanmıştır.

Baylar, Bekir Sami Bey resmi görüşmeler ve konuşmalar dışında, salt kişisel olarak da Lloyd Corc ile buluşmuş. Aralarında, söylenen sözler steno ile yazılmış. Bu tutanak imza da edilmiş. Bekir Sami Bey'in elinde bulunan tutanak kopyasının kapsamı üzerine bana bilgi verildiğini hatırlamıyorum. Son zamanlarda Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile Bekir Sami Bey'den bu tutanağı istettim ise de, Bakanlığa gönderdiği bir mektupta, zamanında bu tutanak çevirisinin bana gösterildiğini; gerek aslının, gerek çevirilerinin Dışişleri Bakanlığından ayrılırken ilgili dosyasında bırakıldığını bildirmiştir. Dosyalarda bu belge bulunamamıştır. Dışişleri Bakanlığında da kimse bu belgeyi ve içindekileri bilmiyor. Ben de, söylediğim gibi, hiçbir zaman bu belgeden bana bilgi verildiğini hatırlamıyorum.

Baylar, Bekir Sami Bey'le Fransız Başbakanı Bay Briyan (Briand) arasında da 11 Mart 1921 günlü bir sözleşme imza edilmiştir. Bu sözleşmeye göre Fransa ile Ulusal Hükümet arasında çarpışmalara son verilecek. Fransızlar silahlı çetelerin; biz de savaşçılarımızın silahlarını alacağız. Güvenlik kuvvetleri arasına Fransız subayları da alınacak. Fransızlarca meydana getirilen güvenlik kuvvetleri kalacak. Fransa'nın boşaltacağı yerlerle Elazığ, Diyarbakır ve Sivas illerinin iktisat bakımından gelişmesi için yapılacak girişimlerde Fransızlara üstünlük hakkı tanınacak ve Ergani madenleri işletme hakkı da onlara verilecek... vb.

Hükümetimizce, bu sözleşmenin de kabul edilmemesinin nedenlerini saymaya gereklik yoktur sanırım.

Bekir Sami Bey, İtalya Dışişleri Bakanı bulunan Kont Sforza ile de 12 Mart 1921'de bir sözleşme imzalamış. Buna göre İtalya'nın, İzmir ve Trakya'nın bize geri verilmesi yolundaki isteklerimizi konferansta desteklemesine karşılık, biz de İtalya devletine Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancaklarıyla Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan saptanacak bölümlerinde iktisadi girişimler için üstünlük hakkı verecektik. Bundan başka, bu bölgelerde Türk hükümetinin ya da Türk sermayesinin yapmayacağı iktisadi işlerin İtalyan sermayesine verilmesi ve Ereğli madenlerinin bir İtalyan Türk ortaklığına devredilmesi kabul edilmekte idi.

Elbette bu sözleşmeyi de hükümetimizce geri çevrilmekten başka bir işlem göremezdi.

Baylar, İtilâf Devletlerinin, Londra'ya barış yapmak için gönderdiğimiz Delegeler Kurulumuz Başkanı Bekir Sami Bey'e imza ettirdikleri sözleşmelerle, Sevr tasarısından sonra aralarında yaptıkları, "Üçlü Anlaşma" adı verilen ve Anadolu'yu sömürme (nüfuz) bölgelerine ayıran anlaşmayı, başka adlar altında, ulusal hükümetimize kabul ettirmek amacını güttükleri apaçık bellidir. İtilâf

siyasa adamları bu isteklerini Bekir Sami Bey'e kabul ettirmeyi de başarmışlardır. Bekir Sami Bey'i Londra'da, konferans görüşmelerinden çok, ayrı ayrı yapılan konuşmalarla oyaladıkları anlaşılıyor. Ulusal Hükümetin ilkeleriyle Dışişleri Bakanı olan kişinin tutumu arasındaki ayrımın neden ileri geldiği, ne yazık ki açıklanamıyor.

Bekir Sami Bey bu sözleşmelerle Ankara'ya döndüğü zaman durumun, pek çok dikkatimi çektiğini ve beni şaşkınlığa uğrattığını açıkça söylemeliyim. Bekir Sami Bey, imzaladığı sözleşmelerin, ülkenin yüksek çıkarlarına uygun olduğu yolundaki kanısını belirtiyor ve bunu Meclis'te de savunup tanıtlayabileceğini ileri sürüyordu. Kanısının yerinde olmadığı, savında da mantık bulunmadığı kuşku götürmezdi. Görüşlerinin Meclis'te onaylanmayacağı bir yana, Dışişleri Bakanlığından da düşürüleceği kesindi. Ama Meclis'in, siyasa sorunları üzerinde görüşme ve tartışmalarla boğulmasını o günlerin koşullarına uygun bulmadığımdan, Bekir Sami Bey'e görüşlerinin yersizliğini kendim söyleyerek Dışişleri Bakanlığından çekilmesini önerdim. Bekir Sami Bey, bu önerimi kabul ederek çekilme yazısını verdi.

Ama Bekir Sami Bey, Delegeler Kurulu Başkanlığı göreviyle, Avrupa'daki yolculuğu sırasında yaptığı çeşitli buluşmaların kendisinde bıraktığı izlenimlere dayanarak, İtilâf Devletleriyle ilkelerimize uygun olarak anlaşma yolunun bulunduğu kanısında direniyordu. Kendisinin de bu anlaşmaları sağlayabileceğini ileri sürüyordu. Bunun üzerine kendisine şu özel mektubu yazdım:

19.5.1921

Amasya Milletvekili Bekir Sami Beyefendiye

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, şimdiye değin çeşitli elverişli durumlardan yararlanarak türlü araçlarla bütün dünyaya duyurulmuş olan

ilkelerini biliyorsunuz. Bu ilkelerin özü, şu kısa cümle ile anlatılabilir: "Bilinen ulusal sınırlarımız içinde ülkemizin bütünlüğünü ve ulusun tam bağımsızlığını sağlamak." Delegeler Kurulu Başkanlığı göreviyle yaptığınız son gezi ve değinmelerimizin sizde yarattığı etkilere ve izlenimlere göre İtilâf Devletlerinin, koyduğumuz ilkeleri bozmaksızın bizimle anlaşmak eğiliminde oldukları kanısında bulunduğunuz anlaşılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İtilâf Devletlerinin bu eğilimini gösterecek güvenilir, gerçek, içten belirti ve sonuçları şimdilik görememektedir. Bu konuda oranladıklarımızın gerçekleşmesine yol açacak bir ortam bulabilirsiniz, bu sonucun Türkiye Büyük Millet Meclisince ve Hükümetince sevinçle kabul edilebileceğine inanmanızı dilerim, efendim.

Mustafa Kemal

Bekir Sami Bey, bundan sonra yine Avrupa'ya gitti. Bu gezisinden de bir yarar elde edilemedi. Üstelik, Ankara'da Bay Franklen Buyon (Franklin-Bouillion) ile yapılmakta olan görüşmelerin, Bekir Sami Bey'in Paris'teki kimi girişimleri yüzünden güçlüğe uğradığı anlaşılınca, Hükümet, Bekir Sami Bey'in resmi bir görevi olmadığını ajansla kamuya bildirmek zorunda kalmıştır.

Bekir Sami Bey, ikinci kez Avrupa'da bulunduğu sırada, bana kimi şeyler bildirdiği gibi dönüşünde de bir rapor vermişti. Gerek bildirdiği şeyler arasında gerekse raporunda görülen kimi düşünceler, ne yazık ki, Türk ulusunun izlediğimiz amaç ve ülküsünü, Bekir Sami Bey'in tam olarak kavramadığı ve ona göre iş görmediği yolundaki kuşkuları giderecek nitelikte değildi.

Bekir Sami Bey Avrupa'da gördüklerinin etkilerine ve izlenimlerine uyarak düşünce yürütüyordu.

12 Ağustos 1921 günlü bir şifre telinde bizim siyasamızı eleştirdikten sonra diyordu ki: "Daha fırsat elde iken akıllıca bir siyasa gütmek, ülkeyi içine düştüğü büyük burğaçtan (girdaptan) kurtarabilir. Olaylar bütünüyle incelenerek

ülkenin esenliğine yarayacak bir yol tutmak pek gereklidir. Yoksa, tarih ve ulus önünde hiçbirimiz sorumluluktan kurtulamayız.

Ulusun mutluluğunu ve Müslümanlığın esenliğini sağlayıcı bir yol saptanmasını ve bir an önce bana bildirilmesini rica eylerim."

Bekir Sami Bey Ne Pahasına Olursa Olsun Barış Yapmak İstiyordu

Bekir Sami Bey, ne pahasına olursa olsun barış yapmak istiyordu. Bu görüşünü 24 Aralık 1921 günlü raporunda şöylece açıklıyordu:

...savaşın sürüp gitmesinin bu ülkeyi, ulusun varlığını tehlikeye koyacak kertede yıkıp yok edeceğini ve bütün katlanılan özverilerin boşuna yitirilmiş olacağını kesinlikle düşünmekteyim. Savaşın sürdürülmesinin, iç, ve dış düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceğine ve korktuğumuz bela ve yıkımları kendi kendine ulusun başına çekeceğine bütün varlığımla inanıyorum. Yüce kişiliğinize düşen ödev, dünyada hemen hiçbir siyasa adamının omuzlarına yükletilmeyen en ağır bir yüküdür. Tarihte, beş, altı yüzyılda değil, belki on, on beş yüzyılda bir kişiye ancak düşebilen bir ödevi yüklenmiş bulunuyorsunuz. Her türlü aşırıktan sakınarak, bugünün yararları uğruna, yarının gerçek çıkarlarından vazgeçmeyerek Türklük ile birlikte bütün Müslümanlık dünyasının geleceğini güven altına almak ve pek yakın bir zamanda istenilenden artık olarak elde edilebilecek ulusal ve dinsel amacı kurtarmak ve sağlamlaştırmak için, geçici olarak özveriye bile katlanarak dünya tarihinde ölümsüz bir san kazanabilir ve Müslümanlık yapısının yenileyicisi olabilirsiniz. Yoksa, Türk ulusunun ve dolayısıyla bütün Müslümanlık dünyasının tutsaklığa ve aşağılık bir duruma düşeceği bence kuşku götürmez. Adınızı, dünyanın sonuna dek, bütün Müslüman kuşaklar için Yüce Peygamber Efendimizden sonra en kutsal bir ad ve armağan olmak üzere bırakmak şerefini ve fırsatını yitirmemenizi yurtseverlik ve Müslümanlık gereği olarak bildirmeyi kutsal bir görev sayarım efendim hazretleri.

Bütün bu düşüncelerin özeti yıkımdan, aşağılık durumdan ve tutsaklıktan kurtulmak için Londra'da yaptığı sözleşmeler sınırı içinde ulusal savaşa son vermeyi öneriyordu.

Baylar, Bekir Sami Bey'in bu düşünceleri bende olumlu etki yaratmamıştı. İleri sürdüğü düşünceler ve usavurma yöntemleri, kendisiyle görüşmeyi ve tartışmayı bile gereksiz ve yararsız saydırmıştı.

Mecliste Belirmeye Başlayan Siyasi Gruplar

Baylar, yüksek kurulunuza biraz da Büyük Millet Meclisi'nde geçen olaylardan bilgi vermek istiyorum. Biliyorsunuz ki, Birinci Büyük Millet Meclisi'ne ulusça üye seçilirken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetim kurulu üyeleri de ikinci seçmenler arasında bulundular. Buna göre denilebilirdi ki, Büyük Millet Meclisi, bütünüyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasal bir grubu niteliğini de taşıyordu. Gerçekten başlangıçta tutum böyle idi. Meclis genel kurulunun temel ilkesini oluşturuyordu. Biliyorsunuz ki, Erzurum ve Sivas kongrelerinde saptanan ilkeler, son İstanbul Meclisi Mebusan'ınca kabul edilip berkitilerek Misakı Milli (Ulusal Ant) adı altında özetlenmişti. Bu ilkeler, Birinci Büyük Millet Meclisi'nce de kabul edilmişti ve bunlara uygun olarak yurdun bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayacak bir barışın elde edilmesine çalışılıyordu. Ama, zaman geçtikçe, Meclis'te birlik olarak çalışmanın sağlanıp düzenlenmesinde güçlükler doğmaya başladı. En önemsiz konularda oylar dağılıyor, Meclisten iş çıkamıyordu. Kimi kişiler buna bir çıkar yol bulmak için 1920 yılı ortalarında birtakım örgütler kurmaya kalkıştılar. Bütün bu girişimler, Meclis görüşmelerinin düzenli yürütülmesini sağlamak ve görüşülen konular üzerinde oyları toplayarak olumlu iş çıkarmak amacını güdüyordu.

Yeri gelince söylemiştim ki, ilk Anayasamıza kaynak olan 13 Eylül 1920 günlü bir programı Meclis'e sunmuştum. Bu programın, Meclis'te 18 Eylülde okunan

kısından başka, buna da temel olmak üzere, Büyük Millet Meclisi'nin öz niteliğini ve yönetim yöntemiyle ilgili görüşleri saptayan ve Meclis'in açılışından sonra okunup kabul olunan önergemi de, bu kısım la birlikte, Halkçılık Programı adı altında bastırmış ve yaydırmıştım. Yukarıda bildirdiğim örgütler benim bu programımdan esinlenerek birtakım sanlar takınmaya ve programlar saptamaya başladılar. Bir bilgi vermiş olmak için bu örgütlerin belli başlılarının adlarını sayayım:

- a) Tesanüt Grubu (Dayanışma Grubu)
- b) İstiklâl Grubu (Bağımsızlık Grubu)
- c) Müdafaai Hukuk Zümresi (Hakları Savunma Grubu)
- d) Halk Zümresi (Halk Grubu)
- e) İslahat Grubu (Yenileştirme Grubu)

Bu gruplardan başka, adsız olarak, özel amaçlı kimi küçük örgütlerin de çalıştıkları anlaşıyordu.

Baylar, bu adlarını saydığım grupların her biri Meclis görüşmelerinde düzeni sağlamak ve oyları birleştirmek amacıyla kurulmuşlarsa da, bunların varlıkları tersine bir sonuç veriyordu.

Gerçekte sayıları çok, üyeleri az olan bu gruplar birbiriyle yarışmaya kalkışmışlar ve birbirlerini dinlememek yüzünden Meclis'te hemen hemen bir kargaşa doğurmaya başlamışlardı. Özellikle Anayasa, Meclis'ten çıktıktan sonra, yani Ocak 1921 sonlarında, Meclis üyelerinin ve ortaya çıkan grupların, genel olarak her işte toplantıya katılmalarını ve birlikte çalışmalarını sağlamanın bir kat daha zorlaşmaya başladığı görülüyordu. Çünkü, Misakı Milli ile saptanmış olan ilkelerde her bakımdan görüş ve amaç birliği olduğu halde,

Anayasa ile konulan ilkeler üzerinde tam birlik sağlanmış görünmüyordu. Grupları birleştirmek ya da gruplardan birini güçlendirerek iş görmek için, dolaylı olarak çok çalıştım. Ama bu yolla elde edilen sonuçların uzun ömürlü olamadıkları görüldü. İşe el koymam zorunlu olmaya başladı. Sonunda, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu adıyla bir grup kurmaya karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir ana madde koydum. Bu maddenin özü, iki noktada toplanıyordu. Birinci nokta şu idi: Grup, Misakı Milli ilkelerine bağlı kalarak ülkenin bütünlüğünü ve ulusun bağımsızlığını sağlayıcı bir barışı elde etmek için, ulusun bütün maddi ve manevi gücünü gereken ereklere yöneltip kullanacak ve yurdun resmi, özel bütün örgütlerini ve kuruluşlarını bu ana amaca yararlı kılmaya çalışacaktır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubunun Kurulması

İkinci nokta ise şuydu: Grup, devletin ve ulusun örgütlerini, Anayasaya uygun olarak şimdiden yavaş yavaş saptamaya ve hazırlamaya çalışacaktır.

Baylar, bütün grupları ve Meclis üyelerinin çoğunu çağırarak bu iki ilke üzerinde birleşmelerini sağladım. Bildirdiğim bu ana madde ve bundan sonra grubun iç tüzüğüyle ilgili maddeler, 10 Mayıs 1921 günü yapılan toplantıda kabul olundu. Grup genel kurulunun seçilmesi üzerine, grubun başkanlığını da üzerime almıştım.

Baylar, ülkede nasıl bir Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti varsa, Mecliste de onun bu ad altında bir siyasal grubu kurulmuş oldu. İstanbul'daki Millet Meclisi'nin yapmaktan çekindiği iş, ancak onların dağılmasından ondört ay sonra Ankara'da yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin çalıştığı sürece hükümetin iş görmesine yardımcı olabilmıştır. Ama grup tüzüğü ana maddesindeki ikinci noktayı anlamlı bulanlar oldu. Bu gibiler, düşüncelerini açığa vurmamakla birlikte, bu noktadaki anlam ve amacın gerçekleşmemesi

için hemen işe girişmekte gecikmediler. Karşıt çalışmalar diye niteleyebileceğimiz bu türlü girişimler iki yoldan ortaya çıkıyordu.

Birincisi, grup içindeki düşünceleri, karıştırma ve karşıcıl bir durum hazırlama biçiminde idi.

Hoca Raif Efendi, "Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti" Kuruyor

İkincisi, yurt içinde ve yine örgütümüz içinde... Bunu açıklayan en belirgin örnek, Erzurum Milletvekili Hoca Raif Efendi'nin ve kimi arkadaşlarının, grubun kurulmasından önce ve Anayasa'nın Meclis'ten çıkmasından sonra yaptıkları girişimdir. Dilerseniz, bu konuda birazcık bilgi vereyim.

Hoca Raif Efendi ve arkadaşları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Merkez Kurulunun adını değiştirdiler; "Muhafazai Mukaddesat Cemiyeti" (Kutsal Varlıkları Koruma Derneği) dediler. Dernek tüzüğü'nün başına da, padişahlığın ve halifeliliğin ve devlet biçiminin dokunulmazlığına ilişkin birtakım eklentiler yapmışlar ve girişimlerini öteki illere, özellikle doğu illerine de birtakım bildiriler göndererek yaymaya kalkışmışlardı. Ben bunu öğrenince hemen Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın dikkatini çektim. Hoca Raif Efendi'yi ve arkadaşlarını uyarmasını ve bu türlü girişimlerden vazgeçirmesini rica ettim.

Sarıkamış'ta bulunan Kâzım Karabekir Paşa ile Erzurum'da bulunan Hoca Raif Efendi arasında kimi yazışmalar olduktan sonra Raif Hoca, Paşanın karargâhına gitmiş, orada "Muhafazai Mukaddesat" adının kullanılması nedenlerini açıklarken demiş ki: "Amacımız halifelik ve padişahlık haklarını korumak; ülkenin ve Müslümanlık dünyasının bugünü ve geleceği için büyük uyuşmazlıklara ve sakıncalara yol açan cumhuriyetten kesin olarak sakınmaktır." Hoca: "Büyük Millet Meclisi'nde kurulan Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun halifelik ve padişahlığı cumhuriyete çevirmek amacını güttüğü

seziliyor. " sözünü de ekledikten sonra bu gibi girişimlere uyamayacaklarını bildirmiş.

Kâzım Karabekir Paşa "Devlet Biçiminde Tarihsel Değişiklikler Yapılacağı Zaman Asker ve Sivil Devlet Adamlarının Gereği Gibi Düşünceleri Alınmalıdır" Diyor

Kâzım Karabekir Paşa, bu bilgiyi veren 11 Temmuz 1921 günlü kapalı telinde, kendisi de, ileri sürdüğü düşünceler arasında diyordu ki: "Hükümet biçimine ilişkin ilkelerin, Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen Anayasa'da saptanmış olduğu görülüyor. Oysa ben, bu yasa içeriğinin olsa olsa bir parti programı içinde kalmasını, yürütülmesinde ortaya çıkacağını kestirdiğim güçlükler dolayısıyla, daha yararlı buluyorum. Bu görüşümü, çok iyi tanıyabildiğim bölgemdeki düşünce ve duygulara göre kısaca açıklamak isterim. Meclis'te Anayasa'yı desteklemek amacıyla kurulan gruba girmiş kişilerin çoğu, yeni bir yönetim devriminde ülkenin alinyazısına etken olmak isteğinde görünenlerdi. Halk arasında, ancak küçük bir grup, yeni bir örgüt kurma görüşünü benimser. Milletvekillerinin Anayasa değişikliğinden yana olmaları ancak kişisel görüşlerinin sonucu olabilir. Devlet biçiminde böyle büyük ve tarihsel değişiklik yapmaya girişirken, ülkenin alinyazısından sorumlu ve ortak olan asker ve sivil devlet adamlarının ve Müdafaai Hukuk Merkezlerinin düşünceleri, gereği gibi alındıktan ve olağanüstü bir mecliste incelendikten sonra bir karar alınması gerekir, kanısındayım."

Baylar, kesin utkudan sonra, İkinci Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyeti ilan ettiği zaman da, Kâzım Karabekir Paşa İstanbul gazetelerine verdiği demeçte, öteden beri süregelen duygularını ve yakınmalarını: "Cumhuriyet ilanını bize sormadılar." diye özetlemekte idi.

Kâzım Karabekir Paşa, bu görüşleriyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, ulusça olağanüstü yetkiler verilmiş üyelerden kurulu olağanüstü bir meclis olduğunu unutmış gibi görünüyor. Böyle bir meclisin koyduğu yasaya, hem de Anayasa'ya karşı olduğunu sezinletiyor. Daha şaşılacak yönü, devlet örgütünü değiştirecek kararlar alabilmek için asker ve sivil devlet adamlarının ve Müdafaai Hukuk Merkezlerinin düşünceleri alınmak gerektiği kanısında bulunduğunu söylüyor.

Kâzım Karabekir Paşa, benim Müdafaai Hukuk Grubuyla ilgimi de doğru bulmayarak: "Ben, yüksek kişiliğinizin böyle siyasal partilere... katılmaktan uzak kalmasını özellikle uygun görüyorum." dedikten sonra benim yansız bir durumda bulunmayı sürdürmemi öğütlüyor.

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telyazısına 20 Temmuz 1921'de yanıt verdim. Biraz uzunca olan bu yanıtın, bazı konuları aydınlatmaya yarayacak noktalarını anmakla yetineceğim. Verdiğim yanıtta demiştim ki: Müdafaai Hukuk Grubu, ülkenin tam bağımsızlığını sağlamak gibi kısa ve kesin bir amaçla kurulmuştur. Anayasa'nın uygulanması da amacı içindedir. Anayasa bütün yönetim kollarını ve Türkiye Hükümetinin hukuksal durumunu kapsayan ayrıntılı ve tam bir yasa olmayıp, ülkenin sivil yönetim ve örgütlerinde zamanın gerektirdiği halkçılık ilkesini ortaya koyan bir kuraldır. Bu yasada, cumhuriyeti anlatan bir şey yoktur. Raif Efendi'nin, padişahlığın cumhuriyete çevrileceğinin sezildiği yolundaki düşüncesi kuruntudur.

Kendilerine merkezde önemli işler verilenler arasında, kişilikleri ve geçmişleri yönünden eleştirilecek durumda olanların bulunduğu yolundaki savın ise, daha olumlu sözlerle tanıtlanması gerekir. Her işi, bütün yönetsel nitelikler, kişisel erdemlerle çok iyi yetişmiş adamlara vermek pek değerli ve tatlı bir dilek olursa da, yalnız toplumumuz için değil, dünyanın en ileri ulusları için bile, her çevrenin, her bölgenin ve her iş erinin saygıya değer göreceği bunca adamı

bulmanın olanağı yoktur. Kuruntuya dayalı ve olumsuz düşünceler ve savlarla ülkenin dayanağı olacak biricik gücü ve örgütü yıpratmak önlemlere başvurmak, eğer bilisizce bir delilik değilse, her halde bir hainlik sayılmalıdır. Sizlerce de bilinir ki, ilerleme yolunda yapılacak her önemli girişimin kendine göre önemli sakıncaları vardır. Bu sakıncaların olabildiğince azaltılması için zamanında gereken, önlemler alınmalı ve girişimler yapılmalıdır." Bundan sonra baylar, Anayasa yapılırken asker ve sivil devlet adamlarının ve Müdafaai Hukuk örgütlerinin düşüncelerini almak konusundaki görüşümü de şöyle açıkladım: "Sizlerce bilindiği üzere, bir hükümet biçiminde yaşıyoruz ve onun bütün kavramlarına uymak zorundayız. Anayasa'nın, Meclis komisyonlarında sonra genel kurulda tartışmalarla belirecek biçimi üzerine uzaktan alınacak düşüncelerle etki yapılamayacağını elbette kabul edersiniz."

Kâzım Karabekir Paşa, Anayasanın niçin ivedilikle yapıldığı, bunun uygulanmasından doğacak güçlükler, halifelik ve padişahlık sorunu üzerindeki görüşümüzün açıklanmasını da istemişti. Bu sorulara yanıt olarak da demiştim ki: "Anayasa'nın yapılmasında ivedi gibi görünen tutumun nedeni, bütün dünyada ve ülkemizde belirmiş olan halkçılık akımını, sağlam bir biçim üzerinde saptayarak bu konuda başka karışıklara (ihtilâta) yer vermemek; hem de yüzyıllardan beri yetersizler elinde boyuna kötüye kullanılan ulusal hakları korumak için, bu hakların gerçek sahibi olan ulusa da söz hakkı vermek ve bu yüksek düşüncenin gelişmesi için günümüzün olağanüstü koşullarından yararlanmaktır."

Anayasa'nın ne ölçüde uygulanabileceğini anlamak için de, bu işle uğraşmaya fırsat bulacakların dayancını ve istem gücünü hesaba katmak gerekir.

Halifelik ve padişahlık sorunu diye temel bir sorun yoktur. Söz konusu olan sorun, padişahın hakları olup bunun belirtilip sınırlandırılmasında son birkaç

yüzyılın denemeleri ve devlet kavramındaki ulus haklarının gerçek anlamı etken olmalıdır. Bu konu üzerinde şimdilik saptanmış kesin bir ilkemiz yoktur."

Kâzım Karabekir Paşa'nın grup başkanı olmayıp yansız kalmaklığım konusundaki önerisine verdiğim yanıtta ise şu düşünceleri ileri sürmüştüm: " Millet Meclisi niteliğinde bir meclisin başkanı değilim. Böyle de olsa bir partinin üyesi bulunmak doğaldır. Oysa, Büyük Millet Meclisi'nin yürütme yetkisi de bulunduğundan, bir bakıma, hükümet niteliğindeki bir meclisin başkanı bulunmaktayım. Yürütme yetkisi de bulunan bir başkanın, çoğunluk partisinden olması pek gereklidir; buna göre, ayrıntılı bir programla ortaya atılmış siyasal bir partinin de başkanı olabilirim. Bütün kimliğimle karışmış bulunduğum Cemiyetten (Müdafaai Hukuk Cemiyetinden) ayrılmayacağım gibi, o Cemiyetten doğan grup içinde bulunmaklığım da zorunludur. Aslında grup, hemen hemen Meclis Genel Kuruluna yaklaşan bir çoğunluğu içine almaktadır. Dışarda kalanlar, yalnızca Erzurum milletvekillerinden Celâlettin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi ile birkaç benzeri, davranışlarında serbest kalmak isteyen birkaç kişidir..."

İzzet ve Salih Paşaların İstanbul'da Siyasal Görev Almayacaklarına Söz Vermeleri Üzerine İstanbul'a Dönmelerine İzin Verildi

Baylar, Ankara'da bulunan İzzet ve Salih paşalar bir türlü Ankara'ya ısınamadılar. İstanbul'daki aileleri yanına gitmelerine izin vermemizi, aracılari ya da kendileri, boyuna rica ediyorlar ve İstanbul'a dönüşlerinde hiçbir siyasal görev almayacaklarına söz veriyorlardı. 1921 yılı Mart başlarında, İsmet Paşa'nın kimi işler için: Ankara'ya gelmiş bulunduğu bir sırada, paşalar ricalarını yenilediler. Bir gün İsmet Paşa'nın da katıldığı bir Bakanlar Kurulu toplantısı sırasında Ahmet İzzet Paşa daireye gelerek haber göndermiş ve İsmet Paşa kendisiyle görüşmüştür. İzzet Paşa, bizim isteğimiz üzerine İstanbul'da siyasal görev almayacağına, uzun uzadıya açıklamalar yaparak söz vermiş ve

İstanbul'daki ailesinin yanına dönmek için izin rica etmiş; Salih Paşa'nın da böylece söz vererek serbest bırakılması ricasında bulunduğunu söylemiş.

İsmet Paşa bu açıklamayı ve ricayı Bakanlar Kuruluna ulaştırdı. Aslında varlıklarının ulusal işlerimizde yararlı olmadığı; tersine, Ankara'da bir yük, bir ağırlık olarak bulundukları; üstelik kimi olumsuz akımlara da yol açtıkları anlaşılmış bulunduğundan Bakanlar Kurulu bu paşaların İstanbul'a dönmelerinde bir sakınca görmedi. Ama ben, Ahmet İzzet Paşa ve arkadaşının verdikleri sözün gerçek ve içtenlikli olmadığı; İstanbul'a dönünce, İstanbul Hükümetinde kesinlikle görev alarak bizi tedirgin etmeyi sürdürecekleri kanısında bulunduğumu söyledim. "Namusları üzerine söz veriyorlar." dendi. Bu sözlerini, yazılı ve imzalı olarak verilerse izin verilebileceğini bildirdim. İsmet Paşa bu önerimi yanıımızdaki odada bekleyen İzzet Paşa'ya ulaştırdı. İzzet Paşa, hemen bir kağıt kalem alıp, hükümetten çekileceklerini bir söz verme belgesi olarak yazmış, imzalamış ve yanıılmıyorsam, Salih Paşa'ya da imza ettirmişti.

Ben, bu kısa söz verme (belgesini) yeter görmedim. Sözle söylediklerini kapsar nitelikte değildi. Hemen, bunun bir düzen olduğuna arkadaşların dikkatini çekerek: "İsmet Paşa'ya sözle söylediklerini yazarak imza etsinler." dedim. İzzet Paşa'nın, sözle de bunca şeyler söyleyip güvence verdikten sonra, başka amaç güderek bir söz verme belgesi yazmış olacağı umulmadı ve bu kısa belgenin yeter görülmesi dileğinde bulunuldu. İşte İzzet ve Salih paşalar böyle aldatmalı bir belge ile İstanbul'a gitmek yolunu bulmuşlardır.

İzzet ve Salih Paşalar Sözlerinde Durmadılar

Gerçekten, İzzet ve Salih paşalar İstanbul'a varınca hükümetten çekildiler. Ama pek kısa bir süre sonra, yine o hükümette, başka nazırlıkları üzerlerine aldılar ve bunu bize telle bildirdiler. İstanbul Hükümetinin Hariciye Nazırlığı görevini yüklenmiş olan İzzet Paşa, ulusa ve ülkeye yönelmiş olan büyük bir kötülüğün

önüne geçmek için hükümete geldiğini söyleyerek, bize de birtakım öğütler veriyordu. İzzet Paşa'ya şu yanıtı verdim:

29 Haziran 1921

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretlerine

Telinizi Zonguldak Haberalma Müdürü aracılığıyla aldım. Durumunuzu, Salih Paşa Hazretleriyle birlikte vermiş olduğunuz söze aykırı gördüm. Yalnız bir nokta beni duraksattı ve sizden yana düşündürdü. O da, üzerinize görev almakla gerçekten ulusa ve ülkeye yönelmiş büyük bir kötülüğün önüne geçmiş olmanız olasılığıdır. Çünkü, Ankara'ya buyurmadan önce iyi dileklerle ve ülkeye yararlı olabileceğiniz umuduyla görev alışınıza gerekçe olarak gösterdiğiniz nedenlerin pek yetersiz olduğunu ilk görüşmemizde anlamış ve açığa vurmuştunuz. Telinizde bildirdikleriniz, sizi bu yeni duruma sürükleyen nedenleri yeterince göstermiyor. Öğütlediğiniz şeylerden, ulusun ve ülkenin çıkarlarına, yaptığımız antlaşmalara, kısacası, Misakı Millimize uygun olanlar aslında dikkate alınmakta ve gereği yapılmaktadır. Bunun için, genel duruma ve sizlere aşılarmış olan düşüncelere bakarak, daha önce olduğu gibi bu kez de aldatılmış olmanızdan korkuyorum. Bu düşünüş ve görüşümüzü geçersiz kılacak açıklamalarınızı öğrenir ve olayların ona göre olumlu gelişimine tanık olursak mutlu olacağımızı bilginize sunarım efendim.

Mustafa Kemal

İzzet Paşa bu telimize 6 Temmuz günlü bir şifre telle şu yanıtı verdi:

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Salih Paşa ile birlikte verdiğimiz söz, İstanbul'a dönünce görevimizden çekilmektir. Onu da yerine getirdik. Ömür boyunca devlet hizmeti kabul etmemek; özellikle İtilâf Devletlerinin Yunanistan'a eylemli yardım etmeleri ve

İstanbul'un hareket üssü olarak Yunanlılara bırakılması olasılığının belirttiği bir kara günde istenilen özveriden kaçınmak bizim elimizden gelmeli mi ve sizce de uygun görülmeli midir bilmem? Bilecik ve Ankara'da tanımadığım kişilerin yanında yapılan konuşmayı uzatmakta sakınca gördüğümünden (tartışmayı bırakarak) sizlere hak verir gibi görünmüştüm. Dahası, dönüşümüzde verdiğimiz demeçte olayların bütün sorumluluğunu tümüyle üstümüze almak gibi gerçekten uygarca bir yüreklilik de göstermiştim. İlk görüşmelerde yanımızda bulunan kişilerden birinin sonradan belli olan durumu, çekingen davranmakta haklı olduğumu da ortaya koymuştur. Ama hiçbir zaman, hiçbir kimsenin beni aldattığını söylemedim. Beni yanınıza dek götüren uzlaşma düşüncesinden şaşmadım. Bakanlar Kurulu ile yaptığım görüşmeler ve kendilerine verdiğim andırı bunu tanıtılar. Buyurduğunuz gibi aymazlığımı söylemek şöyle dursun, şimdiki gibi siyasal olayları kılı kırk yararcasına değerlendirmiş olduğumu görmekle kendime, düşünce ve görüşlerime güvenim artmıştır. Bugünlerde görev almaklığımızın yararlı olup olmadığını söylemek bana düşmez. Yalnız, bunda oraca, ne gibi sakınca görüldüğü açıklanırsa, çok sevinirim. Bura hükümeti, hukuksal durumu ve ilgili devletler elçilerinin burada bulunması dolayısıyla, hiçe sayılamaz ve sayılmamalıdır. Ancak, şimdiki hükümet üyelerinin büyük bir çoğunluğu, bugünle ve gelecekle ilgili hiçbir kişisel amaç gütmüyorlar; düşünceleri ve dilekleri ancak yurdun esenliğidir. Bundan dolayı, akla yatkın ve uygun bir yolda Ankara'daki devlet adamlarıyla iş ve görüş birliği yapmayı yürekten dilemektedirler. İçten gelen bu dilek sizlerce de iyi karşılanırsa yararlı işler ve yardımlar yapabilirler. Bu dilekleri kabul olunmazsa anlaşmazlıktan doğabilecek yanlışların manevi sorumluluğundan kendilerini aklamış sayacaklarını bilginize sunarım efendim.

Ahmet İzzet

Bu telyazısının altına kurşunkalemiyle şu satırları yazmıştım:

Uygun bir zamanda gereği yapılmak üzere ilgili belgeler arasında saklanması, Bakanlar Kurulu kararı gereğidir.

Mustafa Kemal

Ahmet İzzet Paşa Türk Ulusuna Hizmet Etmeyi Vahdettin'e Kul Olmaktan Üstün Göremedi

Baylar, Ahmet İzzet Paşa, ekmeğiyle yetiştği Türk ulusunun içinde kalarak ona en acı ve kara günlerinde hizmet etmeyi, Vahdettin'in hizmetinde olmaktan üstün görememişti. Dürrîzade Esseyyit Abdullah'ın fetvasına bağlı kalıp, padişahın buyruğu dışına çıkmakla suçlanmaktan ve dinsel cezalara çarpılmaktan çekindi. Ahmet İzzet Paşa'nın daha başka marifetleri de olmuştur. Onlardan da bilgi vereyim.

Türk ulusunun büyük kuvvetleri eline verilmiş kişilere de, bütün savaşlar süresince ve ulusun maddi ve manevi kuvvetlerini düşman karşısına toplamaya çalıştığımız günlerde, umutsuzluk ve gevşeklik verecek karamsarlıklarını özel mektuplarıyla ulaştırıp duruyordu. Benim: "Düşman ordusunu yeneceğiz; yurdu, kesinlikle kurtaracağız." sözlerimi alaya alarak ve İkinci İnönü'den sonra yine doğuya, Sakarya'ya dek yürümekte olan Yunan ordusunun ilerlemesini gözdağı için öne sürerek bize akıl ve anlayış dersi vermekten geri kalmıyordu.

Baylar, ne tuhaftır ki, kendisini dev aynasında gören bu beynin, tutumumdan yıkım doğacağını bildiren bir mektubu, Sakarya'da düşmanı karşı saldırı ile çekilmek zorunda bıraktığımız gün, görev gereği bana gösterilmişti. Bu mektuba pek şaşmıştık.

Ahmet İzzet Paşa, Yunan ordusunun Sakarya'dan ve en sonunda İzmir körfezinden çekildiğini gördükten ve Lozan Barış Antlaşmasını okuduktan sonra

daha önce bana yazmış olduğu 6 Temmuz 1921 günlü telindeki şu cümleyi bir daha mırıldandı mı ola:

"Buyurduğunuz gibi aymazlığımı söylemek şöyle dursun, şimdiki gibi siyasal olayları kılı kırk yararcasına değerlendirmiş olduğumu görmekle kendime, düşünce ve görüşlerime güvenim artmıştır."

Ben bunun da olabileceğini sanırım!

Baylar, İzzet ve Salih paşalar aylarca Ankara'da oturdular. Ulusal ilkelerimizi benimsemeleri koşuluyla kendilerine ulusal iş ve görev vermeye hazırдық. Yanaşmadılar. Bir kez olsun Millet Meclisi'nin kapısından içeri ayak basmadılar. Ama, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin koyduğu yasalardan elbet bilgileri vardı. Bu yasaların buyruklarını ve Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin İstanbul'a karşı belirlenmiş olan tutumunu çok iyi biliyorlardı. Bu yasalara ve bilinen duruma karşın, İstanbul'da yeniden iş başına geçip ulusal varlığın ve girişimlerin değerini ve erkini yok etmek; düşmanların elinde oyuncak olan Vahdettin'in egemenliğini sürdürmek için bütün varlıklarıyla çalışmalarına verilecek gerçek anlamın ne olduğunu ben söylemeyeceğim! Onu, Türk ulusuna ve Türk ulusunun yeni ve gelecek kuşaklarına bırakırım.

Saygıdeğer Ulusuma Öğüt

Baylar, sırası gelmişken saygıdeğer ulusuma şunu öğütlerim ki; bağrında yetiştirerek başının üstüne dek çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki öz mayayı çok iyi incelemeye dikkat etmekten, hiçbir zaman geri kalmasın!

Sakarya Zaferi

Sakarya Meydan Savaşı

Saygıdeğer baylar, olayları Sakarya Meydan Savaşına değindirmek istiyorum. Ama bunun için, izin verirsiniz, ufak bir başlangıç yapacağım. İkinci İnönü Savaşından sonra, üç ay kadar bir zaman geçti. Ondan sonra, 10 Temmuz 1921 gününde, Yunan ordusu yeniden cephemize karşı, genel saldırıya geçti. Bu saldırıdan önceki günlerde iki yanın durumu şöyle idi:

Bizim ordumuz başlıca, Eskişehir'de ve Eskişehir kuzeybatısındaki İnönü dayangalarında ve Kütahya-Altıntaş dolaylarında yoğunlaştırılmıştı. Afyonkarahisar yöresinde iki tümenimiz vardı. Geyve'de ve Menderes bölgesinde ise birer tümenimiz bulunuyordu.

Yunan ordusu da, Bursa'da bir ve Uşak doğusunda iki kolordusunu toplu bulunduruyordu. Menderes'te de bir tümeni vardı.

Yunanlıların bu saldırısı üzerine yapılan ve Kütahya-Eskişehir Savaşları adıyla anılan bir sıra savaşlar vardır. On beş gün sürmüştür. Ordumuz, 25 Temmuz 1921 akşamı büyük kısmıyla Sakarya doğusuna çekilmişti. Ordumuzun çekilmesini zorunlu kılan nedenlerin dayanaklarını belirteyim:

İkinci İnönü Savaşından sonra genel seferberlik yapmış olan Yunan ordusu, insan, tüfek, makineli tüfek ve top sayısı bakımından bizim ordumuzdan önemli derecede üstündü. Temmuzda Yunan ordusu saldırıya başladığı zaman ulusal hükümetin ve savaşımın gelişimi, bizim daha genel seferberlik yapmamıza ve böylece ulusun bütün kaynaklarını ve araçlarını, başka hiçbir şey düşünmeksizin, düşman karşısında toplamaya uygun ve elverişli görülmemiştii. İki ordu arasındaki kuvvet, araç ve koşullar oransızlığının elle tutulur başlıca nedeni budur. Bunun sonucu olarak tümenlerimizin özellikle taşıtlarını daha

sağlayıp tamamlayamadığımızdan, bunların hareket güçleri yoktu. Yunan ulusunun bütün gücüyle yaptığı bu saldırı karşısında bizim askerlik yönünden temel ödevimiz, ulusal savaşımın başından beri izlediğimiz ödevdi ki; o da: "Her Yunan saldırısı karşısında kaldıkça bu saldırıyı, direnerek ve uygun hareketler yaparak durdurmak ve boşa çıkartmak, yeni orduyu kurmak için zaman kazanmak" diye özetlenebilir. Son düşman saldırısı karşısında da bu temel ödevi gözden uzak tutmamak gerekliydi. Bu düşünce ile 18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşa'nın Eskişehir güneybatısında, Karacahisar'da bulunan karargahına giderek durumu yakından inceledikten sonra, İsmet Paşa'ya genel olarak şu yönergeyi vermiştim: "Orduyu, Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük aralık bırakmak gerekir ki, orduyu derleyip toparlayıp güçlendirebilelim. Bunun için Sakarya doğusuna değin çekilebilirsiniz. Düşman hiç durmadan ilerlerse hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden destek örgütleri (menzil hatları -lojistik) kurmak zorunda kalacak; her halde ummadığı birçok zorluklarla karşılaşacaktır. Buna karşılık, bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli koşullar içinde olacaktır. Bu yolda hareketlerimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sarsıntıdır. Ama az zamanda, elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin; gereğini duraksamadan uygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyarız."

Ordunun Başına Geçmemi İsteyenler

Baylar, gerçekten düşündüğüm manevi sakıncalar hemen görüldü. İlk duyarlıklar Meclis'te belirdi. Özellikle karşıcılar karamsarlık dolu söylevlerle yaygaraya başladılar: "Ordu nereye gidiyor, ulus nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır, o nerededir? Onu göremiyoruz! Bugünkü acıklı ve korkunç durumun gerçek etmenini ordunun başında görmek isterdik..." diyorlardı.

Bu anlamda söz söyleyen kişilerin anıştırmak (ima etmek) ve anlatmak istediklerinin ben olduğum kuşku götürmezdi.

En sonu, Mersin Milletvekili Salâhattin Bey, kürsüden benim adımlı söyleyerek: "Ordunun başına geçsin!" dedi. Bu öneriye katılanlar çoğaldı. Buna karşı olanlar da vardı.

Baylar, bu görüş ayrılıklarının nedenleri üzerinde biraz açıklamada bulunmak uygun olur. Bir kez, benim eylemli olarak ordunun başına geçmemi önerenlerin düşünce ve amaçlarını ikiye ayırabiliriz. Benim ve benimle birlikte birçoklarının o zaman anladığımızı göre, birtakım kişiler, artık ordunun büsbütün yenildiğı, durumun düzeltilemeyeceğı, kısaca amacın, güttüğümüz ulusal amacın yitip gittiğı yargısına varmışlardı. Bu nedenle duydukları öfke ve sertliğı benim üzerimde yatıştırmak istiyorlardı. İstiyorlardı ki, kendi sanlarına göre bozulmuş ve bozgunu süreceğ olan ordunun başında benim de kişiliğim bozguna uğrasın! Başka birtakım kişiler de, diyebilirim ki çoğunluk, bana olan güven ve inanlarından ötürü, eylemli olarak ordunun başına geçmemi yürekten diliyorlardı.

Şimdilik, eylemli olarak komutanlığı üstüme almamı sakıncalı görenlerin de düşüncesi şuydu:

Ordunun, bundan sonraki herhangi bir savaşta başarı kazanamayıp yeniden geri çekilmesi beklenmedik bir şey değildir. Bu durumlarda ben eylemli olarak ordunun başında bulunursam, genel inanişâ göre, son umudun da yitirilmiş olduğu gibi bir anlayış doğabilir. Oysa, daha genel durum, son önlem ve son çareye başvurulmasını ve son kuvvetlerin gözden çıkarılmasını gerektirecek nitelikte değildir. Bundan dolayı, kamuoyunda son umudun kalabilmesi için benim doğrudan doğruya savaşı yönetmem zamanı gelmemiştir.

Başkomutanlığı Kabul Ediyorum

Ben, konuşmalar ve tartışmalarla beliren bu görüşleri, gereği kadar inceleyip irdeliyordum. Son görüşü savunanlar, mantığa dayanan sağlam nedenler ileri sürüyorlardı. Komutayı ele almamı yürekten önerenlerde yapmacık isteklerde bulunanların yaygaraları, derin ve kaygı verici etkiler yapmaya başladı. Benim eylemli olarak komutayı ele almam, bütün Mecliste son çare ve son önlem olarak görüldü. Meclis'in bu görüşü, çarçabuk Meclis dışında da yayıldı. Benim ses çıkarmayışım, komutayı eylemli olarak ele almaya can atmayışım, sanki yıkımın kesin ve yakın olduğu düşünce ve görüşünü genelleştirdi. Bunu anlar anlamaz hemen kürsüye çıktım.

Baylar, bu anlattığım durum 4 Ağustos 1921 günü bir gizli oturumda belirmişti. Üyelerin bana karşı gösterdikleri yakınlık ve güvene teşekkür ettikten sonra başkanlık katına şöyle bir önerge verdim:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına,

Meclis sayın üyelerinin genel olarak beliren istek ve dilekleri üzerine Başkomutanlığı kabul ediyorum. Bu görevi; kendi üzerime almaktan doğacak yararların çarçabuk elde edilebilmesi, ordunun maddi ve manevi gücünün en kısa zamanda artırılıp pekiştirilmesi ve yönetiminin bir kat daha sağlamlaştırılması için Türkiye Büyük Millet Meclisinin yetkilerini eylemli olarak kullanmak koşuluyla üzerime alıyorum. Yaşadığım sürece, ulusal egemenliğe en gerçek bir hizmet edici olduğumu, ulusa bir kez daha göstermek için, bu yetkinin üç ay gibi kısa bir süre ile sınırlandırılmasını ayrıca dilerim.

4 Ağustos 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Başkomutanlığıma Karşı Davranışlar

Baylar, bu önergem, doğruluktan yanaymış gibi görünerek öneride bulunanların gizli düşüncelerini açığa vurmalarına yol açtı. Hemen karşı çıkışlar başladı. "Bir kez, Başkomutanlık sanını veremeyiz. O, Büyük Millet Meclisi'nin manevi kişiliğindedir. Başkomutan vekili, denilmelidir." dediler.

İkinci olarak da: "Meclis'in yetkisini kullanmak gibi bir ayrıcalığın verilmesi, hiçbir zaman söz konusu olamaz." düşüncesini ileri sürdüler.

Ben, padişah ve halifelerce verilmiş eski bir sanı takınamayacağımı; yapacağım görev eylemli olarak başkomutanlık iken bu sanı olduğu gibi vermekten kaçınmanın yersizliğini ileri sürerek görüşümde direndim. Durum, Meclis'in anladığı ve belirttiği gibi, olağanüstü olduğuna göre, benim alacağım kararların ve yürütümlerimin de olağanüstü olması gerekeceği kuşku götürmezdi. Düşünce ve kararlarımı çabuk ve şiddetli olarak yürütmek ve uygulamak zorunluğuydu. Bakanlar Kurulundan, Meclis'ten izin istemekle doğacak gecikmelere durum elverişli olmayabilirdi. Bütün ülkeye ve ülkenin bütün kaynaklarına yaygın olması gereken buyruklarım ve bildirimlerim için, her işin bakanından ya da Bakanlar Kurulundan oy ve izin almak benim yapacağım Başkomutanlıktan umulan yararları sağlayamazdı. Onun için, sınırsız ve koşulsuz olarak buyruk verebilmeliydim. Bunun için de, Büyük Millet Meclisinin yetkisi benim kişiliğimde belirmeliydi. Bunu, başarı için, zorunlu görüyordum. Onun için bu noktada direndim.

Salâhattin Bey ve Hulûsi Bey gibi birtakım milletvekilleri Meclis'in, yetkisini bir kişiye vermekle işlemez hale geleceğini, ulustan aldığı vekilliği başkasına verme yetkisi bulunmadığını, aslına bakılırsa orduya komutanlık edecek kişiye Meclis yetkisinin verilmesinin söz konusu olamayacağını ve bunun gerekli olmadığını söylediler. Meclisin yetkisini kullanabilecek bir kişiye milletvekillerinin kişisel olarak belki güvenemeyeceklerini söyleyenler de oldu.

Ben, bu düşüncelerin hiçbirine karşı olmadım; hepsini doğru bulduğumu söyledim. Meclis'in bu noktayı çok dikkatle ve önemle inceleyip irdelemesini söyledim. Yalnız, kendi başından korkanların kaygılarına yer olmadığını belirttim. 4 Ağustosta bu konuda bir karara varılamadı. Görüşme, 5 Ağustos 1921 günü de sürdü. O gün, kimi milletvekillerinin duraksamalarının iki noktada toplandığı anlaşıldı. Birincisi, Meclis varlığının herhangi bir biçim ve yolla iş göremez duruma getirilmesi; ikincisi de üyelere herhangi biri için keyfe göre, yasa dışı işlem yapılması idi.

Bu kuşku ve duraksamaları giderecek açıklamada bulunduktan sonra yapılacak yasaya da bunlarla ilgili bağlayıcı hükümler konulmasının uygun olduğunu söyledim ve vermiş olduğum önergeyi buna uygun maddeler haline getirerek, bir tasarı olmak üzere Meclis'e sundum. İşte bu tasarının maddeleri üzerinde yapılan görüşmeler sonunda, bana Başkomutanlık verilmesiyle ilgili olan 5 Ağustos 1921 günlü yasa çıktı. Bu yasanın ikinci maddesine göre bana verilmiş olan yetki şuydu:

Başkomutan, ordunun maddi ve manevi gücünü büyük ölçüde artırmak ve yönetimini bir kat daha sağlamlaştırmak için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bununla ilgili yetkisini Meclis adına eylemli olarak kullanabilir.

Bu maddeye göre benim vereceğim buyruklar yasa olacaktı.

Baylar, bu onurlamadan (teveccühten) dolayı: "Meclisin bana gösterdiği inan ve güvene yaraşır olduğumu az zamanda göstermeyi başaracağım." dedikten sonra Meclis'ten bazı dileklerde bulundum. Örneğin: Milli Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerini yapmakta olan Fevzi Paşa Hazretlerinin yalnız Genelkurmayın işleriyle uğraşabilmesi için, İçişleri Bakanlığında bulunan Refet Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığına getirilmesi ve yerine bir başkasının seçilmesi ...

Özellikle Meclis'in ve Bakanlar Kurulunun, içeriye ve dışarıya karşı durulgun (sakin) ve çok güçlü bir durum ve görünüşte kalmasının önemli olduğunu ve ufak tefek nedenlerle Bakanlar Kurulunu sarsmanın uygun olmadığını belirttim, Yasa önerisi, o gün açık oturumda okundu. İvedilikle görüşüldü ve milletvekillerinin adları birer birer okunarak oya sunuldu. Oybirliğiyle kabul edildi.

Bunun üzerine verdiğim kısa bir söylevin bir iki cümlesini yinelememe izin vermenizi rica ederim. O cümleler şunlardı:

Baylar, zavallı ulusumuzu tutsak etmek isteyen düşmanları ne olursa olsun yeneceğimize olan iman ve güvenim, bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu dakikada, bu tam inancımı yüksek kurulunuza karşı, bütün ulusa karşı ve bütün dünyaya karşı ilan ederim.

Başkomutanlığı Eylemli Olarak Üstüme Aldım

Saygıdeğer baylar, Başkomutanlığı eylemli olarak üzerime aldıktan sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım.

Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığının tümü ile Başkomutanlık Karargâhını kurdum. Bu iki makamın ortak çalışmalarını Başkomutanlık katında birleştirip dengelemek için ve bundan başka, orduyu ilgilendiren işlerle öbür bakanlıkların Başkomutanlıkla çözmek zorunda oldukları işlerin yürütülmesi için de yanımda küçük bir yazı işleri örgütü kurdum.

Ankara'da yalnız, ordunun insan ve taşıt bakımından gücünün artırılması, yiyeceğinin ve giyeceğinin sağlanıp yoluna konulması ile ilgili önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmakla uğraştım.

Ulusal Vergi Buyrukları

Bu sözünü ettiğim şeyleri sağlamak için iki gün içinde, 7 ve 8 Ağustos 1921 günlerinde, "Ulusal Vergi Buyruğu (Tekâlifi Milliye Emri)" adı altında yaptığım genel bildirimlerin her birinden kısaca bilgi vereyim. Bir savaşın kazanılması için ne denli küçük şeylerin bile dikkate alınması gerektiğini anlatabilmek için bunları bilginize sunulmaya değer görürüm:

1 sayılı buyruğumla, her ilçede birer "Ulusal Vergi Kurulu (Tekâlifi Milliye Komisyonu)" kurdum. Bu kurulların çalışmalarıyla elde edileceklerin ordunun çeşitli bölümlerine dağıtımını düzenledim.

2 sayılı buyruğuma göre yurttan her ev, birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp Ulusal Vergi Kuruluna verecekti.

3 sayılı buyruğumla tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırlık bez, kaput bezi, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi dikmeye elverişli her türlü kışlık ve yazlık kumaş, kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, dikilmiş ve dikilmemiş çarık, potin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve yapılmış nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve organlardan yüzde kırkına, parası sonra ödemek üzere el koydum.

4 sayılı buyruğumla eldeki buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay ve mum yığışlarının da yine yüzde kırkına, parası sonra ödenmek üzere el koydum.

5 sayılı buyruğumla ordu için alınan taşıtlardan başka geriye kalanlarının da ayda bir kez ve parasız olarak yüz kilometrelik bir uzaklığa dek askeri ulaştırma işlerinde çalıştırılmasını zorunlu kıldım.

6 sayılı buyruğumla ordunun yedirilip giydirilmesine yarayan bütün iyesiz mallara (emvali metruke) el koydum.

7 sayılı buyruğumla halkın elinde bulunan savaşa elverişli bütün silah ve cephanenin üç gün içinde verilmesini istedim.

8 sayılı buyruğumla benzin, vakum, gres yağı, makine yağı, donyağı, saatçı ve taban yağları, vazelin, otomobil ve kamyon lastiği, lastik yapıştırıcı, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, yalıtkan ve bunlara benzer gereçlerin ve zaçyağının, yüzde kırkına el koydum.

9 sayılı buyruğumla demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç ve arabacılarla bunların işliklerinin iş çıkarma güçlerinin; kasatura, kılıç, mızrak, eyer yapabilecek ustaların adlarıyla sayılarının ve durumlarının saptanmasını sağladım.

10 sayılı buyruğumla halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabaları ile kağrı arabalarının bütün donatımı ve hayvanları ile birlikte; binek ve top çeker hayvanlar, katırlar, yük hayvanlarının, deve ve eşeklerin yüzde yirmisine el koydurdum.

Baylar, buyruklarımın ve bildirimlerimin yerine getirilmesi için kurduğum İstiklal Mahkemelerini Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir bölgelerine gönderdim. Ankara'da da bir mahkeme bulundurdum.

Cephe Karargahına Gidiş

Ondan sonra baylar, 12 Ağustos 1921 günü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleriyle birlikte Polatlı'da cephe karargâhına gittim.

Düşman ordusunun cephemize doğru ilerleyerek sol kanadımızdan kuşatacağı yargısına varmıştık. Bu görüşe dayanarak hiç çekinmeden gerekli önlemleri aldırıldım ve düzenlemeleri yaptırdım. Olaylar görüşümüzün yerinde olduğunu gösterdi. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921 günü gerçekten cephemize doğru ilerlemeye ve saldırıya başladı. Birçok kanlı ve bunalımlı evreler ve dalgalar oldu, Düşman ordusunun üstün grupları, savunma hattımızın birçok parçalarını kırdılar. Böylece ilerleyen düşman gruplarının karşısına kuvvetlerimizi yetiştirdik.

Meydan savaşı 100 kilometrelik bir cephe üzerinde oluyordu. Sol kanadımız Ankara'nın elli kilometre güneyine değin çekilmişti. Ordumuzun yönü batıya iken güneye döndü, arkası Ankara'ya iken kuzeye verildi. Yön değiştirilmiş oldu. Bunda hiç sakınca görmedik. Savunma hatlarımız yer yer kırılıyordu. Ama, kırılan yerin hemen en yakınında çarçabuk yeni bir savunma hattı kurduruluyordu. Savunma hattına çok umut bağlamak ve onun kırılmasıyla ordunun büyüklüğü oranında çok gerilere çekilmek kuramını çürütmek için yurt savunmasını başka türlü anlatmayı ve bu anlatımda direnmeyi ve üstelemeyi yararlı ve etkin buldum.

Savunma Hattı Yoktur Savunma Alanı Vardır

Dedim ki:

Savunma hattı yoktur. Savunma alanı vardır. O alan bütün yurttur. Yurdun her karış toprağı, yurttaşın kaniyle ıslanmadıkça düşmana bırakılamaz. Onun için, küçük büyük her birlik bulunduğu dayangadan atılabilir; ama küçük büyük her birlik ilk durabildiği noktada yeniden düşmana karşı cephe kurup savaşı sürdürür. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler ona uyamaz. Bulunduğu dayangada sonuna dek dayanmak ve direnmekle yükümlüdür.

İşte ordumuzun her bireyi, bu kurala göre her adımda en büyük özveriyi gösterip düşmanın üstün kuvvetlerini yıpratarak ve yok ederek sonunda onu, saldırıyı sürdürme gücünden ve yeteneğinden yoksun bir duruma getirdi.

Savaş durumunun bu evresini sezinler sezinlemez hemen, özellikle sağ kanadımızla, Sakarya ırmağı doğusunda düşman ordusunun sol kanadına ve daha sonra cephenin önemli yerlerinde karşı saldırıya geçtik. Yunan ordusu yenildi ve geri çekilmek zorunda kaldı. 13 Eylül 1921 günü Sakarya ırmağının doğusunda düşman ordusundan hiçbir iz kalmadı. Böylece 23 Ağustos gününden 13 Eylül gününe değin, bugünler de içinde olmak üzere, yirmi iki gün yirmi iki gece aralıksız süren Büyük ve Kanlı Sakarya Savaşı (Sakarya meydan kûbrası) yeni Türk Devletinin tarihine, dünya tarihinde pek az olan, büyük bir meydan savaşı örneği yazdı.

Saygıdeğer baylar, Başkomutanlık görevini eylemli olarak üzerime aldığım zaman Meclise ve ulusa kesinlikle başarıya ulaşacağımız yolundaki kesin inancımı bildirmekle ve bu inancımı, bütün onurumu ve varlığımı ortaya atarak pekiştirmekle ilk manevi görevimi yapmış olduğumu sanırım. Ondan sonra, önemli maddi görevlerim de vardı. Onlardan biri, savaş ve çarpışmalar karşısında ulusa aldirmek zorunda olduğum durumdu.

Bütün Türk Ulusunu, Düşüncesi ve Duygusuyla Eylemli Olarak Cephedeki Ordu Kadar Savaşla İlgilendirmeliydim

Bilirsiniz ki, savaş ve çarpışma demek, iki ulusun; yalnız iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıklarıyla bütün mallarıyla, bütün maddi ve manevi güçleriyle karşılaşması ve birbiriyle vuruşması demektir. Bunun için, bütün Türk ulusunu, cephedeki ordu kadar, düşüncesi ve duygusuyla ve eylemli olarak savaşla ilgilendirmeliydim. Ulus bireyleri, yalnız düşman karşısında olanlar değil,

köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan savaşçı gibi kendini görevli bilerek, bütün varlığını savaşa verecekti. Bütün maddi ve manevi varlığını yurt savunmasına vermekte ağır davranan ve titizlik göstermeyen uluslar, savaşı ve çarpışmayı gerçekten göze almış ve başarabileceklerine inanmış sayılamazlar.

Gelecekteki savaşların biricik başarı koşulu da en çok bu söylediklerimin kapsamı içindedir. Avrupa'nın askerlikçe ileri büyük ulusları daha şimdiden bu tutumu yasalaştırmaya başlamışlardır. Biz, Başkomutan olduğumuz zaman, Meclisten bir yurt savunma yasası istemedik. Ama Meclisten aldığımız yetkiye dayanarak verdiğimiz yasa niteliğinde olan belirli buyruklarla bu amacı gerçekleştirmeye çalıştık. Ulus, bundan sonra, bugüne dek edinilmiş olan denemeleri de gözden geçirerek sevgili vatani saldırılamaz duruma getirecek nedenleri ve koşulları daha geniş, daha açık ve daha kesin olarak saptar.

Büyük Millet Meclisince Bana Mareşal ve Gazi Sanı Verilmesi

Baylar, bir başka görevim de, ordu içinde savaşan birliklerin arasında savaşa girmek ve savaşı kendim yönetmekti. Bunu da, gücümün yettiği ölçüde, dahası, bir kaza sonucu olarak sol kaburga kemiklerimden birinin kırılmış olmasına bakmadan elimden geldiğince yapmaya bütün varlığımla çalıştığımı sanırım. Sakarya Savaşının sonuna değin askeri bir aşamam yoktu. Ondan sonra, Büyük Millet Meclisince bana "Mareşal" aşamasıyla "Gazi" sanı verildi. Osmanlı devletince verilen aşamayı yine o devletin almış olduğunu biliyorsunuz.

Fransa Hükümeti İle Yapılan Görüşmeler ve Ankara Anlaşması

Baylar, Sakarya utkusundan sonra, Batı ile yaptığımız olumlu ve verimli değinme ve ilişkilerimizi Ankara Anlaşması oluşturur. Bu Anlaşma, Ankara'da, 20 Ekim 1921'de imza edilmiştir. Bu konuda özet olarak bir bilgi vermek için kısa bir açıklama yapayım.

Bekir Sami Bey başkanlığındaki delegeler kurulunun gittiği Londra Konferansı'ndan sonra Yunanlıların yaptıkları saldırı, bildiğiniz gibi kırılmış ve İkinci İnönü utkusu kazanılmıştı. Bir zaman için, askeri durumda duraklama oldu. Rusya ile Moskova Antlaşması imzalanmış ve doğudaki durumumuz açıklığa kavuşmuştu. İtilaf Devletlerinden de ulusal ilkelerimizi kabul edebileceklerle anlaşmanın yararlı olacağı düşünülmekte idi. Özellikle Adana, Antep ve dolaylarını yabancılar elinden kurtarmak bizce önemli görülmekte idi.

Çeşitli nedenlerden ötürü, Suriye'den başka, bu söylediğim illerimizi almış olan Fransızların da bizimle anlaşmaya eğilimli oldukları anlaşılmaktaydı. Gerçi, Bekir Sami Bey'in Bay Briyan'la yaptığı ve ulusal hükümetimizce uygun görülmeyen anlaşma kabul olunmamış idiyse de, ne Fransızlar ve ne biz savaşı sürdürmeye istekli idik. Bu yüzden iki yan da birbiriyle ilişki yolları aramaya başladık. Fransa Hükümeti, eski bakanlardan Bay Franklen-Buyon'u ilkin, özel olarak, Ankara'ya göndermişti. 9 Haziran 1921 günü Ankara'ya gelen Bay Franklen-Buyon ile iki hafta kadar görüşmeler yaptım; bu görüşmelerde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'leFevzi Paşa Hazretleri de bulundular.

Birbirimizi tanımakla geçen özel bir buluşmadan sonra, 13 Haziran 1921 pazartesi günü Ankara istasyonundaki özel konutumda yaptığımız ilk toplantıda görüşmelerimize temel olacak noktayı belirtmek gereğinden söz açarak konuşmaya başladık. Ben, bizim için temel noktanın Misakı Milli'nin kapsamı olduğu ilkesini ortaya koydum.

Bay Franklen-Buyon, ilkeler üzerinde tartışmanın güçlüğüne ileri sürüp, Sevr Antlaşmasının bir olupbitti olarak ortada bulunduğunu söyledikten sonra, Londra'da Bekir Sami Bey'le Bay Briyan'ın yaptıkları anlaşmayı temel saymanın ve bu anlaşmadaki Misakı Milli'ye aykırı noktalar üzerinde tartışmanın uygun olacağını söyledi. Bu önerisinin de haklı olduğunu pekiştirmek için Londra'ya giden delegelerimizin Misakı Milli'den söz etmediklerini, Misakı Milli'nin ve

ulusal eylemin değil Avrupa'da, daha İstanbul'da bile değerlendirilmemiş olduğunu söyledi.

Ben, verdiğim yanıtlarda dedim ki: "Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türkiye devleti doğmuştur. Bunu tanımak gerekir. Bu yeni Türkiye, her bağımsız ulus gibi haklarını tanıtacaktır. Sevr Antlaşması, Türk ulusu için öylesine uğursuz bir ölüm kararıdır ki onun bir dost ağzından çıkmamasını isteriz. Bu görüşmelerimiz sırasında da Sevr Antlaşması'nın adını anmak istemem. Sevr Antlaşması'nı kafasından çıkarmayan uluslarla güven ilkesine dayanan işlemlere girişemeyiz. Bizim bakımımızdan böyle bir antlaşma yoktur. Londra'ya giden delegeler kurulumuzun başkanı bundan söz etmemiş ise, verdiğimiz yönergeler ve yetkilere göre iş görmemiş demektir. Yanlış iş görmüştür. Bu yanlışlık yüzünden Avrupa ve özellikle Fransa kamuoyunda ters etkiler belirlediği görülüyor. Bekir Sami Bey'in gittiği yoldan gidersek biz de onun gibi yanlış iş yapmış oluruz. Avrupa'nın Misakı Milli'yi bilmemesi düşünülemez. Avrupa, 'Misakı Milli' terimini öğrenmemiş olabilir; ama yıllardan beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı çarpışmaların neden ileri geldiğini elbet düşünmektedir. Misakı Milli ve ulusal eylemi İstanbul'un bilmediği yolundaki sözler ise doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk ulusu gibi, ulusal eylemi bilmektedir ve ondan yanadır. Bilmiyor ve ona karşı görünen kişi ve uyrukları azdır ve ulusça bilinmektedir."

Franklen-Buyon, Bekir Sami Bey'in yönerge ve yetki dışında iş görmüş olduğu yolundaki sözlerim üzerine dediler ki: "Bundan söz edebilir miyim?" Söylediklerimi istediği yerlere bildirebileceğini ve anlatabileceğini söyledim. Bay Franklen-Buyon, Bekir Sami Bey'le yapılan anlaşmadan ayrılmamak için özürler ileri sürerken, Bekir Sami Bey'in bir Misakı Milli olduğundan ve onun sınırı dışına çıkamayacağından söz etmediğini, eğer söz etse idi o zaman ona göre görüşülüp gereğince iş yapılabileceğini; ama şimdi işin güç olduğunu

yineledi ve: "Kamuoyu, bu Türkler, delegeleri aracılığıyla bundan niçin söz etmemişler de şimdi yeni yeni sorunlar çıkarıyorlar? diyeceklerdir." dedi.

Uzun görüşme ve tartışmalar sonunda Bay Franklen-Buyon, ilkin Misakı Milli'yi okuyup anladıktan sonra görüşmek üzere, görüşmelerin geriye bırakılmasını önerdi. Ondan sonra, Misakı Milli'nin maddeleri baştan sona değin birer birer okunarak görüşüldü ve tartışıldı. Üzerinde en çok durulan madde, yabancılara verilmiş kapitülasyonların kaldırılması, tam bağımsızlığımızın tanınması ile ilgili madde oldu. Bay Franklen-Buyon, bu sorunların incelemeye ve düşünölmeye değeri olduğunu söyledi. Ben buna yanıt verdim. Söylediklerimin özetı şuydu: "Tam bağımsızlık, bizim bugün üzerimize aldığımız görevin özüdür. Bu görev, bütün ulusa ve tarihe karşı yüklenilmiştir. Bu görevi yüklenirken ne ölçüde yapılabileceğı üzerinde hiç kuşkusuz, çok düşündük. Ama sonunda edindiğimiz kanı ve inanç, bunda başarı sağlayabileceğimiz yolundadır. Biz, işe böyle başlamış kişileriz. Bizden öncekilerin yaptıkları yanlış işler yüzünden ulusumuz, sözde varsayılan bağımsızlığında (gerçekte) bağımlı bulunuyordu. Şimdiye değin Türkiye'yi uygarlık dünyasında kötü gösteren neler düşünölebilirse hep bu yanlışlıktan ve hep bu yanlışlığa uymaktan doğuyor. Bu yanlışlığı sürdürmek, kesinlikle ülkenin ve ulusun bütün onurundan ve bütün yaşama yeteneğinden ayrılması ve uzaklaşması sonucunu doğurabilir. Biz, özsaygı ve onuruyla yaşamak isteyen bir ulusuz. Bir yanlışlığı sürdürmek yüzünden bu niteliklerden yoksun kalmaya katlanamayız. Bilgin, bilgisiz, bütün ulus bireyleri, hepsi belki işin içindeki güçlükleri iyice kavramaksızın, bugün yalnız bir nokta çevresinde toplanmış, ama sonuna dek kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, tam bağımsızlığımızın sağlanması ve sürdürölmesidir.

Tam bağımsızlık demek, elbette siyasa, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kültür... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir.

Biz, bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe erişeceğimiz kanısında değiliz. Görünüş ve yöntem gereği barış yapabiliriz, anlaşma yapabiliriz; ama tam bağımsızlığımızı sağlamayacak olan bu gibi barışlar ve anlaşmalarla ulusumuz, hiçbir zaman yaşamına ve esenliğe erişemeyecektir. Belki, maddi savaşımını bırakarak yıkıma sürüklenmeye yol açmış olacaktır. Eğer ulusumuz bunu kabul etseydi, bunu kabul edecek nitelikte bulunsa idi, iki yıldan beri savaşmak hiç de gerekli değildi. Daha Ateşkes Anlaşmasının ertesinde durulgun bir duruma geçilebilirdi."

Bay Franklen-Buyon, bu sözlerin karşısında, ciddi ve içtenlikle birtakım şeyler söyledi. En sonu, bunun zaman sorunu olduğu kanısında bulunduğunu açıkladı.

Baylar, Bay Franklen-Buyon ile önemli ve ikinci derecedeki sorunlar üzerinde günlerce ve günlerce görüştük. Sonuç olarak, düşüncelerimizle, duygularımızla ve tutumlarımızla birbirimizi anlayabildiğimizi sanırım. Ama, Fransa Hükümetiyle Türk Ulusal Hükümeti arasında kesin anlaşma noktalarının saptanabilmesi için biraz daha zamanın geçmesi zorunlu oldu. Ne bekleniyordu? Belki Türk ulusal varlığının Birinci ve İkinci İnönü'den sonra daha büyüyecek bir başarı ile pekiştirilmesi! Gerçekten, Bay Franklen-Buyon'un kesin karar alarak imzalayacağı Ankara Anlaşması, daha önce söylediğim gibi, büyük ve kanlı Sakarya Savaşından 37 gün sonra, 20 Ekim 1921'de oluşmuş bir belgedir.

Bu anlaşma ile siyasa, iktisat, askerlik (alanlarında) ve öbür alanlarda, tek bir konuda bağımsızlığımızdan hiçbir şey yitirmeksizin yurdumuzun değerli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile ulusal isteklerimizi, ilk kez olarak, Batı devletlerinden biri, söylemiş ve onaylamış oldu.

Bay Franklen-Buyon, bundan sonra da, bir kaç kez Türkiye'ye gelmiş, Ankara'da ilk günlerde aramızda kurulan dostluk duygularını belirtme yollarını aramıştır.

Pontus Sorunu

Saygıdeğer baylar, konuşmamın başlangıcında bir Pontus sorununa değinmiştim. Bu sorun, belgeleriyle, herkesçe öğrenilmiştir. Ancak bizi de çok uğraştırdığından burada ilgisi bulunan bazı noktalarına değineceğim.

1840 yılından beri, yani üç çeyrek yüzyıldan beri, Rize'den İstanbul Boğazı'na değin Anadolu'nun Karadeniz bölgesinde eski Yunanlılığın diriltilmesi için çalışan bir Rum topluluğu vardı. Amerika'daki Rum göçmenlerinden Rahip Klematynos (Klematios) adında biri ilk Pontus toplantı ocağını İnebolu'da, şimdi halkın "Manastır" dediği bir tepede kurmuştu. Bu örgüt üyeleri, zaman zaman, ayrı ayrı haydut çeteleri kurarak çalışıyorlardı. Genel Savaş sırasında dışardan gönderilip dağıtılan silah, cephane, bomba ve makineli tüfeklerle Samsun, Çarşamba, Bafra ve Erbaa Rum köyleri sanki bir silah deposu durumuna gelmişti.

Ateşkes Anlaşmasından sonra bütün Rumlar, Yunanlılık ulusal amacı ile her yerde şımardığı gibi, Etniki Eterya Derneği propagandacıları ile Merzifon Amerikan kurumlarınca eğitilip yetiştirilen ve yabancı hükümetlerin silahlarıyla maddi olarak kuvvetlendirilen ve yüreklendirilen bu bölgedeki Rum topluluğu da, bağımsız bir Pontus Hükümeti kurmak isteğine kapıldı. Bu amaçla genel bir ayaklanma hazırladılar. Dağlara çekildiler ve Amasya, Samsun ve dolayları Rum metropolidi Yermanos'un yönetiminde, düzenli bir program ile çalışmaya başladılar. Bir yandan da, Samsun'daki Rum komitecilerinin Başkanı Reji Fabrikası Müdürü Tokomanidis, Orta Anadolu ile haberleşmeyi sağlamaya çalışıyordu. Kimi yabancı hükümetler, Pontus'un kurulmasına yardım edeceklerine söz verdiler ve Samsun ve dolaylarındaki Rumların nüfusunu artırmak için de Rusya'daki Rum ve Ermenileri Batum'da topladılar. Onları, Türk Kafkas ordularından alınıp Batum'da depo edilen silahlarla donatarak, kıyılarımıza çıkarmaya başladılar. Çetecilik etmek üzere, kıyılarımıza

çıkarılabilecek birkaç bin Rumu Sohum'da Haralambos adında bir adamın başında topladılar. Batum'da toplananların da Haralambos'un yanındakilere katılmaları sağlanıyordu. Bunları, ülkemiz içinde, Samsun'da kimi yabancı temsilciler koruyor ve silahlandırıyorlardı. Kıyılarımıza çıkan bu çeteler "göçmenleri besleme" adı altında yabancı hükümetlerce yedirilip giydiriliyordu. Yabancı Kızılhaç kurulları arasında gelen subayların da örgüt kurmak, (çetecileri) askerlik yönünden eğitmek ve gelecekteki Pontus hükümetinin temelini atmakla görevlendirildikleri anlaşıyordu.

4 Mart 1919 günü İstanbul'da Pontus adıyla yayımlanmaya başlayan bir gazetenin başyazısında; "Trabzon ilinde Rum cumhuriyetinin kurulmasına çalışmak amacıyla yayımlandığı" açıklanmıştı.

Yunanistan'ın kurtuluş gününe rastlayan 7 Nisan 1919 günü, her yerde ve özellikle Samsun'da gösteriler yapıldı. Yermanos'un saygısızca davranışları, Rumların düşüncelerini ve isteklerini açıklık kertesine vardi. Bafra ve Çarşamba dolaylarındaki yerli Rumlar, durmadan kiliselerde toplanıyor, örgütlerini ve donatımlarını kuvvetlendiriyorlardı. 23 Ekim 1919 günü, Doğu Trakya ve Pontus için merkez olarak İstanbul kabul edilmişti. Venizelos, İstanbul'un merkez olması işinin daha sonraki bir zamana bırakılarak bunun yerine Pontus Hükümetinin kurulmasının uygun olacağı kanısında bulunduğunu belirtmiş ve buna göre İstanbul Patrikliğine yönerge vermişti. Bir yandan da İstanbul'da Yunan gizli koluğu kurmakla görevlendirilen Albay Aleksandros Zimbragaki, Pontus jandarmasını düzene sokmak üzere "Eyfel" Yunan torpidosu ile bir subaylar kurulunu göndermişti. Türkiye'de bu işler olurken Batum'da da 18 Aralık 1919'da "Pontus Rum Hükümeti" adıyla bir hükümet kurulmuş ve örgütlemeye başlamıştı. 19 Temmuz 1920'de de Batum'da, Karadeniz, Kafkas, Güney Rusya Rumları Pontus sorunu üzerine bir kurultay topladılar. Bu kurultayın andırısı üyelerden birinin aracılığıyla İstanbul'daki Rum Patrikliğine gönderildi. Pontusçular, 1920 yılı sonlarına doğru

çalışmalarını büsbütün artırarak iyice açığa vurdular. Bizi, sıkı önlemler almak zorunda bıraktılar.

Dağlarda kurulan Pontus örgütleri şöyleydi:

- a) Birtakım elebaşılar yönetiminde silahlı ve savaşçı kuvvetler;
- b) Bunların beslenmesini sağlayan üretimci Pontus halkı;
- c) Yönetim ve kolluk kurulları ile kentlerden ve köylerden yiyecek sağlamakla görevli ulaştırma kolları.

Çetelerin çalışma bölgeleri ayrılmıştı. Pontus haydutlarının kuvveti, başlangıçta 6.000-7.000 silahlı idi. Daha sonra her yerden katılanlarla 25.000'i buldu. Bu kuvvet, ufak birliklere ayrılarak çeşitli yerlerde barınıyorlardı. Pontus çetecilerinin işi Müslüman köylerini yakmak, Müslüman halka karşı usa, imgeye sığmaz ağır suçlar, cinayetler işlemek gibi kan dökücü bir sürünün yaptıklarından başka bir şey değildi.

Biz, Anadolu'ya çıkar çıkmaz, Türk halkının dikkatini çektik, onları uyardık. Akla gelen tehlikelere karşı önlemler almaya başladık.

Merkezi Sivas'ta bulunan Üçüncü Kolordu, yalnız çeşitli bölgelerde gözüken çeteleri izleyip tepelemekle uğraştı. Trabzon bölgesinde dolaşan "Köroğlu" adındaki Rum çetesiyle "Eftalidi" çetesini ve öbür çeteleri, merkezi Erzurum'da bulunan On Beşinci Kolordu izleyip tepeliyordu. Bir yandan da Pontus haydutlarının dönüp dolaştıkları yerlerde, halk silahlandırılarak ulusal örgütler kuruldu.

Anadolu Ortasında Yeniden Çıkan Birtakım İç Ayaklanmalar

Baylar, Sivas'ın kuzeyinde ve Yozgat'ta çıkan ve sizlerce de bilinen iç ayaklanma olaylarından başka, 1920 yılı sonlarında yeniden Anadolu ortasında, Zile yöresinde, Küçük Ağa, Deli Hacı, Aynacı Oğulları; Erbaa yöresinde, Kara Nazım, Çopur Yusuf ve başka yerlerde Deli Hasan, Küçük Hasan gibi birtakım serseriler ile Yozgat, Çayözü Çerkezlerinden meydana gelmiş çeteler; 1921 yılı başlarında da, Koçkiri Aşireti başkanlarından Haydar Bey, İstanbul'da Seyit Abdülkadir'den aldığı yönerge üzerine Alişan ve hısımlarından Naki, Alişer ve başkalarıyla birlikte ayaklanmaya başlamışlardı. Birçok kuvvetlerimiz, bir yandan Pontusçuları, bir yandan da bu ayaklananları izleyip tepelemekle uğraşıyorlardı.

Merkez Ordunun Kurulması ve Nurettin Paşa'nın Komutanlığa Atanması

Baylar, hatırlarsınız ki Nurettin Paşa, Yunan ordusunun ilk saldırgan görünüşü karşısında birtakım boş ve akla yatmaz düşünceler ileri sürdüğü için kendisine görev verilmemiş olduğundan, bizimle işbirliği yapamayacağını bir mektupla bildirip izin alarak Taşköprü'ye gitmişti. Bundan beş ay sonra, Nurettin Paşa'yı tutan kimi kişiler, gerek Fevzi Paşa Hazretlerine, gerek bana, Nurettin Paşa'ya bir görev verilirse kendisinin bunu titizlik ve içtenlikle yapacağını söyleyerek aracılık ettiler. Biz de, Anadolu ortasındaki güvenliği sağlamakla görevli kuvvetlerimizi büyücek bir komuta altında birleştirmenin yararlı olacağını düşündüğümüzden, 9 Aralık 1920'de Sivas'taki Üçüncü Kolorduyu kaldırıp onun görevini yeni kurduğumuz Merkez Ordusuna verdik. Bu orduya da Nurettin Paşa'yı komutan yaptık.

Nurettin Paşa merkez bölgesinde bir yıla yakın bu görevi yaptı; ama, "yetkisi dışında kimi yurttaşların haklarına el uzatıyor" diye milletvekillerinin yakınmaları ve İçişleri Bakanlığına soru yöneltmeleri, Bakanlığın da yakınmaları yerinde görmesi üzerine, Meclisin isteğiyle Kasım 1921 başlarında görevden

çıkartıldı. Meclis, Nurettin Paşa'nın yargılanmasına da karar verdi. Bu iş, benimle Bakanlar Kurulu arasında bir sorun çıkmasına da yol açtı. Ben, Nurettin Paşa'ya uygulanmak istenen işlemi kabul etmedim. Fevzi Paşa Hazretleri de benim görüşüme katıldı. İkimizle, Bakanlar Kurulu arasında çıkan anlaşmazlık Meclisçe bir çözüme bağlandı. Mecliste, Nurettin Paşa'yı savundum, kendisini ağır bir işleme uğramaktan kurtardım.

Nurettin Paşa'yı aşağı yukarı bundan sekiz ay sonra Birinci Ordu Komutanlığında göreceğiz.

Saygıdeğer baylar, Sakarya Savaşından sonra, Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı Ankara'da çalışıyordu. Ben, aynı zamanda öteki görevlerimle de uğraşıyordum. Üç dört ay geçmemişti ki Mecliste, Sakarya utkusunu unutanlar, karşıcılıkta ileri gitmek isteyenler, kendilerini göstermeye başladılar. Sakarya Savaşından önce başlayıp birer ikişer (Ankara'ya) gelmiş olan Malta tutuklularından kimilerinin bu karşıcıl akımlarda kışkırtıcılık yaptıkları anlaşılmıştı. Bu noktayı, izin verirsiniz biraz açıklayayım.

Malta'dan Yeni Dönen Bayındırlık Bakanı Rauf Bey İle Kara Vasıf Bey, Askerlik Bakımından Gündülen Siyasayı Öğrenmek İstiyorlar

Rauf Bey 15 Kasım 1921'de Ankara'ya gelmişti.

Rauf Bey'i 17 Kasım 1921'de açılan Bayındırlık Bakanlığına seçtirdik.

Rauf Bey'den sonra, Ankara'ya gelen Kara Vâsıf Bey'i de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Yönetim Kurulu üyeliğine seçtirdim. Bu iki kişinin birinden hükümette, ötekisinden de grupta yararlanmanın yerinde olacağını düşünmüştüm. Çok geçmedi, bir gün Rauf Bey'in Bakanlar Kurulunda bir işin açıklanmasını istediği bildirildi. O gün Kara Vâsıf Bey'in de Grup Yönetim Kurulunda yine o işin açıklanmasını istediği bildirildi. Bu iki kişinin, önceden

aralarında kararlaştırdıkları anlaşılan şuydu: "Askerlik bakımından güdülen siyasa nedir?"

Bu sorudan çıkarılabilecek anlam ne olabilirdi? Neyi anlamak istiyorlardı? Siyasa ve askerlik bakımından bizim tutumumuz belli olmuştu. Tam bağımsızlığımız sağlanıncaya değin düşmanlarla vuruşmak ve onları yeneceğimize olan kesin inançla savaşı sürdürmek... İşte, ortaya atılan soru ile demek istiyorlardı ki: "Ne olursa olsun savaşı sürdürmekle sonuç alınabilir mi? Alınmayacağı da düşünülerek daha şimdiden başka önlem ve yollar -anlatmak istedikleri yollar, siyasa yollarıdır- bulup, içinde bulunduğumuz tehlikeli duruma son vermek uygun olmaz mı?"

Elbet ne Bakanlar Kurulunda, ne de Grup Yönetim Kurulunda böyle bir sorunun görüşme ve tartışma konusu olmasına izin vermedim. Bunun üzerine Rauf Bey Bakanlıktan, Kara Vâsıf Bey de Grup Yönetim Kurulundan çekildiler. Rauf Bey'in bakanlıktan çekilmesi ile ilgili yazı 13 Ocak 1922 günü Mecliste okunurken yine 13 Ocak günlü bir çekilme yazısı daha okunmuştu. Bu çekilme yazısı, Milli Savunma Bakanı Refet Paşa'nındı.

Baylar, Refet Paşa'nın çekilme nedeni üzerine de birkaç sözcükle bilgi vereyim: 4 Ocak 1922 günü, Meclisin gizli bir oturumunda şöyle bir konu tartışılmıştı. Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı Ankara'da imiş, cepheden uzak bulunuyormuş. Bundan şu anlaşılmış ki, benim hem Başkomutan, hem de Meclis Başkanı olmamda güçlük varmış. Ordu işleri iyi gitmiyormuş. Meclis bir savaş komisyonu kurarak ordu durumunu incelemeli imiş. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun da başkanı olduğundan, Genelkurmay işleri iyi gitmiyormuş. Fevzi Paşa Hazretleri yalnız Bakanlar Kurulu Başkanlığında kalsın, Genelkurmay Başkanlığıyla Milli Savunma Bakanlığı da birleştirilsin imiş.

Milli Savunma Bakanı olan Refet Paşa'nın kendisi kürsüden bu görüşü savunuyordu. Bu görüşlere şu yolda yanıt verdim:

Benim Ankara'dan Uzaklaşmam İsteniyor

"Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı pek yerinde olarak Ankara'yı kendine karargâh edinmiştir. Görevini en iyi buradan yapmaktadır. Gerektiğinde ne zaman, nereye gideceğini kendisi değerlendirir. Cephede doğrudan doğruya çalışan cephe komutanı vardır. Gereksiz olarak benim Ankara'dan uzaklaşmamı istemenin bir anlamı yoktur. Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı, Başkomutanın buyruğu altında, Başkomutanlık Karargâhını meydana getirmektedir, bunlar ayrı ayrı değildir. Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Paşa Hazretlerinin, Ankara'da bulundukça, Bakanlar Kurulu Başkanlığını da yapması bugün için zorunludur. Çünkü, onun yokluğunda Refet Paşa ona vekil olarak, Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevini yapmıştı, başaramamıştı. Bakanlar Kurulunda kargaşa baş gösterdi. Bakanlar toplanamaz oldu. Fevzi Paşa Hazretlerinin (Ankara'ya) dönüşü bakanların yakınması üzerine oldu. Orduyla ilgili olarak yaptığımız işleri denetlemek için Meclisin bir komisyon kurmasında sakınca görmem. Ama bu komisyon benim başkanlığım altında kurulur."

Gerçekten bu komisyon, dediğim biçimde kuruldu. Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa da bu komisyona üye olarak seçildi. Başka konularda Refet Paşa ve benzerlerinin görüşleri kabul olunmamıştı. İşte bu nedenle çekilmeye hazırlanan Refet Paşa, çekilme yazısını, Rauf Bey'in çekilme yazısını verdiği gün vermiş oluyor.

İkinci Grup Kuruluyor

Baylar, sırası geldiğinde bilginize sunmuştum ki, Mecliste kurduğumuz Müdafaa-i Hukuk Grubu, Meclis görüşmelerinin iyi olarak yapılmasını sağlamak ve Bakanlar Kurulu çalışmalarının duraklamasını önlemekte sonuna dek yardımcı oldu. Ama, bir yandan da, karşıcıl duygu ve düşüncede olanlar her gün biraz daha arka landıkça Grubun çalışmasını güçlüğe uğratmaya başladılar.

Karşıcıl olma düşüncesinin öz kaynağı, Müdafaai Hukuk Grubu Tüzüğü'nün temel maddesindeki ikinci nokta idi. Yani hükümet kuruluşunun Anayasaya göre yapılması sorunu...

Programın ilk maddesinin son bölümü, düşünce ve duyguların tam uyuşmasına sürekli bir engel olarak kaldı. Bu yüzden, Grup içinde de görüş ayrılığı ve düzensizlik baş gösterdi. Birtakım kişiler Gruptan ayrıldı. Bu çıkanlar, dışta bulunanlarla birleşerek Grubu yıkmaya çok çalıştılar; alınan önlemler bunu önledi. Ensonu, "İkinci Grup" adıyla bir grup kuruldu. Bu grubu kuranlar, ülkedeki Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nden ayrılmadıklarını ve onun kongrelerde saptanan amaçlarına bağlı bulunduklarını ileri sürüyorlardı. İkinci Grubun görünüşte ön ayak olanları, Salâhattin ve Hüseyin Avni beyler görünüyordu. Birinci sırada ve kışkırtanların ise, Rauf ve Kara Vâsıf beyler olduğu anlaşıyordu.

Bu grubun çalışkan ve direngen üyelerinden olan Samsun Milletvekili Emin Bey son zamanlarda bir nedenle Ankara'ya gelmişti. Bütün gerçeği anlamıştı; kışkırtıcı ve karıştırıcı olanları lanetliyordu. Emin Bey bana şunu anlattı: Rauf Bey İkinci Grubu aşırı davranışlara sürüklüyor ve kışkırtıyormuş. Emin Bey, Rauf Bey'e demiş ki "Bizi sürüklediğiniz bu iş darağacına dek gider. O zaman bizimle birlikte bulunacak mısınız?" Rauf Bey şu yanıtı vermiş: "Birlikte bulunmazsam alçağım!"

Baylar, biliyorsunuz, o zamanki yasaya göre bakan seçimi için ben, Meclise aday gösterirdim. Milletvekilleri, gösterdiğim adaya olumlu ya da olumsuz oy verirler, ya da çekimser kalırlardı. İkinci Grup, benim adaylarımı dikkate almayıp kendi grupları adına ortaya attıkları adaylara, yasaya aykırı olarak, oy verme yoluyla hükümetin kurulmasını engellemeye başladılar.

Baylar, Mecliste orduya karşı da bir akım yaratılmıştı. Diyorlardı ki: "Sakarya Savaşından sonra aylar geçtiği halde ordu niçin saldırıya geçmiyor? Ne olursa

olsun saldırıya geçmelidir! Hiç olmazsa dar, belli bir cephede bir saldırı yapılmalıdır ki, ordumuzun saldırı gücü olup olmadığı anlaşılsın!" Bu akım karşısında dayandık. Amacımız, hazırlığımızı iyice tamamlayarak genel ve sonuçlu bir saldırı yapmak olduğu için sınırlı saldırıya geçme görüşünü tutamazdık; bunda bir yarar yoktu.

Karşıcıların kanısı, ordumuzun saldırı gücü kazanamayacağı noktasında toplanıyordu. Bunun üzerine, ordunun saldırıya geçirilmesiyle ilgili akımı durdurdular. Saldırı biçimini değiştirerek başka bir kuram ortaya attılar. Bu kez dediler ki: "Bizim gerçek düşmanımız Yunanlılar ve Yunan ordusu değildir. Aslına bakılırsa, Yunan ordusunu bütünüyle yensek de bununla iş bitmez. İtilâf Devletlerini, özellikle İngilizleri eylemli olarak yenmek gerekir. Onun için, Yunan ordusu karşısında az bir perde hattı bırakmak, asıl orduyu Irak kuzey sınırına yığıp İngilizlere saldırmak gerekir. Savaş yoluyla amacımıza erişmek görüşü izliyorsak yapılacak iş budur..."

Ordu Birliklerine Değın Sokulan Kışkırtıcı Düşünceler

Baylar, böylesine anlamsız ve mantıksız görüşlere değır vermedik. Bunun üzerine, karşıcıların başında bulunanlar yeni bir propaganda çıkardılar: "Nereye gidiyoruz? Bizi kim, nereye sürüklüyor? Karanlıklara...Koskoca bir ulus belirsiz, karanlık ereklere serserice sürüklenir mi?"

Bu propaganda, Meclisten, Ankara siyasa çevrelerinden ordu birliklerine dek yaydırıldı. Bu karıştııcı propaganda her araçla orduya yayılmaya çalışılıyordu.

Rauf Bey, sık sık ve gizlice diyordu ki: "Hiç olmazsa gerçek durumu bana söyle. Ordu ne durumdadır? Gerçekten saldırıya geçemeyecek mi?"

4 Mart 1922 günü akşamı, cepheyi denetlemek üzere Ankara'dan ayrılmaya karar vermiştim. Bu nedenle o gün Mecliste, gizli oturumda, kimi açıklamalarda

ve ricalarda bulundum. Anlattım ki, Sakarya Meydan Savaşından sonra düşman ordusunu Eskişehir -Seyitgazi- Afyonkarahisar kesimine dek kovalayan kuvvetlerimiz, bütün ordu olmayıp, yalnız süvarilerimiz ve süvari birliklerimize destek olmak üzere ileri sürülen birkaç tümenimizdi.

Ordumuzun Kararı Saldırıya Geçmektir

Ordumuzun kararı saldırıya geçmektir. Ama bu saldırıyı geciktiriyoruz, Çünkü, hazırlığımızı iyice tamamlamak için biraz daha zaman gerekir. Yarım hazırlıkla, yarım önlemlerle yapılacak saldırı, hiç saldırı yapmamaktan çok daha kötüdür. Durmamızı, saldırı kararından vazgeçtiğimiz ya da bu gücünü kazanmaktan umut kestiğimiz yolunda anlamak ve yorumlamak yersizdir.

Daha sonra şunları söyledim: "Osmanlılar, göze aldıkları savaşın genişliği ölçüsünde hazırlıklı ve önlemleri davranmadıklarından ve daha çok, duygularıyla tutkularının etkisi altında iş gördüklerinden, Viyana'ya dek gitmişken geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Ondandan sonra, Budapeşte'de de duramadılar, geri çekildiler; Belgrad'ta da yenilip geri çekilmek zorunda bırakıldılar. Balkanları bıraktılar. Rumeli'den çıkarıldılar. Bize, içinde daha düşman bulunan bu yurdu kalıt bıraktılar. Bu son yurt parçasını kurtarıırken olsun, tutkularımızdan, duygularımızdan vazgeçerek düşünceli olalım. Kurtuluş için, bağımsızlık için önünde sonunda düşmanla, bütün varlığımızla vuruşarak onu yenmekten başka karar ve çare yoktur ve olamaz!

Sinir gevşetici sözlere, aşılmalara önem verilmemeli ve bel bağlanmamalıdır. Osmanlı yönetim ve siyasasının yarattığı bu türlü anlayış kötü görülmelidir. 'Orduyla, savaşla, direnmeyle bu işin içinden çıkılmaz' biçimindeki kaynağı dışarıda bulunan öğütlere uymakla bir yurt ve bir ulus bağımsızlığı kurtarılamaz. Tarih, böyle bir olay yazmamıştır. Bunun tersini düşünerek iş

göreceklerin acılı sonuçlarla karşılacaklarına kuşku yoktur. İşte böyle yanlış görüşlü, yanlış anlayışlı kişiler yüzünden Türkiye her yüzyıl, her gün, her saat biraz daha gerilemiş, biraz daha çökmüştür. Bu çöküş, yalnız maddi olsaydı hiçbir önemi yoktu. Ne yazık ki, çöküş, ahlaki ve manevi değerlerini de kapsamış görünüyor. Hiç kuşku yok ki, bu büyük ülkeyi, bu koca ulusu dağılıp yok olma uçurumuna sürükleyen başlıca etmen, bu olmuştur."

Baylar, bilirsiniz ki, Mecliste bu anlattığım dönemde, en çok olumsuz ve karamsar görünenler, bir zamanlar Türk ulusunun kendi kendine bağımsızlığını elde edemeyeceği kanısını ortaya atmış olan kişilerdir. Şunun bunun güdümünü istemekte direnenlerdir. Onun için, düşüncelerime şunları da ekledim. Dedim ki: "Baylar, maddi ve özellikle manevi çöküş, korkuyla, güçsüzlükle başlar. Güçsüz ve korkak insanlar, herhangi bir yıkım karşısında ulusun da çalışamaz ve çekingen bir duruma gelmesine yol açarlar. Güçsüzlük ve duraksamada öylesine ileri giderler ki, sanki kendi kendilerini alçaltırlar. Derler ki: 'Biz adam değiliz ve olamayız! Kendi kendimize adam olamayız! Biz varlığımızı, sınırsız ve koşulsuz olarak bir yabancıya eline bırakalım.' Balkan Savaşından sonra ulusun, özellikle ordunun başında bulunanlar da, başka biçimde ama gene bu anlayışla iş görmüşlerdi.

Türkiye'yi böyle yanlış yollarda dağılma ve yok olma çukuruna sürükleyenlerin elinden kurtarmak gerekir. Bunun için bulunmuş bir gerçek vardır, ona uyacağız. O gerçek şudur; "Türkiye'nin düşünen kafalarını büsbütün yeni bir inançla donatmak. Bütün ulusa sağlam bir içgücü vermek."

Yeterince Hazırlanmış Olması Gereken Üç Araç İç ve Görünürdeki Cephelerimiz

Şimdi baylar, düşmana saldırmak için verilmiş olan kesin kararımızı uygulamaya başlamadan önce hazırlamak ve tamamlamak zorunda bulunduğumuz savaş araçlarının ne olduğunu söyleyeyim: Tam üç aracın hazırlığının yeter ölçüde olduğunu görmek istiyorum. Onlardan birincisi, en önemlisi ve temel olanı

doğrudan doğruya ulusun kendisidir; ulusun, varlığı ve bağımsızlığı için gönlünde, vicdanında beliren ve gelişen istek ve dileklerin sağlamılığıdır. Ulus bu içten gelen isteğini ne denli güçlü gösterirse, bu istek ve dileğinin gerçekleşmesi için ne denli çok dayanç ve inanç gösterirse, düşmanlara karşı başarı sağlamak için o denli güçlü bir aracımız olduğuna inanırım. İkinci araç, ulusu temsil eden Meclisin, ulusal isteği belirtmekte ve bunun gereklerini, inanarak uygulamakta göstereceği dayanç ve yiğitliktir. Meclis, ulusal isteği ne denli çok dayanışma ve birlik içinde belirtirse düşmana karşı o denli güçlü bir üstünlük aracımız olur.

Üçüncü araç, ulusun silahlı yavrularından meydana gelip düşman karşısına çıkarılmış bulunan ordumuzdur.

Baylar, dedim, bu üç türlü araç ya da kuvvetin düşmana karşı oluşturduğu cephele iki nitelikte düşünülebilir. Kolay anlaşılacak için şöyle diyeyim: İç cephe, görünürdeki cephe. Temel olan iç cephe. Bu cephe bütün yurdun, bütün ulusun meydana getirdiği cephe. Görünürdeki cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilebilir; ama bu durum, hiçbir zaman bir ülkeyi, bir ulusu yok edemez. Önemli olan ülkeyi temelinden yıkan, ulusu tutsak ettiren iç cephenin düşmesidir. Bu gerçeği bizden daha çok bilen düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar. Bugüne dek başarı da sağlamışlardır. Gerçekten, "kaleyi içinden almak" dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu amaçla içimize dek sokulabilen arabozucu mikropların, araçların bulunduğunu ileri sürmek yersiz değildir.

Meclisin anlayışı, yürütümü ve durumu düşmana umut vermedikçe iç ve dış cephelerimiz hiçbir zaman yerinden oynatılamaz. Mecliste bir, ya da birkaç üyenin karamsarlık aşıl原因 sözlerinden bile bize karşı yararlanma yolları aranmakta olduğuna kuşku duyulmamalıdır. Dışışleri Bakanlığının dosyaları,

bununla ilgili belgelerle doludur. Kesinlikle bildiririm ki, istemeyerek de olsa, düşmanlara, umut verecek en küçük bir belirti gösterildiği sürece, ulusal amaca ulaşmamız gecikir."

Baylar, bu sözlerden sonra, cephede bulunacağım sıralarda orduyu duygu ve düşüncelerinde umutsuzluğa düşürecek açık tartışmalardan vazgeçilmesi Meclisten rica ettim. Bu konuşmamdan sonra, karşıcıların da sözlerini dinledim. Karşıcılardan biri, söylediklerimi ve ricalarımı, buyruk veriyormuşum gibi yorumladı. Başka biri, Meclisin duygularındaki temizlikten kuşku duyduğumu ileri sürdü. Bir başkası: "Uygulanmayacak bir şey, yapılamaz. Orduyu bozguna sürüklersin efendim." dedi.

Doğu Cephesi Komutanının Bir Düşüncesi

Sayın baylar, karşıcıların sözleriyle yüksek kurulumuzun zamanını almak istemem. Çünkü bu sözler, birkaç kişinin şaşkın ve bilgisiz beyinlerinin yansılarında başka bir şey değildi. Genel Kurul, sözlerimi iyi karşılamıştı. Yalnız Doğu Cephesi Komutanının bir görüşüne, beş on günden beri veremediğim yanıtı, cepheye gitmeden önce, o gün, yani 4 Mart 1922 günü yazmıştım. Onu bilginize sunacağım. Yanıtın iyi anlaşılması için, izin vererseniz, önce, gelen yazıyı okuyalım:

Kişiyi Özeldir.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Yönetim işlerimizin oluşumu ile ilgili tartışmalar bize yeni yeni ulaşmaktadır. Barışın sağlanmasından sonraki seçimde birçok değerli kişiler yerine birtakım tutucuların (muhafazakârların) toplanmasına karşı şimdiden alınacak önlemi en önemli bulurum. Ulusal Meclis, değerli kişilerden kurulmazsa iki büyük sakınca ülkemizi şimdiki örenliğinden kurtaramayacaktır. Sakıncaların birincisi:

Yenileşme düşüncesi olmayacak. İkincisi: En önemli tasarıları, herhangi bir duyguya kapılarak, tartışmaya bile gerek görmeden geri çevireceklerdir. Böyle bir meclise karşı, üyeleri büyük uzmanlar olan ikinci bir meclisin bulunmasını yararlı görüyorum. Bu ikinci meclis, ulusal meclise yön vereceği ve onu ilerleteceği gibi, ülkenin varlığıyla ilgili kararlar, Millet Meclisinde coşkuyla kabul edilmese ya da edilse bile bu meclisin uyarması ve aydınlatması üzerine değiştirilebilir ve dokuncası önlenebilir. Bu meclise "Âyan" diyerek eskinin çürük hayatını hatırlamaktan kaçınmak için, buna "Büyük Uzmanlar Meclisi" denilebilir ya da daha uygun bir ad verilebilir. Üyelerini, birtakım sınırlamalar ve koşullar altında, milletvekili seçiminde olduğu gibi, ulus, seçebilir. Bu üyeler için herhangi bir mesleğin en yüksek öğrenimini görmek ve Türkiye Hükümetinin bakanlığını, valiliğini ya da ordu komutanlığını yapmış olmak gibi önemli koşullar ayrıntılarıyla saptanabilir. İşin ayrıntıları, iş başındaki hükümetlerin de incelemesi ile, her türlü sakıncadan ayıklanmış olarak saptanabilir." Büyük Uzmanlar Meclisi kabul olunursa, her bakanlığın danışma kurulu da bu meclis üyeleri arasından ayrılır. Örneğin, Askerlik Danışma Kurulu, Bayındırlık Danışma Kurulu ve başkaları gibi, iki meclisin onayından geçerek bir süre uygulanması kabul edilecek olan herhangi bir programımızda direşim göstermek ve bu programın uygulanma yollarında güdülen erek ve amaçtan ayrılmamak için, bu danışma kurullarının varlığını pek gerekli sayıyorum. Böyle olmazsa, bakanlar değişikçe program ve bunu yapacak adamlar da az çok değişmekten kurtulamayacaktır. Bundan başka, kabul edilen herhangi bir şey, uzmanlarınca kabul olunmazsa eleştiriye yol açar. Ulus buna gereği gibi sarılmalı. Millet Meclisinin, ulus adına bir şeyi kabul etmemek ya da etmek ve denetlemek hakkıdır. Ama bu başka, uzmanların yapacağı ve bundan sonra kabul olunacak şey de başka olur. Olağan duruma döndükten sonraki zamanla ilgili kaygılarımı ve düşüncelerimi sunuyorum. Yüksek düşüncelerinizin bildirilmesini rica ederim. 18 /19.2.1922 ve sayısızdır.

Doğu Cephesi Komutanı

Kâzım Karabekir

Özeldir.4.3.1922

Doğru Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine

Y:18/19.2.1922 günlü ve sayısız kapalı tele:

Ülkenin genel yönetimini eline almış tek yüce kuvvet olan Büyük Millet Meclisinin vereceği kararların, uzmanlardan kurulan başka bir meclisçe incelenmemesinden doğacak sakıncalarla ilgili yüksek düşünceleriniz ilke olarak çok yerindedir.

Ancak, adı ve sanı "Âyan" olmasa bile, ulusun bütün hak ve yetkilerini kullanmak üzere seçilmiş ve seçilecek olan Büyük Millet Meclisinin temel kararlarını başka bir meclisin kararlarıyla bağlamak genel yönetim işlerinde izlediğimiz ilkelerin özülüyle bağdaşamayacaktır. Bu uzmanlar meclisi de, yüksek düşünceleriniz üzere milletvekilleri gibi ulusça seçilince, özdeş kaynaktan eşit yetki almış iki büyük kuvvetin, ulusun genel yönetimine etken olması, hukuksal bakımdan olduğu gibi uygulama bakımından da karışıklığa yol açan bir ikilik doğuracaktır. Bu durumun yaratacağı dengesizliği düzeltmek için de, ulusun yaşamına ve haklarına etki yapacak üçüncü bir kuvvetin bulunmasını kabul etmek gerekecektir.

Düşünceme göre, aklınızdan geçen sakıncaları gidermek için tek çıkar yol, Millet Meclisi üyelerinin değerli ve uzman kişilerden seçilmesini sağlamak ve meclisin iç örgütünde, komisyonlar seçiminde, bakanlar kurulunun ayrılıp seçilmesinde bilim ve uzmanlık yönlerine çok önem vermektir. Geçirdiğimiz acıklı denemelerin sonucundan esinlenerek kurulmuş bulunan ve ulusların yönetiminde en doğru bir yol olduğu gibi temel haklar bakımından da en beğenilen bir nitelikte olan bugünkü yönetimimizi berkitip sağlamlaştırarak,

seçim işlerinde de uyanık bulunarak, hem bugün için, hem de gelecekteki yenilikler ve gelişmeler için en çok başarı sağlayacak bir yönetim makinesi kurulmuş olacağını saygıyla bildiririm.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Mustafa Kemal

Kimi Devletlerle Yapılan Resmi ve Özel Görüşmeler

Saygıdeğer Baylar, 1921 yılı içinde, çeşitli devletlerle resmi ve özel birtakım görüşmeler yapılıyordu. Türk-Rus görüşmeleri ve ilişkileri olumlu bir yönde geliyordu. Fransızlardan başka, İtalyanlar ve İngilizlerle de görüşmeler yapılmıştır. 1921 yılı Haziranında yanlış anlamaya yol açan bir konuyu anlatacağım. 13 Haziran 1921'de İtilâf kuvvetleri Başkomutanı General Harington'un yakınlarından olduklarını söyleyen Binbaşı Henri (Henry) ve Sturton adında iki subay motorla İnebolu'ya geldiler. Bu subaylar, General Harington adına şunları bildirdiler: Ben, bir torpido ile İnebolu'dan İstanbul'a Harington'un Boğaziçi'ndeki yalısına gideyim. Orada Generalle barış ilkeleri üzerinde anlaşayım. Ayrıca, İngiltere'nin tam bağımsızlığımızı kabul ettiğini Yunanlıların topraklarımızdan çıkarılacaklarını ve başka konular üzerinde tartışılabileceğini söylemişler. Bu subaylara verilen yanıtta, benim İstanbul'a gitmeyeceğim ve General Harington'un İnebolu'ya gelip o sıralarda orada bulunan Refet Paşa ile görüşmesinin uygun olacağı bildirilmişti.

18 Haziran 1921 günlü bir telyazısı da, İstanbul'da Hâmit Bey'den geldi. Bu telyazısında başlıca şunlar bildiriliyordu: "Burada resmi görevi olan bir İngiliz bugün, İngiltere'nin İstanbul'daki en yüksek makamı adına bana başvurarak tez elden bir barış yapmak için görüşmeye hazır bulunduklarından, Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle hemen ilişki kurmak istediklerini ve ivedilikle karşılık beklediklerini söyledi ve bu haberi size iletmemi rica etti."

Hâmit Bey'e verilen yanıtta görüşmelere hazır olduğumuz bildirilmişti.

5 Temmuz 1921'de Zonguldak'a gelen bir İngiliz torpidosu, General Harington'dan bana bir mektup getirmişti. Çevirisi Ankara'ya telle bildirilen bu mektup şu idi:

Komutan Henri aracılığıyla aldığım habere göre, siz bana, bir askerin bir askerle görüşmesi yolunda kimi düşünceler bildirmek isteğinde bulunmuşsunuz. Durum böyle ise, sizin uygun göreceğiniz bir günde, İnebolu da, ya da İzmit'te sizinle buluşmak üzere Ajaks (Ajax) zırhlısıyla gelmeme İngiltere Hükümetince izin verilmiştir. Siz isterseniz, durum üzerinde çok açık ve serbest olarak görüşmeye hazırım. Düşüncelerinizi dinlemek ve bunları incelenmek üzere, İngiltere Hükümetine bildirmekle görevliyim. İngiltere Hükümeti adına görüşüp konuşmak için hiçbir resmi yetkim yok. Görüşmenin İngiliz zırhlısında yapılması gerekir. Zırhlıda yüksek kişiliğiniz, size yaraşır bir biçimde karşılanacaktır. Karaya dönünceye dek tam bir özgürlük içinde bulunacaksınız. Bu türlü bir buluşmayı kabul ederseniz size uygun gelecek gün ve saatleri bildirmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederim.

Bu mekbuna göre, General Harington'la ilişki arayanın ve onunla görüşmek isteğinde bulunan ben olduğum anlaşılıyor. Oysa, gerçek böyle değildi. Onun için General Harington'a şu yanıtı verdim:

Zonguldak'a göndermiş olduğunuz mektubun çevirisini bugün Ankara'ya bildirdiler. Yapacağımız konuşmaya bir yanlış anlamanın, temel olmaması için aşağıdaki noktalara dikkatinizi çekmek zorundayım.¹³ Haziran günü Binbaşı Henri ve arkadaşı İnebolu'ya gelerek sizin, Binbaşı Henri aracılığı ile Refet Paşa'ya önerilmiş olan ilkeler üzerinde benimle görüşmek istediğinizi söylemişlerdi. Nitekim, bu noktalar Binbaşı Henri'nin size yazdığı ve imzalı bir örneğini de bize bıraktığı mektupta belirtilmiştir. Aramızda doğrudan doğruya yapılan yazışmanın başlangıcı budur. Ulusal isteklerimiz sizce bilinmektedir.

Ulusal topraklarımızın tümüyle düşmanlardan kurtarılması ile ulusal sınırlarımız içinde siyasa, maliye, iktisat, askerlik, adalet ve kültür yönlerinden tam bağımsızlığımız, ilke olarak kabul edilirse görüşmelere başlamaya hazır olduğumuzu bildiririm. Binbaşı Henri'nin size anlattığı nedenlerden ötürü, görüşmelerin, çok iyi karşılanacağınız İnebolu ilçesinde ve karada yapılması bizce uygun görülmüştür. Bu noktalarda, aramızda görüş birliğinin olup olmadığını belirtecek yazınızı bekliyorum. Yüce dileğiniz yalnız durum üzerinde görüşmekse, bunun için arkadaşlarımızdan birini görevlendirebiliriz.

Bu mektuba bir yanıt gelmedi. Ancak, Temmuzun yedinci günü İstanbul'da Hâmit Bey'i gören İngiliz İşgüderi Bay Rattigan, bir tüccar kimliğiyle Anadolu'ya gelen Binbaşı Henri'ye, General Harington'un, Anadolu'daki İngiliz tutsaklarının yerlerini ve sağlık durumlarını öğrenmeye çalışması ve olabilirse ulusal orduların İstanbul'a doğru yürüyüp yürümeyeceklerini Mustafa Kemal Paşa'dan sormasını anımsattığını, Binbaşı Henri'nin bundan başka girişimlerde bulunmaya hiçbir yetkisi olmadığını söylemiş.

Baylar, 1922 yılı Ağustosuna değin de Batı devletleriyle olumlu anlamda gerçek ilişkiler kurulmadı. Ülkemizde bulunan düşmanları silah gücüyle çıkarmadıkça, çıkarabilecek varlığımızı ve ulusal gücümüzü eylemli olarak göstermedikçe siyasa alanında umuda kapılmanın yeri olmadığı yolundaki inancımız kesin ve sürekli idi. En doğru inancın bu olduğunu, bu olacağını doğal olarak kabul etmek gerekir. Gerçekten, bugünün yaşama koşulları içinde bir birey için olduğu gibi bir ulus için de gücünü ve yeteneğini iş ile gösterip tanıtlamadıkça kendisine saygı gösterilmesini ve önem verilmesini beklemek, boşunadır. Güçten ve yetenekten yoksun olanlara yüz verilmez. İnsanlık, adalet, mertlik gereklerini; bütün bu niteliklerin kendilerinde bulunduğunu gösterenler isteyebilir.

Dünya Önünde Vereceğimiz Sınava Hazırlanırken

Baylar, dünya, sınav alanıdır, Türk ulusu, bunca yüzyıllardan sonra yine bir sınav, hem de bu kez, en çetin bir sınav karşısında bulunduruluyordu. Sınavda başarı sağlamadan kendimize karşı iyi davranılmasını beklemek, bizim için doğru olabilir miydi?

Biz, büyük bir önemle dünya önünde vereceğimiz sınava hazırlanırken, bir yandan da gözlemcilerin durumlarını, ruh ve düşüncelerini gözden uzak tutmamayı her zaman yararlı buluyorduk. Bu amaçla, bildiğiniz gibi, önce Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i, sonra da İçişleri Bakanı Fethi Bey'i Avrupa'ya göndermiştik. İstanbul üzerinden Avrupa'ya gidecek olan Yusuf Kemal Bey'e İstanbul'la ilgili kimi özel görevler de verilmişti. Yusuf Kemal Bey, İzzet Paşa ve arkadaşlarıyla ve gerçek bir istek ve dilek olursa, Vahdettin ile de görüşecekti. Vahdettin'in Meclisi tanımasını, İzzet Paşa ve arkadaşlarının da bizim saptadığımız ereğe doğru yürümesini önerecekti. Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da aldığı yönergeye göre çalıştı. Ama ne yazık ki, İzzet Paşa ve arkadaşları kendisini oyalayıp aldatarak padişaha bir dilekçi imiş gibi götürdüler. İzzet Paşa ile arkadaşları bununla da yetinmeyerek, Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'daki girişimlerini karıştırmak ve güçleştirmek üzere, İzzet Paşa'yı Yunanlıların elinde bulunan yerlerden geçirerek Yusuf Kemal Bey'den önce Paris'e ve Londra'ya gönderdi. İzzet Paşa, bu yolculuğunu son dakikaya dek gizlemiştir.

Yusuf Kemal Bey'in Paris ve Londra'da yaptığı konuşmalardan bir sonuç çıkmadı. Yalnız İtilâf Devletleri dışişleri bakanlarının yakın bir zamanda toplanacakları, bize barış önerilerinde bulunacakları anlaşıldı. Anadolu'nun boşaltılması ilke olarak kabul edilmiş ise de görüşmeler sırasında çarpışmalar başlayacak olursa, barış girişimleri sonuçlanamayacağından Yunanlılarla bir ateşkes anlaşması yapmamız gerekirmiş. Bunu Yusuf Kemal Bey'e söyleyen Lord Kürzın'a (Lord Curzon) Yusuf Kemal Bey, toplantıda ilkin Anadolu'nun

boşaltılmasına karar verilip iki yana bildirilmesinin ateşkes anlaşmasından daha etkili olacağını söylemiş. Lord Kürzın, ateşkes anlaşması üzerinde direnmiş ve bunun hükümetimize bildirilmesini ve alınacak yanıtın kendisine verilmesini istemiş.

22 Mart 1922 Günlü Ateşkes Anlaşması Önerisi

Yusuf Kemal Bey daha Türkiye'ye dönmeden, İtilâf Devletleri dışişleri bakanları 22 Mart 1922 gününde Türkiye ve Yunan hükümetlerine ateşkes anlaşması yapmalarını önerdiler.

Bu sırada ben cephede bulunuyordum. Ateşkes anlaşması ile ilgili öneriyi Dışişleri Bakanı Vekili Celâl Bey bana bildirdi. Ateşkes anlaşması önerisi, ana çizgileriyle şöyle idi: İki yanın birlikleri arasında on kilometrelik asker bulunmayan bir alan meydana getirilecek. Birlikler, insan ve cephanе bakımından güçlendirilmeyecek. Birliklerin konumunda değişiklik yapılmayacak. Gereçler de bir yerden bir yere götürülmeyecek. Ordumuz ve askerlik durumumuz İtilâf Devletlerinin askeri kurulları denetimine açık olacak. Bu kurulların yargıcılığını gönül hoşluğuyla kabul edeceğiz. Savaş, üç ay süre ile durdurulacak ve bu durum, barış için yapılacak ön görüşmeleri iki yan kabul edinceye dek, üçer aylık sürelerle kendiliğinden yenilenecek. Savaşçı devletlerden biri savaşa başlamak isterse ateş kesme süresinin bitmesine hiç olmazsa on beş gün kala öbür savaşçı devlete ve İtilâf Devletleri temsilcilerine durumu bildirecek.

Baylar, Yunanlılar bu öneriyi hemen kabul ettiler. Yunan ordusu Sakarya'da maddi ve manevi bakımdan yenilmişti. Bu ordunun yeniden geniş, çapta bir saldırıya geçerek talihini bir daha denemeye kalkışması güç idi. Bunu, bu gerçeği elbette herkes anlayabilmişti. Yunan ordusunu, yeniden, kesin sonuç verecek bir savaşa sürülemeyince, bizim bir yıla yakın bir zamandan beri hazırlamakla uğraştığımız ordumuzu uyuşukluğa düşürmek, ulusal hükümete

umutlar vererek bekletmek ve böylelikle geçecek süre içinde ulusal hükümeti ve ordumuzu gevşetmek gerçekten önemli bir önlemdi. Bunun için, İtilâf Devletlerinin Anadolu'yu boşaltma ve Yakın Doğu sorununu çözme amacıyla önerdiklerini bildirdikleri bu ateşkes anlaşması koşullarını önemle inceledik.

Önce, Ankara'da bulunan Bakanlar Kurulu ile, makine başında görüştük. İstanbul'daki görevlimiz aracılığıyla Dışişleri Bakanlığından, İtilâf Devletleri temsilcilerine verilmesini uygun gördüğümüz ilk yanıt şu idi:

23/24 Mart 1922 günlü telinizin eki olan ve ateşkes anlaşması yapılmasını öneren notayı bugün 24 Mart 1922 günü saat... de aldım. Ordunun durumunu da ilgilendirdiği için, Bakanlar Kurulunda ve gerektiğinde Mecliste görüşülmeden önce, cephede bulunan Başkomutan'a düşüncesini bildirmesi için yazdım. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince verilecek yanıtın, temsilcilerin dilekleri üzerine elden geldiğince kısa bir zamanda bildireceğini temsilcilere duyurunuz efendim.

24 Mart 1922 gününde Bakanlar Kurulu Başkanlığına şu düşüncelerimi bildirdim:

İlke olarak, İtilâf Devletleri dışişleri bakanlarının ortaklaşa yaptıkları ateşkes önerisini kabul etmemek, ya da herhangi bir biçimde bu öneriye eğilim gösterilmiyor ve güvenilmiyormuş gibi davranmak doğru değildir. Tersine, ateşkes önerisini iyi karşılamak gerekir. Bu nedenle, vereceğiniz yanıt olumsuz değil, olumlu olacaktır. İtilâf Devletlerinde iyi niyet yoksa olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Ancak, onların önerdiği koşulları kabul edemeyeceğimiz için karşı koşullar ileri süreceğiz.

Ertesi gün ajanslarda ve gazetelerde notadan söz edilerek şu haberler yayımlanıyordu:

... Yakın Doğu'yu barışa kavuşturmak ve yeniden can ve mal yitimine yol açmadan Küçük Asya'yı boşaltmak amacını güttüğü sanılan bu önerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince iyi karşılandığı ve İtilâf Devletlerinin uzdileğine ve yan tutmazlığına güvenilerek hükümetçe olumlu yanıt verileceğinin kuvvetle umulduğu hükümet çevrelerince söylenmektedir. Sözü geçen önerinin, akla yatkın ve uygulamaya elverişli koşulları kapsamasını ve barışın bir an önce yapılmasını sağlayacak nitelikte kısa süreli olmasını dileriz.

Bakanlar Kurulunun, verilecek yanıtın Avrupa'da bulunan Dışişleri Bakanımızın dönüşüne bırakılması yolundaki düşüncesine karşı da beklemenin, gerekli olmadığını bildirmekle birlikte; verilecek yanıt üzerindeki genel kararımı da şöylece özetledim:

Ateşkes önerisini ilke olarak kabul ediyoruz. Ancak, ordunun eksiklerinin ve hazırlıklarının tamamlanmasından hiçbir zaman geri kalınmayacaktır. Ordumuzun içine yabancı denetleme kurulları sokmayacağız. Ateşkesmeyi, düşmanın (yurdumuzu) boşaltması için kabul etme ilkeleri içinde uygulanabilecek koşullar ileri süreceğiz. Ateşkes anlaşmasıyla birlikte boşaltmanın başlaması en önemli koşul olacaktır.

Martin 24'üncü günü makine başında, notaya verilecek yanıtı Bakanlar Kuruluna bildirdim. Bakanlar Kurulu da Ankara'da hazırladıkları yanıtın bir örneğini bana bildirmişlerdi. İki yanıt örnekleri arasında kimi ayrılıklar görüldü. En sonu, 24 /25 Mart gecesi Bakanlar Kurulu ile Sivrihisar'da birleşip, verilecek yanıtı görüşerek saptamaya karar verdik.

Baylar, İstanbul'daki özel görevlimizin Dışişleri Bakanlığına çektiği 25 Mart günlü kapalı telden anlaşıldığına göre, özel görevlimiz Tevfik Paşa ile görüşmüş. Tevfik Paşa, temsilcilerin, Padişahın hükümetine de verdikleri söz konusu notayı Ankara'ya göndererek alınacak yanıtın kendilerine bildirilmesini rica ettiklerini söylemiş. Görevlimiz, (Ankara'nın) söz hakkının yalnız ateşkesme

önerisi üzerinde mi, yoksa bütün işlerde mi olduğunu Tevfik Paşa'ya sormuş. Tevfik Paşa bu soruya yanıt vermemiş. Görevlimizin, İzzet Paşa'dan ne gibi haberler aldığı yolundaki sorusuna da, Tevfik Paşa şu yanıtı vermiş: "İzzet Paşa yakında konferansın toplanacağını ve ne olursa olsun aşırılıklara gidilmemesini bildiriyor."

Ateşkes Önerisine Yanıt Vermeye Hazırlanırken Alınan Barış Önerisi

Baylar, Sivrihisar'da ateşkes önerisiyle ilgili olan notanın yanıtı kararlaştırıldıktan sonra Bakanlar Kurulu Ankara'ya döndü. Ama biz daha bu yanıtı vermeden, Paris'te toplanan Bakanlar Konferansının 26 Mart 1922 günlü ikinci bir notası alındı. Bu nota İtilâf Devletlerinin barış ilkeleri ile ilgili önerilerini kapsıyordu. Bu önerilerin ana çizgileri şunlardı:

"Gerek Türkiye'de gerek Yunanistan'da, azınlıkların haklarının korunmasına ve bu amaçla konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyetinin de katılmasının sağlanması; doğuda bir Ermeni yurdunun kurulması ve bu işe de gene Milletler Cemiyetinin katılmasının sağlanması;

Boğazların serbestliğini sağlamak için Gelibolu yarımadasında ve boğazlar yöresinde asker bulunmayan bölge kurulması;

Trakya sınırının, Tekirdağ'ı bize; Kırklareli, Babaeski ve Edirne'yi Yunanlılara bırakacak biçimde saptanması;

Bizde kalacak olan İzmir kentindeki Rumlar ve Yunanlılarda kalacak olan Edirne kentindeki Türklere, bu kentlerin yöntemine adaletli olarak katılabilmelerini sağlamak amacıyla uygun bir yöntemin kararlaştırılması;

Barış yapılıp yapılmaz İstanbul'un İtilâf Devletlerince boşaltılması;

Sevr tasarısı ile elli bin kişi olarak saptanan Türk silahlı kuvvetlerinin seksen beş bine çıkarılması ve Sevr tasarısında olduğu gibi askerlerimizin ücretli asker olması;

Sevr tasarısında sözü geçen maliye komisyonu kaldırılarak, İtilâf Devletlerinin iktisadi çıkarlarını, genel borçların ve bize yükletilecek savaş zararları karşılığının ödenmesini sağlamak için Türk egemenliğıyle bağdaşabilecek bir yöntemin saptanması;

Adalet ve iktisat alanlarındaki kapitülasyonlarda değışiklik yapılmak üzere birer komisyon kurulması."

Baylar, İtilâf Devletlerinin ateşkes önerisiyle ilgili olan ilk notaları iyice inceledikten ve ikinci ayrıntılı notalarındaki koşullar görüldükten sonra, bu devletlerin, İstanbul Hükümeti ile birlik olarak bize karşı, yok edici girişim ve çalışmalarla yeni bir evre açtıkları yargısına varmak pek doğaldı. Buna karşı, durumun çok ağır olduğunu düşünerek önemli ve büyük bir savaşa hazırlanmak gerekiyordu.

İlkin, bize önerilen koşulların ne olduğunu ulusa ve dünya kamuoyuna anlatmak uygun idi. Bunlarla ilgili olarak (görüşlerimi) Bakanlar Kuruluna bildirdim.

Her iki notaya 5 Nisan 1922 günü verdiğimiz yanıtı temel noktalarını hatırlatayım:

Ateşkesi ilke olarak kabul ettik. Ama, ana koşul olarak ateşkes anlaşmasıyla birlikte boşaltma işine hemen başlanılmasını çok gerekli gördük. Ateşkes anlaşması süresinin, Anadolu'nun boşaltılması süresi gibi dört ay olmasını önerdik ve boşaltma işi bittiğı zaman barışla ilgili ön görüşmeler

sonuçlanmamış olursa, anlaşmanın kendiliğinden üç ay daha uzamasını kabul ettik.

Boşaltmanın nasıl yapılacağı konusunda da önerimiz şu idi:

Ateşkes anlaşmasının ilk gününden başlayarak, ilk on beş gün içinde Eskişehir-Kütahya- Afyonkarahisar kesimi ve ateşkes başlangıcından sonra dört ay içinde İzmir'le birlikte bütün topraklarımız boşaltılacaktır.

Ateşkes anlaşması ile ilgili önerilerimiz İtilâf Devletlerince kabul edilirse, barış önerilerini incelemek üzere üç hafta içinde delegelerimizi, kararlaştırılacak kente göndermeye hazır olduğumuzu bildirdik.

Bu notamıza 15 Nisan 1922'de yanıt verdiler. Elbette olumsuzdu. Biz de 22 Nisanda buna yanıt verdik. Verdiğimiz bu yanıtın son bölümünde ateşkes anlaşması üzerinde uyuşmaya varılmasa bile, barış görüşmelerini geciktirmenin uygun olmayacağını bildirdik. İzmit'te bir konferans toplanmasını önerdik. Bu yazışmalar da sonuçsuz kaldı. Beykoz'da, ya da Venedik'te bir konferansın toplanması birçok kez söz konusu oldu. Ama, kesin sonuçlu büyük utkumuzu kazanıncaya dek bunların hiçbiri gerçekleşmedi.

Başkomutanlık Yasasının Tarihçesi

Sayın baylar, bizim başkomutanlığımız ile ilgili 5 Ağustos 1921 günlü yasanın bir tarihçesi vardır. İsterseniz, bu konuda yüksek kurulunuzu biraz aydınlatayım.

Başkomutanlık yasının süresi, birinci kez, 31 Ekim 1921'de; ikinci kez, 4 Şubat 1922'de; üçüncü kez, 6 Mayıs 1922'de uzatıldı. Her uzatılışında karşıcıların türlü türlü eleştirileri ve dokunaklı sözleriyle karşılaşıldı. Özellikle üçüncü uzatılışı önemlice bir olay biçiminde oldu.

6 Mayıs 1922 gününden önceki günlerde, zamanı geldiği için, yasa süresinin uzatılması Mecliste söz konusu olmuş. Ben rahatsızlığım dolayısıyla Mecliste bulunamamıştım. 5 Mayıs günü akşamı konutuma gelen Bakanlar Kurulu üyeleri durumu şöyle anlattılar: Mecliste karşıcılar, benim başkomutanlıkta kalmamı istemiyorlar. Birçok tartışmalı görüşmelerden sonra iş oya konulmuş, gereken çoğunluk sağlanmamış; yani Başkomutanlık Yasası süresinin uzatılması kabul edilmemiş. Bakanlar Kurulu üyeleri, özellikle Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı -ki bunlar askeri durumu yakından izleyen makamlardır- pek çok üzölmüşler. Meclisin gösterdiği bu ruh durumu karşısında kendilerinin de görevde kalmalarının bir yararı olmayacağını ileri sürerek çekilmeye kalkıştılar.

Yurdun Yüce Çıkarı Adına Başkomutanlık Görevimi Bırakmaya Karar Verdim

Ordu, Meclisin oyu belli olduğu dakikadan sonra komutansız kalmıştı. Genelkurmay Başkanı ile Bakanlar Kurulu da çekilecek olursa ülkenin genel yönetiminde düşünölmeye değer ağır bir bunalımın doğmasından kaçınılamazdı. Onun için, gerek Genelkurmay Başkanına gerekse Bakanlar Kurulu üyelerine, daha yirmi dört saat, güçlüğe dayanmalarını ve beklemelerini rica ettim. Ülkenin ve genel amacın yüksek çıkarı için, ben de Başkomutanlık görevimi sürdürmeye karar verdim ve bunu Bakanlar Kuruluna da bildirdim.

Ertesi gün, 6 Mayıs 1922'de bir gizli oturumda Meclise, açıklama yapacağımı bildirdim. Açıklama yapmadan önce, Başkomutanlığa karşı söz söylemiş kişilerin görüşlerini, Meclis tutanaklarını getirerek, birer birer incelemiştim.

Baylar, kurulunuzu daha çok yormamak için, sözünü ettiğim gizli oturumda söylediklerimi özetlemekle yetineceğim:

"Baylar", dedim, "Başkomutanlık ve Başkomutanlık Yasası konusunda, başlangıcında olduğu gibi bugün de yasanın gereksizliğinden, ya da

değiştirilmesi gereğinden söz eden ve Başkomutanlığın varlığından yakınan kişiler vardır. Bunların yine her zamanki kişiler olduğu görülmektedir. Ben, gereksiz bir görevin, bir makamın ille de sürüp gitmesinden yana değilim. Herhangi bir makama sorumsuz yetkiler sağlayacak yasalardan yana da değilim. Ancak, Başkomutanlık makamının ve bu makama yetki veren yasanın gereğine ve gereksizliğine karar verebilmek için genel durumun, askerlik durumun iyice incelenmesi ve gözden geçirilmesi gerekir. Bu nokta ile ilgili düşüncelerimi bildirmeden önce Başkomutanlığın ve Başkomutanlık Yasasının gereksizliği üzerinde söz söylemiş olan kişilerin kimi sözlerini birlikte gözden geçirelim.

Örneğin, Salih Efendi (Erzurum Milletvekili) benim, Meclisin hakkını zorla aldığımı, zorla almak istediğimi söyleyerek açık hakkımızı vermeyiz, diye bağırıp çağırmış.

Baylar, açık konuşacağım, beni bağışlayınız. Her birinizin olağanüstü yetki ile seçilmesine ve olağanüstü yetkisi olan bir Meclisin kurulmasına ve bu Meclisin memleket alınıyazısını elinde tutacak bir nitelik kazanmasına çalışan benim! Bunu başarmak için en yakın arkadaşlarımla düşünce savaşımlı yaptım. Bütün yaşamımı, varlığımı, bütün onurumu ve özsaygımı tehlikelere attım. Demek ki, bu, benim eserimdir. Ben, eserimi alçaltmakla değil, yüceltmekle ödevliyim. Salih Efendi'den hiç olmazsa beni de kendisi kadar olsun, bu Meclisin haklarıyla ilgili saymasını rica ederim. Daha çoğunu istemem. Bunları söyledikten sonra, 'Meclisin hakkını zorla almak sözünü' olduğu gibi Salih Efendi'ye geri veririm. Böyle bir şey söz konusu değildir ve olamaz. Baylar, Başkomutanlık sorununun gizli oturumda görüşülmesinin uygun olacağı yolunda bir önerge verilmiş. Bu da birçok biçimlerde kötü yorumlara uğramış. Sorunun açık oturumda görüşülmesi istenmiş. Afyonkarahisar Milletvekili Mehmet Şükrü Bey, gizli oturumlarla gerçeğin ulustan gizlenmek istendiğini söylemiş. Gerçekte, Türkiye Büyük Millet Meclisi yalnız yasama görevi yapan bir Millet Meclisi değildir.

Yürütme yetkisini de elinde bulunduruyor. Böyle de olmasa, ülkenin, devletin her türlü işleriyle ilgili kararları vaktinden önce, açık oturumda konuşmak, herkese duyurmak dünyanın neresinde görülmüştür? Özellikle, söz konusu sorun, düşman karşısında bulunan bir ordunun başkomutanıyla ilgili olursa, bunu açık oturumda görüşerek, başkomutandan yana olduğu gibi, ona karşı söylenilen sözleri düşmana ıttirmekte yurt çıkarı var mıdır? Başkomutanın ordu üzerindeki, özellikle düşman üzerindeki etkisi ve erki çok büyük olmak gerekir. Dahası, Hüseyin Avni Bey'in burada söz konusu ettiği rahatsızlığımı bile düşmanın ıttimesi sakıncalıdır. Bunun ne gereğı vardı? Görüyorsunuz ki, sorunun gizli oturumda görüşülmesi istenmekle, Mehmet Şükrü Bey'in dediğı gibi, hiçbir zaman gerçekleri ulustan gizlemek amacı güdülmemiştir. Gönül isterdi ki, açık oturumda bir sakınca olmasaydı da Mehmet Şükrü Bey istediklerini kürsüden bağıra bağıra söyleseydi. Ben de Mehmet Şükrü Bey'in sözlerindeki anlamı, gizli anlamı ulusa açıklayıp yorumlasaydım. Şükrü Efendi bilsin ki, ulus onun gibi düşünmüyor. Şükrü Efendi bilsin ki, onun dediğı gibi güldürü (komedy) oynamıyoruz. Biz buraya güldürü oynatmak için toplanmadık. Baylar, güldürü oynayan ve oynatan, Şükrü Efendi'nin kendisidir. Ama şuna inansın ki, biz o güldürüye kapılmayacağız. Şükrü Efendi'nin, oynamak ve oynatmak istediğı güldürü sonunda, yakalandığı yasa pençesinden ne denli büyük bir alçalma ile kurtulduğunu unutacak kadar çok zaman geçmemiştir.

Baylar, Hüseyin Avni Bey, Başkomutanlık Yasasına karşı konuşurken birtakım sözler söylemiş. Yüce Meclise: 'Bu tutumla ulusu rezil edeceksiniz' demiş. 'Uyuşuklar' sözünü kullanmış. 'Görevler kişilere bağılı değildir; kişiler yoktur, ulus vardır.' yollu kurallar ileri sürmüş.

Gerçi, temel olan ulustur, toplumdur. Onun da genel iradesi Mecliste belirir. Bu, her yerde böyledir. Ama, bireyler de vardır. Meclis, yurt ve devlet işlerini

bireylerle, kişilerle yürütmektedir. Her devletin işlerini yöneten kişi ve kişiler ortadadır. Gerçeği, anlamsız kuramlarla yadsımanın yeri yoktur."

Baylar, Hüseyin Avni Bey, ikide birde, birtakım yersiz sözlerle konuşmamı kesiyordu. Kendisini ağır sözlerle uyardım. Meclisin, mahalle kahvesi olmadığını söyledim. Ulusun kâbesi olan kürsüye saygı göstermesini istedim.

"Baylar, söz söyleyen bir kişi de Salâhattin Bey'dir. Salâhattin Bey bize, saldırıya geçip geçemeyeceğimizi sormuş imiş. Biz de: 'Geçeceğiz'. demişiz. Kendisi de: 'Geçemeyeceksiniz.' demiş. En sonu, geçememiştir. Kendi sözü olmuş.

Oysa, saldırının geciktirilmesi nedenlerini, yeri geldikçe, gereği kadar açıkladığımı sanıyorum. Bir daha söyleyeyim ki: Saldırıya geçeceğiz. Düşmanı yurdumuzdan kovup uzaklaştıracğıız. Bu kararımızda direnmiyoruz. Duraksamayı gerektiren hiçbir engel düşünülemez. Bundan başka, Salâhattin Bey demiş ki: Ordu en yüksek güce ulaşmıştır. Evet, ordumuzun yetkindir, ama en yüksek güce ulaşmış değildir. Kendisi gibi asker bir arkadaşın, yüce kurulunuza böyle söyleyebilmesi için ordunun içyüzünü bilmesi gerekir. Oysa, Salâhattin Bey bundan çok uzaktır. Ordu ile yakından ilgili olanların sözü, yalnız benim sözüm değil, bütün komutanların sözü, kendisini yalanlamaktadır. Ama, elbette ordumuzu yaraşacak güce ulaştıracğıız. Salâhattin Bey'in önemli sözlerinden biri de: 'Bizim en önemli ödevimiz siyasa yapmaktır.' demesidir. Hayır baylar, bizim önemli ve temel ödevimiz, siyasa yapmak değildir. Bizim ve bütün ülkenin ve ulusun bugün biricik ödevi, topraklarımızda bulunan düşmanı, süngülerimizle kovup atmaktır. Bunu yapamadıkça siyasa, anlamsız bir söz olarak kalır. Bununla birlikte, bir dakika için Salâhattin Bey'in sözlerini kabul edelim. Buna ben engel miyim? Başkomutan engel midir? Bu sözün Başkomutanlık Yasasıyla ne ilgisi vardır? Anlaşıyor ki, bir engelleme ve bir karşıtlık düşünülmektedir. Ben, ulusal amaca ulaşmak için tek çıkar yolun savaşmak ve savaşta başarı sağlamak olduğunu söylüyorum. Bütün gücümüzü,

bütün kaynaklarımızı, bütün varlığımızı orduya vereceğiz. Gücümüzü dünyaya tanıtacağız ve ancak ondan sonra ulusuinsan gibi yaşatabileceğiz! diyorum.

Salâhattin Bey, işte bu anlayışı, aklınca siyasa yapmaya engel sanıyor ve sorunların siyasa ile bir çözüme bağlanabileceği kuruntusuna kapılıyor. Bir de, Salahattin Bey diyor ki: 'Bugünkü askeri durumda giderlerin tutarını incelememize Başkomutanlığın varlığı bir engeldir.'

Baylar, bu doğru değildir. Başkomutan, Meclisin gelir kaynaklarını incelemesine ne zaman engel olmuştur? Gelir kaynaklarımızla ne yapabileceğimiz, belki herkesten çok, beni kaygılandırmaktadır. Yalnız, ben, ordumuzun varlığını ve gücünü paramızla orantılı bulundurmak kuramını kabul edenlerden değilim. 'Paramız vardır, ordu yaparız; paramız bitti, ordu dağılsın...' Benim için böyle bir sorun yoktur. Baylar, para vardır ya da yoktur; ister olsun, ister olmasın, ordu vardır ve olacaktır. Bu noktada bir anımı da canlandırayım. Ben ilk kez bu işe başladığım zaman, en akıllı ve düşünür geçinen birtakım kişiler bana sordular: 'Paramız var mıdır? Silahımız var mıdır?' 'Yoktur.' dedim. O zaman: 'Öyleyse ne yapacaksın?' dediler. 'Para olacak, ordu olacak ve bu ulus bağımsızlığını kurtaracaktır!' dedim. Görüyorsunuz ki, hepsi oldu ve olacaktır.

Birtakım baylar da: 'Başkomutan ulusa parasız zorla iş (angarya) yaptırıyor; oysa yasalar ülkede parasız zorla iş yaptırmayı yasaklamıştır.' demişler. Bu doğrudur baylar; ama gerekse, tehlike, bize her şeyi yasal göstermektedir. Ordunun eksikleri ulusa parasız zorla iş yaptırmayı gerektiriyorsa, bunu yapıyoruz ve en doğru yasa, budur. Ulusun ve ordunun yenilmemesi için, 'yasa buna engeldir' diye, gerekli gördüğüm önlemi almakta duraksamayacağım.

Efendim, Kara Vâsıf Bey de demişler ki: 'Her yerde başkomutan vardır; ama başkomutanlık için ayrıca bir yasa yoktur. Yürürlükte bulunan askerlik yasaları, her komutanın olduğu gibi başkomutanın da görev ve yetkisini belirtir ve sınırlar. Bunu da bilimler belirtir ve saptar.'

Bilirsiniz ki, devletler, çeşitli biçimdeki hükümetlerle yönetilirler. Biçimlerine göre, başlarında krallar, imparatorlar, padişahlar bulunur. Kimilerinin de başlarında cumhurbaşkanları vardır. Böyle ülkelerde başkomutan, devletin başında bulunan kişi olur. Bu kişi, başkomutanlık görevini ya kendisi yapar, ya da birini vekil eder. Bizim bugünkü hükümet biçimimize göre başkomutanlık, Meclisin manevi kişiliğinde belirir. Bunun için Meclis, falan, ya da filan kişiyi başkomutan seçince bu seçime 'yasa' derler. Kral, padişah, imparator buyruğuna 'irade' dendiği gibi Meclisten çıkan ulusal buyrultulara da 'yasa' adı verilir. Demek, yasa vardır. Bir Meclisin olağanüstü bir zamanda, kendisine olağanüstü görev verdiği başkomutan, Kara Vâsıf Bey'in komutanların görev ve yetkilerini belirtip sınırladığını bildirdiği Askeri Ceza Yasasıyla ve İç Hizmet Tüzüğü ile bağlanıp kalması gereken bir komutan değildir. Kara Vâsıf Bey'in, 'bilimler belirtir ve saptar' dediği şey, büsbütün başkadır. Askerlik bilim ve teknikleri askerliğin niteliğini ve başkomutan olacak kişide bulunması gereken nitelikleri anlatır, açıklar ve öğretir. Yoksa, insanları başkomutanlığa, komuta edilecek ordunun gerçek iyesi, ya da yasal vekilleri getirir. 'Başkomutanlık niteliği bende vardır.' diyen her adamın o yere kendiliğinden gelebilmesinin ise anlamı büsbütün başkadır.

Kara Vâsıf Bey, bir de demiş ki: 'Başkomutan, cephenin gerisindeki işlerle uğraşmasın!' Bu düşünce yanlıştır. Cephenin insan sayısı, bunların yiyeceği, giyeceği, silahı, cephanesi ile ve başka eksikleriyle ilgili bulunan başkomutan, elbette bütün bunların gerideki kaynaklarıyla da ilgilidir. Kara Vâsıf Bey, bu ileri sürdüğü düşüncüyü hangi kitapta, hangi alanda, hangi yerde görmüş? Gerçi hem cepheyle hem de geride birçok işle uğraşmak güçtür. Bu adam hem cepheye komuta edecek, savaş yönetecek, hem de bu işle birlikte geri bölgelerde birçok şeylerin yapılmasını sağlayacak! Bunu bir adam nasıl yapabilir? Hiç kuşku yok, yapar. Ama, 'yapar' dediğim zaman bu: 'Başkomutan, şimdi cepheye komuta eder; sonra oradan kalkar filan yere gider, yiyecek işini yoluna koyar; filan yere de gider, ikmal işlerini yapar.' demek değildir. Üzerine

büyük işler yüklenmemiş adamların bu konudaki duraksamaları hoş görmelidir. Bakınız, size bir örnek vereyim: Ben çok toy komutanlar gördüm. Örneğin, bir alay komutanı yeni tümen komutanı olmuş, ya da bir tümen komutanı yeni kolordu komutanı olmuş; biraz da bilgisi, görgüsü kıt. Daha bilgi, görgü edinmeye zaman bulamadan güç durumlar karşısında kalmış. Yaşadığı süre içinde bir tümene alışmış iken, düşman karşısında iki ya da üç tümene birden komuta etmek zorunda kalınca elbette duraksayacak ve güçlük çekecektir. Bir tümene komuta ettiği zaman, tümenin bütün birliklerini, olabildiği kadar, gözü altında birleştirip yönetebilen toy bir komutan, gözden uzak dayangalarda bulunan iki üç tümenin savaşını yönetmek zorunda kalınca kendi kendine: 'Ben hangi tümenin yanında bulunayım, onun mu bunun mu? Orada mı, burada mı?' diye sorar...

Hayır! Ne orada bulunacaksın, ne de burada! Öyle bir yerde bulunacaksın ki, hepsini yöneteceksin. O zaman: 'Ben hiçbirini gereği gibi göremem!' der. Elbet göremezsin, elbet gözlerinle göremezsin! Aklınla ve anlayışınla görmen gerekir.

Ordunun Kıpırdanamayacağını İleri Süren Bir Aymazı Alkışlayanlar

Vâsıf Bey bir konuşmasında demiş ki: 'Biz Sakarya Savaşından sonra, işte şimdiye dek kıpırdayamadık, kıpırdamıyoruz.' Bu söz kimilerinin, 'yaşa!' sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış.

Baylar, bundan çok üzüntü ve acı duydum; çok utanç duydum. Ordunun kıpırdamadığını ve kıpırdamayacağını savlayan bir aymazın sözlerini alkışlamak gerçekten çok tuhaftır. Rica ederim, bunu burada gömelim, kimse işitmesin!

İşte baylar, başkomutanlığın gereksizliğini tanıtlamak için söylenen sözlerin belli başlıları bunlardır. Benim de bu sözlere verebileceğim yanıtlar işitildi. Bundan sonra düşünüp karar verme Meclise düşer. Yalnız, bir gerçeği göz

önüne sermek zorundayım. Yüce Meclisin, başkomutanlığın gerekliliğine inandığından kuşku edilmezse de, karşıcılarının hiçbir temele dayanmayan gösterileri Meclis kararının istenilmeyen bir biçimde çıkmasına yol açtı. Bunun sonucu ne oldu baylar, biliyor musunuz? Başkomutanlık ne olacağı belirsiz bir durumda askıda bulunuyor. Bu dakikada ordu komutansızdır. Eğer ben, ordunun komutasını bırakamıyorsa, yasaya aykırı olarak komuta ediyorum. Mecliste beliren oylara göre hemen komutadan el çekmek isterdim. Başkomutanlığımın sona erdiğini hükümete bildirirdim de. Ama önlenemeyecek bir kötülüğe yol açmamak zorunluğu karşısında kaldım. Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Bunun için bırakmadım, bırakamam ve bırakamayacağım."

Sayın baylar, bu gizli oturumda, karşıcılarının hükümeti ve orduyu yıkmak için öteden beri kurcaladıkları daha birtakım işler üzerinde, hemen hemen kavgayı andıran tartışmalar oldu. En sonu, gereği gibi aydınlanan Yüce Meclisin oyu şu yolda belirdi; 11 ret ve 15 çekimsere karşı 177 oyla Başkomutanlık Yasasının süresi uzatıldı.

Ordumuzun Maddi ve Manevi Gücü, Ulusal Amacı Tam Bir Güvenle Gerçekleştirecek Bir Kerteye Ulaşmıştı

Baylar, üç ay sonra, yani 20 Temmuz 1922 günü, Başkomutanlık Yasası, yöntem bakımından yine görüşme konusu oldu. Bu kez Mecliste yaptığım genel konuşmadan bir kısmını olduğu gibi bilginize sunmama izin vermenizi rica ederim. Demiştim ki: "Artık Ordumuzun manevi ve maddi gücü, olağanüstü hiçbir önleme başvurmaya gerektirmeksizin, ulusal amacı tam bir güvenle gerçekleştirecek kerteye ulaşmıştır. Bundan dolayı, olağanüstü yetkilerin sürdürülmesine gereklik kalmadığı kanısındayım.

Bugün ortadan kalktığını görmekle kıvandığımız bu gereksinmelerin, bundan sonra da yeniden ortaya çıktığını görmemekle mutlu olacağız. Başkomutanlık görevi, olsa olsa Misakı Millimizin özüne uygun kesin sonuca ulaşacağımız güne değin sürer. Mutlu sonuca güvenle ulaşacağımıza kuşku yoktur. O gün, değerli İzmir'imiz, güzel Bursa'mız, İstanbul'umuz, Trakya'mız anayurda katılmış olacaktır. O mutlu gün gelince, bütün ulusla birlikte, en büyük mutluluklara ermekle onur kazanacağız. Benim başkaca, ikinci bir mutluluğum olacaktır ki o da, kutsal savaşıma başladığımız gün bulunduğum duruma yeniden dönebilmem olanağıdır. Dünyada, ulusun bağrında özgür bir birey olmak gibi mutluluk var mıdır? Gerçekleri bilen, yüreğinde ve vicdanında manevi kutsal tatlardanbaşka tat bulunmayan kişiler için, ne denli yüksek olursa olsun, maddi makamların hiçbir değeri yoktur."

Baylar, bu görüşmelerin sonunda Başkomutanlığın bana süresiz olarak verilmesi karara bağlandı.

Muhelif Grubun Meclisteki Çalışmaları

Saygıdeğer baylar, karşıcil grubun Meclisteki çalışmaları bizi biraz daha kendileriyle uğraştıracaktır. İkinci grup adını takınan karşıcılar, olumsuz direnmelerini uzun süre denediler. Bakanlar Kurulu üyelerinin nasıl seçileceğini gösteren 8 Temmuz 1922 günlü yasa ile bakanların ve Bakanlar Kurulu Başkanının doğrudan doğruya Meclisçe gizli oyla seçilmeleri sağlandı. Böylelikle, Bakanlar Kurulu Başkanlığından eylemli olarak uzaklaştırılmış olduğum gibi, bakanların da benim göstereceğim adaylar arasından seçilmesi, ile ilgili hüküm kaldırılmış oldu.

Rauf Bey, Bakanlar Kurulu Başkanı Oldu

Karşıcil grup bundan sonra saldırıya geçti. Rauf Bey'in Bakanlar Kurulu Başkanlığına getirmeye çalıştı, bundan başarı da sağladı. Karşıcıların art

düşüncelerini anlıyordum. Bununla birlikte Rauf Bey'i yanıma buyur ettim. Meclis çoğunluğunun kendisini Bakanlar Kurulu Başkanı seçmeye eğilimli olduğunu, bunu benim de uygun gördüğümü söyledim. Rauf Bey, duraksar bir durum takındı. "Bakanlar Kurulu Başkanlığının bir görevi yoktur." dedi. Rauf Bey demek istiyordu ki, Büyük Millet Meclisinin Başkanı, Bakanlar Kurulunun da doğal başkanıdır. Bakanlar Kurulu kararları, o onaylamadıkça yürürlüğe girmez. Buna göre, Bakanlar Kurulu Başkanının bir yetkisi ve özgürlüğü yoktur. Gerçekten, Anayasa gereğince durum böyleydi. Böyle demekle birlikte sonunda Bakanlar Kurulu Başkanlığını kabul etti. Rauf Bey, 12 Temmuz 1922 gününden 4 Ağustos 1923 gününe değin bu görevde kaldı.

Baylar, bir nokta dikkatinizi çekmiştir. Kara Vâsıf Bey'le Rauf Bey, karşıcıl grubun kurulmasında, güçlendirilmesinde ve yönetiminde daha ilk günden, birlik ve yönetici durumunda bulunuyorlar. Ama Rauf Bey açıktan açığa İkinci Gruba geçmeyerek bizim içimizde kalmak durumunu yeğliyor. Bu durum üç yıl sürdü. Rauf Bey, en sonu kendi deyişiyile "bizimle birlikmiş gibi görünme olanağı kalmadığı zaman" ayrılığını açığa vurmak zorunda kaldı.

Baylar, karşıcıların Mecliste orduya karşı açtıkları akım sürüp gidiyordu. Boyuna ve ateşli ateşli ordunun saldırı yeteneği olmadığından ve artık sorunu siyasa yoluyla çözüm sonuçlandırmanın zorunlu olduğundan etkili bir biçimde söz ediyorlardı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Büyük Taarruz'a Hazırlık, Başkumandan Meydan Muharebesi, Saltanatın Kaldırılması ve Gelişen Diğer Olaylar

Saldırıya Geçme Kararı

Gerçekte ordumuz, gereksemelerini ve eksiklerini tamamlamak üzereydi. Ben, daha Haziran ortalarında saldırıya karar vermiştim. Bu kararımı Cephe Komutanı ile Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı, yalnız bunlar biliyorlardı. O günlerde İzmit-Adapazarı doğrultusunda bir geziye gidiyor gibi yola çıktığım zaman , Ankara'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleriyle görüştüktan sonra, o zaman Milli Savunma Bakanı olan Kâzım Paşa Hazretlerini de Sarıköy istasyonuna dek yanımda götürerek oraya çağırdığım Cephe Komutanı İsmet paşa Hazretleriyle birlikte saldırı için gerekli hazırlıkların ivedilikle bitirilmesi ile ilgili kararlar aldık.

Baylar, artık büyük saldırıdan söz etmek zamanı geldi. Bilirsiniz ki Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra düşman ordusu, büyük ve kuvvetli bir grupla Afyonkarahisar-Dumlupınar arasında bulunuyordu. Bir başka kuvvetli grubu ile de Eskişehir bölgesinde idi. Bu iki grup arasında yedek kuvvetleri vardı. Sağ yanını, Menderes bölgesinde bulundurduğu kuvvetlerle, sol yanını da İznik Gölü kuzey ve güneyindeki kuvvetleriyle koruyordu. Denilebilir ki, düşman cephesi Marmara'dan Menderes'e kadar uzanıyordu.

Düşman ordusunun kuruluşunda üç kolordu ve birtakım bağımsız birlikler bulunuyordu. Üç kolordusunda on iki tümen vardı. Bağımsız birlikleri de ayrıca üç tümene eşitti. Biz, Batı Cephesindeki kuvvetlerimizi iki ordu olarak örgütlemiş ve düzenlemiştik. Bundan başka, doğrudan doğruya cepheye bağlı örgütlerimiz de vardı. Bizim bütün birliklerimiz on sekiz tümen idi. Bundan başka, üç tümenli bir süvari kolordumuz ve ayrıca er sayıları daha az olan iki

süvari tümenimiz vardı. Kuruluşları başka başka olan iki düşman ordu karşılaştırılırsa, iki yanın insan ve tüfek güçleri aşağı yukarı birbirine denk bulunuyordu. Yalnız, Yunan ordusu, -dünyanın özgür ve kendisine yardımcı olan sanayiine dayandığı için- makineli tüfek, top, uçak, taşıt, cephane ve teknik gereç bakımından daha üstün bir durumda bulunuyordu. Öte yandan bizim ordumuzun da süvari sayısı bakımından üstünlüğü vardı.

Birinci Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın Yarattığı Durumlar

Burada, sırası gelmişken, bir noktayı belirtmeliyim. Ordularımızdan birinin, İkinci Ordunun Komutanı (şimdi Askeri Danışma Kurulu -Askeri Şûra- üyelerinden) Şevki Paşa Hazretleri idi. Birinci Ordumuzun komutasını, Malta'dan gelmiş olan İhsan Paşa'ya vermiştik. İhsan Paşa'nın, kendisini Askeri Mahkemeye dek götüren yersiz işlerinden ve davranışlarından dolayı, Ordu Komutanlığından uzaklaştırılması gerekti. Gerçekten Ali İhsan Paşa, ordunun düzen bağını ve genel yönetimini çıkmaz bir yola düşürecek davranışlarda bulundu. Örneğin, ordusundaki astkomutanları, üstkomutanların buyruklarını tutmamaya sürükleyecek durumlar yarattı.

Sözgelimi, ambarlarında bulunan şeyleri günlerce bildirmedi ve bildirtmedi de, genel yiyecek sıkıntısı çekildiği bir sırada birdenbire, ambarlarında yiyecek kalmadığını ve açlık tehlikesi bulunduğunu bildirdi.

Ast komutanları, üstlerin buyruğunu tutmamaya ve görev yapmamaya kıskırtma ve bu tutumu uygun görme gibi davranışları yanında, ordunun buyruğa uyma ve görev duygusuyla oynayacak kertede dolap çevirmeye de eğilimli olduğu kanısını uyandırdı.

Ali İhsan Paşa'nın bilinen, kendine özgü niteliklerinden başlıcaları şunlardı:

En küçük birliklere değin bütün ordusuna, önemli önemsiz her işin ve her kararın ancak kendisince verileceğı sanısını aşılayarak bütün ordusunda, yalnız kendisinin güçlü olduğu sanısını uyandırmak, büyüklerinden daha üstün olduğunu herkese tanıtlama kaygısında bulunmak. Büyüklerin hem resmi iş, hem de özel davranışları bakımından saygınlıklarının düşkün olmasını araştırmak. Savaşta alacağı önlemlerin yerindeliğı ve göstereceğı sinir sağlamlığı yönünden kendisini denemeye fırsat bulunmamışsa da bu alanda anlaşılan karakteri şu idi: Herhangi bir başarısızlığı, ne olursa olsun, astına ya da üstüne yüklemenin olanağını her zaman düşünmesi. İhsan Paşa, yumuşak ve nazik davranışlardan çok, sert ve resmi davranışlarla görev yaptırmayı gerekli gösterir.

Ali İhsan Paşa'nın huyunun ve ahlakının daha iyi anlaşılması için kendisinin kurmay başkanı olup çekilmek zorunluluğunu duyan Yarbay Halit Bey'in (sonradan Kastamonu Milletvekili olmuştur) Batı Cephesi Komutanlığına verdiği 20 Ocak 1922 günlü resmi bir rapordan kimi parçaları olduğu gibi sunacağım. Halit Bey, Genel Savaşta, Irak'ta da Ali İhsan Paşa ile birlikte bulunmuştu. Sözü nü ettiğim raporda şu cümleler vardır:

Komutanım Ali İhsan Paşa Hazretlerinin, geldiğı günden beri astkomutanların onurunu ve görev yapma isteğini kırarak davranışlarda bulunması ve -yapılan yazışmalardan anlaşılmış olacağı üzere- Cephe Komutanlığına karşı, astlara sezdirecek ölçüde akıl yatmaz bir yazışma kapısı açması; benlik kokusu duyulan düşünce yarışına girişmesi; dünyanın değer verdiği ve saygı gösterdiği Cephe Karargahının erkini azaltmak istediğini anlatır yollu bir tutum izlemesi, beni gerçekten düşündürdü ve üzdü. Davranışlarını elden geldiğince yumuşatmaya çalıştım; ama yine büyük bir değişiklik göremedim.

Benliğine sinmiş yükselme kuruntusu, ün alma tutkusu, aşırı kıskançlık, sonsuz bir bencillik etkisiyle baş olmak istediğı, davranışlarından ve astkomutanlar

yanında söylediği arabozucu sözlerinden anlaşılıyordu. 11'inci Tümen Komutanı... görevimden çekildiğimi işittikten sonra bana gizlice: "Ali İhsan Paşa'nın Malta'da iken kurtarılması için Ferit Paşa'ya mektuplar yazdığını ve İngiliz güdümünün kabulü konusunda açıktan açığa saatlerce kendi yanında konuşmalar ve tartışmalar yaptığını" söyledi. Bu sözleri (Ali İhsan Paşa'nın davranışlarına göre), dikkat çekici buldum

Astlardan gelen kimi yazıları Cepheye, Cepheden gelenleri astlara, olduğu gibi bildirerek karşılıklı güven duygularını zedeleyici davranışları da ayrıca dikkat çekicidir. Örneğin: Şeyhelvan dağının düşman eline düşmesi ile ilgili yazışmalarını, olduğu gibi Beşinci Kolorduya ve Beşinci Kolordudan gelen kimi raporların da, olduğu gibi Cepheye yazılması gibi. Buna karşın,sözü geçen olayın sorumluluğunu Beşinci Kolordu Komutanına yüklemesi ve ondan Cepheye (Komutanlığına) yakınmalarda bulunması, üst komutanlık niteliğiyle bağdaşmaz.

Tevhidi efkâr gazetesinde yayımlattığı kendi savaş öyküleri arasında, Ateşkes Anlaşmasının yapıldığı günden bir gün önce, Musul güneyinde, Şarkat'ta, Dicle Grubunun tutsak düşmesi sorumluluğunu yalnız, o zaman grup komutanı olan (şimdi Doğu Cephesinde Tümen Komutanı imiş) Yarbay İsmail Hakkı Bey'e yüklemesi de bu karakterinin açık bir kanıtıdır. Dicle Grubu 7, 9, 43, 18 ve 22'nci alaylarla avcı alayından kurulmuştu. Bunlardan başka, ayrıca Beşinci Tümeden 13 ve 14'üncü alaylar da parça parça tutsak verildi. Ateşkes Anlaşmasından bir gün önce 13.000 kişinin tutsak verilmesi, 50'ye yakın topun elden çıkması gerçekte kendisinin, duruma uygun olmayan bir buyruk vermesinden doğmuştur. İşte bu durum, Musul ilinin elden çıkmasına yol açtı. Oysa, Ateşkes Anlaşmasının yapılacağı biliniyordu. Gruba, Keyare dayangasına çekilmek için yönerge verilseydi İngilizler, Grubu tutsak etmek şöyle dursun, yenemezlerdi bile. (Dicle Grubuna) Beşinci Tümen de katılabilirdi. Böylece, Ateşkes Anlaşması

yapıldığı zaman, tutsak düşen sekiz piyade alayı elde bulunur ve Musul da bizde kalırdı. Ama alçak bir düşünce, mantığı yenmiştir.

(İhsan Paşa) savaş öykülerinde, Dicle boyundaki bütün başarıları ve Tavnzınd'ın (Townshend -1934 basımında "Tavşend"-) tutsak edilmesi şerefini yalnız kendisine mal etmiştir. Yaptırdığı yayınlarda her başarıyı yalnız kendisine mal etmekten amacı, kamuoyunu aldatarak ün ve mevki kazanmaktır. Ünlü kişilerle ilgili öyküleri yayımlamak, ulusta övünç duygularını sürdürmek için gereklidir. Ama tarihin sorumlu göstereceği kişilerin yaptıklarını övünülecek şeyler arasında saymak, tarihi lekeler ve gelecek kuşakları yanlış kanılara sürükler.

General Marşal'ın (Marshall): "Yarın öğleye değin Musul'dan çıkınız, yoksa savaş tutsağsınız." buyruğunu aldığı zaman, o pek kurumlu Paşa Hazretleri, Sincar çölünü geçerek Nusaybin'e gitmek için, General Marşal'dan bir resmi belge ile, koruyucu olarak da iki zırhlı otomobil istedi ve bunların koruyuculuğunda Aşir Bey'le (şimdi Milli Savunma Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Âşir Paşa) beni Musul'da bırakarak Nusaybin'e gitti. Aşiretler arasında hükümetin manevi erkini de kırdı ve bu durumu görenlerin içi sızladı. (Oysa), koruyucusuz olarak Zaho yoluyla gidebilirdi; ya da atlı olarak çölden gidebilirdi. Halep'te İngiliz generalinden kendisi için özel tren istedi ve yolda bir aşağılamaya uğramaması için trene koruyucu bindirilmesini istemeyi de unutmadı. Gerektiğinde canını ve dirliğini korumak için ulusal onuru unutan Paşa Hazretlerinin ahlakına örnek olmak üzere yukarıdaki olayları yazdım... Eski komutanıma hoş görünmedim; çünkü sonsuz isteklerini yerine getirmedim ve dalkavukluk etmedim... Ulusa, Ulusal Orduyu kuran ve utkular kazanan büyük komutanlar gibi yüce ruhlu, uzdilekli kılavuzlar, komutanlar gerektir. Orduda birliğin ve uyumun bozulması, görev yapma isteğinin azalması için çalışanlar, üstün kişi de olsalar, dokuncalı kişilerdir. Ben, çekilen emekleri bildiğim.... girilen savaşım da başarıyı dilediğim için (bu raporu) -namusum ve kutsal

bildiğim şeyler üzerine and içerim ki düşmanlık ve bir çıkar için yazılmış değildir-
sunmaktan çekinmedim. İran'da, Kafkasya'da uzun süre (Ali İhsan Paşa'nın)
emir subaylığını yapan Binbaşı Cemil Bey (Şimdi Birinci Ordu Harekât Şubesi
Müdürü) son günlerde bana: "İyi ki Ali İhsan Paşa, Ulusal Eylemin başlangıcında
Anadolu'da bulunmadı. Malta'da bulunduğu iyi oldu. Yoksa, hiç kuşkusuz, aykırı
bir yol tutardı." dedi. Karakterini çok iyi bilen Cemil Bey, pek doğru
söylemiştir..... "Soğuktan uyuşmuş yılanı Tanrı'm güneş göstermesin!" diye
yüce Tanrı'ya yalvarırım. ("Mâr-ı sermâ-dideye Rabbim güneş göstermesin!"
Şehrî.)

Baylar, Ali İhsan Paşa, Meclisteki karşıcı grup başkanlarıyla da bağlantı kurmuş,
yazışmalarda bulunuyordu. Kendisinin komutanlığına son verilerek yasal
işlemler yürütölmek üzere Milli Savunma Bakanlığı buyruğuna verilmesini
onayladığım 18 Haziran 1922 gününün ertesinde, yani 19 Haziran 1922'de, o
zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanı bulunan Rauf Bey'den
makine başında, İhsan Paşa ile ilgisini gösterir bir kapalı tel almıştım. Bir sırası
gelmiş, bunu bilginize sunmuştım. O günlerde Adapazarı-İzmit doğrultusunda
gezide bulunuyordum. Rauf Bey telinde diyordu ki: "Birinci Ordu Komutanı Ali
İhsan Paşa'nın görevden çıkarılarak Askeri Mahkemeye verilmek üzere
Konya'ya gönderildiği konusunda Meclis çevrelerinde dedikodulara yol açan bir
söylenti vardır..."

Baylar, bir komutanın görevden çıkarılması, atanması ya da askeri mahkemeye
verilmesi işlemi üzerinden bir gün geçmeden, Meclisçe dedikodu konusu
olabilecek bir söylenti durumuna girmesi ve Meclis İkinci Başkanının, benden
açıklama isteyecek kadar bu olayla ilgilenmesi dikkat çekici değil midir? Rauf
Bey'e gereken yanıtı verdim. Birinci Ordu bir süre vekillikle yönetildi. Ama,
temelli olarak bir kişinin atanması gerekiyordu. Moskova Elçiliğinden dönmüş

olan Fuat Paşa'nın Birinci Ordu Komutanlığını kabul edip etmeyeceğini kendisinden sordum. Anladım ki, cephe komutanlığı yapmış olduğundan, cephe komutanının buyruğu altına girmeye eğilimli değildir. Milli Savunma Bakanı olan Kâzım Paşa aracılığıyla Birinci Ordu Komutanlığını Refet Paşa'ya önerdim, kabul etmemiş. En sonu, o günlerde hiçbir koşul ileri sürmeden cephe komutanlığının buyruğu altına girerek çalışacağını söyleyen ve açıkta bulunan Nurettin Paşa'yı Birinci Ordu Komutanlığına atadık.

Saldırı Planımızın Ana Çizgileri

Baylar, düşman ordusunun cephesinden ve örgütlerinden söz etmiş, ona karşı Batı Cephesindeki kuvvetlerimizin temelde iki ordu olarak örgütlenip düzenlendiğini söylemişim. Öteden beri tasarladığımız saldırı planımızı da ana çizgileriyle anlatayım:

Düşündüğümüz, ordularımızın ana kuvvetlerini düşman cephesinin bir kanadında ve elden geldiğince dış kanadında toplayarak, yok edici bir meydan savaşı yapmaktı. Bunun için uygun gördüğümüz durum ana kuvvetlerimizi düşmanın Afyonkarahisar yakınlarında bulunan sağ kanat grubu güneyinde ve Akarçay ile Dumlupınar karşısına dek olan yerde toplamaktı. Düşmanın en can alacak ve önemli noktası orası idi. Çabuk ve kesin sonuç almak, düşmanı bu kanadından vurmakla olabilirdi.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, bu bakımdan gereği gibi incelemeler yapmışlardı. Hareket ve saldırı planımız çok önceden saptanmıştı.

Konya'ya gelmiş olan General Tavnzınd'ın görüşme isteğinden yararlanarak Ankara'dan ayrılıp 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi Karargâhının bulunduğu Akşehir'e gittim.

Harekât planı üzerine görüşürken Genelkurmay Başkanının da bulunmasını uygun gördük. Ben, 24 Temmuzda Konya'ya gittim. 27'de yine Akşehir'e döndüm. Fevzi Paşa Hazretleri de 25 Temmuzda Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi birlikte yaptığımız görüşme sonunda, saptanmış plan gereğince saldırıya geçmek üzere, 15 Ağustosa değin hazırlıkları tamamlamaya çalışmayı kararlaştırdık.

28 Temmuz 1922 günü öğleden sonra yaptırılan bir futbol maçını görmeleri ileri sürülerek ordu komutanları ve kimi kolordu komutanları Akşehir'e çağrıldı. 28/29 Temmuz gecesi komutanlarla genel olarak saldırı üzerinde görüştüm.

30 Temmuz 1922 günü Genelkurmay Başkanı ve Batı Cephesi Komutanıyla yeniden görüşerek saldırının nasıl yapılacağını ve ayrıntılarını saptadık. Ankara'dan çağırdığımız Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa da, 1 Ağustos 1922 günü öğleden sonra Akşehir'e geldi. Ordu hazırlığının tamamlanmasında Milli Savunma Bakanlığına düşen işler saptandı.

Saldırıya Hazırlık Buyruğu

Ordunun hazırlıklarının tamamlanmasını ve saldırının çabuklaştırılmasını buyurduktan sonra Ankara'ya döndüm. Batı Cephesi Komutanı 6 Ağustos 1922'de ordularına gizli olarak saldırıya hazırlık buyruğu verdi.

Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı paşalar da Ankara'ya döndüler.

Baylar, saldırı için yeniden cepheye gitmeden önce, Ankara'da saptanması gereken birtakım durumlar vardı. Daha, saldırı buyruğu verdiğimi Bakanlar Kuruluna tümüyle bildirmemiştim. Artık onlara resmi olarak bildirmenin zamanı gelmişti. Yaptığımız bir toplantıda iç ve dış durum ile askeri durumu görüşüp tartıştıktan sonra, saldırı konusunda Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık.

Önemli başka bir sorun daha vardı. Karşıcılar, ordunun çürüdüğü, kıpırdayacak durumda olmadığı; böyle karanlık ve belirsizlik içinde beklemenin yıkımla sonuçlanacağı yolundaki propagandalarını iyice kızıştırmışlardı. Gerçi, Mecliste bu görüş akımının yaptığı yankılar, düşmanlardan çok gizlemek istediğim savaş planı bakımından yararlı idi. Ama bu olumsuz propaganda en yakın ve en inançlı kişiler üzerinde bile kötü etkiler yapmaya başlamış, onlarda da duraksamalar uyandırmıştı. Onları da, pek yakında yapacağım saldırı konusunda ve altı yedi günde düşmanın ana kuvvetlerini yeneceğime olan güvenim üzerinde aydınlatmayı ve yatıştırmayı gerekli gördüm. Bunu da yaptıktan sonra Ankara'dan ayrıldım. Genelkurmay Başkanı benden önce, 13 Ağustos 1922'de Cepheye gitmişti.

Ben, birkaç gün sonra yola çıktım. Gidişimi belirli birkaç kişiden başka bütün Ankara'dan gizledim. Benim Ankara'dan ayrılacağımı bilenler, burada imişim gibi davranacaklardı. Dahası, benim Çankaya'da çay şöleni verdiğimi de gazetelerle yayımlayacaklardı. Bunu, elbette o zamanlar işitmişsinizdir. Trenle gitmedim. Bir gece otomobille Tuz Çölü (Koçhisar) üzerinden Konya'ya gittim. Konya'ya gidişimi orada hiç kimseye telle bildirmediğim gibi Konya'ya varır varmaz telgrafhaneyi gözaltına alarak Konya'da bulunduğumun da hiçbir yere bildirilmemesini sağladım.

20 Ağustos 1922 günü öğleden sonra saat dörtte Batı Cephesi Karargâhında, yani Akşehir'de bulunuyordum. Kısa bir görüşmeden sonra, 26 Ağustos 1922 sabahı düşmana saldırmak için Cephe Komutanına buyruk verdim.

22 Ağustos 1922 Saldırı Buyruğu

20/21 Ağustos 1922 gecesi Birinci ve İkinci Ordu Komutanlarını da Cephe Karargâhına çağırdım. Genelkurmay Başkanı ile Cephe Komutanı önünde saldırının nasıl yapılacağını harita üzerinde kısa bir savaş oyunu biçiminde açıkladıktan sonra, Cephe Komutanına o gün vermiş olduğum buyruğu

yineledim. Komutanlar işe koyuldular. Saldırımız, hem strateji hem bir taktik baskını biçiminde yapılacaktı. Bunun gerçekleşebilmesi için de, yığınağın ve düzenlemenin gizli kalmasına önem vermek gerekiyordu. Bundan ötürü, her türlü hareket gece yapılacak, birlikler gündüzleri köylerde ve ağaçlıklar altında dinleneceklerdi. Saldırı bölgesinde yolların düzeltilmesi gibi çalışmalarla düşmanın dikkatini çekmemek için kimi başka bölgelerde de benzeri düzmece çalışmalar yapılacaktı.

24 Ağustos 1922'de karargahlarımızı Akşehir'den saldırı cephesi gerisindeki Şuhut kasabasına getirdik. 25 Ağustos 1922 sabahı da Şuhut'tan, savaşları yönettiğimiz Kocatepe'nin güneybatısındaki çadırılı ordugâha gittik. 26 Ağustos sabahı Kocatepe'de bulunuyorduk. Sabah saat 5.30'da topçu ateşimizle saldırı başladı.

Başkomutan Savaşı

Baylar, 26 ve 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, (Afyon) Karahisar'ın güneyinde 50 ve doğusunda 20-30 kilometre uzunluğunda 26 ve 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, (Afyon) Karahisar'ın bulunan berkitilmiş düşman cephelerini düşürdük. Yenilen düşman ordusunun büyük kuvvetlerini 30 Ağustosa değin, Aslıhanlar yöresinde çevirdik. 30 Ağustosta yaptığımız savaş sonunda (buna Başkomutan Savaşı adı 26 ve 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde, (Afyon) Karahisar'ın verilmiştir)düşmanın ana kuvvetlerini yok ettik ve tutsak ettik. Düşman ordusu Başkomutanlığını yapan General Trikupis de tutsaklar arasındaydı. Demek, tasarladığımız kesin sonuç beş günde alınmış oldu.

31 Ağustos 1922 günü ordularımız, ana kuvvetleri ile İzmir'e doğru yürürken, başka birlikleri ile de düşmanın Eskişehir ve kuzeyinde bulunan kuvvetlerini yenmek üzere ilerliyorlardı.

Ateşkes Önerisi

Baylar, Başkomutan Savaşı'nın sonucuna değin her gün büyük başarılarla gelişen saldırımızı resmi bildirimlerde çok önemsiz eylemler gibi gösteriyorduk. Amacımız, durumu elden geldiğince dünyadan gizlemektir. Çünkü, düşman ordusunu tümüyle yok edeceğimize güvenimiz vardı. Bunu anlayıp düşman ordusunu yıkımdan kurtarmak isteyeceklerin yeni girişimlerine meydan vermemeyi uygun görmüştük. Gerçekten bizim tutumumuzu sezdikleri zaman ve saldırımızdan hemen sonra, başvurular olmuştur. Örneğin, saldırıda bulunduğumuz sırada Bakanlar Kurulu Başkanı olan Rauf Bey'den, İstanbul'dan ateşkes anlaşması ile ilgili yazı geldiği yolunda, 4 Eylül 1922 günlü bir tel almıştım. Verdiğim yanıt şudur:

Tel, makama özeldir.

5.9.1922

Bakanlar Kurulu Başkanlığı Yüce Başkanlığına

Y: Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun yeniden sağlam bir direnmede bulunması artık düşünülemez. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes anlaşması, ancak, Trakya için söz konusu olabilir. Bunun için, Eylülün onuna değin Yunan Hükümeti, ya doğrudan doğruya, ya da İngiltere aracılığıyla hükümetimize resmi olarak başvurursa, buna yanıt verilirken aşağıdaki koşullar öne sürülmelidir. O günden, yani Eylülün onundan sonra başvurulursa yanıt başka türlü olabilir. Bunun için de durum bana ayrıca bildirilmelidir:

1. 1-Ateşkes anlaşmasının imzalandığı günden başlayarak on beş gün içinde Trakya, 1914 sınırlarına dek, hiçbir koşul ileri sürülmeden, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin sivil görevlilerine ve ordu birliklerine bırakılmış olacaktır.
2. 2-Yunanistan'da tutsak bulunan yurttaşlarımız on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize verilecektir.
3. 3-Yunan ordusunun üç buçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta bulunduğu yıkımları ödemeyi Yunan Hükümeti şimdiden üstlenecektir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkomutan

Mustafa Kemal

Ordularımız İzmir Rıhtımında İlk Verdiğim Hedefe, Akdeniz'e Ulaştılar

Telsizle doğrudan doğruya bana gönderilen bir telyazısında da, İzmir'deki İtilaf Devletleri konsoloslarına benimle görüşmelerde bulunmak yetkisinin verildiği bildiriliyor; hangi gün ve nerede buluşabileceğim soruluyordu. Buna verdiğim yanıtta da, 9 Eylül 1922'de Nif'te (Kemalpaşa'da) görüşebileceğimizi bildirmiştim. Gerçekten dediğim günde ben Kemalpaşa'da bulundum. Ama, görüşmeyi isteyenler orada değildi. Çünkü ordularımız İzmir rıhtımında ilk verdiğim hedefe, Akdeniz'e ulaşmış bulunuyorlardı.

Saygıdeğer baylar, Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı ile ondan sonra düşman ordusunu bütünüyle yok eden ya da tutsak eden ve kılıç artıklarını Akdeniz'e, Marmara'ya döken harekâtımızı açıklamak ve niteliklerini anlatmak için söz söylemeyi gerekli görmem.

Her evresi ile düşünölmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve utkuyla sonuçlandırılmış olan bu harekât Türk ordusunun, Türk subaylarının ve komuta kurulunun yüksek güçlerini ve yiğitliklerini tarihte bir daha saptayan ulu bir yapıttır.

Bu yapıt, Türk ulusunun özgürlük ve bağımsızlık düşüncesinin ölümsüz anıtıdır. Bu yapıtı yaratan bir ulusun çocuğı, bir ordunun Başkomutanı olduğum için sevincim ve mutluluğum sonsuzdur.

Baylar, işte şimdi siyasa alanla geçebiliriz. Gerçi, ordumuzun utkusundan umudu kesip daha önce siyasa yoluyla sorunların çözölməsi kanısında ve savında bulunanları, dediklerini yapmakta biraz çokça bekletmiş oldum. Bununla birlikte sonunda, benim de siyasa alanında önemle çalışmayı gerçekten yeğlediğimi görerek kıvanmaları gerekirdi. Böyle olup olmadığını göreceğiz.

Ordularımız, İzmir ve Bursa'yı geri aldıktan sonra Trakya'yı da Yunan ordusundan kurtarmak için İstanbul ve Çanakkale'ye doğru yürürken, o zaman İngiltere Başbakanı bulunan Lloyd Corc bizimle savaşmaya karar vermiş gibi bir davranışla dominyonlara, yardımcı birlikler istemek üzere başvurmuş. Ondan sonraki olaylara bakılırsa Lloyd Corc'un isteğinin yerine getirilmediğini kabul etmek gerekir.

İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 Günlü Ateşkes Önerisi

Bu sıralarda, İstanbul'daki Fransız Olağanüstü Komiseri General Pele (Pellé) benimle görüşmek üzere İzmir'e geldi. "Yansız Bölge" adıyla andığı bir bölgeye ordularımızın girmemesinin uygun olacağını öğütledi. Ulusal Hükümetimizin böyle bir bölge tanımadığını, Trakya'yı da kurtarmadıkça ordularımızın durdurulamayacağını söyledim. General Pele, Bay Franklen-Buyon'un benimle görüşmek üzere gelmek istediğı yolunda almış olduğu özel bir teli bana gösterdi. Kendisini İzmir'de kabul edeceğimi söyledim. Bay Franklen-Buyon bir

Fransız savaş gemisiyle İzmir'e geldi. Fransa Hükümetinin kendisini, İngiltere ve İtalya Hükümetlerinin de uygun görmesi üzerine benimle görüşmeye gönderdiğini söyledi. Biz Franklen-Buyon'la görüşürken, İtilâf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasıyla, 23 Eylül 1922 günlü bir nota geldi. Bu nota, temel olarak, iki sorunu kapsıyordu. Biri, savaşın durdurulması; öbürü konferans ve barış ile ilgiliydi.

Biz, Rumeli'de ulusal sınırlarımıza dek Doğu Trakya'yı baştan başa almadıkça savaştan vazgeçemezdik. Ancak, yurdumuzun bu parçasından düşman birlikleri çıkarılırsa daha çok bir eyleme kendiliğinden gerek kalmayacaktı. Bu notada, Venedik ya da başka bir kentte toplanacak olan ve İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleriyle Yunanistan'ın çağrılacağı bir konferansa delegelerimizi göndermeyi isteyip istemeyeceğimiz soruluyor; ayrıca, görüşmeler sırasında Boğazlar'daki yansız bölgelere asker göndermezsek, Edirne ile birlikte Meriç'e dek Trakya'nın, bize geri verilmesine ilişkin isteğimizin iyi karşılanacağı bildiriliyordu.

Notada Boğazlar'dan, azınlıklardan, Milletler Cemiyeti'ne girmemizden de söz edilmekteydi.

Konferansın toplanmasından önce Yunan birliklerinin, İtilâf Devletleri komutanlarının çizecekleri bir çizginin gerisine çekilmeleri için İtilâf Devletlerinin erkini kullanacağına söz veriliyor ve bu konuda görüşülmek üzere Mudanya'da ya da İzmit'te bir toplantı yapılması öneriliyordu.

Mudanya Konferansı

29 Eylül 1922 günü bu notaya verdiğim kısa bir yanıtta, Mudanya konferansını kabul ettiğimi bildirdim. Ama Meriç Irmağına dek Trakya'nın hemen bize geri verilmesini istedim. 3 Ekimde toplanması uygun olacağını söylediğim Mudanya konferansına Başkomutanlık adına olağanüstü yetki ile, Batı Cephesi Orduları

Komutanı İsmet Paşa'yı delege atadığımı bildirdim. Bu notaya Hükümetçe de, 4 Ekim 1922 günlü ayrıntılı bir yanıt verildi. Bu yanıtta, konferans yeri için İzmir önerildi. Boğazlar sorunu dolayısıyla Rusya, Ukrayna ve Gürcistan cumhuriyetlerinin de çağrılması istendi ve başka sorunlar üzerindeki görüşlerimiz de kısaca bildirildi.

Mudanya'da, İsmet Paşa'nın başkanlığı altında, İngiltere delegesi General Harington, Fransa delegesi General Şarpi (Charpy), İtalya delegesi General Mombelli'nin katıldıkları konferans toplandı. Bir hafta kadar süren tartışmalı görüşmelerden sonra, 11 Ekimde "Mudanya Ateşkes Anlaşması" imzalandı. Böylece, Trakya anayurda katıldı.

Baylar, utku kazanıldıktan sonra, İzmir'de bizim yaptığımız siyasal görüşmeler üzerine, Ankara'da Bakanlar Kurulunun, daha doğrusu kimi bakanların telaştan doğan bir ivediye kapıldıkları anlaşıldı.

Askerlik görevimin sona ermiş bulunduğunu, bundan sonraki siyasa işlerini Bakanlar Kurulunun yürütmesi gerektiğini anlatacak biçimde beni Ankara'ya çağırdılar. Oysa, ne askerlik görevim son bulmuştu, ne de siyasal ve diplomatik sorunlarla ilgilenip uğraşmaktan kendimi alabilirdim. Bunun için, İzmir'den, ordunun başından ve başladığım siyasal görüşmelerden ayrılamazdım. Bundan ötürü, benimle görüşmek isteğinde bulunduklarına ve bunda direndiklerine göre, Bakanlar Kurulu üyelerinin ya da ilgili Bakanların İzmir'e, benim yanıma gelmelerini önerdim. Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'le Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey geldiler.

Rauf Bey, bana İzmir'de birtakım özel dileklerini de bildirdi. Örneğin, Ali Fuat Paşa ile Refet Paşa'nın utku dolayısıyla aşamalarının yükseltilmesini ve kendilerine uygun birer görev verilerek gönüllerinin hoş edilmesini diledi.

Biliyorsunuz ki, savaştan önce Ali Fuat ve Refet paşaların savaşa katılmaları için türlü yollarla girişimde bulunmuştum. Sonuç alamadım. Askeri hareketlerde emeği geçip hak kazanan komutanların ve subayların utku dolayısıyla aşamaları yükseltilerek ve övülerek elbette gönülleri alınmıştı. Savaşlara katılmaktan kaçınan kişilerin de, savaşa katılanlarla birlikte aşamalarının yükseltilmesi elbette kötü etkiler yaratabilirdi. Kısaca, Rauf Bey'e, dileğini yerine getiremeyeceğimi söyledim. Ama Ali Fuat Paşa, Meclis İkinci Başkanı bulunduğuna göre, yeri ve görevi kendisini kıvandırabilecek kertede yüksekti. Yalnız açıkta bulunan Refet Paşa'ya uygun bir görev bulmaya çalışacağıma söz verdim. Kendisini İzmir'e çağırmasını söyledim. Refet Paşa İzmir'e gelmişti. Ama bu geliş tam benim Ankara'ya döndüğüm geceye rastladığından kendisiyle orada buluşamadı.

Bariş Konferansına Göndereceğimiz Delegeler

Refet Paşa'nın görevlendirilmesi, daha sonra Ankara'dan Bursa'ya gidişim sırasında oldu.

Baylar, İzmir'den Ankara'ya dönüşümde başlıca, Mudanya Konferansı görüşmeleri üzerinde uğraşıldı. Bir yandan da Bakanlar Kurulunda, Mecliste, komisyonlarda bariş konferansına gönderilebilecek delegeler kurulu söz konusu oluyordu. Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey, bariş konferansına gidecek delegeler kurulunun doğal üyeleri gibi görölüyordu. Ben daha bu konuda kesin görüşümü ve kararımı saptamamıştım. Ancak Rauf Bey'in başkanlığı altında bulunacak kurulun, bizim için ölüm dirim sorunu olan bu konuda başarı kazanacağına güvenemiyordum. Rauf Bey'in de kendini yetersiz görmekte olduğunu sezinliyordum. Kendisine danışman olarak İsmet Paşa'nın verilmesini önerdi. Bu öneriye verdiğim yanıtta, "İsmet Paşa'dan danışman olarak pek az yararlanılabilir. İsmet Paşa başkan olursa, kendisinden en çok

yararlanılabileceğine ben de inanıyorum." dedim. Bu nokta üzerinde uzun boylu görüşülmedi. Ondan sonra, Rauf Bey delegeler kurulu konusunda başladığı düzenlemeleri, oluşturmaları sürdürüp gitti. Ben önem verir görünmedim. Mudanya Konferansı sona ermişti. İsmet Paşa ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Bursa'da bulunuyorlardı. Kendileriyle görüşmek üzere Bursa'ya gittim.

İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanlığı'na ve Delegeler Kurulu Başkanlığına Seçilmesi

Yanımda Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa vardı. Doğuda, kendisine karşı düşünce ve eylem biçiminde yapılan gösteriler yüzünden görev yapamayacağını anlayıp Ankara'ya gelmek zorunda kalan Kâzım Karabekir Paşa'yı ve İstanbul'da kendisine görev vermek üzere de Refet Paşa'yı birlikte götürdüm. Bursa'da kaldığım günlerde Refet Paşa 'yı, bilindiği üzere, İstanbul'a gönderdim. İsmet Paşa'nın da delegeler kurulu başkanlığı yapısı yapamayacağını, bütün bildiklerime karşın, bir daha inceledim. Mudanya Konferansını nasıl yönettiğini ayrıntılarıyla anlamaya çalıştım. İsmet Paşa'nın kendisine, düşüncelerimi sezinletecek hiçbir söz söylemiyordum. En sonu, olumlu olarak kararımı verdim. İsmet Paşa'nın Delegeler Kurulu Başkanı olması için, daha önce Dışişleri Bakanı olmasını uygun gördüm. Bunu sağlamak için, doğrudan doğruya Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'e özel ve gizli olarak çektiğim bir kapalı telde, kendisinin Dışişleri Bakanlığında çekilmesini ve yerine İsmet Paşa'nın seçilmesine aracı olmasını rica ettim.

Ankara'dan ayrılışımdan önce Yusuf Kemal Bey bana, Delegeler Kurulu Başkanlığı görevini en iyi İsmet Paşa'nın yapabileceğini söylemişti. Yusuf Kemal Bey'den, kendisine bildirdiklerimi iyi karşılayarak gereğini yapmaya başladığını bildiren bir yanıt aldım.

Lozan Barış Konferansına Çağırılmamız

İşte, ondan sonra idi ki İsmet Paşa'ya, bir olupbitti biçiminde, Dışişleri Bakanı olacağını, ondan sonra da barış konferansına Delegeler Kurulu Başkanı olarak gideceğini söyledim. Paşa, birdenbire şaşırıldı. Asker olduğunu ileri sürerek özür diledi. En sonunda, önerimi bir buyruk sayarak kabul etti. Yine Ankara'ya döndüm. Bu sırada 28 Ekim 1922'de, İtilâf Devletleri bizi Lozan'da toplanacak barış konferansına çağırıldı. İtilâf Devletleri, hâlâ İstanbul'da bir hükümet tanımak istiyor ve onu da bizimle birlikte konferansa çağırıyordu.

Padişahlığın Kaldırılması

Bu ortaklaşa çağırılma olayı padişahlığın kaldırılması işini kesin olarak sonuçlandırdı. Gerçekten, 1 Kasım 1922 günlü yasa gereğince, halifelik ile padişahlık birbirinden ayrıldı. İki buçuk yılı aşan bir zamandan beri eylemli olarak erkini yürüten ulusal egemenlik berkitildi. Halifelik açık hakları olmaksızın bir süre daha bırakıldı.

Baylar, bu konuda gereği kadar sağlam bilgiler vardır. Konunun özelliklerine ilişkin yönler belki yüce kurulunuzu ilgilendirir düşüncesiyle, kimi bilgiler sunacağım:

Bilindiği üzere, padişahlık ve halifelik makamları ayrı ayrı ve birleşik olarak önemli sorunlardan sayılmaktaydı. Bunu doğrulayan bir anımı bilginize sunayım: 1 Kasım 1922 gününden önce, Meclis çevrelerinde karşıcılar, benim padişahlığı kaldıracağım yolunda telaşlı ve heyecanlı propaganda yapıyorlardı.

Rauf Bey, bir gün Meclisteki odama gelerek benimle önemli birtakım işleri görüşmek istediğini; akşamleyin Refet Paşa'nın Keçiören'deki evine gidersem daha güzel konuşabileceğimizi söyledi. Rauf Bey'in önerisini kabul ettim. Fuat Paşa'nın orada bulunmasına izin vermemi istedi; onu da uygun gördüm. Refet Paşa'nın evinde dört kişi toplandık. Rauf Bey'den dinlediklerimin özeti şu idi: Meclis, padişahlığın, belki de halifeliğin ortadan kaldırılması düşüncesinde

bulunulduğu kaygısıyla üzgündür. Sizden ve sizin gelecekte alacağınız durumdan kuşkulamaktadır. Bunun için, Meclise ve dolayısıyla ulus kamuoyuna güvence vermeniz gereğine inanıyorum.

Rauf Bey'in Padişahlık ve Halifelik Konusundaki Düşünceleri

Rauf Bey'den, padişahlık ve halifelik konusundaki düşüncesinin ve kanısının ne olduğunu sordum. Verdiği yanıtta şu açıklamalarda bulundu: "Ben, dedi, padişahlık ve halifelik katına gönül ve duygu bakımından bağılıyım. Çünkü benim babam, padişahın ekmeğiyle yetişmiş, Osmanlı devletinin ileri gelen adamları arasına geçmiştir. Benim de kanımda o ekmekten kırıntılar vardır. Ben iyilik bilmez değilim ve olamam. Padişaha bağlı kalmak borcumdur. Halifeye bağlılığım ise görgümün gereğidir. Bunlardan başka, genel görüşlerim de vardır. Bizde genel durumu tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kertede yüksek görülmeye alışılmış bir makam sağlayabilir. O da padişahlık ve halifeliktir. Bu makamı kaldırmak, onun yerine başka nitelikte bir varlık koymaya çalışmak, yıkıma yol açar ve büyük acı doğurur; bu hiç uygun bir iş olamaz."

Rauf Bey'den sonra, karşımda oturan Refet Paşa'dan düşüncesini sordum. Refet Paşa'nın yanıtı şu idi: "Rauf Bey'in bütün düşünce ve görüşlerine katılırım. Gerçekten bizde padişahlıktan, halifelikten başka bir yönetim biçimi söz konusu olamaz...."

Ondan sonra Fuat Paşa'nın düşüncesini öğrenmek istedim. Paşa, Moskova'dan yeni geldiğinden durumu, kamunun düşünce ve duygularını gereğince incelemeye daha zaman bulamadığından söz ederek görüşülen konu üzerinde kesin bir düşünce ve görüş ileri süremeyeceğini bildirdi.

Ben kendilerine, kısaca şu yanıtı verdim: "Söz konusu ettiğiniz sorun, bugünün işi değildir. Mecliste kimilerinin korkup ivediliğe ve heyecana kapılmasına da yer yoktur."

Rauf Bey bu yanıttan kıvanmış göründü. Ama, şu ya da bu biçimde, söz konusu sorun üzerinde konuşmalar sürdürüldü. Akşam üzeri başlayan konuşmamız, bütün gece, sabaha değin uzadı. Rauf Bey'in bir şeyi sağlamak istediğini sezinledim. Benim halifelik, padişahlık ve ilerde alabileceğim durum üzerinde kendilerine söylediğim ve kendilerinin de inandırıcı buldukları sözleri bana kürsüden kendi ağzıyla Meclise söyletmek...

Kendilerine söylediğim sözleri, olduğu gibi Meclise de söylemekte sakınca görmediğimi bildirdim. Dahası, bu sözleri kurşunkalemiyle bir kâğıt parçasına yazdım ve ertesi gün bir sırasına getirip, bunları Mecliste söyleyeceğime söz verdim; bu sözümü de yerine getirdim. Benim bunları Mecliste söylememi karşıcılar Rauf Bey'in bir başarısı saymışlar ve kendisini kutlamışlar.

Padişahlığın Kaldırılması Mecliste Görüşülürken Rauf Bey'e Verdiğim Ödev

Baylar, belki birtakım kişilere göre Rauf Bey üzerine aldığı görevi yapmıştı. Ben de, genel ve tarihsel görevimin o güne ilişkin evresini, açıkladığım gibi yapmıştım. Ama genel görevimin gerektirdiği temel işi yapma ve uygulama zamanı gelince de hiç duraksamadım. Tefrik Paşa'nın telyazıları dolayısıyla padişahlığı halifelikten ayırmaya ve önce padişahlığı kaldırmaya karar verdiğim zaman, ilk yaptığım işlerden biri de, hemen Rauf Bey'i Meclisteki odama çağırarak oldu. Rauf Bey'in, Refet Paşa'nın evinde sabahlara dek dinlediğim düşüncelerini ve görüşlerini hiç bilmiyormuşum gibi, ayakta, kendisinden şunu istedim: "Halifelığı ve padişahlığı birbirinden ayırarak padişahlığı kaldıracaksınız! Bunun uygun olduğunu kürsüden söyleyeceksiniz!" Rauf Bey'le bundan başka hiçbir şey konuşmadık. Rauf Bey odamdan çıkmadan önce, yine bu iş için

çağırılmış olduğum Kâzım Karabekir Paşa geldi. Ondan da, bu yolda konuşmasını rica ettim.

Baylar, (Meclisin) o günlerle ilgili tutanaklarında görüldüğü üzere, Rauf Bey kürsüden bir iki kez konuştu ve dahası, padişahlığın kaldırıldığı günün bayram kabul edilmesini de önerdi.

Burada bir nokta, kafalarda düğümlenip kalabilir. Bana, Padişaha bağlı kalmayı borç bildiğini, padişahlık katının yerine başka nitelikte bir makam koymaya çalışmanın yıkıma yol açacağını ve büyük acı doğuracağını söylemiş olan Rauf Bey, benim yeni kararımı öğrendikten (sonra); özellikle kararımı desteklemesi ve padişahlığın kaldırılması için Mecliste bir konuşma yapması yolundaki isteğim karşısında hiçbir şey söylemeksizin uysallık göstermiştir. Bu tutum ve davranış nasıl yorumlanabilir? Rauf Bey, eski inançlarını değiştirmiş miydi? Yoksa bu inançlarında aslında içtenlikli değil miydi? Bu iki noktayı birbirinden ayırmak ve biri üzerinde tam bir kanı ile yargıda bulunmak güçtür.

Baylar, böyle kuşkulu bir yargıda bulunmaya girişmektense, durumun incelenmesini kolaylaştırmaya yarayacak kimi evreleri, işlemleri ve tartışmaları yüce kurulunuza anımsatmayı yeğlerim.

Lozan Barış Konferansına Tevfik Paşa ve Arkadaşları da Delege Göndermek İstiyorlardı

Bilginize sunmuştum ki, Padişahlığın kaldırılması; Lozan Konferansına İstanbul'dan da bir delegeler kurulu çağırılması ve İstanbul'u yani Vahdettin ile Tevfik Paşa ve arkadaşlarının da böyle bir çağırışı, Türk ulusunun büyük emekler ve özverilerle elde ettiği yararları küçültmek, belki de anlamsız bir niteliğe düşürmek pahasına da olsa, kabul eylemesi yüzündendi.

Tevfik Paşa, ilkin doğrudan doğruya bana bir tel çekti. 17 Ekim 1922 günlü olan bu telde Tevfik Paşa, kazanılan utkunun, bundan böyle, İstanbul ile Ankara arasındaki anlaşmazlığı ve ikiliği kaldırmış ve ulusal birliğimizi sağlamış olduğunu yazıyordu. Yani Tevfik Paşa demek istiyordu ki: "Yurtta düşman kalmadı. Padişah yerindedir. Hükümet onun yanındadır. Ulusa düşen, bu makamın vereceği buyruklara uymaktır. Böyle olunca elbette birliğe engel bir şey kalmamış olur." Ancak, Ankara'dan biraz daha yardım istemek akıllılığını gösteriyordu. O da, Barış Konferansına İstanbul ile Ankara'nın birlikte çağırılması dolayısıyla, daha önce, benden çok gizli yönerge almış bir kişinin elden gelen çabuklukla İstanbul'a gönderilmesini sağlamaktı. (belge: 260)

Tevfik Paşa'ya bildirilmek üzere İstanbul'da Hâmit Bey'e çektiğim telde: "Tevfik Paşa ile arkadaşlarının devlet siyasasını bulandırmaktan vazgeçmemelerinin ne denli büyük sorumluluk doğuracağını apaçık belli olduğunu" bildirdim. (belge: 261)

Ne yazık ki Hâmit Bey, bu telyazısının, olduğu gibi, Tevfik Paşa'ya bildirilmesi gerektiğini anlayamamış; bunu kendisine verilmiş bir yönerge sanmış. Bununla birlikte, bu telyazımda bildirdiklerime uygun olarak, Tevfik Paşa'ya üç günde beş kez bildirim yapmış. Dahası, Tevfik Paşa ile arkadaşlarının konferansa delege göndermeyeceklerini bildiren bir demeç taslağı hazırlayıp, gazetelere ve ajanslara verilmek üzere kendilerine göndermiş.(belge: 262)

Çıkarlarını Kirli Bir Tahtın Çürümüş, Çökmüş Ayaklarına Sarılmakta Bulanlar

Bütün çıkarlarını kirli bir tahtın çürümüş, çökmüş, ayaklarına sarılmakta, yalnız bunda gören ve Tevfik Paşa ile benzeri paşalardan kurulmuş bulunan Vahdettin hükümetinin, gizli amaçlarını ne olursa olsun kabul ettirmekten başka hiçbir şeyle uğraşmadıkları anlaşılıyordu. Tevfik Paşa'nın bana çektiği tele (yanıt vermiştim); bunu almadığını bildirdikten sonra, 29 Ekim 1922 günlü teliyle ve

sadrazam sanını kullanarak doğrudan doğruya Meclis Başkanlığına başvurdu. (belge: 263)

Bu telyazısının kapsamı Osmanlı çağının Tevfik paşalarına yaraşır bir biçimde idi.

Tevfik Paşa ve arkadaşları bu telyazılarında, kazanılan başarının elde edilmesine yardım ettiklerinden söz edecek kertede ileri gidebilmişlerdir.

Baylar, Osmanlı Devletinin yasal olmayan hükümeti adını taşımak aymazlığında bulunan ve Tevfik Paşa ile Ahmet İzzet Paşa ve benzerlerinden kurulan son Osmanlı Hükümeti üzerinde daha çok durmak yararsızdır. Sözümü Meclis görüşmelerine getireceğim.

Söz konusu iş dolayısıyla 30 Ekim 1922 günü Mecliste görüşmeler başladı. Çok milletvekilleri çok sözler söylediler. İstanbul'daki Osmanlı hükümetleri (üzerinde durdular); Ferit Paşa evresinden sonra Tevfik Paşa perdesinin açıldığını ve bu perdeyi açanların anlayıştan ve vicdandan yoksun birtakım kişiler olduğunu belirterek bu adamların yasalar gereğince cezalandırılmalarını istediler.

"Böyle bir anlayışta olan, yani bize bu denli akılsızca önerilerde bulunan kişiler... gerçekten İstanbul Hükümetinin tarihsel kimliğine imzasını koyan ve her şeyden çok oraya bağlı olan kişilerdir..." dediler.

İstanbul'da, hükümet adını ve kimliğini takınan adamların, Yurt Hainliği Yasasına göre cezalandırılmaları ile ilgili önergeler okundu.

Baylar, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıldığını, yeni bir Türkiye Devletinin doğduğunu, Anayasa gereğince egemenlik haklarının ulusta olduğunu belirten bir önerge düzenlendi. Seksenden çok arkadaşla imza ettirildi. Bu önergede benim de imzam vardır.

Bu önerge okunduktan sonra, sert bir biçimde karşıcıl durum alanların başında iki kişi görüldü. Bunlardan biri Mersin Milletvekili Albay Salâhattin Bey'dir. İkincisi, İzmir'de asılan Ziya Hurşit'tir. Bunlar, padişahlığın kaldırılmaması kanısında bulunduklarını açıkça belirttiler.

Osmanlı Padişahlığının Kaldırılması Kararı Verildiği Gün, Anayasa, Dinişleri ve Adalet Komisyonlarının Ortak Toplantısı

Baylar, 31 Ekim 1922 günü Meclis toplanmadı. O gün Müdafaai Hukuk Grubu toplantısı oldu. Bu toplantıda, Osmanlı egemenliğinin kaldırılmasının zorunlu olduğu üzerine konuştum. 1 Kasım 1922 günü, Meclis toplantısında yine bu konu üzerinde uzun tartışmalar yapıldı. Mecliste de ayrıntılı bir konuşma yapmak gereğini duydum. (belge 264) İslam ve Türk tarihinden söz açarak halifelikle padişahlığın ayrılabilceğini, ulusal egemenlik katının Türkiye Büyük Millet Meclisi olabileceğini tarihsel olaylara dayanarak anlattım. Hulâû'nun, Halife Mutasım'ı asıp dünya yüzünde halifeliğe eylemli olarak son verdiğini, eğer 1517'de Mısır'ı ele geçiren Yavuz, orada halife sanını taşıyan bir sığıntıya önem vermeseydi, halifelik sanının zamanımıza dek kalıt olarak gelemeyeceğini anlattım.

Bundan sonra, bu sorun ile ilgili önergeler üç komisyona Anayasa, Dinişleri, Adalet komisyonlarına verildi. Bu üç komisyon üyelerinin bir araya gelip, bizim göttüğümüz amaca göre, sorunu çözüp sonuçlandırmaları elbette güçtü. Durumu yakından ve kendim izlemem gerekti.

Karma Komisyona Anlattığım Gerçek

Üç komisyon bir odada toplandı. Başkanlığa Hoca Müfit Efendi seçildi. Sorunu görüşmeye başladılar. Dinişleri Komisyon üyesi olan hoca efendiler, herkesçe bilinen uydurma sözlere dayanarak halifeliğin padişahlıktan ayrılamayacağını savladılar. Bu savları çürütmek için özgür düşünceli kimseler de ortaya çıkar

görünmedi. Biz, çok kalabalık olan bu odanın bir köşesinde tartışmaları dinliyorduk. Bu biçim görüşmelerin, istenilen sonuca varmasını beklemek boşunaydı. Bunu anladık. En sonu, Karma Komisyon Başkanından söz aldım. Önümdeki sıranın üstüne çıktım. Yüksek sesle şunları söyledim : "Efendiler, dedim, egemenliği hiç kimse, hiç kimseye, bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik, güçle, erkle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Ulusunun egemenliğine el koymuşlardı. Bu yolsuzluklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk Ulusu bu saldırganlara, artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olupbittidir. Söz konusu olan, ulusa saltanatını, egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun, zaten gerçekleşmiş bir olayı yasa ile saptamaktan başka bir şey değildir. Bu, kesinlikle yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa, yine gerçek, yöntemine göre saptanacaktır; ama, belki birtakım kafalar kesilecektir. İşin bilimsel yönüne gelince, hoca efendilerin üzülmelerine ve kaygılanmalarına hiç yer yoktur: Bu konuda bilimsel açıklamalarda bulunayım." dedim ve uzun uzadıya birtakım açıklamalar yaptım. Bunun üzerine, Ankara milletvekillerinden Hoca Mustafa Efendi : "Bağışlayınız efendim; biz sorunu başka bakımdan ele almıştık; açıklamalarınızdan aydınlandık." dedi. Sorun, Karma Komisyonca bir çözüme bağlanmıştı.

Osmanlı Padişahlığının Çökme ve Dağılma Töreninin Son Evresi

Yasa tasarısı ivedilikle saptandı. O gün, Meclisin ikinci oturumunda okundu. Açık oya konulması önerisine karşı kürsüye çıktım. Dedim ki: "Buna gerek yoktur. Ülkenin ve ulusun bağımsızlığını sonsuza değin koruyacak ilkeleri yüce Meclisin oybirliği ile kabul edeceğini sanırım." "Oylansın!" sesleri yükseldi. En sonu, başkan oya koydu ve: "Oybirliği ile kabul edilmiştir." dedi. Yalnız aykırı bir ses işitildi: "Ben karşıyım!" Bu ses: "Söz yok!" sesleri ile boğuldu. İşte baylar,

Osmanlı egemenliğinin çökme ve ortadan kalkma töreninin son evresi böyle geçmiştir.

Hain Vahdettin Bir İngiliz Gemisiyle İstanbul'dan Kaçıyor

17 Kasım 1922 günlü resmi bir telyazısının ilk tümcesi şu idi: "Vahdettin Efendi, bu gece saraydan kaçmıştır." Bu telyazısının daha bir iki tümcesini, 18 Kasım 1922 günlü Meclis tutanak dergisinde okumuşsunuzdur. Ama telyazısında, bu kaçışa kimlerin aracılık etmiş olabileceğinden söz edildiği gibi Peygamberden kalan kutsal eşyaların nasıl korunduğunu bildiren cümleler de vardı.

Yine o gün, Mecliste okunmuş bir mektubun örneği ile, ona ilişik bulunan ve ajanslarla yayımlanmış olan bir bildiri örneğini de tutanaktan okuyalım:

Mektup Örneği

17 Kasım 1922

Bir sayısını ilişik olarak sunduğum resmi bildiride yazıldığı gibi, Padişah Hazretleri İngiltere'nin koruyuculuğuna sığınarak bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'dan ayrılmıştır....

İmza

Harington

Mektuba Ekli Bildirinin Örneği

Resmi olarak bildirilir ki, Padişah Hazretleri bugünkü durum karşısında özgürlüğünü ve canını tehlikede gördüğünden, bütün Müslümanların halifesi kimliği ile hem İngiliz koruyuculuğunu, hem de İstanbul'dan başka bir yere götürülmesini istemiştir. Padişah Hazretlerinin isteği bu sabah yerine getirilmiştir. Türkiye'deki İngiliz Kuvvetlerinin Başkomutanı General Sör Çarls

Harington, (Sir Charles Harington) Padişah Hazretlerini almaya giderek, bir İngiliz savaş gemisine dek kendisine eşlik etmiştir. Padişah Hazretlerini gemide Akdeniz Filosu Genel Komutanı Amiral Sör Dö Bruk (Sir De Brock) karşılamıştır. İngiltere Olağanüstü Komiser Vekili Sör Nevil Henderson, (Sir Nevile Henderson) Padişah Hazretlerini gemide görmeye gitmiş ve Kral Beşinci Corc'a bildirilmek üzere isteklerini sormuştur.

General Harington'un Ulviye Sultan adında bir kadına gönderdiği Fransızca bir mektup da vardır. Bu mektup, "hiçbir yanıt verilmemiş olduğu" çıkmasıyla Refet Paşa'ya gönderilmiş. O da bize, 25 Kasım 1922'de bir örneğini göndermişti. Fransızca mektubun bize gönderilen Türkçe örneği şudur:

Sultan Hanımefendi Hazretleri

Şimdi Malta'ya yaklaşmakta bulunan Padişah Hazretlerinden, ailesinin durumu üzerine bilgi rica eden bir telsiz aldım. Bu konuda, geçen cumartesi, Yıldız'dan (Yıldız Sarayından) bilgi almış ve Kadınefendi Hazretleri'nin sağ, esen ve keyfi yerinde olduklarını öğrenerek hemen Padişah Hazretlerine duyurmuştum. Eğer Padişah Hazretlerinin aileleriyle ilgili yeni bilgiler vermek iyiliğinde bulunabilirseniz, onu da hemen Padişah Hazretlerine ulaştırmakla mutlu olurum. Padişah Hazretlerinin içinde bulundukları güçlükler dolayısıyla en içten dileklerimi yüce kişiliğinize ve Padişah ailesine sunmama izin vermenizi ve en derin saygılarımla yücelik dileklerimin kabulünü rica ederim.

İmza

Harington

Baylar, bu son mektup, üzerinde durulmaya değer nitelikte değildir.

Bundan başka, General Harington'un, İstanbul'daki askeri görevimize yazdığı mektup ile ekini de irdemeği gereksiz bulurum.

Soylu Bir Ulusu Utançlı Bir Duruma Düşüren Alçak

Kamuoyunu gerçek durumla karşı karşıya bırakmayı yeğlerim.

Egemenliği atadan oğula geçirmek gibi yanlış bir yöntem sonucu olarak büyük bir makam, gösterişli bir san kazanabilmiş bir alçağın, onuru çok yüksek olan soylu bir ulusu nasıl utanacak bir duruma düşürebileceği kendiliğinden anlaşılır.

Gerçekten, neden ve nasıl olursa olsun, Vahdettin gibi özgürlüğünü ve canını kendi ulusu içinde tehlikede görebilecek kertede aşağılık bir yaratığın bir dakika bile olsa, bir ulusun başında bulunduğunu düşünmek ne acıklıdır! Şuna kıvanabiliriz ki bu alçak, atalarından kalma padişahlık katından Türk ulusunca atıldıktan sonra tamamlamış bulunuyor. Türk ulusunun bu davranış önceliği elbette övülmeye değer.

Beceriksiz, aşağılık, duygu ve anlayıştan yoksun bir yaratık, kendisini kabul eden herhangi bir yabancının kanadı altına sığınabilir; ama, böyle bir yaratığın, bütün Müslümanların Halifesi kimliğini taşıdığını söylemek elbette doğru değildir. Böyle bir görüşün doğru olabilmesi, her şeyden önce, bütün Müslüman toplumların tutsak olmaları koşuluna bağlıdır. Oysa, dünyada gerçek böyle midir? Biz Türkler, bütün tarihimiz boyunca özgürlüğe ve bağımsızlığa simge olmuş bir ulusuz. Değersiz yaşamlarını iki buçuk gün daha alçakçasına sürükleyebilmek için her türlü düşkünlüğü sakıncasız bulan halifeler oyununu da ortadan kaldırılabildiğimizi gösterdik. Böylece devletlerin, ulusların, birbirleriyle olan ilişkilerinde, kişilerin, özellikle kendi devletinin ve ulusunun dokuncasına da olsa kişisel durumlarından ve canlarından başka bir şey düşünemeyecek aşağılık kişilerin önemi olamayacağı yolundaki herkesçe bilinen gerçeği doğruladık.

Uluslararası ilişkilerde korkuluklardan (mankenlerden) yararlanmak yöntemine, düşkünlük çağına son vermek, uygar dünyanın içten gelen bir dileği olmalıdır!

Abdülmecit Efendi'nin Büyük Millet Meclisince Halife Seçilmesi

Saygıdeğer baylar, kaçan halife, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce halifelikten çıkarıldı; yerine, sonuncu halife olan Abdülmecit Efendi seçildi.

Meclisçe yeni halife seçilmeden önce, seçilecek kişinin de padişahlık tutku ve savına kapılarak herhangi bir yabancı devlete sığınmasını önlemek gerekiyordu. Bunun için İstanbul'daki görevlimiz Refet Paşa'ya, Abdülmecit Efendi ile görüşmesini; dahası, elinden, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin halifelik ve padişahlık üzerine aldığı kararı tümüyle kabul ettiğini bildirir bir de belge alarak göndermesini yazdım. Bu yazdıklarım yapılmıştır.

18 Kasım 1922 günü İstanbul'da Refet Paşa'ya bir kapalı tel ile verdiğim yönergede de, başlıca şu noktaları yazmıştım: "Abdülmecit Efendi, Müslümanların Halifesi sanını kullanacaktır. Bu sana, başka san ve söz eklenmeyecektir. Müslümanlık dünyasına duyurulmak üzere düzenleyeceği bir bildiriye sizin aracılığınızla önce bize, şifre ile bildirecektir. Onaylandıktan sonra yine şifre ile ve sizin aracılığınızla kendisine bildirilecek, ondan sonra yayımlanacaktır. Bu bildiri başlıca şunları kapsayacaktır:

a) Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini halifeliğe seçmesinden ötürü sevindiği açıkça belirtilecektir.

b) Vahdettin Efendi'nin yaptıkları bir bir sayılarak kınanacaktır.

c) Anayasanın ilk on maddesinin kapsamı uygun bir yolla açıklanarak ve önemli yerleri olduğu gibi alınarak, Türkiye Devleti'nin, Büyük Millet Meclisi'nin ve Hükümetinin kendine özgü nitelikleri ile yönetim biçiminin Türkiye halkı ve

bütün Müslümanlık dünyası için en yararlı ve en uygun olduğu belirtilip saptanacaktır.

d) Türkiye ulusal halk hükümetinin geçmişte gördüğü işler ve değerli çalışmaları övücü bir dille anılacaktır.

e) İşbu bildiride, yukarıda sözü edilenlerden başka, siyasa sayılabilecek bir görüş ve düşünceye yer verilmeyecektir.

19 Kasım 1922 günlü açık bir telyazısı ile de Abdülmecit Efendi'ye:

"Türkiye Devleti egemenliğinin sınırsız ve koşulsuz olarak ulusta bulunduğunu saptayan Anayasa gereğince yürütme erki ve yasama yetkisi kendisinde belirmiş ve toplanmış bulunan, ulusun biricik ve gerçek temsilcilerinden kurulmuş Türkiye Büyük Meclisinin 1 Kasım 1922'de oybirliği ile kabul ettiği gerekçe ve ilkelere göre, yüce Meclisçe 18 Kasım 1922 günü yapılan oturumunda halifelige seçilmiş olduğunu" bildirdim. (belge: 265)

19 Kasım 1922 günlü bir şifre telle Refet Paşa, çektiğimiz tellere yanıt veriyordu. Abdülmecit Efendi:"İmzasının üstünde, Müslümanların Halifesi ve Mekke ile Medine'nin Kulu (Hadimülharemeyn) sanını koyabileceği; cuma selamlığında halifelere özgü kaftan giyebileceği ve Fatih'inkine benzer bir sarık takınabileceği ve bunun uygun olacağı" düşüncesini ileri sürmüştü. Müslümanlık dünyasına yayımlayacağı bildiride ise, Vahdettin Efendi için bir şey söylemek konusunda özür dilemiş; ayrıca bildiri İstanbul gazetelerinde yayımlanırken Türkçesi ile birlikte Arapça çevirisinin de yayımlatılması görüşünü ileri sürmüştü. (belge: 266)

Refet Paşa'ya makine başında 20 Kasım 1922 günü verdiğim yanıtta, "Müslümanların Halifesi" sanı ile birlikte "Kutsal Mekke ile Medine'nin Kulu" (Hadimülharemeynişşerifeyn) deyiminin de kullanılmasını onayladım; ama

cuma töreninde Fatih'in kılığına girmesini uygun bulmadım. Redingot ya da İstanbul giyebileceğini, askeri elbise giymesinin elbette söz konusu olamayacağını bildirdim. Yayınlanacak bildiride Vahdettin'in adı anılmaksızın eski halifenin kişiliğinin ve zamanında düşülen kötü durumun söz konusu edilmesi gerektiğini bildirdim.

Abdülmecit Efendi Babasının Adı Dolayısıyla da Olsa "Han" Sanından Vazgeçemiyor

Refet Paşa'dan 20 Kasım 1922'de aldığım şifre bir telin birinci maddesinde şöyle deniliyordu: "Abdülmecit Efendi'nin 20 Kasım 1922 günlü yazısının altında Peygamberin Halifesi ve Kutsal Mekke ile Medine'nin Kulu sanının altında Abdülaziz Han Oğlu Abdülmecit imzası kullanılmıştır."

Baylar, yaptığımız uyardıyı iyi karşıladığını söylemiş olan Abdülmecit Efendi, "Müslümanların Halifesi" yerine "Peygamber Halifesi" ve babasının adı dolayısıyla da "Han" sanlarını kullanmaktan kendini alamamıştır. Birtakım düşünceler ileri sürdükten sonra da, bildirisinde Vahdettin'e değinmekten vazgeçtiğini; çünkü, "başkasının kötü işlerini anmak biçiminde bile olsa, böyle bir bildirinin kendi tutumuna ve yaradılışına ağır geleceğinin bilindiğini" bildirmiş. Bu, telin ikinci maddesinde yazılı idi. Telin üçüncü maddesi, benim Meclis Başkanı olarak kendisine halifelğe seçildiğini bildirmek üzere yazdığım tele yanıt idi. Bu yanıtta: "Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" diye doğrudan doğruya beni ilgilendiren özel bir başlık kullanılmıştı. Dördüncü maddede, Müslümanlık dünyasına yayımlayacağı bildirinin örneği vardı. Bu bildiriye İstanbul'un "Yüce Halifelik Merkezi" (Dârülhilâfetülâliye) olduğu da özenle yazılmış bulunuyordu.

21 Kasım 1922 günlü bir telde: "Peygamberin Halifesi yerine, daha önce bildirdiğimiz gibi, Müslümanların Halifesi denilecektir." dedik. Halifelğe seçildiğini bildirmek üzere yazdığımız tele vereceği yanıtın bana değil, Türkiye

Büyük Millet Meclisi Başkanlığına gönderilmesi konusunda kendisini uyardık. Yazılarında siyasal ve genel konuları kapsayan kelimeler bulunduğunu, bunlardan çekinmesi gerektiğini bildirdik.

Baylar, önemsiz ayrıntılar gibi görülebilecek olan bu açıklamalarımı belirtmek istediğim temel nokta şudur: Ben, kişisel egemenliğin kaldırılmasından sonra, başka sanla yine bu nitelikte bir makam sayılması gereken halifelğin de kaldırılmış bulunduğunu kabul ediyordum. Bunun uygun zaman ve fırsatta söylenmesini doğal buluyordum. Halifelğe seçilen Abdülmecit Efendi'nin, bu gerçeği hiç anlamadığı düşünülemez. Özellikle, onun, halife sanı ile padişahlık yapması için gerekli nedenleri ve koşulları hazırlayıp sağlayabileceklerini tasarlayan kimseler bulunduğu düşünülürse, kendisinin ve doğal yardımcılarının bön ve aymaz kişiler olduklarını sanmak hiç de doğru olamazdı.

Halife Olacak Kişinin Niteliği ve Yetkisi Ne Olacaktı

Şimdi isterseniz halife seçimi dolayısıyla Meclisin 18 Kasım 1922 günü yaptığı gizli oturumlardaki görüşmeler üzerine kısaca bilgi vereyim.

Mecliste sorunu çok ağır ve önemli sayanlar vardı. Özellikle hoca efendiler, kendi uzmanlıkları ile ilgili bir konu bulduklarından çok dikkatli ve uyanık idiler. Bir halife kaçmış... Onu halifelikten çıkarmak, yenisini seçmek... Sonra yenisini İstanbul'da bırakmayıp Ankara'ya getirmek... Ulusun ve devletin yakından başına geçirmek... Kısacası, halifenin kaçması yüzünden Türkiye'de, bütün Müslümanlık dünyasında kargaşa çıkmış, ya da çıkacakmış... Onun için önlemler alınmalı imiş... yollu düşünceler, kaygılar ileri sürülüyordu.

Konuşmacıların kimisi de, halife olacak kişinin niteliğinin ve yetkisinin ne olacağını saptamak gereğinden söz ediyordu. Ben de görüşmelere ve

tartışmalara katıldım. Söylediklerimin çoğu, ileri sürülen düşüncelere yanıt niteliğinde idi. Söylediklerimin ana çizgileri şu cümlelerde idi.

"Söz konusu sorun çok tartışılıp irdelenebilir. Ama tartışma ve irdellemelerde ne denli ileri gidersek, sorunu çözümlmekte o denli güçlüğe uğrar ve gecikiriz. Yalnız şu noktaya dikkati çekerim: Bu Meclis Türkiye halkının Meclisidir. Bu Meclisin niteliği ve yetkisi yalnız ve ancak Türk halkının ve Türk yurdunun varlığı ve alın yazısı ile ilgilidir ve ancak ona etki yapabilir. Meclisimiz, kendi kendine bütün Müslümanlık dünyasına etkin bir güç edinemez baylar! Türk ulusu ve onun temsilcilerinden kurulmuş olan Meclisimiz kendi varlığını, halife sanını taşıyan, ya da taşıyacak olan bir kişinin eline veremez ve vermeyecektir baylar! Bundan dolayı Müslümanlık dünyasında kargaşa varmış, ya da olacakmış; bunların hepsi anlamsız ve yalan sözlerdir. Kim söylemişse yalan söylemiştir, yalan söylüyor."

Bu sözümü kabul etmeyen bir kişiye yanıt verdim, açıktan açığa dedim ki:

-Sen yalan söyleyebilirsin, bu yaratılıştasın!

Baylar, gürültüye yer olmadığını açıkladıktan sonra dedim ki: "Bizim, dünya gözündeki en büyük gücümüz ve erkimiz, yeni durumumuz ve niteliğimizdir. Halife tutsak olabilir. Halife adını taşıyanlar yabancılara sığınabilirler. Düşmanlar ve halifeler el ele verip her şeyi yapmaya girişebilirler. Ama, yeni Türkiye'nin yönetim biçimini, siyasasını, gücünü, kesinlikle sarsamazlar.

Türkiye Halkı Sınırsız ve Koşulsuz Olarak Egemenliğini Elinde Tutar

Türk halkının sınırsız ve koşulsuz olarak egemenliğini elinde tuttuğunu bir kez daha ve kesinlikle söylüyorum. Egemenlik, hiçbir anlamda, hiçbir biçimde, hiçbir renk ve belirtide ortaklık kabul etmez. Sanı ister halife olsun, ister ne olursa olsun, hiç kimse bu ulusun alın yazısında ona ortak çıkamaz. Ulus, buna,

kesinlikle göz yumamaz. Bunu önerecek hiçbir milletvekili bulunamaz. Bunun için, kaçak halifeyi halifelikten çıkarmakta, yenisini seçmekte ve bu konu ile ilgili bütün işlemlerde, söylediğim görüşlere uymak zorunludur. Başka türlü hiçbir şey yapılamaz."

Saygıdeğer baylar, biraz tartışmalı ve gürültülü olmakla birlikte, Meclisin çoğunluğu, yapılacak işlem üzerinde görüş birliğine vardı. Alınacak sonucun ne olduğunu biliyorsunuz.

Padişahlığın kaldırılması üzerine İstanbul'da hükümet adını taşıyan Tevfik ve İzzet Paşalarla arkadaşlarının çekilme yazılarını Saray'a nasıl verdiklerinden, İstanbul'un yönetimini düzenlemek için verdiğimiz buyruklardan ve yönergelerden de söz ederek yüksek kurulunuzu yormayı yararlı bulmuyorum.

Lozan Barışı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Meydana Gelen Gelişmeler

Lozan Barış Konferansı

Lozan Konferansı genel toplantısı, 21 Kasım 1922 günü yapılmıştır. Bu konferansta Türkiye Devleti'ni İsmet Paşa Hazretleri temsil etti. Trabzon Milletvekili Hasan Bey ile Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey, İsmet Paşa'nın başkanlığındaki Delegeler Kurulunu oluşturuyordu.

Delegeler Kurulumuz, Kasım 1922 başlarında, Lozan'a gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı.

Baylar, iki dönemli olup, sekiz ay süren Lozan Konferansı ve sonucu dünyaca bilinmektedir.

Bir süre, Ankara'da, Lozan Konferansı görüşmelerini izledim. Görüşmeler ateşli, tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu sonuç görülmüyordu. Ben, bunu pek olağan buluyordum. Çünkü, Lozan Barış masasında söz konusu edilen sorunlar, yalnız üç dört yıllık yeni evreye bağlı kalmıyordu. Yüzyıllık hesaplar görölüyordu. Bu denli eski, bu denli karışık, bu denli bulaşık hesapların içinden çıkmak elbette pek yalın ve kolay olmayacaktı.

Baylar, bilirsiniz ki yeni Türk Devletinden önceki Osmanlı Devleti "Eski Antlaşmalar" (Uhdu Atika.) adı altında birtakım kapitülasyonların tutsağı idi. Hıristiyan halkın birçok ayrıcalıkları ve yeğlenme hakları vardı. Osmanlı Devletinin, Osmanlı ülkesinde bulunan yabancıları yargılama hakkı yoktu; kendi uyruklarından aldığı vergiyi yabancılardan alması yasaktı; devletin varlığını kemiren ve kendi sınırları içinde bulunan topluluklara karşı önlemler alması yasak edilirdi.

Osmanlı Devletinin, kendisini kuran temel öğenin, Türk ulusunun insanca yaşamasını sağlayacak yollara başvurması da yasak edilmişti. Ülkeyi bayındırlaştıramaz, demiryolu yaptıramaz; dahası, okul bile yaptırmakta özgür değildi. Bu gibi durumlarda yabancılar engel olurdu.

Osmanlı hükümdarları ve yakınları parıltılı büyük gösterişler içinde yaşayabilmek için ülkenin ve ulusun bütün kaynaklarını kuruttuktan başka, ulusun her türlü gelirini karşılık göstererek ve devletin onurunu, şerefini ayaklar altına alarak birçok borçlara girmişlerdi. O denli ki, devlet bu borçların üremelerini (faiz) bile ödeyemeyecek duruma gelmiş, dünya gözünde batmış sayılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin Dünya Gözünde Hiçbir Değeri Kalmamıştı

Baylar, kalıtsısı (varisi) olduğumuz Osmanlı Devletinin dünya gözünde hiçbir değeri, erdemi ve onuru kalmamıştı. Uluslararası hakların dışında bırakılmış, sanki koruyuculuk ve güdüm altına alınmış gibi görülüyordu.

Geçmişteki savsaklamalarla, yanlışlıklarla hiçbir ilgimiz yokken, yüzyılların birikmiş hesapları bizden sorulmamak gerekirken, bu konuda da dünya ile karşı karşıya gelmek bize düşmüştü. Ulusu ve ülkeyi gerçek bağımsızlığına ve egemenliğine kavuşturmak için bu güçlüklerle katlanmak ve özveride bulunmak da bizim üzerimize yükletilmişti. Ben, ne olursa olsun olumlu sonuç alınacağına güveniyordum. Türk ulusunun varlığı için, bağımsızlığı için, egemenliği ne olursa olsun elde etmek ve sağlamak zorunda olduğu temel (hakların) dünyaca tanınacağına hiç kuşku yoktu. Çünkü, gerçekte bu temel (haklar) güçle, hak ederek ve eylemli olarak elle tutulurcasına alınmıştı. Konferans masasında istediğimiz, gerçekte elde edilmiş olan hakların yöntem gereği yazılıp onanmasından başka bir şey değildi. İsteklerimiz açık ve doğal haklarımızdı. Bundan başka, haklarımızı korumak ve sağlamak için gücümüz de vardı; gücümüz de yeterdi. En büyük gücümüz, en güvenilir dayanağımız ulusal egemenliğimizi elde etmiş, onu eylemli olarak halkın eline vermiş ve halkın elinde tutabileceğimizi yine eylemli olarak tanıtlamış olmamız idi.

İşte bu düşüncelerle, Konferansın gidişini soğukkanlılıkla izliyor ve gösterdiği ters durumlara gereğinden çok önem vermiyordum.

Halk İle Yakından Görüştüm, Düşüncesini ve Eğilimini Bir Daha İncelemek Önemliydi

Baylar, padişahlığın kaldırılışı, halifelik makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından görüşmek, ruh durumunu ve düşünce eğilimini bir daha incelemek önemliydi.

Bundan başka, Meclis, son yılına girmiş bulunuyordu. Yeni seçim dolayısıyla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bir siyasal parti durumuna getirmeye karar vermiştim. Barış sağlanacak olursa, derneğimiz örgütlerinin siyasal partiye çevrilmesini gerekli görüyordum. Bu konuda da halkla karşı karşıya gelip görüşmeyi uygun ve yararlı buluyordum. Utkudan sonra, eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum. İşte bu amaçlarla, Batı Anadolu'da bir gezi yapmak üzere 14 Aralık 1923 günü Ankara'dan ayrıldım.

Eskişehir'den başlayarak İzmit, Bursa, İzmir, Balıkesir'de halkı uygun yerlerde toplayarak uzun söyleşiler yaptım. Bana diledikleri gibi serbest sorular sormalarını halktan istedim. Sorulan sorulara, yanıt olmak üzere, altı saat, yedi saat süren konuşmalar yaptım.

Sayın baylar, hemen her yerde halkın anlamak istediği şeylerden dikkati çekenler şunlardı:

Lozan Konferansı ve sonucu, ulusal egemenlik ve halifelik katı, bunların durumları ve ilişkileri; bir de kurmak istediğimi öğrendikleri siyasal parti...

Lozan Konferansı görüşmelerini, olduğu gibi, her yerde özetliyordum. Olumlu sonuç alınacağına olan inancımı da söyleyerek ulusu kaygıdan kurtarmaya çalışıyordum.

Ulusal Egemenlik İle Halifelik Makamının Durumları ve İlişkileri

Halkın, ulusal egemenlik ile halifelik katının durumlarını ve bunların birbiriyle olan ilişkilerini öğrenmek istemekte ve bunun için kaygılanmakta hakkı vardı. Çünkü, Meclis 1 Kasım 1922 günlü kararıyla, kişisel egemenliğe dayanan hükümet biçiminin 16 Mart 1920'den başlamak üzere ve sonsuz olarak, tarihe karıştığını bildirdikten sonra birtakım Şükrü Hocalar, "Müslüman kamuoyu

kuşkulara ve üzüntülere düşmüştür." diyerek çalışmaya koyuldular. "Halifelik demek, hükümet demektir. Halifeliğin haklarını ve görevlerini ortadan kaldırmak hiç kimsenin, hiçbir meclisin elinde değildir." savını ortaya atmışlardı. Meclisin, ulusun kaldırdığı kişisel egemenliği halifelik katında sürdürmek ve padişah yerine halifeyi koymak tutkusuna düşmüşlerdi.

Gerçekten, gerici bir grup, Afyonkarahisar Milletvekili Hoca Şükrü'nün imzasıyla, İslam Halifeliği ve Büyük Millet Meclisi adıyla bir kitapçık yayımladı. Bu kitapçığın Ankara'da 15 Ocak 1923'de yayımlandığı ve bütün Meclis üyelerine dağıtıldığı bana İzmit'te bildirildi. Kitapçığın üzerinde yalnızca 1339 (1923) yılı yazılmıştı. Ama kitapçığın, daha ben Ankara'da iken hazırlanıp basıldığı ve benim Ankara'dan ayrıldığım 14 Ocak 1923 gününün ertesinde ortaya çıkarıldığı anlaşılmıştır.

Şükrü Efendi Hoca ve arkadaşları: "Halife Meclisin, Meclis Halifenindir." gibi bir uydurma sözle Millet Meclisini, Halifenin danışma kurulu ve Halifeyi, Meclisin ve dolayısıyla devletin başkanı gibi göstermek ve kabul ettirmek istemişlerdir.

Halife Olan Kişiyi Umuda Düşürecek İçten Bağlılık Gösterileri

Baylar, halife bulunan kişiyi umuda düşürecek kimi içten bağlılık gösterileri de dikkati çekiyordu. Gizli olarak yapılan bağlılık gösterileri ise bizim görünüşe göre anladıklarımızdan daha çok imiş. Bu konuda bir örnek vermiş olmak için, o sıralarda İstanbul ve Trakya'da görevlimiz ve temsilcimiz olan Refet Paşa'nın yine o günlerde "Konya"adlı bir atı Halifeye sunması dolayısıyla kendi kardeşi, hem de emir subayı Rifat Bey'e yazdığı bir şifre ile, Halifenin başyaver aracılığı ile bu tele verdiği yanıtı, olduğu gibi bilginize sunacağım:

Şifre

5.1.1923

Rifat Bey'e

Konya'yı Halife Hazretlerine sunmak için getirtmiştim. Yalnız, şimdi ne durumda olduğunu görmediğim için sunmaktan çekiniyorum. İstanbul'da iyi bir hayvan bulunmayacağını anladığımdan ötürü Halife Hazretlerinin başyaverlerinden de hayvan satın almak için ivedilik göstermemelerini rica etmiştim. Hayvanın Halife Hazretlerince beğenilmesini Tanrı'nın bir iyiliği olarak kabul ediyorum. Büyük bir ataklık olacağını biliyor isem de, Kurtuluş Savaşının tarihsel bir anısı olduğu için, kendilerine bağlı bir eski askerin savaş armağanı olarak sunduğu "Konya"nın Halife Hazretlerince kabul olunarak sevindirilmemi rica ederim. En içten kulluk duygularıyla ellerini öptüğümün Hafife Hazretlerine duyurulmasında aracı olmasını Başyaver Şekip Bey'den dilerim. Konya'yı ve bu şifreyi Başyaver Şekip Bey'e hemen veriniz.

Refet

7 Ocak 1923

Trakya Olağanüstü Temsilcisi Refet Paşa Hazretlerine

Saygıyla sunulur:

Değerli kardeşiniz Rifat Bey'in verdiği yüce telinizi Halife Hazretleri Efendimize sundum ve gösterdim. Peygamber Hazretlerinin Yüce Vekili, gerek yeniden bildirilen özbağlılık duygularından gerekse sunulan "Konya" adlı hayvandan dolayı özellikle kıvanıp sevindiler. Sevgili yurdumuzun bağımsızlığını korumak gibi pek kutsal ve yüce bir amacın elde edilmesine çalışan büyükler arasında seçkinleşen yüce kişiliğinizin de yiğitlik ve özveri gösterdiği er meydanlarından birinin adıyla adlandırılan bu sevimli ve güzel atı almakla da övünç duydular. Yüce Cebail, evrenin övücü Peygamberimiz Efendimize (Ona selam olsun) Tanrı'nın elçisi olduğunu bildirdiği gibi, yüksek kişiliğiniz de Halife Hazretlerine

(Peygamber'in) vekili olduğunu bildirdiğinden dolayı yüce varlığınız kendilerine bütün yaşadığı günlerin en mutlu ve en kutlu bir olayını her zaman için hatırlatacaklardır. Yüce kişiliğinizin bu değerli anıya karışmış olması dolayısıyla sık sık ve büyük sevgiyle anılacağınız besbelli iken, bir de her gün, alışkanlık gereği, sabah rüzgârı gibi yürüyen bu ata binildikçe yüksek ve değerli anılarınız bir daha yenilenecektir. Şu satırlar ile Halife Efendimizin değerbilir, öz ve gerçek duygularını ne ölçüde anlatabildiğimi kestiremem. Bunu başaramadıysam eksikliğini, yüksek kişiliğinize kendilerinin doğrudan doğruya göstermiş oldukları babaca sevgi ve gönül almalar, daha önce gidermiş ve ödemiştir diye avunmaktayım. Bundan yararlanarak ve sonuç olarak, size Tanrı Gölgesinin (Zıllûllâh) özel selamlarını ve Peygamber Vekilinin hayır dualarını bildirip muştulamakla onur kazanır; üstün saygılarımı kabul etmek iyiliğinde bulunmanızı rica ederim efendim hazretleri.

Başyaver

Şekip Hakkı

(Bu yazışmaları ve karşılıklı sevgi gösterilerini biz, ancak halifeliğin kaldırılmasından ve padişah soyundan olan kişilerin ülkeden çıkarılmasından sonra bir rastlantıyla öğrenebildik.)

Din Oyuncuları Halifeyi Bütün Müslümanlara Egemen Bir Devlet Başkanı Yapmak İstiyorlardı

Şunu bilginize sunmalıyım ki, hem Şükrü Efendi Hoca, hem de onu ve imzasını ileri süren siyasacılar, sultan, ya da padişah sanını taşıyan bir hükümdar yerine, sanı halife olan bir hükümdar koyarak konuşmuşlar ve savlarda bulunmuşlardı. Şu ayrımla ki, herhangi bir ülkenin ve ulusun devlet başkanı yerine dünyanın dört bucağında düzensiz yığınlar olarak yaşayan, çeşitli soydan üç yüz milyonluk bir topluluğa sözü geçecek bir devlet başkanından ve onun

görevlerinden, yetkilerinden söz etmişlerdi. Bütün Müslümanlara egemen olacak bu ulu devlet başkanının eline kuvvet olarak, üç yüz milyon Muhammet ümmetinden yalnız on, on beş milyon Türk halkını vermişlerdi. Halife adındaki devlet başkanı, "bütün Müslümanların (ümmetlerin) işlerini yönetecek ve dünya işleri ile ilgili kurallardan, çıkarlarına en elverişli olanlarını uygulayacak" idi. Bütün Müslümanların, "haklarını savunacak, onların bütün işlerine etkin bir dayanç ve istemle" el atacaktı.

Halife adını taşıyan hükümet başkanı, dünya yüzündeki üç yüz milyon Müslüman arasında adaleti sürdürecektir, kamu haklarını gözeticektir, dirlik düzenliği ve güveni bozacak olayları önleyecek, Müslümanlara başka dinden olanların yapabilecekleri saldırılara engel olacaktı. Müslüman topluluğunun esenliğini sağlamaya yarayacak uygarlık ve bayındırlık koşullarını hazırlamakla yükümlü bulunacaktı.

Saygıdeğer baylar, bu denli bilgisiz, dünya durumu ve dünya gerçekleriyle bu denli ilgisiz olan Şükrü Hoca ve benzerlerinin ulusumuzu aldatmak için "Müslümanlık Kuralları" diye yayımladıkları uydurmaların, gerçekte yeniden anlatılacak bir değeri yoktur. Ama, bunca yüzyıllarda olduğu gibi, bugün de ulusların bilgisizliğinden ve bağınazlığından yararlanarak bin bir türlü siyasal ve kişisel amaç ve çıkar sağlamak için dini, araç olarak kullanmaya kalkışanların içeride ve dışarıda bulunuşu bizi bu konuda söz söylemekten, ne yazık ki, şimdilik alıkoyamıyor. İnsanlıkta din duygu ve bilgisi, her türlü boş inanlardan sıyrılarak gerçek bilim ve teknik ışığıyla arınıp olgunlaşınca değin, din oyunu oyuncularına her yerde rastlanacaktır.

Şükrü Hoca'ların ne denli anlamsız, mantıksız ve uygulanma niteliğinden yoksun düşünce ve kuramlar savurdıklarını anlamamak için gerçekten Hoca Efendi gibi "Allahlık" denilen yaratıklardan olmak gerekir.

Onların dediği gibi halife ve halifelik yetkisinin bütün dünya Müslümanları üzerinde geçerli olması gerekince, bütün varlığını ve güç kaynaklarını halifenin buyruklarına bırakmakla Türkiye halkının omuzlarına yüklenecek yükün ne kertede ağır olacağını biraz olsun acıyarak düşünmek gerekmez miydi?

Onların ileri sürdükleri gerekçelere ve kuramlara göre halife denilen hükümdar Çin, Hint, Afgan, İran, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Asir, Mısır, Trablus, Tunus, Cezayir, Fas, Sudan, kısacası dünyanın her yerindeki Müslümanların ve Müslüman memleketlerinin işlerini elinde tutacaktı.

Bu kuruntunun hiçbir zaman gerçekleşmemiş olduğunu bilirsiniz. Müslüman topluluklarının birbirinden büsbütün başka amaçlarla ayrıldıkları, Emevilerin Endülüs'te (İspanya'da), Alevilerin Mağrip'te (Kuzeybatı Afrika'da), Fâtımilerin Mısır'da, Abbasilerin Bağdat'ta birer halifelik yani saltanat kurdukları; dahası, Endülüs'te her bin kişilik bir topluluğun "bir halifesi (Emirülmüminin) ile bir minberi" bulunduğu Hoca Şükrü imzasını taşıyan kitapçıkta da yazılıdır.

Bu tarihsel gerçeği bilmezlikten gelerek, hemen hepsi yabancı devletlerin uyruğu olan, ya da bağımsız olan Müslüman uluslara ve devletlere halife adıyla bir devlet başkanı atamak akıl ve gerçekle bağdaşabilir miydi? Özellikle, böyle bir hükümdar makamını korumak için bir avuç Türkiye halkını bu işe bağlamak, onu yok etme yolunda uygulanagelen önlemlerin en etkilisi olmaz mıydı? "Halifenin görevi dinsel değildir. Halifeliğin temeli maddi güç ve egemenlik erkidir." diyenlerin, halifeliğin devlet, halifenin devlet başkanı olduğunu söyleyip tanıtladıkları; amaçlarının da halife sanını taşıyan bir kişiyi Türkiye Devletinin başına geçirmek olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

Saygıdeğer baylar, Şükrü Hoca Efendi'nin ve siyasacı arkadaşlarının, kendi siyasal amaçlarını açıktan açığa söylemeyip bunu, bütün Müslümanlık dünyasına yaygınlaştırmak istemeleri, dinsel bir sorunmuş gibi söz konusu

etmeleri, halifelik oyuncağının ortadan kaldırılmasını çabuklaştırmaktan başka bir sonuç vermemiştir.

Halifelik Konusunda Halkın Kuşku ve Kaygılarını Gidermek İçin Yaptığım Açıklama

Halifelik konusunda halkın kuşku ve kaygısını gidermek için her yerde gereği kadar konuştum ve açıklamalarda bulundum. Kesin olarak dedim ki: "Ulusumuzun kurduğu yeni devletin alinyazısına, işlerine, bağımsızlığına, sanı ne olursa olsun hiç kimseyi karıştırmayız! Ulusun kendisi, kurduğu devleti ve onun bağımsızlığını koruyor ve sonsuza dek koruyacaktır!"

Ulusa anlattım ki, bütün Müslümanları içine alan bir devlet kurmak göreviyle yüklü imiş gibi düşlenen bir halifenin, görevini yapabilmesi için, Türkiye Devleti ve onun bir avuç insanı halifenin buyruğuna verilemez. Ulus, bunu kabul edemez! Türkiye halkı bu denli büyük bir sorumluluğu, bu denli akıl almaz bir görevi üstüne alamaz.

Ulusumuz, yüzyıllarca bu boş görüşlere dayanılarak, koşturuldu. Ama ne oldu? Her gittiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen çöllerinde kavrulup yok olan Anadolu çocuklarının sayısını biliyor musunuz? dedim. Suriye'yi, Irak'ı korumak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için kaç insan şehit oldu, bunu biliyor musunuz? Sonuç ne oldu görüyor musunuz?! dedim.

Halifeye, dünyaya meydan okutmak ve onu bütün Müslümanların işlerine etkili kılmak düşüncesinde olanlar, bu görevi yalnız Anadolu halkından değil, onun sekiz on katı insandan meydana gelen büyük Müslüman topluluklarından istemelidirler! Yeni Türkiye'nin ve yeni Türkiye halkının artık kendi yaşam ve mutluluğundan başka düşünecek bir şeyi yoktur; başkalarına verilecek en küçük bir şeyi kalmamıştır! dedim.

Başka bir noktayı da halkın gözünde iyice canlandırmak için şunları söyledim: Tatalım ki, Türkiye bir zaman için söz konusu görevi kabul etsin. Bütün Müslümanları bir noktada birleştirerek yönetmek ülküsüne yürüsün, başarı da sağlasın! Pek güzel ama, uyruğumuz ve yönetimimiz altına almak istediğimiz uluslar: "Bize büyük hizmetler ve yardımlar yaptınız, sağ olunuz ama biz bağımsız kalmak istiyoruz, bağımsızlığımıza ve egemenliğimize kimsenin karışmasını uygun görmeyiz, biz kendi kendimizi yönetebiliriz." derlerse ne olacak? Öyleyse, Türkiye halkının bütün çalışmaları ve özverileri yalnız "sağ olunuz!" denilmesi ve dua almak için mi göze alınacaktır?

Görülüyordu ki, boş bir istek için, bir kuruntu ve bir düş için Türkiye halkını yok etmek istiyorlardı. Halifeliğe ve halifeye görev ve yetki vermek düşüncesinin niteliği bundan başka bir şey değildi.

Baylar, halka sordum: Bir Müslüman devleti olan İran, ya da Afganistan, halifenin herhangi bir yetkisini tanıır mı, tanıyabilir mi? Haklı olarak tanıyamaz, çünkü (böyle bir şey) devletin bağımsızlığını, ulusunun egemenliğini ortadan kaldırır.

Ulus şunu da öğütledim ki: kendimizi dünyanın egemeni sanmak aymazlığı artık sürüp gitmemelidir. Dünyadaki gerçek yerimizi dünyanın durumunu tanımamak aymazlığı ile ve aymazlara uymakla ulusumuzu sürüklediğimiz yıkımlar yetişir! Bile bile bu acıklı durumu sürdüremeyiz!

Baylar, İngiliz tarihçilerinden Vels (Wells) iki yıl önce bir tarih kitabı yayımladı. Bu kitabın son sayfalarında, "Dünya Tarihinin Gelecek Evresi" başlığı altında birtakım düşünceler vardır. Bu görüşlerin ereği "birleşik bir dünya devleti" (Un gouvernement fédéral mondial) kurmak sorunudur.

Vels, bu bölümde, birleşik bir dünya devletinin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini

ortaya atıyor; adaletin ve tek bir yasanın buyruğu altında dünyamızın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor.

Vels: "Bütün egemenlikler tek bir egemenlik içinde eritilmezse, ulusların (milliyetlerin) üstünde bir erk yaratılmazsa dünya yok olacaktır." diyor ve şu düşünceleri ileri sürüyor; "Gerçek devlet, çağımız ileri yaşama koşullarının zorunlu kıldığı birleşik dünya devletinden başka bir şey olamaz. Kuşku yoktur ki, insanlar kendi yarattıkları şeylerin altında ezilmek istemezlerse er geç birleşmek zorunda kalacaklardır." diyor. Ayrıca: "İnsanlığın dayanışması ile ilgili büyük düşün sonunda gerçekleşebilmesi için ne yapmak ve neyin önüne geçmek gerekeceğinin doğru olarak bilinmediğini; saldırgan bir dış siyasa geleneği olan devletleri, bir dünya birleşik devletinin güçlüklerle temsil edilebileceğini" ileri sürüyor. Vels'in şu düşüncelerini de burada anmak isterim: "Avrupa ve Asya'nın uğradıkları yıkımlar ve ortak gereksemeleri belki dünyanın bu iki parçasındaki ulusların bir ölçüde birleşmesine yarayacaktır. Olabilir ki, dünya ölçüsünde bir birleşmeye gidilmeden önce, bir sıra bölgesel birleşmeler yapılır."

Baylar, bütün insanlığın görgü, bilgi ve düşünüşte yükselip olgunlaşması, Hristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden vazgeçerek yalınlaştırılmış ve herkes için anlaşılacak bir duruma getirilmiş katkısız ve lekesiz bir dünya dininin kurulması ve insanların, şimdiye değin, kavgalar, pislikler, kaba istek ve iştahalar arasında bir aşağılık yerde yaşadıklarını kabul ederek, bütün gövdeleri ve usları ağılayan yangı tohumlarını yenmeye karar vermesi gibi koşulların gerçekleşmesini gerektiren "Birleşik Dünya Devleti" kurma düşünün tatlı olduğunu yadsıyacak değiliz.

Bu betimlemeye ve düşlemeye bir bakıma benzer bir düş hilafetçileri ve islam birliği yandaşlarını -Türkiye'ye musallat olmamak koşulu ile- sevindirmek için bizde de betimlenmişti.

Betimleme şu idi: Avrupa'da, Asya'da, Afrika'da ve dünyanın başka yerlerinde yaşayan Müslüman toplulukları, gelecekte herhangi bir gün, kendi irade ve isteklerini kullanıp uygulayacak güç ve özgürlük kazanılırsa ve o zaman gerekli ve yararlı görürlerse, çağın koşullarına uygun nitelikte birtakım uzlaşma ve birleşme ilkeleri bulabilirler. Elbette her devletin, her topluluğun birbirinden alacağı ve sağlayacağı şeyler bulunacaktır. Karşılıklı çıkarları olacaktır. Tasarlanan bu bağımsız Müslüman devletlerin yetkili delegeleri bir araya gelip bir kongre yapacaklar; böylece falan, falan, falan Müslüman devletler arasında şu, ya da bu ilişkiler kurulacaktır. Bu ortak ilişkileri korumak ve bu ilişkilerin gerektirdiği koşullar içinde birlikte iş görmeyi sağlamak için, bütün Müslüman devletlerin delegelerinden bir meclis kurulacaktır. "Bu Meclisin başkanı, birleşmiş Müslüman devletleri temsil edecektir." derlerse, işte o zaman isterlerse, o Birleşik Müslüman Devletine "Halifelik", ortak Meclisin başkanlık makamına seçilecek kişiye de "Halife" sanı verilir. Yoksa, herhangi bir Müslüman devletin bir kişiye bütün Müslümanlık dünyası işlerini yönetip yürütme yetkisini vermesi, us ve mantığın hiçbir zaman kabul edemeyeceği bir şeydir.

Anayasada Düşümlü Kalan Noktalar

Baylar, halifelik ve din sorunlarıyla uğraşıldığı sıralarda Anayasadaki bir noktanın, kamuoyunda ve özellikle aydınların kafasında düşümlenip kaldığını öğrendik. Cumhuriyet kurulduktan sonra da, Anayasada, bu düşün kaldıktan başka, düşün olacak ikinci bir noktanın daha konulduğunu görenler, şaşkınlıklarını gizlememişlerdi, bugün de gizlememektedirler.

Bu noktaları açıklayayım: 20 Ocak 1921 günlü Anayasanın yedinci maddesiyle 21 Nisan 1924 günlü Anayasanın yirmi altıncı maddesi Büyük Millet Meclisinin görevlerini saptar.

Maddenin başında, Meclisin ilk görevi olarak, "din buyruklarının yürütülmesi (Ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi)" vardır. İşte, bunun nasıl bir görev olduğunu ve "din buyrukları" teriminden amacın ne olduğunu anlamakta duraksayanlar vardır. Çünkü sözü geçen maddede Büyük Millet Meclisinin: "Yasaları yapmak, değiştirmek, yorumlamak, kaldırmak vb. gibi" sayılan görevleri o denli geniş ve açıktır ki, ayrıca ve bağımsızca "din buyruklarının yürütülmesi" diye bir kalıbın bulunması gereksiz görülmektedir. Çünkü "şer'i" demek, yasal demektir; "din buyrukları" demek de, yasa buyrukları demektir; başka bir şey değildir ve olamaz. Başka türlü, çağdaş hukuk anlayışıyla bağdaşamaz. Bu böyle olunca "din buyrukları (Ahkâm-ı şer'ie)" terimiyle anlatılmak istenen kavramın büsbütün başka bir şey olması gerekir.

Baylar, ilk Anayasayı hazırlayanlara kendim başkanlık ediyordum. Yapmakta olduğumuz yasa ile "din buyrukları" teriminin bir ilişkisi olmadığını anlatmaya çok çalıştık; ama bu terimden, kendi sanılarınca bambaşka bir anlam çıkaranları kandıramadık.

İkinci nokta baylar, yeni Anayasanın ikinci maddesinin başındaki: "Türkiye Devletinin dini, İslam dinidir." tümcesidir.

Bu tümce daha Anayasaya geçmeden çok önce, İzmit'te, İstanbul ve İzmit gazetecileriyle yaptığımız uzun bir görüşme ve konuşma sırasında bir gazetecinin şu sorusu ile karşılaştım: "Yeni hükümetin dini olacak mı?"

Açıkça söyleyeyim ki, bu soruyla karşılaşmayı hiç de istemiyordum. Çünkü, pek kısa olması gereken karşılığın o günkü koşullara göre ağızdan çıkmasını henüz istemiyordum. Çünkü, uyrukları arasında çeşitli dinlerden topluluklar bulunan ve her dinden olanlar için adaletli ve eşit işlemler yapmak ve mahkemelerinde adaleti, kendi uyruğuna ve yabancılara eşit olarak uygulamakla yükümlü olan bir hükümet, din ve düşünce özgürlüğüne saygı göstermek zorundadır.

Hükümetin bu doğal niteliğini, kuşkuyla anlam çıkmasına yol açacak niteliklerle sınırlamak elbette doğru değildir.

"Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir." dediğimiz zaman bunu herkes anlar. Hükümetle yapılacak resmi işlerde, Türk dilinin kullanılması gereğini herkes doğal sayar. Ama, "Türkiye devletinin dini, İslam dinidir." cümlesi, böyle mi anlaşılıp kabul edilecektir? Bunun, elbette açıklanması ve yorumlanması gerekir.

Baylar, gazetecinin sorusuna karşı: "Hükümetin dini olamaz!" diyemedim; tersini söyledim: "Vardır efendim İslam dinidir." dedim. Ama hemen; "İslam dininde düşünce özgürlüğü vardır." diye sözlerimi açıklamak ve yorumlamak gereğini duydum.

Demek istedim ki hükümet, düşünce ve inançlara saygı göstermekle bağımlı ve yükümlüdür.

Gazeteci, verdiğim yanıtı elbette akla yatkın bulmadı ki yeniden şöyle bir soru sordu: "Yani hükümet bir dine bağlı olacak mı?"

"Olacak mı, olmayacak mı bilmem!" dedim. İş kapatmak istedim; ama kapatamadım. "Öyleyse, dediler, herhangi bir sorun üzerinde inançlarıma ve düşüncelerime uygun bir görüş ortaya atmaktan hükümet beni yasaklayacak, ya da bunun için beni cezalandıracaktır. Oysa, herkes kendi içinden gelen sesi susturabilecek midir?" O zaman iki şey düşündüm. Biri: "Yeni Türkiye Devleti'nde her ergin kişi dinini seçmekte özgür olmayacak mıdır?" sorusu. Öbürü, Hoca Şükrü Efendi'nin: "Kimi yüksek din bilgini arkadaşlarımızla birlikte düşündüklerimizi, din kitaplarında yer alan belirli ve değişmez Müslümanlık buyruklarını yayarak... ne yazık ki yanılığa sürüklendiği görülen Müslüman kamuoyunu aydınlatmayı kaçınılmaz bir ödev saydık." diye başlayan "İslam Halifeliğinin görevi, şariat buyruğunu savunup korumakta Peygamberin yerini

tutmaktır; dinsel hükümler koymakta da yüce Peygamber Efendimizin vekilliğini yapmaktır." sözleri.

Oysa, Hoca'nın dediklerini uygulamaya kalkışmak, ulusal egemenliği ve vicdan özgürlüğünü kaldırmaya çalışmaktı. Bundan başka, Hoca'nın bilgi dağarcığı "yezitler" zamanında yazdırılmış baskı yönetimiyle ilgili kuralları kapsamıyor mu idi?

Öyleyse, anlamı ve kavramı artık herkesçe iyiden iyiye anlaşılmış olan devlet ve hükümet terimlerini ve millet meclislerinin görevlerini din ve din kuralları kılığına sokarak, kimler ve niçin aldatılacaktır?

Gerçek bu olmakla birlikte, o gün İzmit'te, bu konuda gazetecilerle daha çok konuşmayı uygun bulmadım.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da, yeni Anayasa yapılırken, "laik hükümet" teriminden dinsizlik anlamı çıkarmaya eğilimli olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek amacıyla, yasanın ikinci maddesini anlamsız kılan bir terimin konulmasına göz yumulmuştur.

Anayasanın ikinci ve yirmi altıncı maddelerinde gereksiz görünen ve yeni Türkiye Devleti ile cumhuriyet yönetiminin ilerici niteliği ile bağdaşmayan terimler, devrim ve cumhuriyetçe o zaman için sakınca görülmeyen ödünlendir.

Ulus, Anayasamızdan bu gereksiz terimleri ilk elverişli zamanda kaldırmalıdır!

Halk Partisini Kurma Girişimi

Saygıdeğer baylar, her yerde siyasal parti kurma konusunda da halkla uzun uzun söyleşiler yaptım.

7 Aralık 1922'de, Ankara basını aracılığı ile, "Halk Partisi" adında halkçılık ilkesine dayanan bir siyasal parti kurmak isteğinde olduğumu bildirerek bu partinin nasıl bir program izlemesi gerektiği üzerinde bütün yurtseverlerle bilim adamlarının yardım etmelerini ve katılmalarını dilemiştim.

Dokuz İlke, Partimizin İlk Programı

Kimi kişilerin yazılı olarak bildirdikleri düşüncelerden ve halkla yaptığım konuşmalardan çok yararlandım. En sonu 8 Nisan 1923'de, görüşlerimi dokuz ilkede saptadım. İkinci Büyük Millet Meclisi'nin seçimi sırasında bastırıp yayımladığım bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur.

Bu program bugüne değin yaptığımız ve sonuçlandırdığımız bütün sorunları içine alıyordu. Bununla birlikte, programa yazılmamış kimi önemli sorunlar da vardı. Örneğin: Cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması, Dinişleri Bakanlığının kaldırılması, medrese ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi... gibi.

Bu sorunları programa alarak, önceden, bilgisiz ve gericilerin bütün ulusu yanıltmaya fırsat bulmalarını uygun görmedim. Çünkü bu sorunların zamanı gelince çözümlenebileceğine ve sonunda ulusun kıvanç duyacağına kesin olarak inanıyordum.

Yayımladığım programı bir siyasal parti için yetersiz ve kısa bulanlar oldu. "Halk Partisinin programı yoktur." dediler. Gerçekten, ilkeler adı ile anılan programımız, karşı çıkanların gördüklerine ve bildiklerine benzer bir kitap değildi; ama temel ilkeleri kapsıyordu ve uygulanabilir nitelikte idi. Biz de, uygulanamayacak düşünceleri kuramsal birtakım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Ulusun maddi ve manevi yönlerden yenilenip gelişmesi için çalışırken, iş yapmayı söze ve kurama yeğ tuttuk. Bununla birlikte; "egemenlik ulusundur", "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden başka hiçbir makam ulusun alın yazısında etkin olamaz", "Bütün yasaların

düzenlenmesinde, her türlü örgütlenmede, yönetimin bütün ayrıntılarında, genel eğitimde, iktisat işlerinde ulusal egemenlik ilkelerine uyulacaktır", "Padişahlığın kaldırılması ile ilgili karar değişmez bir ilkedir." gibi bilinmesi gereken önemli noktalar ile, mahkemelerin yenileştirileceği, bütün yasalarımızın hukuk bilimi verilerine göre yeni baştan düzeltilip tamamlanacağı, toprak ürünleri vergisinin (âşarın) değiştirileceği, ulusal bankalar anaparalarının artırılacağı, gereksindiğimiz demiryollarının yaptırılacağı, öğretimi birleştirmeye hemen girişileceği, askerlik görevi süresinin kısaltılacağı, ülkenin bayındırlaştırılmasına çalışılacağı ve benzeri gibi ivedi ve önemli gereksemeler ilkeler dışında bırakılmamıştır. Barışla ilgili görüşümüzün de: "Maliyede, tutumsal işlerde ve yönetimde bağımsızlığımızı kesinlikle sağlamak koşuluyla barışın yeniden kurulmasına çalışmak" olduğunu bildirdik. Halifelik makamının, bütün Müslümanlara özgü bir makam olabileceğini de belirttik.

İlkeler, "Halk Partisi"nin kuruluşuna ve çalışmasına yetti. Partinin adına daha sonra "Cumhuriyet" sözcüğü de eklenerek bilindiği üzere "Cumhuriyet Halk Partisi" denildi.

Lozan Konferansı Görüşmeleri Kesildi

Baylar, gene Lozan Konferansı'na değineceğim.

Konferansta görüşmeler, 4 Şubat 1923 günü kesildi. İki aya yakın süren görüşmelerin özeti olarak: İtilâf Devletlerinin delege kurulları, Delegeler Kurulumuza bir barış tasarısı verdiler. Bu tasarı, anlam ve öz bakımından bağımsızlığımızı zedeleyen koşulları içeriyordu. Özellikle adalet, maliye ve iktisat işleriyle ilgili maddeler çok ağırdı. Bunun için, kesin olarak bu tasarıyı kabul etmemek zorundaydık. Delegeler Kurulumuz, bu tasarıya, bir mektupla

yanıt verdi. Bu mektup şu anlamda idi: "Anlaştığımız noktaları imza ederek barış yapalım." Gerçekten, Konferansta görüşülen birçok sorunlarda bizce kabul edilebilecek olanları vardı. Mektupta "İkinci, üçüncü nitelikte olan sorunları ayrıca inceleriz. İtilâf Devletleri bu önerimizi kabul etmeyecek olurlarsa, önerilerimiz hiç yapılmamış sayılacaktır." da denilmişti. Delegeler Kurulumuzun önerisi dikkate alınmadı. Yalnız, görüşmelerin kesilmesine "erteleme" biçimi verildi. Her devletin delegeler kurulu, kendi ülkesine gittiği gibi, bizim Delegeler Kurulumuz da geldi. Ben de, Batı Anadolu'da yapmakta olduğum geziden dönüyordum.

Lozan Konferansı Görüşmeleri Üzerine Mecliste Ateşli Tartışmalar

18 Şubat 1923 günü, İsmet Paşa ile Eskişehir'de birleşerek Ankara'ya birlikte geldik.

Baylar, İsmet Paşa Ankara'ya dönerken benim de geziden dönmekte olduğum anlaşıncı Ankara'da, tuhaf ve anlaşılmaz bir düşünce uyanmış. İsmet Paşa'nın Ankara'ya gelip hükümete ve Meclise değinmeden önce benimle buluşup görüşmesi sakıncalı görülmüş... Böyle bir görüşmeyi kötüye yoranlar olmuş. Bunu bana yazan Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'di. Elbette bu habere önem vermedim. Tersine, bir an önce İsmet Paşa ile görüşebilmek için, yolculuğumuzu Eskişehir'de buluşabilecek biçimde düzenlettirdim. Ankara'ya gelişimizden sonra, İsmet Paşa Bakanlar Kurulunda durumu anlattı ve yeni yönerge istedi.

Meclisin görüşünü öğrenmek gerekli görüldü. Sorun Meclise getirildi. Bu konuda Mecliste günlerce ve günlerce görüşmeler ve tartışmalar yapıldı.

Anlaşıldığına göre, karşıcılar, Delegeler Kurulumuza ve İsmet Paşa'ya amansız düşman kesilmişlerdi. Sözde barış olmuşken, İsmet Paşa yapmamış, geri dönmüş. Delegeler Kurulu, Bakanlar Kurulunun yönergesine aykırı iş görmüş...

27 Şubat 1923 günlü gizli oturumda başlayan saldırılar, 6 Mart 1923 gününe değin ateşli, coşkulu bir biçimde sürdü. Ben de başından sonuna değin tartışmalara katılmak zorunda kaldım. Karşıcılar, sanki ne istediklerini bilmez bir durumdaydılar. Meclis, olumlu, ya da olumsuz bir karar veremeyecek duruma geldi. Bizim açıkça anladığımız şu idi ki; karşıcılar, barış konusunu Mecliste kendi tutkularının gerçekleşmesinde kullanmak istiyorlardı. Baylar, kimi basında da bu tutkular şaşılacak bir biçimde ateşli olarak candan körükleniyordu. Bu ruh durumu içinde bulunan Meclis ile barış sorununu sonuçlandırmanın güç olacağını görmek doğal, ama üzüntü vericiydi.

Mecliste yaptığım genel açıklama ile durumun her yönünü açıkladım. Akla gelen her şeyi söyledim. İtilâf Devletleri delege kurullarından kimisinin kendi ülkelerine dönüşlerinde verdikleri demeçleri gerçek ve temel sayarak Delegeler Kurulumuza saldırmanın beğenilecek yanı olmadığını söyledim. Delegeler Kurulumuzu dinlemek, bu kurulun yapacağı açıklamalara inanmak ve ona göre durumu değerlendirmek gerektiğini bildirdim.

Delegeler Kurulumuzun, Bakanlar Kurulunca verilmiş yönergeye aykırı iş görüp görmediğini söylemeye, Mecliste bulunan Bakanlar Kurulunun yetkili olduğunu söyledim.

En sonu dedim ki: "Delegeler Kurulu, Bakanlar Kuruluna karşı sorumludur. Meclise karşı sorumlu olan Bakanlar Kuruludur. Meclis, Bakanlar Kuruluna yeni bir yön vermek zorundadır. Bakanlar Kurulu da bu yöne uygun olarak Delegeler Kuruluna özel yönerge verir. Meclisin ayrıntılarla uğraşmasına yer ve olanak yoktur."

Yön üzerindeki görüşümü de şöyle belirttim: "Musul sorununun geçici ertelenmesinden söz etmemek üzere, yönetim, siyasa, iktisat işleriyle ilgili konularda ve öbür sorunlarda ulusun ve ülkenin haklarını, bağımsızlığını tam ve

sağlam olarak elde etmek ve kurtardığımız yerlerin kesin olarak boşaltılmasını istemek temel koşuldur."

Sözlerime şunları da ekledim: "Delegeler Kurulumuz, kendine verilen görevi tam yetkin olarak yapmıştır. Ulusumuzun ve Meclisimizin onurunu korumuştur. Eğer Barış sorununu iyi bir sonuca bağlamak istiyorsak Meclisçe de Delegeler Kuruluna içgücü verilmeli ve çalışmaların sürdürülmesi sağlanmalıdır. Böyle davranırsanız, bir barış evresine gireceğimizi umabiliriz."

Meclisin, söz konusu sorun üzerindeki tartışmaları durdu. Ama, karşıcılar saldırmak için nedenler bulup yaratmaktan kendilerini bir türlü alıkoyamıyorlardı.

Meclisteki Karşıcıların Çeşitli Saldırıları

Meclisteki karşıcıların, türlü biçimlerde ve başka başka konular üzerinde saldırı hazırlamaları yeni bir şey değildi. Geziye çıkışımın ertesi günü, İslam Halifeliği ve Büyük Millet Meclisi adlı kitapçığın ortaya atıldığını; bütün Meclisin ve ulusun bize karşı kışkırtılmak istenildiğini söylemiştim. Bundan daha önce bir manevra vardı ki, daha ondan söz açmadım. Çünkü 1922 yılının Aralık ayı başlangıcında oynanmak istenen oyun, bütün sonuçlarıyla gezim boyunca sürüp gitmişti. İzin verirsiniz, şimdi bu işle ilgili anılarımızı canlandırmaya yarayacak birkaç söz söyleyeyim:

Saygıdeğer baylar, üç milletvekili, milletvekili seçimi yasasında değişiklik yapılması ile ilgili bir önerge hazırlamışlar. (Bu önergede) yazılı olanları öğrenmiştim.

2 Aralık 1922 günü, İkinci Başkan Doktor Adnan Bey'in başkanlık ettiği oturumda, Başkanlık katından şunlar işitildi: "Efendim, Milletvekili Seçimi Yasasının değiştirilmesi ile ilgili önergenin görüşülebileceği yolunda Tasarı

Komisyonunun bir yazısı var." Bu sözler, "Okunsun!" sesleriyle karşılandı. İki milletvekili: "Önemlidir, okunmasını öneriyoruz," diyerek, gürültülerin anlamını açığa vurdular.

Başkan: "Efendim, bu yasa tasarısının okunmadan komisyona gönderilmesi, geleneğimiz gereğidir." dedi.

"Beni Yurttaşlık Haklarından Yoksun Etmek" İsteyen Önerge Üzerine Yaptığım Konuşma

Baylar, işin içyüzü ve bu konuda yapılan Meclis görüşmeleri o günkü tutanaklardan okunabilir. Ama, yüce kurulunuzu bu yorgunluktan kurtarmak için, izin verirseniz, benim o oturumda yaptığım konuşmanın bir parçasını, olduğu gibi bilgimize sunayım:

Yasa tasarısını okutmadan komisyona göndermek isteyen başkandan söz alarak şunları söyledim: "Efendim, bu yasa tasarısı özel bir amaç güdülerek hazırlanmış. Bu özel amaç, doğrudan doğruya beni ilgilendirdiğinden, izin verirseniz kısaca düşüncemi bildirmek istiyorum. Erzurum Milletvekili Süleyman Necati, Mersin Milletvekili Salâhattin ve Samsun Milletvekili Emin beyefendilerin önerdikleri yasa tasarısı doğrudan doğruya beni yurttaşlık haklarından yoksun etmek amacını güdüyor. On dördüncü maddede yazılı olan satırları gözden geçirecek olursanız, orada şöyle denildiğini görürsünüz: 'Büyük Millet Meclisine üye seçilebilmek için, Türkiye'nin bugünkü sınırları içindeki yerler halkından olmak ya da kendi seçim bölgesinde yerleşmiş olmak gerekir. Ondan sonra göçmen olarak gelenlerden Türk ve Kürtler, bir yere yerleştirildikleri günden bu yana beş yıl geçmiş ise seçilebilirler.'

Ne yazık ki, benim doğum yerim, bugünkü sınırlar dışında kalmış bulunuyor. İkincisi, herhangi bir seçim bölgesinde beş yıl oturmuş da değilim. Doğum yerim, bugünkü ulusal sınırimızın dışında kalmıştır. Ama, bu böyle ise, bunu ben

istemmiş değilim ve bunda hiçbir suçum yoktur. Bu, bütün ülkemizi, ulusumuzu dağıtıp yok etmek isteyen düşmanların bu işteki başarılarının biraz olsun önlenemeyişinden ileri gelmiştir. Eğer düşmanlar amaçlarına tam olarak ulaşmış olsalardı, Tanrı korusun, bu tasarıya imza atan bayların doğum yerleri de sınır dışında kalabilirdi.

Önerge Koşullarının Bende Bulunmayışının Nedenleri

Bundan başka, bu maddenin istediği koşul bende yoksa, yani beş yıl sürekli olarak bir seçim bölgesinde oturmamış isem, o da, bu yurt uğrunda yaptığım ödevler yüzündendir. Eğer bu maddenin istediği niteliği kazanmaya çalışsaydım, İstanbul'u kazandırmakla sonuçlanan Arıburnu ve Anafartalar 'daki savunmalarımı yapmamaklığım gerekirdi. Eğer bir yerde beş yıl oturmak zorunda bulunsaydım, benim Bitlis'i ve Muş'u aldıktan sonra Diyarbakır'a doğru yayılan düşmanın karşısına çıkmamaklığım, Bitlis'i ve Muş'u kurtarmak gibi bir önemli yurt ödevimi yapmamaklığım gerekirdi. Bu bayların istediği nitelikleri kazanmak isteseydim, Suriye'yi boşaltan orduların artıklarından Halep'te bir ordu kurarak düşmana karşı savunmaya girişmemekliğim ve bugün 'ulusal sınır' dediğimiz sınırı eylemli olarak çizmemekliğim gerekirdi.

Sanırım, ondan sonraki çalışmalarımı herkes bilir. Hiçbir yerde, beş yıl oturamayacak ölçüde çalışmış bulunuyorum. Ben sanıyordum ki, bu çalışmalarımın dolayısı ulusumun sevgisini ve yakınlığını kazandım. Belki bütün Müslümanlık dünyasının sevgisini ve yakınlığını da kazandım. Bunun için bu sevgi ve yakınlıklara karşılık, yurttaşlık haklarından da yoksun bırakılacağımı hiç aklıma getirmezdim. Sanıyorum ve sanıyordum ki dış düşmanlar canıma kıyarak da beni yurdumdaki işimden ayırmaya çalışacaklardır. Ama hiçbir zaman düşünüp düşleyemezdim ki, yüce Mecliste, iki üç kişi bile olsa, özdeş anlayışta bulunabilsin. Bunun içindir ki, ben anlamak istiyorum; bu baylar gerçekten seçim bölgeleri halkının düşünce ve duygularını mı yansıtıyorlar?

Yine bu baylara soruyorum: Milletvekili olmaları bakımından, (bütün ulusun vekili olmak gibi) bir nitelik taşıdıklarına göre, ulusu da kendileri gibi mi düşünüyor?

Baylar, beni yurttaşlık haklarından yoksun etmek yetkisi bu baylara nereden verilmiştir? Bu kürsüden açıkça yüce kurulunuza ve bu bayların seçim bölgeleri halkına ve bütün ulusa soruyorum ve karşılık istiyorum!"

Ulusun Benim İçin Beslediği İçten Sevgi ve Güveni Göstermesi

Bu sözlerim ajansta ve basında yer aldı. Ulus, konuşmamı ve (karşılığını istediğim) soruyu öğrendi. Yurdun bütün seçim bölgelerindeki gerçek seçmenler ve halk, hemen, Meclis Başkanlığına protesto yazıları yağdırdılar. Yasa tasarısına imza atan milletvekili bayların seçim bölgeleri halkı da, onları ve onlarla görüş birliğinde olanları kınamakta gecikmediler.Ulusun, benim için gösterdiği sevgi ve güveni içtenlikle belirtmesi bakımından değerli birer anı olarak saklamakta olduğum bu telyazıları büyük bir dosya tutmaktadır. Bu dosyadaki telyazıları, zamanında gazetelerde de yayımlanmıştı. Ben, burada yalnız bir seçim bölgesinin, Rize'nin, bana çektiği bir telyazısını,olduğu gibi sunmakla yetineceğim:

Üç milletvekili bayın, Seçim Yasası ile ilgili, bilinen önergesine sancağımız milletvekillerinin katılmayacağı kanısıyla bir şey yazmayı gerekli görmemiştik. Şimdi Milletvekili Osman Efendi'den aldığımız mektupta, kendisinin o önerge ile ilgili bulunduğunu ve karşıcıl gruptan olduğunu övünürcesine bildirmesi üzerine, şunları bilgilerinize sunmak zorunda kaldık:

1. 1-(İçten gelen övücü sözlerden sonra) Size ve sayın değerli çalışma arkadaşlarınıza karşı sancağımız adına söz söyleyen ve aykırı görüş besleyen ve bizce hiçbir değeri ve önemi olmayan milletvekilini lanetleriz. Onun sancağımızı temsil etmek hakkı da olamaz.

2. 2-Şu zamanda, vatansızların bile katılmayacağı karşıcılığı ve karıştırıcılığı bize öğütleyen milletvekili bayın, görüşüne katılacak bir tek kişinin bile sancağımızda bulunmadığını kıvanarak ve üstün saygılarımızla bilgilerinize sunarız efendim.

Yeniden Seçim Yapılması Kararı

Saygıdeğer baylar, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, olaylarını anlattığımız günlerdeki, karışık ruh durumu, gerçekten düşünölmeye değer bir nitelik aldı. Bütün ulusta, Meclisin görev yapamayacak bir duruma geldiğı kaygısı sezilmeye başladı. Mecliste, durumu soğukkanlılık ve sağgörü ile usa vurup inceleyenler bile üzüntülerini açığa vurmaktan kendilerini alamıyorlardı. Artık Meclis yenilenmedikçe, ulusun ve ülkenin ağır ve sorumluluğı gerektiren işlerinin yürütölemeyeceğıne kuşku kalmamıştı. Bunun zorunlu olduğuna ben de inandım. Bir gece Başbakan Rauf Bey'e, istasyondaki konutunda, Bakanlar Kurulunu toplantıya çağırmasını, benim de geleceğimi telefonla bildirdim.

Rauf Bey'in konutunda toplanan Bakanlar Kuruluna, Meclisin yenilenmesini, Meclise önermek gerektiğini söyledim. Kısa bir tartışmadan sonra, Bakanlar Kurulu ile görüş birliğine vardık. Gene o gece, Meclisteki Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu Yönetim Kurulunu da Bakanlar Kurulu toplantısına çağırdım. Bu yönetim kurulu içinde, önerimi yersiz bulup şaşanlar oldu. Görüşmeler ve tartışmalar ertesi güne değin sürdü. Böyle olmakla birlikte bu kurulla da anlaştık. Ondan sonra hemen Grup Genel Kurulunu topladım. Bu toplantıda yurdun genel durumunu, ivedilikle görölmesi gereken ulus işlerini anlattım; Meclisin artık bu görevleri yapmaya yeteneğı kalmadığını söyleyip tanıtlayarak, Meclisten, seçimlerin yenilenmesine karar vermesini istemek gerektiğini bildirdim. Grup Genel Kurulu, sözlerimi ve açıklamalarımı iyi karşıladı. Bunun üzerine konu gene o gün 1 Nisan 1923'te Meclise götüröldü, Yüz yirmiye yakın üye, bir önerge ile, Meclise, seçimlerin yenilenmesi için bir

yasa tasarısı sundu. Meclis, yeniden seçim yapılması ile ilgili yasaı oybirliğı ile kabul etti.

Meclisin bu kararı vermesi devrim tarihimizde önemli bir noktadır. Çünkü bu yasaı çıkarmakla Meclis, kendinde beliren hastalığı kabul ettiğini ve bundan dolayı ulusun duyduğu üzüntüyü anlamış olduğunu gösterdi.

Lozan Konferansının İkinci Evresi ve Yeni Seçimlerde Ulusun Gösterdiği Uyanıklık

Baylar Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te yeniden toplandı. Delegeler Kurulumuz, Lozan'da barışı sağlamaya çalışırken, ben de yeni seçimlerle uğraşıyordum.

Yeni seçimlere, bildiğiniz ilkelerimizi ilan ederek girdik. Görüşlerimizi benimseyip milletvekili olmak isteyen kişiler, önce ilkeleri benimsediğini ve görüşlerimize katıldığını bana bildiriyorlardı. Adayları ben saptayacaktım ve zamanında partimiz adına ben ilan edecektim.

Böyle bir yöntem izlemeyi gerekli görmüştüm; çünkü, yapılacak seçimlerde ulusu aldatarak çeşitli ereklerle milletvekili olmaya çalışacakların çok olduğunu biliyordum. Yurdun her yerinde, konuşmalarım ve uyarmalarım büyük bir içtenlikle ve güvenle karşılandı.

Bütün ulus, ortaya attığım ilkeleri bütünüyle benimsedi. İlkelere ve dahası, bana bile karşıcıl durum alacakların ulusça milletvekilliğine seçilemeyecekleri anlaşıldı.

Nurettin Paşa'nın Bağımsız Olarak Milletvekili Seçilmeye Girişmesi ve Yayımladığı Yaşamöyküsü Kitapçığı

Gerçekten, kimi seçim bölgelerinde kendi başlarına (seçilmek) isteyenler başarı sağlayamadılar. Bu arada, o zaman daha Birinci Ordumuzun Komutanı bulunan Nurettin Paşa da milletvekili olmaya girişmişti, seçilemedi. Nurettin Paşa, bu isteğini daha sonra, bir ara seçiminde, Bursa'da gerçekleştirdi.

Paşa'nın, kendi başına ve bağımsız olarak milletvekili seçilmek için, her zaman olduğu gibi kendi yöntemine göre, gerekli propagandayı yaptırmaktan da geri kalmadığı anlaşılmıştı. Bu yoldaki girişim ve yayınlardan herkesin dikkatini çeken, özellikle Nurettin Paşa'nın yaşamöyküsü kitapçığıdır.

Nurettin Paşa, yeni seçim yılı olan 1923'te Âbit Süreyya Bey adında bir kişiye A. S. simgesiyle, bir yaşamöyküsü yayımlattı.

Âbit Süreyya Bey, Abdülhamit'in başyazmanlarından rahmetli Süreyya Paşa'nın oğludur. Meşrutiyetten önce Nurettin Paşa gibi ve onunla birlikte padişahın onursal yaveri idi. Birinci Dünya Savaşında İzmir'de, Kurtuluş Savaşının sonunda da Nurettin Paşa karargâhının bulunduğu İzmit'te ordu üstenciliği (mütahhitliği) yaptı. Nurettin Paşa'nın yaşamöyküsü kitapçığını yazan, Âbit Süreyya Bey değildir. Kitapçık, yazılı olarak kendisine verilmiş ve Nurettin Paşa ondan adının ilk harflerini kitapçığa koyarak ortağı bulunduğu "Osmanlı Basımevi (Matbaa-i Osmaniye)"nde bastırmasını rica etmiştir.

Bu kitapçığın kabında şu yazılar okunur:

"İzmir Fatihi, Karahisar ve Dumlupınar Savaşlarında Düşmanı Yenen Gazi Nurettin Paşa Hazretlerinin Yaşamöyküsü".

Baylar, on dokuz sayfa tutan bu yaşamöyküsü kitapçığını kaç kişinin okuduğunu bilmiyorum. Ben bu kitapçığı ülkedeki bütün aydınların okumasını çok yararlı ve eğitici buluyorum. Yalnız bu kitapçığı okuyanların, ya da okuyacak olanların kitapçıkta değinilen olaylar ve işler üzerinde, başka ve güvenilir kaynaklardan da bilgi edinerek, yazılanlarla gerçekleri karşılaştırmaları ve böylece yargıya varmaları gereklidir.

Bu kitapçığın niteliği ve ortaya koyduğu anlayış üzerinde bir yargıya varmak için, kimi noktalarını birlikte inceleyelim:

Kitapçığın kabındaki yazılardan sonra, yazının başlığında şu sözler vardır:

"Kûtülamare'yi Kuşatan, Bağdat'ı Savunan; Yemen, Selmanpâk, Batı Anadolu, Afyonkarahisar, Dumlupınar, İzmir Savaşlarında Düşmanı Yenen ve İzmir Fatihi."

Nurettin Paşa'nın kendi kendine takındığı "kuşatan","yenen", "kurtaran" sanları üzerinde düşünceleri sonraya bırakarak, kitapçığın içindekilere geçelim:

Paşa, "Konyar" adındaki Türk boyundan olan rahmetli Mareşal İbrahim Paşa'nın oğlu, Peygamber Hazretlerinin soyundan Ayan üyesi ve eski nazırlardan en yaşlısı (Şeyhülvükelâ) Bursalı rahmetli Rıza Efendi'nin torunlarından imiş... Bu bilgiye ve anlatış biçimine göre, Mehmet Nurettin Paşa hem Türk, hem de Arap'tır. Babasıyla ve büyükbabalarıyla da övünmektedir. Burada babasının büyük adam olmasıyla övünen Bizans İmparatoru Theodosius'a, babası ve anası Türk olan Attila'nın; "Ben de, büyük ve soylu bir ulusun çocuğuyum." dediğini anımsatmadan geçemeyeceğim.

"Okul öğreniminden başka, özel öğrenimler de görmüş olan Nurettin Paşa 1893'de Harp Okulunu bitirerek Birinci Ordu (Hassa Ordusu) Karargâhına kurmay görevlisi olarak atan"mış...

Nurettin Paşa kurmaylık öğrenimi görmemiş ve o sınıfa girmemiştir. Bundan dolayı, ordu karargâhında kurmaylık görevine atanamaz. Olsa olsa, bir birliğe gönderilmeyip ordu karargahında yardımcılık görevi ile, ya da buna benzer bir görevle alıkonulmuş olabilir. Elbette genç bir teğmen için, askerlik görevine buradan başlamak övünülecek bir başlangıç sayılmaz. Birliklerden birine atanmak, orada askerliğin sıkı düzenine ve güçlüklerine alışmak gerektir.

Nurettin Paşa: "1897'de Yunan savaşına gönüllü olarak katılmış ve Başkomutanlığa atanan Gazi Osman Paşa'nın emir subaylığına, İstanbul'a dönüşünde de padişahın yaverliğine ve konukçuluk görevlerine..." atanmış. Bilindiği üzere Gazi Osman Paşa, İstanbul'dan Selanik'e dek gitmiş ve savaş alanına gitmeden Selanik'ten geri dönmüştür. Savaşa girmemiş bir komutanın emir subaylığına, ondan sonra da Sultan Hamit'in yaverliğine ve birtakım konukçuluk görevlerine atanmış olmak, bilmem ki ne denli anılmaya ve övünmeye değer görülebilir?

Nurettin Paşa: "Sırasıyla yarbaylığa ve albaylığa yükseltilmiş ve 1908 yılı başlarında Selanik'te Üçüncü Ordu Karargâhı Özel Şube Müdürlüğüne atan"mış... Nurettin Paşa'nın hangi sıra ile albaylığa dek yükselmiş olduğu, Meşrutiyet kurulduktan sonra yeniden binbaşılığa indirilmiş olmasıyla anlaşılıyorsa da, Selanik'te Üçüncü Ordu Karargâhı Özel Şube Müdürlüğüne atanmasını anlamak güçtür. Çünkü, karargahında benim de görevli bulunduğum o orduda, denildiği gibi özel bir şube yoktu. Anlaşılan, ordu komutanı olan babası, oğlu için, özel ve gizli işlerle ilgili bir şube kurmuş olacak...

Nurettin Paşa, Üçüncü Ordu Komutanı bulunan: "Babası Mareşal İbrahim Paşa ile Meşrutiyet devriminin yapılmasına ve ayaklanmanın ılımlı ve esenli olarak yürütülmesine çalışmışlar ve önderlik etmişler..."

Yaşamöyküsü kitapçığında, Nurettin Paşa'yı Sultan Hamit'in iki kez tutuklatıp sorguya çektiirdiğı; birincisinde sürgüne gönderilmesine, ikincisinde askerlikten kovularak altı yıl hapsine karar verildiğı; ama babasının araya girip yalvarması üzerine kurtulduğı öyküsünden sonra: "İstanbul'dan bir yolunu bulup yine Rumeli'ye geçerek, 1908 Meşrutiyet devriminin hazırlanması ve yapılması için başka arkadaşlarıyla birlikte çalışmıştır." sözleri yazılı bulunmaktadır.

Nurettin Paşa'nın uğradığı kıyımı kısaca anlatmak gerekirse, diyebiliriz ki, Sultan Hamit, özgür düşüncelerinden ötürü Nurettin Bey'e kızdıkça, onu yarbaylığa, albaylığa yükselterek sırmasını artırır ve onu, babasının sevecenlik ve okşamasına bırakmış...

Nurettin Paşa İle Babasının Meşrutiyet Devrimine Katılışları İle İlgili Anılarım

Mareşal İbrahim Paşa'nın Üçüncü Ordu Komutanlığı, oğlu Nurettin Bey'in de babasının emir subaylığı ve bunların Meşrutiyet devrimine ne denli ve ne ölçüde katıldıkları üzerinde birazcık bilgi vermek isterim. Bunun için, geçmiş günlerle ilgili kısa bir anımı anlatmama izninizi rica edeceğim.

Baylar, çeşitli nedenlerle elbette şunları duymuşsunuzdur: Ben kurmay yüzbaşı olur olmaz, Sultan Hamit'in (buyruğı) ile Suriye'ye sürüldüm. Orada üç yıl kaldıktan sonra, o zaman Üçüncü Ordu bölgesi olan Makedonya'ya gönderildim. Ordu merkezi Manastır idi. Ordu karargâhı orada bulunuyordu. Selanik'te başkaca "Üçüncü Ordu Mareşallığı" adında bir komuta makamı vardı. Üçüncü Ordu Komutanı Selanik'te otururdu.

Orada "Mareşal Kurmaylığı (Maiyeti Müşiri Erkânıharbiyesi)" diye bir kurmaylık da vardı. Ben 1908 yılında, kolağası olarak bu karargahta görevli idim. Ulusu özgürlüğe kavuşturmak için çalışan gizli dernekle pek yakından ilişkim vardı. Yanyalı Esat Paşa, Üçüncü Ordu Komutanı idi.

Süleyman Paşa oğlu Ali Rıza Paşa, kurmay başkanımızdı. O zaman binbaşı olan rahmetli Cemal Paşa ve Binbaşı Fethi Bey (şimdi Paris Elçisi) ve ben Mareşal kurmaylığının kurmayları idik.

Her üçümüz, derneğin üyesi bulunuyorduk. Derneğin başarıya ulaşması için çalışıyorduk.

O günlerde, Üçüncü Ordu bölgesinde bulunan Serez'deki tümenin ve Serez Bölgesinin komutanı, mareşal aşamasında bir kişi idi. Bu kişiye, Sultan Hamit pek çok güveniyor ve inanıyordu. Bu kişi, mareşal olmasına ve Esat Paşa'dan daha üstün bir aşamada bulunmasına karşın, İstanbul ile Makedonya arasında bir güvenlik bölgesi kurmak amacıyla, Serez'den uzaklaştırılmazdı. İşte bu önemli komutan, Mareşal İbrahim Paşa idi. Oğlu Nurettin Bey (Nurettin Paşa) da, babasının yanında bulunurdu. Meşrutiyetin kuruluşundan önceki günlerde, Mareşal İbrahim Paşa'nın bölgesinde bir binbaşı, zorbalık yönetimini (istibdat idaresini) yerici bir konuşma yapmış. Bir çarşıt bunu jurnal etmiş. Yerinde soruşturma yapmak için, o zaman Selanik'te Merkez Komutanı bulunan Yarbay Nâzım Bey İstanbul'ca görevlendirildi.

Dernek, Nâzım Bey'in bu görevi yapmasını önlemek için, onu vurdurdu. Yaralanan Nâzım Bey İstanbul'a götürüldü. Olayı soruşturmaya, İstanbul'dan değil, ancak orduca görevlendirilecek bir kişinin gidebileceği, ilgililere anlatıldı. Ben görevlendirildim. Elbette görevim zorbalık yönetimini yermiş olan binbaşığı kurtarmaktı.

Önce Serez'e gittim. Mareşal İbrahim Paşa'yı ziyaret ettim. Paşayla görüşürken anladım ki, kendisinin büyük bir kaygısı vardır. İbrahim Paşa, kendi bölgesi içinde Sultan Hamit'e ve zorbalık yönetimine karşı hiçbir kişi bulunmadığı ve bulunamayacağı yolunda, Padişaha güvence vermişti. Buna karşın, söz konusu binbaşı için verilen jurnal, Sultan Hamit'in Mareşal İbrahim Paşa'ya olan güvenini sarsacak nitelikteydi. Bu jurnalda yazılanların doğru çıkması, İbrahim

Paşa'nın durumunu kötüleştirecekti. Bunu istemiyordu. Ben hemen, Paşa'nın kaygısını anladım ve dedim ki: "Paşa Hazretleri, sizin bölgenizde Padişah Hazretleri için kötü duygu besleyen bir kişinin bulunabileceği umulmaz. Verilmiş olan jurnalda yazılanların, yerinde soruşturulması, yüksek kişiliğinizce kurulmuş olan düzenbağını ve aşılanmış olan bağlılık duygularını kolaylıkla ortaya çıkaracaktır. İsterseniz, yapacağım soruşturma raporunun bir örneğini yüksek kişiliğinize de göndereyim."

Bu sözlerim İbrahim Paşa'nın sıkıntısını dağıttı. Beni beğendi. Oğlu Nurettin Bey'i çağırıp beni ağırlamalarını ve olayın geçtiği yere gidebilmem için kolaylık gösterilmesini buyurdu.

Soruşturmamın sonucu, binbaşığı kurtardı; jurnal vereni, "karaçalılık" cezasına çarptırdı. Mareşal İbrahim Paşa da, bölgesinde karşıcıl bir kişinin bulunamayacağını tanıtlayarak, padişahın kendisine olan inan ve güvenini pekiştirdi.

Mareşal İbrahim Paşa'nın böylece kendisine karşı beslenen güveni pekiştirmesi, çok geçmeden, bütün Makedonya'yı zorbalık yönetimine karşıcıl olanlardan temizlemekle görevlendirilmesine yol açtı. Bu noktayı biraz açıklayayım. Dernek, bütün Makedonya'da örgütünü genişletti ve çalışmalarını artırdı. Artık hemen açıktan açığa ve korkusuzca çalışmalara başlandı.

Selanik'te, Ordu Mareşalliğinde bulunan Esat Paşa'ya güven kalmadı. Kurmay Başkanımız olan Ali Rıza Paşa'ya karşı kuşkuyla düşüldü. Sultan Hamit bunları sorguya çekmek üzere birer birer İstanbul'a çağırttı. Ordu Mareşalliğine, her bakımdan inanılan ve güvenilen Mareşal İbrahim Paşa atandı ve gönderildi.

İbrahim Paşa'nın Selanik'e gelmekte olduğu duyulunca, Cemal Bey (rahmetli Cemal Paşa), ne olur ne olmaz diye sudan bir nedenle merkezden uzaklaştı. Arkadaşım Fethi Bey de daha önce Jandarma Okulu Komutanlığına geçmişti.

Selanik'te Ordu Komutanı ve Kurmay Başkanı yerine yalnız ben bulunuyordum. Yeni gelen komutana, Üçüncü Ordu Komutanlığını ben teslim edecektim. Gerçekten de öyle oldu.

İbrahim Paşa, oğlu Nurettin Bey ile birlikte trenle geç vakit Selanik'e geldi. Doğru Komutanlık katına geldi. Orada kendisine durum üzerine bilgi verdim. Gece olmasına karşın, Ordu Karargâhında görevli bütün başkanları birer birer görmek istedi. Herkes gelip kendini tanıtıyordu. Mareşal Paşa, her yeni tanıdığı kişiye, kendisinin ne denli sert olduğunu, insanı yok edebilecek güçte bulunduğunu anlatmaya çalışır birtakım davranışlarda bulunarak; hiç de yeri olmayan sözler söyleyerek; ara sıra çizmeli ayaklarını yere vurarak, daha başlangıçta korkutma siyasası uygulamaya başladı.

Gece evime gittim. Ertesi gün erkenden, bir süvari, bir binek atı getirdi ve Mareşal Paşa'nın beni istediğini söyledi. Komutanlığa geldiğim zaman anladım ki, yeni komutan benim görevimde kalabileceğini buyurmuş...

Şimdi baylar, gelelim ayaklanma ve devrim evresine...

İbrahim Paşa'nın korkutma siyasası, gizli derneğin gözdağı verici tepkisiyle karşılandı. Paşa öfke ve sertlikten vazgeçmek zorunluğunu duydu. Kimi arkadaşlar ve bu arada en çok Cemal Bey (Cemal Paşa) aracılığıyla gizli derneğin gücü ve girişimindeki sıkı tutum İbrahim Paşa'nın oğluna anlatıldı. Babasının derneğe karşı aykırı bir davranışta bulunmaması söylendi ve Paşa'dan güvence istendi. Örneğin; "Komutan Paşa, gizli derneğe karşı aykırı bir davranışta bulunmayacağını anlatmak üzere, cuma namazını filan camide kılacak ve ikinci sırada namaza duracaktır..." gibi birtakım isteklerde bulunuldu. İşte Nurettin Bey, bu gibi bildirimleri babasına duyurmak için aracı olarak kullanılıyordu. Ama önemli işlerde görevlendirilen ve çalıştırılan, babasının emir subayı Nurettin Bey değil, daha çok, derneğin üyesi ve güvenilir adamı, Komutanlık Makamı Emir Subayı Yüzbaşı Kâzım Nami Bey (şimdi yazar ve öğretmen) idi.

İbrahim Paşa, derneğin isteklerine uymak zorunda bırakıldı. Ama derneğin örgütlerinden, girişimlerinden, kararlarından ve yaptığı işlerden kendisine hiçbir zaman bilgi verilmemiştir.

Özgürlük ve Meşrutiyet devriminin ne zaman yapılacağını da, ne İbrahim Paşa ne de oğlu Nurettin Bey, daha önceden hiç duymamışlardır bile. Meşrutiyetin kuruluşu ile ilgili sorunun tümüyle içinde bulunduğum, bütün ayrıntıları ve evreleriyle yakından ilişkili olduğum için, bu konudaki anılarım, olduğu gibi aklımdadır.

Özgürlük ve Meşrutiyet devrimi ile ilgili gösterilerinde ivedi davrandığı sanılan Üsküp'teki düzenlemeleri Selanik'te ve başka yerlerde yapılacak düzenlemelerle ayarlamak üzere Üsküp'e gitmişim. Oradan dönüşümde ve artık her yerde eylemli gösteriler başladıktan sonra Mareşal İbrahim Paşa beni çağırdı ve şunları söyledi: "Beni ordu komutanlığında bırakacak mısınız, bırakmayacak mısınız? Bırakılmayacaksam, bir saldırıya uğramadan ve onurum kırılmadan hemen İstanbul'a gideyim." Üstelik Paşa, masası üstünde duran yazı hokkasını eline alarak, olduğu gibi aklımda kalan şu sözü de ekledi: "Burada benim, yalnız bir hokkam var; onu alır, giderim."

Gerekenlerle görüştüktan sonra, istediği bilgiyi verebileceğimi, söyledim. Dernek adına yetkili olan öteki arkadaşlarla, İbrahim Paşa'nın komutanlığı işini görüştük. Bir zaman için kalmasında sakınca görmedik. Komutanlıkta kalması ile ilgili dernek kararını ben kendisine bildirdim.

Ama bir iki gün sonra, dağa çıkmış olan subaylardan bir teğmen, bulunduğu yerden, İbrahim Paşa'ya çok onur kırıcı bir tel çekmiş. İbrahim Paşa hemen beni çağırttı ve teli uzatarak dedi ki: "Beni komutan olarak burada bırakacağınızı bildirmiştiniz. Bu onur kırıcı iş nedir?"

Komutan Paşa'ya, dernekçe kendisi için aldığımız kararı bütün örgütümüze duyuracak kadar zaman geçmediğini, özellikle dağ başında bulunan subaylarımızın herhangi bir telgraf merkezinden bu gibi teller çektirmelerini önlemenin bugünlerde güç olacağını kabul etmesi gerektiğini söyleyerek, kendisini yatıştırmaya çalıştım.

Ama, aradan çok geçmeden, o zaman Yunan Sınırı Komutanı bulunan Muhlis Paşa, derneğin Manastır'daki Merkez Kurulunca Manastır'a çağırılmış. Muhlis Paşa, Ordu Komutanı İbrahim Paşa'dan izin almaksızın Manastır'a gitmiş. Bundan üzüntü duyan İbrahim Paşa, Muhlis Paşa'ya paylarcasına bir yazı yazmış.

Bunun üzerine, Muhlis Paşa'yı çağırın Merkez Kurulu, İbrahim Paşa'ya uzun bir tel çekmiş. Bu kez de, Mareşal Paşa beni çağırarak teli gösterdi ve: "Ya bu ne?" dedi.

Teli, başından sonuna dek okudum. Bu telde Konyar boyundan gelen Mareşal İbrahim Paşa'nın bütün yaşayışı, geçmişi, niteliği anlatıldıktan sonra, ağır ve çok onur kırıcı sözlerle zorbalık çağının, Sultan Hamit kulluğunun pek az rastlanılır bir örneği olan İbrahim Paşa'nın özgürlük için çalışan bir çevrede, özgürlük için çalışanlara komutanlık etmeye yeltenmesine şaşıldığı belirtilerek, hemen komutanlıktan çekilmesi bildiriliyor ve isteniyordu.

Baylar, bundan sonra gerçekten İbrahim Paşa Selanik'te duramadı. Dediği gibi, hokkasını alıp gitti.

Bunları öğrendikten sonra, Nurettin Paşa'nın Üçüncü Ordu Komutanı bulunan babası Mareşal İbrahim Paşa ile Meşrutiyet devriminin yapılmasına ve ayaklanmanın ılımlı ve engelsiz olarak yürütülmesine ne yolda çalışıp önderlik eylemiş olduklarını anlamak kolaylaşmıştır, sanırım. Denildiği gibi, "ayaklanmanın ılımlı olarak yürütülmesinde" bile etkin olamamışlardır. En

büyük ılımsızlık onların kendilerine karşı yapılmış olan davranışlarda görülmüştür.

Yaşamöyküsü Kitapçığına Göre, Nurettin Paşa'nın Meşrutiyet Kuruluşundan Sonra Yaptığı İşler

Yaşam öyküsü kitapçığının dördüncü sayfasında Nurettin Paşa'nın, Rumeli'den İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusuna katılarak yurt görevini yaptığından söz edilmektedir. 31 Mart olayı üzerine Rumeli'den İstanbul'a gönderilen kuvvetlerin komutanı rahmetli Hüsnü Paşa idi. Ben, bu kuvvetlerin kurmay başkanı idim. Bu kuvvetlere Hareket Ordusu adını veren, Hareket Ordusunun İstanbul'a dek gidişini düzenleyen ve yöneten ben idim. Nurettin Bey'in bu kuvvetlere katılarak görev aldığını bilmiyorum. Nurettin Paşa, birçokları gibi, Hareket Ordusu İstanbul'a yaklaştığı zaman, Yeşilköy'e ya da Bakırköy'e gelmiş olabilir.

Nurettin Paşa: "Yemen ilinin kurtarılması ve ayaklananların cezalandırılması için yapılan savaşlarda bir takım tümenlere ya da birliklere komuta etmiş..."

Her tümen komutanı, her savaşta bu durumda bulunur. Sonra: "San'a'nın kurtarılmasından sonra orada yığınak yapmış olan kuvvetlere komuta etmiş..."

Baylar, asker olanlar çok iyi bilirler ki, bir yerde çeşitli ordu birlikleri toplandığı zaman, orada bir merkez komutanlığı ya da mevki komutanlığı, bir ordugâh komutanlığı kurulur... Nurettin Paşa'nın San'a'daki komutanlığı bundan başka bir şey miydi?

Nurettin Paşa: "İmam Yahya ile uzlaşma yapılmasında Ahmet İzzet Paşa'ya yardım etmiş..."

Ahmet İzzet Paşa'ya sormadım; ama, İzzet Paşa ile birlikte bulunup çalışmalarına yakından katılan yetkili kişilerin söylediklerine göre, İmam Yahya ile uzlaşma görüşmelerinde, Nurettin Paşa hiçbir bakımdan ilgilendirilmemiştir.

Nurettin Paşa: "Balkan savaşlarına katılmak isteği ile Yemen'i kuzeyden güneye dek geçip Aden-Mısır-Suriye-Konya-İstanbul yoluyla Çatalca yakınlarında bulunan Başkomutanlık Karargâhına varmış ve açık tümen komutanlığı bulunmamasından ötürü kendi dileğiyle, gönüllü olarak Dokuzuncu Alayın Komutasını üzerine almış..."

Nurettin Paşa'nın Yemen'den İstanbul'a gelmek için geçtiği yol, Yemen'den İstanbul'a gelen bütün askerlerin ve sivillerin, kısacası herkesin geçtiği yoldu. Yol, o idi. Nitekim, o günlerde biz de Afrika'da bulunuyorduk. İstanbul'a gelmek için Afrika çöllerini batıdan doğuya, Mısır'a dek deve ile geçtikten sonra, İskenderiye ile Triyeste arasındaki bütün Akdeniz ile Adriyatik denizini güneyden kuzeye ve Triyeste'den Bükreş'e dek Avrupa'yı ve ondan sonra da Karadeniz'i geçerek aynı karargâha ulaşmıştık. Yol, bu idi.

Nurettin Paşa, bu noktada asıl söylenmesi gereken konudan söz açmıyor. Nurettin Paşa, albaylıktan binbaşılığa indirildikten sonra, Yemen birliklerinde görevlendirilmek üzere yarbaylığa yükseltilmişti. Bu yükseltilmenin gereği olarak yarbaylıkla Yemen'de iki yıl kalması zorunlu iken, zamanından önce İstanbul'a gelerek, sözü geçen görevden kurtulma yolunu bulmuştur.

Yaşamöyküsü kitapçığının altıncı ve yedinci sayfalarında Nurettin Paşa'nın Irak Komutanlığından söz ediliyor; yerli araçları kullanarak yeniden ordu kurup dost ve düşmanın umduğunun ve beklediğinin tam tersine, yenilgiden yengi çıkarmak gibi olağanüstü bir iş gösterdiği belirtiliyor.

Irak Savaşlarında Nurettin Paşa

Baylar, Irak savaşlarının Nurettin Paşa zamanındaki gerçek durumu şudur:

İlk Irak Komutanı olan Süleyman Askerî Bey'in yenilgiye uğramasından ve kendini öldürmesinden sonra, Kafkasya'dan yeni birlikler gelinceye dek Irak'taki savaşlar, İngilizlerin dileğine ve yürüyüş hızına bağlı kalmıştır. Nurettin Paşa, Kûtulamare'de İngilizlere yenildikten sonra, gece gündüz ve hiç direnmeksizin yürüyerek Selmanpâk'a dek dağınik olarak geri çekildi.

İngilizler, Nurettin Paşa'yı kovalayarak Selmanpâk'a dek ilerlediler. Orada Kafkasya'dan gönderilmiş olan birlikler, İngiliz birliklerini karşıladı. Üç gün savaştıktan sonra Nurettin Paşa yenilgiyi kabul ederek geri çekilme buyruğu verdi. Birlikler, Diyale ırmağına dek kuzeye çekildi. Süvari artçısı çıkarılarak İngilizlerle bağlantı kurma yolu bile aranmadı. Oysa, aynı zamanda İngilizler de geri çekilmişlerdi. Bu bilgiyi çöl Arapları verdi. Ondan sonra Nurettin Paşa, kendini toplayıp yeniden Selmanpâk-Kûtulamare doğrultusunda ilerledi.

Kûtulamare kuzeyinde İngiliz birlikleriyle geceleyin karşılaşıldı. Tedbirsizlik ve düzenlemedeki ve komutadaki yanlışlıklar yüzünden, tan yeri ağırırken birliklerimiz, düşmanın ateş baskınına uğradı. Bir çok er, subay ve komutan yitik verildi. Birlikler bozuldu, kendiliğinden geri çekilmeye başlandı. İngilizlerin de geri çekilmesi üzerine yeniden düzen sağlanabildi.

Irak'ta, yeni birlikler ve yeni araçlarla büyük ve kanlı savaşlar bundan sonra başlar ki, Nurettin Paşa'nın bunlarla ilişkisi yoktur.

Kitapçığın yine o sayfalarında: "Nurettin Paşa, İngilizlerle savaşırken ele geçirdiği uçaklarla da bir uçak filosu meydana getirmek gibi çok büyük başarılar göstermiştir." deniliyor.

Bu savın, pek bilisizce olduğunu söylemek zorundayım. Uçağın ve uçak filosunun ne olduğunu bilenler, böyle bir savın ne denli gülünç olduğunu elbette anlarlar.

Büyük Saldırı Sırasında Nurettin Paşa Savaş Alanına Dürbün İle Bakmayı Yeğ Tutuyordu

Kitapçığın sekizinci sayfasında, Nurettin Paşa'nın dürbünle bakarken alınmış bir resmi vardır. Bu resmin altında şunlar yazılıdır:

"26 Ağustos 1922 saldırı günü, Kocatepe gözetleme yerinde Karahisar Meydan Savaşını yönetirken alınan fotoğraflardır."

O gün, hep o tepede idik. Dürbünle bakanlar çoktu. Dürbünle en çok bakanlar da gözetleme görevi yapan subaylardı. Gerçekten, Nurettin Paşa'nın da savaş alanına dürbünle bakmayı yeğlediği benim de dikkatimi çekmişti.

Karahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı yapılırken,"Başkomutan Savaşı" günü, Nurettin Paşa'yı, bir aralık, Kolordu Komutanı Kemalettin Paşa'nın (şimdi Berlin Elçisi) gözetleme yerinde, savaş alanına dürbünle bakarken buldum. Birliklerimiz düşmanı yakından sıkıştırmış çok dikkat isteyen önemli bir durum meydana gelmişti. "Dürbünle bakmayı bırakınız! Savaşı yakından ve kendimiz yönetmek için ileri ateş dayangalarına gideceğiz!" dedim.

Nurettin Paşa, bu denli yaklaşmanın doğru olmadığını söyleyerek gitmek istemedi. Canım sıkıldı. "Siz burada kalabilirsiniz!" dedim. Kemalettin Sami Paşa'ya da "Siz benimle geliniz!" dedim ve otomobilime yürüdüm. "Baş üstüne!" dedi ve benimle birlikte yürüdü. Bu davranış üzerine, dürbünün başında yalnız bırakılan Nurettin Paşa'nın da arkamızdan geldiğini gördük. Dediğim yere gittik. Yunan ordusunun tutsaklığıyla sonuçlanan o savaşı en

küçük ayrıntılarına dek kendim yönetiyor ve gereken buyrukları, doğrudan doğruya kolordu komutanlarına ve başka komutanlara kendim veriyordum.

Buyruklarıma göre önlemler alınıp gereği yapılırken, Ordu Komutanı Nurettin Paşa yanımda duruyor ve olup bitenlere bakıyordu. Bir aralık, Kolordu Komutanını benim yanımdan uzaklaştırarak kimi buyruklar vermeye kalkışmış. Kolordu Komutanı, bu buyrukları yerine getirilemez nitelikte görmüş; Ordu Komutanı ile Kolordu Komutanı arasında, saygı dışı çekişmelere benzer bir şeyler olmuş. Kemalettin Sami Paşa Nurettin Paşa'nın yanından biraz sert bir davranışla ayrılmış. Bu durumu anladım. Kemalettin Sami Paşa'yı yanıma çağırıp, sakin olmasını ve düzenbağını koruması gerektiğini söyledim. Sonra da, yalnız olarak Nurettin Paşa'yı çağırttım. Genel nitelikte kimi sorular sorarak, Kolordu Komutanına verdiği buyruğun gerçekten yerine getirilemeyeceğini anlatmak istedim. Komutanlar, buyruk vermiş olmak için buyruk vermezler. Gerekli ve yapılabilecek olan işleri buyururken kendini, o buyruğu yürütecek olanın yerine koymak ve buyruğun nasıl uygulanıp yürütüleceğini düşünmek ve bilmek gerektir.

Yaşamöyküsü kitapçığının dokuzuncu sayfasında, Irak'tan sonra, "Kafkas Cephesine gitmiş olan Nurettin Paşa'nın, Üçüncü Ordu Bölge Komutanlığında ve ordu komutanlığı vekilliğinde bir süre bulunduğu" yazılıdır. Bu görevlerin niteliği ve bu sürenin kaç gün olduğunu sormak gerekir.

Nurettin Paşa, Kafkas Cephesinden İstanbul'a dönüşünde "Aydın, Muğla ve Antalya Bölge Komutanı sanıyla İzmir'e gitmiş ve bulduğu dağınık birkaç müstahfaz birliğini (çoğu 40 yaşını geçmiş erlerden meydana gelen birlikler) çarçabuk düzene sokup, yeni tümenler kurarak Yirmi Birinci Kolorduyu meydana getirmiş..."

Baylar, kolordu kurmak, son zamanda, Birinci Dünya Savaşının fantazileri sırasına geçmişti. Özellikle, karşısında düşman bulunmayan bölgelerde,

askerlik şubeleri ve askerlik daireleri kuruyormuşçasına kolaylıkla kolordu komutanlıkları kurulur ve gerekli yetkiler verilirdi. Gerçekten, bütün savaş cepheleri "yardım!" diye bağırırken, Yirmi Birinci Kolordu, önemsenecek bir varlık olsaydı, Aydın bölgesinde yüzüstü bırakılmazdı.

Yaşamöyküsü Kitapçığına Göre Nurettin Paşa'nın İstanbul'da ve Anadolu'da Gördüğü Önemli İşler

Kitapçığın on altıncı sayfasında Nurettin Paşa'nın, "Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının girişimleri ile başlayan ulusal eylemin ileri gelenleriyle de ilişki kurarak..." İstanbul'da birtakım önemli işler yaptığından ve sonunda "İngilizlerin kendisini izlemeye başladıklarından"; "Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı çağrı yazılarında artık İstanbul'dan çok Anadolu'da görev yapabileceğinin bildirilmesi..." üzerine vb. dolayısıyla Anadolu'ya geçmiş (olduğundan söz ediliyor).

Baylar, Nurettin Paşa'nın İstanbul'da İngilizlerle ve Damat Ferit Paşa Hükümetiyle anlaştığını; Ankara'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümetini bilmiyormuş gibi davranarak bizi İstanbul'la uzlaştırmaya çalıştığını ve bununla ilgili olarak aramızda geçen tel yazışmalarını ve zorunlu olarak Ankara'ya geldikten sonra da buradaki davranışlarını daha önce, yeri geldiğinde anlatmıştım. Bunları bir daha anlatmayacağım.

On sekizinci sayfada: "Yukarıda sözü edilen yurt görevlerini başarı ile yapmış olan Nurettin Paşa ile Büyük Millet Meclisi arasında birtakım resmi işlerden dolayı, anlaşmazlık çıkması üzerine kendisi hemen Ankara'ya gelmiş ve bu anlaşmazlık iyi bir biçimde çözümlenip giderilmiştir." cümlesine rastlanmaktadır.

Nurettin Paşa'nın, hükümetçe Merkez Ordusu Komutanlığından nasıl çıkarılıp askeri mahkemeye verilmek üzere Ankara'ya getirtildiğini ve Meclisin

kendisine karşı kaynaşması, asılmasını isteyecek denli ileri gitmişken, Başkomutan olarak, Meclis kürsüsünden Nurettin Paşa'yı savunarak nasıl kurtardığımı da anlatmıştım. Burada, sırası gelmişken, yalnız bir noktaya dikkati çekmek isterim. Yukarıda okuduğumuz cümleye göre, bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır, bir de Nurettin Paşa... Bunlar karşı karşıya gelmişler... Anlaşmazlık giderilmiş... Bilindiği üzere, Meclisle karşı karşıya gelebilen yalnız hükümdardır. Meclis karşısına hükümeti alır. Bir ordu komutanı, bir vali, herhangi bir görevli Meclisin karşısına çıkamaz.

Kitapçığın on sekizinci sayfasının son satırları, Nurettin Paşa'nın, "Tanrı'nın yardımıyla, vatani tehlikeden kurtaran büyük utkunun başıcağı ve etmeni olduğı ve ulusal tarihe bu kez de pek çok önemli ve benzeri bulunmayan bir onur ve övünç sayfası eklemeyi sağladığı..."nı anlatmaya ayrılmıştır.

Baylar, bu denli atakçasına bir sava şaşmamak ve bunu yadırgamamak elden gelmez. Gerçekten, Nurettin Paşa Genel Saldırıda Birinci Ordu Komutanlığında bulundu. Bütün öteki komutanlarla birlikte kendisine buyurduğumuz görevleri yapmaya çalıştı. Bu (sav kadar), bütün Türk ordusuna, ordumuzun büyük, küçük bütün komutanlarına, subaylarına ve bütün erlerine mal edilmesi gereken başarıyı ve onuru yalnız Nurettin Paşa'ya mal etmek kadar saçma, temelsiz ve ayıp bir şey olamaz! Nurettin Paşa'yı utkunun etmeni gibi göstermek, olsa olsa, kendisiyle alay etmek amacı güdebilir. Yoksa Nurettin Paşa, Büyük Utkunun şerefine katılmaya en az hakkı olanlardan biridir.

Nurettin Paşa, Büyük Utkuda En Az Onur Payı Olan Kişidir

Baylar, Büyük Saldırıda Nurettin Paşa'yı ancak saldırının ikinci günü Kocatepe'de yalnız bırakmıştım. Çünkü düşmanın yenildiğini ve geri çekileceğini anlamıştık. Yenilgisini bozguna çevirmek ve geri çekilme yollarını keserek düşman ordusunu tutsak etmek için artık Kocatepe'de değil, durumu daha genel olarak gözden geçirecek ve ona göre genel nitelikte önlemler alacak

yerde bulunmamız gerekli idi. O gün bile, Cephe Komutanı İsmet Paşa'nın uygun görüp benim imzamlı yazdığı yüreklendirici kısa bir telefon (buyruğu) ile Nurettin Paşa'nın içgücünün sarsılmasını önlemek için önlem almak gerekli görünmüştü.

Nurettin Paşa'yı ve Ordusunu İzlemek ve Yönetmek Zorunda Kaldım

Ondan sonra, Nurettin Paşa'nın ordusunu kendim yönetmek ve işine karışmak zorunda kaldım. Böyle yapmasaydım, Nurettin Paşa'nın yanılğılarından doğacak dokuncaları gidermek güç olurdu. Dumlupınar'da Kurmay Başkanı Emin Paşa'nın düzenlediğı ileri yürüyüş buyruğunun kapsamını anlayamayan, ama, anlamamış değil de daha iyisini düşünmek ve yapmak istiyormuş gibi davranan Nurettin Paşa'nın duraksaması üzerine, duraksamayla geçirilecek zaman olmadığını söyleyerek kendisini gerekli görüşü kabule zorladığım zaman, Nurettin Paşa bana demişti ki: "Paşam, siz bizi yalnız ve serbest bırakmıyorsunuz!" Buna, orada bulunan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri, şu yolda ve sert bir dille yanıt verdi:"Paşa, Paşa! dedi. Bu ordu bizim, bütün ülkenin gözbebeğıdir, Onun yönetimini rastlantılara bırakamayız!"

Dumlupınar'dan Uşak'a giderken yolda, Nurettin Paşa'nın önlemlerindeki eksikliği anlayıp tümenlerine kendim buyruk vererek önlem aldırmasaydım Trikupis tutsak edilmeyebilirdi. Uşak'ta kötü bir durumla karşılaşabilirdik. İzmir'e vardıktan ve hükümet konağına girdikten sonra, güneyden gelen top ve tüfek seslerini kendi kulağımla işitip ve Nurettin Paşa'nın tedbirsizliğini ve aymazlığını anlayıp hemen buyruk vererek önlem aldırmasaydım, İzmir'e girmiş ve İzmir sokaklarında halkın içine karışmış olan birliklerimizin, biz de içinde olmak üzere korkuya düşüp darmadağın olması işten bile değildi.

İşbilirlik ve akıllılık taslayan Nurettin Paşa'nın, İzmir'de yabancı resmi görevlilerle yaptığı, tutanağına geçmiş konuşmasını kendim düzeltmeseydim,

İzmir'e girmekten doğan yaygın sevinci yarıda bıraktıracak durumlardan belki de kaçınılamayacaktı.

Baylar, bu söylediklerim, bütün ordu ileri gelenlerinin bildiği gerçeklerdir. Bu gerçekleri yalnız bir kişinin bilmediği anlaşılıyor; o da Nurettin Paşa'dır. "Kuşatan, yenen, fatih, gazi" sanlarıyla kendini andırmak gibi çocukça bir tutkuya kapılan Nurettin Paşa'nın, "Kûtülamare Kuşatıcısı Nurettin Paşa" diye bir kartını görmüştüm. Nurettin Paşa bu kartı, Taşköprü'de otururken, Kastamonu Bölgesi Vali ve Komutanı bulunan Muhittin Paşa'ya (şimdi Kahire Elçisi) göndermiş; Kartın boş yerlerine yazdığı yazılar arasında, karttaki sanla ilgili olarak: "Bunu da benden kimse alamaz ya!" diye bir cümle de vardı. Muhittin Paşa bu kartı ve karttaki yazıyı usla, anlayışla bağdaşır göremediği ve dikkate değer bulduğu için, olduğu gibi bana iletmişti. Evet, onu ondan kimse alamaz; ama onu ona veren de yoktur. Her başarılı savaşa katılan kişinin, hakkı yokken, kendisini, savaşı kazanan ve bu işte tek etmen olan kişi diye göstermesi, örnek tutulacak bir aktöre ilkesi sayılmaz. Ülkemizin çocuklarına, böyle gerçeğe uymayan yol tutmak ve davranışlarda bulunmak alışkanlığını veremeyiz. Gelecek kuşaklara, böyle havadan, "yenen, fatih" olunabileceği gibi yanlış bir düşünceyi kalıt olarak bırakamayız.

Ulus ve Tarih San Vermekte O Kadar Eli Açık Değildir

Yaşamöyküsü kitapçığının kabındaki "Gazi" sanının kullanılmasına gelince, bu sanı Nurettin Paşa'ya "A. S." harfleri verebilir. Ama gerçek ve yasa bununla yalnız ve ancak alay eder. Gerçi, savaşa "ya şehit, ya da gazi olmak için" gidilir. Genel olarak, savaş alanında ölenlerin hepsine "şehit" derlerse de, sağ kalanların hepsine "gazi" sanı verilmez. Bu sanı, ancak yasa verir. Uygur bir ulusun, yüksek çıkarları gereği, yapmak zorunda kaldığı savaşlar, Arap boylarının birbirleriyle savaşı (gavze) değildir. Öyle de olsa, bu savaşlardan sağ ve esen çıkanları övmek (takdir etmek) için belki, yalnız anaları babaları:

"Benim gazi oğlum!" der ve övünür. Ama ulus ve tarih, san vermekte o denli açık elli değildir.

Yaşamöyküsü kitapçığının son sayfasından da bir cümle alarak bu öyküyü bitirelim:

Nurettin Paşa, "Irak cephesinde iken yerli halkın kendisine vermiş olduğu, Peygamber Hazretlerinin Kerbelâ'da yatan torunu İmam Hüseyin Hazretlerinin kutlu kılıcını taşımakla onur duyar."

Baylar, bu nasıl sözdür?

Kerbelâ, Peygamber'in torunu, imam, kutlu kılıç, onur duymak... Bilgisizlerin hoşuna gidecek bu gibi sözlerle ulusu aldatmak yolunu tutanlar, artık biraz insaf etsinler!..Ulus da, uyanıklığını ve sağgörüsünü artırsın!

Lozan Barış Antlaşması

Baylar, kendi başlarına başarı sağlayamayacağını anlayan birtakım kişiler de, iki yüzlü davranışlarla içimize girmek yolunu bulabilmişlerdi. Bunların içyüzleri İkinci Meclis toplanıp da göreve başladıktan sonra anlaşılacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci seçim dönemi, yeni Türkiye Devletinin tarihinde mutlu bir geçiş evresine rastladı. Gerçekten, dört yıllık Kurtuluş Savaşımız, ulusumuzun ününe, sanına yaraşır bir barışla sonuçlanmış bulunuyordu.

24 Temmuz 1923'te Lozan'da imza edilen antlaşma , 24 Ağustos 1923'te Mecliste onaylandı.

Mondros Ateşkes Anlaşmasından Sonra Türkiye'ye Yapılan Dört Barış Önerisinin Karşılaştırılması

Baylar, Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra, düşman devletler Türkiye'ye dört kez barış koşulları önermişlerdir. Bunların birincisi, Sevr tasarısıdır. Bu tasarı İtilâf Devletlerince, Yunan Başbakanı Bay Venizelos'un da katılımıyla düzenlenmiş ve üzerinde bir görüşme yapılmaksızın Vahdettin Hükümetince 10 Ağustos 1920'de imza edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisince bu tasarı tartışılmaya değer bile görülmemiştir.

İkinci barış önerisi, Birinci İnönü Savaşından sonra toplanan Londra Konferansının bitiminde, 12 Mart 1921'de yapılmıştır. Bu öneri, Sevr Antlaşmasında kimi değişiklikler yapılmasını kapsıyor idiye de, değinilmemiş olan sorunlarda Sevr tasarısındaki maddelerin tümünün, olduğu gibi bırakıldığını kabul etmek gerekir.

Bu öneri bizce tartışma konusu olmadan, İkinci İnönü Savaşının başlamasıyla sonuçsuz kalmıştır.

Üçüncü barış önerisi 22 Mart 1922'de, yani Sakarya Utkusundan ve Fransızlarla yapılan Ankara Anlaşmasından sonra, yakın bir saldırımızın beklendiği sıralarda, Paris'te toplanan İtilâf Devletleri dışişleri bakanlarınca yapılmıştır. Bu öneride, Sevr tasarısını temel edinerek işe başlama ilkesinden vazgeçilmişti; ama bu da ana çizgileriyle ulusal amacımızı gerçekleştirecek nitelikten uzaktı.

Dördüncü öneri, Lozan Antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanan görüşmelere (konu olmuştur.)

İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye uygulamayı düşündükleri esaslarla, ulusal eylem sonunda elde ettiğimiz sonucu açıkça gözden geçirmek için, bu dört türlü öneri

arasında, yalnız en önemli konuları ele alarak kısa bir karşılaştırma yapmayı yararlı sayarım.

I. Sınırlar

a) Trakya sınırı :

Sevr'de: Çatalca hattından biraz ilerde bulunan Podima-Kalikratya hattı.

Mart 1921 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Tekirdağ bizde; Babaeski, Kırklareli ve Edirne Yunanlılarda kalmak üzere bir hat.

Lozan'da: Karaağaç da bizde olmak üzere Meriç hattı.

b) b-İzmir bölgesi.

Sevr tasarısında: Bu bölgenin sınırları Kuşadası, Ödemiş, Salihli, Akhisar ve Kemer iskelesine az çok yakın yerlerden geçmektedir.

Bu bölge Türk egemenliğinde kalacak; ama Türkiye bu egemenliği kullanma hakkını Yunanistan'a verecek; Türk egemenliğinin belirtisi olarak İzmir şehrinin dış istihkâmlarından birinde Türk bayrağı bulunacaktı. Bir bölge meclisi toplanacak ve beş yıl sonra bu meclis, bölgeyi temelli Yunanistan'a katmaya karar verebilecekti.

Mart 1921 önerisinde: İzmir bölgesi Türk egemenliğinde kalacak, İzmir şehrinde bir Yunan kuvveti bulunacak ve İzmir bölgesinin geri kalan yerlerinde, çeşitli soydan halkın sayısı oranına göre kurulan bir jandarma birliği bulunacak, bu birliğe İtilâf Devletleri subayları komuta edecek.

Yönetim işlerinde de yine (çeşitli soydan halkın) sayısı oranı göz önünde tutulacak ve bölgenin Milletler Cemiyetince atanacak Hristiyan bir valisi olacak, bu valinin yanında, seçim yoluyla kurulmuş bir meclisle bir danışma kurulu bulunacak. Valilikçe, Türkiye'ye, gelire göre artan bir vergi verilecek; bu anlaşma beş yıl sürecek ve iki yandan birinin isteği üzerine Milletler Cemiyetince değiştirilebilecek.

Mart 1922 önerisinde: Bütün Anadolu ve dolayısıyla İzmir de bize geri verilecek yollu aldatıcı bir söz verme var. İzmir Rumlarının yönetime adaletli olarak katılması için, benzeri bir hak, Yunanistan'da kalacak Edirne Türklerine de tanınmak koşuluyla, bir yöntem saptanması konusunda İtilâf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'la anlaşacaklardır.

Lozan'da: Elbette bu gibi sorunlar söz konusu bile olmamıştır.

c) c-Suriye sınırı:

Sevr'de: Akdeniz kıyısında, aşağı yukarı, Karataş burnundan başlayarak Osmaniye, Bahçe, Gaziantep, Birecik, Urfa, Mardin ve Nusaybin'i epey güneyde ve Suriye topraklarında bırakan bir sınır.

Mart 1921'de; Aşağı yukarı şimdiki sınır olmak üzere Fransızlarla ayrıca bir anlaşma imzalanmıştır.

Lozan'da: 20 Ekim 1921 günlü Ankara Anlaşması sınırları olduğu gibi bırakılmıştır.

d) d-İrak sınırı:

Sevr'de: İmadiye bizde kalmak koşuluyla, Musul ilinin kuzey sınırı.

Mart 1921 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Sınırın saptanması sonraya bırakılmıştır.

e) e-Kafkas sınırı:

Sevr'de: Türk-Ermeni sınırının saptanması Amerika Cumhurbaşkanı Vilson'a bırakılmıştır. O da, sınır olarak, Karadeniz kıyısında Giresun'un doğusundan başlayıp Erzincan'ın batı ve güneyinden, Elmalı, Bitlis ve Van gölü güneyinden geçen ve birçok yerlerde Birinci Dünya Savaşındaki Türk-Rus cephesini izleyen bir hattı göstermiştir.

Mart 1921 önerisinde: Milletler Cemiyeti, bir Ermeni yurdu kurulması için doğu illerinden Ermenistan'a bırakılacak toprakları saptamak üzere bir komisyon görevlendirecek ve Türkiye bu komisyonun kararını kabul edecek.

Mart 1922 önerisinde: Bir Ermeni yurdu kurulması için Milletler Cemiyetinin yardımı isteneceğinden söz edilmektedir.

Lozan'da: Bu sorun ortadan kaldırılmıştır.

f) f-Boğazlar bölgesi:

Sevr'de: Rumeli'nin Türkiye'de kalan parçasının tümü.

Anadolu'da Ege Denizi kıyısında, aşağı yukarı İzmir bölgesi sınırından başlayarak Manyas gölünün güneyine, Bursa ile İznik'in biraz kuzeyinden ve Sapanca gölünün batı ucundan Ahabadr deresinin (Haritada böyle bir dere bulunamamıştır. "Ağva" deresi olabilir. Söylev'in ilk baskısına ekli haritadaki sınır bu kanyı pekiştirmektedir.) kavşağına değin uzanan bir çizgi ile sınırlandırılmış bir bölge. Bu bölgede asker bulundurma ve askerlikle ilgili

eylemler yapma hakkı yalnız İtilâf Devletlerinin olacaktır. Adı geçen bölgedeki Türk jandarması da İtilâf Devletleri komutanlığına bağlanacaktır.

İtilâf Devletleri, bu bölgedeki askerlikle ilgili işlerde kullanılabilecek tren ve karayolları yapımını yasaklayabileceği gibi, yapılmış olan yollardan bu işlerde kullanılabilecek olanları da bozdurabilecektir.

Mart 1921 önerisinde: Çanakkale güneyinde Bozcaada karşısından Karabiga'ya çekilen çizginin kuzeyi ile Boğaziçi'nin iki yakasında 20-25 kilometrelik bir bölge.

Çanakkale Boğazı'na egemen olan her iki yanındaki adalar.

İtilâf devletleri yalnız, Yunanistan'a kalacak olan Gelibolu ile bize kalacak olan Çanakkale'de asker bulunduracak; bu koşulla İstanbul'u ve İzmit yarımadasını boşaltacak ve Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurmasına ve Anadolu'dan Rumeli'ye ya da Rumeli'den Anadolu'ya asker geçirmesine izin verecektir.

Mart 1922 önerisinde: Çanakkale'nin güneyinde Erdek yarımadası dışta kalmak üzere Çanakkale sancağı, Boğaziçi'nin güneyinde o zaman yansız sayılan bölge, yani aşağı yukarı İzmit yarımadası askersiz bölge olacaktır.

Bizde, İtilâf Devletlerinin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

Lozan'da: Gelibolu yarımadasıyla Kumbağı, Bakla Burnu hattının güneydoğusu; Çanakkale bölgesinde kıyıdan yirmi kilometrelik bir bölge ve Boğaziçi'nin iki yakasında kıyıdan on beş kilometrelik birer bölge ve Marmara'da da İmralı adasından başka adalar ile Bozcaada ve İmroz askersiz duruma getirilecektir.

Hiçbir yerde İtilâf Devletlerinin işgal kuvvetleri kalmayacaktır.

II. Kürdistan

Sevr'de: Fırat'ın doğusunda ve Ermenistan, Irak ve Suriye arasında kalan bölge İtilaf Devletleri delegelerinden kurulacak bir komisyon, yönetim biçimi hazırlayacaktır.

Antlaşmanın imzasından bir yıl sonra, bu bölgenin Kürt halkı, Milletler Cemiyetine baş vurarak, Kürtlerin çoğunluğunun Türkiye'den ayrı, bağımsız bir devlet kurmak istediğini tanıtırsa ve Milletler Cemiyeti bunu kabul ederse, Türkiye bu bölgedeki her türlü haklarından vazgeçecektir.

Mart 1921 önerisinde: İtilaf Devletleri yeni durumu göz önünde tutarak bu konuda Sevr tasarısında değişiklik yapmayı dikkate almak eğilimindedirler. Özerk bölgeler ile Kürt ve Asurlu-Geldanlı çıkarlarının yeterince korunması için bizce kolaylık gösterilmesi koşuluna bağlanmıştır.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Elbette söz konusu ettirilmemiştir.

III. Sömürü Bölgeleri (İktisadi Menatik-ı Nüfuz)

Sevr Antlaşmasından sonra İtilâf Devletlerinin aralarında imzaladıkları üçlü anlaşmaya göre:

a. Fransız sömürü bölgesi:

Suriye sınırıyla aşağı yukarı Adana ilinin batı ve kuzey sınırı ve Kayseri ile Sivas'ın kuzeyinden geçen ve Muş'a yaklaştıktan sonra bu kenti dışarda bırakarak Cizre'ye (Nutuk 1934 basımındaki "Cezire-i ibn-i Ömer", Cizre'nin eski adıdır.) uzanan bir hattın içinde kalan bölge.

b. İtalyan sömürü bölgesi:

İzmir yarımadasından çıktıktan sonra Afyonkarahisar'a dek Anadolu tren yolu ve oradan Kayseri yakınında Erciyes dağı yöresine dek uzanan hatla İzmir bölgesi, Ege Denizi, Akdeniz ve Fransız bölgesi arasında kalan bölge.

Mart 1921'de: Bekir Sami Bey'le Fransız ve İtalyan dışişleri bakanları arasında imzalanıp hükümetçe kabul edilmeyen anlaşmalara göre:

a) Fransız sömürü bölgesi:

O sırada Fransızların işgali altında bulunan yerlerle Sivas, Elazığ ve Diyarbakır illeri.

b) İtalyan sömürü bölgesi:

Antalya, Burdur, Muğla, Isparta sancakları ile, Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya sancaklarının sonradan saptanacak yerleri.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan'da: Söz konusu edilmemiştir.

IV. İstanbul

Sevr'de: Antlaşma doğru uygulanmazsa, İstanbul da bizden alınacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Bu gözdağının kalkacağı, Türkiye'nin İstanbul'da asker bulundurabileceği ve Boğaziçi'nin çevresindeki askersiz bölgeden asker geçirmemize izin verilebileceği yazılıdır.

Mart 1922 önerisinde: İstanbul'dan çıkarılacağımız yolundaki gözdağının kaldırılacağına ve İstanbul'da bulundurulabilecek Türk kuvvetinin de artırılacağına söz verilmektedir.

Lozan'da: Söz konusu olmamıştır.

V. Uyrukluk

Sevr'de: Gerek İtilâf Devletlerinden (Yunanistan da içinde olmak üzere), gerek yeni kurulan devletlerden (Ermenistan vb.) birinin uyrukluğuna girmek isteyen Türk uyruklarından hiç kimseye, Türk Hükümetince engel olunmayacak ve bunların yeni uyrukluğuna kabul edilecektir.

Mart 1921 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Mart 1922 önerisinde: Söz konusu edilmemiştir.

Lozan Antlaşmasında: Söz konusu edilmemiştir.

Ancak, görüşmeler sırasında İtilaf Devletleri bir adamın uyrukluğunu saptamak işinde Türkiye'deki yabancı elçiliklerle konsoloslukların verecekleri belgelerin yeter sayılmasını istemişlerdi. Bu öneri, Sevr tasarısının yukarda söz konusu edilen 128'inci maddesinin yeni bir biçimiydi. Elbette bunu kabul etmedik.

VI. Adli Kapitülasyonlar

Sevr'de: İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya temsilcilerinden kurulan dört üyeli bir komisyon, kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarıyla birlikte yeni bir yöntem düzenleyecek ve Osmanlı Hükümetiyle görüştükten sonra bu yöntemi öğütleyebilecek.

Osmanlı Hükümeti bu yöntemi kabul edeceğine şimdiden kesin söz verecek.

Mart 1921 önerisinde; Sözü geçen komisyonda, Türkiye'nin de temsilci bulundurmasını İtilaf Devletleri kabul etmektedir.

Mart 1922 önerisinde: 1921 önerisi gibi.

Lozan'da: Ayrıcalık haklarıyla (kapitüler haklarla) ilgili hiçbir şey yoktur. Danışma niteliğinde olmak üzere, birkaç yabancı uzmanı, beş yıl için, çalıştırmayı kabul ettik.

VII. Azınlıkların Korunması

Sevr'de: 1918 Ateşkes Anlaşmalarından sonra yapılan bütün antlaşmalarda bulunan hükümlerden başka, Türkiye'ye, özellikle şunlar da kabul ettirilmek istenilmiştir:

a) Yerlerinden ayrılmış olan ve Türk olmayan bütün halkın eski yerlerine gönderilmesi.

Başkanları Milletler Cemiyetince atanacak olan yargıcı kurullar aracılığıyla bunların haklarının geri verilmesi; bu komisyonlar isterlerse, Türk olmayan halkın yıkılmış olan mallarının onarılması için de, paraları hükümetçe ödenmek üzere işçiler sağlanması, göç ettirme ve buna benzer işlerde parmağı bulunduğu, adı geçen kurullarca savlanan herkesin sürgün edilmesi vb.

b) Türk Hükümeti, azınlıkların, Millet Meclisinde kendi sayıları oranında temsilci bulundurmalarını sağlayan bir seçim yasası tasarısını iki yıl içinde İtilaf Devletlerine sunacaktır.

c) Patrikhanelerle bunlara benzer kurumlara tanınmış olan bütün ayrıcalıklar pekiştirilmekte ve artırılmakta, bunların yönettikleri okul, öksüzler yurdu ve benzerleri üzerinde o güne değin hükümetin kullanmış olduğu az etkili bir denetleme hakkı da kaldırılmaktadır.

d) İtilâf Devletleri, Milletler Cemiyeti Meclisine danışarak bu kararların yürütülmesini sağlamak için alınması gereken önlemleri saptayacaklardır. Türkiye bu konuda, sonradan alınacak her önlemi kabul edeceğine şimdiden kesin söz verecektir.

Mart 1921 önerisinde: Azınlıklardan söz edilmemiştir. Bu öneri Sevr'de yapılacak değişikliklerden söz ettiği için, bundan, adı geçen antlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümünün değiştirilmeyeceği anlamı çıkarılabilir.

Mart 1922 önerisinde: Türkiye ve Yunanistan'daki azınlıklarla ilgili bir sıra önlem önerileceği ve bunların iyi uygulanmasını denetlemek için Milletler Cemiyetince komiserler atanacağı yazılıdır.

Önlemlerin ne olacağı belirtilmemiştir.

Lozan'da: Misakı Millimizde kabul etmiş olduğumuz üzere ve yalnız Müslüman olmayanlara uygulanmak için, Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan bütün uluslararası anlaşmalarda bulunan hükümler.

VIII. Askerlikle İlgili Hükümler

Sevr'de:

Türkiye'nin silahlı kuvvetleri şu sayıları aşmayacaktır:

Padişahı Koruma Birliği 700 kişi

Jandarma 35.000 kişi

Jandarmayı desteklemek için özel birlikler 15.000 kişi

Toplam 50.700 kişi

Harp Akademisi ve askeri okullar öğrencileri, depo birliklerinde ve çeşitli işlerde görevli erlerle subaylar da bu sayının içindedir.

Özel birliklerin, 15 batarya dağ topu bulunabilecek; sahra topu, ya da ağır topu olmayacaktır.

Ülke, çeşitli bölgelere ayrılacak ve her bölgede bir jandarma birliği (légion) bulunacaktır.

Jandarmanın topu ve teknik araçları bulunmayacaktır.

Özel birlikler kendi bölgelerinin dışında kullanılamayacaklardır.

Jandarma subayları arasında, bin beş yüzü geçmemek üzere, yabancı subay bulunacaktır. Her bölgedeki yabancı subaylar bir tek ulustan olacaktır.

Sonradan saptanacak olan bu bölgelerin sayısı belirtilmemekle birlikte; sayının, İtilâf Devletlerinin düşüncesine göre, en az dört olacağı, Antlaşmanın kimi hükümlerinden, özellikle bir birliğin kuvvetinin bütün birlikler (légion) kuvvetinin dörtte birini aşmayacağı yolundaki hükümden çıkarılabilir. Böylelikle İngiltere, Fransa ve İtalya subaylarının birer bölgesi bulunacağı gibi, belki Yunanistan'a ve belki de ilerde Ermenistan'a birer bölge verilmesi düşünülmüştür.

Özel birliklerin erleriyle jandarmaların hepsi aylıklı olup bunlar, en az on iki yıl askerlik edecek ve zorunlu askerlik ödevi kalkacaktır.

Her bölgedeki birliğe (légion) alınacak erler ve subaylar o bölge halkından olacak ve askerler arasında her soydan adam bulundurulmasına elden geldiğince dikkat edilecektir.

Deniz kuvvetlerimiz yedi gambot (sloop) ile altı torpidoyu geçmeyecek; hiçbir uçağımız ve güdümlü balonumuz olmayacaktır.

İtilâf Devletlerinin kara, deniz ve hava denetleme komisyonlarının, ülkemiz içinde her türlü denetlemeye hakları olacaktır. Özellikle Kara Denetleme Komisyonu:

Türkiye'nin kullanabileceği polis, gümrükçü, orman koruyucusu vb. gibi görevlilerin sayısını saptamak; artacak silah ve cephanelerimizi almak; ülkemizi bölgelere ayırmak, her bölgede bulunacak jandarma ve özel birlik sayısını saptamak, bunların hangi işlerde, nasıl çalıştırıldıklarını denetlemek, yabancı subayların sayısını ve oranını saptamak ve hükümetle işbirliği yaparak yeni silahlı kuvvetlerimizi düzenlemekle vb. görevli, olacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Jandarma sayısı: 45.000'e, özel birliklerin asker sayısı 30.000'e çıkarılmıştır.

Hükümet, Jandarmanın dağıtımını, İtilâf Devletlerinin yukarda sözü geçen Kara Denetleme Komisyonu ile anlaşılarak yapacaktır.

Jandarma subay ve astsubay oranı yükseltilecektir. Yabancı subay sayısı azaltılacak ve bunların birliklere dağıtımı, Kara Denetleme Komisyonu ile hükümet arasında uzlaşılarak kararlaştırılacaktır. (Bununla belki de her bölgede bulunacak yabancı subayların tek bir ulustan olmayacağı anlatılmak istenmiştir.)

Mart 1922 önerisinde: Aylıklı er kullanılması ile ilgili yöntem, olduğu gibi bırakılmış; jandarma 45.000'e, özel birliklerdeki asker sayısı 40.000'e çıkarılmıştır.

Jandarmada yabancı subayların kullanılması Türkiye'ye öğütlenmekle birlikte bu, koşul olarak ileri sürülmemektedir.

Lozan'da: Trakya ve Boğazlarda askersiz duruma getirilen bölgelerle ilgili sınırlamalardan başka hiçbir şey yoktur. Dahası, Boğaziçi'nin iki yakasındaki askersiz bölgede 12 .000 asker bulundurabilmek hakkını kazanmışsınız. Bu bölgeler için bile hiçbir denetleme kabul edilmemiştir.

IX. Ceza

Sevr tasarısında: Türkiye, savaş sırasında savaş kurallarına aykırı davranışlarda bulunmuş, ya da Türkiye içinde kıyımlar yapmış ve zorla göç ettirme gibi işlere karışmış olan kimseleri, isterlerse, İtilâf Devletleri (bu arada Yunanistan) ve Türkiye'den toprak almış olan devletler (Ermenistan ve başkaları) teslim edecektir. Bu kimseler, kendilerini isteyen devletin askeri mahkemesince yargılanacak ve cezalandırılacaklardır.

Mart 1921 önerisinde: İtilâf Devletlerinin önerilerinde bundan söz edilmemiştir. Ancak Bekir Sami Bey'in, İngilizlerle imza etmiş olduğu değiştirim (mübadele) sözleşmesinde, elimizdeki bütün İngilizlerin verilmesine karşın bir kısım Türkleri suçlu sayarak İngilizler elinde bırakmayı kabul etmiş olması, Sevr tasarısında bulunan eski hükümlerin daha yumuşatılmışından başka bir şey değildir.

Mart 1922'de: Bundan söz edilmemiştir.

Lozan'da: Söz edilmemiştir.

X. Akçalı İşler

Sevr'de : İtilâf Devletleri, Türkiye'ye yardım olsun diye, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinden bir maliye komisyonu kuracaklar ve bu komisyonda danışman niteliğinde bir Türk komiseri bulunacaktır.

İşbu komisyonun görevleri ve yetkisi aşağıdaki gibi olacaktır:

- a) Türkiye'nin gelirlerini korumak ve artırmak için her türlü önlemleri alabilecektir.
- b) Türk Meclisi Mebusanına sunulacak olan bütçe, önce Maliye Komisyonuna sunulacak ve onun kabul ettiği biçimde, Meclise gönderilecektir. Meclisin

yapacağı değişiklikler, ancak Komisyonca uygun görülürse yürürlüğe konulabilecektir.

c) Komisyon, doğrudan doğruya kendisine bağlı olacak ve üyeleri kendisinin uygun bulacağı kişilerden seçilip atanacak Türk Maliye Teftiş Kurulu aracılığı ile, bütçenin ve akçalı yasa ve tüzüklerin uygulanmasını denetleyecektir.

d) Genel Borçlar (Düyun-ı Umumiye) Kurulu ve Osmanlı Bankasıyla anlaşarak Türkiye'nin para (Meskûkât) işlerini düzenleyecek ve düzeltecektir.

e) Türkiye'nin, Genel Borçlara karşılık tutulan gelirler dışında kalan bütün gelirleri işbu Maliye Komisyonunun buyruğuna verilecektir. Komisyon bunlarla:

İlkin, kendisinin ve Türkiye'de kalacak olan İtilâf Devletleri kuvvetlerinin giderlerini karşıladıktan sonra, 30 Ekim 1918'den beri İtilâf Devletleri ordularının gerek bugünkü Türkiye'de, gerek Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli kesimlerindeki giderlerini ödeyecektir.

İkinci olarak, Türkiye yüzünden dokuncaya uğrayan bütün İtilâf Devletleri uyruklarının dokuncalarını ödeyecektir.

Türkiye'nin gereksemeleri bundan sonra düşünülecektir.

f) Hükümetçe verilecek her bir ayrıcalık, Maliye Komisyonunun onamasına bağlıdır.

g) Şimdi yürürlükte olan kimi vergilerin Genel Borçlar Kurulunca doğrudan doğruya toplanması yöntemi, Komisyonun onayıyla, elden geldiği kadar genelleştirilecek ve bütün Türkiye'de uygulanacaktır. Gümrükleri, Maliye Komisyonunca atanıp işten çıkarılabilecek ve bu komisyona karşı sorumlu olacak bir genel müdür yönetecektir vb.

Mart 1921 önerisinde: Yukarıda adı geçen Maliye Komisyonu, Türk maliye nazırının onursal başkanlığı altında bulunacaktır. Komisyonunda bir Türk delege bulunacak ve Türk maliyesi ile ilgili işlerde oy kullanacaktır. İtilâf Devletlerinin akçalı çıkarları ile ilgili işlerde ise, Türk delegesinin yetkisi, ancak danışma niteliğinde olacaktır.

Türk Millet Meclisinin, Türk maliye nazırı ile Maliye Komisyonunca birlikte hazırlanacak bütçede değişiklik yapma yetkisi bulunacaktır. Ama, yapılacak değişiklikler, bütçenin denkliliğini bozacak nitelikte ise, bütçe onanmak üzere yeniden Maliye Komisyonuna gönderilecektir.

Türk Hükümeti, ayrıcalıklar verme hakkını yine elde edecektir. Ancak, Türk maliye nazırı bu konudaki sözleşmelerin Türk hazinesi çıkarına uygun olup olmadığını Maliye Komisyonu ile birlikte inceleyecek ve bu konuda birlikte karar alınacaktır.

Mart 1922 önerisinde: Maliye Komisyonu kurulmasından vazgeçilecektir. Ama, İtilâf Devletlerine olan savaştan önceki borçların ödenmesi ve pek aşırı olmayan bir dokunca ödentisinin verilmesi için gereken denetlemenin Türk egemenliği ilkesiyle bağdaştırılmasına çalışılacaktır.

Savaştan önceki Genel Borçlar Kurulu, olduğu gibi bırakılacak ve yukarıda sözü edilen iş için İtilâf Devletlerince bir Arıtma Komisyonu kurulacaktır.

Lozan'da: Bu gibi bağlayıcı hükümlerin hepsi kaldırılmıştır.

XI. İktisat İşleri

Sevr'de: Kapitülasyonlar, savaştan önce bunlardan yararlanan İtilâf Devletleri uyruklarına yine verileceği gibi, bu haklardan daha önce yararlanmamış olan devletler (Yunanistan, Ermenistan vb.) uyruklarına da yeniden verilecektir.

(Bu haklar arasında birçok vergi bağısıklıkları bulunduğu; ayrıca, uyrukluk bölümünde görüldüğü üzere, her Türk uyruğunun İtilâf Devletlerinden birinin uyrukluğuna girmesine engel olma hakkının bizden alındığı düşünülürse, bu hükmün kapsamı daha iyi belirir.)

Gümrük vergisi bildirgeleri (Gümrük tarifeleri) için 1907 bildirgesi (%8) yeniden yürürlüğe konulmaktadır.

Türkiye, İtilâf Devletlerinin gemilerine en azından Türk gemilerine verdiği hakları tanıyacaktır.

Yabancı postalar yeniden kurulacaktır.

Mart 1921 önerisinde: Yalnız yabancı postaların birtakım koşullar altında kaldırılmasının düşünüleceğı söylenilmekte olduğuna göre, öbür hükümler olduğu gibi bırakılmaktadır.

Mart 1922 önerisinde: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye delegelerinden ve kapitülasyonlardan yararlanan öteki devletlerin uzmanlarından kurulacak bir kurul, barışın yürürlüğe girişinden sonraki üç ay içinde, İstanbul'da toplanıp ayrıcalık haklarıyla ilgili yöntemin (kapitüler usulün) değiştirilmesi için öneriler hazırlayacaktır. Akçalı işlerde bu öneriler, yabancı uyrukluların Türklerle eşit vergi vermesini sağlayacaktır. Bu öneriler hazırlanırken gümrük vergisinde gerekli görülecek değişikliklerin yapılması da düşünülecektir.

Lozan'da: kapitülasyonların her türlüşü tümnden ve süresiz olarak kaldırılmıştır.

XII. Boğazlar Komisyonu

Sevr'de: Kendine özgü bayrağı, bütçesi ve kolluğu bulunacak olan bu komisyon, gemilerin Boğazlardan geçmesi, fenerler, kılavuzluk... vb. gibi işlerle uğraşacak

ve daha önce Yüksek Sağlık Kurulunun yaptığı görevlerle kurtarma işleri artık bu Komisyonun gözetimi altında ve onun yönergesine göre yürütülecek; Komisyon, boğazların özgürlüğünü tehlikede görürse, İtilâf Devletlerine başvurabilecektir.

Komisyonunda Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Rusya delegelerinin ikişer oyu olacaktır.

Amerika istediği zaman, Rusya da Milletler Cemiyetine girerse, ancak o zaman, Komisyona katılabileceklerdir.

Komisyon üyeleri, diplomatik bağışıklıklardan yararlanacaklardır. Komisyona, sıra ile ve ikişer yıl süre ile, iki oyu olan devletlerin delegeleri başkanlık edeceklerdir.

Mart 1921 önerisinde: Türk delegesinin de iki oyu olacak ve Boğazlar Komisyonuna başkanlık edecektir.

Mart 1922 önerisinde: Yine Türk delegesi Komisyona başkanlık edecektir. Boğazlarla ilgili bütün devletlerin Komisyonunda delegeleri bulunacaktır.

Lozan'da: Komisyonun başkanlığı bize verilmiştir.

Komisyonun görevi, gemilerin boğazlardan geçişinin Boğazlar Sözleşmesi hükümlerine uygunluğunu sağlamaktır. Komisyon her yıl Milletler Cemiyetine rapor verecektir.

Lozan Antlaşması ile İstanbul'daki Uluslararası Sağlık Kurulu da kaldırılarak sağlık işleri Türkiye hükümetine bırakılmıştır.

Saygıdeğer baylar, Lozan Barış Antlaşmasındaki hükümleri, öbür barış önerileriyle daha çok karşılaştırmanın yersiz olduğu düşüncesindeyim. Bu

antlaşma, Türk ulusuna karşı yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması ile tamamlandığı sanılmış büyük bir yok etme girişiminin yıkılışını bildirir bir belgedir. Osmanlı tarihinde benzeri görülmemiş bir siyasal utku yapıtıdır.

Delegeler Kurulu Başkanı İsmet Paşa İle Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey Arasında Çıkan Anlaşmazlık

Baylar, Lozan Barış görüşmeleri sırasında oluşan ve barış yapıldıktan sonra söylenen ve yayılan bir sorunu burada söz konusu ederek, kamuoyunu aydınlatmak isterim. Söylenen ve yayılan sorun, Delegeler Kurulu Başkanı İsmet Paşa ile Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey

Bu anlaşmazlığı, ilgili belgeleri inceleyerek köklü ve sağlam nedenlere bağlamak güçtür. Bu bakımdan, anlaşmazlığı daha çok ruhsal ve duygusal nedenleriyle incelemek gerektiği düşüncesindeyim.

Çeşitli nedenlerle bildirmiştim ki, Lozan Konferansı söz konusu olduğu zaman, Delegeler Kurulu Başkanlığını Rauf Bey'in yapmasını isteyenler vardı. Gerçekte, Rauf Bey Delegeler Kurulu Başkanı olmak istiyordu. İsmet Paşa'nın, askeri danışman olarak kendisiyle birlikte gönderilmesini de benden dilemişti. Ben Rauf Bey'e, İsmet Paşa'dan, ancak onun başkan olarak gönderilmesiyle yararlanılabileceği yanıtını verdim. Sonra, bilindiği üzere, Rauf Bey'i göndermedik. İsmet Paşa ordunun başından alındı. Dışişleri Bakanlığına seçildi ve Delegeler Kurulu Başkanlığına atandı.

Lozan Konferansının birinci döneminden sonra, İsmet Paşa'nın uğradığı yergileri, eleştirileri anlatmıştım. Böyle olmakla birlikte ikinci kez Lozan'a gönderilen yine İsmet Paşa oldu. İsmet Paşa, Lozan görüşmelerini büyük bir uyanıklıkla yürütüyordu. Görüşme evrelerini düzenli olarak Bakanlar Kuruluna bildiriyordu. Kimi önemli sorunlarda Bakanlar Kurulunun görüşünü, düşüncesini soruyor, ya da yönerge istiyordu. Çözülmesi gerekli sorunlar

önemli; savaşım da ağır ve üzücü idi. Rauf Bey'de İsmet Paşa'nın görüşmeleri yürütüş biçimini beğenmezlik duygusu uyanmıştı. Bu duygusunu Bakanlar Kurulundaki arkadaşlarına da aşılacak isteğine kapılmıştı. Bakanlar Kurulunda, İsmet Paşa'nın raporları okundukça, zaman zaman: "İsmet Paşa bu işi başaramayacak." denmeye başlanmış. Dahası, bir aralık, İsmet Paşa'yı geri çağırarak önerisi ortaya atılmış. Rauf Bey, hemen bu öneriyi oylamaya kalkışmış. Milli Savunma Bakanı olarak Bakanlar Kurulunda bulunan Kâzım Paşa'nın karşı gelmesi üzerine vazgeçilmiş.

İsmet Paşa'da Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e Karşı Güvensizlik Duygusu Uyanmıştı

Öte yandan, İsmet Paşa'da da Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e karşı güvensizlik duygusu başlamış. Rauf Bey'in imzasıyla bildirilen görüşlerden, bana duyurmaksızın kendisine yönerge verilmekte olduğu kaygısına düşmüş.

En sonu, İsmet Paşa, görüşmelerin ağır ve önemli evrelere girdiğinden söz ederek, durumu benim izlememi yazdı.

Gerçi, İsmet Paşa'nın raporlarından ve Bakanlar Kurulu kararlarından bana bilgi veriliyordu; ama, Rauf Bey'in kararları nasıl yazıp bildirdiğini denetlemiyordum. İsmet Paşa'nın dikkatimi çekmesi üzerine, Lozan görüşmelerini Bakanlar Kurulunda kendim izlemeyi ve kimi zaman Bakanlar Kurulu kararlarını kendim yazmayı gerekli gördüm.

Söz konusu ettiğimiz sorun üzerine açık ve kesin bir bilgi verebilmek için, İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında türlü konularda yapılan yazışmalardan yalnız bir iki konu ile ilgili olanlarını önünüzde inceleyeceğim.

Yunan Onarımları İşinden Dolayı İsmet Paşa İle Bakanlar Kurulu Arasında Doğan Görüş Ayrılığı ve Gerginlik

Savaş onarımları sorunundan dolayı, Yunanistan gergin bir durum aldı. İsmet Paşa ile Venizelos arasında bu konu ile ilgili görüşme ve tartışma kesildi. İtilâf Devletleri delegeleri, Karaağaç'ın bize bırakılmasını, buna karşılık, bizim de onarım isteğinden vazgeçmemizi; böylece Yunan onarımı sorununun çözülmesini İsmet Paşa'ya önerirler. İsmet Paşa, Karaağaç'ın, istediğimiz haklı onarımlara bir karşılık olamayacağını; bir yandan da İtilâf Devletleriyle aramızda bulunan ve daha önce çözümlenmiş olan onarım sorununun bu konferansta yeniden görüşülüp saptanmadığını; her iki sorunu hükümete bildirmek zorunda olduğunu ileri sürer. İsmet Paşa, bu durumu, 19 Mayıs 1923 günlü şifresiyle Bakanlar Kurulu Başkanlığına bildiriyor ve: "Hükümetin kararının tez elden bildirilmesini saygı ile dilerim." diyor.

İsmet Paşa, bu bildirimine, üç gün geçtiği halde yanıt alamaz. 22 Mayıs 1923'te, Bakanlar Kurulu Başkanlığına, ivedi olarak şu şifreyi de çeker:

"Yunan onarımına karşılık, Türkiye'ye Karaağaç ve yöresinin bırakılması ile ilgili olarak İtilâf Devletlerince yapılan öneri üzerine hükümet görüşünün bildirilmesini 19 Mayıs 1923 gün ve 117 sayılı telyazısı ile dilemiştim. Yüksek buyruklarınızın çabuklaştırılmasını saygı ile dilerim."

Rauf Bey, İsmet Paşa'nın iki teline, 23 Mayıs 1923 günü yanıt veriyor. Yanıtın birinci maddesi şudur: "Karaağaç'a karşılık, onarım parasından vazgeçemeyiz."

Yanıtın üçüncü maddesinde, birtakım düşünceler (ileri sürüldükten) sonra: "Yunanlıların bunu veremeyeceklerini İtilâf Devletlerinin söylemesi, şaşılacak şeydir ve kabul edilemez." deniliyor.

Yanıtın beşinci maddesinde, yine birtakım düşüncelerden sonra şu görüş ileri sürülüyor: "Bu işin, İtilâf Devletleriyle barış yapmamıza engel olmaması için, Yunanlılarla serbest bırakılmamız ve İtilâf Devletleriyle barışın yapılması yeğ görülmüştür."

İsmet Paşa, 24 Mayıs 1923'te Rauf Bey'e yazdığı sonraki dört raporunda, şu bilgi ve düşünceleri bildiriyor:

"Madde 1- Bugün General Pele geldi. Yunan Delegeler Kurulunun iki gün sonra, yani cumartesi günü onarım işinin resmen görüşülmesini önerdiklerini; öneriye o zamana dek karşılık vermezsek, Cumartesi günü konferanstan çekileceklerini bildirdiklerini söyledi. Ben, onarımla ilgili yönergenizi daha almamış idim. Hükümetimden yanıt gelmedikçe yapılacak bir şey olmadığını ve bu bildirimlerden etkilenmediğimi söylemekle yetindim.

Durumun son evreye geldiği kanısındayım. Sızan genel söylentiler ve gazete haberleri genel olarak kötümserdir.

Madde 2- Çeşitli sorunlar üzerine Yüce Başkanlığınızın yanıtını aldım. Dikkate değer ki, onarımla ilgili öneriyi Ankara'nın kabul etmediği, daha önce burada duyulmuştur. Bizim çevrelerden sızma olamaz. Çünkü, öneriyi ve yanıtı daha kimse bilmiyor..."

İsmet Paşa, Yunan onarım sorunu ile ilgili görüşünü şöyle bildiriyor: "Karaağaç ve yöresi ile ilgili öneriyi kabul ederek Yunan onarım işini aradan çıkarmak zorunluğu vardır. Yunanlılara para ödettirilemeyeceğini İtilâf Devletleri söylemektedirler. Bu devletler aradan çekilse bile, çıkabilecek savaşı kazandıktan sonra da, para almak için, başkaca zorlama aracı olmadığından, ödetme ilkesinde direnmek çıkmaz bir yoldur. Bu, her ülkede saptanmış ve denenmiştir... vb."

İsmet Paşa, bu görüşünü pek akla yatkın olarak ve uzgörüyle (durbinane) açıkladıktan sonra: "Konferansın şimdiki durumuna göre, iktisat işleri, ticaret

işleri, oturma (ikamet) ile ilgili işler ve bütün öteki maddeler büyük çoğunluğuyla iyi bir biçimde çözülmüştür ve çözülmektedir...

Boşaltma işi daha saptanmadı. Ama isteğimiz üzere saptanması umulur ve öyle olması da gerekir." diyor. Ve başka sorunların ulaştığı ve ulaşabileceği sonuçları da bildiriyor. Ondan sonra şunları yazıyor: "Düşüncelerimin özeti şudur ki, hükümet, bize verilen yönergedeki temel maddelerin içinde kalır ve Yunan onarımı, önerdiğim gibi sonuçlandırılırsa barış yapmak umudu çok kuvvetlenir. Eğer hükümet, Yunan onarımı yüzünden görüşmelerin kesilmesini göze alırsa ve eğer bize verilen yönergede bulunmayan maddelerin, beklenmedik biçimlerine göre, değişmez görüşler ileri sürmekte direnirse, barışın yapılması kuşkuludur.

Kabotajın sınırsız ve koşulsuz olarak kaldırılmasını, ya da sorunun barıştan sonraya bırakılmasını uygun görüp istedik; ama, belirli koşullar içinde iki yıllık özel bir sözleşme ile bu sorunu ancak çözebildik. Oysa, bu sorun üzerinde bile yeniden değişmez yönergeler veriyorsunuz."

Bundan sonra İsmet Paşa şunu yazıyor:

"Kararımın özeti şudur: Çıkarlarımıza uygun ve elde edebileceğimiz en iyi koşulları kapsayan bir barış antlaşması hazırlanmaktadır. Hükümet, gerek Yunan onarımı işinde; gerekse başka konularda daha çok çıkar elde edilebileceğine inanmakta ve görüşmelerin kesilmesini göze almakta direniyorsa, ben bu görüşe katılmıyorum. Bu noktayı açıkça ve hemen bana bildirmesini Hükümet Başkanından istiyorum. Bu konuda görüş birliğine varamazsak görevim, Delegeler Kurulunu burada bırakarak yurduma dönmek ve Bakanlar Kuruluna sözlü olarak da durumu bir kez daha açıkladıktan sonra, savaş ve barış yolundaki sorumluluğumu sona erdirmektir."

İsmet Paşa'nın telyazısının son maddesi şudur: "Görüşlerimin, olduğu gibi, Büyük Millet Meclisi Başkanı (yani bana) ulaştırılmasını dilerim."

Baylar, bu verdiğim bilgilerden sonra beliren nokta şudur: İsmet Paşa, Karaağaç'a karşılık Yunan onarım işini sonuçlandırmayı uygun görüyor ve hazırlanmakta olan antlaşmanın elde edebileceğimiz en iyi koşulları kapsadığı kanısında bulunuyor. Rauf Bey de: "Karaağaç'a karşılık, onarım parasından vazgeçemeyiz." diyor.

Ben İsmet Paşa'nın Görüşünü Uygun Buldum

Ben, Rauf Bey'le İsmet Paşa arasında yapılmış olan bütün yazışmaları inceledikten sonra, genel olarak, İsmet Paşa'nın görüşünü uygun buldum; ama, gerek Rauf Bey gerekse İsmet Paşa, görüşlerinde çok direnir görünüyorlar ve görüşlerini belirtirken her ikisi de pek keskin sözcükler kullanmış bulunuyorlardı. Rauf Bey, Mecliste ve kamuoyunda iyi karşılanabilecek parlak bir propaganda yolunda idi. "Ülkemizi yakıp yıkmış olan Yunanlılardan büyük utkumuza karşın, onarım parası istemekten vazgeçemeyiz! İtilâf Devletleri, Yunanlıları bizimle karşı karşıya serbest bıraksınlar! Biz onlarla hesabımızı görürüz!" görüşünün savunucusu oluyor.

Bütün barış sorununu ve büyük bir barış ilkelerini göz önünde tutan İsmet Paşa ise, Bakanlar Kurulu Başkanı ile bu anlaşmazlığı sırasında, Yunanlılara karşı özveri önermek durumunda bulunuyordu. Bu görüşün yerinde ve kabulünün zorunlu olduğunu kamuoyuna açıklamak elbette o denli kolay değildi.

Sorunu o yolda çözmek gerekti ki, hem İsmet Paşa'nın önerisi kabul edilerek barış yapılsın, hem de Rauf Bey ve başkanlık ettiği Bakanlar Kurulu yerinde kalıp barış yapılcaya dek çalışsın.

Sorunu Çözmek İçin Bir Yana Hak Vererek Öbür Yanı Susturmak Yoluna Gitmedim

Genel olarak iki yana karşı aldığım durum yumuşak olmadı. Bir yana hak vererek öbür yanı susturmak yoluna gitmedim. Durumu nasıl incelediğimi ve görüşümü nasıl ortaya koyduğumu açıklamak için, Bakanlar Kurulunun 25 Mayıs 1923 günündeki toplantısından sonra, İsmet Paşa ile yapılmış olan yazışmaları olduğu gibi bilginize sunacağım.

İsmet Paşa'ya iki şifre tel yazıldı. Biri, Bakanlar Kurulu kararı olarak, Rauf Bey'in imzası ile çekildi. Bu teli ben, Kâzım Paşa'ya söyleyip yazdırdım. Öbürünü ben yazdım ve kendi imzama gönderdim. Rauf Bey'in imzasıyla çekilen tel şudur:

25.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs, 141-144 sayılı telyazılarınız üzerine Gazi Paşa Hazretleri başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun kararı aşağıda sunulur:

Barişe engel olan önemli ve askıda kalmış sorunlar bizce bir bütün sayılmaktadır. Bu sorunlardan herhangi biri gergin bir biçim aldığı zaman, ödünde bulunmamız önerilir; ödünde bulunmayı zorunlu görecektir olursak, geri kalan sorunların da gene böylece bize dokuncalı olarak çözümlenmesi olasılığını çok güçlendiririz.

Yunan onarımı konusunda ödün verilecek olursa, bu ödün, hiç olmazsa daha askıda bulunan ve bizce çözümlenmesi çok gerekli olan sorunların yararımıza sonuçlandırılmasıyla barişe yardımcı olmalıdır.

Bundan dolayı, genel borçların üremeleri, düşman elindeki yerlerimizin kısa zamanda boşaltılması, adalet işlerinin çözüm yöntemi ve ortaklıklar dokunca

ödentisi sorunlarının, Yunan onarım sorunu ile birlikte ele alınmasına ve yararımıza çözümlenmesine söz ve güvence verilirse, ancak bunların karşılığında ödün verme yoluna gidilmesi uygun olabilir.

Böylece, en çok çıkar sağlayacak olan bir barış elde edilebileceği, bunun dışında uzun görüşmelerin iyi bir barış getirmeyeceği kanısında olan Bakanlar Kurulu, Konferansa son ve kesin öneride bulunarak karşılığını beklemenizi rica etmektedir.

Hüseyin Rauf

Benim yazdığım tel de şudur:

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs ve 141-144 sayılı telyazılarınız Bakanlar Kurulunda birlikte incelendi ve üzerinde görüşüldü. Bakanlar Kurulunca alınan karar, size, Bakanlar Kurulu Başkanlığından bildirildi. Benim düşündüklerim:

1- Üzerinde durup direnmeyi gerektiren sorun, Yunan onarımı işinde, Türkiye'nin vereceği ödün konusu değildir. Belki, ödünde bulunmaya yanaşmak (istenilmemesi), barışın yapılmasına engel olan köklü ve önemli sorunların daha çözümlenmemiş ve umulduğu gibi çözümlenebileceği inancını verecek kanıtların bulunmamış olmasındandır.

Gerçekte çözümlendiği ya da çözümlenebileceği sanılan iktisat işleriyle ilgili sorunlar, Ankara'da toplanmakta olan ortaklıklarla yapacağımız görüşmelerin sonucuna bağlıdır. Bu ortaklıkların ise, aşırı isteklerde bulundukları şimdiden anlaşılmıştır.

2- İktisadi ve akçalı sorunlar, İtilâf Devletlerinin isteklerine uygun olarak, yani bizim dokuncamıza, çözümleninceye dek İstanbul'un boşaltılmasını

geciktirmede direnmelerinden kaygımız büyüktür ve önemlidir. Dahası, bu gecikmenin Musul sorununun İngiltere yararına çözümlenmesine değin sürüp gitmesi de kuvvetle umulur.

3- Borçlarımızın hangi çeşit para ile ödeneceği sorununun da, Muharrem Kararnamesinin yürürlükte olduğunu belirten bir bildiri yayımlanması isteğinde direnildikçe, bizim yararımıza çözümlenemeyeceği görülüyor.

4- Adalet işlerinin çözüm yöntemi, İtilâf Devletinin önerisi üzerine kabul edilmiş olmasına karşın, sonradan vazgeçmeleri ve bunda direnmeleri dikkate değer.

5- Bundan dolayı, Yunan onarımı konusunda, bizi ödüne zorlamaya kalkışmalarının nedenini şöyle düşünüyorum:

Yunanlılar, uzun süre ordularını silah altında tutmak ve yıpratmak istemiyorlar. Türkiye ile aralarında çözümlenmesi gereken onarım sorununu, kendi istedikleri gibi çözümleterek güvenli ve sakin bir duruma geçmek zorundadırlar. İtilâf Devletleri ise, bizim ölüm-dirim işi saydığımız sorunları bize yararlı olarak çözümlemek istemiyorlar; elden geldiğince görüşmeleri uzatarak ve her sorun üzerinde bizi yıpratarak en sonunda, kendi yararlarına ödünde bulunmaya zorlamak karındadırlar. Yunanlıların askeri eylemle ereğe ulaşmalarını da istemediklerinden, sorunu bize baskı yaparak çözümlmek ve Yunanlıları kıvandırmak ve sessiz bir duruma koymak istiyorlar. Bu üsteleme karşısında ödünde bulunmakla, barışı sağlamaya yardım etmiş olacağımızı sanmıyorum. Tersine, yine zaman geçecek ve barışın sağlanması için sonuna dek ödünde bulunmak zorunda bırakılacağız. İzmir'in kurtuluşundan bugüne değin dokuz ay geçti. Böylelikle dokuz ay daha geçebilir.

Önemle göz önünde tutmak gerektir ki, belirsiz bir süre beklemeyi kabul edemeyiz.

6- Dokuncamıza olan sorunlarda ödün vermek ve yararımıza çözümlenmesi zorunlu olan sorunları öbürleriyle birlikte çözümlememek, bizi dayanaksız bırakır ve güç duruma sokar. Bunun için, barışla ilgili ana sorunların hepsini bir bütün olarak dikkate almak ve bunu açık ve kesin olarak Konferansın gözü önüne serip kabulünü üsteleyerek istemek; bu konuda inanca almadıkça ödünde bulunmayı gerektiren sorunların kesin çözümünü kabul etmekten büsbütün kaçınmak zamanı gelmiştir.

7- 24 Mayıs, 144 sayılı telyazınızla bildirilen kararınızı uygulamakta ivedi göstermemenizi rica ederim. Meclisin görüşüne dayanılarak verilen yönergedeki önemli noktalar; yani akçalı, iktisadi, adaletle ilgili ve yönetsel alanlarda yaşama hakkımız ve bağımsızlığımız tam ve güvenli olarak daha elde edilemediğine göre ödünde bulunmak işi üzerinde çok durmayınız.

8- İtilâf Devletleri, yaşama ve bağımsızlığımızla ilgili sorunlarda, ne yapıp yapıp, bize dokuncalı ağır koşullar kabul ettirmeye karar vermedikçe, onarım konusunda takınacağımız sıkı durum üzerine Yunan ordusunun hareketine izin veremezler; dolayısıyla, tümüyle kendilerinin de eylemli olarak savaşa katılmalarını uygun göremezler. Eğer olumsuz görüşü tutmaktaki kararları kesin ise, Yunan onarımı sorununda olmasa bile, İstanbul'un boşaltılması, borçları ödemedede kullanılacak para çeşidi, ya da adalet işlerinin çözüm yöntemi gibi bütün dünyayı ilgilendiren sorunlarda daha elverişli bir ortam içinde, bize karşı harekete geçebilirler. Ama böyle olursa, biz daha güçsüz bir duruma düşeriz.

9- Yunanlıların, Cumartesi günü Konferanstan çekilmelerini önleyebilmek için, isteklerini kabul etmek yararımıza değildir. Böyle bir çekilişin, İtilâf Devletleri de çekilmedikçe hiçbir anlamı ve etkisi olamaz. Eğer Konferanstan çekileceklerini bildirmenin anlamı, eylemli olarak askeri hareketlere

gececeklerini duyurmak ise, bu konuda İtilâf Devletlerinden haklı olarak sorulacak noktalar vardır.

10- Kısacası, böyle çabuk ve ansızdan verilen gözdağı karşısında başlı başına bir konuda ödünde bulunacağımızı söylemek, barışı uzaklaştırmak niteliğinde sayılabilir. Bir kez daha bildiriyorum:

Ana sorunları çözülemeye İtilâf Devletlerini çağırınız efendim.

Mustafa Kemal

Bunlardan başka, İsmet Paşa'ya, kişiye özel olarak ayrıca şu kısa şifre teli de çektim:

Şifre: kişiye özeldir.

25 Mayıs 1923

İsmet Paşa Hazretlerine

Bakanlar Kurulu Başkanlığı ile Delegeler Kurulunun bütün yazışmalarını bir kez daha karşılaştırarak incelemeyi gerekli gördüm. Kimi telyazılarında kullanılan sözlerden, arada yanlış anlaşılma var gibi bir anlam çıkardım. Onarımı kabul etmek ya da etmemekte direnme yoktur. Bunu açıklamak için durumla ilgili düşüncelerimi ve görüşlerimi ayrıca bildirdim. Özlemle gözlerinden öperim kardeşim.

Mustafa Kemal

Bu telyazılarından, Karaağaç'a karşılık Yunan onarımından vazgeçmeyi temel olarak kabul ettiğimiz açıkça anlaşılır. Ancak, ana sorunlarda çok gerekli ve ölüm-dirim işi saydığımız koşulların sağlanmasına da İsmet Paşa'nın dikkati çekilmiştir.

İsmet Paşa'nın da, bu bildirdiklerimizden çıkardığı anlam ve güttüğü amaç böyle olmuştur.

İsmet Paşa, görüşlerinin, olduğu gibi bana bildirilmesi isteğiyle Rauf Bey'e tel çektiği 24 Mayıs 1923 günü, doğrudan doğruya bana da bir tel çekmiş. 24 Mayıs'ta çekilmiş olan bu teli ben, 26 Mayıs'ta aldım. Tel Dışişleri Bakanlığı şifresiyle gelmiş ve Rauf Bey gördükten sonra bana gönderilmişti. Oysa, bu telyazısında, bir bakıma Rauf Bey'den yakınılıyordu. İsmet Paşa'nın telyazısı şudur:

Sayı: 145

Lozan

Çekiliş: 24 Mayıs 1923

Gelişi: 26 Mayıs 1923

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bakanlar Kurulu Başkanlığına durumla ilgili ayrıntılı rapor sundum. Hükümetle aramızda köklü anlaşmazlık vardır. Uzlaşma olmazsa geri dönmek zorunda ve kararındayım. Raporumun yüce Başkanlığınıza ulaştırılmasını açık olarak istedim. Konferans, son günlerindedir ve durum, gecikmemize hiç elverişli değildir. Barışın, ileri sürdüğüm görüşler çerçevesi içinde sağlanabileceği kanısındayım. Yüce Başkanlığınızın bu olağanüstü zamanda genel durumu yakından izlemesini saygı ile dilerim.

İsmet

Öbürlerinden bir gün gecikme ile gelen bu tel, Olduğu gibi Gazi Paşa Hazretlerine sunulacaktır. 26.5.1923

Hüseyin Rauf

Telin geldiği gün İsmet Paşa'ya şu yanıtı verdim:

Şifre: Makine başında

Ankara, 26.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

24 Mayıs, 145 sayılı şifreyi 26'da aldım. Bundan önce kısa ve uzun iki şifre yazdım. Durumu izliyorum. Geri dönme kararınızın nedeni onarım konusunda ödünde bulunmak olduğuna göre, doğru değildir. Bildirdiklerime göre girişimleri sürdürürseniz, daha uygun evreye geçeceğinizi umarım. Bakanlar Kurulu ile aranızda sezilen görüş ayrılığı ortadan kaldırılır. Gözlerinizden öperim efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 26 Mayıs 1923 günü Bakanlar Kurulu Başkanlığına yazdığı raporlarda, Bakanlar Kurulu Başkanlığının bildirimleri ile benim telyazılarım kapsamını ve Delegeler Kuruluna verilmiş olan ana yönergeyi göz önünde tutarak iş gördüğünü açıkladıktan sonra 26 Mayıs günü öğleden sonra İtilâf Devletleri delegelerinin Yunan onarımına karşılık Karaağaç'ın kabul edilmesi yolundaki önerilerini kabul ettiğini; öbür sorunları da birkaç gün içinde sonuçlandırabileceğini bildirmiş.

Rauf Bey bu raporları bana 27 Mayıs 1923'te, şu yazısına ilişik olarak gönderdi:

154/155

27 Mayıs 1923

Türkiye Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığına

İsmet Paşa Hazretlerinden gelen 26 Mayıs 1923 günlü telyazısı örneği ilişik olarak yüce katınıza saygı ile sunuldu efendim.

Dışişleri Bakanı Vekili

Hüseyin Rauf

Rauf Bey o gün İsmet Paşa'ya da şu bildirimini yapmış:

27. 5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

26 Mayıs, 151 sayıya:

Delegeler Kurulunun Yunan onarımı ile ilgili tutumu Bakanlar Kurulunun yönergesine açıkça aykırı görülmüştür. Güç durumunda kalan Bakanlar Kurulu, ulusun çıkarlarını göz önünde tutarak, bildirdiğimiz üzere, önemli sorunların üç dört gün içinde sonuçlandırılacağı yolundaki görüşün gerçekleşmesine değin, görüşünü ve düşüncesini değiştirmeyecektir. Önceki telde sözü edilen öbür ana sorunlarda ödün vermenin kesinlikle söz konusu olamayacağı bilinmelidir efendim.

Hüseyin Rauf

İsmet Paşa'nın, Karaağaç'a karşılık, onarımdan vazgeçtiğini bildiren raporlarını gördükten sonra, 25 Mayıs 1923 günlü ve Rauf Bey imzalı telyazısını açıklamak üzere kendisine şu teli yazdım:

27.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

Bakanlar Kurulu kararında üç ana nokta vardı. Birincisi, onarım konusunda ödün verilmesi, askıda bulunan önemli sorunların bize yararlı bir biçimde sonuçlandırılmasına karşılık olmalıdır. İkincisi, Genel Borçların üremleri, düşman elindeki yerlerimizin kısa zamanda boşaltılması, adalet işlerinin çözüm yöntemi ve ortaklıkların zarar ödentisi (yani on iki milyon liranın, kişileri ve uyrukları ne olursa olsun, bütün ortaklıkların olduğu kabul edilerek başkaca zarar ödentisinin söz konusu edilmemesi) sorunlarının onarım işi ile birlikte ele alınması ve bu dört sorunun bizim yararımıza çözümlenmesi sağlanırsa, ancak o zaman onarım işinde ödün verilmesi uygun olabilir. Üçüncüsü, konferansa son ve kesin olarak öneride bulunup karşılığını beklemek.

Delegeler Kurulunun anlayış ve tutumunda Bakanlar Kurulunun düşünce ve bildirimlerine uygun olmayan noktalar şunlardır:

1- Delegeler Kurulu, yalnız askıda bulunan ana sorunları bir bütün saymış ve onarımı bunların dışında tutmuştur.

2- Görüşmelerin Yunanlıların Konferanstan çekilişi üzerine kesilmesi, Mudanya sözleşmesinin de Yunan ordusunun saldırısıyla bozulması sakıncalı görülerek, öbür sorunlarda anlaşmaya varılamazsa görüşmelerin kesilmesine bizim yol açmamız yeğlenmiştir. Bu nokta düşünölmeye değer.

3- Yunan Onarımı sorununda ödünde bulunmayı kabul ettikten sonra, öbür sorunları birkaç gün içinde sonuçlandırma yolunun tutulması da önemlidir. Bakanlar Kurulu daha böyle bir kaniya varmış değildir. Gerçekten, önemli sorunlar yararımıza olarak üç dört gün içinde sonuçlandırılabilirse, onarım sorununun öne alınmasında düşünölen sakıncalar giderilmiş olur. Ancak, çözümleneceğini umduğumuz sorunlardan sonra Muharrem Kararnamesinin

yürürlükte olduğunun belirtilmesi işinin büyük bir önem taşıdığı bildirilmektedir.

4- Kuponların ödenmesi işi yüzünden Konferansın kesilmesinin bizi içeriye ve dışarıya karşı daha güçlü bulunduracağı düşüncesi de irdelenmeğe değer.

Bu konuda bütün yabancılar bize karşıdır. İçerde işin içyüzünü anlatmak, onarım konusu kadar kolay değildir. Onarım konusunda yabancıların da bizi haklı görmesi için nedenler vardır.

5- Önemli sorunlarda Konferansın kesilmesine bizim yol açmamız, karşı eylemlerle koşturmadıkça, İtilâf Devletlerinin isteğine uygun düşer. Bundan ötürü, kesilme olacaksa, bunun Yunan saldırısı ile olması bizi haklı durumda gösterir idi, görüşü vardır.

6- Kısacası, Bakanlar Kurulu ile Delegeler Kurulu arasındaki anlaşmazlık noktaları önemlidir. Bakanlar Kurulunda, olupbittiler karşısında bırakılmak kaygısı doğmuştur. Bunun için, bildirdiğiniz üzere, önemli sorunları birkaç gün içinde ne yapıp yapıp sonuçlandırmaya önem vererek, onarım sorununu öne almaktan doğabileceği sanılan sakıncaların ortadan kaldırıldığını göstermek gereklidir. Daha şimdiden ödünde bulunmanın, öbür sorunların ivedilikle ve yararımıza çözümleneceği üzerine verilen sözlere karşılık olduğunu, kesin olarak gerekenlere söylemek ve en sonu, görüşmeler kesilecekse, onların etmen ve saldırgan görünecekleri bir yolda kesilmesini sağlamak da gerekir.

7- Bugünlerde en ince değişiklikleri ve özellikle ödünde bulunduktan sonra İtilâf Devletleri delegelerinde beliren düşüncüyü bildiriniz. Çünkü, bize gözdağı vererek başarı sağlamaktan doğacak yeni umutlarından haklı olarak kaygı duyuluyor efendim.

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa, 28 Mayıs 1923'te Rauf Bey'e yazdığı telde diyor ki: "Yöntemde, yani bir sorunu önce ya da sonra söz konusu etmek gibi ana yönerge üzerinde değil de uygulama biçimi üzerinde, aramızda ayrılık belirmiştir. Yunan onarımı sorunu daha kesin olarak onaylanmadığı gibi öbür ana sorunlar da bundan sonra görüşüleceğinden, cuma ve cumartesiye değin bütün sorunlarda konferansın kesin tutumunun anlaşılacağı sanılmaktadır. Yunan onarımı konusundaki ödünü bizi ilgilendiren akçalı ve iktisat işleriyle ilgili sorunlarda özdeş düşüncelerin dikkate alınması koşuluyla verdiğimizizi bildirmiştım. Bu duruma göre, eğer (öbür) sorunlarda anlaşamazsak Yunan onarımı da alacağımız genel karara bağlı olur."

"Eğer ana yönergelere uymaktan başka; beklenmedik yönergelere, çeşitli sorunların yönetim ve uygulamasında verilecek kesin buyruklara, önemli yönergelere bütünüyle ve tam olarak uyamadığımız kabul buyuruluyorsa, bu, istemediğimizden değil, ama gerçekten uyma olanağını bulamadığımızdandır.

Ben, aramızdaki bu görüş ayrılığını daha zamanında görmüş ve açıkça ortaya konulmasını rica etmişim. Daha hiçbir şey imza edilmemiş; hiçbir yüklenmeye girişilmemiştir. Eğer bu tutumumuz yanlış görülüyorsa bu, görüşünüze göre düzeltilebilir.

Kısacası, barış sorununun yüzde doksan beşi çözülmüştür. Benden sonra görevi üzerine alacak kişi için iş kolaylaşmış ve güçlükler azalmıştır. Öte yandan, eğer barış yapılamaz da görüşmeler kesilirse, bizim tutumumuz bu kesilmeyi daha elverişsiz bir duruma sokmayacaktır. Her durumda, buyruk ve karar Bakanlar Kurulunun ve Yüce Başkanlığınızındır."

İsmet Paşa, o gün bana da yanıt verdi. Olduğu gibi bilginize sunayım:

1 Lozan

1016

Çekilişi: 28.5.1923

Gelişi: 29. 5.1923

Bakanlar Kurulu Başkanlığına

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Durum, Bakanlar Kuruluna gönderdiğim raporumda bildirilmektedir. Her gün birer sorun olmak üzere, ana sorunları önümüzdeki günlerde görüşeceğiz. Elbette Yunan onarımını, askıdaki bütün sorunların çözümünde sürekli bir silah olarak kullanacağız. Bu olanağı elde ettuk. Yunan onarımı sorununu çözümledikten sonra, öbürlerinde bize gözdağı vererek bir sonuç elde etme umudu çıkmadı. Tersine, bir gözdağı verme nedeni ortadan kalktı. Durumda yatışma oldu. Eğer önünde sonunda görüşmeler kesilirse, ya Yunan ordusu kendisi için özel bir neden bulunmadığı için eyleme geçmeyecek, ya da öbürleriyle birlikte ve onların davası uğruna saldırıya geçtiğini belirtip tanıtlayacağız. Her iki durum da, maddi ve manevi bakımlardan, Yunan ordusu ile onarım işi yüzünden çarpışmaya başlamaktan üstün ve yeğ görülmüştür. Bakanlar Kurulunu olupbittiler karşısında bırakmak gibi bir kaygıya yer yoktur, çünkü tutumumuz genel duruma göre (incelenirse) anlaşmazlığın uygulama yönteminde olduğu kanısına varılabilir. Bu anlaşmazlığı da daha önce bilginize sunmuştum. Ama sorunların hepsinin birkaç güne dek görüşülebileceğini saygı ile bildiririm.

İsmet

İsmet Paşa'ya şu yanıtı verdim:

Şifre, ivedidir.

29.5.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

Bariş sorunlarının büyük ölçüde çözümlenmiş olduğı yolundaki yüce bildiriminiz kıvanılmaya değer. Tasarladığınız gibi, birkaç gün içinde durumu belirli düzeye çıkarmayı başarırsanız içimiz çok rahatlayacak. Başarı kazanmanızı dilerim. Fevzi Paşa Hazretleri de Ankara'dadır. Durumun belirmesine değin burada bulunacaktır. Gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal

İsmet Paşa, bu telyazımdan sonra görevini sürdürdü. Rauf Bey'in ve Bakanlar Kurulunun da bu işte daha çok üstelemesini önledim.

Bir aya yakın bir süre, her iki yan yatışmış gibi göründü. Bu süre içinde İsmet Paşa türlü sorunlar üzerine Bakanlar Kurulu Başkanlığının görüşlerini soruyordu.

Kuponlar ve Ayrıcalıklarla İlgili Yazışmalar İki Yanı Yeniden Sinirlendirdi

Kuponlar ve ayrıcalık hakları üzerine aralarında geçen bir yazışma yeniden ikisini de sinirlendirmiş.

İsmet Paşa'nın 26 Haziran 1923'te, Rauf Bey'in bir bildirimine verdiği yanıtta şu sözler vardı:

Kuponlar sorunu çözümlenmeden ayrıcalık hakları sorunlarını ele alamayacağız. Gerçekte sorduğumuz soru, kuponlar sorunu çözümlendikten sonra tutumumuzun ne olacağı konusunda yönerge almak içindi. Hükümet bu konuda susuyor. Konferans görüşmelerinde ana yönergelerle yetinilmeyerek Delegeler Kurulunun bütün davranışlarını en ince ayrıntılarıyla Ankara'dan

yönetmek istek ve eğilimi, görüşmeleri ülke için en yararlı bir yolda yürütme ve mutlu bir barışa ulaşma gücünden Deleğeler Kurulunu yoksun etmektedir. Hükümetçe yeğ görülen bu tutumun, 93 Seferinin (1877 Savaşı) saraydan yönetilmesinden bir ayrılığı yoktur.

Bize karşı güvensizlik ve yetersizliğimiz üzerine olan inanç durmadan sürüp gittikçe bizim aracılığımızla barış yapılması düşünülemez.

Hükümetin görüşlerini, olduğu gibi itilâf Devletlerine kabul ettireceği kanısında olan yeni bir kurulun da doğal olarak yüksek kişiliğiniz ile, ilgisinden ötürü Maliye Bakanı Beyefendinin doğrudan doğruya sorumluluk yüklenerek Konferansa buyurmasını rica ediyoruz.

Maliye Bakanı, Hasan Fehmi Bey idi. Bu telyazısını okudum ve Rauf Bey'in imzasıyla yanıt verdirdim. İsmet Paşa'ya da şunu yazdım:

Kişiyi özeldir

26.6.1923

İsmet Paşa Hazretlerine

26.6.1923 günlü yanıt telyazınızı okudum. Çok sinirli olarak yazılmıştır. Duygu, düşünce ve işlem bakımından bunu gerektirecek hiçbir şey yoktur. Sizi haksız buldum. İçinde bulunduğunuz güç ve sıkıntılı durumu anlıyoruz; bundan sonra belki daha da artacaktır. Ankara'da değil, orada, her gün bir aldatıcı düzen kuranlar bu gücenikliği yaratmaktadırlar. Yılmadan ve çok soğukkanlılıkla işinizi iyi sonuçlandırmaya çaba gösteriniz. Arada yanlış anlamayı gerektiren hiçbir şey görmüyorum. Çalışma alanınız sınırlı değildir. Ama, çalışma çevresi sınırlı olduğundan ve en önemli sorunları içine aldığından, doğal olarak durum sıkıntılı olmuştur. Gözlerinizden öperim.

Gazi Mustafa Kemal

Rauf Bey'in Bu Görüş Ayrılığını Kendisi İle İsmet Paşa Arasında Başlı Başına Bir Sorun Sayması Doğru Değildir

Saygıdeğer baylar, görülüyor ki, İsmet Paşa ile olan yazışmalarımda onu incitebilecek sözler de vardır. Sonuna değin de, buna benzer ciddi bildirimlerim olmuştur. İsmet Paşa'nın da bana, bu yolda yazılar yazdığı olmuştur.

Bakanlar Kurulu kararlarının benim görüşlerimi de kapsadığını, gerektikçe, İsmet Paşa'ya bildiriyordum. Buna göre, İsmet Paşa'nın Bakanlar Kurulu Başkanlığına göndermiş olduğu kimi yakınmaları yalnız Rauf Bey'in kendisi ile ilgili sayılamazdı. Bütün bakanlarla ilgili idi; dahası, bana da dokunuyordu.

Rauf Bey'in, bu görüş ayrılığını kendisi ile İsmet Paşa arasında başlı başına bir sorun sayması ve saydırmaya kalkışması doğru değildir. Her durumda, her sorunda yönerge veren ile, o yönergeyi uzakta, -özellikle yönerge verenin yakından bilmediği koşullar içinde- uygulayan kişi arasında görüş ayrılığı olabilir. Temel amaç korunmak üzere iş, duruma ve gereğine göre yürütülür.

İsmet Paşa'nın, durumu izlemem için dikkatimi çekmesi de haklı görülmelidir. Çünkü sorun, gerçekten önemli ve ölüm-dirim işi idi.

Barış Antlaşmasını İmzadan Önce İsmet Paşa'nın Hükümet Görüşünü Öğrenmek Üzere Çektiği Tele Rauf Bey Karşılık Vermemişti

En sonunda baylar, Temmuz ortalarında konferans sona erdi. İsmet Paşa, barış antlaşmasını imzalamadan önce, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'e konferansın sona erdiğini ve sorunların nasıl çözüldüğünü bildirmiş. Rauf Bey, olumlu ya da olumsuz hiçbir yanıt vermemiş. İsmet Paşa, beklemekle geçirdiği bu günlerde çok üzölmüş. Hükümetin hiçbir yanıt vermeyişini, Ankara'nın kararsızlık içinde olduğuna yorumuş. Rauf Bey'e yazdığından üç gün sonra, 18

Temmuz 1923 günü bana da durumu bildirdi. Telyazısında, hükümeti duraksamaya düşürebileceğini kestirdiği noktaları birer birer sayıp açıkladıktan sonra, telyazısını şu sözlerle bitiriyordu:

Eğer hükümet kabul ettiğimiz şeylerden dönülmesinde kesin olarak direniyorsa, bunu biz yapamayız. Düşüne düşünene benim bulduğum yol, İstanbul'daki komiserlere (İtilâf Devletleri komiserleri) bildirim yapıp imza yetkisini bizden almaktır. Bu durum, bizim için yeryüzünde görülmemiş bir skandal olursa da, yurdun yüksek çıkarları kişisel düşüncelerin üstünde olduğundan Ulusal Hükümet, işi kendi görüşüne göre yürütür. Hükümetten teşekkür beklemiyoruz. Yaptığımız işlerin eleştirilmesi ulusa ve tarihe bırakılmıştır.

Baylar, İsmet Paşa'nın yürüttüğü ve sonuçlandığı işin ne denli önemli olduğunu açıklamak gereksizdir. Bu işin bitirildiği, son günün, imza gününün geldiğini bildiren telyazısına sevinçle hemen bir yanıt verileceğini beklemek doğaldır. Ankara ile Lozan arasında bir günde, iki günde haberleşilebilirdi. Üç gün geçtiği halde hiçbir yanıt verilmemiş olması, en yalın bir anlayışa göre, Bakanlar Kurulu Başkanının işi göz yumma ve ilgisizlikle karşıladığını gösterir. Yapılan işin, hükümetçe eksik görülerek, kabul edilmek istenmediği ve bundaki duraksama dolayısıyla, yanıt verilmemekte olduğu sanısına düşülebilir. Böyle bir durumda, işi bitirmek için büyük ve tarihsel sorumluluk yüklenerek imzasını kullanacak olan kişinin, ne denli bir güçlük içinde bulunacağı düşünülürse, İsmet Paşa'nın üzüntü ve acı duymasını haklı görmek gerekir.

İsmet Paşa'nın teline hemen şu yanıtı verdim:

İsmet Paşa'ya Antlaşmayı İmzalamasını Bildirdim

Ankara, 19. 7. 1923

İsmet Paşa Hazretlerine

18 Temmuz 1923 günlü telyazınızı aldım. Hiç kimsede duraksama yoktur. Kazandığınız başarıyı en sıcak ve içten duygularımızla kutlamak için, yöntem gereği, Antlaşmanın imzalandığını bildirmenizi bekliyoruz, kardeşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkomutan

Gazi Mustafa Kemal

İsmet Paşa'nın Üzüntüsü

İsmet Paşa bu telyazıma yanıt verdi. İsmet Paşa'nın çektiği acının ne kertede olduğunu gösteren bu yanıtı, onun temiz yürekliliğini, içtenliğini ve özellikle alçak gönüllülüğünü de gösteren değerli bir belge olduğu için, bilginize sunuyorum:

Sayı: 338

Lozan, 20 Temmuz 1923

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim ezinci bir düşün. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim, Pek sevgili kardeşim, sayın önderim.

İsmet

Hazırlayan ve İmzalayanların Kutlanması

Baylar, İsmet Paşa 24 Temmuz 1923 günü Antlaşmayı imzaladı. Kendisini kutlamak zamanı gelmişti. O gün şu teli yazdım:

Lozan'da Delegeler Kurulu Başkanı

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Hazretlerine

Ulusun ve Hükümetin yüce kişiliğinize vermiş olduğu yeni görevi başarı ile sonuçlandırdınız. Ülkeye yararlı sıra sıra işlerle örülü olan ömrünüzü bu kez de tarihsel bir başarıyla taçlandırdınız. Uzun savaşmalardan sonra yurdumuzun barışa ve bağımsızlığa kavuştuğu bu günde parlak başarılarımız dolayısıyla sizi, sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegeler Kurulu üyelerini teşekkürlerle kutlarım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkomutan

Gazi Mustafa Kemal

Rauf Bey Kutlamak İstemiyor

Baylar, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey'in kutlamadığını anladım. Bunun gerekli olduğunu kendisine anlattım. Başka arkadaşlar da kendisini bu konuda uyarmışlar.

Sonradan öğrendim ki Rauf Bey, İsmet Paşa'yı kutlamayı ve yaptığı önemli, tarihsel görevden dolayı ona teşekkür etmeyi gerekli görmüyormuş. Yapılan

uyarmalar üzerine, Kâzım Paşa'ya bir mektup yazarak ondan, kendi adına İsmet Paşa'ya bir kutlama teli yazmasını rica etmiş. Bunun anlamı nedir?

Kâzım Paşa, bu mektubu İhsan Bey'in (Donanma Bakanı) evinde bulunduğu bir sırada almış. Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey de orada imiş.

Rauf Bey'in Yazdığı Ya Da Yazdırdığı Tel

Hep birlikte, Rauf Bey'in ağzından, İsmet Paşa'ya uygun bir kutlama ve teşekkür teli taslağı yazmışlar; bunu bir zarfa koyarak Rauf Bey'e göndermişler. Ama Rauf Bey, bu taslağı beğenmemiş, İsmet Paşa'ya başka bir tel yazmış, ya da yazdırmış. Rauf Bey, Kâzım Paşa'yı gördüğü zaman demiş ki: "Sizin yazdığınız taslakta her işi yapan İsmet Paşa imiş gibi gösteriliyor. Biz burada bir şey yapmadık mı?"

Baylar, Rauf Bey'in yazdığı, ya da yazdırdığı telyazısı, kendisinin duygu ve düşüncelerini gizlememektedir. İsterseniz o telyazısını da, olduğu gibi bilginize sunayım:

Şifre

25.7.1923

Lozan'da Delegeler Kurulu Başkanlığına

Y: 20 ve 24 Temmuz, 247 ve 348 sayılara:

Dünya Savaşının (Birinci Dünya Savaşının) sonsuz acılarından kurtulmak ve ulusumuzun dünyayı barışa kavuşturmada ne büyük bir etmen olduğunu eylemle tanıtlamak amacıyla imzaladığımız Mondros Ateşkes Anlaşmasına karşın uğradığımız en acıklı ve yürek parçalayıcı saldırıları, yaşama hakkımızı ve bağımsızlığımızı ayaklar altına alan Sevr Antlaşması izlemişti. Yüzyıllarca özgür

ve bağımsız yaşamış olan kutsal Türkiye'mizin soylu halkı, uğradığı haksız ve acıklı saldırılar karşısında bütün bilinci ve bütün varlığı ile, yaşama hakkını ve bağımsızlığını kurtarmak için ayaklanarak kurduğu yılmaz ve yenilmez ulusal ordusuyla, Büyük Başkanımızın ve Başkomutanımızın ve gözü pek komutanlarımızın yönetiminde utkudan utkuya yürüdü.

Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümetinin, ulustan aldığı erk ve güçle ve ordularının pek yüksek savaş yeteneğiyle elde eylediği bu başarı ve utkuların, Lozan'da aylardan beri süren barış görüşmeleri sonunda uluslararası bir belge ile saptanması, ulusumuza yeni bir çalışma dönemi ve erinç hazırlamıştır. Bakanlar Kurulu, dayançlı ve özverili ulusumuzun yaşama hakkını ve bağımsızlığını güven altına alan bir anlaşmanın yapılmasındaki çalışmalardan dolayı, başta yüce kişiliğiniz olmak üzere, delegelerimiz Rıza Nur ve Hasan beyefendileri ve danışmanlarımızı kutlar efendim.

Bakanlar Kurulu Başkanı

Hüseyin Rauf

Rauf Bey Lozan Antlaşmasını Yapan İsmet Paşa'yı Kutlama Dolayısıyla Mondros Ateşkes Anlaşmasını Yapan Kendisini Savunmaya Çalışıyor

Baylar, Rauf Bey, Lozan Antlaşmasını yapan ve ona imzasını koyan İsmet Paşa'yı kutlama dolayısıyla, kendisinin yaptığı ve imzasını koyduğu Mondros Ateşkes Anlaşmasından söz etmeyi ve onu ne önemli ve yüksek amaçlarla imza ettiğini belirterek kendisini savunmayı gerekli görüyor.

Mondros Ateşkes Anlaşması , Osmanlı Devletinin, bağlaşıklarıyla birlikte uğradığı acı yenilginin yüz kızartacak bir sonucudur. O anlaşma hükümleridir ki, Türk topraklarını yabancıların işgaline yol açtı. O anlaşmada kabul edilen

maddelerdir ki, Sevr Antlaşması hükümlerinin de kolaylıkla kabul ettirilebileceği düşüncesini yabancılara olanaklı ve akla yatkın gösterirdi.

Rauf Bey o anlaşmayı, "ulusumuzun dünyayı barışa kavuşturmakta ne büyük bir etmen olduğunu eylemle tanıtlamak amacıyla" imzaladığını söylüyorsa da, bu fantastik cümle ile kendinden başka kimseyi kandırıp avutamaz; çünkü, böyle bir amaç yoktu.

Rauf Bey'in, telyazısına Mondros Ateşkes Anlaşması ile başladığına bakılırsa, bu anlaşmanın Lozan Konferansının başlangıcı olduğunu; Lozan barışının da, Rauf Bey'in yaptığı Mondros Ateşkes Anlaşmasının sonucu olduğunu söylemek eğiliminde bulunduğu yargısına varılabilir.

Rauf Bey Utku Kazanmış Ordunun Başından Lozan'a Giden Kişiye Utkudan Utkuya Yürüyen Ordunun Öyküsünü Anlatıyor

Rauf Bey, telyazısında, Sevr Antlaşmasını, Türk ulusunun uğradığı saldırıları ve buna karşı ulusun nasıl ayaklandığını, nasıl yılmaz ve yenilmez ordu kurduğunu ve gözüpek komutanlarımızın yönetiminde utkudan utkuya yürüdüğünü anlatıyor.

Rauf Bey, bu öyküyü İsmet Paşa'ya, o utku kazanmış ordunun başından Lozan'a gitmiş olan kişiye anlatıyor. Rauf Bey, bu başarı ve utkuları hükümetin kazandığını anlatabilmek için de parlak bir cümle bulmuştur. Lozan barış görüşmelerinin aylardan beri sürdüğünü de belirterek işin uzatıldığını anıştırmaktan kendini alamamıştır. Rauf Bey, "antlaşmanın yapılmasındaki çalışmalardan dolayı" Delegeler Kurulunu kutlarken, Mondros Ateşkes Anlaşmasından başlayarak bütün devrimlerimizin bir özetini yapmış ve böylelikle Delegeler Kuruluna, yaptıkları antlaşmanın nasıl ve ne olduğunu da anlatmak çabasına düşmüştür. İçinde bir "teşekkür" sözü bulunmayan bu yazıların anlamını kavramak, dikkatli ve irdeleyici kişiler için güç değildir.

Rauf Bey İsmet Paşa İle Karşı Karşıya Gelemeyeceğini ve Onun Karşısında Bulunamayacağını Söylüyor

Baylar, Delegeler Kurulumuz görevini bitirdikten sonra, Ankara'ya dönmek üzere yolda bulunuyordu. Herkes Delegeler Kurulunu yakından övmek için can atıyordu. O günlerde Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Bey, Meclis İkinci Başkanı Ali Fuat Paşa ile birlikte Çankaya'ya yanıma geldiler.

Rauf Bey: "Ben," dedi, "İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem. Onun karşılanmasında bulunamam. İzin vererseniz, o geldiği zaman Ankara'da bulunmamak için, seçim bölgesinde dolaşmak üzere Sivas'a doğru bir geziye çıkayım."

Rauf Bey'e, böyle yapmasını gerektiren bir şey olmadığını; burada bulunarak, İsmet Paşa'yı, bir hükümet başkanına yaraşırcasına kabul etmesinin ve görevini iyi bir biçimde sonuçlandığı için onu, sözle de övmesinin ve kutlamasının uygun olacağını söyledim.

Rauf Bey: "Kendimi tutamıyorum, yapamayacağım." dedi ve geziye çıkma isteğinde direndi. Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekilmesi koşulu ile geziye çıkmasını kabul ettim.

Rauf Bey, Devlet Başkanlığı Katının Güçlendirilmesini Önerirken Ne Düşünüyordu

Ondan sonra Rauf Bey'le aramızda şu konuşma oldu:

Rauf Bey: "Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekilirken, sizden çok rica ederim, Devlet Başkanlığı katını güçlendiriniz." dedi.

Ben: "Dediğinizi yapacağıma kesin olarak güveniniz!" diye yanıt verdim.

Rauf Bey'in ne demek istediğini ben pek güzel anlamıştım. Rauf Bey, devlet başkanlığı katı olarak halifelik katını düşünüyor ve o makama güç ve yetki sağlanmasını benden rica ediyordu.

Rauf Bey'in, benim olumlu yanıtlımla ne demek istediğini anlayıp anlamadığı kuşkuludur. Sonradan, cumhuriyet kurulduktan sonra, kendisiyle Ankara'da yaptığımız bir konuşmada, niçin karşıcıl duruma geçtiğini, yapılmış olan şeyin, Ankara'dan ayrılırken benden yapılmasını rica ettiği ve benim söz verdiğim işten başka bir şey olmadığını söylediğim zaman: "Ben" demişti, "devlet başkanlığı katını güçlendiriniz derken, hiç de cumhuriyetin kurulmasını düşünmüş ve istemiş değildim."

Oysa baylar, benim verdiğim yanıtın anlamı tümüyle o idi. Gerçekte, bence devlet başkanlığı katı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı katını birleşik bulundurmak; ulusal hükümetimiz cumhuriyet hükümeti niteliğinde olduğu halde, onu kesin olarak söyleyip ilan etmemek, güçsüzlük yaratıyordu. İlk fırsatta resmi olarak cumhuriyeti ilan etmek ve devlet başkanlığını, cumhurbaşkanlığı katında simgeleyerek, güçlü bir durum yaratmak çok gerekli idi. Rauf Bey'e, bunu yapacağıma kesin olarak söz vermiştim. Eğer, ne demek istediğini kavrayamamış ise, sanırım, eksiklik bende değildir.

Yurda ve Ulusa Kimler Hizmet Ederse İzlemci Onlardır

Ali Fuat Paşa ile de kısa bir görüşme yapıldı. Fuat Paşa, bana şöyle bir soru sordu:

"Senin şimdi 'apótre (Havari, İsa'nın dinini yayan yardımcıları)'lerin kimlerdir, bunu anlayabiliyoruz?"

Ben bu sorudan bir şey anlayamadığımı söyledim.

Paşa, ne demek istediğini anlattı. O zaman ben de şunları söyledim:

Benim apótre'lerim yoktur. Ülke ve ulusa kimler hizmet eder ve hizmet yaraşırılığını ve gücünü gösterirse apotre onlardır.

Rauf Bey'in Bakanlar Kurulu Başkanlığından ve Ali Fuat Paşa'nın Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığından Çekilmeleri

Rauf Bey, Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekildi. İçişleri Bakanı bulunan Ali Fethi Bey, Bakanlar Kurulu Başkanlığına da seçildi (13 Ağustos 1923).

Ali Fuat Paşa da bir süre sonra, 24 Ekim 1923'de, Meclis İkinci Başkanlığından çekilerek ordu müfettişliğine atanmasını rica etti. Fuat Paşa'ya, sanı ikinci başkan olmakla birlikte pek önemli olan Meclis Başkanlığı görevini yapmakta olduğunu söyleyerek bu görevden ayrılmamasını öğütledim. Fuat Paşa, siyasadan hoşlanmadığını, yaşamını askerlik uğraşına adanmak istediğini ileri sürüp dileğinin yerine getirilmesini üsteleyerek rica etti. Fuat Paşa'nın aşaması tuğgeneral idi. Komuta edeceği orduda tümgeneral aşamasında kolordu komutanları vardı. Geçmiş hizmetlerini göz önüne alarak kendisini tümgeneralliğe yükselttik ve karargâhı Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliğine atadık.

Kâzım Karabekir Paşa da, daha önce aynı düşüncelerle Meclisten ayrılmış ve ordu müfettişi olarak Birinci Ordunun başına geçmiş bulunuyordu.

ALTINCI BÖLÜM

Ankara'nın Başkent Olması, Barış Dönemi Meclisi, Cumhuriyetin İlanı ve Gelişen Olaylar

Yeni Türkiye Devletinin Başkenti:ANKARA

Baylar, Lozan Antlaşmasının eklerinden olanboşaltma protokolu uygulandıktan sonra,tümüyle düşman elinden kurtulan Türkiye'nin bütünlüğü eylemli olarak gerçekleşmişti. Artık yeni Türkiye Devletinin başkentini yasa ile saptamak gerekiyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiye'nin başkentinin Anadolu'da ve Ankara kenti olması gerektiğinde toplanıyordu.

Coğrafya ve strateji durumu en kesin önemi taşıyordu. Devletin başkentini bir gün önce saptayarak iç ve dış kararsızlıklara son vermek çok gerekli idi. Gerçekten, bilindiği gibi, başkentin İstanbul olarak kalacağı, ya da Ankara'ya taşınacağı sorunu üzerinde öteden beri içerde ve dışarda kararsızlıklar görülüyor, basında demeçlere ve tartışmalara rastlanıyordu. Bu arada, İstanbul'un yeni milletvekillerinden kimileri, Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un payitaht (Padişahın tahtının bulunduğu yer.) olarak kalması gereğini, kimi örneklerle dayanarak tanıtlamaya çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, ulaştırma araçları, (gelişim) yeteneği, gerekse kuruluşlar ve örgütler bakımından hiç de uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlar ve: "İstanbul'un başkent olması gereklidir ve buna yazgılıdır." diyorlardı. Bu sözlerle dikkat edilirse, bizim payitaht teriminden çıkardığımız anlam ile, bu sözlerde başkent terimini kullananların görüşleri arasında bir ayrılık görmemek elden gelmez. Bundan dolayı, başkent seçiminde daha önceden verilmiş kararımızı resmi olarak ve yasa ile saptayarak böylece "payitaht" teriminin de yeni Türkiye Devletinde anlamı ve yeri kalmadığı belirtilmiş olacaktı. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, 9 Ekim 1923 günlü bir maddelik yasa tasarısını Meclise önerdi. Altında

daha on dört kadar kişinin imzası olan bu yasa önerisi, 13 Ekim 1923 günü uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Yasa maddesi şudur: Türkiye Devletinin başkenti, Ankara kentidir.

Meclis Fethi Bey'in Başkanlığındaki Bakanlar Kuruluna ve Fethi Bey'in Kendisine Karşı Taşlamalar ve Eleştiriler Başladı

Baylar, çok geçmeden Mecliste Fethi Bey'in Başkanlığındaki Bakanlar Kuruluna ve özellikle Fethi Bey'in kendisine karşı sataşmalar ve eleştiriler başladı. Anlaşıldığına göre kimi milletvekillerinde bakan olmak isteği ve dileği artmıştı. İş başındaki bakanları beğenmiyorlardı.

Yeni seçimde Partimiz adına milletvekilliğine seçilmeleri sağlanmış olan birtakımları da Bakanlar Kuruluna karşı olan akımları körükleyerek kendi amaçlarına göre yararlanma ortamları hazırlamaya çalışıyorlardı. Karşıcıl duruma geçecekleri sezilen milletvekillerinin Meclis çoğunluğunu aldatarak, hükümete ve Meclise etkin bir durum almak amacıyla oldukları anlaşılıyordu.

Fethi Bey, dikkatini ve gücünü Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevinde toplayabilmek için İçişleri Bakanlığından çekildi. Yine o gün Meclis İkinci Başkanlığı da Ali Fuat Paşa'nın çekilmesiyle boşaldı (24 Ekim 1923).

Bizimle görüşte ve çalışmada uzlaşıp birleşmeyi gerekli görmeksizin bağımsız ve gizli olarak çalışan bir grup belirdi. Bu grup temiz yürekli ve haksever gibi görünerek bütün parti üyelerine kendi görüşlerini benimsetmede başarılı olmaya başladı. Örneğin, bir parti toplantısında, İçişleri Bakanlığına Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in ve Meclis İkinci Başkanlığına da İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in, Meclisçe seçilmesini sağladı (25 Ekim 1923).

Oysa ben, Sabit Bey'in İçişleri Bakanı olmasını uygun görmemiştim. Sabit Bey'in kimi illerde vali olarak çalıştırılmış bulunmasını, Yeni Türkiye'nin içişlerini yeni koşullarla yönetebileceğine yeter kanıt sayamıyordum.

Rauf Bey'in de, Meclis İkinci Başkanlığına seçilmesini doğru bulmuyordum. Çünkü Rauf Bey, daha dün Bakanlar Kurulu Başkanı idi. Ne gibi duyguların etkisi altında çalıştığından dolayı Başbakanlıktan çekilmek zorunda kaldığı biliniyordu. Buna karşın, onu Meclisin İkinci Başkanlığına getirmekle, bütün Meclisin onun görüşüne katıldığını; yani, bütün Meclisin Lozan Barış Antlaşmasını yapan ve Bakanlar Kurulunda Dışişleri Bakanı olarak bulunan İsmet Paşa'ya karşı olduğunu göstermek amacı güdüüyordu.

Baylar, yeni Meclis, daha ilk zamanlarda, gizliden gizliye karşıcılık yapan küçük bir grupça aldatılma durumuna düştü. Fethi Bey ve arkadaşları, hükümet görevlerini rahatça yapamayacak bir duruma getirildi. Fethi Bey, bu durumdan, bana birçok kez yakındı ve Bakanlar Kurulundan çekilmek istedi. Öbür bakanlar da onun gibi yakınıyorlardı.

Kötülük, hükümetin Meclisçe seçilmesinden doğuyordu. Bu gerçeği çoktan görmüştüm.

Uygulamak İçin Sırasını Beklediğim Tasarının Uygulanması Zamanı Gelmişti

Ben, Mecliste gizli ve karşıcıl bir grup bulunduğunu sezdikten, Meclis çalışmalarında duyguların etkin olduğunu gördükten ve Bakanlar Kurulu çalışmalarının her gün temelsiz birtakım nedenlerle düzeninden çıkarıldığı kanısına vardıktan sonra, uygulamak için sırasını beklediğim bir düşüncenin uygulanma zamanının geldiği yargısına varmışım. Bunu açıkça söylemeliyim. Buna göre, şimdi vereceğim bilgileri ve yapacağım açıklamaları anlamak daha kolay olacaktır.

Baylar, Halk Partisinin Rauf Bey'i, toplantıda bulunmadığı bir sırada, Meclis İkinci Başkanlığına, Sabit Bey'i de İçişleri Bakanlığına aday seçtiği gün, 25 Ekim 1923 perşembe günüdür. O gün ve ertesi Cuma günü Bakanlar Kurulu Çankaya'dabenim yanımda toplandı.

Gerek Bakanlar Kurulu Başkanı Fethi Bey'in ve gerek öbür bakanların çekilmeleri zamanının geldiğini ve bunun gerekli olduğunu ileri sürdüm. "Yeni Bakanlar Kurulu seçiminde, şimdiki bakanlar yeniden seçilirlerse; bunlar, bu seçimden sonra da çekilecekler ve Bakanlar Kuruluna girmeyeceklerdir." ilkesini de kabul ettik. Yalnız, o zamanlar, bakanlar gibi seçilen ve Bakanlar Kurulunun bir üyesi olan Genelkurmay BaşkanıFevzi Paşabu karar dışında bırakıldı. Çünkü, ordu yönetim ve komutasının rasgele bir kimseye verilmesi doğru görülmedi.

Baylar, alınan bu kararın ve böyle davranışın içyüzü incelenirse şu sonuç çıkar: hırslı bir grubu hükümet kurmakta tümüyle serbest bırakıyoruz. Şimdiki kurulda bulunan bakanlardan hiçbirisi katılmaksızın, hepsi de istedikleri kişilerden olmak üzere, diledikleri gibi bir Bakanlar Kurulu kurarak ülkenin alinyazısına el koymalarında bir sakınca görmüyoruz. Ama, Hükümet kurmaya ve kursalar bile, ülkeyi yönetmeye güçleri yetebileceğine inanmıyoruz.

Meclisi aldatmaya çalışan hırslı grup, şu ya da bu yolda bir hükümet kurmayı başarabilirse, bu hükümetin yönetim biçimini ve yönetimdeki becerisini bir süre izlemenin ve dahası, ona yardım etmenin uygun olacağı kanısına vardık. Ama, böylece kurulacak hükümet ülkeyi yönetmede ve yeni ülkülerimize doğru ilerlemede güçsüzlük ve sapma gösterirse, bunu, Mecliste belirterek Meclisi aydınlatmayı yeğ gördük. Hükümet kurmayı başaramazlarsa ortaya çıkacak düzensizlik, elbette Meclisi uyarmaya yarayacaktı. Bunalımın ve düzensizliğin sürdürülmesi uygun görülemeyeceğinden işte o zaman, işe el koyarak

tasarladığım şeyi ortaya atıp sorunu kökünden çözümleyebileceğimi düşünmüştüm.

Fethi Bey'in Başkanlığındaki Bakanlar Kurulu Çekiliyor

Bakanlar kurulu ile Çankaya'da yaptığımız toplantı sonunda, yazıp birlikte imzalayarak banaverdikleri çekilme yazısı şu idi:

Yüce Başkanlığa;

Türkiye Devletinin karşısında bulunduğu güç ve önemli iç ve dış görevleri kolaylıkla sonuçlandırabilmesi için çok güçlü ve Meclisin tam güvenini kazanmış bir bakanlar kuruluna kesin gerekseme bulunduğu kanısındayız. Bunun için yüksek Meclisin her bakımdan güvenine ve yardımına dayanan bir bakanlar kurulunun kurulmasına hizmet etmek amacıyla çekildiğimizi, üstün saygılarla bilginize sunarız efendim.

Baylar, bu çekilme yazısı, 27 Ekim 1923 cumartesi günü öğleden sonra saat birde başkanlığimde toplanan Parti Genel Kuruluna bildirilmiş ve saat beşe doğru açılan Mecliste okunmuştur.

Bakanlar Kurulu Aday Listeleri ve Bakanlar Kurulu Başkanlığına Seçileceği Umulan Kişiler

Bakanlar Kurulunun çekildiği belli olur olmaz Meclis üyeleri, Meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak, yeni bakanlar kurulu listeleri düzenlemeye başladılar. Bu durum, Ekim ayının 28'inci günü geç vakte dek sürdü. Hiçbir grup, bütün Meclisçe kabul olunabilecek ve kamuoyunca iyi karşılanacak adları içine alan bir aday listesi saptayamıyordu. Özellikle, bakanlıklara aday düşünülürken, o denli çok, hevesli ve istek ile karşı karşıya kalıyorlardı ki herhangi birini öbürlerine yeğleyerek saptanacak listeyi kabul ettirmekteki güçlük, liste düzenlemekle uğraşanları umutsuzluğa ve kaygıya düşürdü. Gerçi, İstanbul'da

çkan kimi gazeteler, kimi kişilerin resimlerini basarak Bakanlar Kurulu Başkanlığına seçileceği umulan "sayın kişi"leri hatırlatmalarıyla dikkati çekmekten geri kalmadı. Gerçi gayretli kimi gazeteciler de 28 Ekim günü erkenden: "İstanbul'un yüzünü örten sabah sisinin ördüğü tül yeni yeni sıyrılırken; deniz, gökten, kıyılardan yansıyan renklerle boyanmış, kıpırtısız duruyorken", Marmara'nın durgun sularını yararak ilerleyen Deniz Yolları (O zamanki adı ile : Seyrisefain.) vapuruyla Kalamış iskelesine çıkıyor... Yolda Rauf Bey'e rastlıyor. Ondan sonra : "Büyük bir bahçenin içinde, güzel Kalamış köşkünün çok güzel döşenmiş süslü salonuna" giriyor ve köşte oturan kişinin çeşitli sorunlarla ilgili düşüncesini alıyor; özellikle: "Ulusal egemenliğimizi her şeye ve her şeye (!) karşı koruyalım..." öğüdünü yayımlayarak kamuoyunu aydınlatma ödevinden üşengenlik göstermiyordu. Ama, bu uyarma ve aydınlatmalar Ankara'ya etki yapamıyordu.

Ulusal Egemenliğimizi Her Şeye ve Her Şeye Karşı Koruyalım, Diyen Kişi

Baylar, her şeye ve her şeye (!) karşı ulusal egemenliğin korunmasını öğütleyen kişi, Halifenin okşamasını "Tanrı kayrası" sayan kişidir!

Kimi gazetelerin, Konya'ya, (Ordu Müfettişliğine) atanan Fuat Paşa'nın 28 Ekimde İstanbul'a varışında onun, Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan Bey ve daha birçok kişilerce karşılandığını bildiren tel haberleri ile Rauf Bey'le Kâzım Karabekir Paşa'nın resimlerini basarak Mondros Ateşkes Anlaşmasını ve Kars'ın kurtarılışını hatırlatmak için yazdıkları yazılar da yeterince dikkati çekmeye yaramadı.

Parti Yönetim Kurulu da Kesin Bakanlar Kurulu Listesi Çıkaramadı

28 Ekim günü geç vakitte toplantı halinde bulunan Parti Yönetim Kurulu beni çağırdı. Parti Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'di. Fethi Bey, Parti adına Yönetim Kurulunca, bir aday listesi düzenlendiğinden ve Parti Genel Başkanı

olduğum için bu konuda benim de düşüncemin öğrenilmesi uygun görüldüğünden, toplantılarına çağırdıklarını bildirdi. Düzenlenen listeye göz gezdirdim. Bence uygun olduğunu, ama bu listede adları bulunan kişilerin de düşüncelerinin ve kabul edip etmeyeceklerinin sorulması gerektiğini söyledim. Bu önerim uygun görüldü. Örneğin, Dışişleri Bakanlığına aday gösterilen Yusuf Kemal Bey'i çağırdık. Yusuf Kemal Bey, bu listeye giremeyeceğini bildirdi. Bundan ve buna benzer başka durumlardan anladım ki, Parti Yönetim Kurulu da kabul edilebilecek kesin bir aday listesi düzenleyememektedir. Yönetim Kurulu üyelerine, gerekenlerle daha çok görüşerek kesin bir liste yapmalarını öğütledikten sonra yanlarından ayrıldım. Gece olmuştu.

Çankaya'ya gitmek üzere Meclisten ayrılırken, koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit Paşalara rastladım. Ali Fuat Paşa, Ankara'dan ayrılırken bunların Ankara'ya geldiklerini o günkü gazetede "bir uğurlama ve bir karşılama" başlığı altında okumuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle görüşmek için geç vakte değin orada beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Milli Savunma BakanıKâzım Paşaaracılığıyla söyledim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya varınca, orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize milletvekili Fuat, Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref Beylere rastladım. Onları da yemeğe alıkoymdum.

Cumhuriyetin Kurulacağını Nerede, Kimlere Söyledim

Yemek yenirken; "Yarın cumhuriyet ilan edeceğiz!" dedim.

Orada bulunan arkadaşlar, hemen düşünceme katıldılar. Yemeği bıraktık. Hemen o dakikada nasıl davranılacağı üzerinde kısa bir program saptadım ve arkadaşları görevlendirdim.

Düzenlediğim programın ve verdiğim yönergenin uygulanışını göreceksiniz.

Baylar, görüyorsunuz ki cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırmaya ve onlarla görüşüp tartışmaya gerek ve gereksinme görmedim. Çünkü, onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşum yoktu. Oysa, o sırada Ankara da bulunmayan kimi kişiler hiçbir yetkileri yokken, düşünce ve olurları alınmadan cumhuriyetin ilan edilmiş olmasını, gücenme ve ayrılma nedeni saydılar.

Cumhuriyetin Kuruluşuna İlişkin Yasa Tasarısını İsmet Paşa İle Hazırladık

O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da konuk idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir yasa tasarısı hazırladık. Bu tasarıda 20 Ocak 1921 günlü Anayasanın devlet biçimini saptayan maddelerini şöylece değiştirmiştım:

Birinci maddenin sonuna: "Türkiye Devletinin hükümet biçimi cumhuriyettir." cümlesini ekledim.

Üçüncü maddeyi şöyle değiştirdim: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisince yönetilir. Meclis, hükümetin yönetim kollarını bakanlar kurulu aracılığı ile yönetir."

Bundan başka, Anayasanın temel maddelerinden olan 8'inci ve 9'uncu maddeleri de, değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı:

"Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni Cumhurbaşkanınının seçilmesine değin sürer. Eski başkan yeniden seçilebilir."

"Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı, Devletin Başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclise ve Bakanlar Kuruluna başkanlık eder."

"Madde - Cumhurbaşkanı, başbakanı Meclis üyeleri arasından seçer. Öbür bakanları da başbakan, yine Meclis üyeleri arasından seçtikten sonra hepsini Cumhurbaşkanı Meclisin onayına sunar. Meclis toplantı halinde değilse, onaylama Meclisin toplantısına bırakılır."

Bu maddelere komisyonda ve Mecliste, din ve dille ilgili, bildiğiniz bir madde de eklenmiştir.

29 Ekim 1923 Günü Halk Partisi Grubunda Yapılan Görüşmeler

Saygıdeğer baylar, şimdi, isterseniz yüce kurulunuza 29 Ekim 1923 pazartesi günü Ankara'da geçen olayı, kısaca anlatmaya çalışacağım.

Pazartesi günü öğleden önce saat onda, Halk Partisi Grubu, Grup Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu seçimi görüşmelerine başlandı.

Başkan: "Yönetim Kurulu, Genel Kurula sunulmak üzere, hazırlık niteliğinde, bir bakanlar kurulu listesi düzenledi. Yönetim Kurulu kesin bir şey saptamış değildir. Karar sayın kurulunuzundur. Kabul ederseniz okunsun." diyerek Genel Kurula, Fuat Paşa'nın Başkan olarak gösterildiği bir aday listesi sunar. Okunan bu listede İktisat Bakanlığına aday gösterilen Celal Bey (İzmir) söz alarak, Bakanlar Kurulunun önemini belirtmiş ve kendisinin seçilmemesini önermiş. Özellikle: "Bu listede adları görülen kişiler, çekilenlerden daha güçlü değildir. Bizden gönenç ve yenilik isteyen ulus vardır. Herhalde, yeniler eskilerden güçlü olmalıdır. Seçimde ivedi göstermeyelim. Özellikle Bakanlar Kurulu Başkanı için, düşünelim." demiş.

Saip Bey (Kozan) - Meclis Başkanlığına Fethi Bey, Bakanlar Kurulu Başkanlığına İsmet Paşa seçilmelidir, demiş.

Ekrem Bey (Rize) - Yeni kurul, eski kurulun boşluğunu doldurabilecek mi? Bu konudaki düşüncelerini Başkan Paşa Hazretleri, uygun görülürse, bildirsinler aydınlanalım düşüncesini ileri sürmüş! (Ben, o sırada Mecliste bulunmuyordum).

Zülfü Bey (Diyarbakır) - Yetki, Parti Meclisidir. Bu hak, Grup Yönetim Kurulunun değildir. Parti Meclisi toplansın! dileğinde bulunmuş.

Mehmet Efendi (Bolu) - Seçilecek Bakanlar Kurulu ancak bir ay çalışabilir. Seçimlerin böyle sık sık yenilenmesi ülkeyi ve ulusu kötü ve güç bir duruma sürükler. Bakanlar Kurulu, çekilme nedenini açıkça anlatmazsa herhangi bir Bakanlar Kurulu seçimine katılmam. Nedeni anlayalım, sonra seçelim.

Faik Bey (Tekirdağ) - Listede gösterilen kişiler öncekilerden güçlü değildir. Parti Meclisi toplanıp bu sorunu çözümlerin.

Vâsıf Bey (Manisa) - (İsmet Paşa'nın hizmetlerinden söz ettikten sonra) Ülkeyi, ulusu ne için bırakıyor? Önderlerimiz bizi aydınlatmamıştır. Sayın Başkanımız (beni söylemek istemiş olacak) bizi niçin aydınlatmıyor? demiş ve uzun bir konuşma yapmış.

Necati Bey (İzmir) - Ülkenin dayandığı kişilerin bizi bırakıp ayrılımlarını kabul edemeyiz. Sayın Başkanımız bizi aydınlatsın ve uyarın. İçeriye ve dışarıya karşı güçlü bir Bakanlar Kuruluna kesin gereksememiz vardır.

Başkan Fethi Bey - Yönetim Kurulunun yaptığı bu liste, ne Paşa'nın ve ne de Yönetim Kurulundandır; diye bir açıklama yapmayı gerekli görmüş.

Doktor Fikret Bey (Bilecik) - Vâsıf ve Necati Beylerin görüşlerine katılıyorum. Ülke, sülman değildir. İşleri gelişigüzel yapılacak bir seçime bırakmak olmaz. Yeterli kişileri içine alan bir kurul seçilmelidir.

Recep Bey (Kütahya) - Arkadaşlar sözlerini bitirsinler, sonra Gazi Paşa Hazretleri söylesinler (Henüz toplantıda değildim).

İlyas Sami Bey (Muş) - Sayın Başkanımız Gazi Paşa Hazretleri düşüncelerini söylesinler. Bunalımın ortaya çıktığı gün giderilmesi daha yararlıdır. Duraksama, bunalımın artmasına yol açar. Bir Bakanlar Kurulu Başkanı seçelim. Yirmi dört saatlik bir süre verelim, arkadaşlarını bulsun. Güçlü bir hükümet kurulsun.

Abdurrahman Şeref Bey(rahmetli İstanbul Milletvekili) - Kimi arkadaşlar telaşa kapılıyorlar. Bu, her ülkede olagelen bir şeydir. Hepimizin amacı yurdun mutluluğudur. Bir makine kurup tıkr tıkr işletmiyoruz. Bu da doğru. Güçlü bir hükümet nasıl bulmalı, derdi nasıl anlamalı? Anayasamızı göz önünde turalım. Hükümetin görevini belli edelim. Meclis görüşlerini söylesin. Ondan sonra Başkan Paşamız da görüşlerini bildirsinler. Bir sonuç çıkaralım. Herkes bir işe yarar. Herkesi yaradığı işte kullanmalı. Kişilerden söz etmeyelim. Yüksek amaçlarda birliğiz. Başkan Paşa Hazretleri görüşlerini bildirsinler.

Eyüp Sabri Efendi (Konya) - Ne olursa olsun bir seçim karşındayız. Eski Bakanlar Kurulunun, yeniden seçilse bile kabul etmemeye karar verdiklerini işitiyoruz. Bu kararı Yüksek Meclis bozmalıdır.

Recep Bey (Kütahya) - Üç ana noktadan söz edeceğim. Birincisi biçim, ikincisi çalışma eksikliği, üçüncüsü manevi birliğimizde beliren çatlaklıklar. Biçimlerde eksiklik olursa iyi sonuç vermez. Elde bulunan listedeki değerli arkadaşlar, hangi zamanda, hangi koşullar altında çalışacaklardır? Belli değil. Güçlü bir kimsenin kendi arkadaşlarını bularak güçlü bir hükümet kurması gerekir.

Recep Bey, özellikle bu son düşünce üzerinde uzun bir konuşmada bulunmuş.

Talât Bey (Artvin) - Recep ve Abdurrahman Şeref Beyler pek güzel açıkladılar. Bakanlar Kurulu Başkanının görevi nedir? Görev ve sorumluluk yasasını bugüne değin çıkarmadık. Gazi Paşa Hazretleri bizi aydınlatınsınlar; demiş.

Ben Genel Başkan Olarak Sorunun Çözülmesiyle Görevlendirildim

Başkan, bundan sonra görüşmenin yeterliğini oya koymuş, görüşme yeter görüldükten sonra birtakım önergeler okunmuş. Bu önergelerden Kemalettin Sami Paşa'nın önergesi kabul olunmuş. Bu önergeye göre ben, Genel Başkan olarak sorunu çözmek için Genel Kurulca görevlendiriliyordum.

Görüşmeler sırasında Çankaya'da, konutumda bulunuyordum. Kemalettin Sami Paşa'nın önergesinin kabul edilmesi üzerine toplantıya çağırıldım. Toplantı salonuna girer girmez doğru kürsüye çıktım, kısaca şu görüşü ve öneriyi ileri sürdüm:

"Baylar," dedim, "Bakanlar Kurulu seçiminde görüş ayrılığına düşüldüğü anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar izin verin. Bulacağım çözüm yolunu bilginize sunarım."

Başkan Fethi Bey, öneriyi oya koydu, kabul olundu. Baylar, bu bir saat içinde gereken kişileri Meclisteki odama çağırarak onlara 28 /29 Ekim gecesi hazırladığım yasa önerisi taslağını gösterdim ve kendileriyle görüştüm.

28 - 29 Ekim Gecesi Hazırladığım Yasa Tasarısını Önerdim

Öğleden sonra saat bir buçukta Parti Genel Kurulu yeniden Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. İlk söz bende idi. Kürsüye çıktım ve şu konuşmayı yaptım:

"Sayın arkadaşlar, çözülmesinde güçlüğü uğradığınız sorunun neden ve etmeni; bütün arkadaşlarca anlaşılmış olduğu kanısındayım. Eksiklik ve sakatlık,

uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten, yürürlükteki Anayasamız gereğince bir bakanlar kurulu kurmaya giriştiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve bakanlar kurulunu seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden bakanlar kurulu seçmek zorunda bulunmanızdan doğan güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de, böyle güçlüklerle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki bu yöntem kimi zaman birçok karışıklıklara yol açıyor. Yüce kurulunuz, bu sorunun çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Onu önereceğim. Önerim kabul olunursa güçlü ve dayanışık bir hükümet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için erek olan Anayasamızın kimi yerlerini açıklamak gereklidir. Öneri şudur." dedikten sonra, bilinen tasarıyı okutmak üzere yazmanlardan birine uzatarak kürsüden ayrıldım.

Önerimin niteliği anlaşıldıktan sonra tartışmalar başladı :

Sabit Bey (Erzincan) - Kabine yöntemini benimsiyorum. Ancak, Anayasanın değiştirilmesi önerisi ile bugünkü bunalım giderilemez. Biz şimdi bir bakanlar kurulu başkanı seçelim. Anayasanın değiştirilmesini sonra düşünerüz; dedi.

Hâzım Bey (Niğde) - Anayasayı biz yapabilir miyiz? Sanırım yapamayız. Yetkimiz varsa bu, partide olmaz. Partide görüşüldükten sonra oturumda kimse söz söyleyemiyor. Ulusun varlığı ile ilgili yasalara burada kesin bir biçim verilmesine karşıyım. Bu gibi yasalar açık oturumda ve serbestçe görüşülmeli. Her şeyden önce hükümet bunalımını giderelim, düşüncelerini ileri sürdü.

Yunus Nadi Bey, Hâzım Bey'e şu yolda yanıt verdi:-Her ülke ilk kez Anayasa yaparken bu iş için bir kurucu meclis kurmuştur. Bizde ise bu gibi işlerde ayrıca kurucu meclis kurulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bizde her zaman bu gibi değişiklikler olmuştur. Bizden önceki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu yolda yürümüştür. Buna yetkimiz vardır. Duraksamayalım. Şimdi biz, hükümet

bunalımının giderilmesini Başkan Paşa Hazretlerine bıraktık. O da bize, bu öneriyi getirdi. Bu öneride gösterilen yöntemi, bütün arkadaşlar ayrı ayrı düşünmüştür. Şimdi bunu saptamak gereklidir. Önerilen biçim eskiden beri vardır. Bunu açıklayıp daha belirli olarak saptayacağız.

Vehbi Bey (Balıkesir) - Bizim, şimdiye değin; görüşüldüğünü duyduğumuz Anayasadan bir bilgimiz yoktur. Gerçi gazetelerde gördük. Bu yeter mi? Onun için, biz önce bunu, bir bütün olarak görüşmek üzere sonraya bırakıp bunalımı giderelim.

Halil Bey - Anayasayı değiştirmeye ve yeniden yapmaya yetkimiz vardır. Ama, bu değişiklikler gerçekten yurdumuzun ve ulusumuzun mutluluğunu sağlar mı? Bunu söylemek gerekir. Bunu, hukukçu, hukuk bilgini olan arkadaşlarımız gelsinler, açıklasınlar. Açıklama yapılmadıkça bunun, hemen çözülmesinden yana değilim.

Üyelerden biri - Anayasa öyle gelişigüzel değiştirilemez.

Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) - Dört yıl önce, ayrı ayrı seçimlerin kötülüğünü söylemiştim. Bugün de yine o durum ortaya çıktı. Gazi Paşa'nın önerisine gelince, bu yeni değildir. Dört yıl önce yapılan bir yasanın daha açık bir biçimde anlatılmasıdır. Durum bu olduğuna göre, buna karşı söz söyleyecekler gelsin, düşüncelerini söylesinler. Ama uzun uzadıya beklemeye zamanımız elverişli değildir.

Ragıp Bey (Kütahya) - Yasaların en iyisi olaylardan ve gereksemeden doğandır. Gerekseme ise meydandadır. Anayasa tamamlanmalıdır. Açıklanmalıdır. Önerinin hemen görüşülmesine geçelim.

Adalet Bakanı rahmetli Seyit Bey - Önerilen biçim yeni bir şey değildir. Yürürlükteki Anayasanın açıklanıp saptanmasıdır. Yasaları gerekseme yapar,

kuramlar yapmaz. Zaman ve olaylar her şeye egemendir. Gelişim kuralı, değişmez, kesin bir kuraldır. Önerilen tasarıda bir yenilik yoktur. [Anayasayı] daha belirli ve açık olarak anlatırsak ulusumuzun ve ülkemizin yararına elbette daha uygun iş görmüş oluruz.

Ne Olursa Olsun Hükümetimizin Biçimi Cumhuriyet Olacaktır

Rahmetli Seyit Bey'in görüşüne Abidin Bey (Manisa) şu yanıtı verdi: -Önce hükümet bunalımını giderelim.

Eyüp Sabri Efendi (Konya)'nin düşüncesi şu idi: - Biz Gazi Paşa Hazretlerini yargıcı yaptık. "Bizim, Anayasayı değiştirmeye yetkimiz yok." demek, yasaya aykırı bir Meclis olduğumuzu kabul etmek demektir. Meclisin Anayasayı değiştirme yetkisi apaçıktır. Ne olursa olsun, hükümetimizin biçimi kesinlikle cumhuriyet olacaktır.

Bundan sonra, İsmet Paşa söz alarak şu yolda bir konuşma yaptı:

"Parti Başkanının önerisini kabule kesin gerekseme vardır. Bütün dünya bizim, bir hükümet biçimi görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşmelerimizi bir sonuca bağlamamak, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir. Bir deneyimden söz edeyim. Avrupa diplomatları bu konuda beni uyardılar: 'Devletinizin başkanı yoktu. Şimdiki durumunuzda başkanınız, Meclis başkanıdır. Demek ki, siz ayrı bir başkan bekliyorsunuz.' dediler. Avrupa düşüncesi işte budur. Oysa biz böyle düşünmüyoruz. Ulus, egemenliğine ve alınyazısına kendisi el koymuştur. Öyle ise, bunu yasa ile belirtmekten neye çekiniyoruz? Cumhurbaşkanı olmadan, başbakan seçme önerisi yasa dışı olur. Bunda kuşkuyla yer yoktur. Başbakanı yasaya uygun olarak seçebilmek için Gazi Paşa Hazretlerinin önerisinin yasalaşması gerekir. Genel güçsüzlüğün sürdürülmesi doğru değildir. Partinin, bütün ulusa karşı yüklendiği sorumluluğun gereklerine göre iş yapmak zorunludur."

İsmet Paşa'dan sonra, rahmetli Abdürrahman Şeref Bey yaptığı konuşma arasında şu sözleri de söyledi:

"Hükümet biçimlerini saymak gereksizdir. Egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusundur." dedikten sonra, "Kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad kimilerine hoş gelmezmiş,varsın gelmesin!"

Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, öneriyi kabul etmenin gerekli olduğunu belirten uzun bilgiler verdi, görüşlerini açıkladı. Sonra: "Bunun hemen yasalaşması için gerekli işlemin tamamlanmasını öneririm." dedi.

Önerim Parti Grubunda ve Hemen Mecliste Görüşülerek "Yaşasın Cumhuriyet" Sesleri Arasında Kabul Olundu

Abdullah Azmi Efendi'nin: "Bu iş önemlidir. Bu konu daha görüşülsün!" diye yükselen çıkışına karşın, görüşmenin yeterliği kabul olundu. Ondan sonra önerinin tümü ve arkasından maddeleri birer birer okunarak görüşülüp kabul edildi.

Baylar, Parti toplantısına son verildi ve hemen Meclis toplantısı açıldı. Saat öğleden sonra altı idi. Tasarı Anayasa Komisyonunca, yöntem gereği incelenerek, tutanağı hazırlanırken, Meclis başka işlerle uğraştı. En sonu, başkanlık katında bulunan Başkan Vekili İsmet Bey (İsmet (Eker)), Meclise şu bilgiyi verdi: "Anayasa Komisyonu, Anayasanın değiştirilmesi ile ilgili tasarının ivedilikle ve hemen görüşülmesini öneriyor." "Kabul!" sesleri üzerine, tutanak okundu. Önerildiği üzere, (ivedilikle) görüşüldü. Sonunda yasa, birçok milletvekillerinin "Yaşasın Cumhuriyet!" diye alkışlanan söylevleriyle kabul edildi.

Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığına, Türkiye Büyük Millet Meclisi Oybirliğiyle Beni Seçti

Ondan sonra, cumhurbaşkanı seçilmesi için Meclisin oyuna baş vuruldu. Toplanan oyların sonucunu, başkanlık katında bulunan İsmet Bey Meclise şöylece bildirdi:

"Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı seçimi için yapılan oylamaya yüz elli sekiz kişi katılmış ve cumhurbaşkanlığına, yüz elli sekiz üye, oybirliği ile Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini seçmişlerdir."

Baylar, seçimden hemen sonra Mecliste yaptığım konuşmayı Tutanak Dergisi'nde okumuşsunuzdur. Ancak, tarihsel bir anıyı canlandırmak için izin verirsiniz, o konuşmamı burada da olduğu gibi bilginize sunayım:

Sayın arkadaşlarım, önemli ve dünya çapında olağanüstü olaylar karşısında saygıdeğer ulusumuzun gerçek uyanıklığına değerli bir belge olan Anayasamızın kimi maddelerini açıklamak için özel komisyonca yüksek kurulunuza önerilen yasa tasarısının kabulü dolayısıyla, Türkiye Devletinin öteden beri dünyaca bilinen, bilinmesi gereken niteliği, uluslararası belli adıyla adlandırıldı. Bunun doğal gereği olmak üzere, bugüne değin doğrudan doğruya Meclisin Başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız görevi, cumhurbaşkanı sanıyla yine bu arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza veriyorsunuz. Bundan dolayı şimdiye dek benim için gösterdiğiniz sevgiyi, yakınlığı ve güveni bir kez daha göstermekle yüksek değerbilirliğinizi tanıtlamış oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce Meclise gönlümün bütün içtenliğiyle teşekkür ederim.

Baylar, yüzyıllardan beri Doğuda kıyın ve haksızlık görmüş olan ulusumuz, Türk ulusu, soydan gelme niteliklerinden yoksun sayılıyordu.

Son yıllarda ulusumuzun eylemli olarak gösterdiği yetenek, eğilim ve anlayış; kendisi için kötü sanıda bulunanların ne denli aymaz ve ne denli irdelemeden uzak, görünüşe önem veren kimseler olduğunu pek güzel tanıtladı. Ulusumuz, kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, hükümetin yeni adıyla, uygarlık dünyasına çok daha kolay gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünyadaki yerine yaraşır olduğunu, başaracağı işlerle tanıtlayacaktır.

Arkadaşlar, bu yüce kuruluşu meydana getiren Türk Ulusunun son dört yıl içinde kazandığı utku, bundan sonra da birkaç kat olmak üzere belirtilerini gösterecektir. Ben (âcizleri) eriştiğim bu güven ve inana yaraşır olmak için pek önemli saydığım bir noktadaki gereksemeyi bildirmek zorundayım. O gerekseme, yüce Meclisin bana karşı olan sevgisini, güvenini ve yardımını sürdürmesidir. Ancak böylelikle ve Tanrı'nın yardımıyla bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri iyi bir biçimde yapabileceğimi umarım.

Her zaman sayın arkadaşlarımın ellerine çok içtenlikle ve sıkıca yapışarak, onların yardımı olmadan iş göreceğimi bir an bile düşünmeyerek çalışacağım. Her zaman, ulusun sevgisine dayanarak hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve utkulu olacaktır.

Baylar, Meclisçe Cumhuriyeti kabul kararı 29/30Ekim 1923 gecesi saat 8 .30'da verildi, On beş dakika sonra, yani 8.45'te cumhurbaşkanı seçimi yapıldı. Durum o gece bütün ülkeye bildirildi ve her yerde, gece yarısından sonra, yüz bir kez top atılarak halka duyuruldu.

İlk hükümeti İsmet Paşa'nın kurduğunu ve Meclis Başkanlığına Fethi Bey'in seçildiğini bilirsiniz.

Cumhuriyetin Kuruluşu Üzerine Ulusun Duyduğu Genel ve İçten Sevince Katılmaktan Çekinenler

Baylar, cumhuriyetin kuruluşu bütün ulusu sevindirdi. Her yerde parlak gösterilerle sevinç açığa vuruldu. Yalnız İstanbul'da iki üç gazete ile İstanbul'da toplanan bir takım kişiler ulusun genel ve içten gelen sevincine katılmaktan çekindi, kaygıya düştü; Cumhuriyetin kuruluşunda ön ayak olanları yermeye başladı. Söz konusu gazetelerin ve kişilerin, cumhuriyetin kuruluşunu nasıl karşıladıklarını anımsamak için, yalnız o günlerdeki yayınları gözden geçirmek yeter.

Örneğin, "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı altındaki yazılar bile cumhuriyetin yadsınacak bir biçimde kurulup halka duyurulduğunu; bunda, "sıkboğaza getirilmiş gibi bir durum" bulunduğunu yayıyordu. Bu yazıların yazarı şu düşünceleri ileri sürüyordu: "... Şöyle olacağı, böyle olacağı söylenip dururken, öte yandan birdenbire, birkaç saat içinde, Anayasa değişikliği yapılivermesi en yumuşak deyişiyle olağandışı bir davranıştır."

Bizim yaptığımız iş, "uygarlık dünyasını anlamış, okumuş, incelemiş, devlet, yönetiminde yeterlik kazanmış kafalardan çıkacak düşünce sonucu" değilmiş...

Cumhuriyetin ilanını Meclisin alkışlarla kabul etmesi, ulusun toplarla kutlaması eleştiriliyor; deniliyordu ki: "Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve donanma yapmakla yaşamaz. Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet Meclisinde bir büyü yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir."

"Ben cumhuriyetçiyim." diyenlerin, cumhuriyetin kurulduğu gün, kalemlerinden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En iyi hükümet biçimi ülküsünün cumhuriyetten başka bir şey olamayacağına inandığı savında

bulunanların:"Cumhuriyet sözcüğüne bir put gibi tapmam." demelerindeki anlam ve amaç ne idi?

Meclis toplantı halinde bulunmadığı zaman, onun güvenoyu verdiği bir hükümetin düşürüleceği gibi bir kuruntuyu kamuoyunda canlandırıp: "Böyle bir hak padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak Cumhurbaşkanıya mı veriliyor?" sorusu kime ve hangi amaçla yöneltiliyordu?

Bu yazıları yazanın amacı, cumhuriyeti halka sevdirmek mi, yoksa bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi? "Cumhuriyet, bize yönetim biçiminin değişmesiyle birlikte kafa değişikliği de getiriyor mu? Bakanlar Kuruluna girecek kişilere birer devlet adamı kafası armağan ediyor mu?" sözleriyle daha ilk ağızda cumhuriyetin değerini, önemini azaltmaya kalkışmak, cumhuriyetçiyim diyenlerden beklenebilir miydi?

En küçük bir esintiden bile korunması gereken yavruyu, onu beslediğini söyleyenlerin böyle hırpalaması doğru muydu?

Bu düşünceleri kapsayan gazetenin başka bir sayfasında "Türkiye Cumhuriyetinin İlanı" başlığı altında yer alan birçok sözler arasında: "... bu yeni evreye ulaşan Türk Ulusu, burada uzunca bir süre dirlik içinde dinlenebilecek; burası onun için bir canlılık ve güç, bir erinç ve mutluluk kaynağı olabilecek mi? Bu evrede, toplumsal yapısını bozmadan onu kucaklayabilecek bir çerçeve niteliği var mıdır? Cumhuriyet, olayların zorlaması üzerine Türk Ulusunun çaresizlikten kaçıp sığındığı bir saçak altı mı olacak?.." gibi kaygı ve umutsuzluk veren sözler yaymanın zamanı mıydı?

Cumhuriyetin umut, erinç ve mutluluk getireceğinde kuşkusu ve kaygısı olan kişi; umut, erinç ve mutluluğu nereden, hangi kaynaktan bekliyordu? Cumhuriyetin, ulusumuzun toplumsal yapısını bozabileceği düşüncesi, cumhuriyeti benimseyen kişilerin kafasında nasıl yer bulabiliyordu?

Başka bir gazeteci de: "Baylar, ivedi gösteriyorsunuz!" diye bağırmaya başladı.

Bu gazeteci bay, ulusu şu sözlerle jurnal veriyordu: "..bunalım, yeni bir bakanlar kurulu seçmekle giderileceği yerde, tersine son günlerin bütün gürültülerine karşın, yine kimsenin yakında kurulacağını düşünmediği cumhuriyetin, pek kanıtlı, pek kesin ve pek ivedi olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetin yakın bir zamanda kurulacağını düşünmeyen, yalnız kamuoyu değildi; belki Ankara'da en önemli ve en yetkili makamlarda bulunan kimi kişiler de bunun olabileceğini akıllarına bile getirmiyorlardı."

Bu sözlerle açıkça ortaya konulmaktadır ki, son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilanına engel olmak içinmiş. Bu amacı güdenlerin, "karar almakta ivedilik" görmeleri olağandı. Ama, " Ülke kamuoyunun da bu görüşte kendileriyle birlik olduğunu" sanmaları yanlış idi.

Gazetesini: "Balonu uçurdular; ama görünüşe bakılırsa ucunu kaçırıyorlar!" ve: "Sular zorlayınca dolaplar döndüler (Birbirine girdiler dolâblarla âblar/Âblar galip gelince döndüler dolâblar dizelerini anımsatıyor); ama... ne yönde?" gibi çirkin, bayağı sözlerle dolduran gazeteci bay şu yolda sesleniyor ve paylaşığını sürdürüyordu: "Baylar, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?"

Bu seslenişle başlayan yazılar, şu satırlarla son buluyordu: "Biricik dilek... ülkeye ve ulusa yararlı işlere başlanılmasıdır. Eğer dün ilan edilen cumhuriyetin ileri gelenleri ve cumhuriyetçiler bunu yapabileceklerine güveniyorlarsa biz de kendilerine, öyle ise 'cumhuriyetiniz kutlu olsun baylar!' deriz."

Bizi alay edercesine kutlayan bu son cümle ile yazar, cumhuriyeti benimsemediğini, onunla ilgisi olmadığını bildiriyor.

Başka bir gazeteci yazar da, cumhuriyetin ilanı dolayısıyla yaptığı yorum ve eleştiride: "Bizi üzen nokta, Ulusal Önderimizin kendisiyle ilgilidir. En büyük

ruhlu adamlar bile, kişisel erk kazanmanın çekiciliğine karşı koyamamışlardır." diyor ve bu görüşünü benim söylevlerimden aldığı sözlerle destekledikten sonra, Amerika'nın bağımsızlığını sağlayan Washington'un nasıl çiftliğine çekildiğini ve meclisin, hiçbir kişiyi düşünmeyip yalnız kamu yararını düşünerek, altı yılda anayasayı düzenlediğini ve ondan sonra nasıl Washington'a başkanlık verildiğini anlatıyor ve Anayasamızın böyle değiştirilmesinde, benim ön ayak oluşumu hoş görmüyor.

Bu yazarın ve benzerlerinin, cumhuriyeti kurmak kararının alınışında ve cumhuriyetin kuruluşu ile ilgili yasada gördükleri yanlışlık ve eksiklikleri eleştirmelerindeki içtenliğe inanabilmek için çok bön olmak gerekir. Eğer bu yazarlar, cumhuriyetin ilanı günü yaygaralı saldırılara başlamayıp, önce cumhuriyet ilanını iyi gözle görseler, içtenlikle karşılasalardı; kamuoyunu kuşkuya ve düzensizliğe sürükleyecek yerde, cumhuriyetin iyi ve onun ilanının pek yerinde olduğunu kamuoyuna aşılayacak yazılar yazsalardı, ondan sonra yapacakları her türlü eleştirinin içtenliğini ileri sürmekte haklı olabilirlerdi. Ama gördüğümüz davranış böyle olmamıştır.

Rauf Bey'in Cumhuriyetin İlanı Üzerine Gazetecilerle Konuşması

Baylar, Rauf Bey de, bu ilişki ile, gazetecilerle bir konuşma yapmıştı. Rauf Bey'in cumhuriyet üzerine düşüncesini ve ulusal egemenlikten ne anladığını belirten konuşmasını, 1 Kasım 1923 günlü Vatan gazetesinde okumuştum.

Vatan ve Tevhit gazetelerinin iyeleri ve başyazarları ile Rauf Bey'in baş başa vererek düzenledikleri sorulardan ve yanıtlardan birkaçını bu kez, birlikte gözden geçirelim.

Cumhuriyet konusunda, kamuoyunda, beklenmedik bir olay karşısında kalmış olma duygusu varmış. Şimdiye dek yüksek makamlarda bulunmuş bir kişi ve

İstanbul milletvekili olarak Rauf Bey'in ne düşündüğünü seçmenlerinin sorup öğrenmek hakları imiş.

Baylar, bu soruyu düzenleyenlere biz de bir soru soralım:

Birincisi, kamuoyunu hangi yolla öğrenmişler? İkincisi, İstanbul seçmenleri yalnızca iki gazeteci mi idi, yoksa bütün seçmenler iki gazeteciyi kendi milletvekillerinin düşüncesini sormak için vekil mi etmişlerdi? Yoksa bu, Rauf Bey'in "seçmenlerin bu hakkını büyük bir saygı ile kabul edenlerden olduğunu ve kendisini seçerken gösterdikleri yüksek güven için teşekkür borcu olduğunu ve bu güvene yaraşır kişi olmaya çalışacağını; kendisine verilen emaneti her zaman ve her yerde korumak ve iyi yapmak için güç ve yeteneğinin son kertesine dek çalışacağına inanabileceklerini" söylemesine yol açmak için mi idi? Gerçi bir milletvekilinin, seçmenleri için bu yolda konuşması pek uygundur; ancak, yerinde, zamanında ve içtenlikle olmak koşulu ile! Yoksa, cumhuriyet ilanında kamu oyunun beklenmedik bir olay karşısında bırakılmış olduğu gibi düzme bir soruya karşı, "Seçmenlerin verdikleri milletvekilliği görevini her zaman ve her yerde koruyacağı ve iyi yapacağı" yolunda güvence vermeye kalkışmanın anlamı nedir?

Oysa baylar, 29/30 Ekim gecesi İstanbul'da geçmiş olan bir olayı açıklarsam, bütün ulus gibi İstanbul halkının da gerçek duygularının ne olduğunu kolaylıkla anlarsınız. Cumhuriyetin ilanı gecesi, İstanbul Komutanı Şükrü Naili Paşa'yı İstanbul halkının temsilcileri, Fatih Belediyesinde düzenlenen bir şölene çağırılmışlardı. Paşa, yemekte iken, Ankara'dan bir resmi bildiri aldı ve onu uygulamadan önce, saygıdeğer İstanbul halkının sayın temsilcilerine okudu. Bildiri şu idi: "Türkiye Büyük Millet Meclisi cumhuriyet ilanını kararlaştırdı. Bunu yüz bir kez top atımı ile ilan ediniz!"

İstanbul Halkının Temsilcileri Cumhuriyetin İlanını Nasıl Karşılamışlardı

İstanbul halkının temsilcileri, bu muştulu bildiriye büyük sevinçlerle ve alkışlarla karşıladılar ve hemen bütün İstanbul halkı adına Komutan Paşa'yı ve birbirlerini kutladılar. Bu duruma göre, İstanbul'un saygıdeğer halkı adına, İstanbul'un gerçek duygularını başka türlü göstererek demeç vermenin ve gösteri yapmanın ne denli saygısızca bir davranış olduğu apaçıktır.

Rauf Bey: "Bence, sorunu cumhuriyet sözcüğü üzerinde incelemek doğru değildir." diyerek cumhuriyetten söz etmek bile istemiyor.

Rauf Bey'in görüşü: ". . .ulusumuzun gönenç ve bağımsızlığının dokunulmazlığını ve sevgili yurdumuzun bütünlüğünü sağlayan hükümet biçiminin en uygun biçim olacağı" yolundadır.

Baylar bu sözler, düzenledikleri sorunun yanıtı mıdır? Rauf Bey'e sorulduğu yazılan: "Hangi hükümet biçimi en uygundur?" sorusu mudur? Soru, dediğim gibi olsaydı, o zaman Rauf Bey'in bu sözü uygun bir yanıt olabilirdi. Ama, ondan sonra da Rauf Bey'e şöyle bir soru yöneltmek gerekirdi: Tasarladığınız hükümet biçiminin adı yok mudur? Cumhuriyet, ulusun gönenç ve bağımsızlığını, yurdun bütünlüğünü sağlayan en uygun hükümet biçimi değil midir? Eğer öyle ise uzun sözleri bir yana bırakarak: "En uygun hükümet biçiminin cumhuriyet olduğu kanısındayım." deyiver de yanıltmacadan kurtulalım. Çünkü, söz konusu edilen hükümet biçimi Millet Meclisinde yasalaşan ve ilan olunan cumhuriyettir. Amacınız, bu ilan olunandan daha uygun bir hükümet biçimi olduğunu anıştırmak ve göstermek ise, onu da söyleyiniz! O yeğ gördüğünüz hükümet biçimi ne olabilir?

Rauf Bey, görüşünü açıkça söylemekten çekiniyor, bilinen birtakım kuramlardan söz ederek: "Hükümetlerin birbirinden ayrılan yalnız iki ilkeye göre iş gördüklerine inanıyorum. Bu iki ilkedен biri saltçılıktır." diyor ve şöyle bir uslamlama yapıyor: Sözde, hükümdarlar hak ve yetkilerini Tanrı'dan alırlar ve bu yasallığa dayanarak buyruklarını yürütürlermiş. Bu biçim yönetimin sakıncaları görüldüğünden, uluslar ayaklanarak hükümdarların yetkilerini daraltıp koşullara bağlamışlar. Son yıllarda ulusumuz da, meşrutiyet için yaptığı savaşımrlarla işe başlayıp, kendi işini, kendi bilerek, kendi görerek, kendi karar vererek başarmak ereğine doğru yürümüş. İttihat ve Terakki, Meclis baskısından kurtulmak için Beşinci Sultan Mehmet'e Meclisi dağıtma hakkını verdirmiş. Vahdettin bu haktan yararlanarak Meclisi dağıtmış ve bilinen yıkımlar olmuş. Bundan dolayı, saltçılığa ve tek kişi egemenliğine yandaş olmak doğru değilmiş.

Rauf Bey: "Ulus, alinyazısını kendinden başka bir kimseye bırakmayı küçüklük saydı." dedikten sonra: "Ulusun, ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürüten Büyük Millet Meclisini, kurucu meclis gibi seçtiği ve bu yönetim biçiminin söz konusu edilen biçimlerden ikincisi ve en sağlamı, en doğrusu olduğu" kanısında bulunduğunu söylüyor... Daha sonra Rauf Bey, şu düşünceleri ileri sürüyor:

"Ad değişikliğinin amacı ve ereği değiştireceğini sanmıyorum. Bundan başka, önceki bir hükümet biçiminin yerini alan yeni biçimin beğenilip benimsenebilmesi ancak bir koşula bağlıdır. O da, gideni arattırmayacak biçimde, halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun davranıldığını, mutluluklarını sağlamaya çalışıldığını ve yurt bağımsızlığının ve saygınlığının güven altına alındığını göstermek ve tanıtlamaktır. Yoksa, ad değiştirmekle, ya da üst tabakada biçim değiştirmekle gerçek gereksemelerin karşılanmış olacağını sanmak, özellikle en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı denemelerden sonra, çok büyük bir yanılğı olur."

Baylar, Rauf Bey'in düşünce ve görüşlerini açıklayıp saptayan bu sözler üzerinde biraz durmak isterim. Rauf Bey, yetkileri sınırsız ve koşulsuz olan, Millet Meclisini de dağıtabilen tek kişi egemenliğinden yana değildir. Rauf Bey, öyle bir hükümet biçimi istiyor ki, Millet Meclisi kurucu meclis niteliğinde olsun ve ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürütsün. Bu hükümet biçimini biraz daha açalım. Rauf Bey demek istiyor ki: "Cumhuriyet ilanından önceki biçim, en uygun hükümet biçimidir." Gerçekten, Rauf Bey'in uzun sözlerle anlatmaya çalıştığı 20 Ocak 1921 günlü Anayasanın üçüncü maddesi kapsamıdır. O madde şudur: "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisince yönetilir ve hükümeti, Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşır."

Cumhuriyetin İlanıyla Boşa Çıkan Umutlar

Bilirsiniz ki bu Anayasaya göre Meclis Başkanı, Meclis adına imza atmaya, Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkili ve Bakanlar Kurulunun doğal başkanıdır; ama, devletin başkanı olduğunu belirtir açık bir yasa buyruğu yoktur. Bu Anayasanın yapıldığı günlerdeki genel koşullar ve görüşler düşünülürse, önemli ve köklü bir noktanın yasada açıklanmamış olmasındaki zorunluluk kendiliğinden anlaşılır. Bu belirsizlik, Meclis ve Meclis Hükümeti bulunmakla birlikte devlet başkanlığının, bireysel saltanat kaldırıldıktan sonra, halifelik makamında belirdiği düşünce ve inancında bulunanları, cumhuriyetin ilanı gününe değin umut içinde yaşattı. Buna göre Rauf Bey'in, en doğru olduğunu ileri sürdüğü hükümet biçiminde, devlet başkanlığını halifenin üzerinde gördüğü kuşku götürmez. İşte cumhuriyetin ilanı üzerine Rauf Bey'i ve kendisi gibi düşünenleri kaygıya ve çırpınmaya sürükleyen gerçek neden, devlet başkanlığı katına cumhurbaşkanının getirilmiş olmasıdır. Gerçekten: "Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır." denildikten sonra, halifeye verilecek kimliği ve yetkiyi sağlamak için uğraşan ve onun yakınlık ve gönül almalarını Tanrı vergisi sayarak kıvananların umut kırıklığına uğramalarını ve üzülüp kaygılanmalarını olağan görmek gerekir.

Rauf Bey'in, cumhuriyete karşı olduğunu açık söylememekle birlikte, cumhuriyetin ilan edildiği bir günde, onun beğenilip kalımlı olabilmesi için, birtakım koşulların gerçekleştiğini tanıtlamak gereğinden söz etmesi, cumhuriyet yönetimi ile ulusun mutluluğunun sağlanacağına güveni olmadığını açıkça göstermiyor mu?

Rauf Bey, yapılan işin yalnız bir ad değiştirmekten ve üst tabakada biçim değiştirmekten başka bir şey olmadığını söyleyerek cumhuriyeti ilan etmenin, çocukça ve ivedili bir davranış olduğunu anlatmaya çalışmakta ve: "Cumhuriyet yönetimiyle gerçek gereksemelerin karşılanmış olacağını sanmak... çok büyük bir yanılğı olur" demekle, cumhuriyet yönetimine ne denli ilgisiz ve ondan ne denli uzak olduğunu tanıtlamıyor mu? Rauf Bey, son kanısını pekiştirmek için "en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı denemeler"i hatırlatıyor. Baylar, bu hatırlatma ile kamuoyuna ne anlatılmak isteniyor? Ulus neden sakındırılmak isteniyor? Bunu anlamak zor değildir sanırım. Rauf Bey, aklınca, devlet başkanlığı makamına halifenin oturması sağlanıncaya dek bu makama başka bir sanla, başka birinin oturmamasını güven altına almak; başka biri oturmuş olduğuna göre de, bu işten dönülmesini sağlamak için kamuoyunu gericiliğe özendiriyor. Cumhuriyet yönetim biçiminin kabulünde, çok büyük yanılğı olabileceğini ileri süren kişiye göre, yanılğının neresinden dönülürse kazanç sayılmalıdır. Rauf Bey, cumhuriyet yönetiminin kabul ve ilan edilmesi noktasına değindiği zaman şöyle diyor: "... Görüşleri dağıttılar. Sonra, cumhuriyetin bir günde kararlaştırılıp ilan edilmesi üzerine halkta, sorumsuz kişilerce düzenlenen bir yönetim biçiminin bir olupbittiye getirildiği düşünce ve kaygısı uyandı. Bu kaygı, pek doğal görülmeli ve bundan, halkımızın geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak kıvanç duyulmalıdır. Ben kendim kıvanç duyuyorum."

Baylar, cumhuriyet biçimini bir günde yasalaştıran ve ilan eden, Rauf Bey'in de pek güzel tanımlayıp nitelediği üzere: "Bağımsızlık Savaşımızın biricik temel taşı

olan ve ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürütmekte yüksek güç ve yetenek gösterip eylemli sonucu ile tanıtılan, Büyük Millet Meclisi" idi. Söz konusu ettiği sorumsuz kişi, eğer Meclis kamuoyunu cumhuriyet ilanına yönelten ve Meclise bu konuda öneride bulunan kişi ise, o, ben idim. Onun ben olduğumu; herkesten daha iyi Rauf Bey'in anlayabileceğini kabul etmekte yanlışlık yoktur. Eğer bunda yanlışlık varsa, "yıllardan beri aramızda sürüp giden arkadaşlık ve kardeşlik duygularından başka, karşılıklı güven de bulunduğunu ve bana karşı yüksek saygı beslediğini" söyleyen Rauf Bey'in, beni hiç tanımamış olduğu yargısına varmak gerekir.

Benim girişimlerimi ve yaptığım işleri, halkta kaygı uyandırıcı nitelikte saymak; sevinç gösterilerinde bulunan halk adına, gereksiz olarak, tersini söylemek, halka bu kaygıları yapay olarak aşılama kalkışmasıdır. "Halkın geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak kıvanç duyulmalıdır. Ben kendim kıvanç duyuyorum." diyen Rauf Bey'e bundan yararlanarak bir noktayı hatırlatabilirim. Halkta uyanıklık duygularını geliştirmeye ömrünü adanmış bir kişiye karşı böyle konuşulmazdı; yine halkta, bu duyguların belirtilerini görmekle kendisinin benden çok kıvanç duyduğunu söylemeye ne hakkı ve ne de yetkisi vardı. Rauf Bey, düşmanların bütün yurdu işgal etmesine yol açabilecek Mondros Ateşkes Anlaşmasının asker güdümü ile ilgili maddesini olupbitti biçiminde kabul ettiği zaman, ulusun ne denli içten yaralandığını ve kaygılandığını duydu mu? Son zamana değin, cumhuriyetin ilanının ertesi günü bile, resminin altına, kendisini tutanlarca "Mondros Ateşkes Anlaşmasını imzalayan ama Lozan Antlaşmasıyla da öcünü alan Rauf Bey" sözleri yazılarak boyuna propagandası yapılan bu kişi, Türk Ulusunun gerçek isteklerini, içten gelen duygularını bizden daha çok anladığını, o istekler ve duygularla bizden daha çok ilgili olduğunu savlayacak kertede ileri varmamalıdır.

Rauf Bey, demecinin bir yerinde diyor ki: "Sorumlu devlet adamları, bu gerçekler (yani cumhuriyet ilanının gerekçesi) üzerinde en yetkili görüşme ve

karar katı olan Yüce Meclis aracılığı ile ulusu aydınlatacak ve zihinleri doyuracaktır; çünkü bunu bilmek kamunun doğal bir hakkıdır."

Baylar, bu sözlerde mantık yoktur. Önce, Rauf Bey de demiyor mu ki: "Ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürüten Meclistir." Öyleyse hangi sorumlu devlet adamları, Millet Meclisini, pek yasal ve yüksek bir karar alıp onu gerekçesiyle birlikte yayımlamış olmasından dolayı sorguya çekecektir? Bir ülkede, bir toplumda, bir devrim yapıldığı zaman elbette onun gerekçesi vardır. Ancak o devrimi yapanlar, inanmak istemeyen direngen karşıcılarını inandırmak zorunda mıdır? Cumhuriyetin elbette yandaşları da, karşıcıları da vardır. Yandaşlar, niçin ve ne gibi inançlara ve düşüncelere dayanarak cumhuriyeti kurduklarını, karşıcılara anlatarak inançlarının ve yaptıkları işlerin yerindeliliğini tanıtlamak isteseler de, onları, isteyerek yaptıkları bu direnmeden vazgeçirebilecekleri kabul olunur mu? Elbette yandaşlar, ellerinden gelirse ülkülerini herhangi bir yolla; ayaklanma ile, devrimle ya da kamuca beğenilecek başka yollarla gerçekleştirirler. Bu, ülkü devrimcilerinin ödevidir. Buna karşı, direnmeler, yaygaralar ve geriletici girişimler de, karşıcıların yapmaktan geri durmayacakları davranışlardır. Cumhuriyet yönetimimizin ilanında, Rauf Bey ve benzerlerinin yaptıkları gibi.

Cumhuriyetin İlanı Üzerine Halifeye Yaptırılmak İstenen Rol ve Halife İçin Yapılan Yayın

Baylar, o günlerde İstanbul'da bulunan ordu müfettişlerimiz de, gazetelere demeç vererek, çeşitli nedenlerle düzenlenen şöenlerde söylevler çekerek duygularını belirtiyorlardı. Cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul'da kimi kişiler ve kimi gazeteciler, Halifeye de bir rol yaptırmak istediğine kapıldılar. Halifenin görevden çekildiği ya da çekileceği üzerine gazetelerde söylentiler, yalanlamalar yayımlandı.

Sonra dendi ki: "Öğrendiğimize göre, sorun, bir söylenti niteliğinde olmadığı gibi, bir yalanlama ile çözülecek kadar önemsiz de değildir. Gerçek olan bir yön vardır ki, o da cumhuriyet ilanının yeniden bir halifelik sorunu ortaya çıkarmış olmasıdır."

"Halife, yazı masalarının başına oturup (!), Vatan gazetesi yazarına demeç vermiştir." denilerek; Halifenin bütün Müslümanlarca sevgi gördüğü, Asya'nın en ücra köşelerine varıncaya dek Müslüman ülkelerinden binlerce mektup ve telyazısı aldığı; birçok yerlerden kurullar geldiği yolunda sözlerle halifelik katının kolay kolay sarsılır bir yer olmadığı anlatılmaya çalışıldıktan sonra, bütün Müslümanlar, karşı çıkmadıkça Halifenin görevinden çekilmeyeceği ilan olunuyordu. Ayrıca, "Hükümet birçok işlerini düzenlemekle uğraştığından, şimdiye değin halifelik görevlerini saptayamamıştır. Hükümetin iç sorunlara çok dalmış olduğunu Müslümanlık dünyası da elbette bilir ve şimdiye değin halifelik görevlerinin saptanamamasını doğal sayar." cümleleriyle biz, halifelik görevlerini saptamaya çağırılıyorduk ve şimdiye değin bunu yapmadığımızı hoş gören Müslümanlık dünyasının bundan sonra hoş görmeyeceği de bildirilerek, sanki bize gözdağı veriliyordu. Bir yandan da, bu konuda bize etki yapması için Müslümanlık dünyasının dikkati çekilmek isteniyordu. 9 Kasım 1923 günlü Vatan gazetesinde okuduğumuz bu yazılardan sonra 10 Kasım 1923 günlü Tanin gazetesinde, Halifeye yazılan bir açık mektup yayımlandı. Lütfi Fikri Bey'in yazdığı bu mektupta, Halifenin görevden çekildiği söylentilerinden ulusun ne denli üzüntü duyduğunu ve mutsuzluğunu tanıtlamak için bir vapur öyküsü uydurulmuştu. Vapurda oturanların, Halifenin görevden çekildiğini duyunca yüzlerine üzüntü ve kaygı çökmüş. Birbirlerini tanımayanlar içtenlikle görüşmeye ve çok görüşmeye başlamışlar. Ortak kaygıları bunları bir dakikada dost etmiş....

Lütfi Fikri Bey: "Gönül istiyor ki bu çekilme sözü sonsuza değin gömülsün kalsın." diyor; çünkü: "Dünya için yıkım olur"muş.

Lütfi Fikri Bey, ulusa şunu da aşıliyordu: "Şaşarak ve üzülerək görölüyor ki, bugün şu manevi hazineye (yani halifelige) saldırmak isteyenler, dışardan kimseler, Türkü çekemeyen Müslüman uluslar değildir; biz, Türkler kendimiz, kendi elimizle bu hazinenin elimizden temelli çıkarılmasıyla sonuçlanabilecek girişimlerde bulunuyoruz!"

Baylar, yabancılar, halifelige saldırıda bulunmuyorlardı; ama, Türk Ulusu saldırıdan kurtulmuyordu. Halifelige saldıranlar, Türkü çekemeyen Müslüman uluslar değildi. Ama, Çanakkale'de, Suriye'de, Irak'ta, İngiliz ve Fransız bayrakları altında Türklerle vuruşan Müslüman uluslardı. Bunların, Türk Ulusuna kolaylıkla saldırmak için, tutulması yeğ görülen halifeliğin ortadan kaldırılmasını: "Türklük için kendi kendini öldürmektir." diye nitelemeleri ve "Halifeliği ortadan kaldırmak için, biz Türkler girişimlerde bulunuyoruz." sözleriyle cumhuriyetin amacını açıklayıp ilan etmeleri elbette, etkisiz kalmadı.

Lütfi Fikri Bey'in Tanin'de yayımlanan açık mektubundaki görüşünü, ertesi gün Tanin başyazarı destekledi.11 Kasım 1923 günlü Tanin'in "Şimdi de Halifelik Sorunu"adlı başyazısı okununca, cumhuriyetin kuruluşuna engel olamayanların, ne pahasına olursa olsun, halifelik makamını tutabilmek için çaba göstermeye ve çalışmaya başladıkları anlaşılır. Bu yazıda, padişah oğullarının mektuplarını yayımlayarak, padişah soyundan olan kişileri halka sevdirmeye çalışan Tanin'de ayrıca, padişah soyundan olanların haklarına karşı çirkin saldırılar yapıldığı ve bunu yapanın, partimizin en seçkin takımından olduğu belirtildikten ve Cumhuriyet Hükümetini ulus gözünde kötü göstermek için ne söylemek gerekli ise onlar da yazıldıktan sonra, Halifenin çekileceği söylentisine değinilerek: "Arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız," deniliyor; sonra da: "Millet Meclisinin bu denli özgürlükten yoksun kaldığını, dışarıda verilen kararları kağıda geçirmek durumuna düşürüldüğünü görmek gerçekten acı oluyor." sözleriyle Meclis, bize karşı kıskırtılıyor; cumhuriyetin

ilanını kabul eden Meclisin hiç olmazsa halifeliğın kaldırılmasını, olupbitti biçiminde kabul etmemesinin sağlanmasına çalışılıyordu.

Tanin başyazarı, halifelik konusundaki görüş ve düşüncesini şu satırlarla saptıyordu: "Halifelik bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye Devletinin Müslümanlık dünyası içinde hiç önemi kalmayacağını, Avrupa siyaseti karşısında da küçük ve değersiz bir hükümet durumuna düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir yetenek gerekmez. Ulusseverlik bu mudur? Gönlünde gerçek ulusçuluk duygusu olan her Türk, halifelığa dört elle sarılmak zorundadır."

Baylar, halifelik konusundaki düşüncelerimi bundan önce açıkladığım için bu sözleri burada yorumlamaya gerek görmüyorum. Ancak, halifelığa dört elle sarılmak zorunda bulunan bir yönetim biçiminin cumhuriyet olamayacağını anlayabilmek için de büyük bir yetenek gerekmediğini söylemekle yetineceğim.

Tanin'in başladığımız başyazısının daha bir iki yerine dikkatinizi çekeceğim.

Osmanoğulları soyunca kabul edilmiş ve bundan dolayı sonsuzluğa dek Türkiye'de kalması güven altına girmiş olan halifeliği elden kaçırmak tehlikesini yaratmak, akıl ve yurtseverlik ile, ulusçuluk duygusu ile hiç bağdaşamazmış (!).

Tanin başyazarı, kendisinin cumhuriyetçi olduğunu ilan etmişti. Ama öyle bir cumhuriyetçi ki, onun istediği cumhuriyetin başında halife sanıyla Osmanoğulları bulunacaktır. Yoksa yapılan iş, akıl ve yurtseverlik ile, ulusçuluk duygusu ile hiç bağdaşamazmış. Halifeliği, elimizden hiç anlamayacak biçimde korumakla görevli imişiz. Ortaya çıkan düzen, sonuçsuz kalsın imiş.

Baylar, bu yazıların anlamı ve bu düşüncelerin amacı bugün kolaylıkla anlaşılmaktadır. Yarın daha açık olarak anlaşılabilecektir. Gelecek kuşakların, Türkiye'de cumhuriyetin ilanı günü ona hiç acımadan saldıranların

başında,"cumhuriyetçiyim" diyenlerin yer aldığını gördükleri zaman şaşacaklarını hiç sanmayınız! Tersine, Türkiye'nin aydın ve cumhuriyetçi çocukları, böyle cumhuriyetçi geçmiş olanların gerçek inanışlarını irdeleyip saptamakta da duraksamayacaklardır.

Onlar kolaylıkla anlayacaklardır ki, başında çürümüş bir padişah soyunun, halife sanıyla, hiç uzaklaşmayacak biçimde korunmasını zorunlu kılan bir devlet biçiminde, cumhuriyet ilan olursa bile, yaşıtılamaz.

Baylar, o günlerde yapılan yayınlarda daha iki nokta vardı: Biri, benim hasta oluşum; öbürü de, rahmetli Enver Paşa'nın Türkistan'daki çalışmaları ve sağ oluşu. Enver Paşa, ülke dışında kaldığı zaman, İslam birliği için çalışıyormuş ve "Halife Damadı" sanını kullanırmış. Dahası, Türkistan'da kazdırdığı bir mührün bir yanına bu sanını da kazdırmış.

Bu iki noktadan da boyuna söz etmek elbette boşuna değildi.

Baylar, değindiğim bu gazete yayınları ve birtakım kişilerin durum ve davranışları özet olarak şöyle anlatılabilir:"Temel olan, ulusal egemenliktir. Ulusal egemenlik cumhuriyetin gelişmesidir. Türk Ulusu, ulusal egemenliği elde etti; cumhuriyetin ilanı gereksizdir, yanlıştır. Türkiye'de en doğru yönetim, ulusal egemenlik ilkesinden ayrılmaksızın, cumhuriyet ilan etmeyip, devlet başkanlığında halife sanıyla Osmanoğulları soyundan birini bulunduran meşrutiyet yönetimidir. Nasıl ki, İngiltere'de hem ulusal egemenlik vardır, hem de devlet başkanı bir kraldır ve o kral, Hindistan'ın da imparatorudur."

Baylar, böyle bir ilke üzerinde birleşmiş olan kişiler, sözleriyle, durumlarıyla, yazılarıyla kendilerini göstermiş gibi idiler. Bu grubun başına Rauf Bey'in seçildiği yargısına varılabilirdi. Çeşitli soy ve mesleklerden olan kişilerin meydana getirdiği grup, Rauf Bey'i amaçlarını açıklayıp savunacak en uygun bir adam olarak görmüşlerdi. Ondan çok büyük şeyler umulabileceği sanısına

düşmüşlerdi. Bundan sonradır ki Rauf Bey Ankara'ya geldi. Vatan gazetesinin yazdığına göre, büyük bir kalabalık Rauf Bey'i Ankara'ya uğurlamak için toplanmış. Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey bu kalabalığın başında gösteriliyordu. Vatan gazetesi bu uğurlamadan söz ederken, Rauf Bey'in Ankara'da, Mecliste güdeceği siyasaı da ulusa bildiriyordu. Ayrıca gazetede, Rauf Bey'in Meclisteki çalışmalarının yıkıcı ve kişisel olmayacağı, Rauf Bey'in çalışmalarının, ülkenin iyiliğini ve esenliğini, yasaların egemenliğini sağlamaya yönelmiş bir çalışma olacağı; Rauf Bey'in Büyük Millet Meclisinde bir esenlik ve düzenlik ögesi olacağı ve yararlı ilkeleri savunacağı açıklanıyordu.

Vatan gazetesi sahibinin, kendiliğinden bu açıklamaları yapmaya ve güvence vermeye yetkili olduğu elbette kabul edilemezdi. Oysa Rauf Bey, partimiz adına milletvekili olmuştu. Partimiz programına uyacaktı. Partiden çıkmaksızın bağımsız bir siyasa gütmemesi gerekirdi. Rauf Bey, daha partiden ayrıldığını bildirmemişti. Bu düşüncede olmadığını, daha sonra partiden ayrılmamakta direnmesiyle de doğrulamıştı. Bunun için, hem partide kalmak ve hem de parti düzenbağını bozmak demek olan kendine özgü bir siyasaı bağımsız olarak gütmek anlaşılır bir şey değildi.

Baylar, bu tutumla varılmak istenilen sonucu anlamak geç ve güç olmadı. İsterseniz bu noktanın aydınlanmasına yarayacak birtakım bilgiler vereyim.

Rauf Bey'in Ankara'ya Gelerek Birtakım Propagandalarla, Parti Üyelerini Bize Karşı Kışkırtmaya Koyulması

Rauf Bey Ankara'ya geldikten sonra, Parti üyeleriyle yakından ve arkadaşça değinmelere başladı. Ama, bütün değinme ve konuşmalarda bir erek güttüğü anlaşılıyordu.

Rauf Bey: "Cumhuriyetin ilanında ivedi gösterilmiştir. Bu ivediyi gösterenler sorumsuz kimselerdir. Bu yolda davranışın içyüzünü anlamak gerekir. Meclis, ulusal egemenliği gereği gibi kullanabilmelidir. Gizli amaçlarla yönetilmeye ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyetin ilanını zorunlu kılan neden ne imiş? Cumhuriyetin gerçekten, bizim için yararlı ve gerekli olduğu tanıtlanmalıdır." gibi birtakım propagandalarla, arkadaşlarımızı ve partiyi bize karşı kışkırtmaya koyuldu.

Rauf Bey, İstanbul'daki demecinin sonunda demişti ki: "Meclis ve Hükümet, bu tezcanlılığın akla yatkın ve yasal bir nedeni bulunduğunu ulusa gösterip tanıtlamalıdır ve tanıtlayacaktır."

Böylece pek güzel anlaşıyor ki Rauf Bey'in, geceli gündüzlü yaptığı değinme ve konuşmalardan amacı, Parti ve Meclis üyelerine bu görünüşü benimsetmekti. Bunu başardıktan sonra, cumhuriyetin kuruluşu sorununu yeniden Mecliste söz konusu ettirmek istiyordu. Bununla güttüğü amaç da, Meclis ve Hükümeti, cumhuriyeti ivedilikle ilanda akla yatkın yasal bir neden olup olmadığını tanıtlama zorunda bırakmaktı. Kendi aklınca ve kendisini tutanların inancına göre, akla yatkın ve yasal bir neden gösterip tanıtlamak güçtü. Akla yatkın ve yasal bir nedene dayanmayan cumhuriyetin ilanında ivedilik gösterildiği ve yanılıya düğüldüğü ortaya çıkacak ve sözde, yanlışlık düzeltilecek!

Rauf Bey'in Oynatmak İstedığı Oyunu Anlayanların Kendisini Bir Parti Toplantısında Sınava Çekmeleri

Baylar, Rauf Bey'in ne yapmak istediğini ve amacının ne olduğunu anlamak için bir haftalık bir süre yetti. Elbette, kim yaparsa yapsın, cumhuriyetçiler bu yolda bir çalışmaya daha çok göz yumamazlardı. Rauf Bey'in oynatmak istediğı oyunu anlayanlar, bir parti toplantısında Rauf Bey'i sınava çekmeye karar verdiler. Bu toplantıyı hatırlarsınız. Bu toplantıda yapılan görüşmeler de, olduğu gibi yayımlanmıştı. Onu da okumuşsunuzdur. Ben burada o toplantının ayrıntılarına

girişecek değilim. Yalnız, o görüşmelerin sonucunu gerçek anlamıyla bildirmeye yarayacak bazı irdelemeler yapmayı, kamuoyunun aydınlanması için gerekli ve yararlı görüyorum.

Önce şunu apaçık söylemeliyim ki Rauf Bey, saldırıya geçmek için daha hazırlığını bitirmeye uğraşırken, saldırıya uğramıştır. Gerçi, birtakım gazetelerle yapılan karşıcıl yayınlar, Halifeye ve bir padişah oğluna aldırılan durumlar; Rauf ve Adnan Beylerle kimi komutanların Halifeyi görmeye gidişleri; Halife ve padişah oğlu için söz söyleyenlere, yazı yazanlara karşı kimi yerlerden yaptırılan onur kırıcı saldırılar, ülke içinde kuşku ve kamuoyunda karışıklık uyandırmaktan geri kalmamıştı. Ama, Mecliste saldırıya geçmek için bunun yeter bulunmadığı; Ankara'da Meclis üyeleri üzerinde de çalışmanın gerekli görüldüğü anlaşılıyordu. İşte bu son hazırlıklar yapılırken, bu işte Rauf Bey'den önce davranılmıştır.

Parti Grubu Başkanlığına bir önerge verildi. Parti Grubu Başkanı İsmet Paşa idi. Bu önergede; "Rauf Bey'in İstanbul gazetelerinde çıkan, cumhuriyetin ilanını uygun görmediği yolundaki demecinin cumhuriyeti sarsıntıya uğrattığı ve kendisinin çevresinde karşıcıl bir parti kurulduğu kanısının belirdiği" ileri sürülerek, durumun Parti Grubunda görüşülmesi önerilmişti.

Partinin toplandığı 22 Kasım 1923 günü ben de, toplantıdan önce, toplantı salonuna bitişik odada bulunuyordum. Rauf Bey yanıma geldi. Benden, görüşmelere karışmamaklığımı rica etti. Çünkü, bana karşı söz söyleyemeyeceğini bildirdi.

Görüşmelere hiç karışmayacağımı ve hiçbir söz söylemek istemediğimi; ancak, Parti Başkanı olarak görüşmelerin gidişini görmek üzere toplantı salonuna gireceğimi bildirdim. Toplantı salonunda da bulunmamaklığımı rica etti. Bunu kabul etmedim.

Rauf Bey'in, benim görüşmelere karışmamı ve toplantıda bulunmamı istemeyişindeki gerçek amaç ne idi? Benim yanımda, ya da benimle karşılıklı konuşmasına ve savlarda bulunmasına engel olan, gerçekten bana olan saygısı mı idi? Buna inanmak doğru olamaz. Benim anladığıma göre Rauf Bey, karşılıklı olarak İsmet Paşa ile karşılaşmak istiyordu. Ben toplantıda bulunmazsam, parti üyeleri arasından kendisini tutanlar çıkabileceğini sanıyordu.

Parti Grubu, İsmet Paşa'nın başkanlığında toplandı. İsmet Paşa, başkan olarak görüşme konusunu açıklayıp önemini belirttikten sonra: "Bugünkü toplantıda benim de söz almam gerekebilir." diyerek başkanlığı başkasına bıraktı.

Önergeyi verenin açıklamasından sonra söz alan Rauf Bey, uzun bir konuşma yaptı.

Rauf Bey, İstanbul'daki demeci dolayısıyla bir yanlış anlama olduğunu ve bunu düzeltmek için arkadaşlarla konuştuğunu söyledikten sonra: "Bizim eğer eleştirmek istediğimiz bir nokta varsa o da yapılan iştir." dedi.

"Çok iyi dilekle başlanıp uğrunda canlar verilmiş olan çok sağlam ilkelerin, uygulanmasında yapılan yanlışlıklar yüzünden sakatlandığını da, sanırım ki hiçbirimiz düşünüp taşınmadan yadsıyamayız." sözlerini de, olduğu gibi aktarıyorum.

Şimdi bu iki cümle üzerinde biraz duralım. Rauf Bey'in eleştirmek istediği iş, hangi iştir? Cumhuriyet mi, yoksa cumhuriyetin ilan ediliş biçimi mi? Yapılan iş cumhuriyettir; ilan şöyle, ya da böyle olabilir.

Rauf Bey'in "sağlam ilke" dediği cumhuriyet ilkesi midir, yoksa uygulanmasında yapılan yanlışlık yüzünden sakatlanmasından korktuğu cumhuriyet midir?

Baylar, söz konusu olan, cumhuriyetin kendisi ve onun ülkede ilanıdır.

Cumhuriyet yönetimini uygulama evrelerinin yanlış olduğunu ileri sürecek kadar zaman geçmemişti. Rauf Bey'in telaşı cumhuriyet ilanının ertesi günü başlıyor ve iki üç gün geçmeden demec veriyor.

Kazım Paşa'ya "Cumhuriyetin İlanını Önleyebilirsen Yurda Büyük Yardımlarda Bulunmuş Olursun" Diyen Rauf Bey Hiçbir Zaman Cumhuriyetçi Olamaz

Rauf Bey, demecinin anlamını ve kapsadığı düşünceleri birer yolla çevirip yorumlayarak dedi ki: "Duygularım, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi benimsemediğim yolundadır." Rauf Bey'in, duygularını böylece açığa vurduğu parti üyelerinin sevinmelerine yol açtı ve "Yaşa" sesleriyle karşılandı.

Rauf Bey'in, "yüce duygularım, kutsal duygularım" diye söylediği bu sözler, içtenlikle söylenmiş mi idi ve doğru mu idi? Ben, hiç çekinmeden "hayır!" diyorum, baylar. Çünkü, Ankara'dan ayrılışında, kendisine cumhuriyetten söz açan Kâzım Paşa'ya (Meclis Başkanı): "Bunu önleyebilirsen yurda büyük hizmet etmiş olursun!" diyenin Rauf Bey olduğunu biliyorum.

Rauf Bey, "cumhuriyeti düzenleyip ilan eden sorumsuzlar" demekle birtakım danışman ve uzmanları söylemek istediğini de bildirerek bunda da yanlış anlama olduğunu anlatmak istedi ve: "Böyle olunca benim kullandığım sözlerden, şu ya da bu kişi sorumsuzdur, diye anlaşılmasın; bunu benden beklemek doğru değildir." dedi.

Rauf Bey, bu sözçevirme ile de gösteriyordu ki, o günkü parti toplantısında, partiye kötü görünmeksizin amaçlarını söyleyebilmek için gereken noktalarda gerileme ve sözü çevirme yolunu tutmuştu; ama gerçek görüşünden vazgeçmiş değildi. Örneğin, şu sözlere dikkat buyurunuz:

"Türkiye hükümetinin biçimi nedir?" diye sorulan sorulara karşı, anımsarsınız ki, Büyük Başkanımız bu kürsüden olumlu bir yanıt olarak şöyle söylediler:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimidir. Hangi yönetime benziyor? dediler. Bize benziyor; çünkü biz, bize benzeriz. Bize özgü yönetimdir, buyurdular.

"Bu, vicdanımı inandıran en yüksek bir sözdü; buna karşı çıkmak çok güçtür. Buna, dışta ve içte, haktanırlıkla karşı çıkacak adam bulunacağını sanmam. Bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra, böyle bir hükümet bunalımı yüzünden bunu yürütmeyecek bir hükümet biçimi olarak gösterip de ad ayrımı gibi bir şey olan cumhuriyet sözcüğünün konulmasını ve eskisine bu denli güvendiğimiz, halkın da güvendiği bir hükümet biçiminin sakat olduğu bir bunalım zamanında anlaşıldı ve yeni bir yönetim biçimi geldi. Bu duygunun etkisi altında bulunanların gerici olduklarını sanmayacağınıza inanarak söylüyorum: Ya bu da eksik görülürse bunu tamamlayacak bir biçim var mıdır diye duraksama ve kaygıya düştüler."

"... Bir halk ki cumhuriyeti istiyor; bir halk ki ulusal egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusta oldukça yönetimin cumhuriyetten başka bir şey olmadığını (biliyor ve) bunu istiyor; ama, iyi uygulayamaz da başka bir yönetim biçimine döndürülür, diye üzüntü ve kaygı duyarsa... üzümek mi gerekir, kıvanmak mı gerekir?"

Padişahlıktan Cumhuriyete Geçiş ve Bu Dönemde İki Görüşün Sürekli Çarpışması

Baylar, padişahlıktan (Saltanat devrinden) cumhuriyete geçebilmek için, herkesin bildiği üzere, bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki düşünce ve görüş birbiriyle durmadan çarpıştı. O düşüncelerden biri, padişahlığın sürdürülmesi idi. Bu düşünceyi benimseyenler belli idi. Öbür düşünce, padişahlığa son vererek cumhuriyeti kurmaktı. Bu, bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak, düşüncemizin uygulanma olanağını saklı tutup elverişli bir zamanda uygulayabilmek için,

padişahlığı tutanların düşüncelerini uygulama alanından uzaklaştırmak zorunda idik. Yeni yasalar yapıldıkça, özellikle Anayasa yapılırken, padişahçılar, padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesi için üsteliyorlardı. Biz, bunun zamanı gelmediğini, ya da gereği olmadığını söyleyerek o yanı kapalı bırakmayı yararlı görüyorduk.

Devletin yönetimini, cumhuriyetten söz etmeksizin, ulusal egemenlik ilkelerine uygun olarak her gün cumhuriyete doğru yürüyen bir biçimde derleyip toplamaya çalışıyorduk.

Büyük Millet Meclisinden daha büyük makam olmadığını, durmadan aşılayarak padişahlık ve halifelik makamları olmaksızın da devletin yönetilebileceğini tanıtlamak gerekli idi.

Devlet Başkanlığından söz etmeksizin, onun görevini eylemli olarak Meclis Başkanına gördürüyorduk. Meclis Başkanlığı görevini yapan ise, eylemli olarak İkinci Başkan idi. Hükümet vardı, ama "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" sanını taşıyordu. Kabine sistemine geçmekten çekiniyorduk; çünkü padişahçılar, hemen padişahın, yetkisini kullanması gerektiğini ortaya atacaklardı.

İşte, geçiş döneminin bu uğraşma evrelerinde bizim kabul ettirmek zorunda bulunduğumuz orta biçimi, yani Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimini haklı olarak eksik bulan ve meşrutiyet biçiminin açıkça belirtilmesini sağlamaya çalışan karşıcılarımız, bize karşı çıkıyorlar ve diyorlardı ki: "Bu yapmak istediğiniz hükümet biçimi neye, hangi yönetime benzer?" Amacımızı ve ereğimizi söyletmek için yöneltilen bu çeşit sorulara biz de, zamanın gereğine göre yanıtlar vererek padişahçıları (saltanatçıları) susturmak zorunda idik. Böylece verdiğimiz bir yanıtı, Rauf Bey, içten, vicdanını inandıran, yadsınamaz ve karşı çıkılmaz bulduğunu söyleyerek bütün görüşünü ve savını benim o sözlerimle dayandırıyor. (Rauf Bey), "bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra" Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçiminin sakat olacağını kabul etmek istemiyor.

Bu elverişsiz ise, bu sakat biçimi daha önce kabul ettirenlerin, bu kez kabul ettirdikleri cumhuriyet biçimini de, bir gün eksik görüp başka bir yönetim biçimini ortaya atmalarından kaygılanmak gerekeceği yolunda bir usamlama yapıyor. Bu usamlamanın ne denli çürük ve boş sözler olduğu apaçıktır. "Kutsal duyguları, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi benimsemediği yolunda" olan bir kişinin, geçiş dönemi için zorunlu olduğunu pek iyi bildiği Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimine saplanıp kalarak, cumhuriyet biçiminin de eksik görüleceği ve başka bir yönetim biçimi araştırılacağı kaygısına düşmesi doğru mudur? Rauf Bey'in burada, cumhuriyetten sonra, başka bir yönetim biçimi derken neyi söylemek istediği bellidir. Rauf Bey demek istiyor ki, cumhuriyeti ilan edenler, böylece Osmanlıları saltanattan uzaklaştırdıktan sonra acaba, cumhuriyetten, yine padişahlığa dönerek, kendileri saltanat katına oturmayacaklar mı? Bunun tarihte benzerleri yok mu diye duraksayan ve kaygıya düşenler var.

Rauf Bey, olduğu gibi aldığımız sözlerinin sonunda, halkın cumhuriyeti istediğini söylerken: "İstiyor ama, uygulanamaz da..." yolundaki şaşılacak sözleriyle, benim belirttiğim noktayı pek güzel açıklamaktadır.

İsmet Paşa'nın Mecliste Rauf Bey'e Verdiği Yanıtlar

Baylar, Rauf Bey'le karşılaşan ve değerli görüşler ileri süren milletvekilleri çoktu. Bu arada İsmet Paşa da, uzun ve değerli bir konuşma yaptı. İsmet Paşa'nın her zaman okunması yararlı olan kimi sözlerini de bilginize sunacağım.

İsmet Paşa: "Köklü bir devlet biçimi söz konusu olduğu zaman düşüncelerimiz ve duygularımız kendi aramızda kalmaz. Gözlemleyen bütün bir dünya vardır." dedikten biraz sonra: "Cumhuriyet ilanı, bir ulusun kutsal bir ülküsü, bir ateş gibi ortalığı sarar. Cumhuriyet ilan olduğu zaman, cumhuriyete kavuşan

ulusun bütün ateşini gösteren her türlü belirtiler ortaya çıkar. Eğer bir ülkede cumhuriyetin ilan olunduğu günlerin üçüncüsünde, beşincisinde, hakları kaldırılmış bir padişahoğlu ortaya çıkar da karşı durum alırsa... Dünya ve dünya düşünürleri bu cumhuriyetin gücünden kuşku duyar." sözleriyle başlayarak, cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul'da alınan durumun dokuncasını açıkladı.

İsmet Paşa, Rauf Bey'in konuşmasını irdelerken; "Ulusal egemenlik temel ilkedir, diyenlerin bu sözlerinden, kuşku ve kaygıya kapıldıkları anlamını çıkaramayız." dedi. Ondan, sonra İsmet Paşa, Rauf Bey'e seslenerek: "Rauf Bey! Siyasa yapıyoruz. Yanlışları bir bir göstermeliyiz. Dahası, siz hiçbir iş adamı gördünüz mü ki, başlarken anaparasını tehlikeye koyduğu inancında olsun ve başarı sağlayamayacağını bile bile parasını tehlikeye atсын. Bir işe başlayan adam, her zaman sonucunun iyi olacağını güven altına alır, öyle başlar. Hele böyle devrim yapıldığı zamanlarda hükümet ileri gelenleri, herhangi bir devlet adamı, kuşkuya düşmez. Yanlıştır. Yanıldınız Rauf Beyefendi!" dedi. Bundan sonra İsmet Paşa, Rauf Bey'in: "Üst tabakada biçim değiştirerek devletin yararını sağlamayı ve genel gereksemeleri karşılamayı düşünmek, çok büyük bir yanılğı olur." yolundaki sözlerine karşılık verirken; "Büyük yanılğı bu denli duyarlı günlerde, bir noktada toplanması gereken manevi güçleri ve devrim güçlerini şu konu üzerinde ya da bu konu üzerinde kuşkuya düşürmektir. Bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek, büyük yanılğı budur." dedi.

İsmet Paşa, Rauf Bey'den şunu da sordu: "... Devlet başkanlığı sorununu çözmek istiyordunuz. Nasıl çözecektiniz? Kaç çözüm yolu vardı?"

İsmet Paşa, ivedilik savına karşı verdiği yanıtta: "Arkadaşlar," dedi, "doğal sayılan bir sonuç için ivedilik söz konusu olmaz; ancak yanılğı sayılabilecek sonuçlar için ivedilik söz konusu olur.

Cumhuriyet ivedilikle ilan edildi demekle, o gün ilan edilmeyip de altı ay sonraya kalsaydı, belki başka bir durum ortaya çıkardı, denilmek isteniyor ki sözün bu anlamı ile ivedi davranılmıştır."

Rauf Bey konuşmasında, bizim cumhuriyet ilânındaki davranışımızı eski Genel Merkez (İttihat ve Terakki Partisi Genel Merkezi) işleri gibi göstermek istedi.

İsmet Paşa bu noktaya yanıt verirken dedi ki: "Genel Merkez yaşamını, bu ülkede yaşatmış ve yıllarca savunmuş temsilciler ve gazeteler de onun görüşünü savunuyorlar. Rauf Bey'in görüşünü ellerinde silah olarak kullanıyorlar. Bu, zavallılıktır (bedbahtlık)."

Rauf Bey daha sonraki konuşmasında bu sözleri şu yolda yanıt verdi: "Genel Merkez sözleriyle yaptığım anıştırmaları, Tanin silah gibi kullanmıştır. Ant içerim ki, baylar, Tanin kullanmış, Tevhid i Efkâr kullanmış; ben bilmiyorum."

İsmet Paşa, Rauf Bey ve arkadaşlarının Halifeyi gidip görmelerine değinirken şunları söyledi: "Halifeyi gidip görmek, halifelik sorunudur.

Devlet adamı olarak hiçbir zaman unutamayız ki, halife orduları bu ülkeyi baştan başa örene çevirmişlerdi. Halife orduları kurulabileceğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız... Türk ulusu, en büyük acıları halife ordusundan çekmiştir; bir daha çekmeyecektir.

Bir halife fetvasının, bizi Birinci Dünya Savaşı yıkımına attığını hiçbir zaman unutmayacağız. Bir halife fetvasının, ulus ayağa kalkmak istediği zaman, ona düşmanlardan daha alçakçasına saldırdığını unutmayacağız.

Tarihin herhangi bir döneminde, bir halife, bu ülkenin alinyazısına karışmayı aklından geçirirse, hiç kuşku yok, o kafayı koparacağız!"

İsmet Paşa, "bravo!" sesleri ve alkışlarla karşılanan bu sözlerine şunları da ekledi: "Herhangi bir halife, geleneğe düşünceleriyle ya da biçime ve yönteme uyarak, kapalı ya da açık bir biçimde Türkiye'nin yazgısıyla ilgili imiş gibi bir durum almak isterse; Türkiye devlet adamlarını değerli buluyormuş, gönül alıyormuş gibi bir anlayış ile düşünürse bunları, ülkenin varlığı ve yaşayışı ile tam karşıt sayacağız ve bu tutumunu vatan hainliği sayacağız"

İsmet Paşa, konuşmasının sonunda şunları da söyledi: "Rauf Bey, konuşmalarında geçen ve bizim tam karşıt olarak gördüğümüz sözlerini geri alarak bu parti içinde yürümek kararında mıdır? Yoksa, siyasal konuşmalarında ileri sürdüğü ve bizimle tam karşıt olan görüşlerinde direnerek partimizin dışında ve Mecliste bizimle karşı karşıya çalışmak kararı mı verecekler? Karar kendilerindir."

Rauf Bey, yeniden uzun uzadıya kendini savundu ve parti kurmayacağını, partiden çıkmayacağını bildirdikten sonra, Genel Kurulun acıma ve bağışlama duygularını uyandıracak çok yumuşak sözlerle konuşmasına son vererek, toplantı yerinden ayrıldı. Konuşmacıların karşısında kimse kalmadı.

Rauf Bey, yanıldığını ve cumhuriyetçi olduğunu açıkça söylemiş bulunduğundan, görüşmeler yeter sayıldı ve başkalarının kafasında uyandırılmış olan kuşku ve gıdermek için, gazetelerde bir bildiri yayımlanması; ayrıca görüşmelerin tutanağının bastırılıp dağıtılması kararıyla yetinildi.

Şimdi baylar, bu karar neyi belirtiyor?

Rauf Bey'in çapraşık ve iki anlamlı sözleri, gerçekten onun cumhuriyetçi olduğuna partiyi inandırdı mı? Rauf Bey'in parti içinde bizimle duygu ve görüş birliği yaparak çalışabileceği kanısı doğdu mu?

Partinin bu kararı, görüşmenin gerçek sonucunun gerektirdiği karar mı idi? Elbette hayır!..

Öyleyse, bu eksik kararlar yetinmeye yol açan etken ne idi?

Bu noktayı birkaç sözle açıklayayım. Rauf Bey, konuşmasının başından sonuna dek, takındığı davranış ve konuşma biçimiyle parti üyelerinin bağışlama duygusuna ve ahlâkına sığınmış gibi idi. Bundan başka Rauf Bey, konuşmasında o denli yanıltmaca yapıyor ve boş şeyler söylüyordu ki sözlerinin doğruluk ve içtenlik ilgisini hemen anlamak, kamu için kolay değildi. Açıkça söylemek gereklidir ki, bu nedenlerin üstünde en önemli iç etmen "sorumsuz, olupbitti, cumhuriyetten sonra, biçim" gibi sözler üzerinde yapılan yıkıcı propaganda, düşünce ve duyguları duraksamaya ve gevşekliğe sürüklemişti. Durumu, cumhuriyet tartışması dışında, İsmet Paşa ve Rauf Bey çekişmesi gibi görenlerin düşüncülerinin de, anlamsız bir kararla yetinilmesine yol açtığı kuşku götürmez bir gerçektir.

Baylar, bu karar yüzünden Rauf Bey ve arkadaşlarına bir süre daha partinin içinde, partiyi yıkmak için çalışmak fırsatı verilmiş oldu.

İstanbul'da kimi gazetelerin ülkenin ve cumhuriyetin yüksek çıkarlarına dokunur nitelikte sürüp giden yayınları da, orada öyle bir hava yarattı ki Meclis, İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi göndermeyi zorunlu saydı.

Hilafetin Kaldırılması,Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Meydana Gelen Gelişmeler,Memlekette Huzur ve Güveni Sağlamak İçin Alınan Tedbirler,Gençliğe Hitabe

Halifeliğin Kaldırılmasının Zamanı Gelmişti

Sayın baylar, her sorunda ve her yürütüm evresinde kendisini söz konusu ettirmiş olan halifeye ve halifelğe bir kez daha değineceğim.

1924 yılı başında, büyük ölçüde bir ordu savaşı oyunu yapılması kararlaştırılmıştı. Bu savaş oyununu İzmir'de yapacaktık. Bunun için 1924 yılı ocak ayı başında İzmir'e gittim. Orada iki aya yakın kaldım.

Orada iken, halifeliğin kaldırılması zamanının geldiği yargısına varmıştım. Bu işin nasıl yapıldığını olduğu gibi özetlemeye çalışacağım.

Başbakan İsmet Paşa'dan 22 Ocak 1924 günlü bir şifre tel Tanin kullanmış, aldım. Onu, olduğu gibi bilginize sunayım:

Türkiye Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına

Bir süreden beri halifelik makamı ve Halifenin kişiliği ile ilgili olarak gazetelerde, yanlış anlamalara yol açabilecek yayınlara rastlanması ve boş yere yapılan bu saygısızca yayınlarda ve özellikle, ara sıra İstanbul'a giden hükümet ileri gelenlerinin ve resmi kurulların kendisiyle görüşmekten sakınıp çekinmeleri dolayısıyla, Halifenin büyük bir üzüntü duyduğunu; bu yüzden başmabeyincilerini Ankara'ya göndererek, ya da güvenilir bir kişinin İstanbul'a, kendi yanına gönderilmesini rica ederek duygu ve dileklerini ulaştırmayı düşünmüş ise de, kötü yorumlanabilir diye bundan da vazgeçtiğini söylediklerini, Başyazman Bey bir yazı ile bildirmektedir. Ayrıca ödenek işi de uzun uzadıya anlatılarak Halifelik Hazinesinin gücünü aşan ve yükümlülüğü dışında kalan giderler için Maliye Hazinesince yardımda bulunulacağı yolunda

Hükümetçe 15 Nisan 1923 gününde yapılan bildirimin incelenmesi ve gereğinin sağlanması istenmektedir. Durum Bakanlar Kurulunca görüşülecektir. Sonucu ayrıca bilginize sunarım efendim.

İsmet

Bu tele yanıt olarak makine başında yazdığım telyazısı şudur:

Makina Başında İzmir

Ankara'da Başbakan İsmet Paşa Hazretlerine

Y: 22.1.1924 şifreye:

Halifelik makamı ve Halifenin kişiliği ile ilgili yanlış anlamalar ve kötü yorumlar ortamı, Halifenin kendi tutum ve davranışından doğmaktadır. Halife, iç ve özellikle dış yaşayışla ataları olan padişahların yolunu izler gibi görünmektedir. Cuma alayları, yabancı devlet temsilcileri yanına görevliler göndererek ilişki kurmak, gösterişli gezintiler, saray yaşayışı, sarayında yedek subaylara varıncaya dek kabul etmek ve onların yakınmalarını dinlemek ve onlarla birlikte ağlamak gibi davranışlar bu arada sayılabilir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ile Türkiye halkı karşısındaki durumunu düşündüğü zaman İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman halkı, ya da Afgan Devleti ile Afgan halkı karşısındaki durumu bir ölçü olarak dikkate almalıdır. Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki bugün var olan ve korunmakta bulunan Halifenin ve halifelik makamının, gerçekte ne din ne de siyasa bakımından varlığının hiçbir anlamı ve gerekçesi yoktur. Türkiye Cumhuriyeti, varlığını ve bağımsızlığını boş laf yüzünden tehlikeye atamaz. Halifelik makamının bizce olsa olsa, tarihsel bir anı olmaktan daha çok bir önemi olamaz. Türkiye Cumhuriyeti ileri gelenlerinin, ya da resmi kurulların kendisi ile görüşmesini istemesi bile Cumhuriyetin

bağımsızlığına açık saldırıdır. Başmabeyincisini Ankara'ya göndererek, ya da güvenilir bir kimseyi kendi yanına getirerek, Hükümete duygu ve dileklerini ulaştırmak istemesi de Cumhuriyet Hükümeti ile karşı karşıya durum alması demektir. Buna da yetkisi yoktur. Kendisiyle Cumhuriyet Hükümeti arasındaki yazışmalarda Başyazmanını aracı kılması da yersizdir. Başyazman Bey'in, böyle saygısızca davranıştan sakınması gerektiği, kendisine bildirilmelidir. Halifenin dirliği ve geçimi için, Türkiye Cumhurbaşkanının ödeneğinden kesinlikle daha aşağı bir ödeneğin yetmesi gerekir. Amaç yaldızlı ve gösterişli yaşamak değil insanca yaşamak ve geçim sağlamaktır. "Halifelik Hazinesi" demekle ne denilmek istendiğini anlayamadım. Halifelüğün hazinesi yoktur ve olamaz. Kendisine böyle bir hazine atalarından kalmış ise resmi ve açık olarak bilgi alınmasını ve bana bildirilmesini rica ederim. Halifenin aldığı ödenekle karşılanamayan yükümler neler imiş ve 15 Nisan 1923 günlü bildirimle Hükümet nelere söz vermiştir? Bunu bildirmek iyiliğinde bulununuz. Halifenin konutunu belirtip saptamak, Hükümetin şimdiye değin yapmış olması gereken bir ödev idi. İstanbul'da, ulusun boğazından kesilen paralarla yapılmış birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok değerli eşya ve gereçler, hükümetin bu yolda bir saptama yapmaması yüzünden yok olup gidiyor. "Halifenin yakınları, sarayların en değerli gereçlerini Beyoğlu'nda, şurada burada satıyorlar." diye söylentiler vardır. Hükümet bunlara hemen el koymalıdır. Satılmak gerekiyorsa, hükümet satmalıdır. Halifelik kadrosu iyice incelenip düzene sokulmalıdır ki, başmabeyincilerin ve başyazmanların varlığı Halifeyi daha da saltanat kuruntusu içinde uyutmasın. Fransızlar, kral soyundan olanları ve yakınlarını Fransa'ya sokmakta, bağımsızlıkları ve egemenlikleri için yüz yıl sonra, bugün bile sakınca görüp dururken; her gün çevrenden saltanat güneşi doğmasına duacı bir padişah soyuna ve yakınlarına karşı davranışımızda, Türkiye Cumhuriyetini nezakete ve boş şeylere kurban edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla

yetinmelidir. Hükümetçe sağlam ve köklü önlemler alınarak bildirilmesini rica ederim efendim.

Türkiye Cumhurbaşkanı

Gazi Mustafa Kemal

Halifeliğin Din İşleri ve Evkaf Bakanlığı'nın Kaldırılması ve Öğretimin Birleştirilmesi Kararı

Bu yazışmadan sonra savaş oyunu dolayısıyla İsmet Paşa ve Milli Savunma Bakanı bulunan Kâzım Paşa da İzmir'e gelmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da daha önce orada bulunuyordu. Hepimiz halifeliğin kaldırılması gerektiği görüşünde idik. Bununla birlikte Dinişleri ve Evkaf Bakanlıklarını da kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında idik. 1924 yılı Martının birinci günü, Meclisi açmam gerekiyordu.

23 Şubat 1924 günü Ankara'ya dönmüş idik. Burada da gereken kişilere kararımı bildirdim.

Mecliste bütçe görüşmeleri sürüyordu. Osmanoğulları ödenekleri ile Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı bütçeleri üzerinde durmak gerekiyordu. Arkadaşlarımız, bu amaca göre konuşmalara ve eleştirilere başladılar. Görüşme ve tartışma sürdürüldü. 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisinin beşinci çalışma yılı dolayısıyla verdiği söylevde özellikle şu üç noktaya değindim:

1- Ulus, cumhuriyetin bugün ve gelecekte bütün saldırılardan kesin olarak ve sonsuzluğa değin korunmasını istemektedir. Ulusun isteği, "cumhuriyetin, hiç zaman geçirilmeden, denenmiş ve tanıtlanmış bütün ilkelere tümüyle dayandırılmasının sağlanması" diye belirtilebilir.

2- Kamuoyunun eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğu saptanmış bulunduğundan, bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasını gerekli görüyoruz.

3- Müslümanlığı, yüzyıllardan beri, yapılageldiği üzere, bir siyasa aracı olarak kullanılmaktan kurtarmanın ve yüceltmenin çok gerekli olduğu gerçeğini de görüyoruz.

2 Mart günü Parti Grubu toplantıya çağrıldı. Belirttiğim bu üç sorun, ortaya atıldı ve görüşüldü. İlkeler üzerinde anlaşmaya varıldı. 3 Mart günü, Meclisin birinci oturumunda, Başkanlığa gelen yazılar arasında şu önergeler okundu:

1- Halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının yasa önerisi.

2- Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığının kaldırılması ile ilgili Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının yasa önerisi.

3-Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili Manisa Milletvekili Vâsıf Beyve elli arkadaşının önerileri.

Başkanlık makamında bulunan Fethi Bey: "Efendim, birçok imzalarla gelen bu yasa önerilerinin hemen görüşülmesi ile ilgili öneriler vardır. Yüksek oyunuzda sunacağım."dedi ve komisyonlara gitmeden, hemen görüşülmesini oya koydu ve kabul edildiğini bildirdi.

İlk karşı çıkışı Kastamonu Milletvekili Halit Bey (Halit (Akmansü)) yaptı. Görüşmeler sırasında Halit Bey'e bir iki kişi daha katıldı. Önerileri destekleyen birçok değerli milletvekilleri kürsüye çıkıp uzun konuşmalar yaptılar. Önerge verenlerden başka, rahmetliSeyit Bey'in velîmet Paşa'nın bilimsel ve inandırıcı söylevleri her zaman için okunmaya değer. Görüşme ve tartışma beş saata

yakın sürdü. Saat 6.45'te görüşmelerin sona ermesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi 429, 430 ve 431'inci yasaları çıkarmış bulunuyordu.

Bu yasalarla:

"Türkiye Cumhuriyetinde, halkın işleriyle ilgili yasaları yapmaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükümetin yetkili olduğu saptandı" ve "Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı."

Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı.

Halife, görevinden çıkarıldı (hal'... olundu.) ve halifelik katı kaldırıldı. Çıkarılan Halife ve Osmanoğulları soyundan olanların hepsine, Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturma hakkı süresiz olarak yasak edildi.

Halifelik Makamının Bize Dinsel ve Siyasal Bakımlardan Yararlı ve Zorunlu Olduğunu İleri Sürenlere Verdiğim Yanıt

Baylar, halifelik makamını tutmakta dinsel ve siyasal yarar ve zorunluk bulunduğu sanısında olan birtakım kişiler, bilginize sunduğum kararların alındığı son dakikalarda halifelik görevini üzerime almamı önerdiler.

Bu gibilere hemen, gereken olumsuz yanıtı vermiştim.

Yeri gelmişken başka bir noktayı da bilginize sunayım. Büyük Millet Meclisi halifeliği kaldırdığı sırada, Antalya Milletvekili, din bilginlerinden Rasih Efendi, Kızılay adına Hindistan'da bulunan bir kurulun başkanlığını yapıyordu. Rasih Efendi, Mısır'a uğrayarak Ankara'ya döndü. Benden görüşme isteyerek şunları anlattı: Gezdiği ülkelerdeki Müslüman halk benim halife olmamı istiyormuş.

Müslümanların yetkili kurulları bana bu dileği bildirmek için Rasih Efendi'yi vekil etmişler. Rasih Efendi'ye verdiğim yanıtta, İslamların bana olan güven ve sevgilerine teşekkür ettikten sonradedim ki: "Siz din bilginlerindensiniz. Halifenin devlet başkanı demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan uyrukların, bana ulaştırdığınız dilek ve önerilerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem, o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halifenin buyrukları ve yasakları yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebilecekler midir? Bu duruma göre, yapacak işi ve anlamı olmayan kuruntudan (mevhum) bir niteliği takınmak gülünç olmaz mı?

Müslümanları Bir Halife Hayaliyle Hala Yanıltmaya Çalışma Gayretinde Bulunanlar Özellikle Türkiye'nin Düşmanlarıdır

Baylar, açık ve kesin söylemeliyim ki, Müslüman halkı bir halife heyulası ile uğraştırma ve kandırma çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak bilisizlik ve aymazlık belirtisi olabilir.

Rauf Beylerin, Vehip Paşaların Çerkez Etem ve Reşitlerin, bütün Yüzelliliklerin, kaldırılmış halife ve padişah soyundan olanların, bütün Türkiye düşmanlarının el ele verip bize karşı ateşli olarak çalışıp uğraşmaları, din çabası ile midir? Sınırlarımıza bitişik yerlerde yuvalanarak, hâlâ Türkiye'yi yok etmek için Kutsal Ayaklanma adı altında haydut çeteleriyle, cana kıyma düzenleriyle bize karşı durmadan çılgınca çalışanların amaçları gerçekten kutsal mıdır? Buna inanmak için gerçekten bilisiz ve aymaz olmak gerekir.

Müslümanları ve Türk ulusunu bu kerteğe düşmüş saymak ve Müslümanlık dünyasının vicdan arılığından, yaratılış inceliğinden alçakça ve canavarca (caniyane) amaçlar için yararlanmayı sürdürmek, artık o denli kolay olmayacaktır. Saygısızlığın da bir ölçüsü vardır.

Büyük Bir Komplo

Şimdi sayın baylar, isterseniz size büyük bir komplo üzerine bilgi vereyim.

1924 yılı Ekiminin yirmi altıncı günü, geç vakit Birinci Ordu Müfettişinin, görevinden çekildiğini bana bildirdiler. Müfettiş Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığına verdiği çekilme dilekçesi şudur:

Genelkurmay Başkanlığına;

Bir yıllık Ordu Müfettişliğim sırasında, gerek teftişlerim sonunda verdiğim raporların, gerekse ordumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için sunduğum tasarıların dikkate alınmadığını görmekle üzüntüm ve kaygım çok büyüktür. Üzerime düşen görevi, milletvekili olarak daha çok vicdan rahatlığı ile yapacağıma tam inancım olduğu için, Ordu Müfettişliğinden çekildiğimi bilgilerinize sunarım efendim.

Milli Savunma Bakanlığına da yazılmıştır. 26 Ekim 1924

Kâzım Karabekir

Bu çekilme yazısının altında renkli kalemle şunlar yazılıdır: "Çekilmesini uygun bulmadığımı bildirdim. Düşüncesinde direndi. Yarın milletvekilliği görevine döneceğini bildirdi." Bu satırların altında imza yoktur; ama Genelkurmay Başkanının yazdığı anlaşılıyor. Daha aşağıda da kırmızı mürekkeple yazılmış şu notlar vardır: "Gelen rapor ve tasarıların hepsini göreyim. Bunların hangi maddeleri üzerinde neler yapılmış ve hangi maddeleri yapılmamış; onları da dosyalarıyla göreyim." Bu notların altındaki tarih 28 Ekimdir.

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın raporları ve tasarıları Genelkurmayda ilgili bölümlerce incelenmiş, bunların kabul edilip uygulanabilecek kısımları dikkate alınmış ve uygulanmış idi. Ancak, uygulanması devletin gücü dışında bulunan,

ya da bir bilimsel değeri olmayıp kendi kuruntularına dayanan önerileri elbette dikkate alınmamıştı. Kâzım Karabekir Paşa'ya raporlar ve tasarılarından dolayı bir beğence (takdirname) verilmesi de gerekli görülmemiştir.

30 Ekim günü de, İkinci Ordu Müfettişi A1i Fuat Paşa'nın Konya'dan geldiği bildirildi. Kendisini akşam yemeğine Çankaya'ya çağırdım. Geç vakte değin bekledimse de, Paşa gelmedi. Kendisini aratırken öğrendim ki, Fuat Paşa'yı Ankara'ya gelişinde Rauf Bey karşılamış. Fuat Paşa Milli Savunma Bakanlığına uğradıktan ve kimi arkadaşlarla kısa görüşmeler yaptıktan sonra, Genelkurmay Başkanlığına gitmiş; bir süre Fevzi Paşa ile görüşmüş, çıkarken de Fevzi Paşa'nın emir subayına şu kâğıdı bırakmış:

30.10.1924

Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Katına;

Milletvekili görevime başlayacağımdan İkinci Ordu Müfettişliği görevinden başışlanmamı saygı ile dilerim efendim.

Ankara Milletvekili

Ali Fuat

Baylar, milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanlığına bildirmiş olan Refet Paşa'nın da çekilme yazısını Rauf Bey'in geri aldığını öğrenmiştim.

Dumlupınar'da yapılan törenden sonra Bursa ve Karadeniz kıyıları ile Erzurum dolaylarında bir buçuk ay süren bir gezi sonunda, Ekimin 18'inci günü Ankara'ya dönmüştüm. Birçok milletvekili arkadaşlar ve başkaları beni karşılamışlardı. Karşılayanlar arasında, Ankara'da bulunan Rauf ve Adnan beyleri görmemişim. Oysa, dargınlık belirtisi sayılabilecek böyle davranışları beklemiyordum.

Baylar, bir komplo karşısında bulunduğumuzda hiç duraksamadım.

Bu durum ve görünüş şöyle incelenip irdelenebilirdi: Bir yıldan beri, yani Rauf Bey'in Bakanlar Kurulu Başkanlığından çekildiğinden beri, Rauf Bey'le Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve başkaları arasında bir düzen düşünülmüştür. Bunda başarı sağlayabilmek için orduyu ele almak gerekli görülmüştür. Bu amaçla, Kâzım Karabekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliğine atandıktan sonra eskiden komutanlık yaptığı bölge olan doğu illerinde dolaşırken, Ali Fuat Paşa da siyasaı sevmediğini ve yaşamını askerlik görevine adanmak istediğini ileri sürdü ve aşaması yükseltilecek İkinci Ordu Müfettişliğine gitti.

Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşa'nın ve bu müfettişliğe bağlı kolordunun komutanı olan Cafer Tayyar Paşa'nın da bu düzende kendilerine katılabileceklerini umdular. Bir yıl, ordular üzerinde kendi görüşlerine göre çalıştılar ve orduları kendilerince kazandıklarını sandılar. Çekilmeden önceki kimi komutanları kendileriyle birlik olmaya çekmek için çalıştılar. Bu bir yıl içinde, cumhuriyetin ilanı, halifeliliğin kaldırılması gibi işlerimiz, ortaklaşa düzen kuranları birbirine daha çok yaklaştırdı ve birlikte çalışmalarına yol açtı. Eyleme, siyasa yolundan geçeceklerdi. Bunun için uygun zaman ve fırsatı bekliyorlardı. Siyasa alanındaki ve ordudaki hazırlıklarını yeter görüyorlardı. Gerçekten Rauf Bey ve benzerleri parti içinde sürdürmeyi başardıkları durumlarıyla, Meclisin dinlenme dönemine rastlayan aylarda milletvekilleri üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığı ile bütün yurttan, ulusu bize karşı kıskırtmak için çalışmak fırsatını elde ettiler. Ülke içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimler yapmaya da başladılar. İstanbul'da Vatan, Tanin, Tevhidi Efkâr, Son Telgraf ve Adana'da Abdülkadir Kemali Bey'in çıkardığı Toksöz gibi gazetelerle işbirliği yaptılar. Bu gazetelerle bize karşı imzasız saldırıya giriştiler. Kamuoyunda, ülkede genel bir kargaşa yarattılar. Hakkâri bölgesinde Nasturi ayaklanmasını bastırmaya çalıştığımız bir

sırada, İngiltere de hükümetimize bir ultimatom verdi. Meclisi olağanüstü olarak toplantıya çağırdım.

İngiltere'nin ultimatomuna bildiğiniz biçimde yanıt verdik. Savaş olasılığını göze aldık. İşte, söz konusu ettiğimiz kişiler, bu çetin günlerde, bir yabancı devletin bize saldırabileceği günlerde kendilerinin de bize saldırarak ereklarine kolaylıkla ulaşabilecekleri kuruntusuna kapıldılar. Savaşa hazır bir durumda bulundurmaya zorunlu oldukları ordularını başsız bırakıp, daha önce sevmediklerini söyledikleri siyasa alanına koştular.

Toplanmış olan Mecliste ortaya atılan bir sorun da, onların bu koşuılarını çabuklaştıracak nitelikte idi. Gerçekten, milletvekili Hoca Esat Efendi, 20 Ekim 1924 günlü önergesiyle, göçmenlerin değiştirilme ve yerleştirilmesi; yatılı okullara parasız olarak alınan öğrenci sayısı ve nerelerde ilkokullar açıldığı konularında birtakım soruları, ilgili bakanlardan soruyordu. Bu soruların kapsadığı işler gerçekten ulusu ilgilendiren sorunlardı. Bu sorunlar, bakanları, eleştirmek için çok elverişli idi. Özellikle, göçmen değiştirme ve yerleştirme işlerinde herkesi düşündüren noktalar apaçık belliydi. Ben kendim de, yaptığım gezi sırasındaki gördüklerime dayanarak değiştirme ve yerleştirme işlerinin gidişinden yakınmış ve Ankara'ya dönüşümde bu işlerle ilgili bakanlığın kaldırılmasını ve hükümetin bütün araçlarıyla bu konuda ilgi ve çalışmasını sağlayacak bir yol tutulmasını hükümete önermiştim; bu önerimi de hükümet kabul etmiş idi. Bu konu bile, saldırıya geçeceklerin bu işte çok yandaş kazanabilecekleri görüşünü pekiştirmekte idi.

Baylar, komployu öğrendikten sonra, önlemini bulmakta güçlük çekilmedi. Bıraktığımız yerden başlayarak durumu evre evre anlatayım.

Komploya Karşı Aldığımız Tedbirler

Hoca Esat Efendi'nin soru önergesi 27 Ekimde, yani Karabekir Paşa'nın müfettişlikten çekilişinin ertesi günü gensoruya çevrilmişti. Fuat Paşa'nın çekilme yazısının tarihi olan 30 Ekim günü Mecliste gensoru görüşmeleri başlamıştı.

O günün akşamı, yemeğe beklediğim Fuat Paşa gelmedi. Ama, Başbakan İsmet Paşa ile Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa geldi.

Çok kısa bir görüşme sonunda komploya karşı tutulacak yol kararlaştırıldı.

Hemen, milletvekili de olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri'nden, milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanlığına bildirmesini telefonla rica ettim. Bu düşüncesini daha önce Milli Savunma Bakanına bildirdiğini aslında öğrendiğim Paşa, ricamı hemen yerine getirdi. Milletvekili olan komutanlara da şu şifre teli çektim:

Şifre tel, makine başındadır.

30.10.1924

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine;

Birinci Kolordu Komutanı İzzettin Paşa Hazretlerine;

İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa Hazretlerine;

Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa Hazretlerine;

Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa Hazretlerine;

Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine;

1- Bana olan güven ve sevginize dayanarak, gördüğüm önemli gerekseme üzerine hemen milletvekilliğinden çekilmenizi, telle Meclis Başkanlığına bildirmenizi öneririm. Gerekçe olarak, önemli olan askerlik görevine kayıtsız, koşulsuz bütün varlığınızla bağlanmak istediğinizi belirtmeniz yerinde olur.

2- Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri de, görülen gereksemeye dayanarak, önerim üzerine çekilme yazısını vermiştir.

3- Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat, Birinci Kolordu Komutanı İzzettin, İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet, Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili, Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin, Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar paşalara yazılmıştır.

4- Makine başında, durumu bildirmenizi bekliyorum.

Cumhurbaşkanı

Gazi M. Kemal

Baylar, 30/31 Ekim sabahına değin, Birinci Kolordu Komutanı İzzettin Paşa'dan, İzmir'den; İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa'dan, Balıkesir'den; Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'dan, Pangaltı'dan; Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'dan, Adana'dan makine başında aldığım yanıtlarda, önerimin olduğu gibi ve hemen uygulandığı bildirildi.

Baylar, bu seçkin komutanların bu nedenle de, bana karşı gösterdikleri büyük inan ve güvene burada teşekkür etmeyi bir ödev sayarım.

Üçüncü Ordu Müfettişi ile Yedinci Kolordu Komutanının Diyarbakır'dan verdikleri yanıtlar şunlardı:

Müfettiş Paşa'nın verdiği yanıt:

Diyarbakır, 30.10.1924

Ankara'da Cumhurbaşkanı Gazi Paşa Hazretlerine;

Yüksek kişiliğinize karşı olan güvenime ve sevgime inanmanızı saygı ile dilerim. Ancak, böyle bir yurt görevinden ivedilikle çekilerek ulusa ve seçim bölgesine karşı sorumlu ve kınanacak duruma düşmemekliğim için çekilmemi gerektiren nedenlerin açıklanmasına yüce buyruklarınızı saygıyla rica ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Cevat

Kolordu Komutanının verdiği yanıt:

Diyarbakır, 30.10.1924

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

1. Siz yüce Cumhurbaşkanına karşı beslediğim saygı ve sevgiye güvenilmesini rica ederim.
2. Bu dakikada, seçim bölgemle hiç görüşmeden, yüksek önerinizi kabul etmekliğim, beni ulus gözünde sorumlu duruma düşürebilir.
3. Yurdun ve ulusun çıkarları, milletvekilliğinden hemen çekilmemi gerektiriyorsa, kesin karar verebilmekliğim için durum üzerinde aydınlatılmamı saygı ile dilerim efendim.

Yedinci Kolordu Komutanı

Cafer Tayyar

Her iki telyazısında, bana karşı olan sevgi ve güven üzerine inanca verildikten sonra, seçim bölgeleri halkına karşı olan durumlarından söz edilmekte ve önerimin nedeni sorulmaktadır.

Verdiğim yanıt olduğu gibi bilginize sunayım:

Makine başında, Şifre:

31.10.1924

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretlerine;

Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Hazretlerine;

Komutanların milletvekili de olmalarının, orduda ve komuta işlerinde beklenen düzenbağı ile bağdaşmadığı kanısına varılmıştır. Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlerinin görevlerinden çekilip Meclise dönerek orduları, elverişsiz bir zamanda başsız bırakmış olmaları bu görüşü pekiştirir. Seçim bölgeniz halkı, ordu düzenbağının esenliği için vereceğiniz karardan kuşkusuz kıvanç duyar. Daha önce yazıldığı üzere kararınızın bildirilmesini rica ederim.

Cumhurbaşkanı

Gazi M. Kemal

Bu telime Cevat Paşa'nın verdiği yanıt şudur:

Makine başında

Diyarbakır, 31.10.1924

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

Komuta işlerinde beklenen düzenbağı ile bağdaşamayacağı için komutanların milletvekili olmamaları yolundaki yüksek görüşlerine bütün gönlümle katılır ve seçim sırasında bu görevden bağışlanmamı yüksek kişiliğinizden dilemekliğimin de bu inançtan ileri geldiğini bildiririm. Ancak, bugün yüce katınızdan verilen bir buyrukla milletvekilliğinden çekilmenin, sizlerin de kestirebileceğiniz üzere, ulusça ve seçim bölgemce iyi görülmeyeceğine inanıyorum. Bu inançla, hiç de elverişli görmediğim şu önemli zamanda ordudan ayrılmak zorunda kalacağımı düşünerek üzüntü duyduğumu bilgilerinize sunarım.

Üçüncü Ordu Müfettişi

Cevat

Cevat Paşa, Ankara'ya geldikten sonra durumu anlamış ve önerimin uygulanması gerektiğine inanarak, hemen milletvekilliğinden çekilmiştir. Kurulmak istenilen düzenlerle Paşa'nın hiçbir ilişkisi olmadığı bizce de anlaşılmıştır. Gerçi Kâzım Karabekir Paşa, müfettişlikten çekildiğini filan gün ve filan saatte gibi açıklamalarla birçok komutanlara ve bu arada Cevat Paşa'ya da bildirmiş ise de, bu bildiriş, Diyarbakır'da bulunduğu sırada, önerimin gerçek nedenini anlamakta Paşa'yı duraksatmaktan başka bir etki yapmamıştır.

Cafer Tayyar Paşa'nın verdiği yanıt da şudur:

Makine başında

Diyarbakır, 31.10,1924

Ankara'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Milletvekilliği ve komutanlık sanlarından birinin bizden alınması gerekiyorsa ulusal görevlerin en önemlisi saydığım yasama görevini yeğlemekte olduğumu saygılarımla bilginize sunarım efendim.

Yedinci Kolordu Komutanı

Tuğgeneral

Cafer Tayyar

Komplo Kuranların Meclise ve Kamuoyuna Karşı Ordu İle Yapmak İstedikleri Gösteri

Baylar; milletvekili olan Genelkurmay Başkanı ve komutanlar, orduda siyasaıyla uğraşan kimselerin bulunmasındaki sakıncayı anlayıp bu yoldaki önerimi iyi karşıladıktan ve bana karşı güvenlerini eylemli olarak gösterdikten sonra, Cevat ve Cafer Tayyar paşaların müfettişlik ve komutanlıkta kalmaları uygun görülemezdi. Bunun için, hemen askerlik görevlerine son verildi. Yerlerine gerekenler atandı ve durum Milli Savunma Bakanlığınca bütün orduya bildirildi.

Kâzım Karabekir ve Ali Fuat paşalara Milli Savunma Bakanlığınca bir buyruk verilerek yerlerine atanan kişilere askeri görevlerini, yöntemine göre devir ve teslim edip sonucunu bildirdikten sonra, Meclise girebilecekleri ve yasama görevlerine başlayabilecekleri bildirildi. Bu durum, Başbakanlıkça Meclis Başkanlığına da resmi olarak bildirildi.

Meclise girmiş olan Kâzım Karabekir ve Fuat Paşalar Meclisten çıkarıldı. Fuat Paşa, askerlik görevini sona erdirmek üzere yeniden Konya'ya gitti. Kâzım Karabekir Paşa, yerine atanan Sarıkamış'tan gelecek olan komutanın göreve başlayışına değin Meclis dışında kalmak zorunda bırakıldı. Milletvekilliğinde kalmak isteyen iki komutanın ordu ile ilgisi kesildi. Böylece, komplo kuranların Meclise ve kamuoyuna karşı ordu ile yapmak istedikleri blöf ortaya çıkarıldı.

Baylar, 1 Kasım 1924 günü Meclisin ikinci toplantı yılı olması dolayısıyla oturumu ben açtım. Yöntem gereğince söyleyimi verdim. Ben, başkanlık kürsüsünden ayrıldıktan sonra, Fevzi, Fahrettin, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Naili

paşaların (milletvekilliğinden) çekilme yazıları ve Başbakan (İsmet) Paşa'nın ordudaki komuta değişikliği ile ilgili 31.10.1924 günlü yazısı sıra ile okundu. Meclis, 5 Kasım günü toplanacağı bildirilerek oturuma son verildi.

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa, 1 Kasım 1924 günlü bir yazı ile Meclis Başkanlığına başvurarak, Milli Savunma Bakanlığının kendisinin Meclise katılmasını yasakladığından yakındı. 5 Kasım günü Mecliste okunan bu yazıda, Kâzım Karabekir Paşa diyordu ki: "Çekilme yazısını verişimden beş gün sonra [30.10.1924 cuma günü geceleyin] Milli Savunma Bakanının, atanan komutanın Sarıkamış'tan gelişine değin beni Meclise katılmaktan alıkoymak isteyen bir yazısını aldım." Yazı şu cümle ile sona eriyordu: "Bununla birlikte bu konuda yetkili olan Yüksek Meclisin kararını beklediğimi saygı ile bildiririm."

Kâzım Karabekir Paşa, o gün Milli Savunma Bakanlığına da yazdığı bir yazıda: "Görevi devir ve teslim gibi bir nedensi ile belirsiz bir süre yasama görevime başlanamamlığımla bildiriliyor." "Çekildiğim gün, yerime atanan komutanı beklemek, söz konusu edilmemişti." "Beş gün sonra, bilmem niçin böyle bir nedensi ortaya çıkarıldı? Meclise katıldıktan sonra, geçici de olsa, yeniden bir görevi kabul etmek, hem kendi isteğime hem de Büyük Millet Meclisinin kararına bağlı olduğundan durumu Meclis Başkanlığına yazdığımı bilginize sunarım..." diyordu.

Baylar, "ordumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için" tasarılar sunduğundan söz eden ve onlar dikkate alınmadığı için "üzüntüm ve umut kırıklığım çok büyüktür" diyen eski Müfettiş Paşa, ülkenin üçte birine yaygın koskoca bir orduyu, keyfinin istediği anda, beş satırlık bir yazı ile başsız bırakmanın ne denli hafif ve ordunun yükseltip güçlendirilmesi bakımından temel olan düzenbağını ne kertede bozucu bir davranış olduğunu kavramış görünmüyor. Dikkate alınmadığını savladığı rapor ve tasarılarıyla yapamadığı işi; devletin bir ulti-matom aldığı ve bundan dolayı olağanüstü toplantıya çağırdığı Mecliste

yapmaya kalkıştığını ileri süren Müfettiş Paşa, kendisi gibi davranan arkadaşlarıyla birlikte, pek elverişsiz bir zamanda, orduya ne kötü bir kargaşa örneği gösterdiğini anlamak istemiyor.

Ordumuzun yükselmesi için ileri sürdüğü düşünce ve görüşlerinin ilgi görmemesine gücenen kişi, askerlik görevini devir ve teslim etmenin yasal bir görev olduğunu; ordu yönetiminin ve düzenbağının esenliği için bunu yapmak zorunda olduğunu bilmez gibi görünüyor...

Üzerindeki askerlik görevinin sona erdiğini Meclise resmi olarak bildirecek katın, ona bu görevi veren makam olması gerektiğini dikkate almıyor.

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın Meclis Başkanlığına sunduğu yazıdan sonra Başbakanın bir yazısı ile iki eki de okundu.

Başbakan Paşa, Karabekir Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığına yaptığı başvuruyu ve Bakanlığın buna verdiği yanıtı, olduğu gibi Meclise sunuyordu.

Milli Savunma Bakanı, Kâzım Karabekir Paşa'nın ileri sürdüğü düşünce ve savların doğru olmadığını açıkladıktan sonra ona: "Ordu Müfettişliği ile ilgili görevleri ve gizli belgeleri", yerine atanan komutana kendisinin teslim etmesi ve sonucunu bildirmesi buyruğunu yineliyordu.

Acaba bu son uyardan sonra, eski Müfettiş Paşa anlamış mıdır ki, yurdun savunması için ordusuyla ilgili önemli görev ve gizli belgeleri, devlet onun kendisine güvenip teslim etmiştir. Onları, devlete karşı sorumlu olacak ardılı gösterilmeden, kendiliğinden, istediğine bırakıp teslim etmesi büyük bir suçtur; ağır yasal işlemlerin uygulanmasını gerektirir. Bunları anlamış mıdır?

Kazım Karabekir Paşa'nın Meclise Bir An Önce Katılmasını İsteyenler Yaptığımız İşlemi Bozmaya Çalışıyorlar

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın Meclise bir an önce katılması için ivedilik gösterenler, yaptığımız işlemi bozmaya çalışmaktan geri kalmadılar. Feridun Fikri Bey (Tunceli Milletvekili), ilk olarak ortaya atıldı. Vehbi Bey (Balıkesir Milletvekili): "Meclise katılan bir arkadaşı, bir üyeyi görüşmelere katılmaktan herhangi bir kuvvet alıkoyabilir mi? Böyle şey olur mu?" diye seslenmeye ve paylamaya başladı.

Sayın milletvekili, ülküdaşını bir an önce Mecliste çalışmaya başlatabilme çabasıyla yasa gücünü, onun ezici gücünü ve o gücü ve erki kullanmak için yüce Meclisin ve ulusun güven ve inancını kazanmış kişilerin dayanç ve kararlarında ne denli kesin olduklarını unutmuş gibi görünüyordu.

İsmet Paşa'nın konuşması, bu yaygaraları susturdu. Bu konu üzerindeki görüşme kapandı. Paşalara verilen buyruklar, eksiksiz uygulatıldı.

Hükümet Açıktan ve Karşı Karşıya Savaşmayı Kabul Etti

Meclis, genel görüşmeye geçti. Görüşülecek sorun, "Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı (Göçmen Değiştirme, Onarım ve Yerleştirme İşleri Bakanlığı)" ile ilgili gensoru idi.

Başbakan İsmet Paşa kürsüye çıkarak şu öneride bulundu: "Birçok milletvekillerinin, onarım ve yerleştirme işleri üzerinde konuşmaktan daha çok, türlü ilişkilerle, çeşitli bakanlıkların işlerine değindiklerini gördüm. Dahası, kimi milletvekilleri, Başbakanın devletin iç ve dış siyaseti üzerine enine boyuna ayrıntılı bilgi vermesini istemişlerdir. Bu isteklerin hepsini seve seve benimsiyorum. Mübadele Bakanı, yüksek Meclisçe uygun görülerek Başkan Vekilliğine seçilmiştir. Ama bundan dolayı, gensorunun önem ve kapsamının

hiçbir bakımdan kısılmamasını öneririm. Ben, güzel 'taktik (Tahtie : yanlışını çıkarma)'i severim."

Böylece hükümet sahnenin perdesini kaldırdı ve oyun hazırlığı yapanların oyunlarını oynamalarını çabuklaştırdı. Hükümet, açıktan ve karşı karşıya savaşmayı kabul etmiş bulunuyordu.

Baylar, hükümetten yana ve karşıcıl olmak üzere, otuza yakın milletvekili söz söyledi. Adalet ve Milli Eğitim Bakanları da konuştular. Tartışma bir sonuç alınmaksızın beş saat sürdü. Gensoru görüşmesi ertesi güne bırakıldı.

Ertesi günü, öğleden sonra saat 2.30'da görüşmelere başlandı. İlk sözü alan, İçişleri Bakanı ve Mübadele, İmar ve İskân Bakanı Vekili Recep Bey oldu. Uzun bir açıklama yaptı. Karşıcılar, oturdukları yerlerden, Recep Bey'e kısa sözlerle sataşıyorlardı.

Recep Bey konuşmasının bir yerinde dedi ki: "Kimi gazeteler ve kimi kişiler diyorlar ki, Ankara'da bir hükümet varmış; Meclisin bütün dinlenme döneminde, ülkeyi, ne kadar yasa dışı, kural dışı yöntemler varsa, hep bunlarla yönetmiş. Söylentiye göre, kimi arkadaşların birtakım gizli defterleri de varmış; orada bakanların yaptıkları yasaya aykırı işler yazılı imiş. Bir gün gelecekmiş; Meclis toplanacak ve orada hükümeti hesaba çekeceklermiş. O zaman, o gizli defterlerde yazılı olan şeyler, ulusun önünde hükümetten sorulacakmış. İşte o gün gelmiştir! O defterlerde yazılı olan şeyleri ulusun gözü önüne döksünler!"

Feridun Fikri Bey, arkadaşları adına çoğul takısı kullanarak yanıt verdi: "Sırasında dökeceğiz!" dedi.

Recep Bey yanıt verdi: "Dökünüz efendim, bekliyoruz. Hükümet, ulusun önünde, her zaman, sorumluluk bağı açık olarak, karşınızdadır." dedi ve şu sözleri ekledi: "Ülke, gizliliğe, kapalılığa, belirsizliğe, kararsızlığa

dayanamayacak bir durumdadır. Açıktan açığa eleştiri görevi yapılmaksızın birtakım kuşku bulutlarının çevrende her gün dolaştığını fısıldayarak, Türkiye Cumhuriyetinde, bu körpe varlığın yapısında dokuncalı karışıklıklar varmış gibi göstermek, bu ülkeye hainliktir." "Herkes, köşede bucakta, koridorlarda, şurada burada birtakım kuruntudan (mevhum) boş sanılarla kamuoyunu bulandırmaktansa, herkesin, kendilerine eşitlikle açık olan ulus kürsüsüne çıkıp gerçeği söylemesi gerekir. Gerçek söylenmezse yine bu köksüz söylentiler sürdürülürse, (bunu yapanların), bu ülkenin geleceği ile içten ve sağlam bir ilişkileri bulunmadığına belirti sayacağım. Ben kendim böyle sayacağım ve sanırım ki ulus da böyle sayacaktır. Bu kürsüye çağırıyorum... Gelin konuşun! Konuşun ki, gerçek ne yandadır; sanı, kuruntu, lekeleme, suçlama ne yandadır? Ulus bilsin!"

Recep Bey'den sonra, karşıcıl olarak konuşan birtakım kişiler dinlendi. Onlara da Ticaret Bakanı Hasan Bey (Trabzon Milletvekili) ve Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa yanıt verdiler.

Karşıcıl konuşmak isteyenler arasında Rauf Bey de vardı. Ona da söz sırası geldi.

Rauf Bey, İmar ve İskân Bakanlığı ile ilgili soru ve gensorunun, bütün hükümeti kapsayacak biçimde genişletilmesini uygun bulmamakla birlikte, Başbakan Paşa'nın bu davranışını yiğitçe buldu ve sözlerinin başında: "Meclis, bir kasıt karşısında bulunan hükümete saldırıya geçmiştir." dedi.

Yunus Nadi Bey: "Anlamadık!" dedi.

Rauf Bey açıkladı, dedi ki: "Eleştiriciler hükümete karşı konuşurken, bilerek isteyerek hazırlanmışlar ve ona saldırıyorlar gibi görüyorum."

Rauf Bey, konuşanların ağır sözler kullanmamaları; hükümeti küçük düşürecek biçimde konuşulmaması gibi öğüt verircesine ılımlı bir durum takındıktan

sonra, Feridun Fikri Bey'in önerisine değindi ve onu savundu. Tunceli Milletvekilinin önerisi, bir "Meclis soruşturması" (enquête parlementaire) idi. Bir "Meclis soruşturması" kurulu kurulması için ivedilikle karar alınması isteniyordu. Feridun Fikri Bey'in bununla ilgili bir önergesi ve bu önergenin açık oya konulması için de Feridun Fikri Bey'le birlikte daha on altı arkadaşının başka bir önergesi vardı.

Rauf Bey; "İnceleme Kurulu diye anladığım bir kuruldan söz edildi." (söyleyen Feridun Fikri Bey'dir.) dedikten sonra şunları ekledi: " .. Bakanlar böyle bir kurulun kabulünü, şimdiye değin saygın olan yurtsal ve ulusal duygulara karşı bir leke ve bir aşağılama saydılar."

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey'in sözünü kesti: "Biraz öyle," dedi. Rauf Bey de: "Hepimizin yanılmaz olmadığımızı kabul ederek söylüyorum ve bunun gerekli olduğunu, (...) ben de ilgili olduğum için herkesten önce, ben istiyorum." dedi.

Cumhuriyet Sözünü Söylemeye Rauf Bey'in Dili Varmıyordu

Rauf Bey, söz söylerken, Meclise karşı çok saygılı olduğunu göstermek için de neden aramaya önem veriyordu. Bir yerini getirerek dedi ki: "Bu yüce Meclisin koyduğu yasalara kimi sıfatlar takılmıştır; 'koridor yasaları' denilmiştir."

Rauf Bey, yüce Meclise saygı gösterilmesini istiyordu.

Rauf Bey, yüce Meclisin cumhuriyeti kuran yasası karşısında, takındığı saygısız durumun unutulduğunu sanmış olacak!

Mazhar Müfit Bey (Denizli Milletvekili): "Onu ilk önce, sayın arkadaşınız Muhtar Beyefendi söylemiştir." dedi. Bu söz, Rauf Bey'e, konuşma yönünü değiştirtti ise de, Muhtar Bey alındı.

Saip Bey (Kozan) söze karıştı. En sonu, başkanlığın işe karışması ve uyarması ile Rauf Bey'in konuşmasını sürdürmesi sağlandı.

Rauf Bey, döndü dolaştı, en sonu "ilke" sorununa dayandı: "Tutumumuz, yolumuz, sınırsız ve koşulsuz ulusal egemenlik ilkesidir." dedi.

Yunus Nadi Bey'in sesi işitildi: "Cumhuriyet!"

Rauf Bey yanıt vermedi. Başladığı tümceyi şöylece bitirdi: "Ulusal egemenliğin belirttiği biricik makam, Büyük Millet Meclisidir."

"Cumhuriyet!" sesleri bütün Meclis salonunu doldurdu.

Ali Saip Bey (Kozan): "Cumhuriyet!" dedi.

Rauf Bey, Ali Saip Bey'le konuşmaya başladı. İhsan Bey işe karıştı: "Sözleriniz açık değildir, Rauf Beyefendi!" dedi.

Rauf Bey: "Açıktır, çok rica ederim, İhsan Beyefendi." dedi. İhsan Bey de: "pek açık değildir. Uzun süreden beri sizinle anlaşılamadık!" dedi. Rauf Bey, İhsan Bey'in yüksek adalet duygusu bulunduğundan, yargıçlık etmiş olduğundan söz ederek dedi ki: "Suçsuzluk temel ilkedir. Tersini tanımlanamadıkça, yanlardan birini sanık gibi görmek ve onu sanık diye adlandırmak doğru değildir." İhsan Bey yanıt verdi: "Gerçeği söylemeyen sanıktan kuşkulandırmakta yargıç haklıdır." dedi.

Rauf Bey'le İhsan Bey arasındaki karşılıklı konuşma biraz uzadı. Başkan işe karıştı. Rauf Bey yine konuşmaya başladı: "Bakanların görev ve yetkileri ile ilgili bir yasa yapılması Anayasa'da söz konusu idi. Bu yapıldı mı? Bunu soruyorum." dedi.

Baylar; yasaları Meclis yaptığına göre, Rauf Bey bu soruyu, hükümete değil, kendisinin de üye olarak içinde bulunduğu Meclise soruyordu.

Rauf Bey, Danıştay kuruluşuna değindikten sonra:" Haydutluğun ortadan kaldırılması ile ilgili yasa uygulanmış mıdır? Köy yasaı uygulanmış mıdır?" diye İçişleri Bakanından başlayarak, Bayındırlık, Ticaret, Tarım, Milli Savunma, Adalet, Milli Eğitim Bakanlarına çeşitli sorular sordu. Bütün bu sorularla Rauf Bey'in, ulusun ve ordunun dikkatini çekmek istediğı anlaşıyordu. Örneğın, Karadere ormanları ile ilgili bir işlem olduğunu basında görmüş; "O iş nasıl olmuş?" dedi. "Özverili ve yiğit ordumuzun, Kurtuluş Savaşından sonra, savaştan barışa geçişinde, büyük bir olgunluk ve düzen gösterdiğini işittik, göğsümüz kabardı. Ama, ondan sonraki yedirme, giydirme işlerinde, durumun yine öyle düzenli olduğunu düşünüp kabul edebilir miyiz? Bu yönden bizi aydınlatmalarını rica ederiz." dedi.

Rauf Bey'in bu sorusunun ortak bir soru olduğu kendi sözünden anlaşıyor. "Rica ederiz." diyor. Gerçekte bu sorunun, o güne değin orduların başında bulunan iki ordu müfettişinin de katılmasıyla düzenlenmiş olduğu yargısına varmamak için bir neden yoktur.

Rauf Bey, adalet örgütündeki değışiklik dolayısıyla,yapılan uygulamanın adaleti sağlamak için en uygun yöntem ve biçim olup olmadığını öğrenmek istiyordu.

Milli Eğitim Bakanından da, ilköğretim süresinin yasaya aykırı olarak niçin azaltıldığının açıklanmasını istedi.

Rauf Bey, İstanbul Valisinin gece manevrasından, İstanbul'un "Eminlik"le (Eskiden İstanbul, Ankara gibi kentlerin belediye başkanlığı) yönetilmesinin, halkın haklarına saldırı olduğundan da söz ettikten sonra; Milli Eğitim Bakanı Vâsıf Bey'le basın arasında çıkan bir olaydan ve bu vesile ile öğretmenlerden

söz açarak dedi ki: "Öğretmen ordusunun, aydın ordunun, şu ya da bu yanı tutar ve destekler biçimde yayın yapmaları doğru mudur?"

Rauf Bey bunun doğru olmadığını söyleyerek söylevini şu cümle ile bitirdi: "Tanrı yurdumu, ulusumu ve hepimizi korusun."

Bu cümlelerin alkışlarla karşılanmasından sonra, İçişleri Bakanı kürsüye çıktı. Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey, daha önce kendisinin konuşması gerektiği savında bulundu. Vehbi Bey: "Efendim, bu iş bakanların Meclisi sorguya çekmesi biçimine girdi." dedi. Başkanlık, bakanların söz hakkı ile ilgili iç tüzüğü hatırlattı. Recep Bey de, çok geniş bir gensoru karşısında bulunan bakanların, tüzük ile sağlanmış söz haklarını kullanmalarına izin verilmezse, gerçeğin belirmesine yardım edilmemiş olacağını söyledikten sonra, yöneltilen sorulardan kendisi ile ilgili bulunanlara birer birer yanıt verdi. Konuşması sırasında, Rauf Bey'in kürsüye bir öğütçü gibi çıktığını söyleyerek: "Bu Meclis, ne tam bir sessizlik içinde çalışmak zorunda olan bir okuldur, ne de bir bilim akademisidir." dedi.

Rauf Bey'in kürsüde bugün bile açık konuşmadığına; "soruşturma" sözünü söylemeyerek Feridun Fikri Bey'in, üç bakanlığın bir yıllık çalışmalarına ilişkin yersiz, haksız, mantıksız, yasa dışı ve hükümet dengesini bozan "Meclis soruşturması" isteğini desteklemekte olduğuna Meclisin dikkatini çekti. Feridun Fikri Bey, oturduğu yerden, Recep Bey'in "mantıksızdır" dediğine karşı çıktı. Bu sözü geri almasını istedi.

Recep Bey: "Geri almıyorum efendim, mantıksızdır; gerçek, olduğu gibi söylenir." dedi. Feridun Fikri Bey'in: "Mantıksız sözünü kabul etmiyorum." demesi üzerine Recep Bey şu yanıtı verdi: "Feridun Fikri Bey, dedi, siz daha ağır şeyleri kabul etmeye alışkınsınız..." (daha ağır şeyleri, Adalet Bakanı Necati Bey söylemiş). Feridun Fikri Bey: "Adalet Bakanı sözlerini geri aldılar." dedi. Necati Bey, yerinden fırlayarak: "Sözlerimi geri almadım." dedi. Biraz gürültü oldu. En

sonu Başkan: "Rica ederim, gürültüyü keselim!" dedi. Recep Bey, açıklamasını sürdürerek : "... Birçok kişilerde defterler varmış, demiştim. Şimdi Rauf Bey'in sözlerine göre, hazırlanmış sorulardan on, on beş tanesinin silinmesi fırsatını bulacağız. İşte baylar, dedi, defterlerin yavaş yavaş ucu görünüyor."

Recep Bey, Rauf Bey'in sözlerinde kullandığı taktik'e dikkati çekerek dedi ki: "Rauf Bey hem bütün bu soruları soruyorlar hem de: 'Hiçbir zaman bakanları sorumlu tutmak, ya da hükümeti düşürmek gibi bir amaç gütmüyorum.' diyorlar. Bir gensoru günü ulus kürsüsüne çıkan kişi, ya hükümetten yanadır ya da karşıcıldır. Hükümetten yana ise hükümetin tutulmasını ister; karşıcıl ise düşürülmesini ister ve bunu açıkça söylemek gerekir. Yoksa, Rauf Beyefendi'nin söyledikleri boş sözlerden başka birşey değildir."

Recep Bey'in bu sözü, Rauf Bey'le aralarında karşılıklı kısa bir konuşmaya yol açtı:

-Ama saldırıyorsunuz.

-Siz de sözlerimi kesiyorsunuz... gibi sözler söylendi.

En sonu Recep Bey sözlerini sürdürerek dedi ki: "Sayın baylar, birtakım sorular soruyorlar: Ahmet gelmiş midir, yasa uygulanmış mıdır... gibi. Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsü böyle gensoru görüşülürken, bir amaç güdülmeksizin sorulacak ve söylenecek şeylerin yeri değildir. Buraya çıkıyorlar; söylüyorlar, söylüyorlar; sonunda: 'Söylüyorum, söylüyorum ama birşey yoktur.' diyorlar. Böyle olunca, söylenenler boş sözlerdir, amaçsızdır. Durumun tanımı budur". Recep Bey sözlerine şöyle devam etti: "Çok dikkat ettim; Rauf Bey buraya çıktılar; sırası geldi, gerekti, başka bir tanım yaptılar; 'cumhuriyet' sözcüğünü söyleyemediler.

Sayın arkadaşlar, şaka değil; büyük bir devrimden çıktık, aydınlık bir geleceğe gidiyoruz. Bütün gerekleriyle, bütün koşullarıyla, bütün açıklığı ile bir amaca yürüyoruz. " " Nedir Rauf Bey'in bu küskünlüğü ki sırası gelmiş ve dolayısıyla arkadaşlar fırsat vermişken, bu kutsal adı söylememekte dayatıp direnmişlerdir. " " Ama, şurası dikkate değer: Bu kişi İstanbul'da kıyametler kopardı. " " Elinden gelen her şeyi yaptı. " " Karşınıza çıktığı zaman da, bütün yaptıklarından döndü ve ant içerek dedi ki: 'Ben cumhuriyetçiyim.' Bugün kendisinden kuşkulaniyorum. Bu kuşkunun yanlış olduğuna beni inandırmayı, kendileri için, gerekli görüyorlarsa çıksınlar; kürsüden, ya da başka bir yerden söylesinler ki, böyle bir kuşkuya yer yoktur. Böyle yapmazsa, Rauf Bey'in cumhuriyete olan bağlılığından kuşku vardır ve bu kuşku sürecektir. Gerçek budur."

Recep Bey, açıklamasını bitirirken: "Sayın arkadaşlar, dedi, boğazımıza dek kan içinde yoğrularak bugüne değin yürüttüğümüz bu sorunu - bu kutsal yurdun yükselişini kesinlikle sağlayacak olan bu işi, şimdiki aşamasına getirdik. Bugünden sonra en büyük yanılgı, duraksamalar, kuşkular, açık olmayışlardır. Bunların nereye varacağını kimse bilemez."

Recep Bey kürsüden inerken Başkanlıkça, isteği üzerine, kendini savunmak için Rauf Bey'e söz verildi.

Rauf Bey: "Sizin her zaman ve her duraksadığınız yerde, ben yeniden ant içmek zorunda mıyım?" dedi. "Zorundasın!" sesleri yükseldi. Rauf Bey bu seslere: "Hayır baylar, kimsenin kimseden kuşku etmeye hakkı yoktur." diye yanıt verdi.

Buna, Afyonkarahisar Milletvekili Ali Bey, oturduğu yerden yanıt vererek: "Sen de o zaman, bu toprakta oturamazsın! Atalarının, babanın ve dedenin geldiği yere gidersin! Bu toprak bunu istiyor!" dedi.

Bunun üzerine Rauf Bey karşıcıl olduğu noktayı açıklama yollu bir konuşma yaparak dedi ki: "Sınırsız ve koşulsuz ulusal egemenlik ilkesine dayanan bir yönetimi, 'demokrasi' denilen halk yönetimi ilkelerini kökleştirmek için, bu ilkelere dayanarak ulustan milletvekilliği görevini aldık." "Birtakım arkadaşlarımız, ulusun bu hakkını Meclisten alıp şu ya da bu makama Meclisi kapatmak ve yasaları geri çevirmek hakkını vermek anlayış ve eğilimini gösterdiler. İşte ben buna karşıyım."

Recep Bey, bu sözlere yanıt vererek açıkladı ki: "Rauf Bey karşıcıl durum takındığı zaman daha Anayasa ve böyle birtakım hakların kimseye verilmesi ya da verilmemesi söz konusu bile değildi. Bu sorunlar ancak aylarca sonra ele alındı. Baylar, bu yanıltmacadır. (mugalâta)"

Rauf Bey, karşıcıl oluşunun nedenini iyi anlatabilmek için, şöyle bir açıklama yapmayı gerekli gördü. Dedi ki: "Baylar, halifeci, padişahcı şöyle dursun, bu makamın haklarını alabilecek herhangi bir makama karşıyım."

Rauf Bey, halifeci ve padişahcı olmadığını söylerken cumhurbaşkanlığı katına, cumhurbaşkanına karşı olduğunu açıklayıp ortaya koyuyordu. Daha önce, yeri gelip söylediğim üzere Rauf Bey, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" niteliğinde üsteliyordu. Yani ad değışse de, cumhuriyet adı verilse de, örgütün o niteliğinin korunmasını sağlamak istiyordu.

Niçin? Çünkü, cumhurbaşkanlığı makamı halifelik ve padişahlık makamının haklarını alabilirmiş.

Baylar, kişisel görüş diye ortaya atılan bu sözler, Recep Bey'in dediği gibi "boş sözler" değil de nedir? Bu gibi sözlerle kurulan mantık "yanıltmaca" değil de nedir?

Bu kişisel görüşün ve bu mantığın anlamını ve özünü, Rauf Bey'in bugünkü çalışma ve çabaları pek güzel göstermektedir. Ama biz bunu anlamak için, bugünlere değin beklemek aymazlığında kalamazdık. Bundan dolayı bizi bağışlasınlar.

Meclisteki Görüşmelerin Karşıcıl Basında Yankıları

Baylar, o gün de gensoru sonuçlanmadı. Görüşme ertesi güne bırakıldı. Sözü, 8 Kasım günü yapılan görüşmelere getirmeden önce biraz da o günlerin kimi yayınlarını gözden geçirelim.

5 Kasım 1924 günlü Vatan gazetesindeki başyazıda, hükümeti eleştirenler ve karşıcıl durumdakiler övülmekte, hükümeti tutanlar, ise, kınanmaktadır. Başyazar: "Daha ağzını açmayan eleştirici adaylarına karşı her gün kulaktan kulağa yeni bir saldırgan söz fısıldanıyor. Hükümetçi gruptan kime rastlarsanız, o gün verilen gizli günlük buyruktaki sözleri, olduğu gibi işitirsiniz." dedikten sonra sözlerini doğrulamak için birtakım örnekler sayıyor ve: "Buyruğa körü körüne uymayan, gerçeği gören ve söylemek isteyen kişileri, başlangıçta susturmak için her araca başvuruyorlar. Kişisel istenç, doğal ve kararlı durumun üstünde bir etmen niteliğini sürdürüp gidecektir." diyor.

Baylar, yazar, "gizli günlük buyruk" ve "kişisel istenç" sözleriyle ulusa neyi bildirmek istiyordu? Gizli buyruklar veren, kişisel istencini etmen kılan kimdi? Bu kapalı sözleri kullanan yazar, en sonu bize: "İki yanı, yan tutmadan, bir yargıcı gibi çağırıp dinlemek, cumhurbaşkanlığının en ince ve önemli görevidir." öğüdünü veriyor; bu görevin hemen yapılmasını istiyor ve: "Çünkü yarın, pek geç olabilir!" diye gözdağı veriyor.

Bir gün sonra, benim yılbaşı söylevimden söz eden bu yazar: "Eleştiri eğilimi gösteren en özgür düşünceli yurttaşları, zaman zaman susturmaya çalışan tekелci bir siyasal yöntem, gelişme ve ilerleme için ezici bir tamu

durumundadır." cümlesiyle, tuttuğumuz yöntem için pek haksız ve kıyıcı bir karalamada bulunuyor ve: "Uğursuz gidişin belirli bir noktada durdurulması, yeni bir çığır açılması gerekir." diyerek, bize yeniden görevimizi hatırlatıyordu.

Vatan yazarı, bir gün sonra yazdığı "Sokaktaki Adam" başlıklı başyazısını: "İnşallah iyi olur, demekten başka yapacak şey kalmamış gibi görünüyor." cümlesiyle bitiriyordu.

8 Kasım 1924 günlü Vatan gazetesinde yayımlanan bir Ankara telyazısında: "Meclis, yüksek orunlarda bulunanlar uygun görmedikçe hükümeti düşüremeyecektir." biçiminde büyük harflerle dizilmiş izlenimler ve: "Rauf Bey'in, dünkü konuşmasında gensoru dışında önemsiz şeylerden söz etmekle, gensoru isteyenlerin durumunu sarstığı ve gensorunun etkisini azalttığı söylenmektedir." gibi haberler vardır.

Vatan gazetesinin gensoru görüşmelerini izlemek için özel olarak gönderdiği muhabir, izlenimlerinde pek yerindelik göstermiyorsa da gensorunun etkisinin azalışı nedenleri üzerinde verdiği haberde aldanmış görünmüyordu.

Baylar, Tevhid-i Efkâr'ın başyazarı da bir süre başyazarlarla karşıcılarını destekleyip yüreklendiriyor; hükümetin ve hükümeti tutan milletvekillerinin ise, kendilerini savunmalarını ve söz söylemelerini bile istemiyordu. Bu başyazar diyordu ki: "Mecliste hükümeti tutan milletvekilleri, böyle her önemli işi gürültüye boğmak eğlencesini sürdürerek eleştiricileri susturdukça, İsmet Paşa hükümeti hiç kuşkusuz güvenoyu alacaktır. Ama bu güvenoyunun gerçek niteliği, en sonu, bir küçük sandığın içine çok sayıda ak kâğıt atılmış olmasından öteye geçemez."

Bu boş sözler üzerinde durmayı gerekli görmüyorum. Biraz da Tanin gazetesine bakalım. Tanin'in "Siyasal Mayalanmalar" başlıklı bir başyazısında "Kurtuluş Savaşında büyük yararlılıklarıyla tanınmış saygıdeğer ve güvenilir kimi kişiler

arasında bir işbirliği yapılmasına başlanmakta olduğu" haber alındığından; "Halk Partisini ve Hükümeti içtenlikle tutan basın bu haberleri pek kötü karşılayıp yorumladıklarından" ve "bunların kurulmakta olan yeni partiyi daha şimdiden gözden düşürecek nitelikte düşünceler ileri sürmeye kalkıştıklarından" söz edilmektedir. Yazıda program konusuna değinilirken, Halk Partisinin programı olmadığına dikkat çekildikten sonra: "Biz Halk Partisini hiç beğenmiyoruz. Ama, Halk Partisinin ilkeleri adına söylenen ve görülen şeyleri tümüyle benimsiyoruz." deniliyor ve Halk Partisi ilkelerinden ne anlaşıldığı açıklanarak: "Ama, acaba gerçekte de böyle midir?" sorusu ortaya atılıyor. Yazar, bu soruya olumsuz yanıt veriyor ve: "Gönlümüz, karşısında böyle bir yenileştirme ve düzeltme partisi görmeyi istediği için, Halk Partisini bu dediğimiz biçimde düşlemekteyiz." diyor. Ondan sonra, yazar şunları söylüyor: "Halk Partisinin programı ve sözleri başkadır, tuttuğu yol başkadır. Halk Partisinin demokratlığı dudaklarındadır."

Bu düşünceleri ileri süren, birinci cümlesiyle: "Halk Partisi cumhuriyet kuracağını, halifeliği kaldıracağını programına yazıp ilan etmedi ve söylemedi; ama, eylemli olarak yaptı." demek istiyorsa doğrudur. Ancak, ikinci cümle ile Halk Partisi için söyledikleri doğru değildir.

Yazar, karşıcıl kişilerin iş başına gelmek istemelerinin yasallığını tanıtlamak için söylediği birçok sözlere şunu da ekliyor: "Yurt yararına çalışmak, Tanrı'nın, yalnız bugün iş başında bulunan kişilere özgü olarak, bağışladığı bir erdem midir?"

Tanın başyazarı, 4 Kasım 1924 günü yazdığı "Ordu ve Siyasa" başlıklı bir başyazıda şu düşünceleri ileri sürüyor: "Hükümet biçimi cumhuriyettir. Ama, hükümetin yalnız adını değiştirmek hiçbir yarar sağlamaz. Asıl değiştirilmesi gereken nokta işin özüdür, ilkeleridir. Bugün, Amerika Birleşik Devletleri dışında, Amerika'da yirmiye yakın ülke vardır ki hepsinin adı da cumhuriyettir.

Dahası, yalnızca zencilerden meydana gelen Haiti bile bir cumhuriyettir. Ama, buralarda cumhuriyet, saltçılıktan pek az ayrılmaktadır. Soydan gelen bir devlet başkanı yerine, zorla cumhurbaşkanlığına çıkmış bir zorba görürüz. İşte bu kadar! Cumhurbaşkanı sanını taşıyan zorba, egemenliğini istediği gibi yürütür. Saltçı bir hükümdar gibi kendi istek ve dileğinden başka bir yasa tanımaz."

Tanin başyazarı, söz konusu ettiği Amerika cumhuriyetlerinden Şili'yi bir yana bırakarak ötekiler için diyor ki: "Hiçbirisi bugün gerçek cumhuriyet adını taşıyacak yaraşırılıkta değildir. Çünkü demokrasiye... dayanmıyorlar. Cumhuriyet adı altında saltçı hükümetlerin egemenlik sürmesi başkanların asker olması yüzündendir."

Burada biraz durmak isterim. Baylar, bu yazı, milletvekili olan komutanların milletvekilliğinden çekilmeleri üzerine ve o ilişki ile yazılıyor. Ama, öyle bir zamanda yazılıyor ki, ordularımızın müfettişleri orduları bırakıp Hükümeti düşürmek için Meclise gelmişlerdi. Bu yazar da, onların iş başına geçmek istemelerinin yasallığını tanıtlamak için, daha bir gün önce, sütunlarca yazı yazmıştır. Cumhuriyetin saltçılıktan ayrımsız olabileceğine örnekler gösteren ve bunun nedeninin halkçılığa dayanmamak olduğunu söyleyen yazar: "Hükümet Partisinin halkçılığı dudaklarındadır." diyen kişidir. "Bunun böyle oluşu başkanların asker olması yüzündendir." diyen kişi, Türkiye Cumhurbaşkanının da asker başkanlardan biri olduğunu bilen kişidir. Bu kişidir ki, birer asker başkan olan filan ve filanları, bir asker olan Türk Cumhurbaşkanı ve yine bir asker olan Türk Başbakanı ile karşı karşıya getirmek için büyük bir çabayla çalışıyor ve sonra sevmediği yanın yıkılmasını, ulusa gerekli gösterebilmek için, sözde dikkate değer ve ders alınacak örnekler veriyor ve: "Hangi general, başına daha çok ayaklanıcı toplayabilirse, cumhurbaşkanlığına o geçer."; "Ordu komutanları, haydut elebaşları, birbiriyle çarpışarak cumhurbaşkanlığı katını zorla ele geçiriyorlar." diyor.

Baylar, bu ve buna benzer sözlerin hangi amaçla ve hangi duygu ile yazıldığını sezmek ve bu gibi yayınların Meclis üyelerinde ve kamuoyunda bırakacağı kötü ve dokuncalı etkileri anlamamak olanaklı değildi. Gerçekten bu kötü etkiler, ne yazık ki, eylemli olarak tepkilerini göstermiştir.

Refet, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat paşaların, Milli Savunma Komisyonuna seçilmemiş olduklarından üzülen o cumhuriyetçi yazar, bu kez de, ordu komutanlarının ordulara etki yapabilecek bir kurula seçilmeyişlerini iyi bulmuyor. Bu konuda pek sevdiğini anlatmak istediği demokrasiye uymaktan da vazgeçiyor. Bu düşünceleri anlatan tümceleri hep birlikte inceleyelim:

"Siyasa" başlığı altında yazılmış yazılar arasında: "Milli Savunma Komisyonu, Millet Meclisinin hemen hemen en az siyasa ile uğraşan, dahası, siyasa işleriyle hiç ilgisi bulunmayan bir çalışma alanıdır." cümlesi vardı. Yazar, bu cümleyle: "Meclise giren ordu müfettişlerinin siyasa ile ilgisi bulunmayan bir alanda çalışmalarına neden ve niçin meydan verilmedi?" demek istiyor. Buna şu yolda yanıt verilebilir: Çünkü gerçekten Milli Savunma Komisyonu siyasa işleriyle ilgilenmemesi gereken bir komisyon olduğuna göre bu komisyona, yalnız siyasa işleriyle uğraşmak üzere Meclise gelmiş olan kişileri seçmekte sakınca vardır!

Yazar, daha sonra diyor ki: "Burada, yurdun namusunu ve bağımsızlığını savunacak orduyu, yönetmeye, düzenlemeye, daha iyi ve daha ileri bir duruma getirmeye yarayacak yasalar yapılacaktır. Politikacılık tutkusuna kendilerini kaptırmayıp da, yalnız yurdu düşünenler, bu görevin ordu ileri gelenlerinden en yeterli kişilere verilmesini bir yurtseverlik borcu bilirler."

Bu cümleler üzerinde de biraz duracağım.

Ordunun yönetimi, düzeltilmesi, düzenlenmesi, daha iyi ve daha ileri bir duruma getirilmesi sorunu çok önemlidir. Bu işle görevli bulunan ve uğraşan makam, "Genelkurmay"dır. Bu makamda, yazarın da dediği gibi, en seçkin

komutanlarımız bulunmaktadır. Ordunun yönetimi, düzenlenmesi ve iyi bir duruma getirilmesi işlerini üzerine alan Genelkurmay, bu konularda, gereklikçe Hükûmete önerilerde bulunur.

Genelkurmayın ve hükûmet içindeki Milli Savunma Bakanlığının enine boyuna düşünüp saptadıkları sorunlar, her yıl toplanan "Yüksek Askeri Şûra"ca incelenir ve görüşülür. Yüksek Askeri Şûra, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma ve Donanma Bakanları ile ordu müfettişlerinden kurulur. Yüksek Askeri Şûranın incelemesinden geçen ve uygulanması kabul edilen işlerden, gerekenler hükûmete önerilir. Bu önerilerden, uygulanması için yasalaştırılması gerekenler varsa, işte onlar Meclise sunulur. Mecliste, yöntem gereği Milli Savunma Komisyonundan ve ilişkisi olursa başka komisyonlardan da geçtikten sonra, Meclis genel kurulunda görüşülür ve yasalaştırılır.

Milli Savunma Komisyonundaki üyelerin askerlikten anlaması gereklidir. Ama, yalnız askerlikten anlaması yetmez. Devletin akçalı işlerinden, siyasasından ve daha birçok şeylerden de anlaması gereklidir. Yalnız askerlikten anlamak, orduya ilişkin yasa tasarıları yapmak için yetseydi, bu tasarıların, Genelkurmayca saptanıp Yüksek Askeri Şûraca onandıktan sonra, ayrıca bir komisyonda, ya da komisyonlarda incelenmesi gerekmezdi. Çünkü, siyasa ile uğraşan kişiler, askerlikten gelmiş olsalar bile; yaşamı boyunca bilim ve teknik ile, askerlik alanındaki ilerlemeleri günü gününe izleyip uygulamakla uğraşan kişilerden daha uzman ve daha yetkili olamazlar.

Ordunun yönetimi, düzeltimi, düzenlenmesi ve iyi bir duruma getirilmesi için en uygun düşünceleri ve pek çok bilgi ve görgüleri olduğunu sanan ve Yüksek Askeri Şûrada yasa gereğince üye bulunan ordu müfettişleri için en uygun çalışma alanı, orduların başındaki ve Yüksek Askeri Şûra içindeki yerleri idi. [Ağırbaşlılık isteyen bu yerin değer ve önemini anlamayıp; Hükûmeti, Milli Savunma Bakanlığını, Genelkurmayı beğenmeyip; onları kendilerinin askerlikle

ilgili düşünce ve tasarılarını değerlendirmekten uzak görerek; siyasa alanında çalışmayı yeğleyen komutanların, Milli Savunma Komisyonuna seçilmesini sağlamaya çalışmak; onların, hükümetten meclise gelen, orduya ilişkin, her çeşit önerilerinin sonuçlandırılmasını güçleştirmek ve bunlardan yararlanarak hükümeti düşürme ve Genelkurmay Başkanını değiştirme gibi kötü dileklerini gerçekleştirmek için olabilir.]

Tanin başyazarının da bundaki amacının başka bir şey olduğunu sanmak saçmadır.

Amacının, gerçekleşmemesinden "üzüntülü ve umutsuz" olan yazar: "Eski Atina Cumhuriyetinde demokrasi ilkelerine o denli bağlı idiler ki, yönetim kollarının hiçbirinde, bilgi ve uzmanlık yönünden olsun, bir sivrilme kuralı kabul edememişlerdi." Demokrasideki bu aşırılığa karşın, "Atina demokrasisinde generallere bu kural uygulanmıyordu."

Halk Partisinin, demokratlığı dudaklarında olduğunu, cumhuriyetin saltçılıktan ayrımsız olduğunu ulusa anlatmaya çalışan bir adamın, bu saçma düşüncelerinin daha okunduğu günlerde, iş başına geçirmek çabasında bulunduğu generallerin, demokrasiden bile ayrı tutulabileceği görüşünü ileri sürmesi, sanırım, özü sözü doğru kimselerin yapabilecekleri işlerden değildir.

Baylar, tutku ve kin duygusu bir adamın kafasını ve vicdanını kararttığı zaman, o adam nasıl konuşur, buna bir örnek ister misiniz?

İşte buyurunuz, yine bu yazarın şu sözlerini dinleyiniz: "Halk Partisinin ve İsmet Paşa Hükümetinin memlekete gösterdiği çirkin yüz! Kişisel tutkularına bu denli kapılmış olan önderler, ulusal bir parti kurmak, ulusu temsil etmek savında bulunamazlar!"

"Gelecek günlere bağladıkları umutla kaynayıp coşan gençler, taze ve temiz canlarını verdiler; memleketi kurtarmak için! Bunu ülkenin, kendilerinden ve tutkularından başka bir şey düşünmeyen politikacılar elinde oyuncak olması için değil!"

Gerçeğin tam karşısını, yanıltmacalı ve saçma sapan sözlerle söyleyen bu adam, bizim kurduğumuz partiyi ve bizim hükümet kurmakla görevlendirdiğimiz İsmet Paşa'nın ve hükümetinin yüzünü çirkin görüyor ve gösteriyor.

Baylar, bizim yüzümüz her zaman temiz ve ak idi. Her zaman da temiz ve ak kalacaktır. Yüzü çirkin ve vicdanı çirkinliklerle dolu olanlar, bizim yurtseverce, vicdanlı ve namusluca davranışlarımızı, bayağı ve çirkin tutkuları yüzünden, çirkin göstermeye kalkışanlardır.

Mecliste Gensorunun Son Günü

Baylar, 8 Kasım günü Mecliste, yine gensoru görüşmeleri sürdü. Feridun Fikri Bey'in, "Meclis soruşturması"nın kabul edilmesi için yaptığı uzun konuşma, birçok milletvekillerinin sözleriyle karışarak epeyce sürdü. Ondan sonra Yunus Nadi Bey kürsüye çıkarak: "Baylar" dedi, "memleketin yönetim biçimi söz konusudur. Cumhuriyet yönetimi söz konusudur. Her şeyden önce bu işi görüşmek gerekir." Yunus Nadi Bey, Rauf Bey'in bir gün önceki sözlerine değinerek, "Ulusal egemenlik mi cumhuriyetin gelişmesidir, yoksa cumhuriyet mi ulusal egemenliğin gelişmesidir?" gibi bir kuramın tartışılmasının yersiz olduğunu açıkladı.

Rauf Bey'in; "Halife, padişah şöyle dursun, bu makamın haklarını alabilecek herhangi bir makama karşıyım." yolundaki sözlerini Yunus Nadi Bey şöyle açıkladı: "Rauf Bey'e göre, bu makamın hakları vardır; anlatış açıktır, saklı hakları vardır. Sakın kimse almasın. Günün birinde belki kullanılacaktır. Oysa,

Anayasa çıkmıştır. Bütün makamlar saptanmıştır. Bütün durumlar yasa haline konulmuştur. Ama, yine de boş öyküler, boş sözler söylüyor."

Bundan sonra, Yunus Nadi Bey şu sözleri söyledi:"...Cumhuriyeti beğenmeyen adamlar vardır. Açıkça söyleyemedikleri şeyi içlerinde besleyen yaratıklar vardır ve içimizdedirler. Öyle adamların kafası ezilir, baylar!"

Yunus Nadi Bey, Rauf Bey ve arkadaşlarının gösterili durum takınmalarından, müfettiş paşaların çekilmelerinden ve Meclisin içinde oyun oynanılmayacağından söz ettikten sonra dedi ki: "Özel ve gizli düzenlerle kimi amaçlara ulaşırız kuruntusunda bulunmak ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin kösesinde oturarak bunları yapmak, saygısızlıktır; kabul edemeyiz efendim!"

Yunus Nadi Bey, Refet Paşa'ya ilişerek şunları söyledi: "Refet Paşa Hazretleri, bildiğiniz üzere, altı yedi ay önce gösterişli ve yersiz, kimi duyurular ve demeçlerle milletvekilliğinden çekilmişlerdir. Şaşılacak bir olaydır. Gerekçe olarak bildirmişlerdi ki, milletvekilliğinden çekilmesinin nedeni, karanlık odada, yakın arkadaşlar arasında ulusal ant mı ne, bir şey varmış. Orada toplanan arkadaşları iş başına getirecekmiş. Efendim, çok ilgi duydum bu işe."

Afyonkarahisar Milletvekili Ali Bey, oturduğu yerden söze karıştı ve: "Yani generaller hükümeti" dedi. Yunus Nadi Bey: "Çok ilgi duydum bu işe" diyerek konuşmasını şöylece sürdürdü: "...Anayasa vardır. Cumhuriyet kurulmuştur. Hükümet nasıl kurulacaktır, orada yazılıdır. Bütün bunları yöneten bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Hayır, bunlar yetmez. İstenir ki, Refet Paşa milletvekilliğinden çekilsin ve gitsin hükümet kursun. Yakın arkadaşlar toplansın. Ne inançtır bu?"

"...Efendim, dağ başında mıyız? Demirci Efe'yi alarak, gelip de hükümeti mi kuracaktı? Meclis yok mudur? Anayasa yok mudur? Bu, ne mantıksızca iştir?"

Refet Paşa, Yunus Nadi Bey'e yanıt vermek üzere kürsüye çıktı. Kendini savunmaya çalışırken, Rauf Bey'le aralarındaki görüş birliğinden ve Rauf Bey'in söylediği her şeyin onun adına da yazılması gerektiğinden söz ettikten sonra: "İki asker milletvekilinin Meclise dönmesini istemişsem, acaba Çin'de olduğu gibi bir cumhuriyet mi yapmak istemiş olurum?" dedi. Refet Paşa'nın sözlerine, birçok milletvekilleri, oturdukları yerden kısa yanıtlar vermeye başladılar. Nerdeyse karşılıklı tartışmalar oldu. En sonu, kürsü başka bir karşıcıl milletvekiline bırakıldı. Ondan sonra kürsüye çıkan Mahmut Esat Bey (İzmir): "...Günlerden beri sürmekte olan tartışmalara ve daha sonu gelmeyen görüşmelere, ne devrim ve ne de ulus dayanabilir." dedikten sonra durumun "yalnızca devrim adına, devrimleri ileri götürmek adına hükümeti düşürmek" olmadığını açıkladı.

Mahmut Esat Bey, her şeyden önce gidilecek yolları belirtmek gerektiğini, o zaman daha içtenlikle ve daha kesin yürünülebileceğini söyledi ve Rauf Bey'in görüşüne değinerek, şu irdellemelerde bulundu: "Ulusal egemenlik başka bir sorundur; cumhuriyet, meşrutiyet, saltçılık, baskı yönetimi de başka bir sorundur. Kimisi hükümet biçimidir. Kimisi de ulusal iradenin yürütülmesi ve uygulanmasıdır. Bu dört yöntem içinde, değişik biçimde, ulusal egemenliğin uygulandığını görmekteyiz; dahası, zorbalıkta bile bir parça uygulanmaktadır. Meşrutiyette biraz daha çok, cumhuriyette daha çok. Öyleyse bu bakımdan bu iki şeyi karıştırmamak gereklidir. Ulusal egemenlik cumhuriyetin gelişimi demek değildir. Çünkü, ulusal egemenlik biçim değildir, öz ve ilke işidir."

Mahmut Esat Bey, Rauf Bey'in kişisel görüş diye ortaya attığı sözler üzerinde gerektiği ölçüde durduktan sonra: "Türk devrimi yükseliyor. Ancak bu devrimi, amacına, ulusça beklenen amacına çarçabuk ulaştırmak için, gerçek durumun

hemen açıklığa kavuşması gereklidir. Türk ulusu, ortada, demokrasi adına çekilmiş bir kılıç gibi bunu beklemektedir." sözleriyle konuşmasını bitirdi.

Bundan sonra Adalet Bakanı Necati ve Milli Eğitim Bakanı Vâsıf Beyler, karşıcıl milletvekillerinin sorularına uzun konuşmalarla yanıt verdiler.

Rıza Nur Bey'in Arnavutları Türklere Karşı Ayaklandırmaya Çalışanlardan Biri Olduğu Anlaşıldı

Maliye Bakanı Mustafa Abdülhâlik Bey, konuşmasına başlamadan önce, Rıza Nur Bey'den, tutanaktaki sözlerinden kimisini açıklamasını istedi. Rıza Nur Bey, Yanyalıların Türklüğünü kuşkulu gösterecek biçimde sözler söylemişti. Abdülhâlik Bey, Rıza Nur Bey'in yanlış sanısını şöyle düzeltti: "Doktor Bey, altı yüz yıl önce, Arnavutluğun bir parçası olan Yanya'ya giden atalarımızın orada bıraktıkları kuşakları başka yolda suçluyor. Hem kim? Üzülerek söylüyorum, öyle saygıdeğer bir arkadaşım ki, altı yıldan beri bağnaz bir ulusçu olmuştur. Daha önce değildi. Kendileri daha iyi bilirler. Ben, o Yanyalı dedikleri adam, Türklük için silahlı savaşırken, kendileri tersine, (Türklüğe karşı) ayaklanmaya kışkırtmıştır."

Gerçekten Rıza Nur Bey'in siyasal yaşamında birçok savaşımına katıldığı biliniyordu. Bu durumu, ulusçu olarak, Büyük Millet Meclisi zamanında kendisine görev ve çalışma alanları gösterilmesine engel sayılmamıştı. Ama, Türklerin Rumeli'den çıkarılması gibi, her Türkün yüreğinde sonsuz ve onulmaz bir acı yaratan büyük yıkım zamanında, aşırı ulusçu Rıza Nur Bey'in Arnavut ayaklanıcılarla birlikte, Türklere karşı çalıştığını bilmiyorduk. Bu anlaşılınca Büyük Millet Meclisini büyük ve gerçek bir şaşkınlık kapladı.

Bundan sonra Maliye Bakanı öbür konulara geçti. Daha sonra Tarım Bakanı Şükrü Kaya Bey konuştu. Şükrü Kaya Bey, özellikle Tarım Bakanlığını eleştiren bir milletvekiline yanıt verdi ve tarım işlerinin güzel cümleler, güzel sözler,

güzel mantıklarla gizlenecek bir şey olmadığını açıkladıktan sonra: "Bu, toprağa yazılan bir yapıttır. Onun sayfaları açık ve herkesçe okunmaktadır."dedi ve ekledi: "Kalkıp da Büyük Meclisin önünde, şöyle yapıldı, böyle yapıldı gibi yanıltmacalar ileri sürülebilir mi? Bu ne kendini bilmezliktir?"

Ticaret Bakanı Hasan Bey'den ve Bayındırlık Bakanı rahmetli Süleyman Sırrı Bey'den sonra konuşma sırası Dışişleri Bakanlığına ve Başbakanlığa geldi.

Baylar, Başbakan İsmet Paşa, gensorunun genel olmasını önerdiği günden sonra görüşmelere katılamayacak kertede hastalanmış, yatıyordu. Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa, İsmet Paşa adına kürsüye çıkarak gereken açıklamaları yaptı.

Artık gensoru görüşmelerine son vermek zamanı gelmişti. Görüşme yeterliği kabul edildikten sonra, Feridun Fikri Bey'in "Meclis soruşturması" önergesi oylandı, kabul edilmedi.

Büyük Millet Meclisinin İsmet Paşa Hükümetine Güvenoyu Vermesi Üzerine Muhalif Yazarlara Daha Neler Yazdırıldı

19 oya karşı 148 oy ile İsmet Paşa Hükümetine güven bildirildi. Bir kişi de çekimser kalmıştı.

Baylar, Mecliste yenilenlerin gazeteci arkadaşları, bu sonucu elbette hiç beğenmediler. Daha küskün ve direngen bir biçimde saldırıya geçtiler.

9 Kasım günlü Vatan gazetesinin başyazarı: "Bugünkü yönetim biçimi, sözde, ulusal egemenliğin en yüksek aşaması olmuştur. Ama, hükümetçilerin anlayışı, biraz kazılsa, hemen hiç değişmemiş olduğu görülür." ve "Bugün, gerici sözün yeniden çokça kullanılır olmuştur." gibi eleştirilerle doludur.

10 Kasım günlü Vatan'ın "Meydan Savaşının Sonucu" başlıklı başyazısı, Timur'un fil öyküsünü anlattıktan sonra, hükümeti düşürmeye çalışanların iyi iş görmediklerinden yakınan şu düşünceleri kapsıyordu: "Ankara'da ilk gensoru başladığı zaman, ortada eleştirici, dayançlı bir çoğunluk vardı. " " Eleştirenler işi iyi yürütemediler, Örgütleşmemiş kişiler gibi, teker teker eleştirilerde bulundular. Teker teker yapılan eleştiriler bile sağlam olarak sürdürülemedi. Gensoru genelleşince, dinlenme günlerindeki not defterlerini açan olmadı. En keskin eleştiriciler bile, dillerinin altındakini söylemekten çekindiler."

Yazar, duruma siyasacılık açısından bakarak diyor ki: "Hükümetçilerin çok iyi bir yönetimle ve başından sonuna dek düşünülmüş bir planla çalıştıkları görülür."

Burada insanın bu yazara şöyle bir soru soracağı geliyor: Ulusun alinyazısına ilişkin sorumluluğu üzerine almalarını istediğiniz kişiler, aylarca ve aylarca hazırlandıktan ve İstanbul'daki arkadaşlarıyla da uzun boylu görüştükten sonra, sizin de açıkladığınız gibi, dillerinin altındakini söylemekten çekinecek kertede kendilerine güvenemezlerse; topu topu on dokuz buçuk kişinin Meclisteki çalışmalarını birleştirmeye güçleri yetmezse, bu kişilerin devletin başına geçmek yeterliğinde oldukları düşünülebilir mi?

Baylar, Tanin'in "Mirsadı İbret (İbret Aynası)" sütunundan da birkaç cümle okuyacağım. Bu sütunu dolduran yazar, bütün memlekette Meclisin genel görünüşünü gösteriyor ve: "Eyvah! Bu da ötekiler gibi çıktı." dedirtiyor.

Pusuya yatan bu yazar, kulağına şu sözlerin fısıldandığını da işitiyor: ".. Eski yıkıntılarla yapılan bir yapıdan ne umarsın ki!"

Acaba bu yazıları yazmış olan kişi, gerçekten o gün böyle mi düşünüyordu; yoksa, bu anlamsız sözleri, ulusu bize karşı kıskırtmak amacıyla mı yazıyordu? İster öyle ister böyle olsun, her ikisi de doğru değildi. Bu çeşit yazarlar cumhuriyete kötülük etmişlerdir.

Baylar, Tevhidi Efkâr'ın da, alışkanlığı üzere: "Yararsız ve değersiz bir utku" diye yazdığı yararsız ve değersiz yazılar sürüp gidiyordu.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisi ve En Hain Kafaların Verimi Olan Programı

Saygıdeğer baylar, "komplo" konusunu açıklarken ve komplonun Meclis içindeki evresini anlatırken, önemsiz sanılabilecek kimi ayrıntılara dokundum. Bunda beni haklı göreceğinizi umarım.

Hatıra gelir ki, her hükümet, her zaman gensoruya çekilebilir. Bir gensoruya bu denli önem vermek doğru mudur? Şunu bilginize sunmalıyım ki, söz konusu olan gensoru, olağan bir gensoru değildi. Komplonun özel bir evresi idi. Bu gensoru oyunundan sonradır ki, karşıcılar maskelerini atmak zorunda bırakıldılar. Bilindiği üzere, "Terakkiperver Cumhuriyet Partisi (İlerici Cumhuriyet Partisi)" diye bir parti kurdular. Gizli ellerin düzenlediği parti programını da ortaya attılar.

"Cumhuriyet" sözcüğünü söylemekten bile çekinenlerin; cumhuriyeti, daha doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye "Cumhuriyet", hem de "İlerici Cumhuriyet" adını vermeleri, nasıl ciddi ve ne kerte içtenlikli bir davranış sayılabilir?

Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları parti, "tutucu" diye nitelendirilseydi, belki bir anlamı olurdu. Ama, bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını savlamaya kalkışmaları elbette doğru değildi.

"Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır." sözlerini ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden, iyi niyet beklenebilir mi idi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri, bilgisizleri, bağnazları ve boş inanlara saplanmış olanları aldatarak özel çıkarlar sağlamaya kalkışmış kimselerin taşıdıkları bayrak değil mi idi? Türk ulusu yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkabilmek için büyük

özveriler isteyen pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş mi idi?

Cumhuriyetçi ve ilerici oldukları sanısını vermek isteyenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları; dinsel bağnazlığı coşturarak, ulusu, cumhuriyete, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kıskırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında: "Biz halifeliği yeniden isteriz. Biz yeni yasalar istemeyiz. Bize mecelle (Tanzimattan sonra yapılmış, kimi ilkelere dayalı kanun kitabı) yeter. Medreseler, tekkeler, bilgisiz softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz! Çünkü, Mustafa Kemal'in partisi halifeliği kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecek!" diye bağırıyor muydu? Yeni partinin ilke edindiği sözler, bu gerici haykırışlarla dolu değil midir?

Bakınız baylar; bu ilkeye bağlı olanlardan birinin, çok zaman önce, (yani 10 Mart 1923 günü) asılmış Cebranlı Kürt Halit Bey'e yazdığı mektuptaki şu cümlelere: "Müslümanlık dünyasının kalımlı olmasını sağlayan ilkelere saldırıyorlar." "Bu konudaki açıklamalarınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinin çabalarını arttırdı. Batılılaşmak; tarihimizi, uygarlığımızı yitirmeyi" zorunlu kılar... "Halifeliği yıkmak, din işlerine karışmayan bir hükümet kurmayı düşünmek; bunlar Müslümanlığın geleceğini tehlikeye atacak etmenleri yaratmaktan başka bir sonuç veremez."

Baylar, olup bitenler gösterdi ve tanıtladı ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı, en hain kafaların ürünüdür. Bu parti, yurttan cana kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk Devletini, körpe Türk Cumhuriyetini yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih; gizli amaçlarla düzenlenmiş, genel ve gerici doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli nedenleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının dinsel konularda

verdiği sözleri ve doğruya gönderdiği sorumlu yazmanın kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır.

Günlüğünü, nafile ve gece namazlarının sevabını anlatan hadislerle doldurmuş olan bu sorumlu yazman, doğu illerimizde dinsel kışkırtmalarda bulunurken, kendi partisinin programını uygulamıyor muydu? Yazıksız (masum) halka, beş vakit namazdan başka, geceleri de çokça namaz kılmayı söyleyip öğütleyen adam belki de yaşamı boyunca hiç namaz kılmamış olan bir siyasacı olursa, bu davranışın ereği anlaşılmaz olur mu?

Baylar, yaptığımız devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında eski boş inançların ve kurumların birer birer yıkılışını gören bağnaz ve gericı kimseler, "dinsel düşünce ve inançlara saygılı" olduğunu bildiren bir partiye ve özellikle bu partinin içindeki tanınmış kişilere dört elle sarılmaz mı? Yeni parti kuran kişiler bu gerçeği anlamış değil midirler? Öyle ise, ellerine aldıkları din bayrağı ile, ulusu ve ülkeyi nereye götürmek istiyorlardı? Böyle bir soruya verilmesi gereken yanıt da, "iyi dilek, aymazlık, umursamazlık" gibi sözler, yurdu ilerleteceğim diye ortaya atılan bir partinin ileri gelenleri için özür sayılamaz.

Baylar, yeni parti, adındaki "İleri" ve "Cumhuriyet" sözcüklerinin tam karşıt anlamlarıyla gelişmiştir. Bu partinin ileri gelenleri, gerçekten gerıcilere umut ve güç vermiştir. Buna örnek vereyim: Ergani'de, ayaklanıcıların valiliğini kabul eden ve sonradan asılan Kadri, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta: "Millet Meclisinde, Kâzım Karabekir Paşa'nın partisi, din kurallarına saygılı ve dinseverdir. Bize yardım edeceklerine kuşum yoktur. Dahası, Şeyh Eyüb'ün (Ayaklanıcıların başlarından olup asılmıştır. [Atatürk'ün notu]) yanında bulunan parti sorumlu yazmanı, partinin tüzüğünü getirmiştir..." diyor. Şeyh Eyüb de, yargılanması sırasında: "Dini kurtaracak biricik partinin, Kâzım Karabekir Paşa'nın kurduğu parti olduğunu; din kurallarına uyulacağını, parti tüzüğünde bildirildiğini" söylemiştir.

Baylar, "İlerici" ve "Cumhuriyet" sözcüklerini kullanarak, bizden ve ulus aydınlarından din bayrağını gizlemeğe çalışanların, ülkede genel bir gerilemeye ve ayaklanmaya yol açmak için içeride ve dışarda, türlü düzenlerle ve kışkırtmalarla uğraşanların varlığını bilmedikleri düşünülebilir mi? Yeni partiye girenlerin tümü değilse bile, dinsel konularda verilen sözleri başarı için, etkili bir etmen sayan ve bununla ilgili hükmü tüzüklerine koyan kimselerin, yurda karşı, bize karşı hazırlanan cana kıyıcı düzenlerden habersiz oldukları kabul edilemez!

Totalım ki, bunlar, ayaklanmanın başlamasından aylarca önce, yurdun şurasında burasında yapılan gizli toplantılardan; "Gizli İslam Derneği" (Cemiyet-i Hafiyye-i İslâmiyye) örgütünden; İstanbul'da Nakşibendi şeyhlerinin yaptığı toplantıda, hazırlanacak ayaklanmaya yardım için verilen sözden; en sonu, ulusal sınırlarımızın dışında bulunup doğu ayaklanmasını kışkırtanların bildirilerinde (Halep'te bastırılarak Doğu illerimizde dağıtılan Şahin Paşaoğullarının bildirisi. [Atatürk'ün notu]) Kâzım Karabekir Paşa'nın partisine umut bağlandığının belirtilmesinden haberli değildirler. Ama bunların, Fethi Bey Hükümeti zamanında, partilerinin, dokuncalı ayaklanmaya ve geriliğe kışkırtıcı durum ve nitelikte olduğunu ve yurda dokunca verdiğini Fethi Bey'in kendilerine bildirmesinden sonra olsun, gerçeği görüp anlamaları gerekmez miydi? Hükümetin ve benim, çok temiz yürekle yaptığımız bu uyarmalardan sonra olsun, gerçeği anlamaları ve ona göre davranmaları gerekirdi. Onlar, tersine, bu kez de: "Dinsel düşünce ve inançlara saygılıyız." kalıbını büsbütün karşıt anlamda yorumlamaya kalkıştılar. Sanki bilinen bu kalıp sözle, her dinin ve türlü dinden olan kişilerin düşünce ve inançlarına saygılı olduklarını söylemek; geniş ölçüde özgürlüksever olduklarını anlatmak istiyorlarmış... Baylar, böyle bir tutuma, doğru ve içtenlikli denemez!

Siyasa alanında birçok oyunlar görülür. Ama, kutsal bir ülkünün belirmesi (tecellisi) olan cumhuriyet yönetimine karşı, çağdaşlaşmaya karşı, bilgisizlik,

bağnazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman; özellikle ilerici ve Cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanındır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan yer değil...

Ne oldu baylar? Hükümet ve Meclis, olağanüstü önlemler almayı gerekli gördü. Takriri Sükûn Yasasını (Dirliği ve Düzenliği Sağlama Yasasını) çıkardı. İstiklal Mahkemelerini çalıştırdı. Ordunun savaşa hazır sekiz, dokuz tümenini, ayaklananları yola getirmek için, uzun süre görevlendirdi. "Terakkiperver Cumhuriyet Partisi" denilen dokuncalı siyasal kuruluşu kapattı.

Cumhuriyet Düşmanlarının Son Alçakça Girişimleri

Sonunda, elbette cumhuriyet başarı kazandı. Ayaklananlar yok edildi. Ama cumhuriyet düşmanları, büyük komploların sona erdiğini kabul etmediler. Alçakça, son bir girişim yaptılar. Bu da, İzmir'de düzenlenen cana kıyma girişi (1926'da Gazi'ye düzenlenen İzmir suikast girişi) biçiminde belirdi. Cumhuriyet mahkemelerinin ezici eli, bu kez de, cumhuriyeti, cana kıyııcıların elinden kurtarmayı başardı.

Ülkede Dirlik ve Düzeni Kurmak İçin Uygulanan Olağanüstü Tedbirlerin İyi Sonuçları

Saygıdeğer baylar, durumun ağırlaşması üzerine hükümetçe olağanüstü önlemler alınması gerektiği yolundaki görüşümüzü ilk belirttiğimiz zaman, bunu iyi karşılamayanlar vardı.

Takriri Sükûn Yasasını ve İstiklal Mahkemelerini, zorbalık aracı olarak kullanacağımız düşüncesini ortaya atanlar ve bu düşüncüyü aşılama çalışmaları oldu. Elbette, zaman ve olaylar, bu tiksinti verici düşüncüyü aşılama çalışmaları, utanmış duruma düşürmüştür. Biz, alınan olağanüstü, ama yasaya uygun önlemleri, hiçbir zaman ve hiçbir biçimde, yasa dışına çıkmak için araç

olarak kullanmadık, tersine, ülkede dirlik ve düzenliğı kurmak için uyguladık; devletin yaşamasını ve bağımsızlığını sağlamak için kullandık. Biz, o önlemleri, ulusun uygarlaşmasına ve toplumsal gelişmesine yararlı kıldık.

Baylar, aldığımız olağanüstü önlemlerin uygulamasına gerekseme kalmadığı görüldükçe, onların uygulanmasından vazgeçilmekte duraksanmamıştır. Nitekim İstiklal Mahkemeleri, iş bitince kaldırıldığı gibi, Takriri Sükûn Yasası da, yürürlük süresi sonunda yeniden Büyük Millet Meclisinin incelemesine sunuldu. Meclis, yasanın bir süre daha yürürlükte kalmasını gerekli görmüş ise, elbette bu, ulusun ve cumhuriyetin yüksek yararları içindir. Yüksek Meclisin, bize zorbalık aracı vermek için bu kararı aldığı düşünülebilir mi?

Baylar, Takriri Sükûn Yasasının yürürlükte ve İstiklal Mahkemelerinin çalışmakta bulunduğu süre içinde yapılan işleri göz önüne getirecek olursanız, Meclisin ve ulusun güven ve inancının tam yerinde kullanıldığı kendiliğinden anlaşılır.

Ülkede yapılan büyük ayaklanma ve cana kıyma düzenleri ortadan kaldırılarak sağlanan dirlik ve düzenlik, elbette, kamuyu sevindirmiştir.

Baylar, ulusumuzun, giymekte bulunduğu ve bilisizliğin, aymazlığın, bağnazlığın, yenilik ve uygarlık düşmanlığının simgesi gibi görülen "fes"i atarak, onun yerine, bütün uygar dünyanın kullandığı şapkayı giymesi ve böylece, Türk ulusunun uygar toplumlardan anlayış yönünden de hiçbir ayrılığı olmadığını göstermesi gerekiyordu. Bunu, Takriri Sükûn Yasasının yürürlükte bulunduğu sırada yaptık. Bu yasa yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Ama, buna, yasanın yürürlükte oluşu da kolaylık sağladı denirse bu, çok doğrudur. Gerçekten, Takriri Sükûn Yasasının yürürlükte bulunuşu, kimi gericilerin kamuoyunu geniş ölçüde ağılmasına meydan bırakmamıştır. Gerçi bir Bursa

milletvekili, bütün yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman Mecliste, ulus ve cumhuriyet yararlarını savunmak için bir tek söz bile söylememiş olan Bursa milletvekili Nurettin Paşa, yalnız şapka giydirilmesine karşı uzun bir önerge vermiş ve bunu savunmak için kürsüye çıkmıştır. Şapka giyilmesinin, "temel haklara, ulusal egemenliğe ve kişisel dokunulmazlığa aykırı işlem" olduğunu savlamış ve bunun, "halka uygulanmamasını sağlamaya" çalışmıştır. Ama, Nurettin Paşa'nın, ulus kürsüsünden coşturabildiği bağnazlık ve gericilik duyguları; en sonu birkaç yerde ve yalnız birkaç gericinin, İstiklal Mahkemelerinde hesap vermeleriyle söndü.

Baylar, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük, türbe bekçiliği vb. gibi birtakım sanların yasak edilmesi ve kaldırılması da Takriri Sükûn Yasası yürürlükte iken yapılmış işlerdir. Bunlarla ilgili yürütüm ve uygulamaların, toplumumuzun, boş inanlara bağlı, ilkel bir topluluk olmadığını göstermesi bakımından, ne denli gerekli olduğunu çok iyi bilirsiniz.

Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alinyazılarını ve canlarını, falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan oluşmuş bir topluluğa, uygar bir ulus gözüyle bakılabilir mi? Ulusumuzun gerçek niteliğini, yanlış anlamda gösterebilen ve yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi öğeler ve kurumlar, Yeni Türkiye Devletinde, Türk Cumhuriyetinde sürdürülmeli miydi? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına, en büyük ve düzeltilemez bir yanılğı olmaz mıydı? İşte biz, Takriri Sükûn Yasasının yürürlükte oluşundan yararlandıkça, bu tarihsel yanılğıyı işlemek için; ulusumuzun alnını, olduğu gibi açık ve temiz göstermek için; ulusumuzun bağnaz ve ortaçağ anlayışlı olmadığını tanıtlamak için yararlandık.

Baylar, ulusumuzun toplumsal, iktisadi, kısacası, bütün uygarlıkla ilgili iş ve ilişkilerinde verimli sonuçlar sağlayan yeni yasalarımız da, kadın özgürlüğünü güven altına alan ve aileyi sağlamlaştıran Yurttaşlar Yasası (Medeni Kanun) da bu sözünü ettiğim dönem içinde yapılmıştır. Şunu söylemeliyim ki biz, her araçtan, yalnız ve ancak bir görüş için yararlanırsınız. O görüş şudur: Türk ulusunu, uygar toplumlar içinde yarattığı kata yükseltmek ve Türk Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha çok güçlendirmek; bunun için de, zorbalık düşüncesini öldürmek...

Türk Gençliğine Bıraktığımız Kutsal Armağan

Saygıdeğer baylar, sizi, günlerce işlerinizden alıkoyan uzun ve ayrıntılı sözlerim, en sonu tarihe mal olmuş bir dönemin öyküsüdür. Bunda, ulusum için ve yarınki çocuklarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek kimi noktaları belirtebilmiş isem kendimi mutlu sayacağım.

Baylar, bu söylevimle, ulusal varlığı sona ermiş sayılan büyük bir ulusun, bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen ulusal yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu sevgili yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığıdır.

Bu sonucu, Türk gençliğine kutsal bir armağan olarak bırakıyorum.

Ey Türk gençliği! Birinci ödevin; Türk bağımsızlığını, Türk Cumhuriyetini, sonsuzluğa değin korumak ve savunmaktır.

Varlığının ve geleceğinin biricik temeli budur. Bu temel, senin en değerli hazinendir. Gelecekte de, seni bu kaynaktan yoksun etmek isteyen iç ve dış

kötücüller bulunacaktır. Bir gün, bağımsızlığını ve cumhuriyetini savunmak zorunda kalırsan, ödevine atılmak için, içinde bulunacağın durumun olanaklarını ve koşullarını düşünmeyeceksin! Bu olanak ve koşullar çok elverişsiz bir nitelikte belirebilir. Bağımsızlığına ve cumhuriyetine kıymak isteyecek düşmanlar, bütün dünyada benzeri görülmedik bir utku kazanmış olabilirler.

Zorla ve aldatıcı düzenlerle sevgili yurdunun bütün kaleleri alınmış, bütün gemilikleri ele geçirilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve yurdun her köşesi fiilen işgal edilmiş olabilir. Bütün bu koşullardan daha acı ve daha korkunç olmak üzere, yurdunda, iş başında bulunanlar, aymazlık ve sapkınlık, üstelik, hainlik içinde olabilirler. Dahası iş başında bulunan bu kişiler, kendi çıkarlarını, yurduna girmiş olan düşmanların siyasal erekleriyle birleştirebilirler. Ulus, yoksulluk ve sıkıntı içinde ezgin ve bitkin düşmüş olabilir.

Ey Türk geleceğinin çocuğu! İşte, bu ortam ve koşullar içinde bile ödevin, Türk bağımsızlığını ve Cumhuriyetini kurtarmaktır! Bunun için gereken güç, damarlarındaki soylu kanda mevcuttur!